EÖTVÖS JÓZSEF MŰVEI

EÖTVÖS JÓZSEF

REFORM ÉS HAZAFISÁG

PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK

II

ÖSSZEGYŰJTÖTTE, SZERKESZTETTE,
AZ ELŐSZÓT ÉS A JEGYZETEKET ÍRTA FENYŐ ISTVÁN

TARTALOM

HÍRLAPI CIKKEK

AJÁNLÁS A BUDAPESTI ÁRVÍZKÖNYVHÖZ

KÖZÉPPONTI VASÚT

EGYSÉG ÉS BIZODALOM

A B. P. HÍRADÓNAK VÁLASZ

VÁROSI ÜGY

TÁJÉKOZÁS

A KÖZELEBB MÚLT ORSZÁGGYŰLÉS ÉS A B. P. HÍRADÓ

AGRICOLA LEVELEI I.
A CENTRALIZÁCIÓRÓL

A B. P. HÍRADÓRÓL

AGRICOLA LEVELEI II.
A REFORMOK ELLENZŐI

ADÓÜGY

AGRICOLA LEVELEI III.
A JOBBÁGYSÁG ELTÖRLÉSÉRŐL

FELELET A JELENKORNAK

ÁLLÁSUNK

AGRICOLA LEVELEI IV.
A MAGYAR IPARRÓL

SZABADSÁG AZ Ó- ÉS ÚJKOR FOGALMA SZERINT

AGRICOLA LEVELEI V.
AZ ORSZÁGGYŰLÉSRŐL

ÜGYÜNKBEN

AGRICOLA LEVELEI VI.
ALKOTMÁNY ÉS MEGYE

JÖJJÜNK TISZTÁBA

MI TESZI MEGYEI RENDSZERÜNKET AZ ALKOTMÁNY BIZTOSÍTÉKÁVÁ?

MIT SZÜKSÉGES ERŐSÍTENÜNK, TÖRVÉNYHOZÁSUNKAT-E
VAGY MEGYEI RENDSZERÜNKET?

NÉMELY ÉSZREVÉTELEK A B. P. HÍRADÓ 242. SZÁMÁRA

AGRICOLA LEVELEI VII.
A POLITIKAI PÁRTOKRÓL

JŐJÜNK KI A SZEMÉLYESSÉGEKBŐL

TOVÁBBI ÉSZREVÉTELEK A B. P. HÍRADÓ IRÁNYÁBAN

AGRICOLA LEVELEI VIII.
VÉDEKEZÉS AZ ÍNSÉG ELLEN

AGRICOLA LEVELEI IX.
NÉMET KIVÁNDORLÓK MAGYARORSZÁGON

AGRICOLA LEVELEI X.
A TAKARÉKMAGTÁRAK DOLGÁBAN

AGRICOLA LEVELEI XI.
A BUDAPESTI HÍRADÓ ELLEN

AZ ALLGEMEINE ZEITUNG NEHÁNY VALÓDI KONZERVATÍVJE

AGRICOLA LEVELEI XII.
A MAGYARORSZÁGI UTAKRÓL

EGY ARISZTOKRATA LEVELEI I.

AGRICOLA LEVELEI XIII.
A HONORÁCIOR OSZTÁLYRÓL

EGY ARISZTOKRATA LEVELEI II.

EGY ARISZTOKRATA LEVELEI III.

AGRICOLA LEVELEI XIV.
A MAGYAR IPAR MELLETT

ADALÉK A LAPJAINK KÖZELEBBI SZÁMÁBAN
FOGLALT PEST MEGYEI TUDÓSÍTÁSHOZ

EGY ARISZTOKRATA LEVELEI IV.
(VÁROSI ÜGY 1)

EGY ARISZTOKRATA LEVELEI V.
(VÁROSI ÜGY 2)

NEHÁNY ŐSZINTE SZÓ

PEST, JAN. 18-ÁN 1847.

A NYOMOR ÉS ÓVSZEREI

TEENDŐINK

VÁROSI ÜGY

VÁROSI ÜGY I.

VÁROSI ÜGY IX.
UTASÍTÁSOK

VÁROSI ÜGY

A HATÁRVIDÉKEKRŐL

1850-1868 POLITIKAI TANULMÁNYOK, RÖPIRATOK

AUSZTRIA NEMZETISÉGEINEK EGYENJOGÚSÁGÁRÓL

A FRANCIA FORRADALOM OKAI

HÍRLAPI CIKKEK

AJÁNLÁS A BUDAPESTI ÁRVÍZKÖNYVHÖZ

Március 13-án, a budapesti árvíz első napján többekkel kimenék én is a nagy jelenet nézésére. - Végigsietve a városon, Gellért hegyéhez értünk, hol a budai népesség munkás és legszegényebb része lakik. A folyó már túlhágott magas partjain, a töltésen pillanatról pillanatra messzebb terjedett a víz, s egyes ledőlt házak széttört fedelekkel álltak a víz felett. - A lakosoknak egy része a hegyre hordá bútorait, másika a házak körül dolgozott, míg a fájdalomszülte hallgatás közt itt-ott kétségbeesett jajkiáltás vagy a dolgozók lármája tölté el a környéket.

Mélyen meghatva állottam ott, midőn egy asszony siet el mellettem, s karjánál egy gyermeket vezetve halad tovább oly ház felé, melynek dőledékei előtt a szerencsétlen család éppen öszvegyűjtögeté holmiát. *„Csak hozzám jertek,* szóla az asszony, *jó szomszédok, s ti is gyermekeitekkel, s ti amennyien akartok, jertek hozzám mind; házamban csak nyolcvan ember van még, s nálam sok megfér!”* S az asszony továbbment, s a szegények tolongva gázlódtak utána, s a népnek szemeiben könnyek ragyogtak, melyeket nem bánat facsart ki szemeikből. Ez asszony *László Ferencné* volt.

KÖZÉPPONTI VASÚT

Gróf Dessewffy Emil gróf Széchenyi Istvánhoz írt második nyílt levelében hivatkozva a RR. azon felírására, melyben őfelsége megkéretik, hogy *„mindaddig, míg az ország RR-ei az 1836. XXV. tc. változásával a vasutakról általános törvényt még ez országgyűlésből föl nem terjesztenek, s míg az nem szentesíttetik, semmiféle, különösen pedig a bruck-győri vonalra, mely a törvényben kijelentve nincs, engedélyt adni ne méltóztassék,”* azon kérdést veti fel: *„vajon célirányos-e most általánosan minden vasúti engedély s különösen a bruck-győri vonal ellen felírni?”*, melyre azzal felel, hogy nézetei szerint nincs ok az országnak a vállalatoknak egy bizonyos neme ellen mintegy ellenszenvet nyilatkoztatni.

Miután a RR-ek ezen felírási javaslata immár a m. főrendek által - s pedig minden vitatkozás nélkül - egyhangúlag elfogadtatott, s így országgyűlési határozattá vált, legyen szabad e fontos tárgy iránt részünkről is előadni nézeteinket, melyek szerint a dolgok jelen állásában, midőn a bécsi-gloggnitzi társaság igazgatósága nyilván kijelenti szándékát, hogy Bruckról Győrre vasutat építeni kíván, s evégett júl. 30-ra rendkívüli közgyűlést hirdetett; midőn hasonló hírek s hirdetmények következtében a középponti vasút részvényei tetemesen lejjebb szállnak; midőn attól tarthatni, hogy az egész vállalat, melyre eddig csak csekély befizetések történtek, alakulásában meggátoltatik: a törvényhozás, hacsak az annyi akadályok között végre alakult középponti vasúttársaságot újra veszélyeztetni nem akará, nem is tehetett mást s nem kevesebbet, mint legalább addig is, míg e társaságot törvény által biztosíthatja, kinyilatkoztatni azon szándékát, hogy azt minden oly intézkedésektől biztosítani kívánja, melyek által léte veszélyeztetnék.

A gróf ellenkező nézeteinek pártolására következő okokat sorol elő: hogy az iránt, státusköltségen, kamatbiztosítás mellett vagy tisztán egyesületek által kívánja-e az ország építeni vasutait, eddig még semmi sem határoztatott, s hogy a dolgok ezen állásában, a rendek által elfogadott módon felírni nem tenne mást, mint kinyilatkoztatni, hogy az ország azon vidéket, mely a bruck-győri vonalban nyerne közlekedési eszközt, jövőre sem akarja e kedvezésben részesíteni; hogy a Győrtől Bruckig vezethető vonal nem párhuzamos a Duna-balparti vonallal; hogy az ország jövendő érdeke kívánja, hogy minél több közlekedési eszköze lehessen; hogy magánvállalkozóknak azon szabadságot, miszerint önpénzök kockáztatásával s kamatbiztosítás nélkül vasutakat építhessenek, mihelyt a státusköltségeni építés elve el nem fogadtatik, nem lehet meg nem engedni; hogy végre ily kinyilatkoztatás által minden szükség nélkül a közlekedési monopólium alapja tétetnék le.

Mindenekelőtt szükségesnek tartjuk kijelenteni, miként mi is rendes esetekben legcélszerűbbnek tartjuk, hogy az ország közlekedésére szolgáló főbb vonalok országos költségeken építtetnek, s miként nem mondunk le azon reményről, hogy jövendőben s talán közel jövendőjében hazánknak a vaspályák építése nálunk is e módon történendik; ha azonban hazánk jelen körülményeit tekintve kérdeztetik véleményünk, bátran kimondjuk azon meggyőződésünket: hogy a létező viszonyok alatt a státus költségein építést legfellebb oly vonaloknál javallhatnók, melyek státustekinteteknél fogva elkerülhetlenül szükségesek, s melyekre egyes vállalkozó társaságot nem találhatunk. Oly országban, melynek birtokos osztálya minden adótól ment, melyben financiális rendszernek még előkészületei sem léteznek, melyben végre a közigazgatás azon egész ága teljesen hiányzik, melyre az építés bízathatnék; azon okok, melyek a státusköltségekeni építést javasolják, nem állnak oly általánosan, mint p. o. Belgium- vagy Franciaországban. S ámbár elvileg mi is legcélirányosabbnak tartjuk, ha vasutak építése státusköltségen történhetik, s részünkről el fogunk mindent követni, miáltal ez építési mód hazánkban lehetségessé válik: a dolgok jelen állásában az építés ezen módját Magyar-

országban a lehető legköltségesebbnek tartjuk, s azért azt csak azon esetekben gondoljuk ajánlhatónak, melyekben az építés egyes társaságok által nem eszközöltethetik. Miután pedig kétséget nem szenved, hogy gr. D. igen helyes megjegyzése szerint a közérdek azt kívánja, *hogy az ország ezen irányban szabad mozoghatását mindenesetre megtartsa*; miután a nemzet fő közlekedési eszközeit egyes társaságoknak úgy, hogy magának a visszaválthatás szabadságát s a tarifárai befolyást fel nem tartaná, át nem engedheti, egyes társaságok pedig ily feltételek mellett csak azon esetben fordítják tőkéiket ily vállalatokra, ha azoknak bizonyos kamat biztosíttatott - magából értetik: hogy az ország közlekedési eszközeinek felépítését csak kamatbiztosítás mellett bízhatja kedvező feltételek alatt egyes vállalkozó társaságokra. Hogy tehát mi, jelen helyzetünkben, azon állapotban, melyben hazánkat 1844-ben látjuk, a vaspályáknak felépítését egyes társaságok által, de kamatbiztosítás s ennek következtében az ország visszaválthatási s a tarifárai főfelügyelési jogának fenntartása mellett hisszük legcélszerűbben eszközölhetőnek.

Ezen állításunknak két szükséges következése tűnik fel minden gondolkozó előtt.

Az első: hogy miután vasutaink fölépítését magántársaságok által kívánjuk eszközöltetni, gondoskodnunk kell oly törvényes intézkedésekről, melyek mellett ilyes társaságok keletkezése lehetővé váljék; - a második: hogy miután meggyőződésünk szerint egyes társaságok a vaspályák fölépítését az országra nézve kedvező föltételek alatt: azaz föltartván annak mind visszaváltási jogát, mind a tarifa meghatározásárai befolyását, csak úgy vállalhatják fel, ha azoknak kamatbiztosítás ígértetik, gondoskodnunk kell oly intézkedésekről, melyek mellett az egyes társaságokkal kötött szerződések az országra nézve a lehetőségig kedvezők legyenek, azaz: melyek mellett a lehetőségig legolcsóbb tarifa állapíttatván meg, az ország kamatbiztosítás fejében évenkint a lehetőségig legkevesebbet fizessen. Az, ki a vasutak kérdését figyelmére méltatá, át fogja látni, hogy mind e két tekintetnél fogva paralel vaspályavonaloknak megengedése a státus érdekével valósággal ellentétben áll.

Mert kérdem: ki kecsegtetné magát most, miután az 1836-i részvényláz megszűnt, azon reménnyel, hogy társaságot találand, mely 10-15 millióra menő tőkéket ruház oly vállalatba, melynek eredményei még valószínűséggel sem számíttathatnak fel? - ki kecsegtetné magát ilyessel, főképp hazánkban, hol 1836 óta beszélgetünk vasutakról, hol 1839-ben Pest-Bécs között két társaság ajánlkozott az építésre, s 1844-ben az egész vonalon de egy kapavágás sem történt. Nagyszerű vállalatok honunkban nem lelkesedés, hanem számolás következtében keletkeznek, - a kelméknek s személyeknek mennyisége, mely bizonyos vonalon hihetőképp hordatni fog, ez az, mi vaspálya-vállalatoknál a remélhető haszon alapját teszi; - mihelyt paralel vonal létesül, e számolás lehetetlenné válik; - s miután a párizs-versailles-i párhuzamok is csak 2%-ot kamatoznak, én oly társaságot, mely anélkül, hogy paralellák ellen biztosíttatnék, vaspálya fölépítését magára vállalná, a szép ábrándok közé számítok, azon regényes személyek közé, hova azon hollandi tartozik, kiről faluhelyen Magyarországban oly szívesen beszélnek, s ki tőkéit két, legfeljebb harmadfél percentre kész adni magyaroknak, mihelyt azt kegyesen elvállalni méltóztatnak. Hogy azonban a nálunk létező társaságok sokkal jobb számolók, hogy jelesen a bécs-gloggnitzi vaspályatársaság érdekeit sokkal jobban fel tudja fogni, azt bizonyítja ugyanezen társaság 1843. jan. 23-án tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, melynek 5. lapján láthatjuk, hogy e társaság a győr-bécsi vasút fölépítésével fölhagyott mindaddig, míg egy Pestről Bécsbe vezető párhuzamnak csak lehetősége is marad fel (so lange die Möglichkeit des Baues einer Parallelbahn zwischen Wien und Pest nicht ganz beseitigt ist).

Mondhatja erre valaki, hogy ez okoskodás csak azon esetben áll, ha a vállalkozó társaságoknak kamatbiztosság nem ígértetik; miután ott, hol a felépítési tőkének kamatja biztosíttatott, nem annyira a vállalatból remélhető haszon, mint éppen a biztosított kamat az, mi a tőkék

beruházását eszközli. Mi e részben egészen ellenkezőleg vélekedünk, s azt hisszük: hogy azon rendkívüli készség, mellyel tőkék vaspályavállalatokba ruháztatnak, azon szenvedély, mellyel a kis s nagy tőkepénzesek egész vagyonukat ily vállalatba fektetni kívánják, éppen azon bizonytalan nyereség lehetőségének következése, mely a vaspályákba fektetett tőkéktől várható; legalább nem hallám még, hogy valamely közállomány új adósságot csinálván katonai erő használására kényteleníttetett volna, csakhogy tőkéiket ajánló alattvalóit visszatartóztathassa, mi mégis mind Bécsben, mind más városokban vaspálya-részvények kibocsátásakor szükségessé vált; s maga az, hogy a státus is felvett kölcsöneivel sokszor sorsjátékot köt össze, eléggé bizonyítja: mily hatalmas inger tőkék beruházására bizonytalan, de lehetséges remény ingere. De ha megengedjük is az ellenvetés helyességét, ha megengedjük, hogy a vaspályák fölépítésére szükséges tőkék éppoly könnyen találtathatnak, ha azoknak a biztosított kamaton kívül semmi lehető nyereség nem ígértetik, hogy eszerint vasutak építésérei társaságok alakulására nem szükséges más, mint bizonyos kamat biztosítása, mindezt - mondjuk - föltéve, de meg nem engedve, nem szól-e ez esetben is a második fölállított tekintet világosan minden párhuzamok ellen?

Mihelyt az ország kamatbiztosításra határozta magát, legfőbb érdekévé válik, hogy hasonlóan kedvező föltételek mellett e kamatbiztosítás által a lehetőségig legcsekélyebb terhet vállalja magára. Már ha föltesszük is, hogy a társaság biztosítva látván kamatjait, párhuzamoknak lehetősége által keletkezésében nem akadályoztatik, nem bizonyos-e mindenesetre, hogy ily föltétel alatt tőkéjétől a biztosított kamaton felül több nyereséget nem remélhetvén, magasabb kamatbiztosítást fog kívánni magának? - nem bizonyos-e, hogy midőn egy kijelölt vonal párhuzam nélkül állva föl, belefektetett tőkéjének kamatját behozza, s így az ország által ígért biztosítás nominális kedvezéssé válik, párhuzamnak fölépítése által a jövedelem szükségképp csökkenni fog, s az ország vagy az egész vagy legalább a kamat nagy részét évenkint fizetni kényteleníttetik. Vegyük például a jelen esetet. A debrecen-bécsi vasúttársaság, ha párhuzam ellen biztosíttatik, az egész vonalnak két pcent melletti biztosításával (a 4. és 5. pct értetvén) megelégszik; tekintve a szállított tárgyak s személyek mennyiségét, mely a pest-bécsi vonalon már most utazik, s a társaságot arra bírá, hogy a vonal ezen részéről semmi kamatbiztosítást nem követel; - tekintetbe véve azon közlekedési könnyűség által ébresztett nagyobb kereskedési mozgalmat, mely a debrecen-pesti vonalon, főképp ha annak szárnyvonalai elkészülnek, támadni fog, valószínű: hogy e vaspálya egész kiterjedésében jövedelmező leend; bizonyos pedig, hogy az ország legrosszabb esetben sem kényteleníttethetik többnek, mint az építésre fordított tőke két percentjének fizetésére; pedig kétségbe nem vonható, hogy a középponti vasúttársaság azon esetre, ha párhuzam ellen nem biztosíttatik, hasonló feltételek elfogadására nem fog késznek nyilatkozni, sőt vállalata valószínű jövedelmezése iránt biztos számolásokat sem tehetvén s egész tőkéjének jövedelmezését csak a kamatbiztosítástól várván nemcsak a 4. és 5., hanem tőkéje egész 5 pcentjének biztosítását fogja követelni, mi országunk pénzetlen állapotjában nem kis fontosságú tekintet. Egyáltalában ne veszítsük soha szemeink elől, *hogy minden kamatbiztosítás mellett épített vaspálya* egyes társaságok által, *de mindig* legalább annyiban, mennyire a kamatbiztosítás terjed, *a státus költségein építtetik*, mely bizonyos tőke kamatjainak fizetését ezen esetben éppen úgy vállalja magára, mintha a vasutak építésére hasonló nagyságú adósságot csinált volna, melyet ezen esetben is csak akkor s annyiban volna kénytelen más jövedelmekből pótolni, mennyiben a vasút jövedelmei erre elégségesek nem volnának; hogy tehát valamint soha státusnak, mely tulajdon költségén vasutat építtet, nem jut eszébe ugyanazon vonalon párhuzamot engedni; valamint ezen esetben a gróf maga oly felírást, melyben a párhuzamok kizárása kijelentetik, szükségesnek tartana: úgy mindez oly vaspályákra nézve is áll, hol az ország a kamatbiztosítást magára vállalta, vagy legalább bizonyos feltételek elnyerése esetében magára vállalandja, s párhuzamok megengedése által csak önterheinek nagyságát nevelné.

Jól tudjuk, vannak érdekek, melyek minden pénzérdeknél magasabban állnak, sőt melyeket sértenünk még azon esetben sem volna szabad, ha tudnók, hogy jobb közlekedési eszközeink csak ily sértés által létesülhetnek; s ha az ország e felírásnak fölterjesztése, ha a paralellák iránt és jelesen a győr-brucki vasút iránt tanúsított ellenszenv által valakinek *jól szerzett jogait sértette*, ha lakosainak egy része ellen igazságtalanságot követett el: ez országgyűlési határozat csakugyan valóságos közcalamitas volna; mert a szenny, mely törvényhozásunk ily esetben magára vont, nagyobb károkat szülne, mint melyeket a bécs-debreceni vasút minden hasznai helyrepótolhatnának. De ugyan mondhatja-e ezt valaki komolyan? Ugyan kinek jogai sérttettek e fölírásban kimondott elvek által, ki panaszkodhatik, ha azok alkalmazásba vétetnek, s ha a győr-brucki vasút a törvényhozás által meg nem engedtetik?

Talán a bécsi-gloggnitzi társaságnak jogai sérttettek meg? -

A bécs-gloggnitzi vasúttársaság igazgatósága legújabb jelentésében kinyilatkoztatja, hogy Bécstől Bruckig építkezni akar, s hogy ezen vonalnak Győrig folytatásával egyenesen fölhagyni soha sem a társaságnak, sem az igazgatóságnak nem jutott eszébe, s a *Híradó* ezen nyilatkozatát őszintének s szilárdnak fogadja el, s jegyzésbe veszi: „il en prend acte", mint a francia mondja; - de valamint a *Híradó* talán igen helyesen teszi, midőn így cselekszik: úgy természetesnek fogja találni, ha miután ugyanezen társaság a bécs-győri vasút építéséről azon oknál fogva, hogy párhuzam ellen biztosítva nincs, világosan lemondott, mi 5. közgyűlési jegyzőkönyve 5. és 6. lapján látható; - ha miután ennek következtében a bécs-győri vonalnak építésére adott engedély a kormány által 1842. dec. 17-én kiadott határozat által visszavétetett, s a társaság a bécs-győri vasút nevezetével fölhagyni utasíttatott: mások találkoznak, kik mindezeket szinte jegyzésbe vették, s kik azt hiszik, hogy ily előzmények után a bécs-gloggnitzi vasútnak jogai megszűntek volna még azon esetben is, ha e társaság az 1836-i törvény értelmében egy Bruck és Győr között építendő vasútra jogokat követelhetett volna magának; mi személyes meggyőződésünk szerint csak azon esetben volna állítható, ha a társaság Bécs és Buda között, nem pedig csak Bruck és Győr között ajánlkozott volna építésre, miután az 1836-i törvény csak az egész vonalról s nem annak egyes részeiről szól, s kétségen kívül a törvényhozásnak soha szándékában nem volt, hogy a bécs-pesti vonalnak legkönnyebb s legjövedelmezőbb részét egy társaságnak átadva, annak nehezebb s a Duna konkurrenciája által kevesebbet jövedelmező részének fölépítését úgyszólván lehetetlenné tegye.

A bécs-gloggnitzi társaság, mely vonala magyar részének építésére nyert engedélyről lemondott, mely még nevét is megváltoztatá, s mely végre most nem a Pest-Bécs közötti, a törvényben foglalt, hanem csak a Bruck-Győr közötti vonal építésére ajánlkozik, melyről törvényünk nem szól, ezek szerint jogkövetelésekkel nem léphet fel; s irányában bármit határozzon a jelen törvényhozás, jogsértést követni nem fog.

De szintén nem követtetik jogsértés azon megyék irányában sem, melyek a bruck-győri vonalban nyerének közlekedési eszközt; mert legyen szabad kérdenünk: ugyan mik azon okok, melyeknél fogva a gróf a gloggnitzi társaság vasútjának Győrig folytatása iránti szándékát szilárdnak s őszintének hiszi? az-e, hogy e társaság két év előtt kijelenté, hogy míg párhuzam ellen biztosítva nem leend, építeni nem fog, s hogy most az, minek már lehetősége a társaságot munkálatai folytatásától visszatartóztatá, csakugyan bekövetkezett? vagy talán az, hogy az ország némely helyein felállított fatelepeit eladni rendelteti? vagy hogy nevét bécs-győriből bécs-gloggnitzira változtatá? - mi részünkről ily előzmények után e társaságnak kijelentett szándékát szilárdnak s őszintének nem tudjuk tartani, s habár éppen nem rosszalljuk a társaság elhatározását, midőn vonalának magyar részét többé jövedelmezőnek nem tartva annak folytatásával fölhagyott: rosszallanók, ha ez jegyzésbe nem vétetvén, e társaságnak újabb ígéretei következtében a Duna-balparti vasúttársaságtól elvonatnának azon kedve-

zések, melyek annak fennállására szükségesek. Midőn a törvényhozás ily körülmények alatt a bruck-győri vasút ellen nyilatkozik, nem reális kedvezéstől, hanem csak olyan álreményektől fosztja meg a megyéket, melyek e vonalban közlekedési eszközt nyernének, mik valamint eddig sem teljesültek, úgy ezentúl is legföllebb arra szolgálhatnak, hogy a Duna-balparti vasutat keletkezésében akadályozhassák.

Felfogásunk szerint csak két lehetőség van, mely alatt a bécs-győri vasút létesülhet; - az első: ha e társaságnak szintoly kamatbiztosítás nyújtatik, mint a Duna-balpartinak; a második: ha a Duna-balparti vasút nem létesül. De ugyan fog-e a gróf e lehetőségek akármelyikének előidézésére valamit tenni? fog-e arra működni, hogy hazánk pénzetlen állapotjában nemcsak a Duna bal, hanem annak jobb partján is építtessen kamatbiztosítás mellett vaspályákat oly vidék fölsegítésére, mely Magyarország minden részei közül legjobb piaccal s aránylag legtöbb közlekedési eszközökkel bír? - fogja-e csak kívánni is, hogy néhány megyék aránylag csekély haszna végett azon vállalat vesszen el, mely Magyarország kétharmadát jelen pangásából kiemelheti? Ne ámítsuk el magunkat; ha a bécs-gloggnitzi társaság kijelentett szándéka csakugyan őszinte és szilárd, annak alapja nem lehet más azon reménynél, hogy a Duna-balparti vasút létrejőni nem fog. - Egy tekintet az ország földabroszára vetve meggyőzhet mindenkit, hogy míg a balparti vasút éppen felsőbb részein tetemes építési nehézségekkel küzd, addig a Duna jobb partján majdnem semmi terrénum-nehézségek nem léteznek, - hogy tehát a Duna-jobbparti vasút éppen ezen része aránylag kevesebb költségekbe kerül, s így kisebb tőkének kamatozását kívánván a Duna-balparti vasúttal haszonnal konkurrálhat; s ha - mint mondám - a győr-brucki társaság szándéka csakugyan őszinte, csak ezen remény lehet az, mi benne e szándékot ébreszti, valamint épp ez az, mi minket, kik nem egyes társaságoknak, nem egyes megyéknek, hanem az egész nemzetnek érdekeit tartjuk szemünk előtt, arra bírhat, hogy e szándék kivitelét akadályozzuk.

Megvalljuk azonban, mi a bécs-gloggnitzi társaságnak nyilatkozatát sem vesszük oly komolyan, s minden újabb hirdetményeit, a Győr és Bruck közötti építés szándokának kinyilatkoztatását nem vesszük másnak börzejátéknál, mely által a Duna-balparti vasút részvényeinek lenyomása s a bécs-gloggnitziaknak egypár napra fölemelése céloztatik, s melynek megakadályozása által azon megyék, melyek e vaspályával nyertek volna közlekedési eszközöket, még azon szomorú örömtől sem fosztattak meg, hogy egész hazájoknak tetemes kárával kissé meggazdagodtak. Így tekintve a dolgot, nézeteinknél fogva, melyekkel a börzejáték iránt viseltetünk, s melyek a gróf nézeteitől, úgy látszik, igen eltérnek, vele hasonló módon nem okoskodhatunk. A gróf azt állítja: *„hogy magánvállalkozóknak azon szabadságot, miként önpénzök kockáztatásával s kamatbiztosítás nélkül vasutakat építhessenek, nem lehet meg nem engedni."* Mi, kik jól tudjuk, hogy a börzejátékot egészen megszüntetni jelenkorunkban nem lehet, de kik egyszersmind azt hisszük, hogy a törvényhozás kötelességei közé tartozik korlátozni századunknak ezen mételyét, s legalább nem tenni semmit, mi annak előmozdításához vezethetne, úgy vagyunk meggyőződve: hogy azon esetben is, ha a vasutak építése nem az ország költségein, hanem egyes vállalatok által történik, a törvényhozásnak nemcsak szabadságában áll, hanem kötelességei közé tartozik megtagadni engedményét minden vállalatoktól, melyek minden süker reménye nélkül csak oda irányoztatnak, hogy az egyes kis kapitalista, ki nehezen szerzett tőkéjét valamely vállalatba fekteté, s fekteté főképp azon bizalomnál fogva, melyet a törvényhozás által adott engedély benne gerjesztett, vagyonától megfosztassék, s azon pénzoligarchiának hatalma még nagyobbra nőjön, melyet századunk már most is elég fájdalmasan érez. - Mi nem akarjuk, hogy hazánkban a börzejátéknak kapu nyittassék, mi nem akarjuk, hogy törvényhozásunk minden financiális aventurier-nek, ki miután Párizsban marokkói bitumennek áthozatala iránt tett spekulációiban ezereket megcsalt, hazánkban lehetetlen vasutakra akarna spekulálni, segédkezet nyújtson; s azért fel fogunk lépni mindig s

minden vállalat ellen, melyben süker helyett csak a börzejáték lehető nyereségeire való számolásokat látunk, még akkor is, ha azzal vádoltatnánk, hogy a különböző érdekek harcát költjük föl szavaink által.

Igen, *„minek költjük fel a különböző érdekek harcát”* - így szól a gróf, s mi teljes kiterjedésben osztjuk e nézetét, azon különbséggel, hogy fölfogásunk szerint az érdekek harca azáltal nem fog kikerültetni, ha minden egyes polgártársunkat azzal biztatjuk, hogy önérdekei ki fognak elégíttethetni; ha ott, hol érdekkülönbség van, azt eltagadjuk; ha oly vonalakat, melyek párhuzamosok, melyek a vállalkozó társaságok által s általában mindenki által párhuzamosoknak tartatnak, nem paraleleknek nyilatkoztatunk. - A különböző érdekek harcának elkerülése csak azáltal lehetséges, ha az érdekek különségét elismerve egyszersmind minél többször intjük polgártársainkat arra, hogy a polgári társaságban minden érdeket nem mindig kielégíthetni, hogy azon ország fönn nem állhat, hol senki önérdekeit a haza közjavának föláldozni nem akarja; s ez az, mit célul tűztünk ki magunknak.

Igen, mi a győr-brucki s a Duna-balparti vasutat paraleleknek tartjuk, vagy ha e szó nem tetszik, mert valakit talán matematikus párhuzamokra emlékeztethetne, tartjuk olyanoknak, melyek egymással konkurrálnak; fölfogásunk szerint, ha a Duna-balparti vasút kamatbiztosítás mellett fölépül, a győr-brucki vaspálya kamatbiztosítás nélkül létesülni nem fog; ha ellenben a bruck-győri vasút építtetik fel, a Duna-balparti vasút kevésbé jövedelmezővé válik, mert pest-bécsi vonala elveszti mindazon kelmék szállítását, melyek a Dunán hozva Pestig, ha a győr-brucki vasút nem létezik, a Duna-balparti vaspályán szállíttattak volna, s ezen esetben valószínűleg Gönyőig fognak a Dunán vitetni, s innen a jobbparti pályán továbbszállíttatni. - Igen, mi hisszük, hogyha a Duna-balparti vasút elmarad, s csak Győr köttetik össze Bruckkal, egypár megyének haszna az ország kétharmadának legnagyobb kárával vásároltatott meg, hogy a tiszai gabona a bécsi piacról kizáratva, a sopronyi termékek talán egypár krajcárral drágábbak leendenek; de hisszük és tudjuk azt is, hogy midőn egyes megyék múlékony érdekei az ország érdekeivel ellentétbe jőnek, az egyes érdekeknek hallgatni kell; tudjuk, hogy a balparti vonal fölépítése által azon megyék érdeke, melyeknek a bruck-győri vonal közlekedési eszközül szolgálhatna, csak igen kis mértékben sértetik, mert e megyék helyzetének kedvezése bőven kipótolja azon közlekedési könnyűséget, mely a tiszai vidéknek a debrecen-bécsi vaspálya által nyújtatik, s a sopronyi gabona mindig haszonnal fog konkurrálhatni a bécsi piacon a debrecenivel, mely mázsájától majdnem egy forint fuvarbért fizetend, míg ha a balparti vonal építése elhagyatnék, Magyarország kétharmada előbbi pangásába süllyedne vissza; - és sokkal több honszeretetet várunk s követelünk e megyéktől, melyek az ország határozata által magokat sértve gondolhatják, mint hogy felölök föltehetnők, *hogy az érdekeiket háttérbe szorító balparti vasút ellen forduljanak*, s ekképp megmutassák, hogy ők, kik e honnak eddig csakugyan kedvenc gyermekei valának, s kik mindazt, mit az ország anyagi kifejlődésére tett, majdnem kizárólag élvezék, anélkül, hogy tiszai testvérmegyéik ez ellen szót emeltek volna: most, midőn az ország kétharmadának jövője forog kérdésben, pillanatnyi hasznuknál s szűkkeblű tartományi érdekeknél magosabb tekinteteket nem ismernek.

Még egypár szót gr. D. azon állítására nézve: *hogy a győr-brucki vasút háttérbe szorítása által a közlekedési monopóliumok alapja rakatik le*. Vannak a politikában nagy szavak, s a gróf jól tevé, midőn magának célul tűzte ki, hogy azokat való értelmökre devalválja; de vannak olyanok is, melyek bizonyos népszerűséggel bírnak, vagy bizonyos ellenszenveket gerjesztenek, s a gróf nem jól teszi, ha ilyenekkel él, legalább ha él anélkül, hogy azoknak értelmezését adná, s ilyen a „monopólium” szó is. Kétséget nem szenved, hogy minden monopólium, amennyiben az szükség nélkül csak egyeseknek hasznára s a közérdekek elmellőzésével adatik, a lehető legkárosabb institúciók közé tartozik, s így ki az ily értelembeni monopóliumok ellen nyilatkozik, csak általános meggyőződést mond ki; azonban kétséget nem szenved, hogy van-

nak esetek, hol egy bizonyos monopólium megengedése maga a közérdek által parancsoltatik, s ily esetekben kár a monopólium szónak emlegetése által értelmetlen ellenszenvet gerjeszteni. Szokása majdnem minden civilizált státusnak, hogy hasznos találmányokra a feltalálónak bizonyos időre monopóliumot biztosít; ugyanez történik oly vállalatoknál, melyeknek létrejötte bizonyos időre engedett monopólium biztosítása nélkül nem valószínű, és senki az ily értelemben vett monopólium ellen föllépni nem szokott. Másrészről alig látunk közállományt, mely bizonyos tárgyakra nézve az adó pótlásául bizonyos jövedelmező monopóliumokat nem tartott volna fel magának; nálunk a só, más országokban a dohány vagy posta vagy bármi más választatott ily monopólium tárgyául, s itt is nem maga a monopólium, hanem legfeljebb az rosszalltatik, hogy a tárgy, melyre az kiterjesztetett, rosszul választatott, s aki például a sómonopólium ellen kikél, nem a státusnak monopólium engedésérei jogát tagadja, hanem csak azon tekintetből indul ki, hogy a különösen választott tárgy által az adó nem aránylagosan vettetett ki. Már ezeket előrebocsátva, ha megengedjük is, hogy a Duna-balparti vasútnak párhuzamok elleni biztosítása által közlekedési monopóliumot állapítottunk meg, valóban több költői tehetség szükséges, mint mellyel bírunk, monopóliumot látni ott, hol a kérdéses vasúttal a Duna s minden létező s még létezhető országutak konkurrálnak; megengedvén ezt, vajon e monopólium nem tartozik-e azok közé, melyekről fönnebb szóltunk? Nem lehet-e feltennünk egyrészről, hogy oly nagy tőkék beruháztatása, minők a Duna-balparti vasút fölépítésére szükségesek, nem remélhető, ha e vonal párhuzamok ellen nem biztosíttatik? nem kell-e elismernünk, hogy a Duna-balparti vasútnak kamatbiztosítást adván, e biztosításnak évenkint költségei nevekedni fognak, mihelyt párhuzam által a vonal jövedelmei csonkíttatnak; hogy tehát e vonalnak engedett monopólium, ha csakugyan annak mondatik, az ország kiadásait kevesítvén, valóságos jövedelem forrásává válik, s így azokhoz, melyek ellen nyilatkozni a közvélemény orgánumainak kötelességei közé tartozik, nem számítható.

Sorozzuk össze röviden a mondottakat: bármennyi ok szóljon is amellett, hogy az ország vaspályáit közköltségeken építtesse: hazánk jelen állásában, hol minden erre szükséges előkészületek hiányzanak, ezen építeni rendszert csak azon pályákra akarjuk szorítani, melyekre nézve egyes vállalkozó társaságokat kedvező föltételek alatt nem találhatni, minden egyéb vasutakra nézve a jelen pillanatban az építés egyes társaságokra bízandó, s pedig, mivel az ország visszaválthatási jogáról s a tarifárai befolyásáról le nem mondhat, kamatbiztosítás mellett.

A kamatbiztosítás szükséges következése, hogy valamint az ország közköltségein épített vasutaknál senki párhuzamok megengedését célszerűnek nem tarthatja, úgy a párhuzamoknak megengedése kamatbiztosítás esetében is csak a lehető legfontosabb okoknál fogva engedtethetnék meg.

Mi a Duna-balparti s a győr-brucki vasutakat párhuzamú vasutaknak tartjuk, s miután a bruck-győri vonal felépítése mellett oly okokat nem látunk, melyek általános elveink megváltoztatására bírhatnának; miután e vaspálya háttérbe szorítása által senkinek jogai nem sértetnek: annyival nagyobb örömmel üdvözöljük az országos RR. e tárgy iránt hozott határozatát, mennyivel inkább meg vagyunk győződve, hogy ez az út, melyre törvényhozásunk most lépett, az, mely által hazánk századunk e legnagyobb jótéteményében részesülhet; mert habár egész kiterjedésében osztjuk a gróf azon kívánatát, hogy Magyarországnak minél több vasútja legyen, a lehető legbiztosabb út, mely e célhoz vezet, felfogásunk szerint az, ha e hazának legalább azon vasutakat szerezzük meg, melyeknek létesíthetésére majdnem bizonyos valószínűség létezik, s melyeknek keletkezését nem akadályozhatja semmi inkább, mintha ábrándokat hajhászva, vasutakat képzelve az ország minden pontjához, párhuzamok tervezését engedve hazánkat a börzejáték csataterévé teendjük.

EGYSÉG ÉS BIZODALOM

Vannak, kik haladásunknak lassúságát látva, midőn a távolságot tekintik, melyben annyi fáradozások után célunktól még most is állunk, bajainknak okát lelkesedés hiányában keresik. Véleményünk szerint hátramaradásunk oka nem ebben fekszik. Nincs nemzet, mely több s nagyobb lelkesedéssel tudna fölkarolni egyes tárgyakat, mint mi; nincs, mely remélni készebb, mely egyes tárgyakat vagy személyeket fölfogva, könnyebben panaceának hirdetné azt, mit éppen a jelen körülmények közt üdvösnek vagy szükségesnek tart. Menjünk körül hazánkban, s egyik határtól a másikig nem fogunk találni törvényhatóságot - alig egyeseket, kik bizonyos tárgyak iránt lelkesedve ne volnának; s ha az egyes megyékben a pártok keletkezéséhez visszamegyünk, meggyőződhetünk, hogy alig van kérdés oly csekély, mely lelkesedéshözi hajlamunknál fogva egy párt alakulásának alapjául nem szolgálhatna, s mely mellett és ellen a legnemesebb érzelmek, a legerősebb szenvedély ne lépne föl. Nem a lelkesedés, az *egység* az, mi e nemzetben hiányzik, s ha e hiány pótoltatik, ha mindazon lelkesedés, mely e hazában most száz tárgy között szétágazik, e nemzet határtalan reményei s vak bizodalma egy nagy nemzeti célnak kivívására irányoztatnak: a magyar bátran tekinthet jövője elébe. - Egység nélkül nincs erő, nincs lelkesedés, mely valami valóban nagynak létrehozásához vezetne. Valamint a gőz hatalma rejtve volt a világ előtt, míg az összeszorítva bizonyos célra nem irányoztatott, úgy van az minden erővel, minden legnemesebb emberi törekvéssel; a gőz, mellyel most a tenger s művelt világ folyói keresztülszántatnak, s mely villámként vonja terheinket vasutainkon, hasztalan párává válik, ha az erőműt elveszed, mely egyes részeit öszvetartja; - minden lelkesedés s honszeretet, mely Róma történetének kezdetétől Caesarig az emberi nem legnagyszerűbb állományát alkotá, semmivé válik, ha a nagy gondolatot elveszed, mely mind e törekvéseket Róma nagyságának hasznára fordítá; s úgy az anyagi, mint szintén az erkölcsi világban igaz marad, hogy minden erő csak bizonyos határok közt működhetik. Egység az, mi által nemzetek fennállanak, fejlődnek s naggyá válnak, s míg e hon minden polgárait ennek érzete nem hatja át, míg az egyes polgár, az egyes társulat, vagy egyes törvényhatóság vagy rend személyes érdekeit sőt hiúságát, mely nem más önösségnél, csakhogy az önösségnek azon neme, mely által nemesebb természetek romlanak meg - fogja követni, addig e hazának jövője biztosítva nincs, addig mindazon mozgás és fáradság, mellyel minden egyes emelkedésre törekszik, ingadozást idézhet elő, de csak olyat, mint tenger fölött a szélvészé, nem pedig dagályhoz hasonlót, melyben az egész egyszerre emelkedik, s a mellette álló téreket fényes habjaival elborítja.

De hisz ezt tudja mindenki - így fognak szólni olvasóink -, és a *Pesti Hírlap* előbbi szerkesztőjének e tárgyról annyiszor s annyi lelkesedéssel kimondott meggyőződése hazánk jobbjaival kétségen kívül megérezteté azon egységhiányt, mely kifejlődésünknek útjában áll. A kérdés csak az: vajon e hiány miként pótoltassék? Vajon van-e reményünk, van-e jelen helyzetünk között valószínűség arra, hogy az egység Magyarország szétszakadozó részei között valaha létrejöhessen, hogy e nemzet egyes osztályai ugyanazon egy célt tűzzék ki magoknak s egyesült erővel törekedjenek elérése után? S mi e részben nyugodtan kimondjuk meggyőződésünket: *hogy míg Magyarországnak szabad törvényhozása van, addig szétágazásának megszüntetése, addig jövőjének biztosítása csak önmagától függ, függ egyedül attól: hogy a törvényhozás körül egyesülve erős akarattal, csak tőle várja munkássága irányának meghatározását, csak benne helyezze reményeit*.

S ez az, miben nézeteink a *P. H.* előbbi szerkesztőjének nézeteitől talán különböznek - ez azon meggyőződés, mely minket a zsurnalisztika pályájára fölhívott, s mely minden munkás-

ságunk- s törekvéseinknek iránya volt s leend. - Kossuth Lajos - kinek érdemeit már csak azon bosszúság is eléggé bizonyítja, mellyel a *B. Híradó*, mióta ő az időszaki sajtó mezejéről lelépett, ellene majdnem minden cikkelyében kikél - dec. 7-én 1843. írt cikkelyében e nemzet jövője felett majdnem kétségbeesik, s kifejlődését, ha az csakugyan várható volna, *csak egyes társulatok s egyéniségek törekvéseitől várja*; mi, habár tökéletesen értjük is a fájdalmat, mellyel a férfiú keble eltelik, midőn egy szent ügynek szentelve férfiúi erejének legjobb részét, látja, hogy a cél, mely után fáradott, annyi nehézségek után még látszólag meg nem közelíttetett, - mégis e részben nem osztjuk nézeteit; bátran kimondjuk azon meggyőződésünket: *hogy Magyarország egész kifejlődését csak törvényhozásától várhatja, de ettől várhatja biztosan mindaddig, míg ezen eszközt, mellyel jelen viszonyaiban bír, más, talán pillanatra célszerűbbnek ajánlkozó eszközökkel felcserélni nem fogja, míg reményeit másban nem helyezendi, mint ahol azok valósággal fekszenek: törvényhozói hatalmában*.

Vannak pillanatok, midőn egész népeket is egy eszme körül látunk egyesülve, az elnyomott nép, mely szabadság után vágyódik, a nemzet, mely becsületeért vagy felsőbbségeért küzd, néha egy emberként állnak előttünk - egy nagy, általános szenvedély ragad meg ily pillanatokban minden keblet, s maga az önösség inkább a közös irányt követve, mint annak ellentállva, keresi kielégítését. E pillanatok azonban ritkák, s még ezekben is a lelkesedés legföllebb a célra s általános elvekre terjeszkedhetik ki, de soha nem az egyes eszközökre, melyek kivívásukra kívántatnak. Szükséges következtetése ennek: hogy minden nemzetnek, mely nagy célok után törekszik, az általános lelkesedésen kívül, mellyel bizonyos tárgyakat körülfogott, még másra is van szüksége, ti. oly valamire, miáltal törekvései irányoztassanak, mitől teendő egyes lépéseinek kijelölését várja - egyszóval a lelkesedésen kívül szüksége van minden nemzetnek *bizodalomra*; s a nemzet, mely ezt keblében nem tudja feltalálni, az pillanatokra nagyszerű tetteket vihet véghez, de naggyá válni nem fog; mert a nagyság, mint egyeseknél, úgy nemzeteknél, nem egyes pillanatok, hanem csak hosszú törekvések által vívatik ki.

A *B. Híradó* nem szereti, ha a külföldre hivatkozunk; nem tudjuk, azért-e, mert maga is érzi, hogy tanaira alkotmányos országokban nem sok pártfogó szózatot találhatna; vagy talán azért, mert fél, hogy nem alkotmányos országokban példákra akadhatnánk, melyek nemigen szolgálhatnának állításainak népszerűkké tételére; azonban bárhogy legyen is, a *B. Híradó* nem szereti a külfölddel való összehasonlításokat, s azért sem Hellászt, sem Rómát, sem Európa déli vagy nyugoti részét nem fogjuk fölhozni annak bebizonyítására, miként soha nemzet, mely egyes ember vagy testület iránt nagy bizalommal viseltetni nem tudott - naggyá nem válhatott. Egy tekintet éjszak felé (hisz ettől a *B. H.* talán nem iszonyodik annyira) meggyőzhet mindenkit, mivé válhat egy nemzet, mely senkiben bízni nem tud, mely egyes polgáraiban erényeket föl nem tesz, mely bizodalom által választott képviselőit inkább a hon árulóinak, mint védőinek tekinti, s ki a szünteleni gyanúsítást az alkotmányos élet szükséges föltételei közé számítja, az Lengyelország utolsó történeteiből talán meg fog győződni, hogy nem rágalmazók-, hanem oly valamire van szüksége minden népnek, miben bízhasson, s főképp oly pillanatokban, midőn kifejlődése forog kérdésben.

Igen, bizodalom az, mi e nemzetnél hiányzik, *csak* ennek hiányában fekszik az ok, melyért a hajdan erős magyar *állandó kitűréssel lelkesedni nem képes semmi iránt*, csak ki ezt tud ébreszteni a nemzet kebelében, az fogja lehetségessé tenni, *hogy a nemzet eszmék iránt lelkesedjék általánosan*, hogy lelkesedése ne múljék el hasztalan, mint az őszi szél, mely száraz leveleken végigsuhan. S e bizodalom ugyan hol központosulhatna, ha nem a törvényhozásban?

Hazánknak nem hiányzanak férfiai, kikre a nemzet méltán büszkélkedhetik, s kiknek csak a halál nimbusza szükséges, hogy nagyoknak neveztessenek; de bármi érdemesek legyenek ők honfitársaik bizalmára, bármi nagy mértékben bírták, vagy bírják is azt, nem remélheti senki, hogy nemzet állandóan egyes egyediségekbe fogja központosítani egész bizodalmát. A szabadság, mely az egyszerű polgárt hontársai köréből kiemelve, naggyá tette, hasonló emelkedés utáni vágyat gerjeszt másokban is, s mint Rómában, úgy minden polgári diadalnál nem hiányzik az ócsárlók nagy serege, mely érdemét kétségbe veszi, az általános tisztelet s bizodalom ellen harcra kél, a legnemesebb jellemet gyanúsításokkal porba húzni igyekszik. - Ki Washington életét ismeri, az meggyőződhetik, hogy soha szabad hon polgára nemzetének általános bizalmát sokáig nem bírta. Nem egyes személyek iránti bizalomgerjesztés az, mi e hon jövőjét biztosíthatja, sőt mi a féltékenységben, mellyel kitűnőbb polgárait tekinti, azon szeretet jelét látjuk, mellyel szabadsága iránt viseltetik, - csak törvényhozása az, mi e nemzet bizalmát igényelheti, csak a bizalom ezen neme az, mi kifejlődésére szükséges; s mi nélkül minden törekvés, mi nélkül minden egyes polgár legáltalánosabb lelkesedése célhoz vezetni soha nem fog.

Mi nem tartozunk azok közé, kik büszke önhittségben e hon határain túl tekinteni nem akarnak s más nemzetek példájára való hivatkozást „utánzási viszketeg”-nek nevezik. Fölfogásunk szerint szükség tisztán ismerni e hazának jelen helyzetét s azon viszonyokat, melyeken keresztül nemzetünk jelen állapotáig fejlődött, de szükség egyszersmind teljes figyelemmel tekinteni más népek állapotát s történetét, hogy valamint történetünk könyvéből e népnek múltját ismerni tanultuk, úgy jövőjének képét lássuk azoknál, kik őt fejlődésében megelőzték, - hogy testvérnépeink jó s balsorsát látva, példájukból tanuljuk, mi után fáradnunk s mitől őrizkednünk kell. Fordítsuk figyelmünket a külföldre e fontos kérdésre nézve is, s ugyan mily tanulságot adnak a világ történetei? Lengyelországban a nemzet azon része, mely politikai életre fejlődött, minden összetartás nélkül csak egyedi törekvéseitől várá biztosságát, s az egyes nemes veszélytetve gondolá szabadságait, ha egyedi vétójával nem léphete föl a törvényhozás ellen, *s Lengyelország elveszett*. - Sehol az egyesülési eszmét - a középkor alatt - általánosabban kifejtve nem találjuk, mint Németországban, a városokban minden egyes univerzitás, gimnázium, akadémia mindannyi erős morális egyediségeket képeznek, s ha ez országnak magas értelmi kifejlődését, ha a polcot, melyre e nemzet egyesei szellemi s anyagi kifejlődésre nézve emelkedtek, az egyesülési szellemnek tulajdonítjuk is, vajon közállományi tekintetben képes volt-e kivívni azt, hogy e nemzet, mely a jelennek majdnem minden nagy nemzetében sarjadékait láthatja, mely a tudományok- s művészetekben annyi csudákat tőn, magához méltó állást foglaljon el? Vajon képes volt-e megakadályoztatni, hogy ugyanazon nemzet, mely elég erős volt Rómát megdönteni, mely elég lelkesedéssel bírt kiküzdeni a vallásszabadságot, századokon át szétdaraboltságban megsemmisítve, tehetetlenül álljon Európa nemzetei között, s XIV. Lajos rablásait tűrni kényteleníttessék? - Hol látunk oly erős, oly kifejlett municipális életet, mint *Olaszországban*? S Génua, Velence, Flórenc s annyi nagy történetű kis közállományok romjaiból egyesült-e egy nagy Olaszország? A múlt század nagy conflagratiójából fölemelkedett-e előttünk az olasz nemzetiség főnixe? És mindazon lelkesedés, melyet Franciaországban látunk, lelkesedés a keresztességek alatt, lelkesedés az albigensisek ellen és a dicsőség mellett, s a tudományok és művészetek iránt, s lelkesedés mindig, minden tárgyban, maga a szolgaság iránt, mert hisz e nemzet XIV. Lajos és Napóleon ellenében kétszer mutatta meg, hogy önlealázásán is tud lelkesedni, - ugyan hová vezetett? Nem oda-e: hogy megfosztva mindazon jogoktól, melyeket egykor nagyobb kiterjedésben bírt, mint bármely más nemzet a középkorban, szabadságát csak véres küzdelmek árán szerzé vissza, s visszaszerezve, egy tizedig nem tudá megtartani? S vajon, ha a történeteknek ennyi szomorú oktatása után, ha látva, miként sem egyedi törekvések, sem egyesületi szellem, sem kifejlett municipális élet, sem maga a legáltalánosabb lelkesedés egyes nemzeteket szabad-

ságra vezetni nem tudott, szemünket azon egy országra fordítjuk, hol a szabadság legidősebb, s hol annak áldásai rég elfeledteték az áldozatokat, melyekbe kivívása került, s látjuk, hogy e nemzet kifejlődése egyedül szabad törvényhozásának köszönhető, melyben az angol nép szabadságának formáit tartotta föl, köszönhető annak, hogy az angol nép mindig a törvényhozásban keresé azt, mitől kifejlődését várá, hogy minden nehéz, minden nagyobb fontosságú pillanatokban e körül egyesült, ettől várá tetteinek irányát, - ha, mondom, látjuk mindezt, s öntörténeteinkbe visszamenve meggyőződünk, hogy e nemzet is azt, hogy mint nemzet fönnáll, s magát szabadnak nevezheti, sem municipális szabadságainak, sem annak, hogy mindig egyes tárgyak körül lelkesedni tudott, hanem egyedül *törvényhozása létezésének* köszönheti, mely nemzeti egységének s szabadságának emlékét s csíráit hordá magában, ki kétkedhetik, hogy ez az, miben jövőnk reménye fekszik, hogy ez az, mi körül egyesülnünk kell, miben bíznunk szükséges?

Előre látjuk mindazon ellenvetéseket, melyek ez állításunk ellen tétetni fognak; Magyarország törvényhozása nem képviseli a nemzetet, hanem csak egyes osztályait, elrendezése nem olyan, hogy reá a nemzet minden érdekeit nyugodtan bízhatná - így szólnak sokan -, de midőn mi mindezen bajokat teljes kiterjedésükben elismerjük, s orvoslásuk iránti nézeteinket majdan tisztelt olvasóinkkal közölni annyival inkább kötelességünknek tartjuk, mennyivel inkább meg vagyunk győződve, hogy Magyarország kifejlődésének egész reménye törvényhozásában fekszik, mégis nem titkolhatjuk el magunk előtt, hogy törvényhozásunknak azon legnagyobb baja, miként általa csak egy osztály képviseltetik, még sokkal nagyobb mértékben létezik törvényhatóságinknál is; s hogy mindezen létező bajok orvoslására vezető egy mód az, ha a nemzet, átlátva, miként egész jövője törvényhozásának működésétől függ, egész erejét arra fordítandja, hogy a létező hibák kijavíttassanak; de hogy e mód biztos, s minden kétségen kívül célhoz vezet, példaként áll ismét előttünk Anglia. Azt gondolja valaki, az angol parlament azon mindenhatóságával ruháztatott fel mindig, melyben azt most látjuk? Midőn Erzsébet királynő alatt a parlament a királyné kedve ellen fölírt, tüsténti föloszlatás követte e bátor lépést, sőt a királyné egyszer meginteté az alsóházat: *hogy ne vegyüljön közállományi dolgokba*. Midőn Wenthworth - mert egy beszédében a királynéról azt mondá: hogy nehéz hibákat követett el - az alsóház parancsára a Towerbe záratott, egy hónapi fogság után a királyné egyszerűen tudtára adatá a parlamentnek: hogy különös kegyénél fogva Wenthworthnak szabadságát s követi ülését visszaadni méltóztatott (mint azt Hume-ban bárki olvashatja), és a parlament nyugodtan elfogadá e királyi kegyességet, mely minden parlamentáris kiváltságait semmivé tevé. Az angol parlament állását I. Károly, sőt az 1640-i zendülés után II. Károly s II. Jakab alatt mindenki ismeri, s ugyan mit tett az angol nép e viszonyok alatt? vajon elhagyta-e törvényhozását; vajon azt nyilatkoztatta-e ki, hogy a parlamentet gyöngébbnek tartja, semhogy érdekeinek őrzését reá bízná, s municipális életének körébe fog visszavonulni, mely Angliában szinte erősen ki vala fejtve, mely szinte nemzeti szabadságának csíráját hordá magában, mint nálunk a megyei szerkezet? Vagy azt gondoljuk, ha az angol nép nem így cselekszik, ha az előbbi század alatt vagy a mostaninak kezdetén, parlamentjének mindenhatósága ellen föllép, mert az nem az egész nemzetet, hanem csak az arisztokráciát képviseli, s benne rottenborough-ok ülnek - e nemzet mostani állását kivívhatta volna? Az angol nép nem vált el törvényhozóitól, s csak így történhetett, hogy a törvényhozók érezve a kor szükségeit, önmagokat reformálták; csak így - hogy az egykor gyönge angol parlament érezve, miként egy egész népre támaszkodhatik, megerősödött; s ez az, mit mi hazánknak kívánunk, ez az egyedüli út, melyen a nemzet való, csak törvényes renden alapuló szabadsághoz haladhat, s melyre hontársainknak csak néhányait is vezethetni legnagyobb büszkeségünknek fogjuk tartani. - S most még néhány szót a *Budapesti Híradó*-hoz. E lap három, egymásra következő cikkében *(Összhangzás az intézkedésekben; Még nehány szó a pártok elnevezése fölött; Nehány eszme az ultima differentia megértéséhez)* némelyeket méltóztatott fölhozni a jelen

Pesti Hírlap politikai állásáról. Mennyire állnak egymással összhangzásban e cikkek, melyeknek egyikében az mondatik: hogy a jelen *P. H.* az előbbi folytatásának nem tekinthető, másikában: hogy jóformán e lap két szerkesztősége közt különbség nincs, mert hisz csak a municípium mindenhatósága jelszavunk a törvényhozás egyik részének, s épp azon részének mindenhatóságával cseréltetik föl, mely a municípiumokat képviseli; mennyire állnak összhangzásban egymással, nem minket illet megvizsgálni; részünkről igen természetesnek tartjuk, hogy azon lap, mely a központosítás ellenének vetette föl magát - eszméiben sem tűr egységet és összpontosítást, s nem is akarunk annak fejtegetésébe ereszkedni, mennyire célszerűek azon politikai iskolának tanai, mely gyökeres változtatások helyett csak egyes kerekeket akar belehelyezni az alkotmányos gépbe, mintha bizony egyes kerekeknek belehelyezése nem föltételezné az egész gépnek megváltoztatását; vagy oly szerfölötti szerencse volna, ha valamiben - a német közmondás szerint - egy kerékkel több forog; csak azt érezzük magunkat köteleseknek kinyilatkoztatni, hogy mi sehol a törvényhozás egy részéről, hanem mindig az öszves törvényhozásról szóltunk, s hogy valamint senkinek szavaink elferdítésére joga nem volt, úgy midőn ezt tesszük, senkinek joga nincs valakit közülünk azzal vádolni, hogy az alkotmányos alapok körén kívül választjuk álláspontunkat, vagy hogy a megyéknek politikailag való megsemmisítésére törekedünk.

Igen, mi hatalmas törvényhozást kívánunk, mi a politikai világban fő feladatnak nem azt tartjuk, hogy az egyes részek közti egyensúly fönntartassék; hanem azt, hogy minden egyes rész a maga körében célszerűen működjék. Az öszves törvényhozás és egyes megye közt felfogásunk szerint súly- és egyensúlyról szó nem lehet, s ki hazánkban az egyes törvényhatóságoknak oly jogokat követel, melyek által a törvényhozás irányában ellensúlyt képezhessenek, az nem akar mást, mint e honnak szétdarabolását, vagy, ha nem akarja is, oly tanokat véd, melyek ha elfogadtatnak, oda vezetnék hazánkat. Igen, mi hatalmat, mely az öszves törvényhozás felett vagy mellett állna, nem ismerünk; mi e nemzetnek alsó- s felsőtáblája által kimondott s a felség által szentesített akaratát oly valaminek tartjuk, minek senki, legyen az egyes társaság vagy törvényhatóság, ellene nem szegülhet, s azért felhíva érezzük magunkat mindent elkövetni, hogy ezen tétel, mely fölfogásunk szerint minden alkotmányos élet alapját teszi, hazánkban ne csak elméletileg fogadtassék el, hanem valósággal életbe lépjen, s ez politikai hitvallásunk első és legfőbb ágazata.

Mennyire követjük ezután azon ösvényt, melyet a *P. H.* előbbi szerkesztője magának kijelölt, csak akkor, ha ezen férfiú, kinek jeles tehetségeit a zsurnalisztika mezején senki inkább nem nélkülözi, mint mi, e pályán újra föllépend, fogjuk meghatározhatni. Midőn Kossuth Lajos a zsurnalisztika terén föllépve s látva a nemzeti életet, mely az egyes törvényhatóságokban oly erőssé fejlődött, egész tehetségét arra fordítá: hogy a csírázó elemeket növelje, hogy a megyékben önérzetet gerjesszen s azokat a legtágabb körökbeni munkásságra fölhívja, felfogásunk szerint azt tevé, mit tenni a hon körülményei közt lehetséges és okszerű volt; s habár felfogásunk szerint a municipális élet köre általa szélesebbre terjesztetett, mint mennyire azt mi célszerűnek tartjuk; habár az egyes törvényhatóságoknak olyatén jogokat látszott is követelni, melyeket mi szabad törvényhozás hatáskörével összeférhetőknek nem tartunk; habár véleményünk szerint hibázott, midőn azon meggyőződését nyilvánítá, hogy Magyarország újjászületését csak egyes társulatoktól várja, társulatoktól, melyeknek fennállása csak szabad törvényhozás által biztosíttatik - mi szívesen megismerjük, hogy annyi egyébben egy ösvényen járunk vele, s ezen ösvényen járnunk nem lehetne, ha e hazában létező annyi ferde fogalomnak kiigazítására, az alkotmányos élet növelésére ő nem munkálkodott volna. Teljes meggyőződésünk szerint tételeink következései azon előfeltételeknek, melyek a *P. H.* előbbeni szerkesztősége által felállíttattak, s ez értelemben mi a volt *P. H.* folytatóinak tartjuk magunkat, annyival is inkább, mivel visszatekintve elődünk öszves munkásságára,

lehetetlen róla feltennünk, hogy valahányszor a magyar törvényhozás erejének növelése forog kérdésben, ő velünk kezet fogni nem akarna.

Mik azon különbségek, melyek az egykori *P. H.* véleménye s a jelené közt léteznek, azt, reméljük s örömmel reméljük, a közeljövő fogja kimutatni. Talán a statutárius jog, talán az utasítások, talán az adózási rendszer körül fognak egymástól eltérni véleményeink - arról azonban biztossá tehetjük a *B. P. Híradó* vezérét, szerkesztőjét, s minden szerkesztői társait, hogy sem a *P. H.* egykori szerkesztőjétől oly valamit, mi szabad törvényhozásunk gyengítéséhez vagy csak gyengesége feltartásához vezetne, nem fognak hallani, sem a jelen *Pesti Hírlap*-ban nem fognak oly indítványokra találni, melyek által bármi jognak helyhatóságoktóli elvétele céloztatik, anélkül, hogy ezen jog oly kezekre bízandónak nyilatkoztattatnék, melyek a szabadságnak éppoly biztos, de még erősebb védői; - biztossá tehetjük, hogy az ultima differentia, mely köztünk és a *B. P. H.* közt a jelen pillanatban létezik, az: hogy mi az egyes törvényhatóságok jelen állását csak azon esetben tartjuk megváltoztathatónak, ha azon garanciák helyében, melyeket a nemzet eddig törvényhatóságaiban keresett, a törvényhozás hatalma növeltetik, - míg a *B. H.* a municípiumok jelen állásának a kormány irányábani megváltoztatását semmi föltételekhez nem köti; ezen ultima differentia, mely az alkotmányos s nem alkotmányos kifejlődés közt létezik, szintúgy létezni fog a *B. H.* s azon lap között, melynek vezérlését a *P. H.* egykori szerkesztője felvállalandja, bármik legyenek is azon véleménykülönbségek, melyek a *P. H.* egykori s mostani szerkesztője közt fönnállnak.

A B. P. HÍRADÓNAK VÁLASZ

Lord Oxford mondá több mint fél századdal ezelőtt Anglia pártjairól szólva: hogy ő esztelen whig és esztelen tory között különbséget nem ismer. Szintén azt mondhatjuk mi hazánkban a centralizáció s municípiumok esztelen védőiről, kik között más különbséget nem ismerünk, mint hogy amazok egyenes úton, emezek azáltal segítik az abszolutizmust, hogy tűrhetlenné teszik a szabadságot. - Mi részünkről valahányszor a központosításról szólunk, azt csak az általunk felállított föltételek alatt akarjuk értetni, egyedül azoknak cáfolatába ereszkedvén, mik egyenesen a *Hírlap* állításai, nem mik általában a centralizáció ellen felhozatnak.

Tetszett B. úrnak a *Pesti Hírlap*-ban a *Központosítás és helyhatóság* címe alatt írt cikkeink fölött végítéletet mondani.

B. úr jellemezve mindenekelőtt korunknak irányát s a *P. H.* és *B. H.* egymás irányábani állását, azon, reánk nézve igen biztató állítással lép föl, hogy mi, mint Márta, a jobb részt választottuk magunknak, az idő rohanásával egy irányban véve utunkat, jóformán könnyű dolgot művelünk, mert csak a habokat hajtjuk lefelé, míg ő - a *B. H.* ti. - e nemzet eredetileg kifejtett jó intézeteit az idő viszontagságai ellen megóvni törekszik; mire kérdésen kívül sokkal több elmetehetség s elmeszilárdság szükséges, mint azon szerep kivitelére, melyet mi választottunk. Ha ezen állítását a *B. H.* azon elbízott hangulatához hasonlítom, mellyel az csak néhány hetek előtt törekvéseinket azzal gúnyolá, hogy terveink szépek s jók volnának, ha a megyék nullifikálásukba beegyeznének, s a kormány egész hatalmával ily működéseket nem fogna megsemmisíteni - nem titkolhatjuk el őszinte örömünket, midőn látjuk, hogy az, mi egy hónap előtt gúnyolva lehetlennek hirdettetett, most immár oly könnyűnek találtatik, s pedig épp azon *B. H.* által, mely minden lapjában valamely helyzetet vagy tényt szokott konstatírozni, s így a helyzetek és tények konstatírozásában kétségen kívül a mindennapi gyakorlat egész ügyességét szerezte meg magának.

Ezen bevezetés után B. úr ígéri, hogy vizsgálat alá fogja venni, vajon *egyetlen törvényhozás képes-e nagy országban kielégítni az emberek különféle vágyait (!!!) - hogy tapogatni fog az időnek ismét az Atlanti-tenger partján készülőben levő azon változása körül, mely Irlandból valószínűleg nyomulni fog kelet felé*. És most B. úr egyenesen a megyei rendszer s központosításról írt cikkeinkhez fordulva, mindenekelőtt kijelenti sajnálkozását: hogy br. Eötvös vagy legalább azon iskola, melynek ő egyik szóvivője, nem sokat gondol a nemzet múltjával, s hogy *Kollár Ádám, Katona, Kovachich, Fejér számukra hasztalan gyűjték roppant históriai adataikat, mert hisz ők ezektől a megvetésnek bizonyos fennhéjázó nemével fordulnak el*. Legyen szabad br. Eötvösnek azon iskola nevében, melynek ő egyik szóvivője, hasonlóan kijelenteni sajnálkozását, hogy B. úrban egy olyan ellennel találkozott, ki a történettudományokban, úgy látszik, a magyar nagy kútforrás-gyűjtők neveinél nem sokkal jutott messzebbre, vagy legalább még eddig tökéletesen ignorálni látszik, hogy bizonyos nevek, melyek különböző korokban feltaláltatnak, még ugyanazon institúció létezését egyáltalában nem bizonyítják. Olvassa az igen tisztelt úr, hacsak francia-gyűlölsége által vissza nem tartatik, Thierry könyvében - Dix années de l'Histoire - azon cikket, mely a király-név különböző értelmei fölött íratott, s talán ha később majd régibb törvényeink- vagy irományainkban comitatusról olvas, valamivel kevesebb önámítással fog e tárgy körül okoskodni, s híres nevekre, minők Kollár, nem fog hivatkozni oly állítások bebizonyítására, melyek, mint az, hogy a magyarországi megyék jelen helyzete a mohácsi ütközetnél régibb, mindazok által, kiket B. úr felhozott, nemigen fognának védetni.

Mi megyéink jelen helyzetében leginkább azon szomorú időszaknak eredményét látjuk, mely alatt Magyarország a török járma alatt nyögött, és ha szemeinket azon egy országra vetjük, melynél még néhány évek előtt majdnem hasonló viszonyok léteztek, ha látjuk, hogy Spanyolországban a maurok általi elfoglalás a municipális életnek egy éppoly túlságos kifejlődéséhez vezetett, mint nálunk a török járom: mi B. úr ellenében azt fogjuk állítani mindig, hogy művelt nép institúcióinak kifejlődése sokkal inkább helyzetétől, mint nemzeti jellemétől függ; mindaddig legalább, míg B. úr az idézett írókból bebizonyítani nem fogja, hogy jelen megyei szerkezetünk, miként az létezik, a mohácsi veszedelmet megelőzte; ámbár azon esetben is, megvalljuk, legalább is furcsának fogjuk tartani mindig, ha azon cikkelyben, mely a megyék szétdaraboltságának fenntartására íratott, a mohácsi vésznap is a megyei szétdaraboltságnak tulajdoníttatik.

De hagyjuk a múltat. - B. úr maga áttér azon térre, melyre mi állánk, s valóban oly jeles tárgyismeretet fejt ki e tekintetben, hogy kár volna, ha olvasóinkat azon gyönyörben nem részesítenők, melyet mi e nézetek olvasásánál élvezénk. B. úr szerint, kivevén Éjszak-Amerikát, a központosítás eszméjét látni elterjedve az egész civilizált világon; és ekképp megy végig az egyes országokon:

Angliában a chartisták zavargásai és a nép nyugtalansága Wales-ben arról győzik meg őt, hogy *ezt sem a törvényhozásnak, sem a kormányzásnak egyes ballépései nem okozzák, hanem az alkotmány belszerkezetéből sajtolta az előhaladt idő, mert hisz a chartisták s rebeccaiták kérelmeik nem a parlamenti szótöbbségben, hanem az alkotmány gyökeres változtatásában kereshetők. Franciaországban az egész állomány minden kérdésen kívül hibás, hisz a szocialisták és kommunisták alkotmány fölötti régiókba szállongnak föl, és ki a megmondhatója, mily napok követendik Lajos Fülöp halálát? Maga a szétdarabolt Németország* (pedig a sors szép daraboltsággal áldotta meg) *nem egészen ment e bajoktól, a pálinkaivás naponként nagyobb romlással terjed el a nép között, az országos cselédrendszer mindenütt sükeretlennek mutatkozik, a gazdagok és szegények közti különbség folyvást nagyobb jelentőséget kezd magára ölteni*; s ezt mind kétségkívül csak azon központosítás okozza, mely Németországnak minden szétdaraboltsága mellett még létezik. Spanyolországról, *hol, valamint mindenki tudja, a központosítás mindenütt megvan!! B. úr szólni sem akar, hisz mindenki ismeri a szörnyű rázkódtatásokat, melyeken ez ország keresztülment.* - Igen, az egész világ beteg, s központosítás az, mi életét veszélybe hozza; jertek, népek, s a *B. H.* szerk. hivatalában B. úr praescriptiója szerint készen találjátok a gyógyszert, mi bajaitokon segítend; jertek, angolok, nektek csak megyei rendszerünk kell, s a chartisták nem fognak alkalmatlankodni parlamenteteknek petíciókkal, hanem megyei szerkezetöktől fogják várni nagy, alkotmányos terveik kivívását: s a *rebeccaiták* is, kik a *B. H*-nak, úgy látszik, egészen originális angol levelezője szerint, kérelemmel jártak a törvényhozáshoz, éppoly keveset fognak alkalmatlankodni ezután, mint Sobri és híres bandája nálunk. Ti, franciák, szabadulni akartok kommunistáitoktól, csak megyei rendszert nekik; ha majd minden korlát nélkül közmunkákra hajtatnak, ha a departamentális büdzsé minden befolyásuk nélkül évenként megváltozik, fogadom, föl fognak hagyni szociális álmodozásaikkal; és ha most nem tudjátok, mi történendik Lajos Fülöp halála után, a megyei rendszer biztossá tesz, hogy semmi sem történik. - Ti, németek! ismerjétek bajaitokat: még fölötte nagyok a részek, melyekre földarabolva vagytok, Lippe, Detmold, Reuss, Greiz még mind fölötte nagy részek, csak osszátok el; mihelyt a megyei rendszer behozatott, a pálinkaivás meg fog szűnni, a gazdagok és szegények közti különbség nem létezik többé, a cselédrendszer be fog hozatni, s a Rajna partjain egy Eldorádó támad, minőt az ököljog megszűnte óta nem élvezétek. Ti pedig, spanyolok, ne higyjetek Krisztina királynénak és a reakcionárius pártnak, mely nálatok mutatkozik; mind revolucionáriusok, meg akarják szüntetni municipális szerkezeteteket, s pedig kétségen kívül minden rázkódtatásoknak

oka csak az volt, hogy a baszkok s minden egyes tartományok fölötte nagy központosítás alatt nyomattak el - hogy ajuntiamentióitok eddig nem valának -, hogy megyei szerkezetetek hiányzott, hisz tudjuk - jertek, népek, jertek mind, hisz tudjuk, *hogy úgyis már régen feljutandni vágytok azon ponthoz, melyet mi már elértünk*, a *B. H.* úgyis megmondta nekünk, s mi szívesen osztozkodunk boldogságotokban.

De a *B. H.* szerény, s azért ahelyett, hogy a szenvedő világot önszerkesztői hivatalába utasítaná, inkább Amerikára figyelmezteti, melytől az agg Európának olykor-olykor van mit tanulni; figyelmezteti azon mozgalmakra, melyeket a nagy agitátor Irlandban megkezdett. Kötelességünknek tartjuk figyelmetessé tenni olvasóinkat, miként a *B. H.* kétségen kívül nemzeti irigységből, nehogy Európa népei minket követve fölötte boldogokká váljanak, őket rossz helyre utasítá; miután jelesen Amerikában mindazon veszélyes institúciók, melyeket mi a központosítás eszközeiként ajánlottunk, teljes mértékben léteznek, s az öreg O'Connell távolról sem gyanítá azon alkotmányos kifejlődés maximumát, melyre a *B. H.* fölemelkedett.

Ugyanis mi az, mit a *B. H.* indítványaink közt legveszedelmesebbnek tart? a verifikáció, a petíciók, az utasítások megszüntetése, az évenkinti országgyűlések, s ugyan mily lélekkel utasíthatja B. úr olvasóit Amerikához? Elvonatkozva most attól, hogy Észak-Amerika respublika, s hogy institúciói monarchikus állományainkban soha egészen nem alkalmazhatók - B. úr, ki, amint látszik, az európai politikát Angliában a chartisták s rebeccaiták, Franciaországban a kommunisták és szocialisták irányában míveli, e lényeges különbségre nem sokat ad; - nem lévén most tekintettel arra, hogy Amerika nem egy ország, hanem státusszövetség, mi B. úrra nézve szinte közönyös, mert hisz szerinte *egy törvényhozás nagy országoknak nem elég, s az országos többség a népre kínos nyomást gyakorol*, - de vajon hát Amerikában épp azon veszedelmes központosítás, melyet mi ajánlánk, nem létezik a teljes kiterjedésben? teljes kiterjedésben, ha először az egyes státusokat tekintjük, mikről Tocqueville, kire B. úr oly szívesen hivatkozik, ezeket mondja: „Az egyesült státusokban a guvernementalis központosítás a legnagyobb mértékben létezik." Könnyű volna megmutatni, hogy a nemzeti hatalom ott inkább központosított, mint Európa monarchiájának bármelyikében, - nemcsak hogy minden státusban csak egy testület létezik, mely törvényeket alkothat, de még a disztriktusok vagy grófságok számos gyülekezeteinek öszvehívása is elkerültetett, nehogy ily számos gyülekezet fölhíva érezze magát, kilépve tisztán igazgatási köréből, a kormány akadályozására. Amerikában minden egyes státus törvényhozása előtt nincs semmi, mi annak ellentállhatna, hatáskörének egyedüli határa - tulajdon akarata. De ha elmellőzzük is azt, hogy legalább Észak-Amerika státusszövetség, mivé mi legalább Magyarországot átalakítani nem akarjuk; ha tisztán az unióra fordítjuk szemeinket, vajon hát nem találjuk-e ott az egység biztosítékait, melyeket hazánkban hasztalan keresünk? Vajon B. úr tökéletesen ignorálja-e az amerikai unió főtörvényszékének, azon institúciónak roppant hatását, melynek az unió nagyságát köszönheti? vagy midőn a verifikáció ellen fölszólalt, azon állományra hivatkozhatik-e, mely nem egyes megyékből, hanem státusokból alakult, s mégis mind szenátusának, mind a képviselői táblának a verifikációi jogot teljes szabadsággal átadá? Onnan fogja-e bebizonyítani az instrukciók jóságát, hol azok nem léteznek? Azon népnek gyarapodását fogja ellenünk fölhozni, midőn évenkinti országgyűlést követelünk - melynek törvényhozása évenkint decembertől júliusig együtt ül? Valóban nem tudjuk, azt bámuljuk-e inkább, hogy a XIX. század közepében valaki Amerika ezen állását ignorálhatja, vagy azt, hogy ismerve a tényeket - min mi Tocqueville annyi idézése után nem kétkedhetünk -, oly határtalan tudatlanságot tehetett föl valaki olvasóiban, s ily viszonyok alatt Amerikára hivatkozott?

De hisz miért bámuljuk mi ezt? A hivatkozás, mely O'Connellre történik, távol elhagyja maga mellett mindazt, mit e nemben egész életünkben hallottunk. Ki nem ismeri O'Connell nevét s munkásságát, - az ír nép, mely századunkban majdnem 9 millióra emelkedett, nem tűrhetve az

angol parlament zsarnokságát, független törvényhozást, azaz Angliáétól való elválását követelé. Irland az uniótól óta Anglia egy részét teszi, s mert látja, hogy az összes törvényhozás az ő jogait s főképp érdekeit a nagyobb brit sziget érdekeinek alárendeli, tökéletes elválást kíván, föltartva azonban mind fejedelmére, mind egyes közös törvényhozási tárgyakra nézve Angliával egy bizonyos összeköttetést; - a kérdés Irlandban az: hogy e sziget Anglia kiegészítő részéből Anglia szövetségesévé váljék, hogy azon viszony helyett, melyben eddig állt, olyanba lépjen, minőben az amerikai szövetséges státusok, vagy Svécia s Norvégia egymáshoz állnak. És ugyan ki hitte volna, hogy korunk legnagyobb férfiának ezen törekvése valaha például, fog használtatni olyanok által, kik nem külön népek elválása, hanem egynek szétdarabolása után törekesznek, - hogy azok ellen, kik e hazának kifejlődését törvényhozásától várják, annak példája fog felhozatni, ki hazájának kifejlődését lehetlennek tartja, míg az külön törvényhozást bírni nem fog, - hogy midőn nálunk az instrukciók megszüntetése, a verifikációnak országgyűlésrei áttétele, szóval azon intézkedések hozatnak indítványba, melyek nélkül független törvényhozás képzelhetlen, épp azon nagy férfi neve fog felhozatni, ki koldusokból egyesülés által egy nagy népet tud alkotni, s irtóztató átkot mondani az első irlandira, ki nem a nagy Erin, hanem Limeric, Dublin - grófságok törvényhozási jogaikról szólana.

Nem - nem Amerikában, nem a nagy agitátornál, az, ki hazánk jövőjét szétdaraboltságától várja, kinek az egyes személyek egyenkinti méltóságaik s tekintetességeik e hon javanál inkább szívén fekszenek, ki a központosítást a státus-formák legérzékenyebb nyavalyájának tartja, az forduljon a *B. H.*-hoz, ott fogja találni tanainak raktárát; - ott fogja tanulhatni, *hogy nagy országnak egyetlen törvényhozás nem elég, hogy az országos többség a megyei többségnél kínosabb nyomást gyakorol a népre, hogy az adókivetés jogával korlátlanul fölruházott helyhatóság a szegénység sanyarait enyhíteni szokta, hogy általában kár oly törvények tanulására idejét s hozatásukra pénzét fecsérelni, melyek azt szabnák meg: egy hold földtől Csongrádban s Szepesben mennyi fizettessék*? S hogy eszerint jobb volna a hadi adó kivetését is egyes törvényhatóságokra bízni. Mi részünkről nem irigyeljük a *B. H.* ezen szerepét; s midőn hazánk múltjára s jelenére tekintve annyi szenvedésekkel találkozunk, midőn látjuk a szomorú kútforrást, melyből mindezek eredtek, részünkről mindent el fogunk követni, mely által azon szétágazási irány helyébe nemzeti egység utáni vágyat gerjeszthetünk hontársaink kebelében; - habár nyílt vád s titkos gyanúsítás használtatnék naponta ellenünk, s a *B. H.* majd minden létező hatalmak ellentállásával fenyegetne, majd azzal vádolna: hogy igenis könnyű munkássági tért választánk magunknak.

VÁROSI ÜGY

Kimondtuk több ízben, hogy hazánk előmenetelének legnagyobb akadályát minden központosítás hiányában találjuk; s e baj csak úgy orvosoltathatik, ha mindaz, mi az egész országot érdekli, s most egyes megyék által határoztatik el, a törvényhozás cselekvéskörébe vonatik. Ideje, hogy törvényhozásunk jelen állását figyelembe véve azon változásokról szóljunk, melyek nélkül, felfogásunk szerint, törvényhozásunk belehelyezett magas várakozásainknak meg nem felelne. A *B. H.* 7. számában Angliáról szólva igen helyesen jegyzi meg, *hogy a parlamentáris kormány ez országban csak azért emelkedett legnagyobb fokra, mert a nemzet s kormány egyesült ereje a parlamentben központosult*; - ez a mi meggyőződésünk is. - A státusban fönnálló hatalmak körét nem annyira törvények, mint azon állás határozza meg, melyet a közállományban elfoglalnak; s midőn mi törvényhozásunk hatáskörét tágítani kívánjuk, minden fáradozásink gyáva ábrándnál nem volnának egyebek, ha egyszersmind nem iparkodnánk, hogy nálunk is törvényhozásunkban központosuljon a nemzet s kormány közereje.

Amint a dolgok jelenleg állnak, mi törvényhozásunkról nem mondhatjuk ezt.

S ki a magyar törvényhozást más országok hasonló testületeivel összehasonlítja, s egyszersmind azon okok vizsgálatába ereszkedik, melyek törvényhozásunk működésének útjában állanak, három fő okot fog találni, melyekre majdnem minden létező bajok visszavihetők: Az első: hogy a magyar törvényhozás nem képviseli az egész magyar nemzetet, hanem csak annak egyes osztályait; - a második: hogy a magyar törvényhozás nem képviseli még azon osztályokat sem, melyek benne részt vesznek folytonosan; - a harmadik: hogy a magyar törvényhozás nem bír azon függetlenséggel, mely nehéz föladatának kellő betöltésére szükséges. - Vessük ma figyelmünket e bajoknak csak elsőjére.

Arra, hogy alkotmányos kormány céljának megfeleljen, szükséges: hogy azon hatalom, mely a nemzet nevében a törvényhozást gyakorolja, a nemzetnek minden osztályát azon arányban képviselje, melyben ezen osztályok számra, vagyonra és politikai képességre nézve egymáshoz állnak. Alkotmányos országokban, hol ez nem létezik, hol a törvényhozói befolyás csak egyes osztályokra bízatott, melyeknek érdekei az egész nemzet érdekeivel sokszor ellentétben állnak, a törvényhozó test a népet nem képviseli, s éppen mert nem képviseli, törvényeiben a nemzet lépcsőnkinti kifejlődését soha nem fogja követni, s vagy önösségből azon osztály érdekeit fogja pártolni, mely által választatott, vagy nemes lelkesedéstől ragadtatva korát meghaladni s a nemzet szükségeit, mi nem kevésbbé veszélyes.

Egyike azon országosan elfogadott előítéleteknek, melyek a hazai viszonyaink elrendezése körül mutatkozó tévtanoknak alapul szolgálnak, az: hogy a magyar alkotmány vagy éppen nem, vagy csak igen csekély mértékben változott, hogy jelen institúciónk mellett nyolcszáz évnek tapasztalása szól. Ez az, mi országgyűlésünk elrendezése közben is nem kevéssé zavarja nézeteinket. Valamint ha gót épületnél az ívek ékességei s azon finom szobrászi munka, mely azt egykor díszesíté, fennmaradt, s éppen csak az épület alapja s főtámaszai ingadoztattak meg, az avatatlannak szeme csalódhatik, de a művész látja, hogy az oly épnek látszó egésznek föltartását semmi többé nem biztosítja: úgy van az alkotmányunkkal is; megtartottuk külső formáit, az alap megváltozott. Őseink szép hagyományainak fönnállása még csak azon összetartástól függ, melyet minden régi épületnél látunk, de mely, ha valóságos támaszok által nem segíttetik, az idő viharai ellen biztosságot nem nyújt. - Így van az nemességünkkel, mely látszólag jogait s kiváltságait föltárta, de mióta azon kötelességektől mentetett fel, melyek befolyásának alapjául szolgáltak, mióta a hon védelmét másoknak

engedé át, létének alapját vesztette el; így van az törvényhozásunkkal is. Törvényhozásunk jelenleg csak a népnek kiváltságos osztályait képviseli; de csalódik, ki azért azt hiszi, hogy ez mindig így vala, s hogy azon századokban, melyekre büszkeséggel tekintünk vissza, a törvényhozás ugyanazon privilegiált osztályok kezében volt.

Azon alkotmány, hol, mint nálunk a középkorban, minden nemes, azaz minden valóságos birtokos és minden sz. kir. város törvényhozói befolyással bírt, hol, mikor valóságos befolyást s politikai képességet ez osztályokon kívül hasztalan keresnénk, ezen osztályok képviselve valának, nem hasonlíttathatik össze a jelennel, hol, miután e honban lakó nem nemes polgárok mind míveltségre, mind vagyonra nézve tetemesen emelkedtek, mégis minden valóságos befolyás csak a nemes osztályok küldötteire szoríttatik; s ki hazánk történeti fejlődését figyelemmel követi, meg fogja vallani, hogy a jelen s azon múlt között, melyre oly szívesen hivatkozunk törvényhozási tekintetben, azon egész különbség létezik, mely egy, a nép minden politikai életre képes osztályait képviselő s egy tisztán privilegiált osztályok érdekében működő törvényhozás közt létezik. -

Ez nem maradhat továbbá így; - amint Livius mondja: „ubi pars virium, ibi et imperii pars est"; s aki Magyarország kifejlődését vagy emelkedését kívánja, kinek a haza jövője szívén fekszik, s ki egyszersmind a szabadságot inkább szereti, minthogy e hon kifejlődésére más, mint törvényes eszközöket akarna elfogadni: az át fogja látni, hogy oly törvényhozás, melynek tagjai kizárólag egy osztályt képviselnek, melyek utasításokkal lekötve a magyar nemesség részéről nemcsak érdekeinek, hanem előítéleteinek védelmére is kötelezvék, Magyarországot a haladás pályáján célhoz nem vezetheti, - s hogy bármennyi nemeslelkűség létezzék a magyar nemességben, s bármennyi belátás, szilárd akarat s kitűrés küldötteiben, haladnunk nem lehet, míg törvényhozásunk egy más elemet nem vesz föl magába, mely abból eddig kizáratott, vagy legalább minden befolyás nélkül hagyatott. Nemcsak, mert nehéz föltenni, hogy azon esetekben, midőn a nemesség érdeke a haza érdekével ellentétben áll, a magyar nemesség többsége önhasznát a közjónak mindig fel fogja áldozni, hanem mert még azon esetben, ha ezt az egész história ellenében föltesszük, a nemesség érdekei ugyan fel fognak áldoztatni, de anélkül, hogy más osztályok érdekei elősegíttetnének, melyek *törvényhozásunk által nem képviseltetvén, általa kellőleg nem is ismertetnek*.

A dolgok ezen állásában azon kérdés támad előttünk: mik azon módok, melyek által e bajon segíthetünk, s e tekintetben mi kimondjuk azon meggyőződésünket, hogy a városi kérdés célszerű eldöntése által, melyhez jelen viszonyainkban most már csak igazságszeretet s a külön érdekek kellő méltánylása szükséges, törvényhozásunk ezen legnagyobb hiánya, ha nem is egészen, legalább nagy részben pótoltatni fog. Kétséget nem szenved, hogy a kir. városok felvétele is csak egy lépés, melyet a tökéletes képviseleti rendszer felé teszünk, s én teljesen meg vagyok győződve, hogy e nemzet nem fog megállni ennél, hanem a szabadságot ki fogja idővel terjeszteni a városok szűk korlátain túl is. Idők fognak jőni, hol a magyar alkotmány nem százezereknek, hanem egy népnek leend tulajdona. Nemzetek nőnek, erősbödnek az idő haladásával, s minden alkotmány, s így a miénk is, részt fog venni a fejlődésben, vagy elenyészni. - De a kérdés itt nem annyira az: mi végső célunk, hanem inkább: mit kíván a jelen pillanat? s e tekintetben törvényhozásunk hiányai nézetünk szerint csak a királyi városoknak törvényhozási befolyása által pótolhatók. Vágynak, kik más módot tartanak alkalmatosabbnak, s azt hiszik, hogy bajainkon segíthetnénk, ha azon míveltebb s részint kereskedéssel, részint műiparral foglalkozó osztályoknak a megyékben választói jog adatnék, - mi által a megyei követek tisztán a nemesség követeiből egyszersmind ezen osztályok küldötteivé válnának. - S ha föladatunk csak az volna, hogy ezen osztályoknak bizonyos politikai jogok szereztessenek, kétségen kívül e cél a választási jog ily kiterjesztésével el lenne érve; de ha föladatunk a jelen pillanatban nem annyira az, hogy törvényhozásunkban bizonyos személyek, mint az, hogy

bizonyos érdekek s osztályok képviselve legyenek, - ily intézkedés által keveset nyertünk volna, s aki választási joggal fölruházott nemességünk számát tekintve egyszersmind figyelembe veszi, mily kevés nemtelennek adatnék ezáltal az egyes megyékben szavazati jog, nem fogja tagadni, hogy ezen intézkedés által a kereskedelmi s műipari érdekek, szóval minden nem nemesek érdekei az egyes megyékben követválasztásnál örök kisebbségre ítélve, magukat törvényhozásunkban nem képviselve látandják. A városoknál, hol ezen osztályok oly nagy majoritásban vágynak, föltehetjük, hogy azoknak követei majdnem kizárólag ezek érdekeit fogják képviselni, sőt követeikül nagy részben oly egyedek választatni, kik, mint ezen osztályhoz tartozók, pótolni fogják a hiányt, mely tisztán törvénytudókból álló alsótáblánknál minden anyagi érdekeket illető kérdésnél észrevehető.

Fölfogásunk szerint mindazon kérdések közül, melyek jelenleg hazánkban vitatás alá vétettek, egy sincs, melynek nagyobb fontossága volna, s szükségesnek tartottuk figyelmetessé tenni erre olvasóinkat, habár azzal vádoltatnánk is; hogy sokszor mondottak ismétlésével fárasztjuk türelmöket.

Mi ismerjük mindazon nehézségeket, melyek e kérdés megoldása elé gördülnek, s melyek azon összeköttetésből származnak, miben a városok törvényhozási befolyásának s belső elrendezésöknek kérdései egymással állanak. Képviselői táblánk egy osztály által választatva azon érdekeknek, melyekről a törvényhozásnak gondoskodnia kell, csak egy igen csekély részét képviseli, s épp e hiány az, mi a kir. városok törvényhozói befolyását igényli. De kérdem, ha némelyeknek célzata szerint, anélkül, hogy a városok belszerkezetében változások történnének, a városi szavazatoknak alsótáblánkon befolyást engedünk, mit nyertünk? Azon 47 városi magisztrátus s önmagát kiegészítő választott polgárságnak követe fogja-e képviselni e nemzet polgári rendét? Fogja-e reprezentálni annak kereskedelmi s műipari érdekeit? Azon törvénytudó férfiak, kik most a városok közönségesen országgyűléseinkre követekül küldettetni szoktak, anyagi érdekeket illető tárgyakban több felvilágosítást fognak-e adhatni, ha 40 vagy 50 városi polgár által, mintha egy párezer nemes által küldetnek? Egyszóval, vajon ha a követeknek választásánál, ha magában a választótestületben változások nem történnek, azért, mert szavazataik számíttatni fognak, érdemlik-e a polgári rend képviselőinek nevét inkább, mint most, midőn e nevet talán önmagok sem mernék maguknak tulajdonítni? - Azon nehézségek, melyek a városi képviseletet kérdésének a belelrendezésseli kérdés összeköttetéséből származnak, a kérdéssel válhatlan kapcsolatban vágynak. Mi, bármik légynek is e kérdés jelen állásának szomorú nézései, nem tarthatjuk e nehézségeket föloldhatatlanoknak, sőt, azt hisszük, hogy e kérdés egyes részleteinek feloldására is csak méltányosság szükséges. A városok belszerkezetének elrendezésére nézve léteznek bizonyos elvkérdések; léteznek mások, melyek csak ez elvek alkalmazását illetik; már ha ezen elvkérdéseken végigmegyünk, meggyőződhetünk, hogy a különbség, mely a hazában jelenleg a városi kérdésnél nyilatkozó vélemények között létezik, nem ez elvkérdések körül nyilatkozik. Az első elvkérdés az: hogy a városok igazgatása, azon zárt testületek helyett, melyek most azt gyakorolják, oly nagyobb számú testületeknek adassék át, melyek a lakosok minden egyes osztályainak érdekeit képviselik. Valamint Brougham Angliáról igen helyesen észreveszi: hogy azon törvényes intézkedések, melyek által a választásokból semmi néposztály ki nem záratik, a szabadságot s az egyes osztályok érdekeit sokkal inkább biztosítják, mintha minden egyes egyednek valóságos választói képesség adatnék: úgy mi a képviseleti rendszernek helyességét mindig nem abban, hogy minden egyed, de abban, hogy minden osztály képviseltessék, keressük annyival inkább, mert -

Minden városi rendszernél második elvkérdés az: hogy a városokban befolyással fölruházott testület függetlensége biztosíttassék, e függetlenséget pedig valamint a csekély szám, úgy azáltal is veszélyeztetve látjuk, ha jogokkal ruháztatnak fel olyanok, kik azoknak gyakorlatára képességgel nem bírnak.

A harmadik elvkérdés az: hogy mennyiben a kir. városok a törvényhozásba befolynak, az országgyűlésre küldendő követek választásuknál fogva a városi polgárok képviselőinek tekintethessenek.

A negyedik végre: hogy a középponti kormány azon főfelügyeleti jogtól, mely nélkül legfontosabb kötelességét - őrködni a törvények végrehajtása fölött - nem teljesítheti, meg ne fosztassék; másrészről pedig e főfelügyeleti jog korlátok közé szoríttassék, hogy a polgárok függetlenségére s önállására soha veszélyes ne lehessen.

Ha a véleménykülönbségek, melyek a városi kérdés elrendezését eddig lehetlenné tették, ezen elvek körül mutatkoznának, mi nem tartanók azt feloldhatónak, mert teljes meggyőződésünk szerint bármennyire kívánjuk is e fontos ügyek eldöntését, nem akarnók azt megvásárolni oly elvek feláldozásával, melyek ha nem alkalmaztatnak, az egész városi ügy elveszti azon fontosságot, melyet e hon kifejlődésére nézve bíra; amint azonban a dolgok jelenleg állnak, midőn sem általános szavazat senki által nem követeltetik, sem egy bizonyos kvalifikáció felállításának szüksége nem tagadtatott; midőn a főfelügyelés elvére nézve annak szükségén senki nem kételkedik, s legfellebb egy igen kis frakció létezik, mely azt annyira akarná terjeszteni, hogy a polgárok szabadsága s önállósága azáltal veszélyeztetnék, midőn egyszóval, nem elv, hanem csak alkalmazási kérdéseket látunk, melyeken ez oly fontos kérdés hajótörést szenvedhetne, mi nem mondunk le azon reményekről, melyekkel e kérdést mostanig tekintettük; s valamint nemzeti büszkeséggel tölt el keblünk, midőn láttuk, hogy Európa minden kiváltságos osztályai közt csak éppen a magyar az, mely minden külső kényszerítés nélkül honfitársainak jogát becsülni tudja, s azoknak önmaga adja vissza azon törvényhozási befolyást, melytől idők viszályi által megfosztatott, úgy sokkal inkább tiszteljük nemzetünket, mint hogy föltehetnénk: hogy azon ügy, melyet annyi lelkesedéssel fölkarolt, melynek szükségéről oly általánosan meggyőződött, csak azért, mert bizonyos elvek részletes alkalmazása körül még véleménykülönbségek léteznek, elintézetlenül fogna maradni. - Teljes mértékben elismerjük mi azon egyes kérdések fontosságát, melyek iránt még egyezség nem létezik, de tudjuk azt is, hogy éppen ezen kérdéseknél az egyes intézkedések hatásáról még senki apodiktikus bizonyságot nem szerezhetett magának, hogy senki a meghatározott kvalifikációknak az egyes városokrai hatásáról biztossággal nem szólhat, hogy senki az általa ajánlott felügyelési módról nem mondhatja: miként annál célszerűbb nem létezhet, hogy egyáltalában legalább e nemzet józanabb része közt nincs egy, ki előre nem látná, hogy a városok szervezetének, bármiként rendeztessék is az, a tapasztaltak után még bizonyos változásokon kelletik átmennie; s midőn a dolgok ezen állásában másrészről azon apodiktikus bizonyosság áll előttünk, hogy a városi ügynek elrendezése csak akkor sikerülhet, ha szigorúan ragaszkodva az elvekhez, a részletekben minden párt engedékenységre lesz hajlandóbb, midőn általánossá vált azon meggyőződés, hogy a városok elrendezésének kérdése honunk fő szükségei közé tartozik; mi nem kételkedhetünk reményeink teljesülésén.

Minden politikai pártnak, minden férfinak, ki közdolgokkal foglalkozik, első kötelessége, hogy elveihez hív maradjon, s mindenben, mi ezeket illeti, meggyőződéséhez ragaszkodjék; de a második, melynek követése sokszor nehezebb, de nem kevésbé fontos, mert minden párt, mely erről megfeledkezik, örök tehetetlenségre ítéli önmagát, - meg nem feledkezni a dolgok kivihetőségéről, s elfogadni mindent, mi, ha felállított elveinek nem is legjobb alkalmazása, de legalább velök ellentétben nem áll, s előkészíti az utat, melyen célja felé továbbhaladhat. - Csak e kettős kötelességnek érzete szükséges, s ha minden párt, minden ember ezt tartja szem előtt: a városi kérdés nem fog feloldatlanul maradni.

TÁJÉKOZÁS

Törvényhozásunk bevégezte munkálatait, a pillanat eljött, hol a múltra visszatekintve - midőn eredményeit méltányoljuk, egyszersmind azon irányt jelöljük ki magunknak, melyben ezentúl haladnunk kell.

Az életben általánosan, de főképp a politika mezején majdnem minden ember optimizmus és pesszimizmus közt ingadozik.

Így van ez a jelen pillanatban is, s midőn egyrészről olyanokkal is találkozánk, kik jelen törvényhozásunk eredményeit minden remélhető süketnél magosabbaknak hirdeték - vannak nem kevesen, kik, éppen ellenkezőleg, azt eredmény nélkülinek mondják. Legyen szabad nyugodtan elmondani ebbeli meggyőződésünket is, mely ez esetben sem a túlzókat remélők, sem a kétségbeesettek nézeteit nem osztja, s mely habár nem párt nélküli - mert mi sem oly magasan, sem oly alantállóknak nem tartjuk magunkat, hogy egy párthoz sem számíttathatnánk, s mindig azon szempontból fogunk ítélni minden felett, amennyiben az eszméinkkel megegyezik vagy ellentétben áll, - legalább olyanok véleménye, kik a szimpátiákat, melyekkel bizonyos elvek iránt viseltetnek, azoknak, melyeket bizonyos egyediségek iránt éreznek, föláldozni nem szokták. Midőn a felsőtáblánál a közteherviselés elve forgott kérdésben, ha nem csalódunk, gr. Sz. I. ez elvnek, bármi kis mértékbeni alkalmazását makkhoz hasonlítá, mely magában kicsi s becsnélküli, de egy erős tölgynek, talán egy erdőnek csíráit hordja magában. E példabeszéd tisztán fejezi ki nézetünket jelen országgyűlésünk gyümölcseiről is, melyeket méltányolni csak az fog, ki gondolatait a pillanatnál távolabbra, a jövőre terjeszti, mely szempontból bármi csekélyeknek látszassanak is az anyagi eredmények, senki sem fogja tagadni, hogy a jelen országgyűlés magokat vetett el, melyek, mennyivel inkább eltakarvák most, annyival nagyobb termést adandanak.

Ha azon tárgyak hosszú során végigtekintünk, melyek a múlt országgyűlésre kitűzve voltak, tagadhatlan tény, hogy e tárgyaknak csak igen csekély része végeztetett be. A büntető törvénykönyv, noha annak szüksége általánosan ismertetett el, életbe nem lépett; a megyei kicsapongások újabb törvény által korlátolva nincsenek; a városi kérdés eldöntetlenül maradt; hitelintézetünkből csak tervet bírunk; a közös teherviselésben az elvnek kimondásánál maradtunk; fő közlekedési eszközeink egyes vállalkozók jóakaratára bízatvák; tengerpartunk ott marad régi elhagyottságában; szóval, mi iránt legtöbb szó emelkedett e hazában, az egy jövő törvényhozásnak gondoskodására bízatott. -

De vajon, ha tisztán érezzük is, hogy a jelen törvényhozás óhajtásainkat teljes mértékben nem valósította, feledhetjük-e mindazon jót, mi munkálkodásaiból reánk háramlott? Nem akarjuk itt említeni azt, mi eddig törvénybe nem ment, de mit szinte a jelen törvényhozás eredményei közé számíthatunk, - hogy a katonatartás terhének megváltására nézve bizonyos summa alapíttatván meg, ezen, adózóinkat oly egyenetlenül s már bizonytalansága által is súlyosabban terhelő tartozás kiszámítható, egyenlően kivethető adóvá változtattatott át. De ha csak az országgyűlésnek törvénnyé vált eredményeit tekintjük is, maga a birtok- s hivatalképesség nem maradand e fenn azon törvényhozás örök emlékéül, mely ezen elveket kivívá? Való, hogy az ősiség bilincseivel lekötött birtokaink mellett a nem nemeseknek adott bírhatási képesség nem fogja megteremni azon gyümölcsöket, melyeket tőle várunk; de nem szükséges megelőzése-e ezen törvény éppen az ősiség megszüntetésének? Míg a bírhatási jog tisztán nemesekre szoríttatott, az ősiség megszüntetése nem történhetett veszély nélkül. Ki birtokát eladni kényteleníttetett, s vevőt keresve, csak nemesek konkurrenciájára számíthatott, joggal aggódott, hogy azért nem fog illő árt nyerni, s küszködött azon jog fenntartása mellett, mely

által utódainak legalább a visszaválthatás lehetősége tartatott fenn. A jelen törvényhozás határozata által ez indok elveszte erejét, s mi erősen hisszük: hogy az általános birtoki képesség, valamint szükséges előkészület, úgy egyszersmind azon lépés vala, mely az ősiségnek minden érdekekben fekvő eltöröltetését szükségképp maga után vonandja.

Való, hogy a hivatalképesség kimondása nagyszerű anyagi eredményeket szülni nem fog, hogy ez főképp azon hivatalokra nézve, melyeknek választása nemesektől függ, honunk nem privilegiált lakóinak inkább csak remény. De vajon hát ki nem érezi, hogy e törvénynek szavaiban a legnagyobb elv vívatott ki? hogy azon válaszfal, mely eddig magyart magyartól elkülönözött, lerontatott; - hogy, ha e törvénynek azon következése nem leend is, hogy szolgabíráink s alispánaink között sok nem nemeseket találhatunk, azon következése az egész nem nemesi osztályra nézve meglesz: hogy tőle mindazon jogok, melyeknek elérésére képes, többé nem fognak megtagadtatni; mi legalább nem hisszük, hogy azon következetlenség, miképp nem nemes hontársainknak minden hivatalokrai képessége kimondatván, azoknak választói jogaikról nem gondoskodtunk, soká fennmaradhatna; sőt nem hisszük, hogy már a jövő törvényhozásnál is csak egy ember akadna, ki állítani merné: hogy azon polgárok, kiket a törvény képeseknek nyilvánít, hogy Magyarország dignitáriusai legyenek, arra, hogy választói jogokkal bírjanak, azaz azon hivatalra alkalmaztassanak, mely minden alkotmányos országban első lépcsője minden hivataloknak, nem alkalmatosok.

A vallási törvényt mi illeti: van okunk azt ki nem elégítőnek tartani; mi nem titkolhatjuk el sajnálkozásunkat, hogy a vegyes házasságok tárgyában új, kimerítő rendelkezések nem történtek, s hogy ezáltal az annyi ingerültséget szült tárgy nem fejeztetett be végképpen. - De hogy az átmenet ügyében hozott törvény által a kérdésnek legnehezebb része csakugyan megoldatott, hogy a vallások egyenlősége ezen törvény után puszta elvből valósággá vált, már azt nem fogja tagadni senki; s már közel van az idő, mikor azon keserűség, mely a keresztyén felek között talán létezik, s melynek léteznie kell, midőn egy rész magát sértve érezheti, végképp megszűnjék.

Végre vajon nemzetiségünk nem vítta-e ki ez országgyűlés alatt győzelmét? Eddig küszködnünk kelle nemzetiségünk mellett; mi természetesebb, mint hogy ez, mely a műveltségként csak nyugalomban terjedhet, nem haladhatott e viszonyok alatt oly sebesen, mint kívánataink, - küszködés helyett ezután most csak várnunk kell. Midőn a törvényhozás kimondá, hogy a családok belső körébe ereszkedni nem kíván, hogy semmi népfaj nyelvét erőszakosan elnyomni nem akarja, s csak a köznevelés, csak a törvényhozás, törvénykezés s közigazgatás körében követeli a magyar nyelvnek használatát, csak azt, hogy a diák helyett a magyar legyen azon kötelék, mely e hazának politikai nemzetiségét összetartja, a törvényhozás egyrészről felszólítá e hazának minden jobb polgárait, hogy példáját követve, ne nyúljanak eszközökhöz, melyek csak ellenszegülést támaszthatnak ott, hol süker egyedül kiengesztelés s egyetértés által várható, - másrészről nemzetiségünk terjedésének a lehető legbiztosabb alapját rakta le. Azon nyelv, mely mindenkinek, ki magasabb művelődés után vágyódik, mindenkinek, ki a közügyekben részt venni kíván, elkerülhetlenné tétetett, melynek kiterjedése alkotmányos jogaink kiterjedésével azonosíttatott, fondorkodásnak s rágalomnak nyugodtan nézhet már elébe.

S habár nem találkozhatik senki, ki azon számos ügyeket, melyek a jelen törvényhozás alatt fölvétettek, inkább szívén hordozta volna, mint mi; s habár senki sincs, ki a városi kérdés, a büntető törvénykönyv s azon számos nagyszerű javításoknak elmaradását inkább fájlalhatná: sértenők kötelességünket, mellyel az igazságnak tartozunk, ha az éppen említett tárgyakat is tekintve, nem mondanók ki azon meggyőződésünket: hogy a jelen törvényhozás nemzetünk életében valóságos haladásnak volt eszközlője. - De az nem ítéli meg helyesen a nemzetek

életét, ki kifejlődésük egyes stádiumaiban mindig csak a valóságos eredményt tekinti, ki csak a már hozott törvényeket számítja fel, s elfeledi, hogy valamint az egyes embernél, úgy nemzeteknél is a külső tettek egymást követő során kívül az eszmék kifejlődése igényli figyelmünket, mely, valamint a tett nagyrészint a múltnak eredménye: úgy a jövőnek minden csíráit hordja magában; s éppen ezen szempont az, mely a lefolyt országgyűlést nevezetessé teendi.

Alkotmányos országunkban az eszmék kifejlődése, mely más nemzeteknél a szabad sajtó útján szokott történni, a tanácskozások körébe szoríttatik; s míg a sajtó hazánkban kevesebb indítványozó hatalommal bír, kétségen kívül nincs nemzet, melynek köztanácskozásaiban oly élénk eszmecsere történik, mint nálunk, hol főképp a törvényhozás - mint nálunk - a közvéleménynek irányt inkább ad, mintsem vesz tőle. Helyzetünknek egyik abnormitása ez, mely tanácskozásaink hosszúságát, eredménytelenségét magyarázza, melyet szabad sajtó által megszüntetni bizonyára kívánatos, de melyet ignorálni semmi esetre nem szabad. Törvényhozásunk nemcsak törvényeket alkot, de a közvéleménynek biztos irányt adva, egyszersmind elő is készít, s csak ki e kettős munkásságát veszi tekintetbe, képes minden egyes országgyűlésünknek valóságos eredményéről ítélni, s kivált e tekintetben jelen törvényhozóinknak érdemeiket nem tagadhatni; a haladás, melyet bizonyos eszmék közöttünk tettek, s melyet csak e törvényhozás munkálkodásainak köszönhetünk, nevét köszönettel fenntartandja. Nem fogunk az indítványok hosszú sorába ereszkedni, nem fogjuk a majdnem elvégzett tárgyak lajstromát elmondani, de ki fogja tagadni, hogy soha magyar törvényhozás több tárgyra nem terjeszté ki figyelmét, hogy egy sem volt, mely az eszméket élénkebb mozgásba hozta. S habár a tárgyak sokasága is egyes kérdések föloldását lehetetlenné tette, legalább a jövő törvényhozás előkészítve találja majdnem mindazon kérdéseket, melyeknek eldöntése korunkban immár szükségessé vált. - Egyet nem hallgathatunk el, s ez két táblánk azon határozata, mely szerint a közteherviselés elve elfogadtatott. Azok közé tartozánk, kik a múlt országgyűlés előtt a közteherviselés elvét általánosan, vagy ha az nem lehetne, legalább a háziadóra nézve alkalmazni kívántuk; - miután azonban ez nem sükerült, miután végzésünk nem engedé: hogy a magyar békés úton egyszerre kivívja azt, mit az örök igazság követel, de mi Európa majdnem minden népeinél csak hosszú küzdelmek után vívatott ki, örömmel üdvezeltük azok törekvéseit, kik e szent elvet legalább bizonyos pontig életbe léptetni iparkodtak. A remény, mellyel törvényhozásunk tanácskozásait, főképp az utolsó hetekben, midőn a közös teherviselés elve mind a két tábla által elfogadtatott, kísértük, nem teljesült, nem érhettük el, hogy a közös teherviselés elve bármi csekély mértékben is már most életbe lépjen; de maga az, hogy az elv kimondatott, hogy a kezelésre nézve az öszves törvényhozás által oly intézkedések kívántattak, melyeket mi egyedül alkotmányosoknak gondolunk, nem oly nagy lépés-e, melynél nagyobbat magyar törvényhozás eddig nem tett még? Bizodalomnak hiánya, félreértés, talán némi fondorkodás is azok részíről, kik belsőképp minden teherviseléstől egyaránt irtóznak - megakadályoztathatták ez ügynek tettleges kivívatását most; de ne ámítsa magát senki azon reménnyel: hogy az ügy megbukott, hogy az öszves nemzet törvényhozóinak e részben adott szavát el fogja feledni, hogy az engedmény, mely az igazságnak tétetett, visszavehető. A közös teherviselés alkalmazását akadályoztattátok most, akadályoztattátok három évre - adott szavatok fönnmarad, s ti be fogjátok váltani azt, habár vérző kebellel, habár önkívánatotok ellen, s a kezelésnek egyedüli alkotmányos módja előbb-utóbb életbe fog lépni. Az igazságot el lehet takarni, el lehet titkolni századokon keresztül, de ha egyszer kimondatott, a világ minden hatalma el nem némíthatja szavát. Ez azon eredmény, melyet mi a lefolyt törvényhozás legnagyobbikának tartunk, mely által mindazok, kik nem gyöngülve munkálataiban végső napig részt vettek, a nemzet köszönetét érdemelték. Olvasóink láthatják, hogy egy előbbi számunkban kimondott meggyőződésünk: mely szerint hazánk kifejlődését csak törvényhozásától várhatja, nem változott, bármily csekélyeknek hirdettessenek is némelyek

által azon eredmények, melyeket jelen országgyűlésünk szült. Figyelemmel követni a most hozott törvények eredményét, hogy amennyiben azokban hiány tapasztaltatnék, az a jövő országgyűlés által pótoltathassék; beereszkedni azon tárgyakba, melyek a törvényhozás által tanácskozásba vétettek, de ez alkalommal törvénnyé nem lehettek; elmondani igénytelen nézeteinket azokról, miket a jelen törvényhozás a jövőnek mintegy megfejtésre kitűzött: ez most a fő feladat, melyet követve, egyszersmind soha szemeink elől nem veszítendjük azon akadályokat, melyek, mint már annyiszor, úgy a jelen törvényhozás alatt sem engedék, hogy a nemzet reményei egész kiterjedésökben teljesüljenek. Ha a jelen törvényhozás nem felelt meg várakozásunknak egészen, ha a tárgyak, melyeknek bevégzése majdnem biztosnak látszott, még maiglan eldöntetlenül állnak: ennek okát mi sem a véletlenben, melynek nemzetek életére vajmi csekély hatása van, sem egyes emberekben nem keressük; az ok mélyebben fekszik - azon bizodalmatlanságban, mely létezni fog mindaddig, míg a felelősség kimondása által e bajnak gyökerei nem vágattak el; fekszik abban, hogy egy t. hozás helyett 52 törv. hozást bírunk, melyeknek mindegyike a másiktól különvált irányt követ, s hogy nincsen hely, hol a nemzet központosított érzete szabadon nyilatkozhatnék, hol érdekei valóságosan képviseltetnének. Míg ez állapot nem változik, mi Magyarország alkotmányos haladását lehetetlennek tartjuk, s azért minden tehetségünket arra fordítandjuk, hogy a nemzet többségét azon elvek körül egyesítsük, melyeket minden alkotmány első föltételeinek hiszünk. Felelős kormány s törvényhozási összpontosítás, ez vala első szavunk, mellyel a zsurnalisztika mezején föllépténk; s ha eddig kételkedtünk volna is, a lefolyt törvényhozás egész folyamatja meggyőzött: hogy igazunk vala, midőn kinyilatkoztattuk, hogy Magyarország kifejlődése csak ezen föltételek alatt lehetséges; kik velünk ez alapnézetünkre nézve egy véleményen vannak, azoknak tolmácsul, orgánumul kívánunk szolgálni; - kik hazánk kifejlődését más úton keresik, azoknak tisztelhetjük szándokaikat, de bennök mindig politikai elleneket fogunk látni.

A KÖZELEBB MÚLT ORSZÁGGYŰLÉS ÉS A B. P. HÍRADÓ

Törvényhozásunk befejezvén munkálkodásait, az időszaki sajtó első föladatai közé tartozott: körültekinteni azon eredményeken, melyek országgyűlésünkből hazánkra háramlottak. Midőn ezt egyik előbbeni számban tevők, két, felfogásunk szerint tagadhatlan tény álla előttünk. Az első: hogy a jelen törvényhozás országunk temérdek szükségeinek nagy részét pótolni nem volt képest, s így óhajtásainkat egészen nem elégítette ki; - a második: hogy mindemellett, akár azon törvényeket tekintsük, melyeket alkotott, akár főképp az eszméknek kifejlődését, melyeknek egyik fő eszközét hazánkban országgyűlési tanácskozásaink teszik - a közelebb múlt törvényhozást eredmény nélkülinek igaztalanság nélkül nem mondhatni.

Mi következik ezekből: *„Nemde az - így szól a B. H. -, hogy nemzeti fejlődésünk s haladásunk ügyében a magyar törvényhozás ellen nincs mit panaszkodnunk; nemde az, hogy a magyar törvényhozás magas hivatását ismeri, s annak meg is akar fellni?”* S mert cikkelyünkben mi a fentebbi előzményekből más következéseket vontunk, a *B. H.* nagy örömzajt üt a *„logikai fiaskón, mely regényben is megrovást érdemel.”* Miután e tárgy, fölfogásunk szerint, a legfontosabbak egyike, s miután azon *szórakozás*, mellyel a *B. H.* cikkelyünket vádolja, őt magát annyira megragadta, hogy éppen premisszáinknak legtermészetesebb következései nem jutottak eszébe, legyen szabad visszatérve olvasóinktól kérdeni: vajon abból, hogy törvényhozóink magas feladásukat ismerve, azt teljesíteni akarták, s mégis annyi tárgy bevégzetlenül maradt, nem következik-e mindenekelőtt az is, hogy törvényhozásunk belső organizációjában hibáknak kell létezni, melyek az egyedeknek legszentebb törekvéseit meghiúsítják? S ha az üdvös eredmények, melyeket jelen országgyűlésünk után előmutathatunk, intésként állnak is előttünk, hogy bizodalmunkat, mint eddig, úgy ezentúl törvényhozásunk működéseibe helyezzük, nem következik-e épp a jelen törvényhozás tapasztalásaiból az is, hogy minden hazafinak első kötelességei közé tartozik: fölkeresni s tehetsége szerint orvosolni azon hiányokat, melyek törvényhozásunk belső organizációjában léteznek? Aki utolsó cikkelyünkben, melyben ezt kimondottuk, következetlenséget lát, azt csak szánhatjuk, s pedig annyival inkább, ha e tévedés nem logikai hiánynak lett volna következése.

Igen, mi még egyszer mondjuk, közelebb múlt törvényhozásunk nem folyt le a legnagyobb eredmények nélkül, melyek közül, felfogásunk szerint, a legfontosabb azon meggyőződés, mely minden elfogulatlannak keblét, ki törvényhozásunk fáradhatlan működését az eredménnyel összehasonlítja - eltölti: *hogy törvényhozásunk jelen állásában nem maradhat többé*. Gyönge szavunk, melyet a törvényhozási központosítás, a felelősség, az utasítások megszüntetése mellett emeltünk, a múlt országgyűlésben nagyszerű igazolást talál; s ha szavunk elhangzanék is, a nemzet nem fogja feledni tapasztalásait, bármi szomorúan hallassa a *B. H.* kesergő szavát; s ha, mint annak tisztelt vezére mondja, s mi magunk hisszük, *évenkénti országgyűlés, alkotmányos központosítás, utasítási jog eltörlése s felelősség* lesznek jövő törvényhozásunkon napirenden, bizonyosan nem a *Pesti Hírlap* agitációinak, de múlt országgyűlésünk példájának leszen ez következése, következése annak, mert e hazában, hála a Mindenhatónak, vannak polgárok, kik pillanatnyi érdekeiknél magasabb szempontokat ismernek, kik legszentebb jogaikat anyagi jólét lencsetálaiért áruba bocsátani nem szokták.

Ha meggondoljuk, hogy midőn az utasítások megszüntetése és a felelősségi rendszer mellett emeltünk szót, a *B. H.* tisztelt vezére vala az első, ki ellenünk fölszólalt, - valóban nem titkolhatjuk el bámulásunkat, mellyel ugyanezen férfiú ugyanezen lap 88. számában közrebocsátott cikkelyét olvastuk. A t. úr keserű panaszt emel törvényhozásunk ellen, melynek hibái által az annyi reményekkel kecsegtető hitelintézet életbe nem léphetett. *„Soha, mióta magyar ország-*

gyűlés létezik - így ír -, *nagyszerű és lehető javítás menthetlenebb ügyetlenséggel és könnyelműséggel nem szalasztatott el, soha a süker lehetetlenné tételére alkalmasabb eszközök nem használtattak, soha kevesebb státusférfiúi tapintat és kiegyenlítési szellem magyar törvényhozó testület által még ki nem fejtetett, mint a jelen esetben!"*

Nem szándékunk e szavak megvitatásába ereszkedni; a törvényhozó oly magasan áll, hogy azon millió ítéletek közt, melyek felőle mondatnak, egyesektől olyanokra is számolhat, mint minő a fönn elmondott szavakban foglaltatik; s annyival nyugodtabban tűrhet ily kitöréseket, mennyivel inkább érzi azoknak igazságtalanságát. Mi ezekre nézve csak arra érezzük fölhíva magunkat, hogy az egyes vélemény ellenében fölállítsuk magunkét, s hogy valamint a rosszallás leplezetlenül mondatott ki, úgy kimondjuk tisztán: hogy a törvényhozás épp e jelen esetben csak azt tevé, mit első, legszentebb kötelességének tartunk. Egy általunk őszintén tisztelt országnagytól hallottuk a felsőtábla tanácskozásai között, hogy minden alkotmányos szabadságnak biztosítéka csak vagy a felelősségben vagy abban fekszik, hogy a nemzet törvényeinek végrehajtásában magának bizonyos részt fenntartott, s hogy eszerint merő balgatagság felelősségről szólni, míg a végrehajtás eszközei nem központosíttattak azok kezeiben, kik a felelősség alatt állnak. De vajon ezen teóriának, melyet mi egész kiterjedésében helyesnek ismerünk, nem világos következése-e az, hogy míg a nemzet szabadságának azon biztosítékát, mely a felelősségben fekszik, nem bírja, addig arról, melyet a törvények végrehajtására gyakorolt befolyás nyújt, lemondania nem szabad; hogy tehát törvényhozó testünk, miután a hitelintézet igazgatására nézve a felelősség eszméjét be nem hozhatá, miután maga a *B. H.* szerint remélhető sem vala, hogy ezen elv kellőleg ki nem fejtve elfogadásra találjon: országgyűlésünk nem is tehetett egyebet, minthogy szorosan ragaszkodva az általa javaslott országgyűlési bizottmány felügyeléséhez (mely minden adminisztracionális hiányai mellett legalább bizonyos biztosítékokat nyújta), inkább lemondjon az anyagi hasznokról, melyeket a hitelintézet ígért, mint alkotmányos szabadságunkról, melynek fenntartásával küldői által megbízatott.

És vajon a dolgok ez állásában, midőn törvényhozásunk alkotmányos állásánál fogva ez annyira fontos intézet vezetését egy, a kormány által kinevezett egyediségnek csak azon esetben adhatta volna át, ha az teljes felelősség alá vonattathatik - e felelősségnek létesítése pedig a t. vezér önszavai szerint leginkább azért nem vala remélhető, mert ez elv kellőleg ki nem fejtetett -, miként vetheti a *P. H*-nak szemére, hogy oly intézkedések létesítése mellett fárad, melyek nélkül a felelősség életbe léptetése örökké lehetlen leend, s melyek, ha ma életbe léptetnek, a hitelintézetnek s minden hozzá hasonló javításoknak már semmi sem áll útjában? Vagy azt hiszi a t. vezér, hogy a felelősségi rendszer jelen eldaraboltságunk mellett létesíthető? - Vagy azt gondolja: hogy e nemzet le fog mondani mindenről, miben eddig szabadsági biztosítékait kereste, anélkül, hogy jogait másképp biztosítaná? Vagy hogy e hazában mást, mint törvényhozási központosítást fog előidézhetni szónoklatával?

De hagyjuk ezt; s vajon hát ezen törvényhozás, mely ellen a *B. H.* oly keserű panaszokra fakad, nem olyan vala-e, minőt a *B. H.* Magyarország helyzetében legalkalmatosabbnak tartott? Nem külföldi minták, nem a *P. H.* kívánatai szerint organizált idegenszerű kamara, hanem csak a nemesi rendből álló anya- s pótlékutasításokkal ellátott szép országgyűlés, minő egyenesen a magyar nemzet géniuszából fejlődött, milyenre maguk hét vezéreink büszke örömmel tekinthetnének. És hát ha mindemellett a hitelintézet mégis megbukott, a *B. H.* csak a követek egyediségében keresheti ennek okát? mutassa meg a t. vezér, hogy ez annyira szükséges intézet azok által buktattatott meg, kik utasításaikat megszegék, nevezze meg azokat, kik könnyelműségből vagy más vétkesebb indulatokból küldőik világos akarata ellen e reményeket meghiúsíták; s ha ezt, mint erősen hisszük, megmutatni nem tudja: nem bámul-

hatjuk eléggé azon politikát, mely egyrészről az országgyűlési követtől minden szabadságot elvon, másikról pedig minden feleletterhet reávet.

De menjünk tovább; a t. vezér sajnálkozását nyilatkoztatja, hogy a közös teherviselés elve, e kiszámíthatlan eredményű haladás, summabeli különbségek miatt meghiúsíttatott. Senki sem sajnálhatja ezt inkább, mint mi, - de vajon hát azon néhány napi győzelem, melyet e szent elv törvényhozásunknál kivitt, az utasításoknak vala-e következése? Vajon azon többség, melyre oly büszkék valánk, létezik-e csak egy napig is, ha törvényhozóink közt nem találkoznak olyanok, kik szent buzgalmukban érzék: hogy a törvényhozónak vannak szentebb kötelességei, mint melyekkel egy megyének tartozik, kik nem irtóztak a legnehezebb felelősségtől, mert láták, hogy a jövő még azok előtt is igazolni fogja tetteiket, kiknek nehezteléséét most magukra vonták? - s ha midőn a közös teherviselés elve nem általánosan, hanem csak három évre mondatott ki, ha, midőn az összeg annyira leszállíttatott, hogy belőle eredményt, mellyel magokat igazolhaták, nem remélhetének többé, ugyanazon követek visszaléptek, vajon őket illeti-e a vád? vagy nem inkább azokat, kik őket utasításokkal ellátták, azaz a magyar nemesség többségét, - nem inkább azon rendszert-e, mely az egyes törvényhozót arra kényszeríti, hogy önmeggyőződése ellen szavazzon?

És a városi kérdés és a büntető törvénykönyv és a megyei kihágásokra nézve alkotandó törvény és a kerületek rendezése és annyi más tárgy azért nem végeztetett-e be, mert az utasítások a követek által megszegettek? Nevezzen nekem egy tárgyat a *B. H.* vezére, melynek bevégzése azáltal akadályoztatott, hogy a követek küldőik utasításba adott akaratok ellen nyilatkoztak; ha pedig ily tárgyat nevezni nem tud, ha azon általános tüneményt tagadni nem akarja, mely szerint magyar törvényhozásunknál éppen azon tárgyak, melyekre legtöbb előkészületek történnek, s melyekre eszerint legtöbb utasítás adatik, nem végeztetnek be, minden üdvös eredmények pedig majdnem kizárólag az országgyűlések utolsó napjainak köszönhetők, hol senki magát utasítása által szorosan lekötelezve nem érzi: akkor vallja meg, hogy az utasítások iránt előadott nézeteiben csalódott, vagy legalább ne hárítsa országgyűlésünk eredményeinek felelősségét egyesekre, holott az teljes meggyőződésünk szerint nem követeink, hanem törvényhatóságaink többségén fekszik.

De a pillanat közéig, hol törvényhozóink megjelenve küldőik előtt, sáfárkodásukról számot adandanak, s hála a Mindenhatónak, a pillanat még távol van, hol a *B. H.* véleménye e nemzet választói többségének ítéletét irányozhatná. *Számoltassuk tehát őket szigorúan* - mint a *B. H.* mondja -, *adják urát, miért hogy nem tudtak hitelintézetet létesíteni? adják urát, miért hogy nem alkudtak meg a körülményekkel; miért engedék, hogy a közös teherviselés elve meghiúsuljon*, s ha e számolásból az tűnnék ki: hogy az eredmény oka abban fekszik, mert nem ragaszkodtak utasításaikhoz; hogy abban fekszik, mert, mint a *B. H.* mondja, *antipátiáiknak a sikert, elméleteiknek a gyakorlatilag lehetőt föláldozták*: akkor ám mondjuk ki a *B. H.* által kimondott ítéletet egész szigorúságában. De ha, mint mi hisszük, a hiba nem az egyes emberekben, hanem az institúciókban fekszik; ha a számolásból kitünendik: hogy küldötteink híven eljártak a reájok bízott nehéz hivatalban; hogy ellenállhatatlan akadályok ellen küzdve fáradozásaik oly körülmények által hiúsíttattak meg, melyek elhárítása nem tőlük függött; ha egyszóval nem az emberekben, hanem az institúciókban fekszik a hiba, akkor fordítsuk egész szorgalmunkat azon okok fölkeresésére, azon akadályok elhárítására, melyek a jelen pillanatban annyi reményektől fosztottak meg; s ha a jövő országgyűlésig egyesületek által hitelintézetet nem létesíthetnénk is, ha országgyűlésünk organizmusának megváltoztatása még a jövő törvényhozás által életbe nem léptethetnék is; maga az, hogy a nemzet való szükségeit megérté, hogy azon irány felé fordul, melyen haladását biztosan eszközölheti, oly eredmény, melynél nagyobbat eddig törvényhozás nem szült.

AGRICOLA LEVELEI I.
A CENTRALIZÁCIÓRÓL

Január 7-én. - Magam valék, s kinéztem ablakomon. Szükséges gazdasági foglalatosságaimat bevégeztem, a mezőn nehéz köd borult, mely amúgy is nemigen bájló vidékünket még szomorúabb alakban mutatá, úgyhogy a földeken körüljárni még mezei gazdának is kellemetlennek látszott; s megvallom, aggódni kezdek, mit tegyek azon két órával, melyeket ebédemig még magam előtt láttam. - Hiába, kegyetlen végzetünk nem akarta, hogy valaki ingyen jusson ebédjéhez, a szegény dolgozik, az úr unja magát, mindeniknek van, miben elfáradhat, s nekem az első szinte kellemetlenebbnek látszik; - ekkor szemeim az asztalomon kiterített hírlapokra estek. Feleségem - önnek mint szerkesztőnek tudnia kell, hogy házasságban élek, részint, mert ezáltal biztosítva érezheti magát, hogy minden szubverzív irányzat tőlem távol van, részint, mert ebből is gyaníthatja, hogy a polémiában nem vagyok gyakorlatlan, s így hírlapi levelezőségre némi készültséggel bírok; - feleségem tehát jámbor, rendes asszony létére, mihelyt a hírlapok jőnek, szépen egymás mellé fektetve kiteríti asztalomon, s akár olvastam, akár nem, otthagyja, míg a régi számokat újakkal nem cserélheti fel. - Így feküdtek a hírlapok szép békességben most is egymás mellett, csak azt kelle sajnálnom, hogy a posta már két nap előtt érkezvén, ez alkalommal még a *Jelenkor* olvasása is reám már múlt élvezetek közé tartozott; - de a hírlapok látása fejemben gondolatokat ébresztett, s falusi nemesembernek, unalmának közepette egy-egy gondolat nem kis jótétemény. - Eszembe jutott, mi furcsa tüneménye századunknak, hogy napjainkban semmi oly befolyást nem gyakorol, mint a hírlapok. Rongyokból készült papír, a papír felett itt-ott fölszedett gondolat- s ismeretrongyok, melyek csak úgy öszveenyveztettek (természet szerint ez értelmezés csak bizonyos lapokra illik), s mégis mennyi hatás! Nem látjuk-e majdnem, mintha arra, hogy az emberekkel valamit elhitessünk, nem lenne szükséges egyéb, mint hogy az nekik sokszor elmondassák? mint a szajkó egész mondásokat betéve tanul anélkül, hogy értelmét valaha felfoghatná. - E gondolatok után azon kezdem törni fejemet, honnan lehet az, hogy hírlapok soha békességben nem élhetnek egymással, miután kétségen kívül sokkal természetesebbnek látnám, ha mint a cséplők, kiknek kopogása pajtámból felhangozott, a kévét, mely előttök fekszik, s nem egymást főbe veregetnék; de eszembe jutott, hogy miután Flórenc és Pisa városok hosszú háborúba keveredtek, mert egy római bíbornok 1220-ban ugyanazon egy kutyát mind a pisai, mind a flórenci követnek ajándékozá; zsurnalisztáktól több béketűrést kívánni nem lehet; s hogy végre mind e hírlapi civódások haszon nélkülieknek nem mondhatók, nemcsak mert a kis hiúságon vagy önzésen kívül, mely végett a vitatkozás megkezdetett, belé mindig magasabb elvek s érdekek vegyülnek, melyek ekképp tisztába hozatnak: de leginkább azért, mert a zsurnalisztika ily módon azon nimbusztól, melyben vastag könyvek írói másképp állanak, megfosztatván, hamis eszméket személyes tekintélye által nem tarthat fel sokáig, - s ez nem kis nyereség; meggyőződésem szerint a tudományok minden ágaiban az egyes eszmék sokszor egészen másképp fogadtattak volna, ha a könyv, melyben először kifejtettek, névtelenül íratik. - A zsurnalisztika hasznai minden civódás és izgága mellett, miket lapjainkban találunk, tagadhatlanok, s talán a befolyás, melyet az időszaki sajtó napjainkban gyakorol, s mely végre csak azt bizonyítja, hogy a tudásvágy, mely egykor kevés kiválasztottnak szűk körébe szorult, elterjedett a nép között; hogy valamint a testnek, úgy napjainkban a léleknek is támadtak mindennapi szükségei, melyeket ki kell elégíteni - nem éppen azon tárgyak közé tartozik, melyekért századunknak pirulnia kellene.

Így álmélkodtam én hírlapjaim előtt. De az emberi gondolat oly sebes! mint villám fut át agyunkon, s az írónál ily villámok más égi villámokként legalább némi fekete nyomot

hagynak maguk után; falusi nemesember gondolatjainak még ennyi látszatja sincs; s egy félóra múlva megnéztem órámat, s ismét az előbbi foglalatossághiányba estem volna, ha a rómainak szavaival: „Semper ego auditor tantum nunquamque reponam" egy nagyszerű határozat nem támad egyszerre lelkemben. Miért ne írjak én is egyszer? írnak tudósok s tudatlanok - legalább azokat, kik a tudós nevet honunkban csúfoló névnek használják, én másnak tartani nem tudom -; írnak hazafiságból s hazafiság nélkül; írnak dicsvágyból s pénzért; miért ne írna egyszer egy falusi nemesember is, kinek éppen más dolga nincs, s ki legalább azt mondhatja magáról, hogy soha pártok küzdelmeiben részt nem vett? - Mi közönséges emberek vagyunk azok, kiken minden politikus, nemzetgazda, hírlapszerkesztő stb. nem szűnő fáradozással experimentálgat: talán jó, ha a népboldogítókon kívül néha felszólal egy-egy a boldogítandók közül is, legalább a nagy experimentátoroknak eszökbe jut, hogy a boldogítás itt-ott néha fáj is. - Ha ön elfogad levelezőjének, írja az első kísérletem fölébe: *Agricola levelei I.*, s ha Isten megtart, időről időre újakra számolhat; ha nem - tegye félre szekrényébe, vagy talán még jobban kandallójába; a fát meggyújtja e levél is, sőt ha száraznak találja, annyival jobban.

De miért írok éppen önök lapjába? Erre nekem sok okom van. Mindenekelőtt csak tegnap láttam a camera obscurában, hogy lapjok azért nem gyarapodhatik, mert önök tudósok. Én részemről jobban szeretném, ha Magyarország viszonyai ahelyett, hogy mint szokásban van, daguerreotip s camera obscurák által szemléltetnek, inkább tiszta szemmel tekintetnének, s ha krokik helyett valaki való képeket adna; - de talán a camera obscura képei igazak, s akkor közremunkálásom a *Hírlap*-nak legnagyobb hasznára leend, Isten s világ előtt tudva lévén, hogy tudós nem vagyok. Azonfelül nekem önök módja tetszik. Ha szép lassú lépésekkel haladtak volna pályájokon, talán a jelen pillanatban több pártolóra számolhatnának. - Keletkező politikus pártok nem szokták kitűzni zászlóikat, hanem szép csendesen haladnak más színek alatt, míg lassanként sereget gyűjtöttek magok körül, s csak akkor állnak elő meggyőződésökkel, mely munkásságuk alatt „amphora coepit institui, urceus exit"; önök bátran kimondták a centralizáció szavát, habár e haza táblabíráinak egyharmada elborzadott is az iszonyatos szó előtt, - s én ezt helyeslem. Zsurnalisztának feladása nem az, hogy bajazzóként ide s tova ugrándozva, a nemes közönséget bukfenceivel mulassa; kiváltsága, hogy igazságot mondhat, de egyszersmind kötelessége is, s önök jól tették, hogy ettől magokat visszaijeszteni nem engedték. - Végre, hogy a fő okot, melyért lapjokhoz szegődtem, kimondjam - én osztozkodom önök nézeteiben.

Ha valaki, én bizonyára szeretem megyei szerkezetemet. - Mikor az ember, mint én táblabíró, s ifjabb napjaiban szolgabíró volt, hogyne szeresse! - de szeretem hazámat is, s mikor ez időben látám, hogy mi egyes megyék napról napra inkább elválunk egymástól, hogy majdnem úgy látszik már, mintha kedves anyaföldünk örökségét fel akarnók osztani egymás között; mikor hallám, miként hivatkozik Horvátország municipális jogaira, midőn anyanyelvünket határaiból kiűzi, miként ír egy megye a másikhoz deákul, mert municipális jogai mellett tehetni hiszi, midőn a másik a levelet - ismét municipális jogainál fogva - felelet nélkül visszaküldi; midőn tapasztalám, hogy országgyűlésünk által hozott legüdvösebb törvényeink végre nem hajtatnak, s hogy ennyi függetlenség utáni vágy mellett semmi nincs, mi az egészt öszvetartaná, mi a széjjelhúzó részeket egybefűzné, megvallom, nemritkán mondhatlan aggodalom tölté lelkemet, s érezni kezdem, hogy a magyarnak mindenekelőtt oly valamire van szüksége, mi által szétágazó s a túlságig individualizált erői központosíttassanak. - Önök a törvényhozást hiszik azon pontnak, melyen e központosítás történhetik, s én annyira osztozkodom ebbeli nézetökben, hogy alig foghatom meg, miként kételkedhetik csak valaki is ez állításon.

Hogy ott, hol eredményt kívánunk, az erőknek központosítása szükséges, azon, úgy látszik, hazánkban még azok sem kételkednek, kik a centralizáció leglelkesebb ellenei között küzdenek; másképp nemigen tudnám felfogni, a Védegyletnél miért alakíttatott egy középponti

választmány, az iparegyletnek fiókegyesületei miért hozattak a főegyesülettől függésben. - S ezen központosítás, melyet az egyesületeknél szükségesnek tartunk, csak az összes hazára volna felesleges? - De hát miként lehetnek az önök által felállított alkotmányos teóriának legbuzgóbb ellenségei éppen azok között, kik mindenben, mit alkotnak s terveznek, a központosítás eszméjét látszanak létesíteni? - A felelet e kérdésekre még nehezebbnek látszik, ha az általános eszmétől annak önök által történt alkalmazása tekintetik. - Önök a központosítás eszközéül törvényhozásunkat jelelték ki, kimondva világosan, hogy a végrehajtó hatalom hatáskörét kiterjeszteni csak azon esetben kívánják, ha a felelősség által oly helyzetbe állíttatik, melyben alkotmányos országok kormányaiként csak mint a törvényhozás kifolyása, mint annak képviselője tekintethetik. - De szabadság nem lehet rend nélkül, - s pedig azon egyszerű oknál fogva, mert éppen a rend az, mi minden állományban a szegénynek egész egyedüli biztosítékát foglalja magában, mely nélkül jogai hatalmasabb által mindig elnyomatnának, ha hazánkban naponta inkább érezzük hiányát, vajon e rendnek fenntartását lehet-e másra, mint önök kívánata szerint arra bízni, ki szabadságunk fenntartásán őrködik, azon törvényhozásra, mellyel ha nem bírnánk, más, korlátlan hatalom alatt álló népektől csak annyiban különböznénk, hogy anyagi jólétünk lehetetlenné tétetett? Midőn az országos pénztár kezelése s a közmunkák elrendezése országgyűlésünk által egy, a felség által kinevezett s a törvényhozás felelőssége alatt álló egyénre bízatott, kinek rendelkezéseit az egyes törvényhatóságok ellenmondás nélkül végrehajtani tartoznak, törvényhozóink - kiknek ebbeli cselekvésök, legalább eddig, senki által nem rosszalltatott -, tettek-e egyebet, mint ugyanazt, mit önök indítványoznak? S ha azon rendelkezés, mely, midőn a nemzet életerének egyik legfontosabb ágára kezdett alkalmaztatni, oly általánosan üdvösnek tartatott, ugyan miért hirdettetik az a szabadságra nézve veszélyesnek, midőn önök által a közélet egyéb ágaira is kiterjesztetni javalltatik? - Megvallom, minden jóakarat mellett nem érteném, ha nem tudnám régóta, hogy politikában a logikus következetességen kívül vannak más eszközök, melyek ennél nagyobb meggyőző erővel bírnak.

A többi honi lapok, melyek a magasztalásra nézve kölcsönös biztosítótársaságot állítottak magok között, szép egyhangban szólalnak föl önök ellen. Föl se vegyék. Nekem ily alkalommal mindig azon, nem tudom hol olvasott regény jut eszembe, mely szerint Isten, midőn az embereket paradicsomból kiűzte, néhány búzaszemet hintett el a földön, hogy az embereknek később eledelül szolgáljon; az ördög észrevette, s földdel takarta be, hogy az embereket e jótéteménytől megfossza, s íme akkor fogamzottak, akkor hajtottak ki a magok. Így van ez minden eszmével is, mely termékenységre való; ha ellenségek nem ásták volna körül, sok igazság, mire napjainkban büszkék vagyunk, nem hajtott volna gyökeret e világon; s én az eszméket, melyek mellett önök felszólaltak, ilyeneknek tartom. - A *P. Hírlap* állításaiban nincs semmi, mit én újnak tartanék. Mennyire visszaemlékezhetem, az egyik párt mindig felelős kormányt, a másik mindig a törvényhatóságok fékezését kívánta; önöknek egyedüli érdeme, hogy azon összeköttetésre figyelmeztettek, melyben e kérdések állnak, hogy világosan kimondák, miként felelős kormányról a törvényhatóságok korlátozása nélkül s a megyék korlátozásáról a kormány felelőssége nélkül szólni képtelenség, s ami ezt illeti a jövő igazolni fogja állításaikat. - Talán nem a *P. Hírlap* jelen szerkesztőinek fog jutni az öröm, hogy ez eszméknek többséget szerezzenek, de e legfontosabb kérdések csak így fognak feloldatni, arról nekem legkisebb kétségem sincs; s engedjék meg önök, ez végre mindegy.

Még néhány szót önök modoráról; hisz nálunk, hol a modor meghatározásáról könyvek írattak, ez a politikai kérdések közé tartozik. Önök szárazsággal vádoltatnak. - Mondatik, hogy cikkelyeikben csak az észhez szólnak, s mint egy francia író mondja, ily módoni okoskodás csak azokra hathat, kiknek eszök van, s főképp ott, hol - mint nálunk - minden tárgyról inkább azt szeretjük hallani, hogy mihez hasonlít, mint azt: minő az belső lényegében, legalább az

előfizetőknek növelésére talán több sujtás és virágocska célszerűbbnek mutatkoznék. Hisz a *B. P. Híradó* tárcájában egész regényt ad, s noha Isten teremtésével ellenkezőleg a szárazat a vizessel ekképp összezavarta, anyósomban s két idős barátnéiban három új előfizetőt szerzett magának; de én részemről egészen helyeslem önök eljárását, nemcsak, mert Girardin Emil urat - azok szerint, miket felőle a múlt esztendőben újságokban olvastam - oly druszának nem tartom, kinek példáját követni tanácsos; de főképp, mert látva, miként a politikában azoktól jő minden baj s izgága leginkább, kik azt puszta időtöltésből, az úri mulatságoknak egyikeként űzik: szeretem, ha azon lapok, melyek politikai kérdések megvitatását tűzték ki maguknak feladatul, mennyivel többször intik olvasóikat a tárgyak komolyságára, melyekkel foglalkoznak. A prenumeránsok száma, mint mondám, szenvedhet; de a zsurnalizmusnak van financiális oldalán kívül egy nemesebb oldala is, s önök talán nem irigylik a *Constitutionnel* szerkesztőinek, hogy vezérletök alatt a Sue kóborló zsidójának pártja húszezerig nevekedett. - Sok jó mulatságot s egészséget kívánok.

A B. P. HÍRADÓRÓL

A *B. P. Híradó* 117. számában a közelebb tartott Pest megyei gyűlésről közölt tudósításában említést tesz Rosty Albert, Kossuth Lajos és Besze János táblabíró urak nyilatkozatairól, melyekben adómentességökről lemondván, magokat a házi- s hadi adónak - amennyiben az birtokukat aránylagosan illeti - felvállalására készeknek nyilatkoztaták. A hang, mellyel a tudósítás a közönséggel közöltetik, megérdemli, hogy reá néhány őszinte szavakkal válaszoljunk.

„Mindent összefogva (így szól a *B. P. Híradó* a fent említett tudósítás után) *ezen improvizált és sok tekintetben olcsó lelkesedés langyosan fogadtattak, s mondhatni, a fiaskó tökéletes volt, olyan ti., milyet a dolog érdemlett. Azon sok baklövés, melyet a liberális párt az országgyűlésen tett a közös teherviselés dolgában, ily silány pótszerek által sem helyre nem hozathatik, sem feledékenységbe nem döntethetik."*

Nem szándékunk ez alkalommal az adó kérdésének bővebb tárgyalásába beleereszkedni (tenni fogjuk kétségen kívül, s törvénykönyvünkkel kezünkben be fogjuk bizonyítani, hogy a magyar nemesség nemcsak az észjog, hanem alkotmányunk rendelései szerint is az adó viselésére köteles, s hogy midőn adómentességéről lemond, nem jól szerzett kiváltságról, hanem csak egy soha nem igazolható visszaélésről mond le); de kérdjük: vajon azon lap, mely mindig a közös teherviselés barátjának vallá magát, mely büszkén hirdeti, hogy ezen ügynek megbukása az utolsó országgyűlésen azoknak tulajdonítható, kik ellen mint politikus ellenek ellen szüntelen harcol, szólhat-e így anélkül, hogy elveivel ellentétbe jőjön? anélkül, hogy eszünkbe juttatná, miként mindazon lelkesedés, mellyel eddig a közös teherviselés mellett küzdeni látszott, nem vala egyéb puszta szavaknál?

„A fiaskó tökéletes volt", így szól a *B. P. Híradó* nagy megelégedéssel. De miben áll e fiaskó, ha kérdenünk szabad? abban, hogy Rosty Albert tb. nyilatkozata Pest vármegyében csak két követőre talált? De hiszi-e, meri-e csak föltenni a *Híradó* Pest megye RR-eiről, hogy azon közönségben, mely a közteherviselés mellett annyi felelősséggel felszólalt, melynek utasításai a legigazságosabb ügy mellett kiadott manifesztumok, melyeknek legnépszerűbb férfiai az általok bírt közbizodalmat leginkább azon állandóságnak köszönik, mellyel adózó népünk érdekeit védik, ez így maradand? hogy Pest megye RR-ei között nem fog találkozni e három férfiúnál több, ki meggyőződését követve a közterhekből reá eső részt magára vállalandja még azon esetben is, ha példája az ország többsége által nem követtetnék? Nem bizonyítja-e ezt a Kossuth L. táblabíró által tett indítványnak elfogadása, melyet tenni vagy elfogadni céltalan vala, ha a közönség között, mely azt elfogadá, nem találtatnak többen, kik magokat a példák követésére készeknek érzik? És ha e Pest megyében adott nemes példák követés nélkül maradni nem fognak, hol itt - ha szabad kérdenünk - a fiaskó?

De ha ezen reményünkben csalódtunk, ha e példák Pest megyében követőre találni nem fognak, s a nyilatkozatok, mint mondani tetszett, csakugyan fiaskót csináltak; miként mondhatja a *B. P. Híradó*, hogy *azok fiaskót érdemeltek*? Méltóztassék megmagyarázni nekünk, ugyan miért? - Egy ember, mióta férfivá nőtt, azon meggyőződésben él, hogy a nemességnek adómentessége magában igazságtalan s a haza kifejlődésére káros, elkövet mindent, hogy e kiváltság a szokott törvényes úton megszüntessék, s miután látja, hogy ez nem történhetett, legalább részt nem akarva venni abban, mit igazságtalannak tart, önként lemond kiváltságairól, s részt vesz azon terhekben, melyek meggyőződése szerint őt is illetik; mi van ebben, mi által megérdemlené, hogy gúny tárgyául tétessék? Az, hogy ilynemű meggyőződésre jutott? a *B. P. Híradó*, ki mindig a közös teherviselés elve mellett szólalt föl eddig, nehezen mondhatná

ezt. Vagy talán az, hogy meggyőződését követi? a *B. P. Híradó*-nak igaza lehet, hogy kik meggyőződésöket követik, személyes előmenetelöket illetőleg az életben nemegyszer fiaskót csinálnak? de ebből az következik-e, hogy azt megérdemelték? Vagy tán a közterhekben részt venni oly valami, mi a magyar nemesnek tilos? ha ez volna, következetesen azt kellene mondani, hogy mert a nemesség katonaállításra nem köteleztetik, neki katonának beállania nem szabad. Vagy talán nevetséges, elhagyva pártját, oly valamit tenni, miben az egész had által, mellyel politikai zászlók körül egyesültünk, nem követtetünk még akkor is, ha amit teszünk, azon párt elveinek szükséges következésénél nem egyéb? mintha midőn pártokkal a szabadság mellett küszködünk, személyességünkről lemondanánk! mintha nem volna valami, mi pártszínezetünknél több: *meggyőződésünk*; - mintha a férfinak, ki magával tisztába jött, várni kellene, hogy nézeteiben a többség osztakozzék, ha azoknak életbe léptetése által - senkinek jogkörébe nem vág! De nem, nem ezen okok azok, melyekért a *B. P. Híradó* a szerinte történt fiaskónak örül, jó kedvének oka: mert Bezerédj Istvánnak s mindazoknak, kik nemes példáját követék, kétségen kívül az vala szándékuk, hogy *„azon sok baklövéseket, melyeket a liberális párt az országgyűlésen a köztehervisélés dolgában tett, helyrehozzák s feledékenységbe döntsék, s mert ez ily silány és sok tekintetekben olcsó pótszerekkel nem történhetik”*, azért dörzsöli a *B. P. Híradó* ártatlan megelégedésében kezeit. - Nem vizsgáljuk, mennyire illő, hogy hírlap, főképp olyan, mely magát konzervatív hírlapnak szereti nevezni, a törvényhozás egy részének többségéről - mert hisz a kisebbség baklövéseket nem követhet el - ily hangon szóljon, azt sem fogjuk megvitatni, ha hibák történtek, azokat illeti-e a vád, kik az általok indítványozott három-, vagy azokat, kik az ajánlott egymilliót sine qua nonnak nyilatkoztaták; de legyen szabad figyelmessé tenni a *B. P. Híradó*-t, hogy a politikában történő baklövések legnagyobbika a tárgyakat oly neveken nevezni, melyek alatt minden józan ember egészen más fogalmat ért, s hogy ezen neme a baklövéseknek soha nem követtetik el nagyobb mértékben, mintha az, mi a múlt országgyűlésen indítványoztatott, s meggyőződésünk szerint nem a *liberális*, hanem egy egészen más párt hibája által megbukott, *közös tehervisélési elvnek* neveztetik.

Ha valaki, bizonyosan mi szívünkből sajnáljuk, hogy az országgyűlésnek el kelle oszlani anélkül, hogy a nemesség a közjó előmozdítására csak valami terhet vállalt volna magára. Mi, ha többet kivinni lehetetlen vala, örömmel járultunk volna az egymillió elfogadásához is; de ebből az következik-e, hogy azon egymillió egy részének elfogadása által a *közös tehervisélés* elve vitetett keresztül? Elfelejtettük-e, hogy az öszves házi- és hadi adó, a katonatartás és közmunkák teljesítése egészen az adózó nép vállain hagyatott? s ha a haza közérdekében célszerű volna az adót egymillióval megnagyobbítani, ha dicséretes, hogy a nemesség az adónak nagy részét magára vállalá, ha azon rendelkezések, mik ez adó kezelésére nézve javalltattak, a legüdvösebbek, valóban az önámításnak szép tehetsége volna szükséges, hogy ezen - minden egyéb tekintetben célszerű - törvényhozási rendelkezésben a *közös tehervisélés elvének* életbe léptetését lássuk. Ezen szent elv megbukásának egyedüli oka csak abban fekszik, hogy a közadóztatás országgyűlésünk egyik kiegészítő testénél sem nyerhete többséget, a vád csak azokat illetheti, kik ily többségnek alakulását fondorkodások által lehetetlenné tevék, s valóban, ha van valaki, nem a liberális párt az, melynek érdekében fekhetik, hogy mik az országgyűlés alatt s előtte történtek, feledékenységbe döntessenek.

De ha ezt általán véve pártunkról éppen úgy megengednők, mint azt most tagadjuk, lehet-e rendkívülibb állítás, mint e célzással épp azokat vádolni, kik midőn magokat az adó felvállalására készeknek nyilvánítják, az e tárgy iránti diszkussziót újra felhívják? *Olcsónak* nevezik e lelkesedést, s ebben igazok van, ha valaki csak azt adja, mire magát lelkiismerete szerint kötelezve érzi, kétségen kívül nem büszkélkedhetik nagy áldozatokban; mondjuk, hogy pótolni nem fogja a múlt törvényhozás mulasztásait, s ez ismét helyes, mert az egyesnek e

hatalom nem adatott, de ha azt állítják, hogy ez áldozatok azért történtek, hogy velök, a törvényhozás azon hibája: miszerint a közös teherviselést életbe nem lépteté, feledékenységbe döntessék, önök oly valamit állítanak, mit bebizonyítani éppoly nehéz, mint hinni, s mivel Bezerédj Istvánt s azokat, kik példáját követik, vádolni még ellennek sem szabad.

Ha van valami, miért mi az eddig történt nyilatkozatoknak örvendénk, ez éppen abban fekszik, hogy általok a közadóztatási elvnek kivívása feledékenységbe süllyedni nem engedtetik. - Az anyagi haszon, mely abból, hogy egyes nemesek magokat a közadónak alája vetik, a népre háromol, csekély, a morális hatás, melyet ily nyilatkozatok tesznek, felszámíthatatlan, s ez az, miért e férfiak köszönetünket érdemlik, mire a nemzet részéről éppoly biztosan számolhatnak, mint a gyűlölségre, melyet most bizonyos embereknek tettekért aratnak. - Nevezzék önök nevetségesnek lelkesedésüket, mi nem feledjük el, hogy nagy dolgok, főképp olyanok, melyek, mint a közös teherviselés elve, érdekeket sértenek, nem azok által, kik legjobban őrködni, de azok által, kik legmelegebben lelkesedni tudtak, vívattak ki mindig a világon, nevezzék agitációnális eszköznek e nyilatkozatokat! mi tudjuk, hogy ha érdem van a polgári életben, a legnagyobb azoké, kik kortársaikat nemes célok felé lelkesíteni tudák. - E példáknak, teljes meggyőződésünk szerint, sem a jelenben követői, sem a jövendőben méltánylat sem fognak hiányozni.

AGRICOLA LEVELEI II.
A REFORMOK ELLENZŐI

Jan. 20. Az idő egyre fertelmes, csupa köd, istállóm fedele alig látszik ki belőle. Furcsa dolog, mennyit nem panaszkodunk az időjárás ellen. Emberi viszonyainkban - a politikában minmagunk csináljuk az atmoszférát, s mégis jobb-e az? nem látunk-e itt is, ha hideg január kellene, langy márciusi időt, s augusztus kezdetén, mikor legforróbb napok kellenének, hűs őszi időket, hogy semmi maga rendén nem fejlődhetik, semmi nem gyümölcsözhet úgy, mint kellene, mert minden idő előtti meleg vagy hideg által növésében megakadályoztatott. S itt miért nem panaszkodunk? vagy jobban mondva, miért nem fáradunk azon, hogy a csíráknak, melyeket felnevelni akarunk, oly atmoszférát készítsünk, melyben kifejlődésük lehetségessé váljék? S ez lenne felfogásom szerint a fődolog.

Vannak pesszimisták a világon, s azok nem győzik ócsárlani emberi nemünket. Az erény soha nem volt többségben - így szólnak ők -, ki nemes eszmék mellett küzd, szükségképp elnyomatik; ki valamely nagy, fenséges célért lelkesedett, az vonuljon magába, fogja körül ábrándjaiban szép ideálját, ha vele emberek közé lép, csak gúnyra számolhat. - Vannak emberek, kik valami különösen vigasztalót látszanak találni abban, ha földünket nagy latorbarlangként festhetik, úgy látszik, az az arisztokratikus örömöknek egy neme, ha az egész emberiségről néha a lehetőségig sok rosszat mondhatnak. Én részemről minden ily beszédet badar beszédnek tartok, s belsőképp meg vagyok győződve, hogy az emberek többsége már természete által minden nemes eszmének felfogására nagyon is hajlandó; az ok, melyért sok nagyszerű gondolatnak életbe léptetése oly nehéz, sőt néha lehetetlennek látszik, nem abban fekszik, hogy senki iránta lelkesedni nem tud, hanem abban, hogy midőn egy új eszmét akarunk létesítni, nem látjuk át, hogy arra más eszközök szükségesek, s nem azok, amelyekkel eddig sokszor egészen ellenkező eszme feltartásán dolgoztunk. Ha a kővágó, ki eddig a bányában négyszeg épületköveket faragott, egyszerre egy felséges szobrot - teszem a belvederei Apollót vagy a medici Vénuszt - meglátva, ellenállhatatlan vágyat érez magában, hogy e mívet utánozza: bármily fokra hágott lelkesedése, ki hiszi, hogy iparkodásával célt érhet, ha előbbi szerszámától megválni nem akar, s puskapor-ládáját, szegletmértékét s a nagy kalapácsot viszi magával, mellyel elébb dolgozott. - S mégis e cselekvésmód egy cseppel sem oktalanabb, mint azoké, kik a politikában egészen új eszméket állítva fel, az eddigiekkel egészen ellenkező tanokat hirdetve, azt hiszik, hogy mindemellett az eddig jóknak talált formák épségükben fenntarthatják magokat, hogy ugyanazon eszközök, melyekkel arisztokratikus ország kiváltságát századokon át védelmezé, célszerűek, hogy velök például a népképviseletet vagy jogoknak törvény előtti egyenlőségét kivívjuk; hogy a sáncok közt, melyek megett a nemesség jól érzé magát, az öszves nép, ha, mint kívántatik, körökbe felvétetik, kényelmesen meg fog férni. - Nem hallottam soha respublikáról beszélni, mely csak azért, hogy respublikai institúcióit megtartsa, egy korlátlan királynak választását tartotta volna szükségesnek; mégis mi volna ebben nevetségesebb azon demokratizmusnál, mely hogy jogegyenlőséget, hogy az egész népnek a közdolgokbani befolyást szerezzen, azon institúciókhoz ragaszkodik vak buzgósággal, mely ha fennáll, mindezen felséges elvek életbe léptetését lehetetlenné teszi?

Mit értek e szavakkal, ön, s úgy tartom, olvasói is, rég észrevették; e gondolatokat egy öreg bátyám, ki, mint itt faluhelyen szoktuk, unalmában meglátogatott, s éppen most ment el, ébreszté bennem. - Politikáról szóltunk. Ön tudja, mai időben alig beszélhetni másról. Keresztelőnél voltam minap; hol a gyermeknek mint jövendőbeli fehértollasnak ittak egészségére, s mikor most pár hónapja szomszédomat temettük el, valaki fülembe súgta, hogy mégiscsak egy

fekete tollassal van kevesebb a világon. Falusi nemesembernek egész élete néha olyan, mint egy hírlap, egy rövid születési, házassági vagy halotti jelentés, a pesti, miskolci és szegedi gabonaár, a többi mind általános vagy megyei politika; némelyek ez életmód mellett meghíznak; bátyám is körükbe tartozik. - A jámbor öreg sokat beszélt a mai időnek ferdeségéről, - engedelmet kérek, önökről is többször tett említést. Emlékei visszamennek József császár koráig, s épp azon nemzeti lelkesedés, mely e nagy férfi halála után hazánkban mutatkozott, legkedvesebb tárgya beszélgetéseinek.

- Ej, öcsém! - mondá ma hozzám, miután szokása szerint újra elmondá a magyar főkötő egész történetét - az más élet volt, akkor több esze volt magyarnak. József császár alatt jobban ment a közigazgatás, sok olyan dolgot is csináltak, minek, úgy hitték sokan, hasznát lehetne venni, konskripciókat, fölméréseket stb.; azt mondják, csak akarni kellett volna, s a telekkönyvet be lehetett hozni akármikor. De mikor a császár meghalt, tűzre mindennel, vissza régi vármegyei igazgatásunkkal; sokan mondták, hogy kár, de nagy embereink nem engedtek, mert ők jól tudták, hogy mindez nem nekünk való, s hogyha ezeket a dolgokat behozzuk, a nemesi praerogatívának vége van.

Megjegyzém, hogy ez ellenszegülés igen természetes volt, mert József nem alkotmányos úton hozta be újításait, hasonló körülmény között, remélem, ma sem cselekednénk másképp.

- Nem alkotmányos úton! - mondá bátyám, nagyobb tudományának érzetében mosolyogva - mondd ezt másnak, nem nekem. Ha a felgerjedésnek csak ez vala oka, nem lehetett-e később alkotmányos úton behozni mindazt, mit a császár megkezdett, valamint ez a vallási tárgyaknál történt, melyekre nézve 1791-ben bizony nem mentünk vissza Mária Terézia elveihez. Hidd el, öcsém, ha nem látjuk által, hogy Józsefnek újításai a nemesi praerogatívát szükségképp megrontják, félig sem lelkesedtünk volna annyira. S most az a te kedves *Pesti Hírlap*-od nem törekszik-e ugyanezen cél után, egyenesen a magyar nemesség eddigi privilégiumai ellen?

Azon észrevételt tevém, hogy kár egész haragját a *Pesti Hírlap*-ra központosítani, miután mások is szintazon célt tűzték ki magoknak.

- Ne hidd, öcsém - mondá az öreg, fejét csóválva -, a többiek mind védelmezik a municipális szabadságot, csak a *P. Hírlap* hirdeti, hogy ezen is változtatni kell. Márpedig míg a vármegye mostani helyzetében fennáll, addig a nemesi kiváltságon nem fogtok változtatni egy kukkot sem.

- De hát nem akarják-e a *Pesti Hírlap*-on kívül mások is a közös teherviselésnek elvét keresztülvinni? - mondám én.

Az öreg nevetett. - Ha mellette az utasításokat is fenn akarják tartani - mondá jókedvűen -, isten neki. Nem tudom, hogy e hazában sok ember volna, ki azt hinné, hogy az 52 vármegye közt, hol mindenütt a nemesség adja az utasításokat, 27 olyant találna, melyekben a többség erőnek erejével adózni akarna. Nem mondtam-e a múlt országgyűléskor is előre a következéseket?

- Igen, bátyám - szóltam én -, de ez nem maradhat így. Törvény előtti egyenlőséget követelünk, nemcsak a *Pesti Hírlap*, hanem annak legbuzgóbb ellenségei is.

- Törvény előtti egyenlőséget - válaszolt bátyám még mindig nevetve -, igen, ha a bírót csak mi, nemesemberek választjuk, behozhatjátok bátran, bíró előtti egyenlőség talán mégse lesz belőle.

- De hisz a népnek tökéletesen egyenlő jogokat akarunk adni - válaszolám én, már neheztelve jókedvű nevetésén -, valóságos népképviseletet, s itt a *P. Hírlap* csak azokat követi, kik e kérdést már buzgón védelmezék, mikor újabb szerkesztésének híre sem volt.

- Igen - válaszolt bátyám -, most már valóságos kacagásra változtatván előbbi csendes nevetését -, tudom, népképviseletet akartok; minden helység küld egy vagy két képviselőt a gyűlésre, Kecskemét kettőt, Miskolc s Nyíregyháza szintén kettőt, míg a nemes egyenként szavaz. Ha éppen nagy megnyugtatástokra van, ezt a képviseletet ma hozhatjátok be.

- Urambátyám minden szavamat elcsavarja -, mondám rosszkedvűen -, tudja oly jól, mint magam, hogy nemes- s nemtelennek tökéletesen egyenlő jogokat akarunk adni, éspedig azok, kik a *Pesti Hírlap* ellen nyilatkoznak, úgy, mint szerkesztői.

- Egyenlő jogokat! Tehát a nemtelen is szintúgy választandja tisztviselőit, mint mi, szintúgy személyes befolyással bírand tanácskozásainkban; de öcsém - tevé hozzá, enyelgve veregetve vállamat -, ugyan hogy fogják meghallani a főispán kijelelését? hol fognak összegyűlni e tanácskozásra, a kortesek sem férnek el többé teremünkben, és a száz, kétszázezer nemtelen szavazat? majd ehhez hány katona kell; s mily paloták? öcsém, köztetek nagy építőmestereknek kell létezni.

- A képviseleti rendszert hozandjuk be, nemesre, nemtelenre egyformán.

- Igen, majd erre a kortesek jövő országgyűlésre utasításokat fognak adni, nemde - szólt bátyám zavarhatatlan jókedvében -, nemcsak ti, liberálisok, hanem az összes nemesség azt fogja kívánni, hogy azon jó falatok s bor, melyekben eddig nagy nemzeti ünnepeinken mindenki részesült, csak egypár száz s nagyrészint nemtelen képviselőnek maradjon! Haj, be furcsa gondolat ez. -

Szólni akartam, az öreg közbevágott. - Csak a *P. Hírlap*-tól őrizkedjél; csak ez szólal fel utasításaink ellen; s míg utasítás marad, addig a megye mostani helyzetén változás nem történik, míg pedig a megye régi helyén marad, addig a nemesség kiváltsága változni nem fog, ez bizonyos. Ha valaki mást mond, ne hadd magadat rászedetni. - S ezzel az öreg elment, s én azon gondolatokba mélyedve, melyekkel levelemet megkezdem, végre magam is hinni kezdem, hogy igaza van.

Ne vegye rossz néven, hogy ezen egyszerű s talán nagyon is falusi beszélgetést majdnem ugyanazon szavakkal, melyekkel tartatott, leírtam. Van benne sok, miből jelen helyzetünknek nehézségét átláthatják, mely abban áll, hogy mindazok, kik privilegiális helyzetünk mellett nyilván s titkosan működnek, azon törvényes rendnek, mely mellett önök felszólalnak, hazánkba való behozását szükségképp ellenzeni fogják; de van, úgy hiszem, bátyám szavaiban nem kevés olyan is, mi által biztatva érezhetik magokat. Nem csekély azoknak száma, kik hazánkban a haladásnak valóságos baráti. Az utolsó napokban megyei gyűléseken történtek, midőn ti. egyes nemesek lemondva önként eddigi kiváltságaikról, az adózók sorába álltak, elég világosan bizonyítják, hogy a lelkesség, mellyel elvei mellett felszólalt, a magyar nemességnél nemcsak fényes szónoklatokig terjed; azok között, kik megyei szerkezetünkhöz most szinte betegesen ragaszkodnak s minden központosítás ellen harcra kelnek, a való szabadságnak sok buzgó barátai találkoznak, kiknél a féltékenység, mellyel eddigi állapotainkhoz ragaszkodnak, csak azon szeretetből veszi eredetét, melyet az alkotmányos élet iránt éreznek, s ezek valamennyien, ha végre által fogják látni, hogy a cél, mely után fáradnak, azon úton, melyen eddig haladtak, elérhetetlen; ha által fogják látni; hogy törvény előtti egyenlőség, közös teherviselés a népképviselet megyei szerkezetünkkel együtt létezni csak akkor fog, ha majd hazánkban - hogy régi szó járással éljek - fából az első vaskarika készül: önként azon útra fognak térni, mely - annak, ki a magyar nemességi kiváltságok feltartásánál magasabb feladást tűzött ki magának - az egyetlen, mely célhoz vezethet. S ezzel mára elég. Éljenek boldogul.

ADÓÜGY

A nemes nyilatkozat, mely által Bezerédj István tisztelt honfitársunk magát Tolna megyében az adózók sorába iktattatni kéré, a *Hírlap* olvasóinak bizonyosan elevenebb emlékezetében maradt, mintsem hogy azt ismételni kényteleníttetnék; hogy e szép példa hazánk törvényhatóságainál máris követőkre talált, szinte tudva van előttök, s miután az adónak önkénti elvállalása iránt nézetünket már e lapoknak egyik korábbi számában előadtuk, most nem is szólnánk e tárgyról, ha gr. Széchenyi István, a *Jelenkor* 9. számában *A pisztoly idő előtti elsütése* cím alatt írt cikkelye nem feküdnék előttünk, melyben *drága hazafiait minden* az adó iránt teendő *de facto lépések elhagyására* felszólítja, s őket kéri, hogy ehhez hasonló *extremitásokra ne fakadjanak*. Sokkal inkább tiszteljük a méltóságos úr véleményét, sokkal inkább ismerjük befolyását, melyet nálánál senki nemesebb eszközökkel nem szerzett magának, minthogy ezen nyilatkozatot szó nélkül hagyva elmulaszthatnék részünkről is válaszolni azon okokra, melyek a grófot annak tételére bírták.

Az okok, melyekért a m. gr. Bezerédj I.-nak tettét hibásnak tartja, mennyire azokat gyenge tehetségünkkel cikkelyében feltalálhattuk, következők. *Először:* hogy az adónak önkéntes elvállalása *idő előtti*. A rendkívüli címnek, melyben az idő előtti szón kívül minden egyéb metafora, alig lehet más értelme. *Másodszor:* hogy vajmi kevés haszonnal jár. *Harmadszor:* hogy visszahatást fog szülni, hogy az általa támasztott ellenhatás hihetőképp erősebb lesz hatásánál, holott főképp, ha öszveköttetésünkről nem akarunk megfeledkezni, nekünk inkább egy célrai összpontosításról kellene gondolkoznunk.

Ezen okokon kívül a m. gr. cikkelyében még más tárgyak is foglaltatnak; jelesen előadatik, miket volt gr. Széchenyi barátjáról, Bezerédj Istvánról hallani kénytelen, pedig oly társaságban, hol mindezek *legkisebb ellenvetésre nem találtak, sőt hahotát okoztak*. Mi részünkről éppen ellenkező ítéleteket hozhatnánk fel, melyek jelenlétünkben, éppen e tettére nézve Bezerédj Istvánról elmondattak, ha a férfi, kiről szó van, ily magasztalásokra szorulna, ha Bezerédj István nevét kimondva e férfiú jellemének s tehetségeinek megítélését olvasóinkra nem bízhatnék, kik velünk hihetőképp egy véleményben leendenek, hogy Magyarországban oly társaság, melyben azok, miket gr. Széchenyi hallani kényteleníttetett, ellenmondásra nem találnának, a ritka dolgok közé tartozik.

Fordítsuk tisztán az okokra figyelmünket.

Az adónak önkéntes elvállalása idő előtti. Ugyan miért? ha szabad kérdezni. Általánosan azért-e, mert idő előttinek tartjuk, hogy a magyar nemesség 1845-ben az adó minden nemében a nem nemesekkel egyiránt részesüljön? ha meggondoljuk, mennyien voltak e hazában, kik, midőn a múlt országgyűlés alatt a felsőtábla által 1 000 000 ft. egy részének a nemesség által viselése elvállaltatott, a közös teherviselés elvének győzelmét láták, ha naponként halljuk mindenfelől, hogy a nemességet az adó, azaz mondjuk ki egyszerűbben, legszentebb adósságának fizetésére még lassankint szoktatni kell, úgy látszik, nem hibáznak, kik az adónak a nemesség általi elvállalását csakugyan általán véve még idő előttinek tartják; de a nemes gróf, ki mindig a közös teherviselés elve mellett harcolt, ki szintúgy tudja, mint mi, hogy a nemességnek adómentessége nem jog, hanem csak óriási visszaélés, melyet századok nem szentesítenek, mondhatja-e ezt? s midőn a *B. P. Híradó* 127. számában e kérdésre nézve maga azt mondja: hogy *nem nagylelkűségről, hanem kötelességvállalásról van szó*, s így ugyanazon szavakkal él, melyekért e lap előbbi szerkesztője annyiszor s oly élesen támadtatott meg; lehet-e feltenni, hogy gr. Széchenyi az egész adónak általános elvállalását mondhatá idő előttinek? - Távol legyen tőlünk, hogy ezt feltegyük, a tisztelt gróf sokkal jobban tudja, hogy

az adó, mint előbb mondók, nem egyéb valóságos adósságnál, mellyel az egyes polgár hazájának tartozik, s miután újabb törvényeink az egyes hitelezőt adósainak irányában biztosították, nem vélheti idő előttinek, ha végre e legnagyobb, legelső hitelezőnek, a hazának megszereztetik a magáé azoktól is, kik, ha a haza nem lenne a hitelezők legtürelmesbike, rég megérdemlették volna, hogy tőkéjök is felmondassék.

Nem az adó minden nemeinek a nemesség általi aránylagos elvállalása tartatik tehát Széchenyi által idő előttinek; az időelőttiség csak abban fekszik, hogy *az adó néhány nemes egyedek által elvállaltatott, még mielőtt az öszves nemesség többsége magát törvény által arra kötelezte volna*. De vajon, ki az összes nemesség adómentességét nemcsak korunk, hanem az állomány eszméjével is valóságos ellentétben látja, ki a közös teherviselés elvének alkalmazásában nem nagylelkűséget, hanem csak kötelességelvállalást lát, mondhatja-e ezt? - Vegyünk egy példát, olyant, mely által perlekedő országunkban gondolatunkat talán érthetőbbé tehetjük.

Valaki, teszem, adóssági követelésre nézve pert folytat több adósai ellen, tegyük fel, tettes B., C. és D. urak ellen. A per folyama alatt B. egyszerre meggyőződik, hogy A-nak tökéletes igazsága van, s hogy őt Isten és a világ előtt követelése illeti. B. elkövet C- és D-nél mindent, hogy a perlekedéssel felhagyva adósságokat A-nak lefizessék, de ezek élni akarnak a törvények kedvezésével, s minden módon húzni-vonni a pert, hogy hitelezőjük a lehetőségig későn jusson tulajdonához. Már ha most B. ahelyett, hogy az igazságtalan pert tovább folytatná, azt, mi a tartozásból őt illeti, önkényt lefizeti, s C- és D-t tovább hagyja perlekedni: ki fogja mondani, hogy cselekedete idő előtti volt? Előbb fizetett, mint kénytelen vala; de ki fogja rosszallani tettét, ki nem fogja magasztalni igazságszeretetét, mellyel a törvény kedvezéseiről lemondott, mihelyt azok meggyőződésével ellentétbe jöttek? - C. és D. zúgolódni fognak talán, mert társoknak elvállalása által ügyöknek igazságtalansága még szembetűnőbbé vált, s mert magokat éppen ezáltal talán B. példájának követésére látják kényszerítve, *de vajon oly nagy szerencsétlenség-e, ha e világon az igazság pár nappal előbb diadalmaskodik*, mint a dolgok közönséges folyása magával hozná?!

Alkalmazzuk e példát a jelen esetre. Az adó nem egyéb valóságos adósságnál, mellyel az egyes polgár hazájának tartozik. E tételt, úgy tartom, senki s kivált gr. Széchenyi nem fogja tagadni. Magánydolgaiban törvényeink a nem nemesnek is megadták actoratusát, közdolgokban azonban a nemzet nem kiváltságos részének érdeke még mindig a kiváltságos osztály azon része által védetik, mely felfogásunk szerint a nemes címet leginkább érdemli, s ezek, kik között Széchenyi István, a legkitűnőbbeknek egyike, pert indítottak a kiváltság ellen, s azon követeléssel léptek fel, hogy a nemesség *tartozását* az adóbani aránylagos részvét által rója le. - A kiváltságos osztályok szóval s dorongokkal védelmezék magokat, s mert törvényhozásunk, némi tekintetben legalább, e kérdésre nézve csakugyan úriszékhez hasonlít, hol egy rész a maga ügyében hozza ítéletét, a nem kiváltságos osztályok eddig nem nyerhettek kedvező ítéletet. Ha mármost a kiváltságos osztálynak egyes egyedei kilépve a többiek sorából, mint az előbbi esetben B., mert az ellenök formált követelésnek igazságát általlátják, mert százszor kimondák ebbeli meggyőződésöket, a végső ítéletet bevárni nem akarják, hanem önkényt lefizetik, mire magokat Isten s ember előtt köteleseknek érzék - nem gráciából, hanem kötelességük érzetében -, vajon mi volna ebben idő előttiebb, mint B. tettében, ki szinte kötelességének teljesítését a per bevégzésére halasztani nem akarta? Hacsak valaki azt nem akarná állítani, hogy azt, mire egyesek irányában magát mindenki kötelesnek érzi, a haza irányában teljesíteni nevetséges érzelgés; vagy azt: hogy a morálnak első parancsa, mely szerint másnak birtokát használni nem szabad, a közéletben nem alkalmazható.

Igen, *de az áldozat vajmi csekély haszonnal jár*, így vélekedik a gróf; szinte kár vala azt tenni. De ha mellőzzük is, hogy Bezerédj István s azok, kik példáját az adónak önkéntes

elvállalásában követték, nem annyira valamely haszon elérését, mint inkább egy kötelességnek teljesítését tűzték ki magoknak célul - vajon, ha a haszon, mely az adónak önkéntes elvállalása által nem nemes polgártársainkra háromlik, csekély marad, kit illet a vád? azokat, a kik, mint Bezerédj István, az adónak reájok eső részét magokra vállalják, vagy azokat, kik őt e pályán követni nem akarják? A nemességnek egy nagy s talán legtehetősebb része nyilatkozott adó mellett; nincs megye e hazában, melynek gyűlésein a nemességnek adómentessége visszaélésnek, igazságtalanságnak, sőt égbekiáltó bűnnek nem neveztetett volna; hírlapjaink között - legyen a magyar időszaki sajtó dicsőségére mondva - nem találkozik egy, mely az adó mellett nem nyilatkozott volna: már kérdjük, vajon ily viszonyok alatt az optimizmusnak nagy foka vala-e szükséges Bezerédj Istvánban arra, hogy, midőn nyilatkozatát beadá, azt azon meggyőződéssel tehesse, miként példája követtetni fog, követtetni fog azok által is, *kiknek erszényükre, igaz, legnagyobb szükség van*, de kik közül sokan, oly lelkesen küzdve e szent ügy mellett, mint bárki más, midőn elveik alkalmazásra kerülnek, magokat a nem-fizetés sáncai megé vonni bizonyosan nem fogják. Mi ebben nem utópiát, hanem csak egy erős meggyőződésnek azon természetes következését látjuk, mely szerint Bezerédj István, ki elveit hirdetve, magát annyiaktól pártolva látá, nem gondolhatá, hogy, ha majdan ezen elveket alkalmazásba veendi, elhagyatva álland. - S ha ezen reménye teljesül, ha - mint mi most is erősen hisszük - példája legalább azok között, kik eddig mindig a közös teherviselés elve mellett nyilatkoztak, számos követőkre fog találni, vajon akkor is azt fogja mondani valaki, hogy *tette kevés haszonnal járt?*, hogy a könnyebbség, melyet az adónak ily módoni elvállalása a hon nem nemes polgárainak szereztetett, csekély? vagy hogy e lépés a jelen pillanatban, midőn az adózó nép az adónak terhe alatt legörnyedett, s mint a számos restanciák mutatják, elviselésére elégtelen - az adónak önkénti elvállalása idő előtti vala? - Tiszteljük mindenkinek személyes meggyőződését, de hogy azon cselekedet, melynek arra, miszerint a *legnagyszerűbb tetté* váljék, mely béke idejében előmutatható, nem szükséges más, mint hogy azok által követtessék, kik elveikhez ragaszkodva alig tehetnek egyebet, - csekély parányi agitacionális eszköznek nem nevezhető, az előttünk világos; s úgy hisszük, kiváltságos osztályainknak azon része, mely adómentességéhez leginkább ragaszkodik, alig fogja osztani gr. Széchenyi azon nézetét, hogy az adónak némelyek által történt önkéntes elvállalása csekély hatású ténynek nevezhető.

A tisztelt grófnak nézete szerint amennyivel kisebb a haszon, mely Bezerédj István tettéből hazánkra háromlik, amennyivel csekélyebb a hatás, melyet tőle várhatunk, annyival nagyobb ellenhatást fog szülni, s épp ez azon harmadik fő ok, mely őt leginkább arra bírá, hogy honfitársait Bezerédj István példájának követésétől elintse. *„Hazánknak jelen gyenge állapotában minden erőknek összpontosítása szükséges, ha legázoltatni, elolvasztatni nem akarunk, s azért kerülnünk kell mindent, mi táborunkban szakadást idézhetne elő, őrizkednünk azon erőtető túlzóktól, kik nagyközönségben mindig meglesznek, s tetteikkel okvetlenül visszahatást provokálnak.”*

Mindenekelőtt legyen szabad azon ellentétre figyelmeztetni olvasóinkat, mely nézetünk szerint a tisztelt grófnak ezen s előbbi oka között létezik. Ha az adónak Bezerédj István által történt elvállalásából csak kevés hasznot várhatunk, ha gr. Széchenyi nézete szerint e példa, főképp nemzetünk dúsabb osztályai között, kevés követőkre találna, akkor mi fogja szülni az ellenhatást? miként támadjon szakadás táborunkban, mely csak talán azért, mert 20 vagy 50 közüle oly valamit tesz, mit a többiek nem helyeselnek, azért mindjárt szétoszlani nem fog? Ha pedig - mint mi hisszük - a tolnai példa számos követőkre találand, s így, megengedjük, bizonyos oldalon ellenhatást idézend elő, ki nevezheti csekély haszonnak azt, ha adózó népünk vállairól a tehernek tetemes része nemes kezektől levétetett? - De nem szándékunk ezen, valamint más ellentéteken, melyek felfogásunk szerint a kérdéses cikkelyben foglaltatnak, dialektikánkat gyakorlani. Tekintsük a tisztelt grófnak ezen okát, melynek, mint látszik, leg-

főbb fontosságot tulajdonít, önmagában véve. *S kérdjük: vajon Bezerédj István tette fog-e csakugyan ellenhatást s az adózni akarók táborában szakadást idézni elő?*

Hogy azoknál, kik a nemesi kiváltságok mellett küzdve, az adónak minden nemétől szent borzalommal visszaijednek, s nemesi privilégiumaikat, melyeknek nagy része, mint a középkor alatt mindenütt, úgy nálunk is verekedve szereztetett, most verekedve védelmezik, az adónak némelyek által történt önkéntes elvállalása kedves hír nem lehetett: azon egy percig sem kétkedünk. Ez urakat tőlünk meggyőződés s legszentebb érzelmeink rég elkülönözték, egy hazában születtünk s élünk, más rokonság nincs közöttünk; s gr. Széchenyi csalódik, ha azt hiszi, hogy azon érdemei, melyek nevét minden jobb magyar előtt örökre dicsővé tevék, ezen urak által valaha meg fognak bocsáttatni, hogy az ellenszenv, mely kebleikben a haladás elvei és férfiai ellen létezik, valaha enyhülni fog, bármennyi nem érdemlett kímélettel lépnénk is fel ellenök, bármennyire vigyáznánk, hogy az ellenhatást, melyet nem modorunk, hanem elveink szültek, ne neveljük. Az ellentét, mely köztünk s ezen urak között létezik, állásunk természetes következése. Ha valamit csak azért kellene elhagynunk, mert ezen urak között ellenhatást gerjeszthetne, nem cselekednénk sokkal józanabban oly hadvezérnél, ki az ellenséget csak azért nem akarja megtámadni, mert hihetőképp védelmezni fogja magát. Egyikünk győzni fog, kibékülni nem fogunk soha.

De ha az ellenhatás magunk között, ha a szakadás öntáborunkban történik! mit mondunk akkor? - Akkor azt mondjuk, hogy e szakadás történhetik Bezerédj István nemes tette után, de bizonyosan nem ennek következésében, sőt, hogy alig hiszünk valakit oly merésznek, ki, ha eddig az adó mellett nyilatkozott, s most elveitől eltér, e nemes férfiúnak cselekedetét csak ürügyül is merné használni. Minden pártnak vannak álhívei, s hol taps biztosíttatott, komédiások nem hiányoznak soha, kik buzdítva hiúság által, a kedvelt szerepeket magokra vállalják. Ha a párt diadalához közelít, főképp ha győzelme híveinek is áldozatokba kerül, ezen urak el szoktak válni, s ez történhetik, sőt fog történni kétségen kívül az adó kérdésénél is; oly szent ügyért nem küzdöttek az emberek, melynek bajnokai között hasonló példákat nem mutathatnánk. De még ezek is, ha a zászlókat elhagyva, melyeknek egyedül köszönhetik, hogy nevök eddig tisztelettel említtetett, a közös teherviselés buzgó barátiból egyszerre ellenségeivé válnának: fogják-e mondani, miként ezen lépéseknek oka az, mert néhányan magokat az adónak önként alája vetették, s ha mondanák, ki lesz az, ki ezen motivációt kacagás nélkül hallhatná, mely más szavakkal nem más, mintha valaki barátjának százszor ajánlva egész értékét, midőn az tőle egy ízben száz forintot kölcsön kér, a megtagadásnak azon okát adná: hogy bizonyosan, valamint eddig, úgy ezentúl is egész életén át előbbi ígéretnél maradt volna, ha vigyázatlan barátja által annak teljesítésére nem szólíttatik fel.

És ha a közös teherviselés barátjainak ezen neme tőlünk elválnék - ha e lépését egyenesen Bezerédj, mint mondják, időelőtti lépésének tulajdonítanák, vajon gyengébbek vagyunk-e, ha hadunk az ellenfélnek ezen titkos frigyeseitől szabadul? A tisztelt gróf Bezerédjnek azon reményét, hogy a tehetősbeknek eddig az adó mellett nyilatkozott része példáját követendi, *szép utópiai álomnak* nevezi; legyen szabad erre válaszolnunk: hogyha akár a tisztelt gróf, akár másvalaki azt hivé, hogy az adónak ügye oly majoritás által vívathatik ki, melynek tagjai, mihelyt látják, hogy hangosan hirdetett akaratjuk tetté válik, pártjuktól elszakadnak: az utópia, melyben él, a valóság világától sokkal távolabb fekszik, mint az, melyben akár tisztelt barátunk, Bezerédj István, akár másvalaki e hazában él. - Az adó kérdése sokkal tovább, sokkal élénkebben vitattatik nemcsak egyesek, hanem tömegek által is, minthogy annak megoldását mástól, mint *valóságos majoritástól* várhatnók. A taktikát, mely nemes célokra használtatik, az ügyességet, mellyel a minoritás véleményét néha keresztülviszi, senki sem tisztelheti inkább, mint mi, de éppen ami az adó kérdését illeti, azt hisszük, hogy ezeknek ideje megszűnt, s hogy csak a többségnek az adó elvállalása szükségeiről nyert meggyőződése, s mi azt

néha pótolhatja, a közvélemény hatalma fogja kivívni diadalát; s a zalai program, melyre gróf Széchenyi hivatkozik, mennyiben legalább mi azt felfogtuk, e részben szinte nem tart mást, éppen Zalának azon férfia, kire egész hazánk méltó büszkeséggel tekint, levén az, ki tett által megmutatá, hogy az adónak kérdését olyannak tartja, mely iránt tranzigálni nem szabad, melyre nézve mindenki nem követhet egyebet, mint tulajdon meggyőződését.

A mondottakból látni fogják olvasóink, hogy mi Bezerédj Istvánnak s azoknak tettét, kik példáját követve magokat önként az adó minden nemeinek alája vetették, sem *idő előtti*-, sem *csekély hasznú*-, sem *olyannak* nem tartjuk, *mely által pártunkban szakadás történhetitek*, sőt hogy azon örömmel üdvözöltük e tettet, melyet minden nemes cselekvés kebleinkben gerjeszt, s e pillanatban azon meggyőződés nevelt, hogy e szép példa hazánk nemessége között számos követők nélkül maradni nem fog; habár a *B. P. Híradó*, mint 127. számában mondá, ezen eseteket *soha másnak, mint fel- és kitűnni vágyásnak tekinteni nem fogja*, mi által kétségen kívül azt hiszi, hogy mindazok, kik e példákat másképp követni készek valának, magokat azonnal vissza fogják ijesztetni.

A *B. P. Híradó* a kitűnni vágyást az ocsmány bűnök vagy legalább azon gyengeségek egyikének tartja, melyek férfihoz nem illenek; mi ezen vágyat, mely emberi természetünk legszebb hajlamaiból veszi eredetét - minden indokok közül, melyek embert önmeggyőződésén kívül tettre buzdíthatnak, a legnemesebbnek tartjuk, s azt kívánhatjuk hazánknak, hogy polgárai között minél több találkozzék, kinek nemes ösvényen dicsőséget aratni az anyagi haszonnál kedvesebb legyen. Nemes tettek vagy áldozatok által polgártársainak tiszteletét, kitüntetést vívni ki magának oly cél, melyet a férfiú pirulás nélkül megvallhat; ki a közéletben e cél után fáradni megszűnt - s távol legyen tőlünk, hogy a *B. P. Híradó* dolgozótársait azok közé számítsuk -, azt csak sajnálhatjuk.

AGRICOLA LEVELEI III.
A JOBBÁGYSÁG ELTÖRLÉSÉRŐL

Febr. 17-én. Hazámban - habár azt most nem venné észre senki - egyszer szinte tudós lakott. Fiatal korában a jámbor valahol - a helyet nem szükség megnevezni -, professzori hivatalt viselt; később néhány megoldhatatlan problémák megfejtésére vetve magát, e hivatalra alkalmatlannak találtatott, s édesapám által félig könyörületességből házunkba fogadtatott. Ez ember, ki éveket töltött családunkban, midőn meghalt, irományait nekem hagyá, s habár a bölcsek kövéről s a magyaroknak a régi perzsáktóli eredetéről írt értekezései nincsenek is oly hasznomra, mint a szegény öreg gondolá, legalább számos kivonatai, melyeket hosszú életén át mindenféle - főképp régibb - könyvekből tett, néha nem kis mulatságomra szolgálnak. Ki a tudományokban, mint én, inkább mulatságot, mint másvalamit keres, azt az ily rend nélkül összevissza hányt ismerettöredékek rendszerezett értekezéseknél inkább gyönyörködtetik. Néha a jelen s a múlt eszméi között létező különbség felett bámészkodik az ember, néha azon, hogy ily különböző fogalmak mellett a gyakorlati világban oly kevés változott; mindenesetre falusi embernek, mint én, jólesik, ha a múlt századok tudósainak működésével megismerkedve, azon meggyőződést szerzi magának, hogy sem ők, sem hihetőképp azok, kik őket honunkban követik, felette nagy megvetéssel hozzánk hasonló szántóvetőre le nem nézhetnek. A tudomány egy nagy taposókerék, melyen mindenik szüntelen magasabbra igyekszik, de erőlködésével csak azt érheti el, hogy az egész malmot mozgásban tartsa; a mezei gazdaság ennél még többet ér, legalább ha a bibliába nézünk, s látjuk, hogy Ádám, mihelyt az ismeret fájáról evett, mindjárt munkához fogott, s homloka izzadtságában keresé kenyerét, mintha ez lett volna az oktatás, melyet a gyümölcs által nyert; szinte úgy látszik, mintha a földművelés lenne talán a legjózanabb, mit az ember a világon tehet. - De isten neki! Hogy előbbi tárgyamhoz visszatérjek, tudós ismerősöm kivonatai között keresgéltem ma is, s ott egyebek között egy kis szelet papíron e deák mondást találtam:

„Plurimi insipientium dicentes fatentur: antiquorum statua moderni destruere possunt, quoniam uti nos et illi homines fuerunt. O quam detestanda praesumptio! quam abominanda dictio! quam execranda blasphaemia!”

Ön e szavakat kétségen kívül egy magyar konzervatív ellenállhatlan kitörésének fogja tartani; magam is úgy valék vele; a nemes érzelmek, főképp pedig a nyelv, melyen - mint tudva van - konzervatíveink még most is, ha megharagszanak, legszívesebben szólnak, egyebet nem gondoltathatott velem; azonban csalódtam; e szavak, mint a másik oldalon feljegyezve áll, a *Chronicon farnense*-ből, mely a Muratori *Scriptores rerum italicarum*ban foglaltatik, vétettek ki; s én, ha konzervatívjeink a múlt kor bölcsességét említik, miután ezen, már hatszáz esztendő előtt írott sorokat olvastam, nem fogok többé ellenmondani soha. - Ez legalább valóságos konzervatizmus, ebben van logika; korunk konzervatívjei valóságos kontárok - megengedik, hogy haladásra van szükség, s azután híveiknek más okot, miért kövessék őket inkább, mint másokat, nem adnak, mint azt, hogy ők a leglassabban haladnak; mintha mindenki, kinek már helyén maradnia nem lehet, nem szívesebben érkeznék meg hamarább, mint később. Olvassák a *Chronicon farnens*et konzervatívjeink, s tanulják abból mesterségüket; csak ha az ősök maradványát változtathatlannak tartjuk, csak ha istentelen káromlásként fogadjuk annak szavát, ki ezen egy percig kétkedik, akkor állnak biztos téren, konzervatív elveiket minden engedmény, melyet tesznek, örvénybe sodorhatja.

Ezen állításnak helyességét semmi sem bizonyítja inkább, mint amik a nemesség megadóztatása körül eddig történtek. - Egykor a magyar nemességnek adómentessége hitágazatnak

tartatott, melynek helyességén nem szabadott senkinek kételkedni. A dolog annyi ideig tartott, hogy végre szinte természetesnek látszott, s miután a magyar nemesek törvényeinkben servientes regii - azaz királyi szolgáknak - neveztetnek, s miután, mint tudva van, két úrnak szolgálni nem lehet, majdnem igazságosnak látszott, hogy a haza e királyi szolgáktól szinte szolgálatokat nem kívánhat. Míg a magyar nemesség állását ezen téren védé, míg adókiváltsága iránt diszkusszióba nem ereszkedett, jogai erősen álltak, s ha ezen taktikát folytatják, ki tudja, talán még most is biztosabb lábon állna adómentessége. Hisz Józua kedveért nap és holdvilág megálltak ösvényöken, míg a zsidó nép ellenségeit le nem győzte, ki tudja, nem állt volna-e meg nálunk is az idő, melynek haladásában minden változik, mindaddig, míg az Úrnak választott népe itt is kivívta volna végső diadalát, melyre, mint tudva van, elkerülhetlen szükséges, hogy az aviticitás s egyéb kiváltságaink megmaradjanak. De konzervatíveink nem vették figyelembe más népek példáit, nem gondolták meg, mennyire veszedelmes az igazságnak felét megvallani, ha azt egészen megvallani nem akarjuk, s egyezkedni kezdtek elleneikkel; ez az, mi erős állásukat megingatá. - A múlt országgyűlésen a két tábla kimondá a közös teherviselés elvének igazságát, de vajon, ha ez egyszer elismertetett, lehetett-e csak feltenni, hogy azok, kik ez elvet sürgeték, meg fognak elégedni, ha azon 10 000 000 frt direkt adóból, mely hazánkban fizettetik, a nemesség 750 000 forintot magára vesz? Ki másnak valamivel tartozik, az - ha lelkiismeretével megegyeztetheti - eltagadhatja a tartozást, de ha egyszer elismerte, nem ajánlhatja józanon, hogy annak csak tizedrészét fogja nagylelkűségből fizetni. Az elvnek elismerése magában foglalja minden következéseit, s én nem hiszem, hogy a magyar nemesség minden privilégiumai mellett a józan ész ezen parancsánál fentebb állna. - Ne lankadjanak hát, ne essenek kétségbe Önök s mindazok, kik e hazában a közös adóztatás örökké igazságos ügye mellett felszólaltak. Az ügy győzni fog, s pedig nem távol jövőben. Alig találkozik többé e hazában, ki a nemességnek tökéletes adómentességét még védelmezni merné; hogy nekünk is részesülni kell a közös terhekben, az nem tagadtatik; miként kételkednénk, hogy végre az igazságos irányra nézve is győzni fogunk. Perünknek actoratusa stabiliálva van, a quidditás és quantitás kimutatásán - hogy klasszikus nyelven szóljak - nem fog megakadni igazságos ügyünk.

Ím, nincsenek-e már most is dicső példáink? Bezerédj István, Rosty Albert, Kossuth Lajos, minden lap, melyet egy idő óta kezembe veszek, új meg új férfiaknak neveiket tudatja velem, kiket gyermekimmel könyv nélkül taníttatok, hogyha rosszkedvemben e haza jövőjén kétkedni kezdek, elmondják, s lelkemben új reményeket gyújtsanak. Mert ha e hazának van jövője, az nem a szépen szólók, hanem a szépen cselekvők által fog előidéztetni. Mindezen férfiak nem az adó egy ágának, például csak a házinak, nemcsak egy bizonyos kisebb mértékben, hanem az egész *birtokra eső* adónak vetik magokat alája, s ily példák után nem lennénk jogosítva vérmes reményekre? Mondják némelyek, hogy e tett egy pisztoly idő előtti elsütésénél nem egyéb; - gusztustól függ, mennyire lehet azt, ki a pisztolyt kilenc esztendeig kezében tartotta, ha végre megunva az állást, elsüté, idő előtti elsütésről vádolni; mondják, hogy e tettleges felvállalása az adónak azon logikus egymásutánt, mit teendőink sorozatára nézve tartanunk kell, megzavarta, - s ez is talán helyesnek látszhatik olyanoknak, kik, miután évekig valamit tenni ígértek, a logikus következetességet abban keresik, hogy évek után ismét valamit ígérjenek; de az én felfogásom szerint e nemes lépésnek óriási hatása leend, melyet talán senki inkább azoknál, kik eddig minden adóztatás ellen felszólaltak, által nem lát.

Azok, kik eddig Önnek lapjában ezen ügyben felszólaltak, kételkedéseket fejezték ki afelett: fog-e Bezerédj István példája követtetni; én, ki egyszerű falusi ember létemre szép névre, melyet magamnak szereztem, büszke nem lehetek, s csak azon dicsőségben osztozhatom, melyet az egész nemzet magának kivívott, sokkal inkább becsülöm a magyart, minthogy ezen csak egy percig is kételkedném. A mozgás, mely a szociális téren észrevehető, sokkal

élénkebb, az eredmények, melyek e téren elérettek, máris nagyobbak, mint hogy azok, kik midőn láták, hogy a hazai ipart törvények által oltalmazniuk nem lehetett, egyes törekvéseikkel pótolák a törvénynek hiányait, a közös teherviselésnél megvárnák a pillanatot, míg az törvény által nekik kötelességül tétetik, midőn ez esetben a létező bajnak legalább részbeni orvoslása még sokkal inkább tőlük függ, mint az ipar védelme. - Idő előtti volt-e a tett, vagy a logikus egymásután szerint más sorozatban kell-e annak következni, nem én fogom megítélni. Gazdám, valahányszor vetni akarok, fejét csóválva int, hogy még jókor van, évről évre panaszkodik az idő ellen, mely mindig ferdén jár, s éppen akkor hoz esőt, midőn szárazság kellene, s szárazságot, midőn az ő fejében az időre nézve felállított logikus egymásután szerint eső volna kívánatos; de a mag azért kikelt s felnőtt mindeddig; s én előbb hiszem, hogy e mezők, melyeket eddig míveltem, örökre elvesztik termékenységöket, mint hogy a Bezerédj István s követői által elhintett mag nem teremné meg bő áldását.

FELELET A JELENKORNAK

Gróf Széchenyi István a *Jelenkor* 17. számában: *Adó? dehogy az! csak liberum oblatum* cím alatt közlött cikkében újra szót emel azok ellen, kik részint magukat a haza közös terheinek önként alávetették, részint a Bezerédj István által megkezdett eljárást jónak s helyesnek állíták; legyen szabad a gróf e cikkelyére, főképp annak azon részére, mely ellenem íratott, cáfolatul némely észrevételeket tennem. Iparkodni fogok, hogy gróf Sz. I. *Kelet népének* 381. lapján adott tanácsát, *„hogy az értelem mezején forogva, okokkal küzdjünk”*, másoknál inkább követve, minden személyességet e vitatkozásban mellőzzek.

A cikknek engem illető része azon ígéretem említésével kezdetik meg, melyet a grófnak magánbeszélgetésben aziránt tettem: hogy a *Pesti Hírlap* sem a tisztelt *gróf személye, sem tendenciái ellen működni nem fog*; miután ez ígéretem a jelen cikkben oly módon említtetik, mintha az e lapok 430. számában írt cikkelyem által megszegetett volna; legyen szabad kinyilatkoztatnom sajnálkozásomat afölött: hogy a méltóságos úr, ki épp ezen cikk írása alkalmával oly rendkívüli pontossággal hozza föl Bezerédj I. és Kossuth L. urakat illetőleg az egyes dátumokat, melyek alatt bizonyos dolgok általuk mondattak, reám nézve nem követte szintazon pontosságot. A közönséget talán érdekelhetné, hogy azon privát beszélgetés, melyre a méltóságos úr hivatkozik, mindjárt az országgyűlés után, azaz oly időben történt, hol a jóslói tehetségnek valóban nagy mértéke kívántatott volna annak előrelátására, hogy gróf Széchenyi Bezerédj Istvánt oly módon fogja megtámadni, főképp oly lépésért, melynek legalább indokai előtte kevésbé szentek nem lehettek, mint bárki előtt e hazában. Igen, én a t. grófnak megígértem, hogy a *Pesti Hírlap*, melyet, amennyiben lapot, mely politikai nézeteinket képviseli, úgy nevezhetünk, szívesen tulajdon lapomnak vallok - személye s tendenciája ellen működni nem fog. S ezen ígéretet, melyet hihetőképp nemcsak a grófnak, hanem másoknak is tevék, s mely azokra nézve, kik e lapokban fölállított elveknek barátai, önként értetik, e lap szerkesztőjének s dolgozótársainak helybenhagyásával én gr. Sz. I. irányában annyival inkább tehettem, mennyivel inkább meg valék győződve, hogy a nemes gróf s a *P. H.* tendenciái öszveütközésbe jőni nem fognak. Miután a nemes gróf teendőink alfájának a közös teherviselést tartja, s a *Kelet népe* 355. lapján ezek állanak: *„Kész vagyok aránylagosan minden közterhekben részt venni, s értsük meg egymást, nem bizonyos terhekben s nem szabad ajánlásként egyedül, de törvényes kötelességileg, s mi több, a reám vetett adónak mire fordítását sem kívánom ellenőrizni mindaddig, míg a polgár és pór ilyesből ki van szorítva”*; - miután nemzetiségünk fölvirágzását attól várja, ha mindig több honpolgárt veszünk föl alkotmányunk sáncai közé; miután a debrecen-pozsonyi vasútra nézve nyilván kimondá: hogy annak elleneihez nem tartozik, a fiumei vasút- s kikötőre nézve legbuzgóbb pártolónak vallja magát; miután Pozsonyból csak azért utazván le Pestre, hogy a megye követeinek aug. 28-án az adó tárgyában lehetőségig tágas utasítás készíttessék, a grófot az országgyűlési utasítások barátjának tartani nem lehetett; miután a múlt országgyűlés alatt a felsőtáblánál végre leginkább neki köszönhetjük, hogy az országos pénztárra nézve azon kezelési rendszer fogadtatott el, melyet mi a közigazgatás minden nemeire kiterjeszteni kívánnánk, s mely ha egyszer csak igazgatásunk egyik ágában léphet is életbe, kétségen kívül általánossá válandik; miután, mondom, mindezeknél fogva meg valék győződve, hogy a nemes gróf tendenciái a *P. H.* tendenciáival összeütközésbe jőni nem fognak, személyes megtámadások s gyanúsítások pedig e lapnak föladatai közé soha nem tartoztak: a gróf úrnak tett ezen ígéretem csak politikai állásának vala következése, vagy helyesebben mondva, azon nézetnek, melyben én állásáról voltam. Ha gr. Sz. I. ígéretemet másképp érté, ha azt hivé, hogy minden, mit tenni vagy szólni szükségesnek látand, a *P. H.* által pártoltatni fog, még akkor is, ha az, mint a jelen

esetben, oly ügyeknek, melyeket én a gróf egész politikai élete fő tendenciáinak tartok, ártalmára volnának; ha azt gondolá: hogy midőn oly férjfiakat, mint Bezerédj István, kiket barátainak vall, s kiknek barátságára én részemről büszke vagyok, a nagyközönség előtt megtámadva, a *P. H.* hallgatni fog, vagy hogy e lapok nem fognak szót emelni még akkor sem, ha a méltóságos úr azon rendszert, melyet az országos pénztárra nézve az utolsó országgyűlésen ő védett legbuzgóbban, később rántott csibéhez hasonlítja, noha hihetőképp tudja, hogy a bécsi kedvenc étel készítésére mindenekelőtt a csibe földarabolása szükséges, s így a hasonlatosság a centralizációra nem fölötte szerencsésen választatott; ha, mondom, így vétetett ígéretem, csak sajnálhatom, hogy szavaim gr. Sz. I. által rosszul értettek, s kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy ilynemű ígéretet tenni sem hatalmamban nem áll, sem szándékom nem volt, sőt kinyilatkoztatni azt, hogy valamint soha a mltgos úr *politikai életére gyanút vagy homályt* vetni nem fogok, bár, mint az utolsó cikkelyében történt, erre maga a gróf szólítana fel s adna példát, úgy e lapban én magam szabadon fogom emelni szavamat mindig, valahányszor valaki által oly valami hozatik fel, mi azon ügyeknek árthat, melyeknek kivívását én mindig gr. Sz. I. legfőbb tendenciáinak hittem, s részemről egész politikai életem fő feladásának tartok, hogy föl fogok szólalni ily esetekben mindig, habár ön-tendenciáit maga a méltóságos úr ellen kellene védelmeznem, ki minden nagy sakkozó létére nemzeti sakkjátékunknál néha szinte megteszi hibás vonásait, s taktikai kombinációi között feledi, hogy a legszebb csataterv mellett csatát nyerni nem lehet, ha a seregekben, melyekkel küzdünk, minden lelkesedést elnyomtunk.

Ennyit tett ígéretemre nézve, mi azokat illeti, miket gr. Sz. cikkében személyes helyzetem nehézségeiről mondani méltóztatott, én, ki helyzetemről egész fejezeteket írni nem szoktam, s jól tudom, hogy ember sem azok szerint, miket magáról maga mond, sem azok után, mik polemizáló cikkekben ellene felhozattak, megítéltetni nem szokott, legföllebb annak említését tartom szükségesnek, hogy csakugyan annak helyzete, ki az adó mellett szólva gr. Sz. I. ellen ír, nem kellemetes, főképp ha világosan nyilatkozva a gróf állításai ellen, személyét megtámadni nem akarja, s így cikke, mint mondatik: *„akarom is, nem is, langyos eljárás színét viseli”*; hogy azonban helyzetemet mégis kellemesebbnek tartom, mintha két pad között a földön, majd nyugoti s keleti szelektől csapkodva, mint labda szünetlen levegőben kellene magamat éreznem, s így megjárni a felső s alsó régiókat, habár senkinek fáklyát nem gyújtanék is.

S most nézzük gr. Sz-nek ellenem felhozott okait:

Az első az, *hogy a kötelesség terére iparkodom vinni a saját megadóztatás ügyét, s ezt a gróf legnevezetesebb-* s különösbnek tartja; mert *„bizony nem ártana egy kis nagylelkűségi fénnyel megaranyozni a keserű labdacsot*. - - *Semmi nem neveli valamely nemzet valódi erejét annyira* (így szól gr. Sz. *Kelet népé*-nek 369. és köv. lapjain), *mintha minden tagja ugyancsak derekasan betölti s férfiasan megállja helyét... Bizonyos kötelességérzet felébresztése és közönségessé tétele tehát az, mi helyzetünkben leginkább kívántatik. Ébresszük s tápláljuk e zarándoki érzést minden alkalommal, még úgyszólván szokássá nem válik bennünk.”* E szavak, melyeknél szebbeket nem írhatnék, szolgáljanak feleletül az ellenem emelt vádak elsejére, melyekhez csak azt akarom adni, hogy miután számos közállományt tudok, mely túlvitt hiúság által semmivé lett, s nem ismerek olyat, mely nem azáltal vált naggyá, mert polgáraiban erős kötelességérzet élt, én részemről, hol kötelességre hivatkozhatom, hiúságot kecsegtetni nem fogok; hogy pedig azt ez esetben tehetem, a közelebbi lapok egyikében a *Jelenkor* szerkesztője kérdésére: *Per quam regulam nem jog a nemesség adómentessége?* be fogom bizonyítni.

Második oka a t. grófnak e kérdésekben fejeztetik ki: *„Az emberi kötelességeket in abstracto lehet-e, szabad-e polgári kötelességekkel egybekeverni? S vajon minden forradalomnak nem*

az vala e legfőbb tényezője, hogy e két eszme mindig egybezavartaték?" Ámbár e kérdés sem misericordianus fráterekhez, sem Don Quixote-okhoz, sem selenis táblabírákhoz (örvendünk ez új táblabírói speciesnek), sem románírókhoz s így hozzám sem intéztetett, legyen szabad reá válaszolnom, s feleletemben nemcsak a fönn elősorolt páriákra, hanem valóságosan gyakorlati státusférfiakra, sőt még azokra is hivatkoznom, kik nem regényeket, hanem lovakról vagy versenyekről s üdvleldéről írtak.

Ha az kérdeztetik: lehet-e, szabad-e *másokat* morális kötelességek teljesítésére kényszeríteni? - a felelet nem lehet más, mint az, hogy nem szabad. Ha ellenben *magunkról* van szó, s kérdeztetik: szabad-e a kötelességeknek két nemét *magunkra* nézve, összezavarni, azaz szinte oly híven eljárni emberi, mint polgári kötelességeinkben? - feleletem az: hogy nemcsak szabad, de kötelesség; én legalább nem hiszem, hogy oly ember, ki csak polgári, azaz oly kötelességeit teljesíti, melyeknek mulasztásaért büntethetnék, tiszteletünket megérdemelné. Ha tehát Bezerédj István s azok, kik példáját emberi kötelességök érzetében követék, mások ellen, kik azt tenni nem akarják, akár polgári büntetést, akár más kényszerítő eszközöket indítványoztak volna, kétségen kívül oly valamit tesznek, mi nem szabad; ellenben, midőn kötelességök teljesítésében tulajdon személyökre szorítkoznak, tettökben semmi gáncsolható nem lehet, sőt mindenki meg fogja vallani, hogy ezáltal legalább azon köszönetet megérdemelték, melyet attól, ki szűkölködőn segít, vagy koldusnak alamizsnát ad, megtagadni nem szoktunk. - Szinte ez áll a gróf úr második kérdésére nézve is, miután én részemről oly forradalmat nem ismerek, melynek okai között az hozatnék fel, hogy a kiváltságos osztályok akár egészen, akár egyes tagjaik által a polgári s emberi kötelességeket öszvezavarva, mindkettőt egyiránt teljesíték.

Gróf Sz. Bezerédj I. ajánlatát nem adónak, hanem csak *oblatum*nak nevezi, s ebben tökéletes igaza van, miután az adónak nevét csak azon teher érdemli, mely törvény által s bizonyos elvek szerint mindenkire egyenlőn vettetett ki; ha azonban benne azon *tatár módoni liberum oblatum variációját* látja, mely az adó ügyének hazánkban annyit ártott, csalódása mindenki előtt világossá váland, ki a jelen esetet más oblatumokkal öszvehasonlítja. Az adónak némely nemes egyedek által csak tulajdon személyökre történt elvállalása másoknak, kik e példát nem követik, nem-fizetés ürügyéül nem szolgálhat, s hacsak egész emberi természetünk nem változott meg, nem tartom valószínűnek, hogy valaki csak azért, mert személyesen lemondott kiváltságáról, egyszerre másokra nézve a nem-adózás barátjává válnék.

Hasznos vagy káros volt Bezerédj I. lépése az adó ügyére nézve, a jövő fogja bebizonyítani; hogy azonban e lépés csak a nemes gróf úrnak számos éveken át nyilvánított tendenciái előmozdítására történt - noha nem azon módon, melyet a mltgos úr talán kívánt -, arról szinte oly bizonyos lehet, mint arról: hogy ha az adó ügye majdan ismét országgyűlési tanácskozásra kerül, *Bezerédj I. szabad testülete* (Frey Corps) meg fogja tenni kötelességét. Adja az ég, hogy a gróf legionáriusai között oly kevés hagyja el zászlóit, mint e kis, de Isten segedelmével nagyobbra növendő szabad csapat közül.

ÁLLÁSUNK

Többször hányatott a *P. H.*-nak szemére, hogy állításaival az általánosságok mezején maradva, nem inkább elveinek egyes napi kérdésekre való alkalmazása által igyekszik nézeteit tisztába hozni. Csak a napokban emeltetett e vád a *B. P. H.* 145. számában e lap Δ dolgozótársa által ellenünk. - Szívesen engedünk a felszólításnak, melyet e vádak magokban foglalnak, s annyival több készséggel, mennyivel bizonyosabb, hogy a *P. Hírlap* eddig is azon kérdésekre nézve, melyeket napirenden látott, nézeteit tisztán előadni soha nem vonakodott, csak azért nem terjeszkedve mindenre, nehogy felette sok tárgynak felhozása a fogalmakban zavart okozzon; annyival több örömmel, miután látjuk, hogy a lap nézetei azok által, kikkel egy párthoz tartozni dolgozó társai dicsőségöknek tartják, osztatnak, s minden általánosság mellett, mellyel vádoltatánk, legalább elleneink által helyesen fogattak fel.

Az *Erdélyi Híradó*, melynek nézetei, mint azon egyetlen lapé, mely velünk ugyanazon célok elérése után törekszik, előttünk mindig a legnagyobb tekintetben állnak, f. é. 20. számában olvassuk, miként: *„a törvényhatósági rendszer józan barátai e rendszert helyesen csak addig kívánhatják feltartani, míg az jobb rendszer által feleslegessé tétetik; míg ellenben a központosítás barátai mindaddig, míg hazánk egy valósággal parlamentáris kormány minden kellékeit ki nem víhatá magának, mindazokban, mik törvényhatósági rendszerünk feltartására s kifejtésére szükségesek, a törvényhatósági rendszer barátaival kell hogy kezet fogjanak."* Erdélyi barátaink 438. számunk *Reform* című cikkelyében, mely, mint reméljük, eddig kezeikben van, ugyanezen nézeteket olvashatják, melyek Kolozsvárt s Pesten talán ugyanazon órában írattak, s melyeket itt e lapnak egyik hozzánk igen közelálló dolgozó társa, kivel soha véleménykülönbségben nem voltunk, a megye gyűlésében mint központosító elveinek magyarázatát szóval is előadott. Az *Erd. Híradó* s *Pesti Hírlap* között, mint e két lap nézeteit jelenleg kifejté, éppen törvényhatósági rendszerünk iránt nem létezik véleménykülönbség. Az *Erd. Híradó* nyilván kimondja: *„hogy a törvényhatósági rendszert csak addig kívánja feltartani, míg jobb rendszer által feleslegessé tétetik,"* a *P. Hírlap* pedig az említett számban ünnepélyesen kijelenti: hogy *„a helyhatósági garanciákról csak azon arányban fog lemondani a központosítás kedvéért, amennyiben más, hathatósabb garanciákat tudnánk magunknak kivívni."* Hogy pedig a *P. Hírlap* ezen számában nem valami új, előbb be nem vallott irányt tűzött ki munkásságának, azt a *B. H.* márc. 11-én s így a *P. H.* cikkelyénél két nappal előbb megjelent cikke legvilágosabban bizonyítja, hol a *P. H.* tendenciája e szavakban jellemeztetik: *„Ezen formák* (a parlamentáris kormány formái) *által föltételezik ők* (a *P. Hírlap*) *a középponti hatalmak azon befolyásának megalapítását, melyet közvetlen a rend s így a szabadság érdekei napról napra sürgetőbben igényelnek. Csak ezek folytában akarják megszüntetni a törvényhatóságok túlfeszített hatáskörüket."*

Mi, kik az *Erd. Híradó* szerkesztésével foglalkozó férfiaknak egy részét ismerjük, meg valánk győződve mindig, hogy e lap s a *P. Hírlap* között a fő elvekre nézve lényeges különbség nem létezhetik; hogy ezt a lapoknak Pesten s Kolozsvárott majdnem ugyanazon napon kijött nyilatkozatai mások előtt is világossá tették, annyival több örömmel tölti szívünket, mennyivel inkább meg vagyunk győződve, hogy haladásunk s nemzetiségünk annyi ellenei között e honnak felvirágzása csak akkor lehetséges, ha mindazok, kik azt valósággal kívánják, barátságosan kezet fogva, mennyire lehet, egy úton haladnak kitűzött céljok felé.

Mielőtt azonban a részletes kérdéseknek megvitatásába beleereszkednénk, melyekkel lapunk ezentúl főképp foglalkozni fog, legyen szabad némelyeket jelen állásunk megmagyarázására s némiképp önigazolásunkra felhoznunk.

Szemünkre hányatott, hogy törvényhozási központosítást s parlamentáris kormányt tűzve ki zászlóul, azon pártban, melyhez magunkat is büszkeséggel számítjuk, szakadást okozánk. A végcél, melyet magunknak kitűztünk, némelyeknek nézete szerint annyira távol fekszik, hogy annak kimondása legalább idő előttinek, sőt miután - ismert akadályoknál fogva - nézeteink minden teljes kimondása lehetséges nem vala, veszélyesnek neveztethetik. - Minek szólni törvényhozási központosításról, s parlamentáris kormányról már most, midőn annak elérése még oly távol fekszik? minek gyengíteni törvényhatósági szerkezetünket hibáinak kiemelése által, míg más alkotmányos garanciákra szert nem tehettünk? nem vala-e jobb s célszerűbb a *Hírlap* újabb szerkesztőségének egészen azon ösvényen maradni, melyen előzője haladott?

Legyen szabad e vádakra röviden válaszolnunk: hogy először az időszaki sajtónak az levén feladása, hogy a közvéleménynek irányt adjon, felfogásunk szerint minden hírlap első kötelességei közé tartozik nyíltan s világosan kimondani nézeteit nemcsak a napi kérdések-, hanem azon végső, távolabb célokra nézve is, melyeket magának kitűzött, nehogy oly dolgokat látszassék helybehagyni, mik nézeteivel ellentétben állanak. Legyen szabad vádlóinkat figyelmeztetni másodszor azon változásokra, melyeken olvasóközönségünk az utolsó időben a *P. Hírlap* egykori szerkesztőjének nem kis érdeme nélkül keresztülment, s azon tapasztalásokra, melyeket utolsó törvényhozásunkon tevénk, s melyek után a törvényhozási központosítás és parlamentáris kormány elvének felállítása halaszthatlan szükséggé vált.

Az *Erd. Híradó* úgy vélekedik, hogy *„a kor igényei szerint, ennek szükségéből fölmerülő eszmék törvényhatósági szerkezetünk tökéletesítése által életbe fognak léptethetni; oly törvényhozási központosítás, mely alkotmányos szabadságunkat biztosítaná pedig, csak távol jövőben érethetik el.”* Mi mind a két tekintetben ellenkező véleményben vagyunk.

Ami törvényhatósági szerkezetünket illeti. Míg más, erősebb alkotmányos biztosítékokra szert nem tehetünk, az *Erd. Híradó* nem ragaszkodhatik e szerkezethez inkább nálunknál. Alkotmányos szabadság mindenekelőtt, ez jelszavunk, s nincs anyagi jólét, nincs közigazgatási rend, mellyel ezt bécserélnők. A törvényhatósági rendszer tökéletesítése s korszerű kifejlődhetése iránt nem élünk azonban oly vérmes reményekben, mint erdélyi barátaink, sőt, habár fájdalommal, azon meggyőződésünk nyilvánítására érezzük magunkat kénytelenítve: hogy *„igen sok, a kor igényeiből és szükségeiből fejlődött javításoknak életbe léptetése törvényhatósági rendszerünk mellett, bármiként tökéletesítsük azt, a lehetetlenségek közé tartozik”*, mely nézetünkben hogy magányosan nem állunk, csak a múlt országgyűlésre hivatkozunk, hol mindazon tárgyakban, melyekre nézve nagyobbszerű újítások történtek, a jelen törvényhatósági rendszer mellőzésével, a *törvényhozási központosítás* rendszere fogadtatott el törvényhozóink által. Így az országos pénztárra nézve, melynek kezelése egy, a felség által kinevezett s az összes rendeknek felelős tisztviselőre bízatott, így a börtön elrendezése iránt készült munkálatban, hol a főigazgatás egy, a helytartótanácshoz tartozó s az országgyűlésnek felelős külön osztályra bízatott.

Szintúgy különböznek nézeteink az általunk felállított rendszer kivihetőségére nézve is, miután nekünk, magyaroknak azon rendszert, mely összes törvényhozásunk által az említett esetekben elfogadtatott, kivihetetlennek nevezni s így törvényhozóinkat azzal vádolni nem lehet, hogy e haza felvirágzására legszükségesebb újításokat oly kezelési rendszerrel kötötték össze, melyet magok viszonyainkban lehetetlennek tartottak.

Már miután meggyőződésünk ez vala, el kelle azt titkolnunk? tovább kell-e folytatni a túlzott magasztalásokat, mellyel egy idő óta annyian törvényhatósági rendszerünkről szóltak, nekünk, kik belsőképp meg vagyunk győződve, hogy hazánk kifejlődése e rendszer mellett lehetetlen? Midőn láttuk, hogy már utolsó törvényhozásunk felfogva helyzetünket, legnagyszerűbb újítá-

sait a törvényhozási központosítás és felelősség rendszerére állapítá, mi ne mondtuk volna, hogy nemcsak ezen, hanem minden valóságos haladás csak ezen úton eszközölhető, s miért?

Igaz, elkerülheténk ez úton sok keserűséget. Azok, kiknek bizodalma s barátsága életünk fő kincsét teszi, nem fordultak volna el tőlünk, nem lettünk volna kénytelenek hallani, miként mióta e lap általunk kezeltetik, a haladó pártnak orgánuma nincs, de vajon eleget tettünk volna-e kötelességünknek, mely szerintünk mindazokra, kik nagyobb közönséghez szólnak, e szavakban mondatik ki: *„vitam impendere vero?”*

Ne ámítsuk magunkat, a törvényhatósági rendszernek, melynek alkotmányunk feltartását köszönhetjük, szinte megvannak külön veszélyei. Valamint szerfeletti központosítás minden egyes erőknek elnyomásához, úgy a törvényhatósági rendszer, ha természetes kifejlődésében nem akadályoztatik, feloszláshoz s a nemzeti egységnek oly állapotra való átváltoztatásához vezethet, milyennek jelenleg a szerencsétlen Svájcban példáját látjuk. Tagadja valaki ezen állításunkat. Ti, erdélyi barátaink, kiket az egy nyelv, melyen szólunk, nem köt inkább hozzánk, mint azon érzelmek, melyek szívetekben a magyar faj felvirágzása után vágyódnak, tekintsetek körül honotokon, s mondjátok, három nemzetre való elkülönözéstek erőssé tette-e hazátokat? nézzetek vissza történeteitekbe, s mondjátok, ezen elkülönzés nem hasonló viszonyokból, mint amelyeket helyhatóságainkban látunk, vette-e eredetét? nem kell-e félnünk, hogy mi nálatok történt, mit Horvátországnál minmagunk tapasztalunk, továbbterjedve, egyes törvényhatóságainkat is mindinkább elválasztandja egymástól, míg e honnak minden egyes megyéje külön tervezve közmunkáit, szoros utasítások által lekötött követekkel járulva a törvényhozáshoz, az egységnek, mint Svájc, már csak külső színét tartja fel, míg minden egyes törvényhatóság külön életet élve, statutárius hatalmánál fogva, külön kis törvényeket alkot kis körének. Tekintsetek vissza a múltra, s mondjátok, vajon ezen félelmek csak képzeletünk agyrémei talán? - Tekintsetek a múlt országgyűlés tanácskozásaira, s mondjátok, azon országban, melynek törvényhozói utasításaiknál fogva, vagy valóságos többséggel, vagy legalább igen nagy kisebbséggel kimondák, hogy a követek verifikációjának kérdése nem a törvényhozó test teendőihez tartozik, hogy az országgyűlésnek évenkénti öszvehívása nem kívánatos, hogy a törvényhozás az egyes törvényhatóságok háziadójának maximumát nem határozhatja meg, mondjuk, azon ország, hol mindezek a törvényhozás körében többségek vagy majdnem velök felérő kisebbségek által kimondattak, mindig azon motivációval, hogy helyhatósági szerkezetünk csorbát ne szenvedjen, nem forog-e az általunk felhozott veszélyben? nem jutott-e azon állapotba, hol minden becsületes embernek kötelességévé válik figyelmetessé tenni hontársait a fenyegető bajra, habár tudná, hogy ezáltal népszerűségét veszti el, melyet, ki azt becsületesen szerezte, bizonyára magasra tart, de nem annyira, hogy érte gyáván meggyőződését tagadná el.

Ez az ok, melyért lapunkban úgy léptünk fel, mint azt tevők; s még egyszer átgondolva helyzetünket, mindazon nehézségek mellett, melyekkel eddig küszködénk, mi nem sajnálhatjuk nyíltságunkat, annyival kevésbbé, mennyivel inkább meg vagyunk győződve, hogy a célnak, mely után törekszünk, tiszta kijelölése nélkül a cél soha eléretni nem fogna.

Nem vagyunk ábrándozók, s tudjuk, hogy megrázkódtatás nélkül - melyet a haza érdekében senki könnyelműen elő nem idéz -, jelen t. hatósági rendszerünk parlamentáris kormánnyá átalakulni nem fog. Nézetünk szerint, miután a hazánk felvirágzására legszükségesebb újítások jelen szervezetünk mellett nem alkalmazhatók, közigazgatásunk minden egyes ágának behozásánál egyrészről a felelősségnek azon része, mely ezen ágat illeti, be fog hozatni, míg a másikról törvényhatósági rendszerünk ily javítással ellenkező részletei megszüntettetnek; valamint erre már utolsó törvényhozásunk is példát adott, midőn jelesen az országos pénztárra

nézve törvényhatóságink végrehajtás előtti felírási jogaikból éppen annyit engedett el, amennyiben régi garanciáink a kezelő felelőssége által nélkülözhetővé váltak.

Ez nemzeti átalakulásunk lassú, de biztos processzusa. A *cél*, melyet magunknak kitűzünk, az: hogy miután valósággal alkotmányos nemzet alkotmányos végrehajtó hatalom nélkül nem képzelhető, mi is más alkotmányos nemzetek módjára parlamentáris kormányt vívjunk ki magunknak. Az *eszköz*, mely által a célhoz érkezhetünk, abban áll: hogy szemünk előtt tartva a célt, minden egyes újítást úgy eszközöljünk, hogy benne azon tökéletesebb organizmusnak, mely után törekszünk, egy hozzáillő kiegészítő rész készíttessék, azaz, hogy követve a múlt országgyűlésnek az országos pénztárra nézve adott példáját, minden újabb intézkedéseinket a felelősség alapjára állítsuk, éppen annyit engedve eddigi törvényhatósági jogainkból, a mennyit a felelősség új garanciája mellett szabadságunk veszélyeztetése nélkül engedhetünk. - De hogy ezt tehessük, mindenekelőtt szükség, hogy magunkkal tisztába jőjünk, szükség, hogy azon látszólag még távol fekvő célra - de melynek megközelítésére már most is sokat tehetünk, fordítsuk figyelmünket.

Itt is a most múlt országgyűlés intő példaként áll előttünk. Törvényhozóink anélkül, hogy kimondanák, mintegy ösztönszerűleg érzék, hogy nagy újítások jelen szerkezetünk mellett kivihetetlenek, s amint mondók, alig van nagyobbszerű tárgy, mely a múlt országgyűlés által felvétetett, hol a törvényhozói központosítás meg nem kísértetett volna. De mit tapasztalunk. A városok statutárius jogára nézve az indítványoztatik, hogy a városi statútumok a h. tanácsnak felterjesztetvén, ez legyen ebbeli eljárására nézve a törv. hozásnak felelős. A börtönrendszernél a középponti hatalom a helytartótanácsnak egy külön alkotandó szekciójára bízatik, s ez tétetik felelőssé; az országos pénztárra nézve végre azon rendszerhez folyamodánk, mely szerint a kezelés s felelősség egy, a kormány által kinevezett személyben központosíttatik. Mind magunk, kik akkor nem remélhettük, hogy kollegiális rendszerhez szokott hazánkban individuális kormányt indítványozva visszhangra számolhatunk, pártoltuk e két első indítványt, noha velök a felelősségnek csak egy igen hiányos módja érethetik el, pártoltuk, mondom, mint első lépést, mely szükségképp az egyedi kormányhoz fog vezetni. De e bizonytalanság, melyet a törvényhozás lépéseiben észreveszünk, az ingadozás kollegiális és egyedi kormány, kollegiális és egyedi felelősség között, nem bizonyítja-e, hogy az idő eljött, melyben a kérdések tisztába hozása szükségessé vált? nem bizonyítja-e, hogy részünkről a közönséget ezen határtalan fontosságú tárgyakra figyelmessé tenni nem volt idő előtti? Ennyit igazolásunkra.

Az általunk tisztelt *Erd. Híradó* csak távol jövőben látja célunk elérhetését. Mi, ami egész rendszerünk minden ágainak életbe léptetését illeti, megengedjük, hogy az a jövő s még talán a harmadik országgyűlés által sem fog eszközöltetni. De ami rendszerünk részleteit illeti, egyszersmind bátran kimondjuk meggyőződésünket: *hogy e honban semmi nagyobbszerű újítás történni még a legközelebb jövőben sem fog, mely nem a központosítás és felelősség rendszere szerint történnék*, s ez elég arra, hogy e rendszer minden kellékeinek tisztába hozására minden egyes kérdéseknél is, melyekről szólandunk, magunkat felhíva érezzük.

S most meg néhány szót a *Nemzeti Újság*hoz, mely ez évi 39. számában az általunk felállított rendszerről oly módon szól, mintha az a sanctio pragmaticával ellentétben állna. Oly egyedek irányában, kik, midőn valakit felségsértési s hívtelenségi bűnnel gyanúsítanak, anonimitás leple alá burkolódznak, magunkat mentegetni szükségtelen; olvasóink, s reméljük, a *Nemzeti Újság* olvasói önmaguk meg fogják ítélhetni a lapnak becsét, hol ilyenek történnek. - Miután azonban a kérdés ezen oldala is felhozatott, s miután azon érzelmeknek kinyilatkoztatása, melyekkel e lap dolgozó társai a felséges uralkodóház s a monarchiához való szövetség iránt viseltetnek, kötelességgé válik, midőn felőlök, habár az utolsó ember által, kételyek mondat-

nak ki, röviden kinyilatkoztatjuk azt: miszerint mi a birodalom egységét hazánk előmenetelére nézve annyira nem tekintjük gátnak, hogy inkább minden, mi hazánk anyagi s erkölcsi emelkedéséhez vezethet, teljes meggyőződésünk szerint közvetve az öszves birodalom egységét erősíti, hatalmát növeli.

Miután az 1791: 10. Magyarországnak függetlenségét s külön törvényei szerint leendő kormányzását biztosítá; valamint az, hogy hazánk alkotmánnyal bírt, melyet a birodalom többi tartományai nélkülöztek, annak egységét nem veszélyezteté, úgy az egység nem gyengülhet, ha alkotmányunkban oly változások történnek, melyeknek tételét már a sanctio pragmatica midőn azokat a király s rendek megegyezésétől feltételezé, előre látta. Hogy pedig a kormánynak elkülönzése a szövetséget nem veszélyezteti, azt a *N. U.* valamivel kevesebb tudatlansággal, Svécia és Norvégia példájából láthatta volna.

Mi nem absztrahálunk a létező viszonyoktól, nem főképp azon szövetségtől, melynek e hon köszönheti, hogy a török járomtól előbb szabadult meg, mint azt önerejével teheté, s melyhez erősen ragaszkodva e nemzet legjobban teljesítendi hivatását, mely abban áll, hogy a mívelt világot egy más barbarizmustól őrizze meg; de midőn egyrészről hazánkat sok tekintetben más népektől elmaradva látjuk, s másrészről tapasztaljuk, hogy az öszves birodalom Magyarországgal való öszveköttetéséből nem vonja mindazon erőt s hatalmat, melyet ez Istentől megáldott országból vonhatna; midőn meg vagyunk győződve, hogy e kettős bajnak csak hibás alkotmányos szerkezetünk oka; el fogunk követni mindent, hogy e szerkezetnek oly megváltoztatását idézzük elé, mely mellett mind hazánk kifejlődése, mind az öszves birodalom erősödése eszközöltessék; s a *Nemzeti Újság* anonim rágalmai nem fognak visszatartóztatni ösvényünk követésétől.

AGRICOLA LEVELEI IV.
A MAGYAR IPARRÓL

April 18-án. Sokáig nem írtam, s néhányan olvasói között talán azt hiszik: Agricola meghalt! - Nem ő, nyájas olvasóim, de juhacskái; s ha van köztetek, mint erősen hiszem, oly szív, mely a gazdaság szenvedéseit ismeri, vagy legalább megérteni képes, az nem fogja bámulni hosszú némaságomat, hisz' a kutyabőrön kívül, melyre nemeslevelét írták, s melynek köszönheti, hogy nem fizet a magyar földesúr, hová tekintsen vigasztalásul, ha nem bárányai bőrére, melyeken minden földi reményei teremnek, s melyek nélkül oly kevés jövedelemre számíthatna, mint a haza tőle szed; mert hisz mi az ipar mételyéből tisztán tartva magunkat, vad népek módjára nyers termékekben cserélhetjük be a külföld adományait; mire nézve csak azt sajnálhatom, hogy a nyerstermékek mellett azon sületlen beszédeket nem küldhetjük át egyszerre határainkon, melyekkel sokan ez állapotot kedvezőnek hirdetik. Oh, azok, kik a tisztán földmívelő ország állapotját oly boldognak hiszik, kik mezőinken arkádiai idilleket látnak, miért nem jőnek néha hozzánk a mezőre. - Róma nagy státusférfiait sokszor az ekénél kereste; jó lenne, ha azok, kik magokat nálunk nagy státusférfiaknak tartják, néha az ekéhez térnének vissza. A mezőn, kinek Isten észt adott, nemcsak búzát, de sok szép tanulságot is arathat, nézzék csak e pásztori életet, melyről városi létökre oly édesen andalogva szólanak, noha, mint minden gazdaember tudja, ez életnek fele néha a megyeház tömlöcében, az egész mocsok és tudatlanság közt foly el; tekintsék közelebbről a magyar parasztgazda viszonyait, melyek földmívelési rendszerünk mellett a munka leggondatlanabb elfecsérlésében, az év nagy részén át henyeségben s majd gondatlanság, majd más okok által előidézett szükségben állnak: s mondják akkor, hogy népünk szerencsés, hogy elrontjuk boldogságát, ha gyáripar létrehozása által hazánkat tisztán földmívelő jelleméből kivetkőztetjük; de nem, maradjanak inkább városukban ez urak, minek fáradnának! ha azon pillanatban, melyben Árvában, Szepesben s nem tudom hol még, az emberek éhenhalnak, a gyáripar emelését hazánkban szükségesnek nem tárták, ha egyszer éltökben a Felföldön járva, meg nem győződtek, miként valóságos pauperizmus létezhetik oly országokban is, hol gyárak nincsenek, sőt éppen azért, mert a nép csak földmívelésre szoríttatik; ha azon számos tótokat látva, kik munkát keresve évenként Alföldünket bejárják, még mindig azt hirdethetik, miként nálunk kezek hiányzanak, melyeket gyáriparra fordíthatnánk: ezen urak meggyőződésén úgyis nehéz volna segíteni; sőt, ha hozzánk jőnének: mert népünk soha gatyánál melegebb ruhában nem jár, azt fognák mondani talán, hogy sehol kevesebb rongyos öltözetet nem láttak, vagy hogy a nép sehol oly zsíros étellel nem él, mert hisz sokan szalonnát s kenyeret esznek. Vannak meggyőződések, melyek valóságos gyártmányokként csak azért készültek bizonyos minta szerint, mert így rendeltettek; ezekre nincs hatása senkinek.

Nem is ezen embereken, kik mindent, mi e hazában iparunk előremozdítására történik, gúny s ócsárlás tárgyául jeleltek ki, mérgelődöm én leginkább; engem csak azon mindig visszatérő oktondiság bosszant, mellyel az, ha ellene felhozott okokat meg nem cáfolhatja, nálunk majdnem mindenki azzal lép elő, hogy bizonyos dolog jó s üdvös magában, nem lehet nála szebbet, jobbat képzelni, de ki tehet róla, nem *a magyarnak való*. Egy vén gazdám van, még apámtól vettem által, jó, becsületes ember, s híven teljesíti kötelességét, de mihelyt gazdaságomban valami újítást célzok, legyen répatermesztés, szederfaültetés, váltógazdaság vagy akármi, az öreg aggodalommal csóválja fejét, s minden tervemnél okvetlenül azt mondja: hogy teljesen hiszi, miként e dolog jó lehet akárhol, de a mi földünkre nem való; mintha a Mindenható éppen csak kis birtokomat teremtette volna úgy; hogy annak szükségképp minden három esztendőben egyszer parlagon kell heverni. A magyaroknak fele e gazdához hasonló.

Indítványozzunk akármit, az ellenvetés, hogy ez nem a magyarnak való, nem fog soha hiányozni; akár politikai szerkezetünkben, akár birtokviszonyainkban kívánjunk változásokat, mind felséges, szép, jó, üdvös, mit tudom én... de... *nem a magyarnak való*; nemzetünk szelleme feltámasztatik ellenünk, s mindennek hallgatni kell e nagy géniusz előtt, mely csak arra látszik teremtve, hogy mint a dajka gyermekét, népünket álomba ringassa. Ez annyira megy, hogy a *B. P. H.* 136. számában, éppen egy előbbi levelem iránti észrevételeit közölve, még a nemzet púpjait is oltalma alá veszi, s miután ez érzékeny szavakra fakad: *Hej, nem minden kabát illik minden testre, s önök, kik most a magyarnak demokráciai öltönyt varrogatnak, nem veszik észre, hogy e nemzetnek púpjai vannak*, engem egész komolysággal felszólít, hogy ruháimat szépen a púpokhoz illesszem, s valahogy olyakat ne készítsek, melyek a legörnyedettet egyenes magatartásra kényszerítenek, s a kedves púpokat, melyekben a nemzeti géniusz oly szépen nyilatkozik, veszélyeztetnék. Ez azon ellenvetés, mely minden ipari mozgalom ellen is legtöbb szájon forog.

Az ipar nem a magyarnak való; az egekért, ne utánozzunk más nemzeteket! De ha elhallgatom is, hogy e hazát nem tisztán magyar ajkú nép lakja, s hogy főképp azon vidékek népessége, hol a gyáripar legkönnyebben honosodhatnék, magyar géniusza által abban, hogy magát gyártásra vesse, nem akadályoztathatik, ugyan kérdem: hát mi való a magyarnak? A *földmívelés*. Igen, de hát eldődeink mint földmívelő nemzet jöttek-e hazánkba? s ha úgy okoskodnak, mint sokan unokáik között, nem kell-e hadat üzenniök mindazoknak, kik korukban azt javaslák, hogy ekéhez fogjanak? mert hisz a mezei munka akkor időben éppoly látszó ellentétben vala géniuszokkal, mint most a gyári munka a miénkkel. Mondani, hogy a gyáripar kifejlesztése után fáradnunk hibás felfogása nemzeti szellemünknek: nem más, mint hibás felfogásnak nevezni őseink tettét, kik pásztornemzetből szántóvető néppé alakultak át, mint azt kívánni, hogy nomádok módjára járjunk körül nyájainkkal e határok között vagy hihetőleg másvalahol, hová Európa munkás népei ily esetben rég elkergettek volna; s ki elég merész ily képtelenség bevallására? S ugyan van-e valami nevetségesebb s mégis bosszantóbb azon lármánál, melyet némelyek eredetiségünk veszélyeztetése felett ütnek, azon nem szűnő sopánkodásoknál: hogy csak az istenért, ne utánozzuk a külföldet; főképp ha meggondoljuk, hogy e zaj azoktól jő leginkább, kik törött magyarsággal még most is alig bírják kimondani nézeteiket, kiket hazánkban látni nem sokszor volt szerencsénk, s kiket, ha halálok után testeik, tehát magyar ruháik nélkül jelennek meg a másvilágon, alig fog valaki magyaroknak tartani, annyira idegen tőlünk minden érzés és gondolat, melyet bennök találhatunk. Ne utánozzunk senkit, hanem fejlődjünk ki tisztán magunkból! igaz, Hauser Gáspár, kire néhány olvasó még emlékezik talán, ezt tevé, s midőn négykézláb járt egy ideig, igen érdekes személlyé vált, s az érdekességnek ezen nemét, ama tanácsot követve, talán mi is elérhetnők, s ki nemzetünket Hauser Gáspárként kívánja látni Európa többi népei között, nem tehet jobbat, mint hogy ehhez tartsa magát; de kik mindig mívelődésről, mindig kifejlődésről szólnak, elfelejthetik-e, hogy a mívelődés azon percben megszűnik, midőn többé senkit utánozni nem akarunk. És ugyan miben áll hát azon eredeti magyar állapot, melyet utánozások által megrontani kár volna. Közigazgatásunkban megyei rendszerünk, jogviszonyainkban az egész büntető- s polgári jognak nagy része, legalább amennyiben nem változás nélkül vétetett át szomszédainktól, utánzás; maga az, hogy pásztorokból szántóvető nemzetté fejlődtünk, csak az emberben született utánzási vágynak köszönhető; hol van hát híres eredetiségünk, melyet, ha kárunkra volna is, meg kellene őrzenünk? - A bölcsőtől, melyben anyánk ringatott, a koporsóig, melybe fáradt fejünket lepihentetjük, minden, mit körülöttünk látunk, éltünk kellemei s szükségei, egy nagy utánzás, s mégis találkoznak, kik még maiglan valami ellen azt hozzák fel okul, hogy az indítványozott dolog utánzás volna. Így ült Narcissus a patak mellett, tükrében önmagát nézve s bámulva szüntelen, nem is tekintve mindarra, mi körülötte állt, míg az istenek az önmagába szerelmest virággá változtaták, mit az istenek nem büntetésül, mint közönségesen hiszik,

hanem csak azért tevének, hogy éhen meg ne haljon, mi e földön mindenkivel okvetlenül megtörténik, ki ahelyett, hogy körülnézve, másokat munkájában követne, önbámulással tölti napjait.

Legyünk mi józanabbak; a honszeretet nem abban áll, hogy mindenből, mi külföldi, visszaborzadunk; a nemzeti önérzet nem abban, hogy önállapotjainkat nevetséges önhittséggel magasztaljuk; ha valaha - mit Isten adjon! - másokat meg akarunk haladni, az első lépés erre, hogy utánok siessünk; hála az égnek, hogy nemzetünk jobbjai ezt át kezdik látni.

Egészen másról akartam írni, s most látom, hogy gondolataim az ipar mezejére vezettek; nem csuda, hisz ez e pillanatban legsürgetősb nemzeti ügyünk, mely most minden egyéb kérdést háttérbe szorít. Maradjanak e sorok, amint írattak; végezetül még csak azon örömöt legyen szabad kijelentenem, melyet a gyáralapító társaság fennmaradása bennem, s mondhatom, általánosan itt az egész vidéken gerjesztett. Felfogásom szerint - bár sok van e társaság szabályaiban, mit talán másképp kívánnék - nagyobb csapás ébredő iparunkat mégsem érhette volna, mintha az, még mielőtt munkásságát megkezdé, eloszlik, s én őszinte köszönetet mondok - s itt én is plurálisban szólhatnék - azon férfinak, ki, mint a jerikói trombiták valóságos ellentéte, erős szavával a már roskadó épületet feltárta. De hosszassá lettem. Isten önnel! Talán nemsokára írok ismét.

SZABADSÁG AZ Ó- ÉS ÚJKOR FOGALMA SZERINT

ÉSZREVÉTELEK A JELENKOR 39. SZÁMÁBAN MEGJELENT CIKKELYRE

I

A *Jelenkor*-ban megjelent hasonló című értekezés szövegében nem tétetik ugyan említés a *P. Hírlap*-ról, miután azonban - a „tudományos" s „szellemdús" címek dacára is, melyeket elfogadnunk csak annyiban lehet, mennyiben bennök azon régi barátságnak tanúságát látjuk, mellyel a cikk szerzőjéhöz köttetünk, miután azon férfiak alatt, kik hazánkban a központosítást követelik, alig érthetünk másokat minmagunknál, kik e tárgy iránt lapunk hasábjain annyi ízben szólottunk volt: annál szívesebben fogadjuk el a vitatkozást ez ellennel, mennyivel károsabbnak tartjuk, ha oly tekintélyű férfiaknak, minő honunkban az említett cikk szerzője, hibás állításai cáfolat nélkül hagyatnak, s mennyivel inkább meg vagyunk győződve e cikk olvasása után, hogy - ezen ellenünk által legalább, ki egész okoskodását tudományos doktrínára alapítá -, „doktrinér"-eknek csúfoltatni nem fogunk.

Az idézett cikkely írója azon általános állításból indulva ki, hogy a szabadság nevével minden korban más fogalom köttetett öszve (mely állítás oly való, hogy nemcsak a szabadságról, hanem minden oly szavakról, melyek által nem tisztán anyagi dolgok fejeztetnek ki, éppen oly helyesen elmondathatik), az ó- s újkornak szabadságróli fogalmaiban nagy különbséget lát. *Az ó- és középkor* (igen csudáljuk, hogy oly tudományú férfiú, mint ellenünk, az ó- s középkor között nem állított fel különbséget, holott mi részünkről nem ismerünk tudóst, ki az óvilág s a keresztény középkor fogalmait ugyanazonosítaná; de hagyjuk ezt most), *az ó- és középkor tehát szabadság alatt csak azt értette, hogy a főhatalom az állományban a népnek közvetett vagy közvetlen kifolyása legyen, s hogy az egész nép vagy legalább annak tetemes része közvetlenül folyjon be a közdolgok igazgatásába. - Újkorban a szabadság leginkább személy- és birtokbiztosságban áll, ezek az új birodalmak alapkövei*. Hogy ily különböző alapfogalmaknak egészen különböző következésekhez kelle vezetniök, magában természetes: *hogy az egyedek személy- s birtokbátorsága nem volt eléggé biztosítva, ezzel az ó- és középkor fia nem sokat gondolt, felfogása szerint az állomány mindig több tekintetet érdemlett, mint akármily egyed* (egyet talán mégis kivéve, s az mindenkinél saját maga vala). *Ha korunkban az angoltól kérdezzük, miben találja szabadságát* (alig hihető, de mégis), azt feleli, abban: „hogy háza a leghatalmasabbnak önkénye ellen is bevehetetlen erősség; abban: hogy személyében csak törvényes idézés és honfitársainak ítélete után bántathatik"! „A franciák a szabadság fogalmával az egyenlőség eszméit kötik öszve, innen azután azon egészen különböző eredmények, melyeket az ó- és újkorban találunk;" „az athenei polgárok legkitűnőbb társaikat, Arisztidészt és Themisztoklészt, tíz évi száműzetésre kárhoztatták, nehogy befolyásuk szabad institúcióik felforgatására használtassék." (Ellenünk terjedelmes ismereteinél fogva, melyekkel a görög literatúrában bír, némi szorgalommal talán még más okokat is fogna találhatni). „Korunkban az állomány legfőbb céljai is, midőn az egyed szerzett jogaival öszveütköznek, csak úgy létesíttethetnek (de vajon kevésbé létesíttetnek-e azért?) ha azon egyed tökéletesen kármentesíttetett, s jogaiból törvényes úton kisajátíttatott. A személy- s vagyonbátorságnak ezen tisztelete szülte újabb korunkban az ipartestületek (vulgo céhek) eloszlatását, a kereskedési szabadságot s azon szabad versenyzést, mely a pauperizmust, az európai társaságok ezen rákfenéjét idézte elő" (melytől, úgy látszik, ellenünk véleménye szerint az ó- és középkor ment

vala). S kétségbe kellene esnünk, ha az egyediségnek ezen bálványozása (vajon a személy- s vagyonbiztosságnak tisztelete, melyről fellebb szólt, értetik-e ez alatt?) lassan nem kezdene szűnni, s ha mély jogbölcsészek nem fáradoznának kombinációk keresésében, melyek az ó- és újkor fogalmait a szabadságról egyiránt kielégítenék (azaz azon fogalmat, mely szerint a vagyon s személy biztossága tekintetbe nem vétetett, kombinálni azzal, mely egyenesen ezen alapszik). Adja az ég, hogy e mély jogbölcsészek e bölcsek kövének felkeresésében szerencsésebbek legyenek, mint azon tudós eldődeik, kik az örök mozgony körül fáradoztak, legalább egy politikai Bombastus Theophrastus Paracelsus kívántatik ez ellentétek kiegyenlítésére.

Hogy ha már *a magyar alkotmányt a szabadság ezen kettős szempontjából tekintjük*, ellenünk szerint *azt fogjuk találni, hogy ebben az ókori szabadság fogalma uralkodik, hisz a közgyűlés végzése kárpótlás nélkül foglalja el a tért, melyen országutakat épít* (hozzá lehetett volna tenni: és kárpótlás nélkül dolgoztatja a nép legszámosabb s legszegényebb részét ugyanez utakon, hogy rajta mások kényelmesen kocsikázzanak), *és a nemesség bőven kipótoltaknak tartja azon sebeket, melyek alispánok s szolgabírák eljárásai néha a személy- s vagyonbátorságon ejtenek* (a nemességre nézve mi is ellenünkkel egyetértünk) *azon közvetlen befolyása által, melyet választások s megyei határozatoknál fogva nemcsak a törvényhozás, hanem a közigazgatásban is gyakorol*. - Egész alkotmányunk eszerint valóban antik, szoros értelemben klasszikus, csak a római vagy görög alkotmányokhoz hasonlítható; kár, hogy a hasonlatosságnak bővebb bebizonyítására nem tétetett említés arról, hogy e hon lakóinak tizenkilenc huszada mintegy semmi jogokkal nem: bír, mi szinte, mint ő igen jól tudja, az óvilág államainak jelleméhez tartozik.

A szabadság ezen felfogása, mint igen természetes, meg nem egyezhetik a külföldön divatozóval; hazánk a szabadságot a közigazgatásbani személyes részvétben, a külföld a személy- s vagyonbeli bátorságban találja, s azért - ellenünk megjegyzése szerint - nincs mit csudálkozni azon, hogy vannak nálunk is férfiak, kik közéletünk alapelvét a szabadsággal, *mi nálok nem egyéb, mint tökéletes személy- és vagyonbátorság*, összeegyeztethetőnek nem tartják. (Felfogásunk szerint valóban csudálatosabb, hogy találkoznak szellemdús és tudományos férfiak, kik a szabadságot nem a személy s vagyon teljes bátorságában keresik.) Az idézett cikk írója ellenben a sors egyik legbecsesebb ajándékának hiszi, hogy az ókor fogalma a szabadságról azon időig életben maradt a magyarnál, melyben az egyedi szabadság korlátlansága egy újnemű rabszolgaságra vezetett, mint azt az angol gyárnépességnél s az egész francia nemzetnél láthatjuk, melynél az egyenlőség kultusza által a nemzet minden osztályai és tagjai egyenlőn megerőtleníttettek (olyannyira, hogy századunkban majdnem egész Európát elfoglalák, s csak az egész művelt világ hosszú erőlködései által szoríttathattak ismét határaik közé), hogy - mondja ellenünk - csak általános zendülés és forradalom által állhatnak ellent a kormánynak, ha ez törvénytelenségbe merül (s hogy e forradalom, mi a gyöngeséget még inkább bizonyítja - csak három napig tart, míg Spanyolország, mely magát a központosítás mételyétől megőrzé, már évekig a legszebb zendülésben él, s végre majdnem oda jutott, honnan kiindult).

Mindezekből - a *Jelenkor*-i cikkíró szerint - látni, hogy midőn a pauperizmus bajai ellen óvószerül különösen a *népnek* közvetlenebb befolyása igényeltetik a beligazgatás több ágaiba, akkor nálunk (hol a népnek - éppen azon népnek, azaz a dolgozó osztályoknak - semmi befolyás nem adatott, s hol a nemesség nem a beligazgatás *több*, hanem *minden* ágaiban, nem *közvetlenebb*, hanem *közvetlen* befolyást gyakorol) - ellenünk nézete szerint legalább - meg van már alapítva azon rendszer, s százados szokások által megoldva azon kérdés, melyet más nemzeteknél csak kard fog keresztülvághatni.

Minek ismét tagadhatlan következése az, hogy ámbár a megyei rendszer némely visszaélései (azok, miket mi, nemesek észreveszünk) orvoslást kívánnak, az egész rendszer változtatásáról gondolkozni valóságos képtelenség lenne, miután tisztelt barátunk, a cikkíró, nem lehet meggyőződve arról, hogy a megyei rendszer a törvények szigorú végrehajtását lehetetlenné tegye, s erélyes kormánnyal összeütközés nélkül össze ne férjen.

Ez a *Jelenkor*-beli cikk okoskodásának folyama, melyet hosszabb kivonatban közleni szükségesnek tartottunk, nemcsak hogy cáfolatunk azzal ne vádoltassék, miszerint ellenünk előadásából lényeges valamit elhagytunk, de mert elmélkedései oly férfiúnak, minő e cikkely írója, érdekesek még tévedéseikben is, s mert lehetnek olvasóink között, kik a *Jelenkor*-ban közlött cikkelyt még nem ismerik.

A jövő számban e cikk egyes állításait fogjuk vizsgálat alá venni.

II

Tisztelt barátunk s ezúttal ellenfelünk azon általános nézetből indul ki, hogy azon fogalom között, melyet a szabadság szavával az ó- és középkor összekötött, s a között, melyet e szóval újabb időkben összekapcsolunk, tetemes különbség létezik. Nézete szerint az ó- és középkori *szabadság alatt csak azt értetett, hogy a főhatalom az országban a népnek közvetett vagy közvetlen kifolyása legyen, s hogy a nép vagy annak tetemes része közvetlenül folyjon be a közdolgok igazgatásába; újabb korban a szabadság leginkább a birtok- s személybátorságban vagy - mint a franciáknál - az egyenlőségben kerestetik, - innen van, hogy: míg az ó- és középkorban az egyednek érdeke az állomány érdekének irányában tekintetbe sem vétetett, századunkban az egyednek bálványzása annyira vitetett, hogy az állomány céljai csak miután az általok sértett egyedek törvényesen kármentesíttettek, létesíthetők.*

Ez azon alapnézet, melyből a *Jelenkor*-beli cikkely írója okoskodásaival kiindul. Szokássá vált egy idő óta - s mi nem hisszük, hogy a történettudományok e szokás által sokat nyertek - az emberi nemnek egyes korokbani kifejlődését geometrikus problémákként egyes egyszerű tételekre visszavezetni, melyek által azután minden egyes tünemény jól vagy rosszul megmagyaráztatik. Főképp a franciákat látjuk ez irányban haladni. E nemzet, melynek, úgy látszik, minden dolgok egyszerűsítése természetes hajlamaihoz tartozik, a történettudományokban is nem szívesen tűri azon változékonyságot, melyet az emberi nem kifejlődése előnkbe tüntet, s tudósai minden korban felkeresve egy alapeszmét, melyből egyes tünemények megmagyarázhatók, benne azon kulcsot hirdetik feltaláltnak, mely előtt a múltnak minden titkai megnyílnak. - A németek, kik semmiben, mi felett mélyen elmélkedhetni, nem szoktak hátramaradni, metafizikus lelkesedéssel követték ugyanezen irányt, s az emberi nem általános történetéről s egyes korairól szebbnél szebb szisztémákat bírunk, melyeknél akaratlanul Heine versei jutnak eszünkbe:

> Zu fragmentarisch ist Welt und Leben!
> Ich will mich zum deutschen Professor begeben,
> Der weiss das Leben zusammen zu setzen,
> Und er macht ein verständlich System daraus,
> Mit seinem Mützen und Schlafrockfetzen
> Stopft er die Lücken des Weltenbaus.

Az emberi nem története három korszakra osztatik. Az óvilág, a középkor, az újabb idők; az óvilágban az emberek így gondolkoztak, a középkornak ezek voltak fogalmai, mi újabb

időkben így okoskodunk, ez a közönséges mód, mellyel a történettudományok míveltetnek, s habár a korszakok két elsője egy ezrednél többet foglal is magában, s habár maga a természetes ész, ha hozzá semmi tudomány sem járul is, azt mondja, hogy a különbség, mely századunk s a XVI. század között létezik, nem nagyobb annál, mely a római cézárok kora s azon kor között létezett, hol Brutus fiait a hazának áldozá, mit árt az nekünk? szisztéma kell, s azt ily osztályozás nélkül miként állíthatnók fel? Az emberi nem mindig fejlődő eleven fája helyett, mely vészek s derült napok között elveszti s újra hajtja ágait, időről időre megfosztva ékességeitől, de csak hogy újakat hajtson, néha mozdulatlanul, mintegy kihalva százados télnek meresztő hatalma alatt, de hogy újraébredve az első sugárnál, még szebben fejlődjék nyugalma után, - ehelyett egypár kihalt törzsöket állítunk fel, csak hogy száraz, mozdulatlan ágaira kényelmesebben aggathassuk fel teóriáinkat.

Felfogásunk szerint *minden eszme, mely az emberi nem történetének ezen osztályozásán alapszik, magában hibás*, s hamisságának bebizonyítására nem szükséges egyéb, mint megmutatni, hogy az osztályozás az iskolán s nem a természeten alapul, ámbár nem tagadhatni, hogy azon kor, melyben a keresztény vallás a már lelketlenné vált görög s római isteneknek helyét elfoglalá, úgy mint az, melyben a reformáció által a szabad vizsgálat szelleme a világon elterjedett, nagy változásokat idézett elő; s így, ha már szükségképp osztályoznunk kell, ez a legcélszerűbb időpont. De mit mondjunk oly teóriáról, melyben, mint a *Jelenkor*-i cikkelyben felállítottban - kétségen kívül, hogy még több egyszerűség érettessék el, az ó- és középkor között sem állíttatik fel különbség, s hol a római s görög világ fogalmai azon századok fogalmaival ugyanazonosíttatnak, melyekben a népvándorlások által egészen új nemzeti egyediségek lépnek fel a világ színhelyén, melyekben minden eszme a kereszténység ellenállhatlan befolyása alatt megváltozik, s maga a művészet egészen új utakat tör magának? - Szellemdús férfiak sokszor gyönyörködnek különcségekben, s néha paradoxonokat állítnak fel, csakhogy azt, mi védelmezhetlennek látszik, védelmezhessék, - de midőn ellenünk az ó- s középkornak az álladalom- és szabadságról való fogalmait ugyanazonosítá, meg kell vallani, mégis meg valánk lépetve; soha a tudományos világban ily merész tétel nem állíttatott még fel, s csudálkozásunkat csak az nevelheté, midőn láttuk, hogy azon szabadságróli fogalom, mely szerinte az ó- és középkorban egyiránt uralkodott, sem az ó-, sem a középkorban egészen fel nem található; hogy azon különbség, mely a jelen s ama korok között létezik, egészen máshol fekszik, mint miben ellenünk azt keresi.

Hogy az egyednek személy- s birtokbátorsága nem volt eléggé biztosítva, s ezzel az óvilág fia nem sokat gondolt; ugyan honnan vette ezt a cikk írója? Talán abból gyanítja, mert a római patríciusok többször inkább az egész közállományt hozák veszélybe, mint hogy adósaikat tartozásaiktól felmentsék, vagy hogy csak azon jogokról mondjanak le, melyek szerint az adóst szabadságától megfoszthaták, mi ellenünk szerint talán nem vagyonuk biztosítása végett történt? Vagy annak tudása hozta őt talán e gondolatra, hogy a régibb római törvények, mint Szolónéi, bizonyos cenzust felállítva, a gazdagabbaknak tetemesen több jogokat adtak, miáltal kétségen kívül nem oda céloztak, hogy a birtokviszonyoknak az állomány fennállására szükséges biztosság szereztessék? Vagy ellenünk éppen a gracchusi zendülések történetét olvasta, hol a tribun agrárius törvénye ellen a gazdagok által ugyanazon okok hozatnak fel, melyeket, valahányszor a kommunizmus szóba kerül, naponként hallhatunk? Nem akarunk könyvet írni, s azért nem fogjuk felhozni mindazon eseteket, melyek csak a római történelemben egyenesen azt bizonyítják, hogy valamint az új-, úgy az óvilág fia birtokának biztosításával igen sokat gondolt. - Még kevésbbé magyarázhatjuk meg magunknak, miként jöhetett az író azon gondolatra, hogy az óvilág polgárai a személyes bátorságot nem nagy tekintetre méltaták. - „Ha korunkban angoltól azt kérdezzük - így szól -, miben találja szabadságát, azt fogja felelni, abban: hogy személyében csak törvényes idézés s honfitársainak ítélete után

bántathatik" - de kérdjük: hát a római (az óvilágból csak ezekről szólunk, kiknek története mindenki előtt ismeretes) mit fogott volna felelni? Nem-e ugyanazt? miben állt jus libertatisának legfőbb becse? nemde abban, hogy személyében csak törvényes ítélet, sőt főbenjáró dolgokban csak az egész nép ítélete után szenvedhetett? Vagy talán az, hogy az athenei nép Themisztoklész és Arisztidész irányában igazságtalanul ítélt, azt bizonyítja, hogy az athenei nép az ítélet kimondását az egész népre bízván s a személybátorságot a leghatalmasabb garancia alá állítván, azt nem becsülte? Hasonló logikával, ha - mi kétségen kívül már történt -, Angliáról azt bizonyítá be valaki, hogy egy ízben egy igazságtalanul vádolt a jury által elítéltetett, azt kellene következtetni, hogy az angol nép az egyedek személyes bátorságával nem sokat gondol.

Ellenünk a francia népnek különösségei közé számítja, hogy nála a szabadság fogalmával mindig az egyenlőség eszméje köttetik össze; kár, hogy midőn ezt írá, nem vevé csak egy percre kezébe Liviusát, melynek minden könyvében láthatta volna, hogy e nézet nem annyira új s francia, mint minőnek talán látszik; s hogy a római nép azon perctől, hol a plebejusok a városból a szenthegyre vonultak vissza, a szabadság végső percéig annyira hasonlólag fogta fel e tárgyat, hogy egész története alig egyéb egy hosszú küzdelemnél, melyben a nép legnagyobb része egyenlőséget akart magának kivívni.

De ha az óvilág polgára az egyednek személy- s vagyonbeli bátorságával nem sokat gondolt, ha az egyenlőségnek eszméje, mely, ha tőlünk áldozatok kívántatnak, mindenesetre egyike a legvigasztalóbbaknak, előttök beccsel nem bírt: hát mi volt az, mi az óvilágnak közállományait fenntartá, mi a polgárokat a legnagyobb szenvedések eltűrésére, a legbámulatosabb tettek elkövetésére bírta?

„Maga a közállomány, mely előtte mindig több tekintetet érdemelt, mint bármily egyes, az, hogy a főhatalom az állományban mindig a népnek közvetett vagy közvetlen kifolyása volt", így szól a cikkíró. - Ha már magában is igen különös az óvilág minden egyes polgárairól annyi belátást s önmegtagadást tenni fel, hogy saját érdekeiket mindig a közállomány érdekeinek alárendeljék, s ezt feltéve alig foghatjuk meg: az Üdvözítő miként adhatá parancsát: hogy felebarátunkat mint minnenmagunkat szeressük, ha a korban, midőn az emberek között fellépett, az önösségnek annyira nem akadunk nyomára, mint azt ellenünk gondolja; ha mi részünkről azt sem foghatjuk fel tisztán, miként lehet a főhatalomnak választás által való betöltése felette nagybecsű azok előtt, kik azt nem személyes s vagyonbeli bátorságuk biztosításának eszközéül használják: vajon az óvilág története, noha az oly írók által jutott hozzánk, kik önnemzetök dicsőítésén fáradtak - igazolja-e ezen állítást? Maradjunk a példáknál, melyeket ellenünk állításának bebizonyítására önmaga felhozott. Ki az, kinek Arisztidész számkivetését köszönheti? nem Themisztoklész-e, ki ez erényes férfinak a nép között nyert befolyását, mely által önterveiben akadályoztatott, irigyelve, a tömeget igazságtalan ítéletéhez elcsábítá? s vajon hát hazájának érdeke vala-e az, mi Themisztoklészt e cselekvésre bírá? Vagy azon híressé vált tudatlan, ki mert írni nem tudott, s Arisztidészt nem ismeré, őt magát kérte, hogy nevét a táblára írja, mellyel számkivetésére szavazott, s midőn kérdeztetett: miért szavaz így? azt felelé: csak azért, mert nem tűrhetem, hogy Arisztidész mindenkim által igazságosnak neveztessék - azon magas szempontból indult-e ki, melyből a cikk írója az athenei népnek ezen tettét magyarázza? Egyáltalában szükség-e más magyarázatot keresni az egész történetre, ha tudjuk, hogy Arisztidész s Themisztoklész két különböző párthoz tartozva, az elsőnek számkivetése nem egyéb, mint egy párt győzelmének következése, mely Athénében, mint mindenütt a világon, hol politikai pártok léteznek, pártgyűlölsége közben az egyes érdemeiről megfeledkezett. Mi Themisztoklészt illeti: még igen kétséges, mennyire alaptalanok azon vádak, melyek e nagy férfiú ellen a közpénzek kezelése s az atheneiek alattvalóinak zsarolása iránt tétettek, s mennyire nem volt számkivetése érdemlett; mindenesetre

bizonyos, hogy ezt a spártaiak működése által eszközöltetett, éspedig az athenei arisztokráciái párt segedelmével, melyre a lacedémoniak itt, mint Görögország minden városaiban, nagy befolyást gyakoroltak, s mely által később Themisztoklésznek Argoszból való száműzetését eszközlék, miben talán még ellenünk sem keresendi azon állításának bebizonyítását, hogy az óvilág polgárai az egyed személyes bátorságát a közállománynak mindig alárendelték.

Aki a régiek felől többet tud, mint mit iskoláinkban hallott, hol, s talán igen helyesen, a gyermek előtt inkább csak magas példákat állíttatnak fel, hogy követésökre lelkesíttessék, s nem éppen az óvilág kritikus történeté taníttatik: kétségen kívül helyeselni fogja állításunkat, hogy soha a régiség semmi, bár rövid korában a szabadság fogalma egészen az önmegtagadás szempontjából - mint az író állítja -, fel nem vétetett, sőt hogy minden korlátolt ismeretünk mellett is, mellyel a régiségről bírunk, a legmagasabb tettek mellett ugyanazon aljas vágyakat s szenvedélyeket találjuk működésben, melyekkel újabb korunkat vádoljuk, s bár szomorító, hogy gyermekségünk legszebb ideáljai sokszor elvesztik fényöket, midőn tetteiket közelebbről tekintjük, legalább azon vigasztalást találhatjuk tanulásunk közben, hogy az emberi nem története nem egy hosszú süllyedés, mely alatt a magas polcról, hol a régiség félistenei álltak, aljas önösségünkbe süllyedtünk. A számos megvesztegetések, melyeket Görögország legszebb korában és éppen legnagyobb tettei között szemlélünk (a perzsa és peloponnézoszi háborút értjük), s melyek, mint azt a régieknél világosan feljegyezve találjuk, a delphii orákulumig terjedtek ki, s a befolyás, mely megvesztegetések által éppen a legfényesebb tettekre gyakoroltatott, eléggé bizonyítják, hogy a régiek nekünk önösség tekintetében szemrehányásokat nem tehetnek, ha a római történetekről elvonatkozunk is, hol, mint mindenki tudja, a plebs, hogy a patríciusoktól engedményeket facsarjon ki, mindig oly pillanatokat választott, hol a közös haza legnagyobb veszélyben forgott, s hol ez csak azon feltétel alatt védelmeztetett, ha a plebsnek vagy egyes magisztrátusokhoz való képesség, vagy a connubium, vagy más valami, mit éppen kívánt, megadatott, mi, úgy hisszük, ellenünk állításával homlokegyenest ellentétben áll.

Ami a középkort illeti, melynek a cikkíró a szabadságra nézve ugyanazon eszméket tulajdonítja, melyeket a régieknél feltalált, nem szükség, hogy hosszasak legyünk; alig hihettük, hogy az író e tekintetben komolyan szólt, legalább nem láthatjuk által, miként állíthatja valaki komolyan azt, hogy a középkor alatt az egyes személyes és vagyonbeli bátorságát az állomány eszméjének feláldozá, holott éppen a középkor alatt az egyedi függetlenség a közállománnyal szüntelen harcban áll, s minden egyes lovag várában s minden kisváros falai közt a közállomány parancsait megveti, s ha a vallás az embereket egy kötelékkel nem fűzi össze, s néha közös cselekvésre nem buzdítja, minden társasági viszonyok feloszlottak volna; legalább a közállomány eszméje, melynek felfogására az egész kor képes nem vala, bizonyosan nem tartotta volna össze őseinket. Hogy többre ne hivatkozzunk, vegye kezébe ellenünk Németország középkori történeteit, vagy, ha úgy tetszik, hazánkét, s ha például a tatárjárás leírását végigolvasá, vagy, ha inkább szereti, akármily más korszakét, azokat kivéve, hol a nemzet egy hatalmas fejedelem által egyetértésre kényszeríttetett, - mondja meg, ugyan melyik lapján középkori történetünknek találta annak bebizonyítását, hogy az egyesnek személyes érdekei a közállomány tekintetének alárendeltettek? mi azonban alig volna nehezebb, mint annak megmutatása, hogy „a középkor szabadság alatt csak azt értette, hogy a főhatalom az állományban a népnek közvetett vagy közvetlen kifolyása legyen," miután ellenünk jól tudja, hogy mihelyt Nagy Károly grófsági szerkezete megszűnt, s a missi dominici-k befolyásokat elveszték, a főhatalom az egész középkor alatt - kevés kivétellel - örökségként egyes családoknál maradt, s a szabad alkotmányokkal bíró városokban is majdnem mindig egyes - nem választás, hanem születés által jogosított patríciusi családok által gyakoroltatott.

A mondottakból láthatják olvasóink, hogy a *Jelenkor*-i cikkben felállított egész teória nem áll, s hogy azon eszmék, melyeket az ó- s középkorról feltesz, a történetek által nem igazoltatnak. Részünkről, ha, ámbár csak mindenki által ismert történeti adatokat hoztunk fel, mégis hosszasabbak valánk, tettük, nehogy a minden bizonyítás nélkül előadott állításokra hasonlólag feleljünk, s mert meggyőződésünk szerint minden hibás okoskodások között nincs veszedelmesebb - s tehát olyan, mely alaposabb cáfolatot igényelne, mint ha a história idéztetik oly dolgok bebizonyítására, melyek nem állnak.

III

Ha az ó- és középkornak a közállományróli fogalmait öszvehasonlítjuk, kétségen kívül találunk bizonyos szempontokat, melyekben egymáshoz hasonlítanak, s melyek által egyszersmind e kettőnek eszméi újabb korunk eszméitől lényegesen különböznek, s ez az, mi nézetünk szerint ellenünket tévedésbe hozá.

Látjuk először: hogy a közállománynak azon fogalma, melyet mi bírunk, sem az ó-, sem a középkor által nem ismertetett. Az óvilágnak közállománya egyes város, melynek polgárai néha elfoglalások által birodalmukat messze kiterjeszték, de anélkül, hogy közdolgaiknak kormányzásában másoknak, mint éppen a város lakóinak befolyást engednének. Alkotmányuk következésképpen városi szerkezet, s ezért csak addig, míg egy városnak lakóira szoríttatik, tarthatja fel magát, mint azt Róma példája legvilágosabban mutatja, hol a nép nagy tulajdonai s az alkotmány erős belső organizációja mellett a szabadság veszte azon percben kezdődött, melyben a római polgárság jogai Olaszország más népeire kiterjesztettek. Az egyetlen kötelék, mely a középkor alatt egész nemzeteket öszvefűzött, hadi szerkezetökben állt; míg a hon közös ellen által fenyegettetik, egy egész országnak népeit - ámbár ezt sem mindig - együtt találjuk; a veszély megszűntével mindnyájan ismét széjjel mennek, s legyen az város vagy zászlós vagy egyes nemes, úgy gondoskodik magáról, mint legcélszerűbbnek látja. Az, hogy egész nagy ország milliókból álló népe, valamint elleneinek öszvesített erővel ellentáll, úgy béke idején közösen igazgatta közdolgait, az a régiség s a középkor előtt ismeretlen eszme vala, s felfogásunk szerint éppen ezen eszme uralkodásának köszönhetjük, hogy korunk a régiekét mindenben, mi békés kifejlődés által elérhető, annyira meghaladta.

A második hasonlatosság, melyet az ó- és középkor közállományi eszméiben találunk, abban fekszik, hogy mindkettő „a polgári jogok gyakorlatát, mint kiváltságot, csak a nép egy részére, csak bizonyos osztályokra szorítá, míg minden ezekhez nem tartozó emberek vagy rabszolgák, vagy jobbágyok nevezete alatt minden jogokból kizárattak"; korunk között, hol az amerikaiakat kivéve, hála a kereszténység áldó befolyásának, - senki a szabadságot csak bizonyos osztályok vagy népfajok számára nem meri követelni, s az ó- és középkor között e tekintetben óriási különbség létezik; s ha e két nagy különbséget, mely a jelen-, az ó- és középkor közállományi fogalma között létezik, szemünk előtt tartjuk, könnyen által fogjuk látni mindazon különbségek okait, melyek nem a szabadság fogalmára, hanem annak gyakorlatára nézve e korok között léteznek.

Az athenei vagy római polgár, midőn népről s annak jogairól szólt, mindig csak magát érti; a szolgaság, melyben az embereknek nagyobb része élt, oly természetesnek látszott, hogy az még a régiség bölcsei által sem támadtatott meg. A középkor alatt, melynek közállományai elfoglalásokon alapulnak, az elfoglaló, ki magát később nemesnek nevezé, szinte megfeledkezett arról, hogy hazájában kívüli még mások is élnek, szinte nép alatt csak magát érté (mire nézve Werbőczinkben példát láthatunk), szinte szabadság alatt csak tulajdon jogait gondolá magának, s így természetes, hogy a választói s egyéb politikai jogoknak az egész néprei

kiterjesztése lehetetlennek nem tartatott. A választóknak száma nagy vala, de mindig csak a lakosságnak kisebb részét foglalá magában; s ha az egész úgynevezett nép tanácskozott, maradtak mindig sokkal számosabb szolgák, kik helyettök dolgoztak. Az egyes polgár az ókorban csudálatos lelkesedéssel védelmezi közállományát, de miért? mert önnön érdekeiről megfeledkezik? korántsem ezért, de mert az egész közállomány, mint egy közös birtok, melynek minden polgár egy részét élvezi, míg a többi lakók - azok, kik a privilegiált osztályokhoz nem tartoznak - e birtokot munkájukkal jövedelmezővé teszik. Látjuk: hogy az ó- és középkorban azok, kik polgároknak neveztetnek, a közigazgatás majdnem minden ágában egyenes részt vesznek, anélkül, hogy azáltal a közállomány sokszor szenvedne; az ok a közállományok csekély kiterjedésében s a közigazgatás egyszerűségében tűnik fel előttünk.

Az, mi a régiek által „szabadságnak neveztetett, nem egyéb azon hatalomnál, melyet egyes osztályok az egész felett gyakoroltak, s mely minden szabadságnak valóságos ellentéte", s hogy ezen értelemben a magyar szabadság csakugyan az ó- és középkor eszméje szerint idomíttatott, azt nem fogja tagadni senki; igen, népünk tizenkilenc huszada kizáratott majdnem minden jogok gyakorlatából, hazánkat száz törvényhatóságra találjuk felosztva, melyek mindegyike teljes függetlenségre törekszik; alkotmányunk egészen az ó-, vagy legalább a középkor eszméinek, honnan eredetét vette, felel meg; mi ezt nem tagadjuk, nem tagadtuk soha; a kérdés csak az: mennyiben helyes ellenünk azon állítása, mely szerint „a sors legnagyobb adományának tekinthető, hogy a szabadság ezen fogalma magát nálunk eddig fenntartotta"?, mennyiben kívánatos, hogy az ezentúl is eddigi formájában fenntartassák? s e tekintetben mi a *Jelenkor*-i cikk írójával nem fogunk egyetérteni soha.

Nem fogunk arról vitatkozni, mennyiben lehetséges alkotmányunknak jelen állapotában való feltartása még azon esetben is, ha azt valamennyien akarnók. A spártaiak s mindazon népek, melyek másokkal érintkezésbe maradva, alkotmányukat minden más népek alkotmányaitól egészen különböző alapokra akarták építeni, példájokkal megmutatták, hogy ez lehetetlen, s hogy az érintkezés később-előbb asszimilációhoz vezet; de kérdjük: mennyiben lenne ez kívánatos, ha hatalmunkban állna is?

Ellenünk sokat szól a pauperizmusról, s cikkelyét olvasva, úgy látszik, hogy korunknak ezen mételyét, felfogása szerint, csak azon rend idézte elő, mely a központosítás által a mívelt világ közdolgaiba behozatott; de ignorálja-e tisztelt barátunk, hogy a pauperizmus nem azon országban találtatik legnagyobb kiterjedésben, hol a központosítás legmagasabb fokára emeltetett? hogy Franciaország e tekintetben sokkal kedvezőbb helyzetben áll, mint Svájc, mely mégis egészen azon formák szerint kormányoztatik, melyektől ő a pauperizmus megszüntetését várja? megfeledkezik-e Irlandról, megfeledkezik-e saját hazájának éppen azon részéről, melynek egyik megyéjét az 1840-i országgyűlésen dicsően képviselte? s hol pauperizmust láthat anélkül, hogy a központosítás eszméi rontották volna el e nép jólétét? Nem jut-e eszébe, hogy noha a múltnak nem voltak De Gerandói, kik figyelmöket a szegényebb osztályokra kiterjeszték: ez osztályoknak állapotja múlt századokban nem volt kedvezőbb, s hogy a pauperizmus nem századunkban támadt, noha századunké a dicsőség, hogy figyelmét minden előbbieknél inkább a munkás s szenvedő osztályokra terjeszté? - Végre nincs-e meggyőződve önmaga, hogy a pauperizmusnak legszörnyebb neme, mely az ó- s középkorban létezett s neki oly kívánatosnak látszik, csak azon feltétel alatt állhat fenn, ha a nemzetnek nagyobb része minden jog gyakorlatából kizáratik.

A nemesség bőven látja kipótoltaknak azon sebeket, melyeket alispánok s szolgabírák eljárása néha a vagyon- s személybátorságon ejtenek, azon közvetlen befolyása által, melyet gyakorol; de vajon megelégedhetünk-e ezzel, s elfelejthetjük-e azon milliókat, kik ily sebeket többször érzenek, s kiknek alkotmányunk ily pótlékot nem nyújt? S a magyar népnek fogalma, melyért

ellenünk oly melegen érez, Werbőczi szerint csak a nemességet zárná magába? Keble, mely szabadság után vágyódik, kielégítve érzené magát, ha néha az éven át egy-egy választáson vagy a megyei gyűlésen részt vehet, hol a nemesség az adózó nép előfogatain behozatva, közvetlen befolyásával azt végzi, hogy a közterhekben részt ne vegyen; hol félrecsapva kalapját, büszkén a szent korona tagjának érezheti magát, s amennyiben az, ki borral tartja, engedi, szabadon kiáltja éghez határozatait; ein nützliches Volk (mint Luther mondja) alles zu verzehren, was auf Erden ist, und dafür ihre Beschlüsse in die Luft zu rufen für die Langeweile? Mi részünkről soha a szabadságot ily értelemben nem vettük, soha oly jogoknak gyakorlatát fenntartani nem kívánjuk, melyeknek gyakorlata azon percben lehetetlenné válik, melyben azok közönségessé tétetnek; és sokkal inkább tiszteljük ellenünket, kiben a haladásnak egyik leghívebb bajnokát láttuk, mint hogy róla nem hasonló érzelmeket tennénk fel, s nem lennénk meggyőződve, hogy ő maga az első, ki bővebb meggondolás után e cikkben előadott állításainak vissza fogja utasítani következéseiket.

Az egész tévedés, felfogásunk szerint, a kérdés hibás felállításában fekszik. A cikk írója azt kérdi magától: *vajon a megyei rendszer a törvények szigorú végrehajtását lehetetlenné teszi-e?*, megférhet-e az erélyes kormánnyal? S e kérdések elsejére tagadva, másikára igennel felel magának. Felfogásunk szerint, ha csakugyan az összes nemzetet alkotmányunk sáncaiból ezentúl is kiszorítani s minden szabadságot a nemesség számára monopolizálni nem akarunk, itt még azon kérdés megfejtendő: vajon miként működendik a megyei rendszer akkor, ha arra nemcsak a nemesség, hanem az összes nemzet gyakorland befolyást? s mi nem hisszük, hogy ellenünk így állítva fel kérdését, arra úgy fogott volna felelni, mint azt tevé. Mi részünkről teljesen meg vagyunk győződve, hogy a megyei rendszer, miként az most létezik, azaz: minden egyes választónak a közigazgatásba s á törvényhozási utasítások készítésébe adott közvetlen befolyás mellett, az egész nemzetre nem terjesztethetik ki a legnagyobb zavarok nélkül; s mert ezt hisszük, s mert más oldalról minden, mit a haladó párt, melyhez tartozunk, eddig tett, a legóriásibb következetlenséggé válik, ha minden politikai jogok gyakorlatát ezentúl is csak a nemességnek akarjuk fenntartani: *mindaddig szükségesnek fogjuk tartani megyei szerkezetünk megváltoztatását, míg valaki által arról meg nem győződtetünk, hogy az ellentétben nem áll a jogegyenlőség eszméjével*.

AGRICOLA LEVELEI V.
AZ ORSZÁGGYŰLÉSRŐL

Egy idő óta magyar időszaki sajtónk sokat foglalatoskodik a históriával, s jól teszi. A *Jelenkor* minap tisztán felállította a különbséget, mely a jelen s az óvilág alkotmányai között létezik; - önök magok, a képviseleti rendszerről szólva, figyelmessé tették az olvasót azon nehézségekre, melyek a nemesi szabadítékok képességi kellékek nélkül való kiterjesztését érik, mert századunkban, Istennek hála, szolgaság többé nincsen. Időszaki sajtónk ily visszatekintések által csak nyerhet, s a céhbeli historikusoknak nem lehet okuk panaszra, mióta ők zsurnaliszták körébe vágtak, s a történetet politikai nézeteikhez alkalmazva sokszor úgy adják elő, mintha Isten Nagy Sándort és Caesart, s a múltnak minden nagy férfiait csak azért teremtette volna, hogy példájokon valamely bückeburgi miniszter okulhasson.

Én a históriánál szebb tudományt nem ismerek; - ugyanis mindenekelőtt oly véghetlen kiterjedésű, hogy senki sincs, ki egészen bírná, s mégis hasonlóképpen nem találkozik senki, ki a históriának valamely részében nem volna járatos, úgyhogy tudatlan emberek, mint én, ha tudós világunkban kérdeztetnek: mily tudomány zászlói alá esküdtek? anélkül, hogy hazudnának, historikusoknak mondhatják magokat; hisz iskolaéveim, az utolsó országgyűlés, sőt a megyei gyűlés, melyből nem rég hazajöttem, már a históriához tartoznak; ha ezeket tudom, historikus vagyok, akár oklevelet is kérhetnék reá. S miért nem? ha nem írok, dicsőségemre szolgál; azt mondhatják: stúdiumokra adtam magamat; ha írok, s amit írtam, másokból vettem ki, s lefordítottam - még nagyobb dicsőség, hisz éppen az a feladásom: hogy régi dolgokat adjak elé. Mondom, önök, zsurnaliszták jól teszik, hogy a históriára vetik magokat; ha még egyszer a világra jövök, magam is azt cselekszem, ha csak azért is, hogy ne kellessék mindig a jelennel bíbelődnöm, s ha már a jövőt nem teremthetem elő egycsapásra, legalább néha a múltba menekülhessek gondjai elől. Hisz a múlt oly nyájas, jó nevelésű mulató; nincs semmi, minek bebizonyítására segítségünkre nem lenne; nem is fordíthatjuk figyelmünket elégszer reá; - mint özvegy szívesen szól volt férjéről, kinek minden kis hibái mellett egy felejthetetlen tulajdona volt, mely őt a még élő felett kitünteté, az, hogy meghalt; így a múlt időről szólni való gyönyörűség; egy tulajdonát, mellyel a jelen felett bír, nem tagadhatja el senki, azt: hogy elmúlt. Főképp nekünk, magyaroknak tartozik feladásaink közé, hogy a történetekkel foglalatoskodjunk, miután minap a *Jelenkor*-ban tudtunkra adatott, hogy alkotmányunk egészen a régi világ alkotmányai közé tartozik.

Mikor ama cikkelyt olvasám, sokat tűnődtem e gondolat felett, s tudatlan ember létemre nem kis fáradsággal kerestem fel a hasonlatosságot, mely alkotmányunk s Görögország régi alkotmányának egyes részei között létezik. Némely hasonlóságot könnyen feltaláltam. - Görögországban minden egyes város a másiktól függetlenül kormányzá közdolgait; - ez, gondolám magamban, egészen a magyar törvényhatóság. A régiek nagy ebédek adása, vagy, mint Kimón, azáltal szerzének népszerűséget, hogy kertjeiket fal nélkül hagyva, a gyümölcsöt minden polgárnak szabadon szedni engedék; - van trakta, hála az égnek, nálunk is, s tudva van, hogy a tilalomtörőknek meg nem fenyítése néha most is közkedvességet szerezhet. Az athenei polgárok Periklész alatt, mint tudjuk, azért, hogy a népgyűlésen részt vegyenek, fizetést kaptak, három obulust minden napra, azaz mintegy nyolc krajcár váltót; - no, nálunk nem érik be ennyivel, de a fizetés megvan; sok helyen, mint tudva van, még Aspásiák sem hiányoznak, a helótákat pedig kis szorgalommal fel lehetne találni. De hol van az országgyűlés? nem nálunk, mert hisz tudjuk, nálunk Pozsonyban tartják, - de a régi görögöknél? hol

van a hely, melyen az egyes görög városok követei öszvegyülekeztek, s az egész haza dolgairól értekezének?

Hosszú gondolkozással s egy pap barátom segedelmével, ki e tárgyakkal többet foglalatoskodik, feltaláltam végre ezt is, és sietek önöket e nagy találmányomról tudósítani, mely a magyar s régi görög állapotoknak hasonlatosságát minden kérdésen felül emeli.

A magyar országgyűlés helyét a régi görögöknél az úgynevezett amphiktyók tanácsa foglalá el, mely - mint olvasóinknak egy része talán tudni fogja - 1522. évben K. e. vette eredetét, s egész K. u. 200-ig fenntartá magát. - Eleinte csak tizenkét, nagyrészint thesszáliai népség vett részt követei által e tanácskozásokban, később e jog, különböző változások után, mint Pausaniasból látjuk, harminc egészen különböző származású népre terjesztetett ki. E szövetségnek feladása vallásos szertartásokon kívül politika vala, s abban állt: hogy a hozzá tartozó népségek között a béke s egyetértés fenntartassék.

Ki ezen tanácsnak belső elrendezését s eljárását tekinti - mely Görögország legszebb korán keresztül fenntartva magát, minden kérdésen kívül klasszikus institúciónak neveztethetik -, s azt országgyűlésünkkel összehasonlítja, nem fogja tagadni a rokonságot, s ennélfogva azt sem, hogy országgyűlésünkben, amint az most rendeztetett, valami valóban klasszikus dolgot bírunk.

Az amphiktyók gyűlése tavaszkor a delphii templomnál, őszkor Anthelában mindig vásárformában tartatott; itt én természetesen még nem látok közte s országgyűlésünk között nagy hasonlatosságot, hacsak azon alkudozásban nem keresem azt, mellyel nálunk meggyőződését mindenki keresztülvinni igyekszik. A hasonlóság most jő.

Először: az amphiktyóknál minden város, volt legyen az nagy vagy kicsiny, hasonló szavazattal bírt, egészen úgy, mint nálunk Torna Biharral, Esztergom Pesttel egyenlő nyomatékkal nevez.

Másodszor: minden e joggal bíró város két követet küldött, küldhetett többet is, de e kettő vagy akárhány, mindig csak egy szavazattal bírt, egészen úgy, mint nálunk, kétségen kívül ugyanazon okból, mert a városok követei utasításokkal köttettek le.

Végre az amphiktyók tanácsa ritkán végzett valamit - ha végzett, határozatai még ritkábban tartattak meg. A hasonlatosság tagadhatatlan.

Természetesnek fogják látni, hogy midőn ennyit megtudtam, nem kis kíváncsiság támadt bennem, hallani, hogy e görög amphiktyók tanácsa, mely magyar törvényhozásunkhoz oly hasonló, hová vezette a görög nemzetet? De alig merem leírni, miket találtam.

Először is, midőn az amphiktyók láták, hogy minden fáradságuk mellett üdvös határozatokat, melyek megtartatnának, nem hozhatnak, egészen felhagytak minden tanácskozással, s tisztán isteni szolgálattal s játékokkal foglalkoztak; később pedig az egységnek hiánya Görögországot minden municipális szerkezet mellett oda vezeté, hogy a macedóniai fejedelmek rabigája alá görnyíttetett. Való, a macedóniai uralkodók északról jöttek s a görög valláshoz ragaszkodtak, de a görög nép mindamellett nem nagy gyönyörűséget talált e változásban, melyhez talán sohasem jut, ha szabadsága korában egységéről gondoskodik, melyet közötte végre a zsarnokság hozott létre.

Talán nem ártana, ha országgyűlésünk jelen állását látva, eszünkbe jutna: az amphiktyók tanácsának gyengesége, mely a görög municipális szabadságot soha el nem nyomhatá, hová vezette végre e nemzetet!

Isten önnel. Örömmel olvastam, hogy a *Hírlap* eddigi irányát új szerkesztője alatt is megtartandja, s így néha egy-egy levél érkezni fog Agricolától is; ha érdemesnek tartják, vegyék fel lapjaikba.

ÜGYÜNKBEN

I

Hol politikai pártok léteznek, s azok léteznek, s fognak létezni mindenütt, hol politikai életet találunk: ott az igazság csak kölcsönös vitatkozás által hozathatik tisztába. Pártok prizmája alatt minden tárgy bizonyos színezetben tűnik fel, s csak ha e különvált színek vitatkozás között ismét vegyülnek, remélhetjük azon tiszta világot, mely után vágyódunk. Ez levén meggyőződésünk, mi örömmel üdvözöltük Kovács Lajos úrnak az *Erd. Hír.* 31., 32. és 34. számában közlött cikkelyeit, s bár azok ellenünk írattak, midőn válaszunk írásához készülünk, nem titkolhatjuk el az örömet, melyet azoknak olvasásánál éreztünk, nemcsak, mert K. L. urat azon emberek közé számítjuk, kikkel, ha már egy zászló alatt nem lehet, szívesen találkozunk a vitatkozás mezején mint ellenünkkel is, hanem mert kénytelenek vagyunk megvallani, hogy mióta lapunk új iránybani működését megkezdé, soha senkitől és semmi alkalommal ennyit, mi pályánkon való állhatatos kitűrésre lelkesíthetne, mint éppen e cikkelyekben, nem olvastunk.

Midőn a *P. Hírlap* új vezérlete alatt munkásságát most egy év előtt megkezdé, *Központosítás és helyhatósági rendszer* cím alatt négy cikk közöltetett, melyekben e lapok egyik dolgozó társa kimondá meggyőződését, miként az erőtlen állapot, melyre törvényhozásunk jutott, az egész haza legnagyobb veszélye nélkül fel nem tarthatik többé, s egyszersmind némely tárgyakat jelölt ki, melyeknek az e cikkekben ajánlott módoni elrendezése által a létező bajok legalább némi részben orvosoltathatnának, s egyszersmind jövő, célszerűbb intézkedéseknek útja készíttetnék elő. S midőn a *P. H.* e négy cikkben kimondá eszerint nézeteit azok iránt, miknek életbe léptetését hazánk helyzetében szükségesnek tartotta, s már akkor lehetségesnek gondolá: egy nagy általános feljajdulás vala a hang, mellyel e nyilatkozat fogadtatott. - A helyhatósági élet eltiprása, nemzetiségünk veszélyeztetése, az alkotmányos szabadság meggyilkolása: ezek valának a vádak, melyek kisebb s nagyobb körökben, a megyék tanácskozó termeiben úgy, mint baráti beszélgetések között a *P. H.* ellen emeltettek. Csak még egy nyilatkozott a *P. H.* dolgozó társai közül; csak azok adattak elő, mik e lap szerkesztői által már akkor szükségeseknek s kivihetőknek tartattak; csak még azon centralizáció vala ismerve, melyet K. L. úr most kegyesen b. Eötvös centralizációjának méltóztatott nevezni; de a vészharang már megkondíttatott, s úgy látszott, kik e honban a szabadság zászlói alatt küzdöttek, nem tehettek ügyök előmozdítására semmi üdvösebbet, mint ha ez új, soraikból előlépett ellenséget, még mielőtt csak zászlóját kitűzhette volna, eltiporják.

Ennyi ellenszenv, főképp midőn azoknál mutatkozott, kikről tudtuk, hogy velünk egy cél után törekednek, kikkel egész életünkön át együtt munkálkodánk, s kiknek pártolására számítottunk, fájt; de meggyőződve, miként dolgok vannak, melyek a párt pillanatnyi érdekeinél magasabban állnak, s melyeknek, bármi nehéz, nem kevésbé kötelesség feláldozni személyes rokonszenveinket is: tántoríthatlanul megmaradtunk egykor választott irányunk mellett. S ím egy rövid év elforgása után az *Erdélyi Híradó*-ban azon lap egykori szerkesztője három cikkelyben - melyeket a jelen szerkesztők semmi megjegyzéssel nem követnek, s melyeket mi e lap nézetei nyilatkozatának tartunk, elmondja, miként: *b. Eötvös centralizációja ellen kifogás nem lehet* (K. L. nem is foghatja fel, miért tetszett b. Eötvösnek, rendszerének e népszerűetlen nevet választani), „mert hisz hogy a statuárius jog túlterjesztése ellen korlátok kellenek, az adókivetés s közlekedési eszközök kijelölése a tartományi érdekek fölibe emeltessenek, s országos szempontokból döntessenek el, azt a megyerendszer leghőbb

barátjának is lelke mélyéből kell vala óhajtania. Azt, hogy a verifikáció a törvényhozásra bízassék, szinte óhajtani kellett mindenkinek", sőt elismertetik, miként a „pótló utasításokkali visszaélésnek megszüntetése kívánatos."

Egy év, s ím minden, mit a *P. Hírlap* említett cikkelyében mondott, s mi akkor annyi ellenszenvre talált, jelenleg az *Erdélyi Híradó*, azaz azon lap által elfogadtatik, melyet mi a két haza szabadelvű törekvései egyik leghívebb orgánumának tartunk, s a véleménykülönbség, mely első föllépésünknél e két lap között oly óriásinak látszott, arra vezettetik vissza, hogy a *P. Hírlap* minden utasításnak, az *Erdélyi Híradó* csak a pótló utasításoknak megszüntetését kívánja, holott minden kétségen felül áll, hogy a pótló utasítások megszűntével az utasításadási jog majdnem puszta formasággá válik - mely a külföldön divatozó eljárástól csak annyiban különbözik, hogy midőn ott a követ adja elő politikai nézeteit, s csak akkor választatik, ha azok a többség nézeteivel megegyeznek, nálunk a választók többsége adná elő akaratát, s a választott egyedre bízatnék meghatározni: elfogadhatja-e ily föltételek mellett választását, vagy sem?

Ha visszagondolunk azon ellenszenvre, mellyel e nézetek, általunk előadva, fogadtattak; ha múlt o. gyűlésünk folyamára tekintve, látjuk, hogy sem a verifikáció kérdése, sem a pótló utasítások káros hatása, sem annak szüksége, hogy a háziadó maximuma a törvényhozás által határoztassék meg, elismerve még azon párt hívei között sem volt, mely alkotmányos kifejlődésünk körül fáradozik, most az *E. Híradó*-ban olvassuk, hogy mindezek jelenleg ezen párt által elfogadottaknak tekinthetők: mi nem titkolhatjuk el örömünket afelett, hogy helyesen sejdítettük az irányt, melyen a közvélemény haladni fog, s hogy majdnem elhagyatva állván, midőn fölléptünk, most azokra nézve, mik első négy cikkelyünkben mondattak, azon párt segedelmére számolhatunk, melyet az *E. Híradó* képvisel.

Lesznek, kik ezeket olvasva talán mondani fogják, hogy az eredmény előidézésében a *P. Hírlap*-nak érdeme nincs, s hogy mindez elérethetett, habár a centralizáció zászlója sohasem tűzetik ki, - s mi az elsőt illeti, mi nem fogunk vitatkozni elleneink ezen állítása ellen; az időszaki sajtónak nem az feladása, hogy egy új irányt teremtsen, hanem inkább az, hogy az utat keresse föl, melyen bizonyos létező irányok céljokat elérhetik, s valamit az anyagi, úgy az eszmék világában bizonyos előzmények bizonyos következésekhez vezetnek mindig, s az egyes, kit gyermeki hiúság el nem kábít, el fogja ismerni, hogy a hatalom, melyet látszólag gyakorol, csak addig tart, míg magát az eszmék szükséges sorozatához alkalmazza; magunk meg vagyunk győződve, hogy az eszmék, melyek mellett felszólaltunk, feltűntek volna nálunk nélkül, mint velünk, s szintoly bizonyosan győznének, ha a *P. Hírlap* ellenök, mint most, midőn mellettek nyilatkozik, mert a dolgok természete úgy hozta magával, hogy a nemzet ez eszmékhez jusson, mert alkotmányos szabadságunk felmaradása teszi szükségessé, hogy győzzenek; de vajon, mi a másikat illeti; nem könnnyíti-e ezen eszmék győzelmét az, hogy azon elvvel hozattak kapcsolatba, melynek szükséges kifolyásai. - Hogy végre valaki találkozott, ki azon elvet, melyet eddig annyian követtek, s mégis mindenki ócsárlott, ki merte mondani? hogy, röviden mondva, a centralizációt választottuk jelszavunknak. K. L. úr azt hiszi, hogy azok ellen, mik az új *P. Hírlap* első cikkeiben ajánltatnak, kivevén az utasítások megszüntetését, senkinek kifogása nem volt, hogy azoknak legnagyobb részét „a megyei rendszer leghőbb barátjának forrón kell vala óhajtania"; de honnan van hát, hogy, miután a múlt o. gyűlésen azon párt, mellyel az *E. Híradó*, úgy látszik, minden fontosabb kérdésekre nézve egyetért, legalább az alsótáblánál többségben volt, mégis ez ajánlatoknak nagy része kisebbségben maradt? Egyetértünk K. L. úrral, hogy mind a verifikáció kérdésének o. gyűlési tárgyalását, mind az évenkénti orsz.-gyűlést, mind azt, hogy a háziadónak maximuma o. gyűlésileg határoztassék meg - maga a megyerendszer érdeke kívánja; de miért hozatott fel hát a megyék úgynevezett autonómiája ez indítványok ellen? miért buktatták meg éppen azok

azon ürügy alatt, hogy a municipális szabadságot veszélyeztetik? - Felfogásunk szerint ennek oka abban fekszik, hogy az indítványok nem a megyerendszer kifolyásai, s hogy miután újabb időben hazánk lehető kifejlődése tisztán a megye rendszerétől váratott, miután folyvást a központosítás veszélyeivel ijesztettünk, föltenni nem lehetett, hogy oly indítványok többséget találjanak, melyek egyenesen ennek részint következései, részint előkészületei.

Ha megyei rendszerünk leghőbb barátainak, K. L. szerint, mindezeket forrón kell vala óhajtaniuk, e megyerendszer hő barátainak egyszersmind át kelle látniok azt is, hogy minden központosítás ellen zajogva, ezen óhajtás teljesülni nem fog, s hogy mindezen üdvös intézkedések csak azon meggyőződésnek lehetnek következései: miként megyei rendszerünk egymaga honunk kifejlődésére nem elégséges, s miként oly eszközökről is kell gondoskodni, melyek által bizonyos tárgyakra nézve központosítás eszközöltetik; s ez az, miért a *P. Hírlap* zászlójára a centralizáció elvének kitűzését tartá. „K. L. úrnak nem lehete nem csodálkozni, midőn az új *P. Hírlap* első beköszöntésével a centralizációt választá jelszavául, dacára azon ellenszenvnek, mely titok nem vala, s dacára azon előszeretetnek, mely a megyerendszer iránt Magyarhonban létezett." De kérdjük K. L. urat, ha csakugyan célszerű vala, hogy azon tárgyak mellett szólaljunk fel, melyek mellett első cikkeinkben felszólalánk, - mit K. L. úr tagadni nem fog, mert hisz mindezek a megyerendszer leghőbb barátainak legforróbb óhajtásai közé tartoztak; s mikor szólalhatott volna fel a *P. Hírlap* irántok célszerűbben, mint midőn azok országgyűlési tanácskozásaink tárgyát tevék - vajon K. L. úr nem csudálkozott volna-e még inkább, ha zászlónkra centralizáció helyett megyerendszerünk határtalan bámulatát írjuk fel. Hisz akkor más szavakkal így kell vala szólnunk: „Hontársaink! szerkezetünknél nincs a föld kerekségén tökéletesebb, terjesszük azt minél inkább, engedjünk inkább akármit, mint hogy ennek hatásköre megszoríttassék, - s azért a követi verifikációt s a háziadó maximumának meghatározását, mely eddig a megye által gyakoroltatott, bízzuk a törvényhozásra, a statuárius jognak pedig szabjunk korlátokat. Hontársaink! mindig ellenszenvet mutattatok minden központosítás ellen, s ez igen szép s dicséretre méltó tőletek; maradjatok meg ellenszenvetek mellett, s őrizkedjetek, amennyire csak lehet, minden központosítástól; a közlekedési eszközök kijelölését azonban bízzuk az országgyűlésre, azoknak elkészítésöket pedig hagyjuk egy, a kormány által kinevezett s a törvényhozásnak felelős egyedre, kinek minden egyes megye engedelmeskedni tartozik." Mit mondott volna K. L. úr akkor, ha a *P. Hírlap* ekképp kezdi meg új munkásságát?

Volt egykor egy tiszttartó, olvasóinknak nagy része s talán K. L. úr is hallottak felőle, ki Pesten lakó földesurának télen vadat küldve, ahhoz ily levelet írt: „Itten küldök nagysádnak hat fácánt, melynek hárma sneff." Vajon ha a *P. Hírlap* új föllépésénél zászlajára a centralizáció helyett még több rokonszenvre találó jelszót ír fel, s mégis azon indítványok mellett szól, melyeket K. L. úr oly üdvöseknek tart: nem teszi-e magát szintoly nevetségessé minden ember előtt; nem érdemlette volna-e a legnagyobb következetlenség vádját mindjárt első föllépésénél?

Az eljárás, melyet a *P. Hírlap* választott, talán nem vala a legügyesebb: ha ildomosabb férfiak módjára elvünk egyes következései mellett küzdünk, s magát elvünket elhallgatjuk, sőt ellene lépünk fel, talán több rokonszenvre számíthatánk, több népszerűséget s kevesebb ellenszegülést találtunk volna ez úton; de az ügy csak világosság által nyerhetett, és mint K. L. igen helyesen jegyzé meg, „egy öröklött nagyközönség méltó igényei tekintet nélkül nem hagyhatók", azok között pedig, felfogásunk szerint, az első s legméltóbb, hogy akik hozzá szólnak, „önmeggyőződésüket, s amennyire lehet, egész meggyőződésüket" mondják ki.

Egy éve, hogy a *P. Hírlap* általunk vezettetik.

Ugyanazon ajánlatok, melyekkel eleinte fölléptünk, s melyek akkor annyi ellenszenvre találtak, most, egyet kivéve, a hon szabadelvű többségének egyik fő orgánuma által elfogadtatnak.

A centralizációt tűztük ki jelszavul, s így nem kecsegtettünk semmi előítéletet, nem vadásztunk népszerűséget, sőt oly elv mellett szólaltunk fel, mely ellen hontársaink között ellenszenv létezett, s mégis elvünk következményei, s épp azok, melyeket már életbe léphetőknek gondolánk, elfogadtattak.

Ami személyeinket illeti, nem találtunk köztapsot, hiúságunk nem nagy diadalokat ünnepelt, de megyei szerkezetünk majdnem imádása helyett jelenleg alig van, ki annak sok hibás oldalait nem látná által; ahelyett, hogy, midőn az időszaki sajtó mezején felléptünk, minden központosításra anatéma kiáltatott, jelenleg alig van, ki nem látná által, miként a központosítás csak túlzás és azáltal veszélyes, ha nem a szabadság kezében történik; s alig van, aki kételkednék, hogy a központosítás bizonyos nemei nálunk is szükségesekké váltak.

Mi egy évi fáradságunk ezen eredményével meg vagyunk elégedve.

II

Azon vádaknak, melyek köztárgyakkal foglalkozó emberek ellen emeltethetnek, egyik legterhesbike, nézetünk szerint, a *következetlenség*. Hogy magunkat ez ellen biztosítsuk, szükségesnek tartottuk tisztán felállítani azon elvet, mely munkálkodásunknak irányul szolgál, *s dacára azon ellenszenvnek, mely a központosítás ellen létezett, s titok nem vala, s dacára azon előszeretetnek, mely hazánkban a megyei rendszer iránt létezett*, miután meggyőződésünk szerint csak oly intézkedéseket javasolhatánk, melyek a központosítás elvének kifolyásai, centralistáknak neveztük önmagunkat, inkább egy utált nevet fogadva el, mint hogy a közönséget törekvéseink végső céljára nézve bizonytalanságban hagyjuk.

Sok, ki, ha csak egyes indítványok körül szólunk, kétségen kívül nem vonta volna meg lapunktól munkásságát, de mihelyt elvünket kitűztük, tőlünk visszavonult; sok, ki, ha nem a központosítás utált nevét tűzzük ki jelszavul, lapunkat talán megelégedéssel olvassa, mihelyt e név kimondatott, visszaborzadva kilépett a *Hírlap* olvasóinak sorából. Mi előre láttuk mindezt, s azzal vigasztalhattuk magunkat, hogy azok, kik velünk való egyetértésüket kijelentik, velünk tökéletesen egyetértenek, s hogy senki által következetlenséggel vádoltatni nem fognak. A többi hazai lapok valahányszor lapjai egyes cikkelyeiről szóltak, szinte hibául tulajdoníták következetességünket, s maga az *Erd. Híradó* is, kivel majdnem minden egyes kérdésre nézve egyetérthetni szerencsések valánk, többször kijelenté sajnálkozását, hogy ha egy vagy más tárgyra nézve, nézete szerint, helyesen nyilatkozánk, mindig alapelvünkhöz, a centralizációhoz térünk vissza. Meg valánk nyugtatva, hogy annyi vádak között, melyekkel érintettünk, legalább a következetlenség vádjától meg fogunk kíméltetni.

Csalódtunk. K. L. úr, kinek, mint maga mondja, *a hírlapi következetességről sajátszerű nézetei vannak*, fölfedezte, miként a *P. Hírlap*-ban egy csepp következetesség sincs, s miként Eötvös a lap többi szerkesztői között a lehetőségig legszerencsétlenebb, tökéletesen izolált állásban áll, olyannyira, hogy talán K. L. alig foghatja meg, miként írhat még szegény barátunk, Eötvös ezentúl is a *P. Hírlap*-ban, s miként nem oszlott fel az egész szerkesztőség régen?

K. L. ezen egész fölfedezést a *P. Hírlap* nyomtatott hasábjaiban tevé, s hosszú idézésekkel, melyeket több cikkelyekből tesz, be is bizonyítja. A *P. Hírlap*-nak eszerint két centralizációja van, egy, mely Eötvös, a másik, mely Irinyi centralizációjának neveztetik. Eötvös centralizációja magában ártatlan, sőt bizonyos tekintetben dicséretes, Irinyié szörnyeteg, melytől

minden magyar embernek irtóznia kell, a kettő között ott áll Szalay és Trefort, ki sem az egyik, sem a másik mellett nem nyilatkozik, de mindenesetre gyanús, s inkább I-hez látszik szítni, főképp Szalay, ki a 402. számban *felelős kormányról s a rendi alkotmány képviseletivé alakításáról szól*, s ezáltal K. L. úr előtt minden bizodalmát elveszte.

K. L. úr, úgy látszik, komolyan állítja, sőt talán hiszi mindezeket, s azért, bár nehéz, iparkodni fogunk, hogy e vádra komolyan feleljünk, előre engedelmet kérve olvasóinktól, ha védelmünkben némely régiebb előadásaink ismétlésére kényszeríttetünk.

A magyar időszaki sajtó, mint K. L. igen jól tudja, azon rendkívüli, s mondhatjuk, természetelleni helyzetben van, hogy úgyszólván, az egész politikai irodalmat pótolnia kell. Más, a míveltség magasabb fokára emelkedett nemzeteknél a zsurnalisztika tisztán napi kérdésekkel foglalatoskodván, minden egyebet röpiratoknak vagy tudományos munkáknak enged át; nálunk, hol, mint tudva van, a tudományos élvezet a közönség nagyobb része által csak egyes kis adagokban, minőkben azt az időszaki sajtó nyújtja, fogadtatik el, röpirati irodalom úgyszólván nincs, s nagyobb politikai munkák, habár - mint azt példával megmutathatnánk - a legérdekesebb tárgyakról s a legnépszerűbb férfiak által íratnának is, olvasatlanul hagyatnak, az időszaki sajtónak e természetes körén túl kell terjeszkednie; itt tőle sokszor elveinek tudományos megvitatása kívántatik, s elkerülhetlenül szükséges, hogy a napi kérdéseken kívül néha távolabb jövőre is vesse figyelmét, s kifejtse, bizonyos elveknek alkalmazása hova vezetheti a nemzetet.

Időszaki sajtónk ezen állásában, főképp mi, kik a híres franciával hisszük ugyan, hogy az ember soha messzebbre nem ér, mint mikor nem tudja, hova megy; de kik az ily bizonytalan haladást, melynek vezéréül a véletlen szolgál, veszélyesnek tartjuk, szükségesnek láttuk, hogy a *Hírlap*-ban szinte nemcsak a pillanat legközelebbi teendőiről szóljunk, de hogy egyszersmind azon következményeket is fejtsük ki, melyeket elveink elfogadásától várunk.

Midőn a *P. Hírlap* újabb szerkesztése alatt munkásságát megkezdé, tekintete annak, hogy törvényhozásunk még akkor együtt ült, szükségessé tevé, hogy, mint az egész sajtó, úgy lapunk is a jelen pillanat teendőivel foglalkozzék, s *Központosítás és helyhatósági rendszer* című négy cikkelyünkben előadtuk eziránti nézeteinket, világosan kimondva, hogy indítványaink elfogadásában csak vezérelvünk alkalmazásának megkezdését látjuk, de oly kezdetet, mely szükségképp tovább fogja vezetni nemzetünket, szavaink cikkünk végén ezek valának:

„Hogy ezen kívánataink teljesítése, valamint azon veszélyeket, melyeket némelyek a központosításban látnak, előidézni nem fogja, úgy a központosítás jótéteményeit sem fogja előteremteni egészen és egyszerre: azt tudjuk; de tudjuk azt is, hogy ha valahol, úgy bizonyosan népek alkotmányos életében minden első lépés nehéz; *de hogy e lépés, mihelyt megtörtént, szükségképp további haladáshoz fogja vezetni nemzetünket*."

Midőn országgyűlésünk bevégezte után, nálunk, mint minden alkotmányos nemzetnél, melynek törvényhozása csak hosszabb időszakban ül egybe, a zsurnalisztika teendői arra szorítvák, hogy kis számmal hozott új törvényeink mikénti alkalmazásáról szóljon, s a jövő törvényhozás útját előkészítse; jónak látszott, hogy az általunk felállított központosítási elv elfogadásának végső következményeit adjuk elő, s mert fő célunk a tisztaság - egy másik dolgozótársunk, I. J. ismét négy cikkben vázlatát adá azon állapotnak, melybe hazánk jutna, ha a cél, mely után törekszünk, teljesen eléretnék, azaz: más, valósággal alkotmányos nemzetek módjára, felelős kormánnyal bírnánk, mely mindig a törvényhozó test többségének kifolyása.

Hogy csakugyan ez vala e cikkelyek célja, világos azoknak félremagyarázhatatlan szavaiból:

„*Mi itt egész átalakulásunkról szólunk*, s ennélfogva több oly dolgokat mondunk, melyek nem a holnapi nap teendői. *Ezen sorok által tökéletes vázlatát, képét akarjuk adni a dolognak, a végcélt akartuk kijelölni*."

Mármost kérdjük K. L. urat, kitől s mióta hallotta, hogy azon lap, vagy, ha úgy tetszik, ugyanazon ember, ki az iránt nyilatkozva, mit valamely tárgyra nézve a legközelebb jövőben tenni akar, egészen másokat mond, mint ha ugyanazon tárgy későbbi kifejlődéséről kérdeztetnék, következetlenséget követ el. Gondoljon vissza K. L. úr saját politikai életére, vagy válassza ki magának politikai férfiaink között azt, kit következetességre nézve a legkitűnőbbnek tart, s mondja meg, hány kérdés van, hol, ha az iránt kérdeznék meg, mit a legközelebbi pillanatban szükségesnek tart, nem egészen másképp válaszolna, mint ha csak három évvel később kérdeztetnék, s vajon ki fogja K. L. urat azért következetlenséggel vádolni, talán a kínai mandarinokat kivéve, kiknek politikai bölcsességek abban áll, hogy mindent örök veszteglésben tartsanak.

Nem vagyunk következetesek magunkhoz? ha úgy van, mutassa meg K. L. úr a különbséget, mely E. és I. elvei között létezik; ne mondja csupán, de bizonyítsa be, hogy az úgynevezett Eötvös-féle centralizáció Irinyi centralizációjával ellentétben áll.

Eötvös megyei szerkezetünket oly körülményekből fejlődött institúciónak tekintvén, melyek korunkban megváltoztak, kimondja meggyőződését, hogy ezen institúciónak megváltoztatása is szükségessé vált.

Ennyiben, úgy hisszük, K. L. sem fog közte s Irinyi között különbséget találni.

De Eötvös *alkotmányunknak egyik garanciáját találva törvényhatóságaink működésében, annak megváltoztatását mindaddig, míg alkotmányunknak más garanciák nem nyújtatnak, lehetetlennek tartja.*

Ha reményünk nem lehetne, így szól Irinyi a 433. számban - *a parlamentáris kormányhoz, mi ugyan soha nem emelnénk szót* a centralizáció mellett, s nem nyújtanánk kezet a megyerendszer megszorításához.

Hol itt ismét a különbség a kettő között, kiknek elseje kinyilatkoztatja, hogy amennyiben a megyei rendszer alkotmányunk garanciáját teszi, annak megváltoztatásában csak más, erősebb garanciák elnyerése után fog megegyezni; másodika ünnepélyesen kijelenti, hogy soha a centralizáció mellett fel nem szólalt volna, ha erősebb biztosíték elérhetéséhez, melyet megyei rendszerünk csak pótol, reménye nem lehetne.

De mik azon garanciák, melyekért megyei rendszerünket fölcserélni akarjuk, talán ezekre nézve létezik köztünk különbözés?

Irinyi cikkelyeiben világosan kimondja, miként célunk *a megyei önkormány helyett egy nemzeti önkormány elérése, mely az „alkotmány" szót valósággá tevén, egyszerűen összeforrasztva tartja a kormányt s nemzetet s felelős végrehajtási műszert állít elő*, s K. L. éppen ebben látja Eötvös és a *Hírlap* egyéb dolgozótársai között létező különbséget, mert hiszen mint harmadik cikkelyében mondja: *mikor Szalay a 402. számban felelős kormányról s a rendi alkotmánynak képviseletivé alakításáról szólt, akkor tűnt ki azonnal, hogy közte s báró Eötvös között az eltérés végtelen*.

Ha K. L. úrnak b. Eötvös nézeteiről csakugyan ez meggyőződése, mi nyíltan megvalljuk: nem látjuk által, miként szólhat K. L. úr, mint oly ember, ki mindig hazánk alkotmányos szabadsága mellett buzgólkodott, Eötvösről ennyi kímélettel, miután azon ember, ki arra törekszik, hogy alkotmányunk fennálló garanciái elvétessenek, s nem iparkodik, hogy mielőtt ez történnék, más, biztosabb garanciák állítassanak az előbbiek helyébe, inkább gyűlöletet és

megvetést, mint kíméletet érdemel; s biztossá tehetjük K. L. urat, hogy aznap, melyen dolgozótársaink akármelyiké ily tévútra jutna, mint melyen b. Eötvöst látni akarja, a *Hírlap* dolgozótársainak sorából ki fog töröltetni; de kérdjük, ugyan mi által adott b. Eötvös K. L. úrnak arra alkalmat, hogy ellene ily váddal lépjen föl?

K. L. nemcsak olvasta, sőt inkább áttanulta b. Eötvösnek a központosítás s helyhatósági rendszerről írt cikkelyeit; igen sajnáljuk, hogy e cikkelyek K. L. úrnak ennyi fáradságot okoztak; de ha ez így van, ugyan miként kerülhették el figyelmét b. Eötvösnek az említett cikkelyek negyedikében azon világos szavai, hol kimondja, miként nézete szerint *a kormány csak annyiban központosíthat, amennyiben a törvényhozó testet képviseli, s foglalatosságainak mikénti teljesítéséről a törvényhozást időről időre tudósítja*, mi által más szavakkal, úgy hisszük, elég világosan kimondatik, hogy b. Eötvös a megyék hatáskörének megszorítását szinte a kormány felelősségétől föltételezi.

Ily politikus míveltségű s hazánk irodalmi viszonyait annyira ismerő férfiú, mint K. L., b. Eötvösnek ezen szavait talán megérthette volna; azonban; úgy látszik, K. L. csak azt akarja érteni, ami a lehetőségig legvilágosabban mondatik ki, s abból, hogy Eötvös a felelősséget világosan ki nem mondá, célszerűnek látta azt következtetni, hogy Eötvös a kormányi felelősséget nem kívánja. Legyen szabad sajnálkozásunkat jelenteni ki afelett, hogy K. L., ki Eötvös első négy cikkelyét *áttanulta*, ezen terhes foglalatosságnál annyira elfáradt, hogy Eötvös későbbi cikkelyeinek még olvasására sem maradt ideje; másképp azon cikkelyből, mely 406. számunkban jelent meg, alkalmasint kiigazíthatná vala tévedését, miután e cikk végén báró Eötvös ekképp szól:

„E bajoknak oka mélyebben fekszik - fekszik azon bizodalmatlanságban, mely létezni fog mindaddig, *míg a felelősség kimondása által* e bajnak gyökerei nem vágatnak el; fekszik abban, hogy egy törvényhozás helyett 52 törvényhozást bírunk, melyeknek mindegyike a másiktól különvált irányt követ, s hogy nincs hely, melyen a kormány központosított érzete szabadon nyilatkozhatnék, hol érdekei valósággal képviseltetnének. *Felelős kormány s törvényhozási összpontosítás:* ez vala első szavunk, mellyel a zsurnalisztika mezején föllléptünk; kik hazánk kifejlődését más úton keresik, azoknak tisztelhetjük szándokaikat, de bennök mindig politikai elleneket fogunk látni."

A mondottakból olvasóink, s reméljük, K. L. is által fogja látni, hogy a modoron kívül, mely az. író egyedisége szerint változik, Irinyi s Eötvös cikkelyei között csak azon különbség létezik, melynek léteznie kell, midőn az íróknak egyike a jelen pillanat teendőiről, másika egy bizonyos rendszer távol kifejlődéséről szól, az elvekben különbséget találni alig sikerült volna. K. L.-nak, és ha ahelyett, hogy Eötvösnek négy cikkelyét áttanulta, a többieket is legalább átolvasta volna, mely fáradsága által azon kérdést önmaga meg fogja magának fejthetni: *melyik centralizációt tekintse tulajdonképpen a P. Hírlap centralizációjának, Eötvösét vagy Irinyiét?*

Ha K. L. a jelen pillanatra tekintve, kérdez, nem szenved kétséget, a *P. Hírlap* dolgozótársai, Irinyi, mint Eötvös, azt fogják felelni, hogy hazánk *jelen állásában*, mielőtt bizonyos előzmények tétettek, leginkább csak azon indítványokat tartják kivihetőknek, melyeket b. Eötvös első cikkelyeiben érintett.

Ha törekvéseink végső céljáról kérdeztetünk, azt fogjuk válaszolni, hogy célunk egy parlamenti kormány elérése, s hogy e kívánatunknak minden következéseit elfogadjuk; míg ezt elérnünk nem lehet, állandóan fogunk ragaszkodni jelen megyei szerkezetünkhöz, melyen kívül szabadságunknak más biztosítékai nincsenek, sőt, ragaszkodni fogunk e rendszer némely

kinövéseihez is, ha látjuk, hogy azoknak szabályozása által a megyék biztosítékai természetöket elvesztenék.

Úgy hisszük, e program elég világos, nem is képzeltük soha, hogyan maradhata ezen eljárásunk iránt, melyet már annyiszor kimondánk, valaki kétkedésben.

III

Még két vád emeltetik K. L. cikkelyeiben ellenünk, melyet válasz nélkül nem hagyhatunk.

Az első: hogy törekvéseink által az alkotmányos szabadságot veszélyeztetjük, mert hisz ha annak egyedüli biztosítéka, a megyei rendszer, végre sírba dől, ki lesz annak oka, mint azok, kik ezen institúció depopularizációja körül fáradoznak?

A második: hogy világos, már létező biztosítékokat puszta álmokért, minő a miniszteri felelősség, cserélünk fel, s sajátszerű birodalmi kapcsolatunk miatt elérhetetlen célok után fáradunk.

Midőn ma e vádak elsejére felelünk, éppen mivel az annyira fontos, ne vegye rossz nevén senki, ha egész őszinteséggel szólunk, s midőn magunkat védelmezzük, röviden azon eljárásra is kiterjesztjük figyelmünket, melyet a haladó párt azon tagjai által, kik magokat a megyerendszer barátinak nevezik, eddig követtetett, s melyet az *Erdélyi Híradó* mindig helyeselni látszott.

Mindenekelőtt meg kell vallanunk, midőn K. L. cikkelyében azt olvastuk, hogy a megyék depopularizációja lapunknak tulajdoníttatik, a tárgy egész komolysága mellett nem nyomhattuk el mosolygásunkat. - K. L. cikkelyeit azon megye állapotának leírásával kezdi meg, melyben egykor - s teljes meggyőződésünk szerint - a közügy nagy hasznára, évekig a közdolgok vezetésében részt vett. „Láttam gyűlést fegyveres erő által szétveretni - úgymond -, voltam konferenciában, hol egyhangúlag kimondaték, hogy azon napi gyűlésen életem forog veszélyben. Voltam gyűlésen, hol házunk szétromboltaték, s csak egy jó emberünk őrködése s kora híradása menté meg életünket. Voltam számos gyűléseken, midőn a féket bontott tömeg vad dúlongásai előtt reményt vesztve némult el az intelligencia, s dekretálták nem azt, mire fölhíva voltak, sem nem azt, mit vezetőik akartak, hanem éppen mi eszökbe jutott. Láttam gyűlések helyén borzasztó csatát, sokszoros halált s százakra menő sebesülteket. Láttam, miként merült el minden más tekintet a legparányibb tárgy vitatásánál, egyedül a pártok ereje mérkőzék a tusában. *Láttam száz ellenszegülést a megyétől világos törvény ellen;* száz feltámadást egyesektől a megye ellen. - Hallottam mondani: mi a megye, én vagyok holnap, ha tetszik! Szóval anarchiát, minőt csak Magyarhon ismert ily alakban.” S miután mindezeket látta, hallotta, tapasztalta, miután mindezeket oly lelkesen előadá, akkor végre kisül, hogy a megyei rendszer depopularizációjának okai mi vagyunk. A megyerendszer azon buzgó barátai, kik, amint egy- vagy a másiktól jobban fizettettek, a haladás mellett vagy vele szemközt ellentétben, meggyőződésöket ólmos botokkal vívák ki, akik a legfontosabb ügyet a legparányibb pártérdekeknek feláldozták, akik a megyét odavezették, hogy világos törvényeknek ellene szegüljön, mindazok nem tettek semmit a megyerendszer depopularizációjára, s minden ellenszenvnek oka egyedül a *P. Hírlap*-ban fekszik; valóban, ha a tárgy nem volna oly szomorúan komoly, jóízűt nevetnénk a vádnál, mi egészen az egykori farkasra emlékeztet, mely, mint tudva van, az egy patakból sokkal alantabb ivó bárányt azzal vádolá, hogy vizét zavarja.

De hagyjuk ezt, fogadjuk el, ha úgy kell, a vádat, hogy *jelen* megyei rendszerünk depopularizációjára nézve lapunk nem volt minden befolyás nélkül; de ha ezen rendszeren igen közel jövőben változások történendenek, éspedig oly változások, melyek által megyéink hatásköre tetemesen megszoríttatik, csak mi leszünk-e ennek okai?

Kétségen kívül - így fog válaszolni K. L. e kérdésre -, hisz ki az, ki a megyerendszer megszorítását minden cikkelyében újra kívánja? ki szól központosításról? ki indítványozá, hogy alkotmányunk biztosítékát inkább felelősségben, mint megyei rendszerünkben keressük? nem-e a *P. Hírlap*? hisz azért mondunk neki ellen szüntelen, az a különbség köztünk s e lap tanai között, hogy míg a központosítás iskolája megyei szerkezetünket a lehetőségig szűk korlátok közé szorítja, mi azt inkább terjeszteni, vagy legalább jelen állásában fenntartani kívánjuk.

Így hát önök, a központosítás azon ellenei, kik a haladás zászlóihoz esküdtek, meg akarják tartani megyei szerkezetünket, melynek mi megváltoztatását kívánjuk. Mi nem kételkedünk szándékuk tisztaságán, de lássuk egyszer a módokat, melyeket önök e cél elérésére választanak.

Magyarország nagy átalakulás korában él, a közéletnek alig van ága, melyben változások szükségesekké nem váltak volna, nézzünk végig az indítványokon, melyek önök által tétettek, s fontoljuk meg röviden - nem azoknak helyességét, mert hisz azon mi nem kétkedünk, de azt, mennyiben egyeznek meg azok az önök által vallott azon céllal, hogy megyei szerkezetünk szűkebb korlátok közé ne szoríttassék.

Az első, mi szemünkbe tűnik, a népképviselet kérdése. A haladási párt egyik fő kérdésének tűzte ki ezt, s az *E. Híradó* a központosítás ellen többször nyilvánított ellenszenve mellett is - K. L-ről előbbi politikai életéből azt bizonyosan tudjuk -, kétségen kívül meg fogja vallani, hogy a népképviselet keresztülvitele programjához tartozik.

A népképviselet, mint e tárgyról régebben írt cikkelyeinkből látható, a megyei rendszer tetemes megváltoztatás nélkül nem létesíthető, sőt ha mindazok, mik általunk akkor mondattak, el nem fogadtatnának is, tagadni nem fogja senki, hogy a népképviselet legalább azt igényli, hogy a megyei gyűlések választott képviselőkből alakíttassanak, azaz ős-népgyűlésekből, mely név egykor annyira tetszett, képviselői gyűlésekké váljanak.

A népképviselet eszméje azon gyakorlattal, mely jelenleg nálunk létezik, miszerint nem a polgárok bizonyos száma, hanem csak egyes törvényhatóságok küldenek a törvényhozásba követeket, már magában nem fér jól öszve, azonban mégis képzelhető, hogy a népképviselet eszméje csak annyiban alkalmaztatnék, mennyiben a választási jog a nemzet minden osztályaira különbség nélkül kiterjesztetik, anélkül azonban, hogy az arány, melyben az egyesek e joggal élnek, egyenlővé tétetnék, miként azt Angliában még a reform után is találjuk, hol a választói jog minden egyesre, ki bizonyos cenzus alá esik, kiterjed, azonban egyes városok választói tetemesen kisebb számmal levén, mégis éppannyi követet küldenek, mint más sokkal nagyobbak. Mondjuk, a népképviselet ily módoni alkalmazása lehetséges, azonban ha a haladó pártnak a múlt törvényhozásban felállított programját tekintjük, alig gondolhatjuk, hogy az szándékai közé tartozhatott.

Csak a városok szavazatának elrendezése forgott kérdésben, s az alsótábla haladó többségének határozata az vala: hogy az egyes városok szavazata lakosainak száma szerint határoztassék meg, s hogy nem mindeniknek egyenlő, hanem a legnagyobbaknak tizenhatszor nagyobb nyomatékú szavazat adassék, sőt hogy egyes kisebbek választói kerületekben egyesíttessenek. Miáltal, amint mindenki látta, a haladó párt az egyes törvényhatóságok képviseletének elvét elhagyva, a valóságos képviseleti rendszer mellett nyilatkozott.

Törvényhozásunk általlátta, hogy minden reform, mely csak közjogi kérdésekkel foglalkozik, örökké meddő marad, s azért oly tárgyakra is kiterjeszté figyelmét, melyek közelebbről az egyes polgárok személyes viszonyait illetik.

Büntető törvénykönyvünk javítása volt az első, mi e tekintetben munkásságukat kíváná. S mi volt e tekintetben programja azon pártnak, melyhez magát K. L. úr is számítja?

A perbe fogás - mely most nemesekre nézve a közgyűlést illeti - perbe fogó esküdtszékre (grand jury-ra) bízatott.

Az ítélet hozása - mely most a megye által választott vagy a főispán által kinevezett bírákat illeti - esküdtszékre, azaz oly bírószékre bízatott, mely a megye választásától független.

Az ítélet végrehajtása - mely most egészen a megye önkényétől függ - az országgyűlés által kidolgozandó tömlöcrendszer által vala meghatározandó, s egy különös helytartótanácsi osztály alakítása indítványoztatott, mely csak a törvényhozásnak felelvén, a tömlöcrendszer pontos megtartására felvigyázni s az egyes megyéket arra kényszeríteni tartozzék.

A közmunkák- s közlekedési eszközökre nézve éppen a haladó párt által tett azon indítványra ki nem emlékezik, miszerint minden közlekedési eszközök építése iránt az elhatározás a törvényhozásra, a végrehajtás egy, a felség által kinevezett s csak az országgyűlésnek felelős egyedre bízatott? Noha semmi a megyei hatóságot inkább meg nem szoríthatá: ki fájlalta e törvénynek el nem fogadását inkább, mint éppen a haladó párt.

Csak a főbbeket említjük, de nem hallgatjuk el azon lelkesedést, mellyel még ezenkívül a *szabad községek* fontos ügye is a haladó párt által felkaroltatott, s bizonyosan nem őt illeti a vád, ha nagyobb községeink, melyek magokat az úri hatalom alól kiváltak, még jelenleg is minden saját hatóság nélkül szűkölködnek.

Ezek valának a haladó párt programjának fő pontjai, ezek azok, melyekért mi is magunkat mindig ahhoz számítók, s K. L. bizonyosan büszkeséggel fogja megvallani, hogy mindezen pontok kivívása mellett mindent, mi hatalmában álla, elkövetett. Föltenni, hogy azok, kik ezen ügyek mellett felszólaltak, azoknak létrehozását nem kívánták, a legnagyobb balgatagság vagy rossz lélek volna mindenki részéről; sőt azt kelle óhajtaniuk, hogy buzgalmuknak minél hamarabb s minél tökéletesebb eredménye legyen.

Tegyük föl, hogy ez óhajtás sikerült, s a haladó párt programja csakugyan tökéletesen életbe lépett, mily hatást gyakorland ez az annyiaktól megtartani kívánt megyei rendszerre.

Megyei gyűléseink a népképviselet elvének elfogadása által ős-népgyűlésekből képviselői gyűlésekké változtak; az utasítás adási jognak gyakorlata vagy lehetetlenné vált, vagy az országgyűlési követeknek kétfokú választását teszi szükségessé.

A büntető perbe fogásnak joga a megyei gyűléstől elvétetett.

A büntető bíráskodás legfontosabb része a megyétől egészen független esküdtszékekre bízatott.

Maguk a tömlöcök mikénti elrendezése s tartása már nem a törvényhatóság teendői közé tartozik.

A közmunkák használata s a közlekedési eszközök elrendezése iránt a megye hatalma megszűnt, s valóságos központosítás hozatott be.

Minden község, mely magát megváltja, s így a községi rendszer gyakorlatába jő, a megye hatáskörét szűkebbre szorítja.

S most kérdjük olvasóinkat, kérdjük K. L. urat, volt-e valaha nagyobb önámítás, mint midőn azok, kik felszólaltak ezen indítvány mellett, melyeknek mindegyike a megyei rendszer tetemes megszorításához vezet, kik évekig küszködnek, hogy azokat életbe léptessék, kik az egyesülés-jogban a szabadság egyik legfőbb jótéteményét tisztelik, s minden közcélú egyesületben

részt vesznek, noha minden nagyobb egyesület azon közéletnek, mely elébb kizárólag a megyében működött, egy részét fölemészti; ha, mondjuk, azok, kik ezt teszik, egyszersmind a jelen megyei szerkezet legbuzgóbb barátainak nevezik magokat; kérdjük: volt-e nagyobb önámítás a világon, mint ha azok, kik újabb időben alig tettek indítványt, mely nem a jelen megyei rendszer megszorításához vezetne, mégis oly határozottan szólalnak fel azok ellen, kik e rendszer megváltoztatásának szükségét kimondani merészelék; volt-e nagyobb következetlenség - bocsánatot e szóért -, mint azoké, kik a Védegylet s Iparegyesület elrendezésében minden módon központosítás után törekedtek, s midőn ez elv alkalmazása a haza közdolgaira nézve követeltetik, azt káros- s veszélyesnek hirdetik, mintha nem volna egy nagy Védegylet alkotmányunk is, mely által szabadságunkat őrizzük, mintha az egész haza nem volna egy óriási Iparegyesület, melyben millió polgárok, mindenik saját körében, a haza felvirágzásán dolgozik.

K. L. úr kijelenti bámulását afelett, hogy b. Eötvös oly indítványok elébe, melyek az öszves haladó párt által elfogadtattak, a központosítás népszerűtlen elvét tűzte ki; legyen szabad kijelenteni még nagyobb bámulásunkat afelett, hogy a haladó párt, midőn majdnem kizárólag oly indítványok mellett küzdött, melyek megyei rendszerünket megszorítják, az elvet, melynek ez indítványok következményei, csak népszerűtlensége miatt hallgatta el, legyen szabad kijelenteni sajnálkozásunkat afelett, hogy ez történt, mert mi részünkről alig ismerünk egy nemzet haladása korszakában valami veszélyesebbet, mint ha törekvéseiknek alapelve a pártok által ki nem jelöltetvén, az egész haladás a véletlennek engedtetik által.

Vegyük a jelen esetet. Megyei szerkezetünk, miként azt most gyakorlatban látjuk, nem fér meg a haladással. Ennek szükséges következménye az vala, hogy számos oly indítványok tétettek, melyeknek elfogadása által, mint olvasóink már a fenn mondottakból láthaták, a megyék hatásköre megszoríttatik. Erre nézve köztünk s a haladó párt között nem létezik különbség, sőt ha az egyes tárgyak iránt tett indítványokat tekintjük, az írás modorán kívül alig fog valaki az előbbi s mostani *P. Hírlap* között különbséget találni.

De a haladó párt azon része, mely a jelen *P. Hírlap* működését veszélyesnek hirdeté, azon meggyőződésből indul ki, hogy noha ezen egyes indítványai elfogadtatnának, a megyerendszer, mely most alkotmányunk biztosítékát teszi, jelen erejében fenntarthatja magát.

Mi az ellenkezőről vagyunk meggyőződve, s midőn ugyanazon indítványok mellett felszólalunk, egyszersmind annak szükségét látjuk által, hogy, miután mindezen haladási kérdések eldöntése által megyei szerkezetünk annyira megszoríttatik, hogy alkotmányunk biztosítéka többé nem lehet, helyébe más bizonyítékokról kell gondoskodnunk. Itt fekszik a köztünk s a haladó pártnak jelenleg ellenünk fellépő része között létező különbség, mint azt K. L. igen helyesen megjegyzé, midőn a 34. számban kinyilatkoztatva, hogy Eötvös centralizációja ellen nehézségei nem levén, csak midőn a 402. számban *a felelős kormány s rendi alkotmány képviseletivé átalakításáról tétetett szó, vevé észre a különbséget*.

Kinek felfogása helyesebb, a jövő, s úgy hisszük, egy közeljövő meg fogja mutatni. Azok működtek-e célszerűbben, kik midőn oly indítványokat tesznek, melyek által jelen megyei rendszerünk sokkal szűkebb korlátok közé szoríttatik, arról, hogy alkotmányunk ezen garanciáját mással pótolni kell, hallani sem akarnak, vagy azok, kik a megyei rendszernek a haladás által szükségessé vált megszorítását előre látván, a nemzetet szüntelen arra intik, hogy új biztosítékokról gondoskodjék, a nemzet később-előbb bizonyára igazságosan meg fogja ítélni, *s habár a megzaklatott megyei institúció hanyatlásnak indulna, s a hatalomnak esnék is martalékul*, a felelet-terhet bizonyosan nem azokra fogja vezetni, kik őt szüntelen e fenyegető veszélyre emlékezteték.

Fogjuk össze röviden a mondottakat.

Azzal vádoltatánk, hogy az alkotmányos szabadságot veszélyeztetjük, mert annak egyedüli biztosítékát, a megyei rendszert nem más, mint mi, kik azt depopularizáltuk, fogjuk sírba dönteni.

Mi azt illeti, hogy a megyerendszert mi depopularizáltuk: hivatkozunk K. L. idézett soraira, s kérdjük olvasóinkat, vajon a *P. Hírlap* hasábjain olvastak-e valaha valamit, mi e rendszert inkább depopularizálhatná, mint K. L-nak szónokilag előadott leírása azon megyéről, melyben oly üdvösen működött.

Azon vádra nézve, hogy megyéinket szűkebb hatáskörbe akarjuk szorítani, megmutattuk, hogy az a haladás minden barátai által szintúgy céloztatik, s hogy a mi s az ő törekvéseik között alig létezik egyéb különbség, mint, hogy mi a megyék hatáskörét megszorítván, az elvet, mely szerint az történik, ti. a központosítást, kimondottuk, s a nemzetet figyelmessé tettük, hogy szabadságának új biztosítékairól kell gondoskodnia.

Mi szívesen elfogadjuk ezen eljárásunk egész felelősségét.

IV

Az utolsó ellenvetés, mely K. L. úr s vele igen sokak által politikai rendszerünk ellen felhozatik, *céljaink kivihetetlenségében* fekszik. Szemünkre hányatik, hogy puszta, főképp sajátszerű birodalmi kapcsolatunk miatt kivihetetlen álmoknak áldozzuk fel alkotmányunk legfőbb biztosítékait.

Valahányszor valamely tétel megfoghatatlannak látszik (így szól Pascal[1]), meg kell vizsgálnunk annak ellenkezőjét, s ha azt világosan hamisnak találjuk, bátran elfogadhatjuk az elsőt, bármi megfoghatatlannak látszassék.

A nagy gondolkozónak ezen szabálya szerint felfogásunk helyességének bebizonyítására valamint a legkönnyebb, úgy talán a legcélszerűbb mód volna megmutatni, miként azon politikai rendszer alkalmazása, melyet politikai elleneink magoknak kitűztek - ha ez eljárás csakugyan rendszernek nevezhető - a lehetetlenségek sorába tartozik; miután azonban, ki utolsó cikkelyünket figyelemre méltatá, már az ott mondottakból láthatta, miként sok azon indítványok közül, melyek a haladó párt által hazánkban majdnem általában elfogadtattak, megyei rendszerünkkel meg nem férnek, most az ellenünk tett ellenvetés megcáfolására a nehezebb utat választjuk, s azon kérdést állítjuk fel magunknak, vajon csakugyan kivihetetlen-e az általunk védett rendszer, és miért?

Felfogásunk szerint csak két ok lehet, minélfogva azt mondhatnók.

Az első, mert az elv, mely mellett felszólalánk, e hazában többségre soha nem számolhat, s azért alkotmányos úton behozhatatlan.

A második, mert habár rendszerünk az országban többséget nyerne is, a kormány azt sajátszerű birodalmi kapcsolatunk miatt el nem fogja fogadhatni.

Lássuk.

Mi az elsőt illeti: az ellenszenv, mely a központosítás elve ellen létezett s melyről K. L. szól, kétségen kívül nem vala titok előttünk sem, s habár, mióta a *P. Hírlap* új irányában működik,

[1] Reflexion sur la géometrie en general.

ez ellenszenv tetemesen kevesbült, s jelenleg többet számíthatunk elvbarátaink közé, mint első föllépésünk alkalmával tehetni reméltük egy év múlva, s habár az *Erdélyi Híradó* 28. számában olvasva: *miként az E. H. is a központosítást s ezzel kapcsolatban a parlamenti kormányt tűzte ki azon célnak, melytől honunk egykori felvirágoztatása föltételeztetik, s melyre munkálni a honfi-feladatok leghasznosabbikai közé számítja*, magunkat többé elkülönzött állásban lenni nem panaszolhatjuk, mégis megengedjük, hogy a központosításnak, főleg neve miatt, e hazában még számos ellenségei vannak.

A központosítás ellenei kétfelé oszolnak.

Első sorban állanak azok, kik konzervatív nevezet alatt minden haladásnak, legalább annak, mely a szabadság érdekében céloztatik, ellentmondanak, s a *B. P. Híradó*-t s *Nemzeti Újság*-ot választák orgánumoknak.

Velök többnyire ellentétben, de mennyiben ellenünk lépnek föl, egy értelemben azok állanak, kik a megyei szerkezetet az ellenzék leghatalmasabb eszközének tartják.

K. L. úr, mint III. cikkében mondja: *minél inkább elmerült azon idő s körülmények egybevetésébe, midőn a P. Hírlap a megyerendszer elleni ostromát megkezdette, annál világosabb lőn előtte, hogy újra az ismételtetik itt, mi a történészet lapjain annyiszor előfordul, s ez nem egyéb, mint hogy merőben ellenkező célok felé törekedő erők az eszközök megválasztásában bámulatosan egy pontra jutnak*. - Valóban csudálatos, hogy K. L. úr nem jutott ezen gondolatra inkább akkor, midőn a lelkességet látá, mellyel a *B-P. Híradó* s *Nemzeti Újság* a központosítás ellen felszólaltak, s így merőben ellenkező célok után indulva, politikai elleneikkel bámulatosan egy pontra jutottak. Való, senki nem ura gondolatainak, s valamint Newton talán nem teszi nagy fölfedezését, ha alma helyett körtvélyt lát a fáról hullani, úgy K. L. nem tehet róla, ha gondolatai éppen a *P. Hírlap* olvasásánál támadnak benne fel; azonban K. L. meg fogja bocsátani, ha őt figyelmessé tesszük, miként azon egyetértés, mely a haladó párt egy része s a konzervatív párt között az iránt létezik, hogy megyerendszerünk mindkettőjök által védelmeztetvén, minden központosítás mindkettőjök által veszélyesnek állíttatik, sokkal nagyobb annál, mely köztünk, kik megyei rendszerünkről csak azon föltétel alatt akarunk lemondani, ha helyébe más alkotmányi biztosítékokat szerezhetünk magunknak, s azok között észrevehető, kik megyei rendszerünk korlátozását minden föltétel nélkül követelik.

Mi már konzervatív elleneinket illeti: önámítás volna hinni, hogy e párt, míg létezik, alapelvünkre nézve velünk valaha megegyezhetne. Ha azok, kik a szabadságnak lényege helyett csak formáit akarnák megtartani, a törvényhozási központosítás és parlamenti kormány ellen nyilatkoznak, ők céluk kivívására nézve igen jó téren állanak, s eljárásuk teljesen okszerűnek nevezhető. Nézzünk végig a konzervatív párt tudományos auktoritásain, alig van közöttök, ki nem a megyei vagy tartományi szerkezet mellett szólalna fel, a státustudományok nagy restaurátora, X. Károly miniszterével[2] e tekintetben tökéletesen egyetért, s nincs közöttök, ki, ha már alkotmánynak lenni kell, a provinciális rendszert a törvényhozási központosításnál sokkal célszerűbbnek nem hirdetné. S igen helyesen, alkotmányos élet ellenzék nélkül alig képzelhető. Ha már az alkotmányos élet ez egyes tartományok vagy megyék körébe szoríttatik, bizonyos, hogy a kormány, mely természetes egysége szerint képviselője az egyes tartományban egész hatalmával képviseltetik, mindig csak az egyes tartomány vagy megye ellenzékét látja maga ellen föllépni, a kormány egész hatalma tehát mindig csak az ellenzék egy kis részével áll szemközt, miáltal hatalma szükségképp tetemesen növeltetik. Ami tehát

[2] Pensées d'un prisonnier par le Comte de Peyronnet. Tom II. du système provincial.

konzervatív elleneinket illeti, nem is remélhetjük, hogy a helyzet, melyet fő elvünk irányában elfoglaltak, valaha változni fog.

Egészen másképp áll a dolog, ha figyelmünket azokra fordítjuk, kik mint a haladás buzgó barátai, velünk majdnem minden egyes kérdés iránt tökéletesen egyetértenek, s csak alapelvünk elfogadásától vonakodnak. Való, naponként történnek e párt legkitűnőbb egyedei által felszólalások a központosítás ellen, megyei szerkezetünk magasztaltatik, a *P. Hírlap* azzal vádoltatik, hogy midőn a nemzet ezen palladiumát megtámadá, az egész hazát veszélybe hozta, de nem tétetnek-e ugyanakkor ugyanazok által, kik ellenünk ekképp felszólalának, oly indítványok, melyek, mint mindenki láthatja, egyenesen a megyei rendszer tetemes korlátozásához s alapelvünk következményei elfogadásához vezetnek? nem történnek-e országgyűlésről országgyűlésre lelkes felszólalások éppen e párt részéről a felelősség mellett, noha, ki a státustudományokban nem egészen járatlan, első tekintetre láthatja, hogy ez központosítás nélkül képtelenség, s hogy az, ki a felelősség mellett felszólalt, már azon pillanatban megyei rendszerünk fenntartása ellen szavazott, s más szavakkal ugyanazt mondá, mit mi, hogy ti. a megyei rendszer pótlék gyanánt csak addig fenntartandó, meddig más, hathatósabb biztosítékokkal nem cseréltethetik föl. - A dolgok ezen állásában valóban nem felette nagy optimizmus szükséges, hogy azon reményünket fejezzük ki, hogy mindazok, kik e hazában a haladás zászlói alatt állanak, velünk, s pedig nem sokára, alapelvünkre nézve is kezet fognak fogni; hisz e remény nem más, mint azt remélni, hogy kik indítványainkban megegyeznek, egész munkásságunk alapelvét végre el fogják ismerni, s miután a fogalmat elfogadták, a szótól, melyben az kimondatik, nem fognak többé irtózni.

Új névvel tiszteltetünk meg, s K. L. által kodifikátoroknak neveztetünk - kétségen kívül, mert tisztelt ellenünk e szavat más értelemben veszi, mint az a tudományos világban vétetni szokott -, de hisszük, hogy e név is legalább azok előtt, kik újabb időben mindent kodifikálnak, s nemcsak a büntető- és váltó-törvénykönyvet, hanem minden nagyobb törvényjavaslatunkat kódex-formában készítik, nem idézhet ellenünk annyi ellenszenvet, hogy elfelejthetnék, miszerint azon indítványok által, melyeket tettek, a megyei rendszer tetemesen korlátoztatik, s hogy hacsak alkotmányunkat biztosíték nélkül hagyni nem akarjuk, új garanciákról, azaz parlamenti kormány megállapításáról kell gondoskodnunk. Ezen nézetektől vezéreltetve, mi meg vagyunk győződve, hogy bármennyi ellenszenv mutatkozzék még most is az általunk felállított elv iránt, már talán a jövő törvényhozás a törvényhozási központosítás zászlói alatt egyesítve fogja látni azon egész pártot, mely hazánk haladását s kifejlődését tűzte céljául. - Nézzük most, mennyiben olyas törekvésünk: hogy az, birodalmi kapcsolatunk miatt, a kormány által el nem fogadtathatnék.

Nem tagadjuk, hogy alkotmányos s nem alkotmányos országoknak egy birodalomba való egyesítése bizonyos nehézségekkel jár. Ezen nehézségek azonban léteznek, s miután föltennünk nem szabad, hogy valaki által alkotmányos állásunk felforgatása céloztatik, nem lehet senki, ki ezen nehézségek megszüntetését a birodalom állására szükségesnek ne tartaná; egyedül azon kérdés áll tehát előttünk: *vajon ezen alkotmányos állásunkból fejlődő nehézségek növeltetnének-e, ha alkotmányunk azon változásokon menne keresztül, melyeket mi szükségeseknek tartunk, vagy nem?* S mi ezen kérdésre azzal felelünk, hogy meggyőződésünk szerint alkotmányos rendszerünk megváltoztatása nem kevésbbé fekszik az öszves birodalom, mint saját hazánk érdekében.

Összeköttetésünknél fogva a birodalomnak hazánkban két nagy érdeke van.

Az első, hogy Magyarország jóléte a lehetőségig kifejlődjék.

A második, hogy azon erők, melyek e kifejlődés által támadnak, a birodalom közcéljaiban munkások legyenek, hogy Magyarország egész hatalma a birodalom súlyát növelje, s ha kell, akármikor azon célok kivívására használtathassék, melyek a birodalom- s hazánkkal közösek.

Hogy jelen alkotmányi szerkezetünk ezen érdekek elsőjének előmozdítására nem alkalmatos, azt kár volna okokkal bizonyítani, miután a tapasztalás e részben elég világosan szól, s Európa minden népei között alig mutathatunk olyat, mely kifejlődésében annyira hátramaradott volna, mint mi, sokat magasztalt alkotmányunk mellett. Hogy alkotmányunk ezen birodalmi érdekek másodikára nézve nem működött üdvösebben, szinte nem nehéz bizonyítani.

Mert vajon az organizált szétdaraboltság, ezen rendszeresített rendetlenség, melyet szerkezetünk mellett találunk, nem állít-e fel ellenállhatlan akadályokat arra nézve, hogy nemzetünk egész erejével bármely eszme körül egyesülhessen? K. L. a megyékben létező rendetlenséget s kicsapongásokat nagy részben *a magyar kormány elnézése- s folytonos be nem avatkozási rendszerének* tulajdonítja, s mi nem akarjuk vizsgálni, mennyire következetes azok eljárása, kik megyéink autonómiáját alkotmányunk egyedüli biztosítékának tartva, a kormány be nem avatkozási rendszerét hibának tulajdonítják; de kérdjük, K. L. vagy bárki azt hiszik-e, hogy ha a kormány ezen rendszerétől eltér, és semmit el nem néz, s mindenbe beavatkozik, ezáltal ereje növeltetni fog?

A végrehajtás erőtlenségének oka hazánkban azon bizodalmatlanságban fekszik, mely nem egy vagy más, hanem általában véve minden kormány ellen létezik, bármily személyekből alakíttassék az, s vajon nem látja-e mindenki, hogy e bizodalmatlanság csak növeltetik, ha a kormány az egyes megyék belső dolgaiba beavatkozva, ötvenkét törvényhatóságban naponta új harcokat vív? e bizodalmatlanságnak megszüntetésére mi, mint már egy előbbi cikkelyünkben mondtuk, csak egy módot látunk, s az a kormány felelősségében fekszik. Míg ezen elv alkotmányunkba fölvéve nem lesz, haszontalan sopánkodnunk afelett, hogy a haladás iránya célszerűen csak a kormány által tűzethetik ki, mi miatt néha a kormány legcélszerűbb rendeletei ellenállásra találnak, a jelen, mind a kormány, mind saját erőtlenségünkhöz vezető állapotnak maradni kell, mert hisz alkotmányunknak nincs más biztosítéka, s ha Isten választott népét önmaga arra inté, hogy Egyipt hústálait a puszta fáradságteli szabadságával cserélje föl, ki veheti rossz néven a magyarnak, ha őseitől öröklött szabadságát anyagi jólétért áruba bocsátani nem akarja.

Mondassék ki a felelősség elve ma, s a bizodalmatlanság, mely a kormány lépteit akadályoztatá, megszűnik, a nemzet egész ereje a törvényhozás többsége szerint haladó kormánnyal együttműködik, a jelenleg minden egyes törvényhatóságokban vívott apró csaták megszűnnek, s velök azon keserűség, mely a kormány lépteit kíséri. S vajon, hogy ez történjék, nem fekszik-e szintúgy az egész birodalom, mint hazánk érdekében? vajon föltehetjük-e, hogy kormányunk oly rendszerhez ragaszkodjék, miáltal alkotmányos kormányoknak minden kellemetlenségeiben részt vesz, s azon erőt nélkülözi, mely többséggel bíró alkotmányos kormánynak rendelkezésére áll? hogy oly állapotnak fenntartását kívánja, mely mellett a nemzet szabadsága biztosítására csak nem-tevési hatalmával (vis inertiae-vel) bírván, a kormány nemcsak minden nagy törvénytelenség, hanem egyáltalában minden *nagynak* véghezvitelében akadályoztatik, bármennyire üdvös volna is az?

Fogjuk össze röviden a mondottakat.

Azzal vádoltatánk K. L. által, hogy oly indítványok mellett szólalva fel, melyek a haladó párt által általán véve elfogadtattak, mégis a központosítás népszerűtlen nevét választottuk jelszavul. Megmutattuk, hogy e jelszó általunk csak azért választatott, mert indítványaink egyenesen ez elvnek voltak kifolyásai.

Következetlenség hányatott szemünkre. - Előadtuk, miként e szemrehányás igazságtalan, s miként azon különbség, mely E. és I-nek központosításról írott cikkelyeikben létezni látszik, csak onnan vevé eredetét, hogy az első tisztán a jelen pillanatról, a második elvünk végeredményeiről szólt.

Mondatott, hogy a megyék depopularizációja által alkotmányunk egyedüli biztosítéka veszélybe hozatik. - Mi figyelmessé tettük olvasóinkat, miként megyéink jelen hatásköre tetemesen korlátoztatik, ha a haladó párt által tett indítványok elfogadtatnának, s hogy éppen azért alkotmányunk azon biztosítéka, melyet megyei szerkezetünkben találunk, többé fel nem tartathatván, más biztosítékokról kell gondoskodnunk.

Végre ami politikai rendszerünk kivihetetlenségét illeti: előadtuk, miként alapelvünk az egész haladási párt által, hacsak eddigi tetteit meghazudtolni s egészen új programmal fellépni nem akar, szükségképp el fog fogadtatni, s miként annak alkalmazása a kormánynak inkább érdekében fekszik, mint hogy szándékaival, ha azok törvényesek, ellentétben állana.

Mindezekből olvasóink általláthatják, hogy a pályát, melyen eddig haladtunk, munkásságunk ezen új évében is állandóan követni fogjuk.

Azon korszakhoz jutottunk, hol a megyei szerkezet alkotmányunk biztosítéka nem lehet többé.

Minden lépés, melyet a haladás pályáján előbbre teszünk, megyei szerkezetünk gyöngítéséhez vezet.

Más biztosítékokról kell tehát gondoskodni, s ezek csak a törvényhozási központosításban s kormányfelelősségben kereshetők.

Felelősségről szólni, anélkül, hogy egyszersmind központosításról szólanánk, lehetetlenség után vágyódás. Ki az elsőt akarja, ha nem álmodozó, kénytelen elfogadni a másodikat is.

Ez felfogásunk szerint az egyedüli út, melyen hazánk kifejlődése lehetséges, mely az egész birodalom állásának szilárdításához vezet. S gyanúsítások vagy nem motivált ellenszenvek nyilvánítása minket nem fognak soha visszatartóztatni ösvényünk követésétől.

AGRICOLA LEVELEI VI.
ALKOTMÁNY ÉS MEGYE

„A beteg emberi észnek a vakhitre szüksége van mindig, melyben ágyként megpihenve magát álmainak engedheti által; ha a babonás hitnek egy neme lerontatik, a másik már készen áll, s nekem úgy látszik, a beteg csak ágyát változtatja." Így, vagy majdnem így szólt egyszer Desmoulins Camille, mint azt a kivonathalomban - melyről egy előbbi levelemben szólék - feltaláltam. Felfogásom szerint ember soha valóbbat nem mondott még, s főképp ki éltében politikával foglalatoskodott, nem fogja tagadni, hogy a vakhit, mellyel bizonyos tételek elfogadtatnak, nagyszerűbb eredményekhez vezetett, mint bármi helyes okoskodás. Talán a mi politikai krédónknak is lehetnek egyes tanai, melyeknek alapján sokat okoskodunk, de melyeknek helyességéről vizsgálódni soha szükségesnek nem tartottuk? Nem lenne-e jó, ha azon politikai axiómákat, melyekből kiindulunk, egyszer már szinte vizsgálat alá vennők?

- Isten ments meg - így szól urambátyám -, alkotmányunk nyolc századig feltartotta magát, a nemzet mindig ezen alkotmány alatt élt, s gyarapodott, erre nincs szükség.

- De kedves urambátyám - mondom én -, csakugyan igaz volna-e, hogy őseink mindig ugyanezen alkotmány alatt éltek?

- Már, öcsém, ha ezt sem hiszed - válaszolt -, úgy veled szólni nem lehet, az egész világ tudja ezt.

- De - szóltam ismét alázatosan - ha ezt nem tagadnám is én, miután tehát nyolc századig ezen alkotmány alatt éltünk, nem nagy gyarapodást veszek észre. Mindenben hátra vagyunk, nincsenek utaink, nincs kereskedés, nincs gyáripar, van egzekúció s csődper, de nincs hitel; Árvában éhen halnak, s én nem adhatom el búzámat.

- Ez utolsó baj - mondá ő gondolkodva -, magam is úgy vagyok vele, s ha az idén Isten rossz esztendőt nem ad, csakugyan nem tudom, hogy ürítem ki magtáraimat; de mi a többit illeti, bliktri, öcsém; a magyart nem arra teremtette Isten, hogy kereskedése vagy gyárai legyenek; az utak hiányát is csak most vesszük észre, mióta a forspontot megszorítottátok; mi katonanemzet vagyunk, és annak kell maradnunk, ez a nemzet szelleme. S ami a gyarapodást illeti: nézz reám - s ezzel tisztelt rokonom kerekded hasát veregeté s mosolygott.

Ezen argumentum ellen nem lehet mitsem mondanom; pirosabb arcot s kerekdedebb testet nem láthatni széles e világon, mint bátyámon láték, s mi tagadás lenne, ő csakugyan gyarapodott alkotmányunk alatt.

Rövid idővel e beszélgetés után, mely köztem s bátyám között tegnapelőtt folyt, az öregúr derekasan összecsókolva elment, s én szavai felett gondolkodtam.

Tehát alkotmányunk nyolcszáz esztendős, katonanemzet vagyunk, s nemzetünk szelleme azt kívánja, hogy jelen állapotunkban megmaradjunk; urambátyámnak s még többeknek meggyőződése szerint gyáripar és kereskedés nekünk nem való, főképp alkotmányunk tekintetében. Mindez tény, melyen kétkedni nem szabad, mely hitágazatként állíttatik fel, s mely a leghelyesebb okoskodás ellenében mindannyiszor felállíttatik, mennyiszer más okok hiányzanak. De vajon való-e mindezen állítások közül csak egy is. Nézzük például alkotmányunk nyolcszázados korát.

Valaki - ha nem csalódom, gróf Széchenyi volt (kinek általában egyik fő érdeméül tulajdonítom, hogy még akkor is, ha nézeteit nem osztom, régi mesékkel, minő alkotmányunk

nyolc század előtti születése, s nevetséges szójárásokkal, minő az, hogy katonanemzet vagyunk, élni nem szokott, s ki, valamint nem hiszi, hogy a magyar gyomor túrós csuszán, halászleven s pörkölt húson kívül más ételt nem bírhat el, úgy meggyőződött, hogy a magyar szellem pipázáson s beszélgetésen kívül még más munkával is öszvefér), tehát gróf Széchenyi - hogy e hosszú parenthesis után tárgyamat folytassam - nem tudom hol, az alkotmányt ruhához hasonlítá. Én e hasonlatot helyesnek tartom, főképp nálunk, hol ruha s alkotmány, mindkettő igen szűk s igen sujtásos, s vajon, kérdem, ki hallotta valaha, hogy valaki rongyos és használhatatlan ruhája ellen panaszolkodva, abban, hogy ruhája igen ócska, nagy megnyugtatást talált volna?

Azt is felhozhatnám, hogy más nemzeteknek is voltak nyolcszázados alkotmányai, sőt hogy a franciáknak tizennégy százados alkotmányuk volt, s hogy végre megváltoztatásuk mégis szükségesnek tartatott, mert - hogy hasonlatosságaimmal a ruhadaraboknál maradjak - új csizmák szorítani szoktak, de bármi kényelmes soká hordott csizmában járni, eljő a nap, midőn talpa annyira elkopott, s bőre úgy szétszakadt, hogy mégis - újról kell gondoskodni.

Figyelmet érdemel felfogásom szerint az is, hogy alkotmányunk kora azok által említtetik legtöbb látszó megelégedéssel, kik az egész alkotmány iránt egyébként sok rokonszenvet mutatni nem szoktak. Úgy látszik, a magyar alkotmány, mint Ninon de l'Enclos, amennyivel öregebb lesz, annyival szeretetreméltóbbá válik, vagy hazai s mindenki által érthető módon szólva, hogy gazdag nagynének módjára éppen vénségére látja magát körülvéve legtöbb tisztelőktől, kik örökségére, mely naponként közelebbnek látszik számolva, nem győzik érdemeit magasztalni.

Mindezt felhozhatnám, ha azt kellene bebizonyítanom, hogy alkotmányt régiségeért tisztelni balgatagság, de van-e erre szükség? ezeren mondják, hogy alkotmányunk nyolc századig feltartotta magát, de eddig ugyan ki bizonyítá be. Ha ez állított régiség alatt csak az értetik, hogy eldődeinknek már nyolc század előtt is volt valami bizonyos alkotmánya, az állítás hibás, miután, mint Béla jegyzőjéből látjuk, eldődeink már Szent István előtt megegyeztek bizonyos pontokban, melyek szerint közállományi viszonyaikat egymás között meghatározák; ha pedig az értetik, hogy jelen alkotmányunk csak fő vonalaiban is a szent király által állapíttatott meg, ez állítás, ha lehet, még hibásabb. Istvánnak azon állítása: hogy oly ország, melynek lakói több különböző nyelven szólnak, boldog, úgy látszik, sokak által valónak tartatik még most is; de egyébként, úgy hiszem, jelen alkotmányunk, melyben a linzi és bécsi békekötések s az 1791. 26. sz. az alaptörvényekhez számíttatnak, a szent király éppoly kevéssé fogná saját mívének ismerni, mint aminő nem szívesen fogadná el bárki közülünk azon alkotmányt, melyet István népeinek adott, habár a saját megyéjét ott fogná is találni azoknak sorozatában, melyekre honunk akkor osztatott. Nem e helyre való - falusi ember létemre nem is volnék képes - elsorolni azon változásokat, melyeken alkotmányunk századról századra keresztülment, de kérdezzük a józan észt, s ha e messze világon azok között, semmit, de semmit, ami él, nem találunk, mi hosszabb idő alatt nem változott volna, miután még nem született gyermek, ki első éveiben viselt ruháit sokszor ne változtatta volna, ki annyira elvakult, hogy alkotmányok változatlanságát hinné?

Hogy találkoznak, kik velünk szívesen elhitetnék, miként alkotmányunk soha lényegesen nem változott, s józanabbat nem tehetünk, mint ha a lehetőségig feltartani annak minden részleteit: azt nem bámulom, mennyivel nagyobb figyelem fordíttatik a külső formákra, annyival könnyebben feledjük e formák valóságos célját.

Szent Istvánhoz vezetjük vissza megyei szerkezetünket, ám legyen, nem fogja tagadni senki, hogy e király hazánkat megyékre osztá. De nem jut-e eszünkbe, hogy a megyei szerkezet akkor kizárólag a királyi hatalom növelésének szolgált eszközül? s mégis nem vált-e abból,

mit István Nagy Károly példája szerint korlátlan hatalma megalapítására behozott, később a szabadság legfőbb, sőt egyetlen garanciája? s mi e rendszerrel a szabadság érdekében egyszer történt, nem történhetnék-e ismét ellenkező irányban? a megyei szerkezet nem térhetne-e vissza első rendeltetéséhez? s ha majd ekkor keserű panaszra fakadva, vigasztalásunkul az mondatnék, hogy valóban elégedetlenségre okunk nincs, mert hisz alkotmányunk panaceáját, a megyei szerkezetet megtartottuk, nem fog-e ez gúnynak látszani?

Eldődeink hívebbek maradtak öltözetökhöz, mint nyelvökhöz, meglehet, mert az első gazdagabb vala, s így a magyar öltözet még Mária Terézia szelíd ápolása alatt sem veszett el egészen. A magyar mente lassanként prémes selyem- vagy bársonyfrakká sorvadott össze, a kalpag háromszegletű kalappá lett, s a kard kis bicsakká változott által, csak az aranyrojt, zsinór s gyöngyök maradtak, de az öltözet azért magyar ruhának mondatott; nem történhetnék-e az szintúgy bizonyos institúciókkal? ha a rojt és sujtás meghagyatik, mi könnyen megfeledkezhetünk az egyebekről! Nagyapáink kétségen kívül azon büszke meggyőződéssel köték fel kis kardjokat s prémes mentéjöket, hogy Árpád méltó utódaiként jelennek meg a világban; biztosak vagyunk-e mi hasonló csalódásoktól, biztosak vagyunk-e, hogy ha néhány régi forma meghagyatik, azon meggyőződésben, hogy nyolcszázados alkotmányunkat megtartottuk, a többiről meg nem feledkezünk?

Felfogásom szerint csak egy van, mi erről biztosíthat: az, ha puszta formák helyett inkább a dolgok lényegét tekintjük, ha nem az alkotmány részleteit, hanem inkább azon célt tekintjük, melyért azok behozattak. Az, ki nyolcszázados alkotmányról szól, oly valamit mondott, mit soha bebizonyítani nem képes, s mi végre is semmit sem bizonyít; mondjuk, hogy ha nem is nyolc századig, legalább sokkal régebben alkotmányos nemzetté lettünk, hogysem szabadságunkról le akarnánk mondani, így a forma alatt nem fogjuk veszteni a dolog lényegét.

Nagy szójárások spanyolfalakhoz hasonlók, melyek azért állíttatnak fel, hogy megettök oly dolgok tétethessenek, melyeknek célszerűbb titokban tartatni; nem tehetünk józanabbat, mintha ezeket félretoljuk; nyelvünk kevésbbé pompás leend, de mit árt, ha tisztábban fogunk látni.

Sokat írhatnék még. A nagyszerű és semmit nem jelentő szójárások tárgya hazánkban, fájdalom, kimeríthetlen, de időm eltelt, máskorra hagyom. Isten önökkel!

JÖJJÜNK TISZTÁBA

A *B. P. Híradó*-nak méltóságos vezére nemrég a cikkelyeknek egész sorozatát bocsátá közre, melyekben szüntelen *tisztelt barátjának* nevezve, az általam - mióta e lapok vezetésében némely barátaimmal részt veszek - vitatott nézeteket a gúny és elmésségnek minden hatalmában álló fegyvereivel megtámadja. Én, aki az inimicus causae, amicus personae-nak nagy barátja soha életemben nem valék, sőt - megvallom gyengeségemet - nem is foghatám fel tulajdonképpen soha, azok között, kik egészen ellenkező utakon járnak, a barátság szoros kötelékei miként tarthatják fel magokat: a méltóságos vezér úrnak keserű hangulatát, mellyel cikkelyeiben rólam, tisztelt, sőt egy helyen *drága* barátjáról szól, rossz néven nem veszem, s valamint csak önbelátásom hiányának tulajdoníthatom, hogy a tisztelt vezér úrnak elveit egykor az enyéimmel ugyanazoknak gondolva, őt barátaim közé számítám, úgy most kénytelen vagyok eltűrni, hogy *szerencsétlenségemre*, mint ő maga mondja, itt van ő, ki *elaltató hosszadalmassága cikkelyeimet* megcáfolva, olvasóit figyelmessé teszi: mi módon akarja b. E. J., *tisztelt, sőt drága barátja* rászedni honfitársait, miként akarja ábrándokért feláldozni hazája valódi szabadságát stb. stb. Nem fogom ismételni mindazt, mit a vezér úr barátsága lángérzetében tisztelt barátjáról mond, s e részben azon cikkelyekre utasíthatom olvasóimat, melyek a *B. P. Híradó*-ban a 210. számtól kezdve egymásután megjelentek, úgyis, ki a *P. Hírlap* tanainak helyességéről kételkedik, alig olvashat jobbat e cáfolatoknál, melyek, mint Machiavelli híres munkája, csak azon rendszer keserű kigúnyolására látszanak írva lenni, melynek állítólagos védelmezői. Én, mint mondám, a tisztelt vezér úrnak keserű hangulatát rossz néven nem veszem, van azonban számíthatatlan elmésségei között egy, melyet nem hallgathatok el, s pedig azért, mivel nemcsak lapjaiban, de más lapokban is többször ismételtetett, s mert a tisztelt közönséget tőle csak úgy remélem megmenthetni, ha reá egyszer válaszolok; - s ez azon igen jóízű tréfa, hogy b. E. J. regényíró és költő.

Igen, én írtam regényeket. Jókat-e vagy rosszakat, ártottam-e velek irodalmunknak, vagy magamat tettem általok nevetségessé? azt sem a *B. P. Híradó*, sem annak vezére egymaga elhatározni nem fogja; de vajon ebből mi következik? kétségen kívül a *B. P. Híradó* nézete szerint az: hogy b. E. J., mert regényeket írt, másra, főképpen politikára képtelen. De hogy a *B. P. Híradó*-nak egy kedvelt szójárásával éljek, *konstatírozzuk a helyzeteket*. Míg én regényeket írtam, ugyan az igen tisztelt vezér úr mit tett? gazdaságán kívül haszonbérbe vevé egy nagy alföldi községnek korcsmajogát. Kétségen kívül ezen kereset éppoly tiszteletre méltó, mint bármi más, megengedem, sokkal szebb s hasznosabb a regényírásnál, de a kérdés nem ez; a kérdés e helyen csak az lehet: a korcsmajog kibérlése annyival jobb előkészület-e politikus pályához, hogy ki körüle fáradozott, afelett, ki költészettel foglalatoskodott, már ezáltal kiszámíthatlan felsőbbséggel bírna? s e kérdésnek megfejtése nehezebb, mint a méltóságos vezér úr talán hiszi. Ha álokoskodással akarnék élni, mondhatnám, hogy ily haszonbérléshez a költői tehetségnek szinte nem kis mértéke szükséges, miután a haszonbérlő csak annyiban vállalhat magára tetemesebb évenkénti fizetést, amennyiben jóslói lelkével azon száz és százezer meszely bort és fity pálinkát előre látja, melyet korcsmáiban ivatni fog, mi által nemcsak költő-, de valóságos vátesszé emelkedik, de én nem akarok ily okoskodással élni, s miután a t. vezér úr a költői tehetséget, úgy látszik, nagy hibának tartja, mint kétségen kívül kedves udvariasságot, azt vallom, hogy őt egészen prózai embernek tartom; de mit bizonyít ez? azt-e, hogy már azonnal politikai kapacitássá vált? vagy hogy haszonbérlői tapasztalásainál fogva több képességgel bír azoknál, kik költészettel foglalatoskodnak? - Ez, felfogásom szerint, egy azon állítások közül, melyekről csak tapasztalásból ítélhetünk, s e részben a költő, ki politikával foglalkozik, nem nélkülöz előzményeket. Machiavell - kit talán a méltóságos vezér úr sem

számítand az érzelgős politikusok közé - költeményeket s vígjátékokat írt, Richelieu szomorújátékok készítésén fáradozott, Nagy Fridrik költőnek tartá magát, Canning nem egészen velőtlen politikusnak tartatik igen csinos versei mellett is, úgy szinte az egész utolsó whig minisztérium sem, mely majdnem kizárólag költőből állott, s míg többsége tartott, Angliát azért nem rosszul kormányozá, - többeket említeni e helyen szükségtelen. - És vajon fog-e tisztelt vezér úr ennyi példákat felhozni azok közül, kik valaha a világ bármily országában korcsmaárendával foglalkoztak, s később nagy státusférfiakká váltak? Ha a méltóságos vezér úr ezt teendi, szemrehányásai, melyeket költő-létem ellen tesz, talán valamivel fontosabbakká válhatnak; így elmésségei, mint elmésségek, azon hibával bírnak, hogy nem újak, s már gróf. Sz. által többször használtattak, mint okok, pedig egy hajszállal sem kevésbbé nevetségesek, mintha én abból, mert eddig nagy státusférfiút nem ismertem, ki előbb bormérést haszonbérlett volna, ellenben sok költőt tudok, ki nagy politikai kapacitásnak mutatkozott, vagy azt akarnám következtetni, hogy a vezér úr közdolgok vezetésére alkalmatlan, vagy azt, hogy én erre képes vagyok. Hagyjunk föl - ez véleményem - minden személyességekkel, s fordítsuk egész figyelmünket az előttünk fekvő kérdésekre, s úgy tartom, mind a közönség, melyhez szólunk, mind minmagunk csak nyerhetünk ily eljárás által.

S most a dologhoz.

Sok vita folyt egy év óta a *B. P. Híradó* és a *P. Hírlap* között. Mindazon egyes kérdések alapján, melyekre nézve e két lap többnyire ellenkező véleményeket nyilvánított, egy fő kérdés fekszik, s ez az, melynek megfejtése mindenekelőtt szükséges.

Nézetünk szerint, mint mindjárt első fellépésünk után nyilván kimondottuk: *hazánknak kifejlődése alkotmányunk jelenformáihoz ragaszkodva lehetetlen. Ha tehát haladni akarunk, s egyszersmind alkotmányunkat nem akarjuk megfosztani minden biztosítékától, szükség, hogy oly alkotmányos formákról gondoskodjunk, melyek a haladással ellentétben nincsenek, s egyszersmind szabadságunkat megtámadásoktól megóvhatják*.

Ily biztosítékot *mi a kormányi felelősségen kívül nem ismerünk, s azért a kormányi felelősségnek kivívása* azon cél, melyet munkásságunknak kitűztünk.

Önök, a *B. P. Híradó* vezére s bajnokai e részben másképp vélekednek. Elismerik, miszerint alkotmányos rendszerünknek tetemes változásokon kell átmennie, hogy a célt, mely nem lehet más: mint az összes nemzet anyagi és szellemi tökéletesedésének folytonossága, mint eszköz által elérnünk sikerüljön. Állításuk szerint kívánatuk csak az, hogy hazánk sem alulról, sem felülről jövő despotizmus útján, hanem alkotmányos úton viruljon fel, s hogy ezen eredmény az ausztriai birodalmi öszveköttetésünk fenntartása, sőt ezen kapocs állandóságának szilárdítása mellett jöjjön létre; szóról szóra ugyanaz, mit mi munkásságunk céljául kitűztünk. Csak ezen cél utáni törekvés eszközeire nézve létezik közöttünk különbség. Mi e céloknak elérését csak úgy tartjuk lehetségesnek, ha az alkotmányos törvényhozás mellé egy szinte alkotmányos, azaz felelős végrehajtó hatalom állíttatik, önök panaceájokat, természetesen bizonyos hozzáadásokkal, a megyerendszerben keresik, vagy mit mondjunk, keresik, találják, hisz önök minden kétkedésen felülemelkedtek. Kinek van köztünk igaza ezen egy főkérdésre nézve, azaz, minek megvitatása szükséges, ha az eldöntetett, a többi magától következik. -

Önök ugyan, nem „az elmélet mezején forgó, országférfias, közbirodalmi, sőt európai állás szempontjáig felemelkedett férfiak," azon meggyőződésöket nyilvánítják: hogy a vitatás nem sokat fog igazítani, míg azt cselekvés nem fogja felvilágosítani és kalauzolni. (Vajon nem azon cselekvés értetik-e, mellyel a közös teherviselés elve eldöntetett?) Mi azonban, kik tömegek által nem istápoltatunk, és csakugyan azon csalódásban élünk, hogy minmagunkat kormányozzuk, miután azon törvények, melyeknek értelmétől semmi hatalomnak eltérni nem

szabad, megegyezésünkkel alkottatnak, ily tárgyak megvitatásától több eredményt várunk, s ezért felhíva érezzük magunkat egy kissé megrostálni azon állításokat, melyek a t. vezér által oly büszke hangon hirdettetnek.

MI TESZI MEGYEI RENDSZERÜNKET AZ ALKOTMÁNY BIZTOSÍTÉKÁVÁ?

„Ha egyesek, kik közdolgokkal foglalkoznak, vagy egész politikai pártok a nép előtt gyűlöletessé tétetnek, azok, kik velök szemközt állanak, s ellenkező célok után küzdenek, azonnal közbámulat tárgyává fognak válni”: körülbelől ilyformán szól, munkáinak nem tudjuk, mely helyén, mert a könyv nincs kezünknél, s csak emlékezetből idézünk, Machiavell, azon férfiú, kit, ha árnyrajzkép nevét érdemlené, vagy az emberi nemnek rossz tulajdonain kívül nem volnának jók is, a legnagyobb emberismerőnek nevezhetnénk. Hogy a *B. P. Híradó* férfiai - kiknek ritka tudományosságáról mást föltenni különben sem lehetne - a nagy olasznak e mondását ismerék, kitetszik a vitatkozási módból, melyet irányunkban követnek, s mely röviden kimondva abban áll, hogy a *P. Hírlap* tanai s azok, kik e tanokat hirdetik, a közönség előtt gyűlöletesekké tétessenek.

A *P. Hírlap* egyik vezéreszméjeként állítá fel: hogy, miután minden institúció csak addig működhetik üdvösen s csak addig biztos megtámadások ellenében, míg természetes körében marad, s miután megyei rendszerünk egész politikai életünket elnyelé, s jelenleg oly dolgokkal is foglalkozik, mik vagy a törvényhozás, vagy a községi rendszer teendőihez tartoznak, ha a megyei rendszert - mint olyat - biztosítani akarjuk, a törvényhozás szilárdításáról s erős községi rendszer teremtéséről kell gondolkoznunk; vagy más szavakkal: a megyék jelenleg mind az egyes községek, mind az összes törvényhozás hatáskörébe belevágnak, s ha akarjuk, hogy alkotmányunk céljának megfeleljen, és megyei szerkezetünk minden megtámadás ellen biztosíttassék, szükség, hogy az annyit emlegetett önkormányzást valósággá tegyük, azaz közéletünket úgy rendezzük el, miszerint öndolgait csakugyan mindenki önmaga intézze, ti. mi csak egy községet illet, nem a vármegye, hanem csak a község maga, mi az egész országot érdekli, ismét nem a megye, hanem az országgyűlés vagy egyedül neki felelős tisztviselő; és a megye csak azon tárgyakkal foglalkozzék, melyek egy községnél többet, vagy az egész megyét, de nem az egész országot érdeklik.

Ezt mondtuk mi, s ím a *B-P. Híradó* oly módon szól, mintha a megyei szerkezet tökéletes megsemmisítése volna célunk, a lap tc. vezére, egy új Marius Karthágó romja fölött, már az ötvenkét megye düledékein képzelve magát, feljajdul azoknak istentelensége ellen, kik e dicső alkotmányt feldúlták, s kiket a jövő kor bírói széke elébe idéz.

Nemzetiségünk fenntartása első kötelessége minden magyarnak. Mi mindig éreztük ezt, s talán egyike a fő okoknak, melyek miatt a törvényhozási központosítás mellett szót emeltünk, azon meggyőződésünk vala: hogy hazánk külön ajkú népességei mellett, hol általánosan magyarnak csupán a törvényhozást nevezhetjük, nemzetiségünk annyival *biztosabban áll, mennyivel nagyobb s általánosabb azon befolyás, melyet törvényhozásunk az ország minden részeire gyakorol*. Hogy ezen nézetünk nem vala alaptalan, sőt hogy, miután az úgynevezett municipális jogok nemzetiségünk legigazságosabb követelései ellen már eddig is felhozattak, e veszély azáltal még nagyobbá válik, ha nem nemes honfitársainkat, kik között a magyar elem aránylag még gyengébb, politikai jogainkban részesítjük, ki fogja ezt tagadni? - A nemzetiség azonban tisztán törvényes rendelkezések által nem tartathatik fel; az egész világ tapasztalása mutatta, hogy hol különböző nemzetiségek érintkezésbe jöttek, a győzelem mindenkor azé maradt, mely aránylag míveltebb, azaz nem anyagi, hanem szellemi tekintetben erősebb vala. Míg csak törvényeket alkotunk, sokat tettünk, de nem eleget, hogy célunkat elérjük, csak ha a magyart a míveltség magasabb fokára emeltük, biztosítottuk nemzetiségét

igazán. Minden, mit a műipar, a kereskedés, a tudomány emelésére teszünk, mindannyi bevehetetlen bástya nemzetiségünk körül.

Ezek voltak nemzetiségünk terjesztésére nézve elveink, s a *B-P. Híradó* 213. számában nagy zajt emel a nemzetiség mellett, melyet megyei szerkezetünkkel együtt sírba akarunk dönteni, s mind ő, mind mások a magyar végső óráját hiszik bekövetkezettnek, mivel mi s barátaink a műipar emelését célul tűzve, néhány német műiparos beköltözését szívesen látnók; mintha bizony oly nemzetiség, mely Európa közepette csak akkor tarthatja fel magát, ha kínai fallal körülvéve, minden idegen érintkezéstől megőriztetik, nem hordaná már magában az enyészet magvát, mintha minden törvényhozási dajkálás feltarthatná azt, miben semmi életerő nincsen.

Mondtuk, hogy megyei szerkezetünket sem célszerű, sem, főképp ha egyedül áll, elég erős alkotmányi biztosítéknak nem tartjuk, s hogy éppen azért - feltartva addig egész megyei szerkezetünket - új biztosítékokról kell gondolkoznunk, hogy egy felelős kormány törvényes útoni kivívására kell fordítani minden igyekezetünket, s ím a *B-P. Híradó* azzal vádol, miképp alkotmányunkat biztosítékaitól akarjuk megfosztani.

Sőt még kis jegyzetecskékben azon panasszal is föl kelle lépni ellenünk, miszerint a közönség tapsának önmeggyőződésünket áldozzuk fel, noha - s ez egyet nem mondjuk minden büszkeség nélkül -, e lap, melyet egy évnél tovább vezettünk, meggyőzhete mindenkit, hogy ha honfitársaink helybenhagyása s bizalma a legnagyobb kincs is előttünk, melyet ismerünk, s mely után, mint fáradságunk jutalma után, vágyódunk, meggyőződésünk lepletlen kimondása által szívesen kockáztattuk ezt is, mihelyt felfogásunk szerint a haza java úgy kíváná.

Hisz csak gyűlöletessé tegyük a *P. Hírlap*-ot s az egész ellenzéket (mert hisz hasonló lojalitással bántak mások ellenében is) a közönség előtt, mint Machiavell mondá, ez azonnal szeretettel fog viseltetni irántunk. A nép hölgyhez hasonló, nem szívesen marad szerető nélkül, ha előbbi kedvesével összeveszett, ez a legjobb pillanat, hol kegyeit megnyerhetni. Így terveztek önök.

A számolás jó s helyes, benne csak két hiba követtetett el. Az első: hogy az, kinek kegyeit önök helyhatósági ditirambusaikkal vadásszák, önöket régen ismeri, s bármint vonja is el bizalmát a jelen ellenzéktől, soha irántunki haragjában annyira menni nem fog, hogy csak azért - par dépit - azokat válassza kedvesének, kik új köntösben, vendéghajakkal s ifjúra festett arccal jelennek meg előtte, de valamint redőiket el nem takarhatják, úgy a régiek maradnak minden tekintetben, azok tudniillik, kik mindig állított kedvesök gyámkorúságán élősködtek.

A második: hogy valamint vezérök a mi, úgy mi önök *szerencsétlenségére* itt vagyunk, s el fogjuk oszlatni a ködöt, melybe minden kérdés a *B-P. Híradó* által burkoltatott.

Fordítsuk ma figyelmünket önök azon állítására, miszerint megyei rendszerünk alkotmányunknak nemcsak a jelen pillanatban teszi egyik fő garanciáját, hanem egyszersmind olyan, melynél mi, magyarok, helyzetünkben jobbat s biztosabbat nem találhatunk.

Elemezzük ez állítást:

Mi által válik megyei szerkezetünk az alkotmány biztosítékává?

Felfogásunk szerint két tulajdona által.

Először, mivel a megye, mint politikai vitatkozások színhelye, a közvélemény kifejlődésére s hatályos nyilatkozására alkalmat nyújt, s egyszersmind - miként a *B-P. Híradó* 213. számában megjegyeztetik - midőn sok emberben a közdolgok iránt figyelmet gerjeszt, s így *a hivatalnokot, bírót, szónokot s országférfiút (?) képezi*, a nemzet nagy részében *azon politikai bátorsá-*

got ébreszti, mely nélkül - mint a *B. P. H.* ismét megjegyzi - egy nemzet sem tudta még alkotmányosságát megőrzeni.

A megyei szerkezet második tulajdona, mely által alkotmányunknak biztosítékul szolgál, felírási jogában s azon befolyásban fekszik, melyet választott tisztviselői által minden végrehajtásra gyakorol.

Ki a megyei szerkezet ezen tulajdonait figyelemmel tekinti, meggyőződik, miképp a garancia, melyet megyei szerkezetünk alkotmányunknak nyújt, nem éppen egészen illuzórius; de meggyőződik arról is, hogy ezen biztosíték egymagában soha elégséges nem lehet.

Soha a megyei élet a sajtószabadságot nem pótolhatja, de mindamellett felszámíthatlan azon haszon, mely a megyékben divatozó szabad diszkusszió által hazánkra háramlik; politikai bátorságot ébreszt, hivatalnokot, bírót, szónokot (?) s országférfiút (?) képez. A megyék felírási joga megóvhatja alkotmányunkat egyes sértésektől, mindenesetre a törvénytelen lépéseket nehezíti, sokáig hátráltathatja, s mindez kétségen kívül alkotmányosságunk biztosítására szolgál; de vajon, kérdjük meg egyszer, elegendő-e?

Képzeljük magunknak in abstracto kormányt, mely a törvényességnek még színe után sem vágyódik - mert hiszen, ha ily állapotot nem számítunk a lehetőségek közé, minek kellene alkotmányos garantiákról gondoskodnunk -, vajon ily kormány ellenében a felírási jog nyújthat-e biztosítékot. A felírási jog a dolgok természete által korlátozott, és soha valóságos ellentállássá nem válhatik, s mi történik, ha a kormány minden felírás mellett is előbbeni szándékánál megmarad? Minden politikai bátorság, mindazon szónokok s országférfiak képessége, mindazon gyönyörű szókötésekben fogalmazott feliratok fognak-e segíteni a bajon, s mi mást idézhetni elő, mint hogy a kormány iránti keserűség még inkább növeltessék, s parancsolatjainak hanyag teljesítése által még azon kevés jó is, mit talán más úton tehete, megsemmisíttessék. Kérdjük még egyszer, egy ily eljárású kormány ellen (és csak ilyenkor volna szükségünk leginkább alkotmányos garanciákra), fogjuk-e használhatni megyei rendszerünket? S ha e kérdésre másképp, mint tagadva, felelni alig lehet, nem kell-e megvallanunk, miképp megyei rendszerünk, a garanciáknak bár a legjobbika, de tulajdonképpen csak akkor az, midőn garanciákra szükségünk nincsen.

Lesznek, kik e paradoxnak látszó állításnál fejöket rázzák, mert felfogásuk szerint belőle az következnék, hogy alkotmányunk eddig semmi biztosítékkal nem bír, de e felfogás hibás. Alkotmányunk bírt és bír még most is biztosítékokkal, csakhogy e biztosítékok legfőbbike nem a megyei rendszerben, hanem a törvényhozásban fekszik, s ki alkotmányos kifejlődésünket nem felületesen tekinti, s figyelmét főképp azon korszakokra fordítja, melyekben alkotmányunk a megtámadások ellen megőriztetett, meg fogja vallani, miként ezen eredményt tisztán törvényhozásunknak köszönhetjük. A megyék, mint azt e század folyama alatt tapasztaltuk, hív őrei alkotmányunknak, s mivel a végrehajtó hatalom nagy része kezökben fekszik, a központi hatalom lépéseinek száz akadályokat gördíthetnek elébe, de a sérelem orvoslása, az alkotmány valóságos biztosítása csak a törvényhozás által eszközöltetik, s nálunk, mint széles e világon az alkotmányosság valódi garanciája a törvényhozásnak az adó és hadsereg meghatározására bírt jogaiban fekszik.

Ez állításunk, úgy hisszük, nem fog paradoxnak tartatni senki által, sőt annyira nem is foglal magában semmi újat is, hogy elhallgattuk volna, ha nem tapasztalnók, miképp ezen állításnak legelső és legtermészetesebb következményeit tagadtatnak meg sokak által.

Ugyanis, ha alkotmányunk fő, sőt majdnem egyedüli *biztosítéka törvényhozásunkban* fekszik, lehet-e helyeselni azoknak eljárását, kik törvényhozásunk erősítésére szükséges indítványokat azon ürügy alatt elleneznek, mert elfogadásuk által a megyei rendszer gyengíttetnék, kik nem

akarnak évenkénti országgyűlést, ellenzik a verifikáció kérdésének az országgyűlésre való általtételét, ellenzik, hogy törvényhozóink, utasításoktól függetlenül, tisztán meggyőződésöket kövessék, s mindezt, mivel a törvényhozás ily rendelkezések által ugyan erősödnék, de a megyék gyengülnének!

Állításunknak továbbá eredménye az: hogy miután megyei rendszerünk törvénytelenségek elkövetését nem teszi lehetetlenné, hanem azt csak nehezíti, mennyiben azon befolyás, melyet alkotmányos nemzetnek a törvények végrehajtására is bírni kell, általok gyakoroltatik; megyéink ezen hatáskörének feltartása csak addig szükséges és célszerű, míg a törvénytelenségek elhárítására célszerűbb s oly eszközöket nem fogunk találni, melyek által a nemzetnek a törvények végrehajtása fölött szükséges befolyása úgy rendeztetik el, hogy általa a kormány szabad működése ne akadályoztassék, s ne történjék, hogy, amit most sokszor tapasztalunk, csupa törvénytelenség elleni őrizkedésből a törvény kellőleg végre nem hajtathatik.

MIT SZÜKSÉGES ERŐSÍTENÜNK, TÖRVÉNYHOZÁSUNKAT-E VAGY MEGYEI RENDSZERÜNKET?

Ritka az, ki egy világosan igaz állítást egyenesen tagadni merne; a mód, miszerint az emberek kétségbevehetlen tények vagy nem tagadható igazságok következéseinek zsarnokságát ki szokták kerülni, abban fekszik, hogy *ignorálják*. Ez az, mit a cikkünk címének választott kérdés megfejtésénél e hazában sokan tesznek. Hogy alkotmányunk fő biztosítéka törvényhozásunkban fekszik, azt nem tagadja senki; tudja mindenki, hogy a legjobb megyei rendszer egy óráig sem tarthatja fel magát, mihelyt a törvényhozás annyira elgyengült, hogy annak védelmére elégtelen, míg ellenkező esetben gyengüljön el megyei szerkezetünk bármennyire, egy széles alapokon nyugvó s jó választási rendszer által erős törvényhozás alkotmányos országunkat egymaga minden megtámadások ellen biztosíthatja, s csakhamar ki fogja igazítani a megyei szerkezet hiányait is. S mégis, noha ez állítások valósága senki által nem tagadtatik, mit tapasztalunk? nemde azt, hogy valahányszor oly indítványok tétetnek, melyek törvényhozásunk erősítését célozzák, mindannyiszor a megyei rendszer állítólagos gyengítése hozatik fel ellenokul, mindannyiszor megkondíttatik a vészharang, mely mindenkit figyelmessé tegyen, miként alkotmányunk egyetlen biztosítéka támadtatott meg.

Az okoskodások e nemében, melyek azon egyszerű tény szándékos ignorálásán alapulnak: *miképp törvényhozásunk alkotmányunknak szinte egyik, sőt leghatalmasabb biztosítéka* - természetesen a *B. P. Híradó*-nál senki inkább nem remekel, s valóban érdemes 213. számában *A központosítók tévedései* cím alatt előadott nézeteit figyelemmel követni, ha csak azért is, hogy mi, *szegények! elvégre eligazodhassunk* (ezek a cikk tulajdon szavai), miként gondolkoznak e kérdésről oly férfiak, kiknek politikai nézeteik országosra, országférfiasra, európaira vergődtek. (Olvasóink megengedik, hogy a lehetőségig a *B. P. Híradó* szavaival éljünk; cikkelyeink unalmassággal vádoltattak; úgy hisszük, ez idézések mulatni fogják olvasóinkat, már azért is, mivel belőlök elleneink rendkívüli szerénységét láthatják.)

Mindenekelőtt a *B. P. Híradó* kinyilatkoztatja, „miként ő azt tartja, hogy a következetességben magában semmi érdem nem fekszik; a tételnek kell igaznak s valónak lenni, ellenkezőleg a legszebb logikai összefüggésben egymásból folyó okoskodások sem bizonyítanak semmit is."

Tehát való tételek kellenek. Nézzük:

„A közdolgok ezen nyilvános kezelése, mely (a megyében a nép szemei előtt s tudtával történik, ennélfogva a politikai jogok iránt, melyek, nem mint egyebütt, merőben és szárazon választás körül forognak) érdeket éspedig meg nem szűnő érdeket keletkeztet nem csupán keveseknél, hanem azoknál is, kik befolyási kiváltsággal nem bírnak, minek ismét az a következése, hogy azon alkotmánynak, *melynek mindenki, ki jogaival élni akar*, nem csupán egyszer-másszori, *hanem folytonos cselekvő tényezője* lehet, honunkban annyi védőjére találhatni."

Ez tehát a *B. P. Híradó*-nak első való tétele. „Megyei szerkezetünk mellett a közdolgok kezelése a *nép* szemei előtt történik; bennök az, ki jogaival élni akar, az egésznek folytonos cselekvő tényezője lehet, miből ismét világosan következik, hogy e szerkezet azoknál is, kik befolyhatási kiváltsággal bírnak, rendkívül népszerű."

A másik, minden kétségen felül álló tétel az, hogy törvényhozásunk a hallgatóságtól függ. S most jőnek a következmények:

Első következmény, hogy mivel törvényhozásunk a hallgatóságtól függ, megyei gyűléseinkről pedig, hol senki hallgatni nem szokott, ezt nem mondhatni, vigyáznunk kell, hogy törvényhozásunk egészen azon állapotjában tartassék, mely által a hallgatóság uralkodása alá jutott.

Második következmény, hogy a verifikáció s az utasítás adási jog gyakorlatára nézve változásokat tenni nem szabad, nehogy a megyék, melyekben a nemzeti vagyon s értelmesség legfőbb tényezői összpontosulnak, ezáltal gyengíttessenek, s a megyében kevesebb nagy szónok és státusférfiú növeltessék; pedig nagy szónokokra és státusférfiakra van szükségünk, másképp hogyan találhatnánk oly országgyűlési követeket, kik megyéik szoros utasítását, akkor is, ha az meggyőződésökkel ellentétben áll, szép szavakkal védelmezni tudnák.

Harmadik következmény. Olvasóink talán gondolják, hogy a *B. P. Híradó* nézetei szerint törvényhozásunkkal fel kellene hagynunk, Isten mentsen, a *B. P. Híradó* mindezekből azt következtezteti, hogy a megyék olyanokba, mik a törvényhozás teendőihez tartoznak, belé ne avatkozzanak, mi - ha az utasítási jog által minden kérdésnek valóságos eldöntése a megyékre vezettetik vissza - úgy hisszük, nemigen nehezen fog eléretni, miután a törvényhozásnak valóságos teendője, mibe valaki beleavatkozhatnék, úgysem igen marad.

Ez a *B-P. Híradó*-nak legújabb logikája, ezek azon való, minden kétségen felül álló tételek, mikre okoskodásait építi, s melyek által, ha mást nem, legalább azon állítását bizonyítja be, mennyire terjed azon bátorság, melyre a megyei rendszer azokat, kik vele éltek, bizonyos esetekben növelheti! Bátorság, mondjuk, mert vajon e tulajdonnak nem nagy mértéke kell-e Magyarország közepette, hol megyei szerkezetünket mindenki ismeri, azt merni állítani, hogy jelen megyei szerkezetünkben minden, ki jogaival élni akar, az egésznek cselekvő tényezője lehet; hogy, mert a megyeház tereme nem nemes kezek által súroltatik, vagy az udvart - hol egy idő óta gyűléseink némely helyen tartatni szoktak - nem nemesek rendezik, a közdolgok kezelése *a nép szemei előtt történik*, hogy mivel a tettes karok és rendek sokszor a nép előfogatain hozatnak a tanácskozások helyére, mivel határozataiknak végrehajtása az ő költségöken s munkájok által történik, *s így a megye tanácskozásai csakugyan érdeket gerjesztenek azokban is, kik befolyhatási kiváltsággal nem bírnak*, ezen érdek olyan, mely által a nem kiváltságosok között csak egy is a megyei szerkezet barátjává válnék. Kérdjük, volt-e valaha merészebb állítás, vagy volt-e keserűbb gúny, mint amely ez állításban foglaltatik, főképp midőn azt oly lapban olvassuk, mely néhány héttel később, 242. számában alkotmányosságunkat ekképp értelmezi: „Az alkotmányosság, mely nem más hazánkban, mint egypár százezer kiváltságos előjogainak summázata, azon tömegek rokonszenve által nem támogattatik, melyeknek anyagi s szellemi emelésére a kiváltságosok eddig eleget teljességgel nem tettek."

Bizonyítsák be nekünk önök, hogy *létező* megyei szerkezetünk által „a közdolgok kezelése csakugyan a nép tudtával s szemei előtt történik", mutassák meg, hogy benne csakugyan *mindazok*, kik arra míveltségük fokára nézve képesek, *ha jogaikkal élni akarnak, cselekvő tényezőkké válhatnak*; adják elő azon tényeket, melyekből lássuk, miképp *a nemzeti vagyon s értelmesség tényezői a megyében* nemcsak központosulnak, de eldöntő befolyással bírnak, melyekből meggyőződjünk, hogy ezen institúció csakugyan azoknak is érdekében fekszik, kik befolyási kiváltsággal nem bírnak; feleljenek azokra, mik által nemrég megjelent cikkelyeinkben megmutattuk, hogy míg megyei szerkezetünk jelen alakjában fennáll, a kiváltságosak a nép anyagi s szellemi emelésére eleget sohasem tehetnek; vagy ha ez nem lehet, iparkodjanak önök is, hogy megyei szerkezetünk úgy rendeztessék, miszerint mind e követeléseknek eleget tehessen, s meg fogunk hajlani ezen institúció előtt, nem mivel benne régi szerkezetünket, de mert egy oly újat látunk, mely legfőbb kívánatainkat kielégíti. Ha megyéink ilyenekké válnak,

buzgóbb magasztalójuk s védőjök nem lesz, mint mi; míg ez történni nem fog, a legelmésebb szójátékok nem fognak bennünket sokszor előadott nézeteink helytelenségéről meggyőzni, nem a legszebb ígéretek, minőket önök 216. számukban tesznek, „miként mindenki egyenlő lehet hazánkban a törvény előtt, viheti a közterheket igazság szerint, hogy megyéinkben születésrei tekintet nélkül, vagyon s értelmesség kombinált működései biztosítsák az alkotmányt s kezeljék a közigazgatást, terjeszthetünk a nép minden osztályaira műveltséget, alkotmány iránti rokonszenvet sat. sat.”, mindezen ígéretek (mert hisz mit nem ígérnek önök e nagy boldogság-katalógusban, melyből *minden, az egésznek nem hasznos előjogok megszüntetése, a képviseleti rendszer* sem maradt ki) mindezen ígéretek csak arra emlékeztethetnek, hogy teljesítésök jelen szerkezetünk mellett lehetetlen. Míg a megyei szerkezet, a mint az most van, s önök azt 242. számukban igen helyesen értelmezték, *nem más, mint egypár százezer kiváltságosak jogainak summázata* (pedig mostani formában e szerkezet alig lehet más, mert gyenge eszünkkel csakugyan nem foghatjuk meg, önök kívánata szerint, *széles talapra fektetett helyhatósági rendszer* az utasítás adási joggal miként férhet össze), addig mi azt a nép érdekében működő institúciónak tartani nem fogjuk, hanem tartani fogjuk a legarisztokratikusabb intézetnek, mely valaha a világon létezett, habár annyira fajulnának is megyei tanácskozásaink, hogy bennök fütykössel fölfegyverzett tömegeken kívül más nem jelennék meg, habár az arisztokrácia minden hibáihoz a legtúlzottabb demokrácia minden kinövései járulnának is e szerkezetben.

Ennek elkerülésére, felfogásunk szerint, csak egy mód van: az, hogy *e megyék természetes hatáskörükbe szoríttassanak, s tisztán a törvényhozáshoz tartozó tárgyakkal ne bízassanak meg*. Azaz, hogy megyéink feltartására s elkerülésére annak, hogy *helyhatósági szerkezetünk elfajuljon*, éppen az ellenkező utat kell követni, mint melyet a *B. P. Híradó* ajánl.

NÉMELY ÉSZREVÉTELEK A B. P. HÍRADÓ 242. SZÁMÁRA

Minden alkotmánynak biztosítékokra van szüksége. Ezt, úgy hisszük, a *B. P. Híradó*-nak vezére és serege sem fogja tagadni, már csak azért sem, mivel ezáltal az ellenünk emelt legfőbb vádat semmisítené meg: mintha ti. mi, a *P. Hírlap* emberei, alkotmányunk létező s szükséges biztosítékait puszta álmoknak áldoznék fel.

Oly biztosítékokat találni, melyek az alkotmányt minden megtámadástól megőrzik, s mindemellett úgy rendezvék, hogy általok a végrehajtó hatalom kötelességének teljesítésében ne akadályoztassák: ez teszi minden országlási tudomány egyik legnehezebb s egyszersmind legfontosabb feladatát.

Mit mond e részben a *B. P. Híradó*? mik azon biztosítékok, melyeket ez alkotmányos szellemű lap országos jogaink megóvására szükségeseknek tart? Miután a t. vezér azt akarja, hogy *sem felülről, sem alulról jövő despotia útján, hanem tisztán alkotmányos úton viruljon fel hazánk*, s így a despotiának e két nemét a lehetőségek közé számítja - különben miért készülne ellenök ily lelkesedéssel -, státusférfiúi tapintatával nemcsak országos, de birodalmi, sőt európai szempontból is talán gondoskodott már az alkotmány biztosítékairól? Mi e részben, fájdalom, semmi bizonyost nem mondhatunk még olvasóinknak. Szerencsétlenségünkre a *B. P. Híradó*, mint maga mondja, *magában a következetességben nagy érdemet nem lát*, s innen van, hogy mindössze is csak annyit tudunk, miként e lap alkotmányunk fő biztosítékát július 6-án, sőt, mint látszik, az egész hónap alatt még a megyei rendszerben kereste, hogy azonban ezen nézete auguszt. 31-én megváltozott, s most már - mert e lap egy bizonyos irányban csakugyan derekasan halad - a 242. számban kimondatik: miként alkotmányunknak *fő biztosítéka a kormány becsületességében fekszik*. Azonban meg kell vallanunk, hogy bennünket státusgaranciáinak ezen egészen új elmélete által, melyet Hofmann könyvéből kifelejtett, nem kis zavarba hozott.

Feleletre szólíttatánk fel, sőt a *B. P. Híradó* egyenesen a jövő kor ítélőszéke elébe idéz, midőn nem kis pátosszal ekképp szól: *Mentse magát a jövendő előtt az, ki elég könnyelmű kézből szalasztani akarni a valódiságot (alkotmányunk való garanciáit) oly formák kedvéért, melyek* stb. stb.; s most egyszerre tudtunkra adatik, hogy azon valódiság, azon garancia, melyet kezünkből kiszalasztanunk nem szabad, *a kormány becsületessége*, azaz más szavakban: hogy garanciánk az, hogy garanciákra szükségünk nincs.

Mi önök iránt, *B. P. Híradó* férfiai, való szimpátiával viseltetünk. (Éppen pátoszhoz készültünk, s most vesszük észre, hogy a cím, mellyel önöket felszólítottuk, minden költői szónoklatot megront; nem szeretik, ha *konzervatíveknek* neveztetnek - nem is volna igazságos, ha e névvel élnénk, miután alkotmányunk lényegéből keveset akarnak konzerválni -; a *fontolva haladók* nevezete a tyukodiak által elveszté jó hírét; *kormánypártnak* nem tartjuk önöket, legyenek önök oly kegyesek, hogy gondoljanak ki önmagok valami címet, mellyel vitatkozásaink között irányukban élhetünk; nevezzék magokat nagy *státusférfiaknak*, a *jobbaknak*, mint már most tevék, nekünk mindegy, csak hogy találjunk oly nevet, mely által magokat sértve nem érzik; ha önök vele éltek egy ideig, a közönség bizonyosan úgyis meg fogja tanulni valódi értelmét.) Tehát mi önök, a *B. P. Híradó* emberei iránt - ez alkalommal még e címmel élünk - miként mondottuk, valódi rokonszenvvel viseltetünk. Hisz azok után, miket 216. számukban, mint politikájok következményeit, ígérnek, ki nem viseltetnék önök iránt rokonszenvvel. *Mindenki egyenlő lesz a törvény előtt, igazság szerint vinni fogja a közterheket, mindenkinek személyét, szabadságát s vagyonát egy jó büntetőtörvény fogja védeni, virágzó városaink élénk politikai életre fejlődnek, nagyszerű vasutak s csatornák, roppant kereskedés*

stb. stb., még a képviseleti rendszert s a főrendiség alakját, formáját is meg fogják változtatni, sőt gyakorlatba veendik a közhivatalnoki felelősség elvét (természetesen csak az alsóbb hivatalnokokra nézve), s mindez ugyan *nem lesz egy nap, sőt nem is egypár évtized műve*, de csak várjunk, s századok után kétségen kívül be fog következni. - Önöknek nemes céljaik elérésére csak még néhány kicsinység szükséges. Mindenekelőtt az, hogy *rajtunk egy kissé igazítsanak*, azután, hogy a megyei rendszert *lehetőleg kizsákmányolják* (magok élnek lapjaik 214. számában e szép kifejezéssel), végre, hogy, miként 217. számukban mondják, *a jobbak rokonszenvére támaszkodva s istápolva a tömegek által*[3] léphessenek fel.

Mi ezen ígéretek után természetesen nem kis rokonszenvet érezénk támadni keblünkben önök iránt, kik, miként 216. számukban olvashatni, a végcélra nézve a *P. Hírlap*-pal megegyeznek, azon kis különbséget kivéve, hogy amit mi még a XIX. században létesíteni akarnánk, azt önök a XX. vagy talán a XXIII. században ígérik kivinni; de éppen ezen rokonszenvnél fogva ne vegyék rossz néven, ha egy szerény tanáccsal alkalmatlankodunk, mely egyszerűen abban áll: hogy ha, mint magok mondják, nemes céljaik kivitelében a *jobbak rokonszenvére* számítanak, s szüntelen azt hirdetik, miként hazánk felvirágzására nem szükséges más, mint hogy dolgaink „a létező biztosítékok sérelme nélkül" rendeztessenek el, s hogy ennélfogva balgatagság új biztosítékokról gondoskodni: nemigen ildomos eljárás önök részéről, ha - mint 242. számukban teszik - mindenkit arra emlékeztetnek, miként alkotmányunknak jelenleg legfőbb biztosítéka csak a kormány becsületességében fekszik. Azon jobbak közül, kiknek rokonszenvére számolnak, találkozhatnának, kik, habár azon férfiak becsületességén, kik most a kormány élén állanak, egy percig sem kételkednek - nem levén ezen tisztelt urak halhatatlanságáról meggyőződve, talán mégis azt gondolhatnák, hogy alkotmányos nemzetnek ezen biztosítékon kívül még más garanciákra is szüksége van, s önök ily vigyázatlanságuk által e hazában éppen a legjobbak rokonszenvét veszthetnék el.

Módosítsák tehát önök ez alkotmányellenesen hangzó állítást, s tegyék helyébe inkább ezt: *miképp alkotmányunknak egyik fő biztosítéka a fejedelem szent szavában s becsületességében fekszik*, s így minden jobbak, sőt minmagunk is, kik nem vagyunk oly szerencsések, önök által a jobbak közé számíttatni, örömmel elfogadjuk azt, csakhogy e tételnek ily modorú felállításával felvilágosításunkra nem sokat tettek. Hogy jobbágyi tisztelettel szeretett királyunk szent ígérete alkotmányunk egyik fő biztosítékát teszi, ki kétkedik ezen? A dolog éppen oly világos, mintha például valaki azt mondaná, hogy a királyi hatalomnak erősebb támasza s biztosabb védfala nincs azon szeretetnél, melyet nemzetünk az uralkodóház irányában mindig tanúsított, s fog tanúsítani, valahányszor arra alkalom leend. De vajon ki volna elég balgatag abból azt következtetni, hogy mivel a királyi hatalomnak a nép szereteténél biztosabb támasza nincs, a trónt más biztosítékokkal körülvenni felesleges? s vajon józanabb, de csak egy hajszálnyival józanabb-e abból, mivel királyunk szent szavához határtalan bizalommal viseltetünk, következtetni, hogy tehát alkotmányunknak más biztosítékokra szüksége nincs. Mintha nem tudná mindenki, hogy nem a király s az összes nép az, kiknek egymás irányában biztosítékok kellenek, hogy a népnek s királyának érdekei elválaszthatatlanok, s hogy a nemzet, midőn uralkodójának külső hatalmát vérével terjeszti, s a király, midőn népe boldogításaért fárad, ha tisztán önzésök tanácsait követnék, sem tehetnének józanabbat. De a királyon s az összes népen kívül lehetnek még mások minden országban, azok, kik szívesen szólva a nép nevében, hiúságuk- vagy hatalomvágyuknak a nép legszentebb érdekeit feláldozzák, s azok, kik minden önkényt szívesen a főhatalom tisztelt palástjával takargatnak; - mert, mondjuk, ily emberek

[3] Szeretnők tudni, vajon mily tömegek lehetnek azok, melyek a *B. P. Híradó*-ban külön említtetvén, úgy látszik, sem a jobbakhoz, sem azokhoz nem számíttatnak, *kik a rend után sóvárgó anyagi érdekeket képviselik*.

létezhetnek mindkét oldalról: szükség, hogy mind a királyi hatalom, mind a nemzet jogai erős garanciákkal vétessenek körül, természet szerint csak oly esetekre nézve, mikben nem a felség, de a kormány becsületessége, s nem a nép, de azoknak, kik védelmezői nevét bitorolják, szeretete, a trón vagy szabadság védelmére elégségesek nem lennének.

Mindezeket, miknek kétségbevételét a *B. P. Híradó*-ról annyival kevésbbé tettük föl, minél többször s hangosabban hirdeté: hogy alkotmányosságunk fő és egyedüli garanciája a *P. Hírlap* által veszélybe hozatik, kétségen kívül nem hoztuk volna fel, ha az említett 242. számból idézett sorokat nem olvassuk, s a *B. P. Híradó* irányunkban követett vitatkozási modora által nem ébreszteték vala bennünk a gondolat: miként azok, kik a *Híradó*-t vezetik, azon véleményben vannak, hogy alkotmányunknak a kormány becsületességén kívül csakugyan nincs más biztosítékokra szüksége. Mert ugyan mit teszen a *B. P. Híradó*?

Egyrészről kimondja, miképp alkotmányunknak más biztosítéka megyei rendszerünkön kívül nincs; világosan kimondja 213. számában, hogy ezen természete, ezen mivolta a megyei szerkezetnek nem valamely egyes jogból, nem annak valamely egyes kellékéből és tulajdonából fejlődik ki, hanem mindezek összefüggéséből, kombinált működéséből áll öszve. Itt minden egymást tartja és istápolja. Egy összefüggő láncolat az egész, melyben, ha egy kapcsolat megszakad, egy láncszem megtörik, az egész erejének, kohéziójának el kell múlhatatlanul mellette veszni, tartalék, támasz s összefüggés nélkül maradni az alkotmánynak. S másrészről, midőn mi, kik megyei rendszerünket gyönge biztosítéknak tartjuk, de meggyőződve, hogy kívüle a jelen pillanatban mással nem bírunk, s hogy, valamint a *B. Híradó* maga hinni látszik, megyéink alkotmányunk biztosítékai lenni csak addig fognak, míg azok mostani erejükben meghagyatnak, s az egész összefüggő láncolatból *nem szakad meg egy kapcsolat, nem törik meg egy láncszem*; midőn, mondom, mi, kik a *B. P. Híradó* ezen meggyőződését ennyire osztjuk, látva, miképp e megyei rendszernek - mely csak jelen állapotjában lehet alkotmányos garancia - megváltoztatása céloztatik, ily intézkedések ellen felszólalunk: a *B. P. Híradó* bennünket vádol *következetlenséggel*. Mintha első föllépésünk óta nem mondtuk volna ki százszor, hogy megyei rendszerünk megváltoztatásába, mennyire tőlünk függ, beleegyezni mindaddig nem fogunk, míg helyébe más, biztosabb garanciákra nem támaszkodhatunk; mintha bizony anélkül, hogy arra a *B. P. Híradó* 211. számában arra a vezér által különösen intetünk, nem tudtuk volna magunktól, hogy ki, megyei rendszerünkben, mielőtt alkotmányunknak új biztosítékairól gondoskodott, *melynek ereje egész compagesében fekszik*, változást enged, a méltóságos vezér igen kedves szójárása szerint, *csakugyan rászedette magát*.

A méltóságos vezér úr a 213. számban minket igen szép szónoki fordulattal a jövő kor ítélőszéke elébe idéz. Reméljük, vitatkozásaink nem fognak e bíróság elébe jutni, másképp igen félünk, hogy utódaink, azon tisztelet helyett, mellyel eldődeikre emlékezniök kellene, hihetőképp csak sajnálkozással néznének vissza reánk, kiknek ily dolgok fölött kelle vitatkoznunk, s mi fájdalmasabb, honfitársaink ellen. Azon kérdésnek eldöntésére: ki következetesebb, azok-e, kik megyei szerkezetünket a lehető legjobb alkotmányos biztosítéknak tartva, miután kimondák, hogy e biztosíték nem a megyék egyes jogaiban, hanem működésüknek egészében fekszik, mégis örömmel látják benne a változást, vagy azok, kik új biztosítékok kivívása után törekednek, de míg e célt el nem érték, a létező garanciák gyöngítését minden erejökkel ellenzik, - ezen kérdésnek eldöntése végett, mondjuk, nem szükség *a jövőre hivatkoznunk*; a jelen, melyet a *B. P. Híradó* oly gyöngének tart, maga elhatározhatja e kérdést, s mi nyugodtan várjuk ítéletét.

AGRICOLA LEVELEI VII.
A POLITIKAI PÁRTOKRÓL

- Hej bizony rossz napokat élünk, domine spectabilis! - így szólt, a *B. P. Híradó*-t, miután átnézte, félretevén egy ifjú szomszédom, ki a hírlapok átolvasása végett postanapokon közönségesen meglátogat. - Naponként egy-egy ember vagy egész megye, mely a haladás zászlóit elhagyá, s elleneinkhez szegődik; az ember azt sem tudja, kiben bízzék!

- Föl se vedd - mondám én -, nézd a fákat itt udvaromban, ím őszkor elhullatják leveleiket, mi egykor legfőbb ékességük vala, s ágaikon nyáron át a szellő zúgott vagy suttogott, elszáll, de a fák e nyáron át azért mégis nőttek, terebélyesült ágaik a következő tavaszon még több levéllel fognak díszleni. Így van ez a pártokkal is; az, hogy rólok egyesek, sőt ezerek elhullanak, nem akadályoztatja csendes terjedésüket; a levél, mikor a fáról hull, úgyis elfonnyadott, s az, aki zászlóit elhagyá, úgyis oly állapotra jutott, hogy seregének díszére nem szolgálhatna; jobb, ha odamegy, hova őt új meggyőződése inti, vagy az, mi a hibázó meggyőződést sokaknál pótolja. Hamis barátok mindenkinek úgyis csak árthatnak, mint egy régi holsteini népdal mondja:

> Ach mach' uns frei in Sonderheit
> Von der Polaken-Freundlichkeit.

- Igen, domine spectabilis - mondá ifjú szomszédom -, de ha ily tapasztalások után az ember elveszti bizodalmát, azt sem tudja, kit kövessen; fiatal ember, mint én, hogyan irányozza tetteit, mi mellett szólaljon fel, mit védelmezzen?

Még egy ideig szóltunk egymással e tárgyról; később, midőn az ifjú elment, magamra hagyatva gondolataim ugyanazon irányt követék.

Meg kell vallani, fiatal szomszédomnak aggodalma nem egészen alaptalan. Önök alig hinnék, de még nálunk is - megyénket értem - oly dolgokat tapasztalunk, melyeket lehetetleneknek tartottam volna, ha Horác „nil admirari"-ja rég nem tartozott volna elveim közé; e rossz őszi napokban még olyanok is, kiket szilárdságra nézve egész cserfáknak gondoltunk oly egyszerre megváltoztatták színeiket, hogy becsületes ember, bár nem fa, maga is elpirulhatna. Midőn II. Jakab angol király trónjáért küzdött, s naponként több tőle elpártolt híveiről vett hírt, veje, a dán herceg minden ily hírnél felsóhajtva, mindig csak azt kiáltá: „Est-il possible?" míg végre egy reggel a herceg is otthagyá ipja táborát, s végre a király maga kényszeríttetett e felsóhajtásra.

Vannak napok, midőn hírlapokat olvasva, magam is e francia felsóhajtásra fakadhatnám, ha ti. franciául szólni vagy felsóhajtani szokásaimhoz tartoznék, s optimista létemre nem lennék meggyőződve, hogy e szünteleni színváltozásnak s körülforgolódzásnak szintén megvan bizonyos s talán nagy haszna.

Politikus életünknek, csekély felfogásom szerint, eddig egy roppant hibája volt: hogy míg más nemzeteknél az elv kérdése az, mely a pártokat egymástól elkülönzi, nálunk első helyen a személy kérdése áll. - Kivel szavaztál az utolsó gyűlésen? - B. táblabíróval. - Derék ember vagy, szabadelvűségeden kétkedni nem lehet, ha valamely kérdésnél C. alispánt követted volna, habár csak az lett volna is, hogy a megyei hajdúinak csizmáira sarkantyú veressék, már szabadelvűnek nem tarthatna senki. Ez a mód, miszerint nálunk sokan politikáról szólnak, s valóban nincs ok bámulni, ha széles e világon sehol annyi embert, mint nálunk, nem találunk, kikről, noha egész életökben politikával foglalkoztak, tulajdonképp senki nem mondhatná

meg, mily párthoz tartoznak; ha sehol annyi aposztáziáról nem hallunk beszélni, mint itt, miután sehol nincs annyi ember, ki a szabadelvűség legnagyobb híréhez jutott volna anélkül, hogy józan ember megmondhatná, miért? Ha Magyarország 52 megyéjében körülmegyünk, alig fogunk olyat találni, hol két ember, egyik az ellenzék, másik a konzervatív rész eleven megszemélyesítésének nem tartatnék, s hol valami olyas, tisztán helybeli kérdésre nem akadnánk, mely a politikus vélemény hévmérőjéül elfogadva minden fontosabb kérdést annyira háttérbe szorít, hogy minden egyesnek jelleme csak aszerint ítéltetik meg, amint ezen egy kérdésre nézve így vagy amúgy szavazott. A. megyében a szabadelvűség kritériuma az, hogy valaki X. urat főbírónak akarja. B-ben, aki bizonyos töltést erre akarna vezettetni, a másik párthoz szegődött; C-ben a megyeház képezi az elválasztó falat, kik azt régi helyén akarják megtartani, a haladó, kik azt új helyre kívánják áttétetni, a konzervatív párthoz tartoznak, elannyira, hogy ismeretlen helyen becsületes embernek néha három-négy napig kell tartózkodni a megye székvárosában, míg csak azt megtudhatja, mit szükség tennie, s szólnia, hogy ott, hol van, az ellenzékhez számíttassék.

Ez egyik főbaja helyzetünknek, ez egyszersmind az ok, minélfogva semmi véleményfelekezet valósággal szilárd állásra eddig felvergődni nem tudott. - Kétségkívül kényelmesebb elvek helyett inkább személyek között választani, s egyes szavazataink igazolására hosszú okoskodások helyett csak azt hozni fel, hogy egy bizonyos táblabíró úrral szavaztunk; azt is megengedem, hogy a párt fennállhatása tekintetében minden egyes híven tartozik ragaszkodni felekezetéhez oly kérdésekre nézve is, melyek magokban véve csekély fontosságúaknak látszanak: de ezen kérdéseket fő kérdéseknek tekinteni, vagy személyek miatt megfeledkezni az elvekről, azért nem kisebb balgatagság marad, s meg kell vallani, mi eddig e hibától még nem vagyunk mentek.

A zsidó nép negyven évig vándorlott a pusztában, mindig ugyanazon vezetőjét követve, de a vezető nem Mózes, hanem azon egy változhatlan tűzoszlop volt, mely a vezérnek szintúgy irányt adott, mint népének, s mely nélkül a nagy törvényhozó minden prófétasága mellett a tizenkét törzsököt bizonyára éppoly kevéssé tarthatta volna együtt, mint azok, kik a zsidókat Kánaán földén kormányozák, s miután a tűzoszlop eltűnt, soha az ingatag fajt egyetértő cselekvésre nem buzdíthaták.

A magyar ellenzék vagy szabadelvű párt, vagy bárhogy nevezzük, az 1840-i országgyűlésig mindig sérelmi kérdések körül egyesült. Elismerem, hogy ezen eljárás akkori helyzetünknek következéseként tekintendő; de minden pártot, mely csak ily kapocs által tartatik együtt, gyöngének tartok, nemcsak azért, mert mihelyt a sérelem, mely körül egyesült, orvosoltatott, ismét új egyesülési pontot kell keresni, de azért is, mert azok, kik csak védelemre készülnek, soha erősek nem lehetnek. Napjainkban, midőn a haladás mezejére léptünk, ezen eljárást tovább folytatni nem lehet.

Önök általános elvül már több ízben *a felelősség kívánását tűzték egész munkásságuk vezér eszméjéül*, s midőn ezt tevék, vádoltattak, hogy az ellenzék között szakadást idéztek elő. Ne higyjék. Soha az ellenzékben, vagyis inkább azok között, kik e nevet valóban érdemlik, nem volt senki, kinek a felelősség kivívása legforróbb óhajtásai közé nem tartozott, s a különbség önök és mások között legfeljebb abban fekszik, hogy e kérdést első sorba állíták, mely mások által csak mellékesen említtetett, azt pedig önök az utolsó évek tapasztalása után csakugyan józanul cselekvék.

Egyes haladási kérdéseket az ellenzék felfoghat, lelkesen pártolhat, sőt keresztülvihet, mint ezt tapasztalásból tudjuk, de soha haladási kérdés azért az ellenzéknek központosítási pontul nem szolgálhat, s pedig azért nem, mert alig van haladási kérdés, melyben az egyik párt embere a másikkal nem szavazhatna - mint azt az aviticitas, büntető törvénykönyv stb.

kérdéseknél a múlt országgyűlésen láttuk. Az ellenzék zászlóul csak tisztán alkotmányos kérdést tűzhet ki, s ha a kormány által sérelem nem követtetett el, én nem ismerek egyebet, mint a végrehajtó hatalmat úgy rendezni, hogy sérelem-orvoslásra ok ne adassék, szükség ne legyen, azaz felelőssé tétettessek, s bármennyire töröm fejemet, eddig jobbra, mint melyet Pest megye utolsó gyűlésében kitűzött, nem tudtam akadni.

Talán más szerencsésebb lesz; hanem az, hogy önök elvei valaha az ellenzék némely részétől elleneztettek, éppoly hihetetlennek fog tartatni, mint első föllépésöknél sokan nem foghatták meg, miért indultak önök a közönségestől látszólag eltérő ösvényen. - Isten önökkel!

JŐJÜNK KI A SZEMÉLYESSÉGEKBŐL

A *B. P. Híradó* tisztelt vezére kijelenti afeletti tűnődését: miért nem tettem néhány hetek előtt írt cikkelyem elébe e szavak helyett: *Jőjünk tisztába*, inkább ezeket: *Jőjünk bele a személyességbe?* Remélem, a cím, mellyel jelen cikkelyeimet megkezdtem, s mely egyik fő vágyamat mondja ki, ki fogja elégíteni kívánatát. - Csak még néhány szót az előbbiekre vonatkozólag, s oka nem én leszek, ha cikkelyeimben ezentúl csak egy szó találtatik, mely akár saját, akár másnak személyes állására vonathatnék.

A méltóságos vezér úr hosszasan s érzékenyen előadja az okot, minélfogva engem, valamint eddig, úgy ezentúl a zsurnalisztika mezején is *tisztelt barátjának* fog nevezni - megnyugtatva azonban elvbarátait, hogy *e megszólítási cím egyszerűleg a vitatkozás formáihoz tartozik*. - Én részemről nem tudom, azon háladatosságon bámuljak-e inkább, mi által gr. D. E. magát irántam lekötelezve állítja, s pedig oly tett miatt, melyre én hasonló viszonyok között magamat minden ismerőseim iránt - ideértve ellenségeimet is - lekötelezve érzeném; vagy azt csudáljam, hogy a tisztelt gróf barátságának bebizonyítására nem ismer jobb módot, mint úgynevezett barátját misztifikátornak, olyannak, ki honfitársai rászedésén fárad stb. nevezni; azonban mindenkinek megvannak sajátságai, s ezek szerint másképp bizonyítja be érzelmeit is; nincs jogom e felett vitatkozni, csak egyet legyen szabad egyszerűen előadnom, az okot ti., minél fogva én a méltóságos úr irányában a zsurnalisztika mezején baráti címmel élni ezentúl sem fogok. Okom egyszerűen az, mert hírlapban mindig plurálisban szólván, az egyes, legyen az vezér vagy közlegény, csak pártja vagy legalább lapja nevében szólhat, s hogy én részemről éppoly nevetségesnek tartanám, ha gr. D. E.-t a *P. Hírlap*-ban barátunknak (azaz a *P. Hírlap* barátjának) nevezném, mint ha gr. D. E. iránta állítólag tett nagy baráti érdemeimet ekképp beszéli el: „1841-ben kilenc hétig veszedelmes epeláz miatt nyomtuk az ágyat. Az igen veszedelmes nyavalya közel vive sírunkhoz, s egy ideig bennünk is kialudt már minden remény. Rendes orvosunk nem mindig lehetett jelen stb. stb." Gondolja meg a tisztelt vezér úr a hatást, melyet a történetnek ily módoni előadása olvasóira tesz. Az összes *B. P. Híradó* kilenc hétig epeláz miatt ágyát nyomván, önmaga is lemond minden reményről. S miként megyek azután én hófuvatok miatt alig járható utakon Sárospatakra (mellékesen mondva, az út éppen nem volt oly rossz, mint azt a méltóságos úr leírja), hogy a nagybeteg felgyógyítására Paternos orvostanár urat hívjam - nem fogja-e e kép kacagásra készteni legkomolyabb olvasóját? -, s ha a méltóságos úr ezt maga is érezé, s a szokott plurálistól ez alkalommal eltérve, olvasóit egy valóban *jó tréfa élvezésétől megfosztá*, kérem, ha már barátsága megszerzésére állítólag tett érdemimet singulárisban méltóztatott elmondani: miért a jutalomnál ennyi nagylelkűséggel a plurált használni, melyet - Isten látja lelkemet - a *B. P. Híradó*-tól sem nem kívánok, sem nem érdemlek?

Politikai lapnak csak elvbarátai vagy elvellenei lehetnek, s ki e helyen a „barát" címet más értelemben használja, oly vitatkozási formával él, mely nemcsak *semmi szellemi jelentőséggel nem bír*, de egyszersmind helytelen. Ez legalább az én nézetem e tárgyról, melyet követni fogok; ki másképp vélekedik, tegye ellenkezőjét, - sem jogom, sem kívánatom valakit e kedvtöltésében akadályoztatni, főképp miután a baráti címnek használása, mint a tapasztalás mutatta, a *B. P. Híradó* olvasóit egy jó tréfától sem fosztja meg, mely vezérének eszébe jut.

S most a tárgyra. - A *B. P. Híradó* némi öntudattal említi, hogy júliusban közrebocsátott cikkelyei a *P. Hírlap*-ban s *Erd. Híradó*-ban együttvéve 16 cikket idéztek elő, s ámbár kissé neheztelni látszik amiatt, hogy irányában a *P. Hírlap*-ban csak *egyetlenegy* bók találtatik, nem titkolhatja el az örömet, melyet annak látása benne gerjesztett, miként néhány cikkeivel egész

kis irodalmat idézhetett elő? - nehogy azonban a vitatás mindig szélesebb körökre terjedve, olvasóinak unalmassá váljék, nyolc pontot jelöl ki, mi körül a vitatásnak ezentúl folyni kellene. Követjük a példát, azon különbséggel, hogy e nyolc pontot kettőre szállítjuk le.

Az első: vajon helyes-e állításunk, hogy a megyeszerkezet alkotmányunk biztosítéka ezentúl nem lehet?

A második: vajon az, mit a megyeszerkezet helyébe pótlékul ajánlunk, fog-e alkotmányunknak biztosítékul szolgálhatni, s mennyiben remélhetjük, hogy azt a birodalommal való összeköttetésünk gyengítése nélkül életbe léptethetjük?

Ha ezen pontokra nézve tisztába jövünk, a többi, közöttünk felforgó kérdéseknél nem nagy nehézségeket találandunk.

Több ízben kijelentettük már az elsőre nézve azon meggyőződésünket, hogy megyei szerkezetünk, jelen körülményeink között, alkotmányunk biztosítéka többé nem lehet. Sokszor szóltunk e tárgyról, s úgy hisszük, nem kevés okot hozánk fel nézeteink bizonyítására. - A főbbek ezek valának: 1. Hogy miután a megyék leginkább azáltal válnak alkotmányunk biztosítékaivá, mert semlegesség által a hatalom törvénytelen lépéseit akadályoztathatják, s miután e semlegesség, mely nem egyéb, mint az adminisztrációnak egy ágban tökéletes megakadása, soha a nemzet nagy kára nélkül nem használtathatik, korunkban, midőn a haladás szüksége mindenki előtt világossá lett, ilynemű alkotmányi biztosíték a legdrágább, melyet a nemzet magának választhatott volna.

2. Alkotmányunk jelenleg csak egyes kiváltságos osztályok tulajdona; a magyar szabadság privilégium, s éppen ezért minden inkább, mint oly valami, mint az egész nemzet tulajdonának nevezhetünk, s mit az egész nemzet egyesült ereje védelmezne. Ha ez állapotot meg akarjuk változtatni - pedig mi akarjuk, s a *B. P. Híradó* legalább mondja, hogy szint' ezt óhajtja -, szükség úgy módosítani alkotmányunkat, hogy azt a közrend megzavarása nélkül az egész nemzetre ki lehessen terjeszteni, mi mindaddig lehetetlen, míg megyei szerkezetünk jelen alakjában megtartatik, azaz, míg a megyei szerkezetnek egész komplexusában változások nem történnek.

Ezek valának fő okaink, melyeket azon állításunk bebizonyítására: hogy alkotmányunk biztosítékát: megyei szerkezetünkben nem kereshetjük többé, nem egyszer hosszasabban előadtunk, - s mit felel erre a *B. P. Híradó*? hát csak egyszerűen azt, hogy e tézist hibásan állítottuk fel, hogy egész tévedésünk az alkotmány és alkotmányi biztosítékok összezavarásából vette eredetét, szóval, hogy nem értünk a dologhoz, s hogyha minden, mit a megyei szerkezet ellen felhozánk, míg a jelen visszaélések tartanak, állna is: mindez azonnal megszűnik, mihelyt az úgynevezett municípiumok egyszer úgy rendeztettek el, mint azt a *B-P. Híradó* célszerűnek hiszi.

Ha azok, kik minden lapukban a felelősség ellen emelnek szót, végre annyira belészeretnek fő elveikbe, hogy véleményeik indokairól felelni nem akarnak, nincs mit bámulni; azonban kénytelenek vagyunk megvallani, hogy oly ellenek irányában, kik ahelyett, hogy okainkra felelnének, a diszkussziót oly térre viszik, melyről tudják, hogy rajta elleneik szabadon nem mozoghatnak, vitatkozni csakugyan a legháládatlanabb feladások közé tartozik. A vitatkozás ezen modora mellett, igaz, nem fogunk diadalmaskodni önök felett, s önök nem fognak legyőzetni, de a dicsőség, melyet ezáltal aratnak, alig leend nagyobb azon seregénél, mely mindig jókorább futott el, hogysem elérhetnék, s éppen azért soha nem veretett meg.

A közvélemény kormánya, mely után önök vágyódnak, nem olyan, mint az, melyet hazánkban feltartani akarnának; a közvélemény feleletre szokta vonni vezetőit; puszta állítások, s habár a legelbízottabb módon adatnának elő, üres frázisok, habár való státusférfiúi pátosszal mon-

datnak, nem bizonyítanak semmit. Kérjük, emlékezzenek meg önök erről, s ne feledjék, hogy miután a nép csak annak szokott hinni, ki vagy csudákat tesz, vagy állításait bebizonyítá, ez utolsó mód mégis a legkönnyebb lesz, mi által magoknak hitelt szerezhetnek. Bizonyítsák be önök, hogy állításunk alaptalan, hogy azon haladási kérdések, melyekről mi egyenkint megmutattuk, hogy jelen megyei rendszerünk feltartása mellett keresztül nem vihetők, e szerkezet egész komplexusának feltartása mellett feloldhatók; mutassák meg, hogy a jogok, melyeket jelenleg egyedül a nemesség élvez, az egész nemzetre kiterjesztethetnek anélkül, hogy belőle zavar következzék - s legyőzötteknek fogjuk magunkat vallani; míg azt tenni nem fogják, mi hallgatásukat mindig csak azon egyszerű, de önökre nézve nemigen díszes oknak fogjuk tulajdonítani: *hogy nem tudnak felelni*!

Oh, de nem, önök fognak felelni, feleletük kész volt, mielőtt e cikket olvasták, nemde? s az pompás és nagyszerű lesz, mint minden, mit a *B. P. Híradó*-ban olvastunk. Valóságos mannához hasonló, melynél, az írás szavai szerint, mindenki azon ízt gondolhatja magának, mely ajkainak legkedvesebb.

„Midőn mi - így fognak önök beszélni - megyei szerkezettől szólunk, nem azt értjük, mivé ti a megyét tettétek - sokan önök közül a régi barátság emlékéből, mellyel egykor az ellenzékhez viseltettek, néha még kegyesen tegezni szokták szegény pártunkat -; mi minden salakjától megtisztított oly megyéket értünk, minők Magyarországban még eddig nem voltak, valóságos mintamegyéket, olyakat, hogy ti, nem státusférfiak, alig álmodhattok ily tökélyről." - De ugyan hát miért nem lépnek fel e megyei ideáluk részletesb leírásával? miért nem adják elő azon változásokat, melyeket szerkezetünkben szükségeseknek tartanak, s melyek olyak lesznek, hogy általak a megyék hiányai kijavíttatnak, azon akadályok, melyeket e szerkezet haladási kérdéseknek elébe gördít, elháríttatnak - *s az egész mégis alkotmányunk biztosítéka marad?* - Szakítsák ketté önök egyszer a fátyolt, mellyel ideál-megyei szerkezetöket Sais szobraként eddig takarták, ne féljenek, hogy el fogunk borzadni a látmány előtt; higgyék el, mi el vagyunk készülve rá. - Mielőtt önök ezt teszik, mi a kérdésnek vitatásába: mennyiben fér össze a megyei szerkezet, mint alkotmányi biztosíték, a célba vett haladással? - tovább nem ereszkedhetünk, s ma csak még egy tárgyra szorítjuk észrevételeinket.

Ki önöknek ellenünk eddig írt cikkelyeit figyelemmel olvasá, könnyen azt hiheté, hogy önök megyéink fő tulajdonait, melyek által azok alkotmányunk biztosítékává válnak, az utasítás adási s követ-verifikációi hatóságban találják. 274. számuk meggyőzött, hogy e részben tévedénk. Annak bebizonyítására: mennyi biztosíték fekszik megyei rendszerünkben? önök az 1822-i esetekre hivatkoznak, azon időszakra, melyben - hogy önök szavaival éljünk - *„alkotmányunk csak helyhatósági rendszerünk által tartatott fel"*. Mi ezen szomorú esetekre nézve másképp vélekedünk, mint talán mások, s ahelyett, hogy törvényhatóságaink akkor kifejtett szilárdságát bámulnók, inkább elszomorodunk azon akkor tett tapasztalásnál: - miként törvénysértés ellenében megyéink között mégis oly kevés találtatott, mely kötelességének eleget tenne. De kérdjük a *B. P. Híradó*-t: ugyan az utasítási vagy követ-verifikációi jog volt-e az, miáltal e megyék 1822-ben a törvénytelenségek további folytatását akadályoztatták? Vajon az: hogy miután tizenegy évig országgyűlés nem tartatott, s így a megyék sem utasítás adási, sem verifikációi jogukkal nem éltek, a megyék mégis elég erősek voltak a törvénytelenségnek ellentállni, nem bizonyítja-e világosabban, mint bármi más, hogy e két jognak a megyék általi gyakorlata arra, hogy törvényhatósági rendszerünk az alkotmány biztosítékává váljék, korántsem bír annyi fontossággal, mint azt a *B. P. Híradó* olvasóival szívesen elhitetné? mit, ha szándékai tisztaságán kételkednénk, azon taktikához hasonlítanánk, mellyel ügyes vezérek bizonyos pontokat különös fontosságúaknak mondanak, csak azért, hogy elleneik figyelmét másoktól, melyeknek megtámadását célozzák, elvonhassák.

Nemcsak a legfőbb, de felfogásunk szerint az egyetlen eszköz, mi által megyéink az alkotmányt megtámadások ellen biztosíthatják, azon befolyásban fekszik, melyet a végrehajtásra bírnak, vagyis azon állásukban, miszerint a törvénytelenséget semlegesség által akadályoztathatják, s ki ezen még kétkednék, azt az 1822-i esetek megfontolása állításunk helyességéről meggyőzheti.

Ki megyei szerkezetünket azért akarja fenntartani, mert bennök alkotmányunk biztosítékát látja, és csupán az utasítás adási jogra s verifikáció kérdésére fordítja egész figyelmét, azt senki a megyei szerkezet barátjának tartani nem fogja, bármennyi ditirambust énekeljen is ez állítólag tisztán magyar s egészen nemzetünk szelleméből folyó szerkezet felett.

Mi a vis inertiae-nek feltartását oly korban, midőn minden erővel haladni akarunk, nem tartjuk célszerűnek, s mert alkotmányunk eddigi biztosítékát *egyedül ebben* látjuk, éppen azért tartjuk szükségesnek más biztosítékokról gondoskodni; - de erről többet jövő számunkban.

TOVÁBBI ÉSZREVÉTELEK A B. P. HÍRADÓ IRÁNYÁBAN

I

Nehogy ismét keserűséggel vádoltassunk, ím bókkal kezdjük e cikkelyünket, midőn ünnepélyesen kinyilatkoztatjuk, hogy a *B. P. Híradó*, meggyőződésünk szerint, azon cikkelyeiben, melyekre jelenleg válaszolunk, nagy igazságokat mondott ki.

A *B. P. Híradó* 275. számában tudniillik világosan kimondja, miként „a parlamenti kormány még magában nem biztosíték, hanem csak kormányzási forma, s hogy azon extremus esetekben, midőn ti. a kormány alkotmányon kívüli állásba teszi magát (mit, ha alkotmányos garanciáról szólunk, a lehetőségek körében létezőnek mégis föl kell tennünk), hogy ily esetekben az alkotmány valódi garanciája nem ezen formákban, hanem a nemzet erejében, lelkületében, törvényei- s jogaihozi ragaszkodásában volna végképp és csupán feltalálható.” - Ki merné a *B. P. Híradó* ezen állításainak helyességét csak egy percig is kétségbe vonni. - Minden alkotmány formánál nem egyéb, s hol a nemzetben jogai megőrzésére elég erő s szilárdság nem találtatik, ott a világ minden tudósai a szabadságnak biztosítékokat hasztalan fognak keresni.

Ha tehát parlamentáris kormányról vagy megyei rendszerünkről mint alkotmányos biztosítékokról szólunk, nem e kétféle institúciónak abszolút, hanem csak aránylagos becséről, csak arról lehet kérdés: melyik célszerűbb a kettő között? A *B. P. Híradó* nézete szerint jelen szerkezetünk a parlamenti kormány fölött kitűnő felsőbbséggel bír. „Az elsőrendű állapot (ti. a parlamenti kormány) így szól 274. számában, csupán az anyagi erő nyers túlnyomóságától függeszti fel a győzelmet; az alatt, míg a másodikban (hol az alkotmány megyei szerkezet által biztosíttatik) az erőszaknak jogos és békés, tehát erős erkölcsi ellenállásokat kell előbb megtörni, mielőtt végre az erőszakon erőszakkal venne győzelmet.”

Ezen ellenünk felhozott ok oly fontos, hogy kétségen kívül ez egymaga a parlamenti kormány követelésétől visszaijeszthetne, ha ti. a *B-P. Híradó* kegyes volna előadni az alapokat, mikre ezen okát építi. Talán azt hiszi, hogy ezt a dolgok természete úgy hozza magával? Ments Isten! A *B. P. Híradó*-nak szerkesztősége miként nem tudná, hogy ott, hol parlamenti kormány létezik, a kormány tetteiről nem utcai tömegeknek, hanem a törvényhozásnak felelős, s hogy azon ultima ratio rerum, melyről a *B. P. Híradó* szólt, e rendszer mellett is csak akkor léphet fel, ha a törvényhozásnak jogos és békés, tehát erős erkölcsi ellenállása semmi tekintetbe nem vétetett; s férfiak, minők a *B. P. Híradó*-t vezetik, miként nem látnák által, hogy ezen eseteknek szükségképp ritkábbaknak kell lenniök ott, hol az ellenállás az egész ország törvényhozásától, mint ott, hol az csak egy egyes megye bizonytalan többségétől jó? Vagy talán praktikus ember létökre a *B. P. Híradó* embereit a történetek tapasztalása győzé meg a parlamenti kormány veszélyeiről? De ez, miként történhetett, miután a história éppen ellenkezőt bizonyít s azon ritka esetekben is, hol nem illuzórius kormányi felelősséggel bíró országokban lázadások történtek, a lázadásnak oka soha nem a parlamenti kormányban, hanem mindig abban mutatja magát, mert a törvényes jogkörében megszoríttatott.

Minden alkotmányi biztosíték, mint minden alkotmányos szabadság általán véve csak *az erőben, szilárdságban s törvényekhezi ragaszkodásban találja való alapját*; ez áll az alkotmányos biztosítékok mindegyikére, s nem fogja tagadni senki, hogy vannak viszonyok, melyek alatt a megyei szerkezet s parlamenti kormány, szóval, minden kigondolható kormányzási forma semmi biztosítékot nem nyújt; de mi nem ezen, a *B. P. Híradó* által is rendkívülieknek tartott esetekről szólunk, hol a kormány magát semmi törvényes formához tartani nem akarja,

hanem szólunk a rendes esetekről, s kérdjük: ily esetekben mi ad a nemzetnek több biztosságot az iránt, hogy törvényeiben nyilvánított akarata teljesíttetni fog: jelen megyei rendszerünk-e, vagy a parlamentáris kormány? - A felelet nem lesz nehéz.

Ha megengedjük is, hogy hazánk minden törvényhatóságai kötelességökben híven eljárva, valahányszor törvénytelenség követtetik el, azt semlegességök által akadályoztatni fogják, azon biztosítás, melyet megyei rendszerünkben találunk, legföllebb is negatíva biztosítás afelől, hogy törvényeink pozitív cselekvések által sértetni nem fognak. Alkotmányos nemzet létünkre megelégedhetünk-e ezzel? Csak arra nézve van-e hát biztosításra szükségünk, hogy törvényeink a hatalom pozitív cselekvései által sértetni nem fognak? S nem kell-e éppen úgy biztosításról gondoskodni arra nézve is: hogy törvényeink *pontosan végrehajtassanak*? s erre nézve megyei szerkezetünk ad-e csak némi garanciákat? - Nem akarunk egyes példákra hivatkozni - exempla sunt odiosa, s mi nem akarjuk elkeseríteni e vitatkozást -, de ugyan van-e olvasóink között csak egy - bármily keveset foglalkozik is közönségesen politikával - kinek, midőn ezeket olvasá, nem jutottak esetek eszébe - s pedig, fájdalom, több esetek -, hol a legvilágosabb, szentesített törvény több évek leforgása alatt még végrehajtva nem volt, s vajon, míg ez tagadhatatlanul így van, míg senki nem állíthatja, hogy megyei rendszerünk ily esetek ismétlését lehetlenné teszi, vagy csak nehezíti is: mi merjük-e azt állítani, hogy alkotmányunknak biztosítékokra többé szüksége nincs: hogy megyei szerkezetünk törvényes szabadságunkat minden kormányi felelősségnél jobban megőrzi. - Mintha bizony az alkotmányt vétkes mulasztás által nem lehetne éppen úgy, mint vétkes cselekvés által sérteni; vagy mintha a honpolgárnak, ki törvényeit végrehajtatlanul látván, elkeseredik, vigasztalásul szolgálhatna, hogy e szomorú tünemények oka épp annyiszor az egyes törvényhatóságokban, mint a kormányban fekszik.

Látjuk ezekből, hogy a biztosíték, melyet megyei szerkezetünkben találunk, miután alkotmányunkat mulasztások által elkövetett sértésektől meg nem őrizheti, elégtelen; s mégis képzelhetünk-e alkotmányos biztosítékot, melynek birtoka annyi áldozatba kerülne? Kétségen kívül a felelősségnek szinte megvannak árnyoldalai, s ámbár aki egy kis tapasztalással bír, nem fogja tagadni, hogy a bürokrácia bajai nem kizárólag parlamentáris kormányokkal bíró országok sajátságaihoz tartoznak, mégis ott, hol a politikai pártok hasonló erővel állnak egymás általellenében, a majoritások fluktuációja a kormányra kiterjedvén, a közdolgok vitelébe néha az egészre káros bizonytalanságot hozhat. Természete emberi intézkedéseinknek, hogy semmi annyira tökéletest közöttök nem találhatunk, minek rossz oldalai nem volnának; ez áll a parlamentáris kormányra nézve is. De hasonlítsuk össze azon bajokat, melyeket egy ily kormány hazánkra hozhatna, jelen szerkezetünk hibáival, - s ugyan a mérleg merre hajlik?

Ott, hol parlamentáris kormány létezik, a közjó sokszor egyesek hiúságának, hivatalvágyának áldoztatik fel; nem történik-e hát ugyanaz megyei rendszerünk mellett, azon különbséggel, hogy ami ott csak azon kevés egyeseknél, kik a legfőbb hivatalokra vágyódhatnak, történik, itt százakra, sőt ezrekre kiterjed.

Parlamenti kormány mellett a legfontosabb kérdések nem annyira a közjó, mint pártok szempontjából tekintetnek; de hát megyei szerkezetük mellett van-e kérdés oly csekély, mely nem pártok szempontjából tekintetnék többnyire.

A parlamenti kormány által, valahányszor a törvényhozó test körében megváltozott többség szerint a kormány személyzetében változások történtek, a közigazgatásnál bizonytalanságot találunk; de mi itt egyes esetekben feltűnik, nem teszi-e megyei szerkezetünk mellett a normális állapotot, miután a közigazgatásnál alkalmazott elvek bizonytalansága s az ebből

következő rendetlenség oly rendszer mellett kikerülhetlenek, hol a közigazgatásba semmi egység nem hozatott be.

Szóval: mindazon bajok, melyek egy parlamenti kormány ellen felhozathatnak, léteznek megyei szerkezetünk mellett is, azon különbséggel, hogy a mit ott ritkább esetekben találunk, az nálunk a rendes állapothoz tartozik.

A *B. P. Híradó* mindezt jóformán alig tagadja, s 274. számában azzal vigasztalja magát, hogy mindez csak addig tartand, valamíg a kormánynak elég ereje nem lesz, hogy minden hanyagságon s ellenszegülésen győzedelmeskedhessék, de ha ezen idő, mit mi, bízva nemzetünknek jogaihozi ragaszkodásában, nem hiszünk, - eljőne, ugyan fogja-e még valaki a megyéket alkotmányunk biztosítékainak nevezhetni? ha a kormány annyi hatalommal ruháztatik fel, hogy a megyék, semlegességök által, törvénytelen vagy legalább általok azoknak tartott parancsainak végrehajtását nem akadályoztathatják, mily garanciát nyújthatnak még alkotmányunknak? - Igen, de a kormány e hatalmával csak akkor élend, ha a megyék nemcselekvési hatalmukkal törvényes parancsok megakadályozására visszaélnének. Oh, logika! a *B. P. Híradó*, mert, mint mondja: ha alkotmányos garanciákról szólunk, oly kormányt, mely törvényen kívül állásba tette magát, a lehetőségek körében létezőnek fel kell tennünk, fölteszi, hogy valamely kormány törvénytelenségeket elkövethet - hisz épp ezért van szükségünk alkotmányos biztosítékokra -, s éppen akkor, midőn ezt teszi, oly hatalommal akarja a végrehajtást felruházni, mely által a megyék ellenállásán mindig győzedelmeskedhessék, teljesen meggyőződve arról, hogy azon magát törvényen kívüli állásba helyhező kormány, mihelyt látja, hogy a megyék semlegességi jogukkal csak a törvény értelmében éltek, hatalmát használni nem fogja. Bizony tisztelt *B. P. Híradó* vezére, ha ezentúl ismét alkotmányi biztosítékokról akarnak szólni, térjenek vissza inkább ahhoz, melyre egy előbbi számunkban utasíttattak, s mely önök szerint a magyarra nézve egyedül a kormány becsületességében fekszik. Van bizonyos érdem a következetességben is, van némi dicsőség elveink nyílt bevallásában; minek fosztják meg magokat önök ettől is?

II

Újonnan előadtuk utolsó számainkban az okokat, miknél fogva mi hazánk jelen viszonyaiban a megyei szerkezetet többé alkotmányunk célszerű biztosítékának nem tarthatjuk; hátravan, hogy a *B. P. Híradó* azon állítására feleljünk, mely szerint a jelennek helyébe általunk ajánlott rendszer semmi esetre alkotmányunk biztosítéka nem lehetne. A *B. P. Híradó*, melynek vezére oly szívesen gyanúsítja elleneinek - természet szerint - csak logikáját, azon egészen új fölfedezést tevé ti. utolsó cikkelyeinkben, hogy a rendszer, melyet ajánlunk, nem is parlamenti kormány, hanem valami attól oly egészen különböző, hogy jobban megértve a dolgot, tőle most már maga sem iszonyodik. Az említett lapnak ezen felfödözése, mely fölött még a *Jelenkor* sem hallgathatja el őszinte örömét, annyira érdekes és rendkívüli, hogy iránta néhány észrevételeket tenni szükségesnek tartunk.

Mindenekelőtt a *B. P. Híradó* azon meggyőződést mondja ki, hogy az általunk ajánlott rendszer *józanul a közigazgatás minden ágaira nem alkalmaztathatik, sőt, hogy azt nemigen sokra lehet alkalmazni*. Ezen állítás bebizonyítására okul az hozatik fel: „mert minden egyes tárgy miatt nem lehet új hivatalt teremteni." De ugyan honnan vette a *B. P. Híradó* azon gondolatot, hogy minden külön tárgyat külön személyre bízni rendszerünk fő kellékei közé tartozik? Vagy ha, mint a tapasztalás mutatja, igen sok s néha a legkülönbözőbb tárgyakat ugyanazon egy *nem felelős* egyedre bízathatnak, miért nem történhetnék ez a *felelősség mellett* is, miért volna csak akkor szükséges a munka felosztásában annyira menni, hogy, mint a *B. P.*

Híradó hinni látszik, a vas- és kőutak egy, a folyók s csatornák ismét egy más egyedre bízassanak? Teljes meggyőződésünk szerint a közigazgatásnak oly ága nincs, melybe a felelősség be nem hozathatnék. Egyszerűen pedig azért hisszük ezt, mert a felelősség behozatala csak azon tárgyakra nézve járhatna tetemes nehézségekkel, melyekre nézve a magyar közigazgatás a birodalom közigazgatásától különválva nincs; már, miután mi oly tárgyat nem tudunk, hol ez törvényeink értelme szerint így lehetne, miután az 1608-i kor. e. 10. cikk törvénykönyvünkből ki nem töröltetett: mi, valamint a magyar kormánynak teljes függetlenségét találjuk kimondva törvényeinkben: úgy a felelősségnek behozatalát nem tartjuk lehetetlennek a közigazgatás semmi egyes ágában, - s felszólítjuk a *B. P. Híradó*t azon közigazgatási tárgyak kijelölésére, melyeknél, állítása szerint, a felelősséget józanon behozni nem lehet.

A *B. P. Híradó* azon állítását: miként, habár közigazgatásunk egyes tárgyai, például a közlekedési eszközök, börtönök, vagy egyes más dolgok felelős kormányi egyedekre bízatnának, azért parlamenti kormánnyal még nem bírnánk, bizonyosan senki nem fogja tagadni, - de vajon ki is állította valaha ennek ellenkezőjét? ki mondta, hogy mihelyt közigazgatásunk egyes tárgyainál a felelősség behozatott, arról, mi által a megyék alkotmányunk biztosítékaivá válnak, le akar mondani? sőt nem állítottuk-e mi éppen ennek ellenkezőjét világosan s számtalanszor? kimondva, miként mi jelen megyei rendszerünket csak azon mértékben s azon tárgyakra nézve akarjuk megszorítani, mely mértékben s tárgyakra nézve törvényeink a felelősség által biztosíttattak? s vajon, ha igaz is, hogy ha a közlekedési eszközök iránt a felelősség behozatnék, azért még parlamenti kománnyal bírni nem fogunk, - nem éppen oly kétségen kívüli az is, hogy megyei szerkezetünk, habár a közlekedési eszközök tárgyában semlegességi jogával nem élhetne is, alkotmányunk biztosítéka lenni azért még meg nem szűnt, ameddig minden egyéb tárgyakra nézve a törvénytelenséget nem-tevés által akadályoztathatja?

Nem ismerünk egyes tárgyat, hol a felelősségnek behozatala által sokkal jobb biztosítékokat nem nyernénk, mint amelyeket megyei rendszerünk által bírunk; és ugyan mikor mondtuk, hogy a megyék semlegességi jogának megszorításában tovább akarunk menni, mint amennyiben a felelősséget életbe hozhattuk; vagy a *B. P. Híradó* igen urbánus s jóízlésű szójárásával élvén, hogy nem szőrt szőrért akarunk cserélni?

A *B. P. Híradó* igen barátságosan kérdi tőlünk: hisszük-e, hogy ily úton lassanként az egész közigazgatást át lehet alakítani? őszinte feleletünk erre az: hogy rendszerünk egyszer elfogadtatván, mi ezen lassankénti átalakulást nemcsak hisszük, sőt hogy annak megtörténéséről meg vagyunk győződve, s egyszerűen azért, mert azt a dolgok természete így fogná magával hozni. Egy országban kettős kormány, melyeknek egyike felelős, másika nem, sokáig nem állhat fenn egymás mellett; s a világnak minden nagy férfiai között - a *B. P. Híradó* vezetőit kivéve - alig fog olyan találkozni, ki - mint lapjuk 274. számában ők tevék -, oly állapotot lehetségesnek tartana, mely mellett a kormány egyes felelős tisztviselői által kiadott parancsok végrehajtatnának, *míg más, nem az ilyen hivatalnok köréhez tartozó törvények vagy törvényes rendeletek végrehajtatlanul maradnának*. - Minden, ki a státustudományoknak akár elméletében, akár gyakorlatában csak kissé is járatos, át fogja látni: hogy ily viszonyok alatt a két különnemű kormány igen kevés idő múlva egymáshoz fog asszimiláltatni. S ugyan a felelős- vagy nem felelősség terjedéséhez van-e több valószínűség? - A tizenkilencedik században élünk.

De mit árt ez a *B. P. Híradó*-nak, „ha minden egyes közigazgatási tárgyat felelős egyed kormányára bízunk is, ne csaljuk magunkat, azért még parlamenti kormányunk nem lesz"; ha a felelősség eszméje nem a francia vagy angol alkotmány modorában alkalmaztatik, a felelősség csalódás, s nem más. A *B. P. Híradó*, kitűnő barátságánál fogva, több ízben figyelmessé tett a fogalmaknak azon általunk elkövetett összezavarására, melyből tévedéseink erednek; - engedjék meg olvasóink, hogy a *B. P. Híradó*-nak ezen kegyességét hasonló szolgálattal

viszonozzuk, figyelmessé tevén azon lapot, miként e valóban mulatságos tévedés, melyben őt látjuk, szinte csak némely faktumok egy kis ignorálásából s némely igen különböző fogalmak összezavarásából vette eredetét.

A felelősségnek, mint mondtuk, minél sikeresb alkalmazására különböző nemzeteknél különböző módozatokat látunk alkalmazva. Némely országban a kormány - vagy hogy annak közönségesebb nevével éljünk, a minisztérium -, noha a közigazgatás egyes ágai különböző egyedek között osztatnak fel, mégis minden fontosabb esetben mint egység lép fel, úgyhogy minden, a törvényeket netalán sértő eset mindig csak mint az összes kormány tette tekinthetik. Hol a kormány ezen elvek szerint vezettetik - s ily országokban a minisztérium élén majdnem mindig elnököt találunk, ki a benne létező egységet mintegy külsőleg képviseli -, a felelősség, minden fontosabb esetekben, a dolgok természete szerint mindig az egész kormányt illeti; ez az, mit Angol- s Franciaországban látunk. Ki azonban ebből azt következteti, hogy a parlamenti kormány csak ily viszonyok között létezhetik, az a kormányi felelősségnek eszméjét a kormányi egység eszméjével zavarja össze, s elfelejti, hogy számos kormányok léteznek - ilyenek például az amerikai szövetséges státusok kormányai mind -, melyekben minden egyes tisztviselőnek felelőssége csak a reábízott körre szoríttatik, s hogy valóban parlamenti kormányok, tagadni azért senki nem fogja.

Nem akarjuk megvitatni, mennyire célszerű a kormánynak ily módoni elrendezése, s az egységnek hiánya nem gyengíti-e a kormányt nagyobb mértékben, mint azt maga a nemzet közérdeke kívánja; azonban a felelősségre nézve a kormányi hatalom ilyetén felosztása legföllebb azon hatást gyakorolhatja, hogy általa a törvényhozó test irányában nem az összes kormány, hanem csak egyes kormányi személyek állván, a felelősség sikeres használásának mindig kevesebb akadályai leendenek.

Igaz ugyan, hogy a *B. P. Híradó* állítása szerint azon esetben is, ha a közigazgatás minden ágaira behoztuk a felelősséget, csak az iránt biztosítjuk magunkat, hogy törvényeink a közigazgatás semmi ágában sértetni nem fognak; mi azonban beérjük ezzel, s azon kormány irányában, mely a közigazgatás semmi ágában be nem foly, mely a végrehajtó hatalmat nem kezeli, azaz nem kormányoz, nem is kívánunk különös biztosítékokat.

Fogjuk össze a mondottakat. A *B. P. Híradó* nézete szerint a felelősségi rendszer nem hozathatik be közigazgatásunk minden ágaiba. - Mi az ellenkezőről vagyunk meggyőződve - de ha ebben csalódnánk is, miután megyéink hatáskörét csak azon tárgyakra nézve akarjuk megszorítani, hol az alkotmányi garancia, melyet semlegességünkben találtunk, a felelősség által pótoltatik, szükségképp egynek kellene történni a kettő közül: vagy behozatik a felelősség közigazgatásunk legfontosabb ágaiba, minő például összes financiánk, s ezen esetben megyéink hatásköre annyira megszoríttatik, hogy azok alkotmányunk biztosítékai többé nem lehetnek, de ezen haladásunkat akadályozó biztosíték helyett egy más -, jobbat víttunk ki magunknak, s a valóban alkotmányos nemzetek sorába léptünk; vagy a legfontosabb tárgyakban a felelősség nem hozatik be, s ez esetben ily tárgyakra nézve megyéink megmaradnak jelen helyzetökben, azaz: a netalán elkövetendő törvénytelenségeket semlegességök által akadályoztathatják. S ugyan e kettő között mily esetben vádoltathatik a *P. Hírlap* azzal, hogy oly valamit javaslott, miáltal alkotmányunk biztosítékaitól fosztatnék meg?

III

Senki sem fogja bebizonyítani, hogy a még csak posztulált parlamenti kormányformák szinonimok mostani törvényeinkkel - így szól 275. számában a *B. P. Híradó*. Mostani törvények alatt, felfogásunk szerint, azon törvényeket kell értenünk, melyek törvénykönyvünkben

foglaltatván, nemcsak törvények által érvényteleneknek nem nyilatkoztattak, sőt melyeket későbbi törvények által megújítva találunk; ily értelemben véve a *B. P. Híradó* állítását, vele ellenkezőleg azon meggyőződésünket nyilvánítjuk: hogy fennálló törvényeinknek a parlamenti kormánnyali szinonimitását megmutatni nemcsak nem lehetetlen, sőt sokkal könnyebb, mintha az ellenkezőt tűztük volna ki magunknak feladatul.

Annak megmutatására, hogy a felelősséget a közigazgatás minden ágára nézve követelvén, nem valami alkotmányunktól eltérő, hanem oly institúció mellett emeltünk szót, mely annak egyenes kifolyása, nem azt szükséges megmutatnunk, hogy az igazgatás ugyanazon formákban gyakoroltatott eldődeink által is, mint azt napjainkban más alkotmányos nemzeteknél gyakorolva találjuk. Azon nemzeteknél is, hol az alkotmány lényegében változásokat nem találunk, a formákban, helyzetek s a különböző míveltségi fok szerint, melyet elfoglalnak, tetemes változásokat találunk, s noha nincs nemzet, mely régi formáihoz annyira ragaszkodnék, mint az angol, mégis - ha a hely engedné - könnyű volna megmutatni, miként azon formák, melyek szerint a parlament a kormányt számolásra vonja, aránylag nemrégen fejlődtek ki. Ha bebizonyíttatik, hogy:

Hazánk minden közdolgainak vezetése egykor, törvény szerint, kizárólag magyar s így törvényhozásunk alatt álló tanácsnokokra bízatott.

Hogy a legfontosabb tárgyaknak elhatározása csak ezen tanácsnokok közbenjárásával történhetett.

Hogy ezen tanácsnokok a törvényhozás által feleletre vonathattak, s hogy a törvénytelenségek büntetése törvény által világosan kimondatott.

Végre, hogy nemcsak belső viszonyainkban, hanem az ország külső viszonyaira nézve is törvényhozásunk befolyása törvényeink által biztosítva van.

Ha, mondjuk, mindezek törvénykönyvünkből bebizonyíthatók: nem fogja tagadni senki, hogy a felelősség lényege eldődeink által bíratott, s hogy oly formákat követelni, melyek által e jog korunkban alkalmazhatóvá váljék, jogaink, vagy jobban mondva, kötelességeink közé tartozik.

Mi az elsőt illeti: a *B. P. Híradó* talán maga sem fogja kétségbe vonni azon állításunkat: miként talán semmi alkotmányos jogunk annyi törvény által biztosítva nincs, mint az: hogy minden közigazgatási tárgyaink más országok közdolgaitól különválva, kizárólag magyarok által kezeltessenek, s az 1608. k. e. 5. cím annyiszor ismételtetett különböző formában, 1647-től kezdve a magyar kincstárnak függetlensége annyiszor tevé törvényhozási tanácskozásunk fő tárgyát, hogy erre nézve minden hosszabb bizonyítást szükségtelennek tarthatunk. - Eldődeink, kik míveltség s főképp tapasztalás tekintetében annyira megettünk álltak, jámborságukban azt gondolták még, hogy országuk érdekeit nem biztosíthatják semmi által inkább, mint ha azoknak kezelése kizárólag magyarokra bízatik; azonban, úgy látszik, mégis, mindezen optimizmusok mellett, ők is célirányosnak láták: azon majdnem képzelhetetlen esetekre, hol a magyar tanácsnok hazája érdekeit másoknak alárendelné, előre gondoskodni. Ez az ok, hogy miután Ulászló I. Dec. 7. cikkében kimondatott: miként őfelsége magyar dolgokban csak magyar tanácsnokokkal élhet, ugyane király VI. Decretumának 7. cikkében a felelősség megállapíttatik. Hogy pedig ezen garancia illuzóriussá ne váljék, a VII. Decr. 2. cikkelye, egészen az újabb kor fogalmai szerint, azt mondja: hogy bizonyos dolgok, csak ha azok cum consensu et deliberatione consilii ordinati (azaz a felelősség alatt álló tanácsnokok közbenjöttével) történtek, mondatnak érvényeseknek. S vajon ezen törvények, melyekben a kormányi felelősség elve oly világosan mondatik ki, mint azt a XVI. század kezdetén talán semmi más alkotmányos nemzet törvénykönyvében nem találjuk: ugyan mikor változtattak meg? ugyan hol van az időszak, melyben a magyar nemzet ezen alkotmányosságából folyó jogáról lemondott? - törvénykönyvünk annyiban a bibliához hasonlít, hogy belőle mindenki

azt, mit leginkább keres, szokta kiolvasni; a *B. P. Híradó* talán idézhetni fog törvényeket, melyekből ily következést vonhatunk; mi igen kíváncsiak vagyunk ebbeli felfödözéseire.

A közjövedelmeknek nincs ága, nincs tárgya a közigazgatásnak, mely nem tartozott törvényhozásunk rendelkezéséhez (ez állítás bebizonyítását akkorra hagyjuk, ha az a *B. P. Híradó* által tagadtatnék), s ugyanezért már az 1536-i 49. §. a helynek, melyen az egész ország kormányzásának központosulni kell, Pozsonyt jelöli ki, s csak azért, mert Buda akkor még Zápolya kezeiben vala. A törvényhozásnak nemcsak az ország belső dolgaira, hanem külső viszonyaira, a békekötésekre s hadüzenésekre való befolyását is számos törvények biztosítják. Az 1608-i k. e. 2. cikktől, hol világosan ezek állnak: *Ne sua majestas, sine praescitu et consensu regni in Hungaria vel partibus adnexis ullum vel bellum moveat vel militem extraneum introducat*, - az 1791-i 65. cikkelyig, - melyben a nemzetnek befolyása határoztatik meg, - e jogunkat számos törvények által ismertetik el. - S vajon hát a parlamenti kormány, melyet követelünk, mi más *eszköznél*, mely által e kétségbevehetlen jogaink gyakorlata lehetségessé válik?

A *B. P. Híradó* nem tagadja a jogot, mely szerint a magyar azt követeli, hogy saját módja szerint kormányoztassék; de ezen jognak nem szükséges következése-e az, hogy egyszersmind joga legyen arról: mily módon kormányoztatik, magának tudomást szerezni? - Méltóztassék a *B. P. Híradó* nekünk kegyesen erre is felelni. - Ki a felelősségnek törvényességét tagadja: az, szerintünk azt, mit jogunknak tartánk, kegyelmi ajándéknak tekinti; s mi nem szeretnők ilyennel vádolni még a *B. P. Híradó*-t sem; hisz e lap azt, hogy Magyarország saját módja szerint kormányoztassék, nem ellenezte soha, csakhogy parlamenti, azaz valósággal alkotmányos ne legyen kormányunk; a többibe szívesen beleegyezik; arra pedig, hogy a kormánynak ily formáját ellenezze, a *B. P. Híradó*-nak, mint e cikkelyeiből látjuk, három igen fontos oka van:

1. Mert miként mi, úgy a birodalomnak minden tartományai tőlünk teljes méltányossággal azt követelhetik, hogy ők is a maguk módjára kormányoztassanak.

2. Mert az úgyis létező heterogeneitásokat nem kell még kiáltóbbakká tennünk.

3. Mert az egész birodalomnak szilárdságot csak a kormány politikájának egysége ad.

Rövid válaszuk ez okok elsejére az: hogy a tartományoknak ebbeli méltányos követelése soha Magyarország részéről kétségbe nem vétetett.

A másodikra nézve kétségen kívül kívánatosnak tartjuk mi is, hogy Magyarország s a birodalom többi részei között a lehetőségig kevés heterogeneitás létezzék; azonban ezen okot arra, hogy alkotmányos kifejlődésünkben megálljunk, elégségesnek annyival kevésbbé tartjuk, mennyivel inkább azt látjuk a történetekből, hogy hazánk s a tartományok között hajdanában sokkal több homogeneitás létezett.

A harmadikra nézve végre figyelmessé tesszük a *B. P. Híradó*-t, hogy birodalmunk szilárdsága az érdekek egységében fekszik, melyek e birodalom különböző tartományait összefűzik. Mind külső, mind belső viszonyaira nézve hazánknak s a birodalomnak érdekei ugyanazok. Külsőleg ellenségeink közösek, belső állapotainkra nézve a birodalom feladata: hogy az egyes tartományok, pótolva egymásnak szükségeit, közös erővel anyagi s szellemi érdekeiknek a lehetőségig való kifejlődése után törekedjenek, s ezen érdekegység, mely birodalmunkat az egész civilizáció érdekében egy erős összefüggő egésszé teszi, csak még szembetűnőbb lesz mindenki előtt, ha alkotmányos függetlenségünk felelősség által biztosíttatván, nyugodt ítéleteinket nem zavarja többé.

AGRICOLA LEVELEI VIII.
VÉDEKEZÉS AZ ÍNSÉG ELLEN

Hej, bizony rossz időket élünk! Valóban eredeti gondolat, mellyel Agricola mai levelét kezdi, így fognak elmélkedni önök e szavak olvasásánál; költők és zsurnaliszták abból élnek, hogy amazok saját, ezek egész polgári társaságok szenvedéseit leírják, s jámbor falusi levelezőnk is e példabeszéddé vált sóhajtással kezdi levelét. - Önöknek talán igazságuk van. Íróknak, státusférfiaknak, szóval mindazoknak, kiknek a néppel dolguk van, alig lehet nagyobb hibájok, mintha pályájokon, legalább kezdetben, nem eredetiesen viselik magokat. Minden regény s színdarab házassággal vagy halállal végződik; a politikus pályán, a tapasztalás legalább azt mutatja, kik az egymástól legtávolabb fekvő utakon indultak - mint Karlsruhéban, hol minden utca a hercegi udvarnál végződik -, végre, nem kis bámulatunkra, egyszerre egymás mellett állnak, s éppen azért szükség, hogy ha a végnél nem lehet, legalább kezdetben legyünk eredetiek. Én tudom mindezt, de ez egyszer a tisztelt szerkesztő úr meg fogja bocsátani, ha mégis elavult kezdetemnél maradok, s pedig azon egyszerű okból, mert e felsóhajtás nem a közönséges értelemben veendő.

Míg csak az urak panaszkodnak az idő ellen, megvallom, nem sok rokonszenvet érzek panaszaik iránt; ezeknek oka közönségesen az, mert nekik az idő hosszúnak tetszik, vagy a termés bősége miatt gabnájokat nem adhaták el, vagy mivel sógoruk az utolsó tisztújításon megbukott, vagy végre - mi kétségkívül a legszörnyebb - mivel az országgyűlés ismét az adónak valamely új nemét rová reájok. Mit bánom én e keserveket; de ha végre a paraszt is sóhajtozni kezd, ha végre ő is elmondja, hogy rossz időket élünk, akkor, megvallom, szívem megindul, s pedig csak azért, mert tudom, hogy ily esetben a panasz nem alaptalan.

A nép szava Isten szava: mondják sokan, legalább oly alkalomkor, ha a nép azt beszéli, mit tőlük hallott. Ez ferde beszéd, s én legalább - mennyire tudniillik egyszerű falusi ember, ki minden pártok küzdelmeitől távol áll, erről ítélhet - soha nem hittem, hogy valami hamis állítás valóbbá válnék, ha vele többen rászedették magokat. Nagy tömegekben megvan szinte az önzés, a szenvedélyek, ingékonyság, s nem tudom, mennyire haladtunk volna a tudományokban, ha minden egyes lépést, melyet az igazság felé tettünk, mindig a tömeg szankciója után fogadtunk volna el. De habár a nép szava nem Isten szava is, legalább az emberiség általa mondja ki vágyait s szükségeit, s ez az, minek kielégítése minden józan politika legfőbb feladását teszi, ez az, miért a nép szavára figyelni mindenkinek, ki közdolgok körül fárad, kötelessége.

Önöknek a városban - bocsássanak meg őszinteségemért - a népnek valódi állapotáról nincs elég tiszta fogalmuk. Kétemeletes házaik ott állanak úriasan, mint mindig, hallom, az utcakövezeten is javítások történnek; a Dunából kiemelkedő oszlopok mindig magasabbra nőnek, sőt a pest-pozsonyi vasút is megnyittatott már, mely alkalommal sok úri és asszonyi vendég jókedvűen kocsizott Palotára, nem is gyanítván örömében, mennyivel többet unatkozandik, ha kirándulásaira a gőzmozdonyok gyorsasága miatt annál kevesebb időt fordíthat. - A *P. Hírlap* vitatkozik a *B. P. Híradó*-val, ez s a *Nemz. Újság* ritka méltósággal bámulják egymást, míg a divatlapok - kétségen kívül, hogy annyival több jó ízlést terjesszenek - elég érthető példabeszédekben szidják egymást. Az egy kör kettőre oszlott fel, s a megrázkódtatások között, melyek e nagy történetet megelőzték, támadt a nagy jövendőjű „Gyülde", mint Minerva, felfegyverkezve jövén a világra, miből valószínű, hogy ugyanazon madarat választandj a szimbólumául, melyet Athene istenasszonya mellett régi pénzeken látunk.

Önök sokat látnak és hallanak, önök körül, megengedem, nagy dolgok történnek, de a nép érzelmeiről, engedjék meg, fogalmuk még sincsen. Tudják-e, itt falun miről beszélünk? - A Gyüldéről, körökről vagy az egyes hírlapok megcáfolhatlan okoskodásairól, melyeknek mindenikére még tíz cáfolat fog érkezni? Dehogy! Az élet ára mindig fellebb rúg, a burgonya itt-ott romlani kezd, s mégis egész hajókkal visznek ki belőle, s már füstölni kezdenek a szeszgyárak kéményei, hol a bennmaradottnak is nagy részét pálinkává égettetik; mi lesz belőlünk tavaszig? Hej be rossz időket élünk! Lám tisztelt szerkesztő úr, falun a nép ilyenekről beszél, nem érdemelne ez valamivel több figyelmet, mint mi reá fordíttatik?

Önök lapjokban többet szólnak az országot fenyegető közszükségről. Az 570. számban valaki, ki magát „-?”-nak írja alá - szeretném tudni, kicsoda, jó, becsületes ember lehet -, a szeszégetés eltiltása mellett nyilatkozik, s utána még többen szóltak: de higgyék el önök, még nem tettek eleget. Mint a híres római minden beszédét azzal kezdé, hogy Karthágó lerontására szavazott, úgy önöknek minden számukban a fenyegető szükségről kellene beszélniük, s azon módokról, mi által e bajt, mi még most kétségen kívül lehetséges, elkerülhetjük, higgyék el önök, nem tehetnek hasznosabbat.

Jól tudom én, mi szép alkalom nyílnék önöknek, éppen jelen helyzetünkből azon közigazgatási rendszer felsőbbségét bebizonyítani, mely mellett szavukat emelék. Ha a magyar alkotmány - így szólhatnának önök - más művelt nemzetek alkotmányaihoz hasonlólag rendeztetik el, hazánkat most veszély nem fenyegetné. Idei termésünk nem bő, hanem olyan, mely mellett e haza lakói minden valóságos szükségtől megőriztetnének, ha ti. oly hatalom léteznék e hazában, mely az egésznek közepibe állítva, az ország minden egyes részeinek szükségeit ismerve, egyszersmind a szükséges rendelések megtételében akadályokra nem találna. - Nézzük Angliát. Ím a brit szigeteket szintén szükség fenyegeti, nagyobb, mint az, melytől mi félhetünk, s mégis Anglia e veszélyt aligha el nem kerüli. A minisztérium Irlandra nézve már most is oly rendeleteket adott ki, melyek a bajnak elejét vehetik. Angliában naponként váratik a parancs, mely által a gabonatörvények bilincsei, legalább a szükség idejére, lehullanak; rendelések tétettek, hogy a szükség egész kiterjedésében megismertetvén, egyszersmind azon módok használtassanak, melyek által rajta segítni lehet; azonban Angliának felelős minisztériuma van, melynek kiterjedett hatáskör engedtethetik, miután úgyis minden lépéseiért számolni tartozik, de mit tegyünk mi, kik szabadságunk biztosítását csak megyei autonómiánkban keresvén, senkinek oly kiterjedt hatáskört nem engedhetünk, amilyennel az angol miniszterek bírnak? - Ha önök ezt mondják, állításuk cáfolhatatlan. A státus nem egyéb egy óriási társulatnál, melyben minden egyes - a reáeső tartozást lefizetve - biztosíttatik azon csapások ellen, melyektől magára hagyottan félnie kellene; nagy állományokban, hol ezen eszme elismertetik, s hol annak következményei elfogadtatnak, közínség alig képzelhető. Ha az országnak egy része elemi csapások következtében szűkölködik, a másik bizonyosan a szükségesnél többet termesztett, s az úgynevezett szűk esztendőknek következménye csak az lehet, hogy az élelmiszerek kivitele csökken. Legalább Magyarország bizonyosan hasonló állapotban van. De hogy ezen kedvező helyzetnek hasznát vehessük, szükség, hogy az egész ország egy középponti hatalom által kormányoztassék, s hol van ez nálunk, ahol az ország 52 része egységére három esztendőnként csak egyszer emlékeztetik, s a tiszai ember a dunainak szükségét, ha bánja is, legalább csak akkor tudja meg, midőn már bekövetkezett. Ezt is mondhatnák önök, s ez is igaz. De hagyják önök mégis a kérdés megvitatásának ezen oldalát inkább akkorra, ha majd a szükségből kibújtunk, s most csak arra fordítsák egész figyelmöket, mit tegyünk a jelen pillanatban, hogy honfitársainkat minden bajtól megőrizzük; s ámbár IV. Henrik francia király kívánatát - melyet én mindig a legbölcsebb kormányelvnek tarték - nem teljesíthetjük, s minden magyarnak naponként egy csirkét nem adhatunk táljába, legalább azt elérjük, hogy szegényebb osztályaink kezeiből a kenyér ne

fogyjon el soha. Ez, nézetem szerint, a jelen pillanat legfontosabb kérdése, s úgy hiszem, olyan, mire nézve minden párt s hírlap, anélkül, hogy méltóságából valamit veszthetne, kezet foghat.

Én részemről, ha egyszerű okoskodásaimnak lapjaiban hely nyílik, megkísértem e tisztán gyakorlati kérdés tárgyalását, s legalább ami a pálinkaégetés eltiltását illeti - mely megyénkben is szőnyegre került -, elmondandom okaimat, melyek engem ilynemű rendelés pártolására bírnak; azonban, hogy belőle haszon támadjon, szükség, hogy e tárgyról ügyesebbek is szóljanak, s ez az, mire soraimmal önöket fel kívántam hívni.

O'Connell, kit én mindig rendkívül becsültem - mint az újságokban olvasom -, nagy lármát üt afelett, hogy Cromwell s néhány becsületes protestáns pap szobra az angol parlamentházban rendeltetett felállíttatni. Úgy hiszem, a nagy agitátor nem volna egy cseppel sem kisebb, ha fellengős beszédei között néha az úgynevezett burgonya-betegségről is szólna; ez egyben, úgy hiszem, példájában nincs mit követnünk.

AGRICOLA LEVELEI IX.
NÉMET KIVÁNDORLÓK MAGYARORSZÁGON

Egypár hete körülbelől, hogy Pesten levén, a Duna-partnál sétálgattam. A parthoz kikötve egy festetlen hajó állott, fedelén nagy málhák s poggyászok, körülötte idegen külsejű férfi- s asszonyalakok, főképp számtalan gyermek, úgyhogy alig képzelhetem magamnak, az egész raj miként férhetett a kis kasba, melyben a Dunán leúszott; öltözetökből, főképp pedig szó-ejtésökből első pillanatra sváboknak gondolám őket; de egy mellettem álló mondá: hogy württembergi kivándorlók. - Közel hozzám, egy ház mellett, hat gyermek ült, s heverészett a földön, játszva, énekelve; a gyermekek oly kedveseknek látszottak vígságukban, hogy magamat feléjök vonzódva érezvén velök szóba ereszkedtem. - Testvérek voltak, a legidősbik alig tízesztendős, s anyjok, ki, míg velök beszéltem, hozzánk jött, elmondá: miként Erdélyországba, a Szászföldre vándorolnak, hol rokonok között lakhatnak, s szép, nagy szántóföldet fognak kapni. Az asszony telve volt szép reményekkel, az egész család, mintha Eldorádó partjához kötötte volna sajkáját, aggodalom nélkül nézett a jövő elébe, s én azon kívánattal váltam meg tőlök, vajha e reményekben ne csalódjanak.

Reám ez emberek látása fájdalmas benyomást tett. Mind e gyermekek, kik szülőföldöket talán soha nem látják többé, kik agg korukban első játékaikra nem emlékezhetnek nehéz fohász nélkül; mind e férfiak, kik, hogy magoknak s családúknak a mindennapi kenyeret keressék, az emberi érzemények legszentebbikét, mely mindenikünket hazájához köti, keblükből erőszakosan kiszakíták, s messze őseik sírjától új hazát, vagy jobban mondva, új földet mentek keresni, melyből élhessenek - mert hisz két hazája egy életben nem lehet senkinek -, van-e ennél szomorúabb valami? - A nép nem utazik mulatságból; a gazdag távol hazájától magával viszi erszényét, és víg lehet: a nép embere mindig honn hagyja szívét. Eszembe jutottak több egyes esetek, hol Németországból jött kivándorlók Magyarországban betegségek s ínség áldozataivá lettek, s ezek mennyi bajjal fognak küzdeni, míg Pestről Erdély határszéléig jöhetnek, - egyszóval elszomorodtam, de úgy hivén, e kivándorlók legalább anyagi szenvedések ellen lesznek biztosítva. A württembergi kormány nem engedte volna a kivándorlást, ha magát elébb arról biztossá nem teszi, hogy jobbágyai itt, az idegen földön ínségre jutni nem fognak; azok, kik hazánknak németek általi kolonizációját magoknak célul kitűzték, talán csak a német nemzetiség dicsőségét nem fogják azáltal előmozdítani akarni, hogy hazánkat egy párszáz német koldussal népesítették meg. - Ez bizonyosnak látszott. - Csalódtam.

Pár nappal utóbb ismét a Duna partján valék. A folyó mellett kisebb-nagyobb csoportokban ugyanazon idegenek jártak körül, kiket minap hajójokon láttam, csakhogy a víg lárma helyett, mellyel megérkeztek, most hallgatás uralkodott közöttök, hogy minden arcon a levertség kifejezése látszott. - Ugyanazon háznál, hol velök először találkoztam, ült azon hat gyermek is, csakhogy most, midőn közelítek, ahelyett, hogy játékaikat folytatnák, fölkeltek, s könnytelt szemekkel *koldultak*. Egy mellettök álló honfitársuk megmagyarázá, hogy e család, mint több mások, a hosszú út alatt fölemészté egész vagyonát, s most még annyi költséggel sem bír, hogy a Szászföldre, hová hívatott, eljuthasson, s hogy a legnagyobb ínséggel küzd.

Nem akarok hosszasan a gyarmatosításról szólni. - Fajunkat életrevalóbbnak tartom, mintsem hogy, általán véve, azoknak nézetében osztozkodnám, kik német földmívelők bevándorlását nemzetiségünkre nézve veszélyesnek tartják. Kompolt, Rakamaz, Újváros s számos más hely példája, hová svábok hozattak, mutatja, hogy Németország parasztjai sokkal józanabbak Németország zsurnalisztáinál, s nagyrészint át szokták látni, miként Magyarországban németek nem maradhatnak. Másrészről azokhoz sem akarnék számíttatni, kik, noha Felföl-

dünk lakosai éheznek, s évenként száz meg száz becsületes székely család Moldvába s Oláhországba vándorol, természetesnek tartják, ha az erdélyi szászok elhagyott földeiket nem honfitársaik, hanem idegenek által gyarmatosítják! De bármi legyen eziránt valakinek nézete, annyi csakugyan világos minden gondolkodó előtt: *hogy aki gyarmatosítani akar, annak első s legszentebb kötelessége, hogy azon idegenek sorsáról, kiket ígéreteivel hazájokból elcsalt, gondoskodjék*; s hogy hasonló esetek, minőknek most Pesten tanúi vagyunk, mind a kormány, mind a törvényhozás legnagyobb figyelmét igénylik.

Ha a német zsurnaliszták ugyanazon mámorukban, melyben a Dunát német folyónak nevezik, egész Magyarországot német gyarmatokkal akarják ellepni; ha e bölcs urak, kik elég merészek a franciákat tudatlansággal vádolni, ámbár mi Magyarországot illeti, ők magok egy cseppel sem tudnak többet, - lelkesedésükben elfelejtik, miként e hazában egy talpalatnyi föld sincs, mely valakinek tulajdona nem volna, hogy így minden gyarmatos, ki, mielőtt biztos szerződésre lépett, az országba bevándorol, csak nyomorra várhat, hagyján! Némely embereknek különös fogalmuk van a hazaszeretetről, s azon német lapok szerkesztői, kik szüntelen gyarmatosítást prédikálnak, talán azt hiszik, hogy hazájoknak nagy szolgálatot tettek, ha évenként egy párezer nyomorult honfitársat a külföldre küldtek elveszni; akár Texasba, Algírba, Mexikóba, akár hozzánk, ezen uraknak mindegy, csak honn ne haljanak meg. De vajon az illető német kormányok nézhetik-e közönyösen, ha alattvalóik ily könnyelmű fecsegések által magokat elcsábíttatják? Felfogásom szerint az útileveleknek az volna legüdvösebb következése, hogy a kormány ily alkalomkor elámított polgárait felvilágosítaná, s látva, hogy a kivándorlónak jövőjéről gondoskodva nincs, az útlevél megtagadása által azt vissza is tartóztatná. Vannak esetek, midőn a kormány e kötelességét nem teljesítheti - de hogy azon esetre, ha a kivándorlás Németországból Magyarországba történik, a német kormányok ily helyzetben nem lehetnek, az bizonyos; s kívánatos, hogy a német kormányok által ebbeli kötelességök ezentúl hívebben teljesíttessék.

Kormányunk - amint már e lapokban is ilyesmit olvastam, s amennyire az *Allg. Z.* által értesítve vagyunk, a württembergi kormánynál már lépéseket tett, azonban a baj gyökeres orvoslatára szükséges: hogy a jövő törvényhozásunk kimerítő bevándorlási s honosítási törvényről gondoskodjék, nemcsak, hogy most, midőn a bírhatási képesség nem nemeseknek is megadatott, hazánkat az idegenekkeli elárasztástól megőrizzük, de azért is, hogy a jelenhez hasonló esetek elkerültessenek, s azok, kik Németországból hazánkba bevándorolni akarnának, megtudják; miként hazánk nem puszta föld, hová a német foglalni jöhet, s hol az erdélyi német lapok kedvök szerint földet osztogathatnak. Ily csalódások számtalan szenvedésnek lehetnek kútforrásai, s mi magyarok nem nézhetjük közönyösen, ha birtoktalan népességünk még külföldiekkel is megszaporíttatik.

Ami azon szerencsétlen családokat illeti, kik elámítva hazájukat elhagyák, s most élelem s kereset nélkül tévelyegnek körül utcáinkon, talán számos birtokosaink között találkozik valaki, ki e boldogtalanokat magához fogadhatja, addig is azonban kívánatos, hogy a hatóság különös figyelemmel legyen, nehogy e szegények csalások által még azon kevéstől is megfosztassanak, mi nekik vagyonukból még fennmaradt. Hívatlan vendégek, igaz, de a magyar közmondás úgy tartja: ha már eljöttek, elkergetni mégsem lehet, s míg továbbmehetnek, mégis önöknek, pestieknek kell némileg rólok gondoskodniuk.

Szeretném minél hitelesebben s minél részletesebben tudni, ki által s mily módon hívattak meg e bevándorlók? Igen kívánatos, hogy ez közhírré tétessék, hadd ismerje hazánk s Németország azokat, kik könnyelműségök által sok ártatlan családot szerencsétlenné tettek, s kik német patriotizmusokat azáltal bizonyítják, hogy németeket Magyarországba hívnak, s azokat, éppen mikor segítségre szorulnának, mások könyörületességére bízzák.

AGRICOLA LEVELEI X.
A TAKARÉKMAGTÁRAK DOLGÁBAN

Szomszédaim, azok tudniillik, kik homokos földeket mívelnek, szárazság ellen panaszkodnak, nálunk, hál' Istennek, a termés jól áll. Ez az egyetlen újság, mit, mint a *Hírlap* egyik levelezője, önöknek magányomból közölhetek. A házam előtt álló nagy nyárfák, melyeket még boldogult édesapám ültetett, erősen zúgnak a nem szűnő déli szél ellen, mely ágaikat hajtogatja; a fűzfasor, melyet harmadéve ültettem, erősen hajlong, ha mellette mezőmre elmegyek; a birkanyáj, valahányszor közötte megjelenek, saját nyelvén éljenekkel fogad, s a békák panaszos szava, mely kis mocsáromban felszólal, arra int, mikint mégis vannak lakók határomon, kik meg nem elégszenek; s így zúgást hallok, hajlongásokon gyönyörködhetem, egész nyáj örömrivalgásaival fogadtatom, s hallok keserű panaszokat, miknek orvoslása hatalmamban nem áll; szóval körülbelül élvezem azt, mit a legélénkebb politikus színhelyen találhatnék; de birodalmom oly szűk, hogy mindez önöket s olvasóit nem érdekelheti, a gazdasági hír azonban, mellyel soraimat megkezdem, remélem, nem fog érdektelennek tartatni senki által, ki a politikában időtöltésnél egyebet keres, s tudja, hogy a legfontosabb politikai konjunktúrák nem azok, melyeket emberek ügyessége alkotott, hanem azok, melyek a mezőkön teremnek.

Szívesen szólnék e tárgyról bővebben, szívesen fejteném ki, mennyire ferde azon eljárásunk, mely szerint mi, egy majdnem kizárólag földmívelő ország a földmívelés előmozdítására semmit sem teszünk, mely szerint eszünkbe sem jut, hogy valamint az ipar minden egyéb ágainál, úgy ennél is célszerű oktatásra, jutalmakra s más buzdító eszközökre volna szükségünk; mindezt azonban máskorra halasztom, s most csak egy számtalanszor említett tárgyról akarok szólni, melyet felhozva, az egyedüli eredetiség, melyet magamnak követelhetek, abban áll: hogy azt most aratás előtt s akkor hozom fel, midőn a haza nagyobb részében vetéseink jól állanak. A takarékmagtárakat értem.

Ha vetéseinket jég verte el, az országnak egy részét víz borítja, a másikat szárazság tevé terméketlenné, s a nép szomorú, s bizonyos urak víg arcaiból - kik a gabonávali uzsoráskodást más uzsoránál becsületesebb keresetnek tartják - látjuk, hogy drágaság következik: felsóhajtunk a közelgő vész felett; egy rész nagy részvéttel kérdezősködik, vajon e jó nép, melynek jóléte annyira szívén fekszik, csakugyan éhen fog-e meghalni; a másik szebbnél szebb elveket állít fel, mikből bizonyítja, mikint ha ez és ez történik, az pedig elmaradt volna, kétségen kívül nem kellene éhségtől félnünk. Választmányok küldetnek ki a nép szükségeinek kipuhatolására, itt-ott talán egy táncvigalom rendeztetik el, melynek 13 frt 20 kr., a nemesség izzadásával keresett tiszta jövedelme az éhséggel küzdők fölsegítésére fordíttatik; szóval, míg a nép éhezik, mi szüntelen az éhségről perorálunk, s szebbnél szebb cikornyás stíluson készült magtári tervek jőnek szőnyegre, melyek, mihelyt egyszer valósulnak, az országot minden szükségtől meg fogják menteni. - Az ijesztő tél elmúlt. A vetések tavasszal reménydúsan állanak, s a múlt év aggodalmaival ismét elfelejtetnek a tervek, melyekre alkalmat adtak; mi, mint a tücsök, melyről a mese szól, nyugodtan tovább zengedezünk; mintha a borzasztó idő, melyen átnyomorogtunk, vissza nem jöhetne többé! A hét sovány esztendő alatt ezer Józsefre akadunk, ki arra int, hogy - a nem létező - felesleges gabonát magtárainkba rakjuk; mihelyt egy bő esztendő jön, a Józsefek elhallgatnak az utolsóig, s a magtár emléke eltűnik, mint egy nehéz álomé, melynek valósulnia nem kelle. - Úgy tartom, ideje, hogy ez eljárási módot józanabbal cseréljük fel, s talán nem helytelenül cselekszem, ha most, midőn a kegyes Isten talán termékeny évet ad hazánknak, azokat, kik közdolgokban több befolyással bírnak, mint én, az annyiszor szóba jött magtárak felállítására emlékeztetem. - Azoknak, kiknek ez ügy úgyis eszökbe jutott, s kik benne - mint több helyről tudom - munkások, legyen e levelem egy

nyomtatott *éljen-kiáltás*, mellyel irántoki tiszteletemet kijelentem, a többiek ne vegyék rossz néven, hogy ez intés idegentől jó. Bizony, bizony! minden keleti faj létünkre, a hazáért való felsivítás nem elég, ideje, hogy mint a költő mondá: tegyünk is már valamit. A nép szükségeiről s a magtárakról szólni szép dolog, az *éljen*, melyet ily alkalmaknál nyerünk, kedves jutalom, - tudjuk valamennyien, hogy bármi durvák az egyes hangok, ha sokan együtt helyest kiáltanak, a lárma füleinknek Liszt legszebb darabjainál édesebben hangzik - de legyünk meggyőződve, a tettnek is vannak élvezetei, s talán az éljennel még jobban fog esni szíveinknek, ha majdan szűk esztendő jő, s látjuk, mikint gondoskodásunk által a népnek akkorra is szereztünk valamit, mit szájába dughasson, ha annyi volna is, hogy jóltevőinek nem is érne rá éljent kiáltani.

Vannak, kik a magtárak felállítását rendkívüli, majdnem legyőzhetlen nehézségekkel látják összekötve. A legnagyobb, felfogásuk szerint az, hogy ez eszme a nép között nem népszerű, s hogy így létesítésénél azon osztály közt, melynek az leginkább fekszik érdekében, akadályokra fogunk találni. S ha kérdjük, mi annak oka, hogy ez eszme a nép között nem népszerű? a nemzet géniuszához fogunk utasíttatni; mire tolni szoktuk mindazt, minek való okát kimondani nem merjük, vagy nem akarjuk. A tapasztalás rég megcáfolá e nézetet. - A takarékpénztárak példája elég világosan bizonyítja, hogy e hon lakóiban sem a szükséges előrelátás, sem a józanság, mely ily intézetek fenntartására szükséges, nem hibáznak, s én csakugyan nem látom által, oly országban, hol takarékpénztárak állanak fenn, s napról napra népszerűbbekké válnak, miért nem találnának a takarékmagtárak pártolókra a nép között is, ha ti. elháríttatnak azon körülmények, melyek eddigi népszerűtlenségét okozák.

S mik azok?

Valljuk meg őszintén: azon bizodalmatlanságnak, melyet a nép között minden közintézet iránt találunk, fő, sőt mondhatni egyedüli oka azon rendszerben fekszik, melyet ily intézetek kezelésénél követtünk. Ha magtárakat akarunk, az első - felfogásom szerint - legszükségesebb dolog, hogy azoknak kezelése célszerűen rendeztessék el, s ez legjobban úgy történhetik, ha a nép, melynek vagyonát a magtár magában foglalja, annak kezeléséből egészen ki nem záratik, ha önmaga ellenőrködhetik saját érdekei fölött. Hogy könnyű oly módokat feltalálni, melyekben ez az említett intézetek minden veszélyeztetése nélkül történhetik, nem szükséges mondanom; kétségtelen azonban, mikint a népnek legalább ellenőrködő befolyása nélkül a takarékmagtárak felállítása a legnagyobb nehézségekkel jár, mikint neki ily befolyást engedni már azért is célszerű, hogy ekkint öndolgaira felügyelni tanulván lassankint azon közélethez szoktattassék, melyre, más népek példájára, ő is hivatva van. - Ne féljünk! csak lássa egyszer népünk, hogy magtárai nem az árvapénzek módja szerint kezeltetnek, hogy nem Danaidák hordói, vagy hogy népiesebben szóljunk, nem bizonyos megyei hidakhoz hasonló, melyekhez évről évre fák s kövek hordatnak, s melyeknek mégis soha senki hasznát nem veszi; csak győződjék meg, hogy ez intézetek az ő, s nem - sok más intézetekkint - a kezelő tisztviselők hasznára alakíttattak, csak lássa a kezelők között önválasztottait is; csak pillanthasson be önmaga is a számadásokba, s a magtárak nem lesznek népszerűtlenek, hanem a haza egyik leghasznosabb, sőt legszükségesebb intézetének fognak tartatni.

Külön tervvel nem fogok fellépni. E pillanatban legalább 52 ily terv létezik, s közöttök kétségen kívül sokkal jobbak, mint amiket én csinálhatnék; egyedüli kívánatom csak az, hogy e tervek valamelyike végre létesüljön. Én azt fogom legtökéletesebbnek tartani, melynek legelébb látom praktikus eredményeit.

Isten önökkel; ne vegyék rossz néven, hogy ily, a fővárosban talán kisszerűeknek látszó tárgyakkal fárasztom; ha a nyomorúságnak, melyet mi múlt télen itt ez áldott haza közepette láttunk, tanúi lettek volna, nem bámulnák, hogy falusi ember létemre e tárgyat oly különös fontosságúnak tartom. - Nemsokára írok ismét.

AGRICOLA LEVELEI XI.
A BUDAPESTI HÍRADÓ ELLEN

Isten önökkel! Én a *Hírlap*-ot elhagyom, s a *B. P. Híradó*-hoz szegődöm. Mint falusi embernek, nekem oly lap kell, melynek vezére birkácskáiról s repcécskéjéről szól; mint szabad embernek olyan, melyet legalább négy hétig csak az Úristen s a szedők szerkesztenek; mint érzékeny embernek olyan, melyben a dicső vezér által én is az egész világ előtt néha évenkint *kedves bajtársnak* neveztetem, s melyben nekem is évenkint legalább egyszer valaki *a legszívesebb üdvözletek között szolgám*, s egyszersmind *barátom*, s így barátságos szolgám vagy szolgai barátom marad; mint magyar embernek oly lap, melyet méltóságos kezek egyéb jövedelmező jószágokkal együtt kormányoznak, én mint született tekintetes úr, oly lapnál, hol a szerkesztő egész éven át juhocskáiról s szarvasmarháiról nem szól, nem maradhatok tovább. - De hol fogok ily lapot találni? - így kérdezik talán önök - ha tudniillik, mint magas állású hírlapvezérekhez illik, négy hétig újságokat alig olvasnak. Olvassák a *B. P. Híradó* 392. számában gróf Dessewffynek Szenvey J. úrhoz írt nyílt levelét, s feltalálták a lapot, azon lapot, mely nemcsak minden általam követelt kellékeknek tökéletesen megfelel, de egyszersmind oly tapintattal vezettetik, mint soha más lap széles e világon még nem vezettetett talán.

Az *Augsb. Allgemeine*-ban néhány, magokat valódi konzervatívoknak címező budaiak neve alatt egy cikk foglaltatik, mely minden józan embernek nézete szerint tisztán alkotmányellenes elveket foglal magában. Miután a *Nemzeti Újság* s a *B. P. Híradó* magokat szinte konzervatíveknek hirdetik, önök minden becsülettel felszólítják e lapokat, nyilatkozzanak: csakugyan osztják-e ők ezen nézeteket? A *Nemzeti Újság* 284. számában, kétségen kívül azon nézetből indulva ki, hogy a közvélemény orgánumainak elveikből titkot csinálni nem szabad, e kérdésre minden becsülettel azt válaszolja, hogy felfogása szerint az *Allgem. Ztung* említett cikkében némely, az ellenzék ellen emelt vádakat valóknak tart; hogy azonban *azon valóban alkotmányellenes nézetek, melyek e cikkben foglaltatnak, azon konzervatíveknek nézetei nem lehetnek, kiket* a *Nemzeti Újság képvisel*; és a *B. P. Híradó*, vagy inkább vezére mit tesz? - Elmondja, quod villulas et hortulos curet, non rempublicam; hogy nézi, *mint mossák s nyírik birkáit, mint nő s érik repcéje*, hogy - ámbár nem gondol is semmit testével - *lelkének igen jólesik azon három hét, melyet távol a pesti portól és zajtól töltött*, hogy végre *mezőt és kertet élvezni s nem politizálni jött a falura*, sapienti stb. - Már mondják önök magok: én, mint mezei gazda, szegődhetem-e más laphoz dolgozó társul, mint amelyben, ha véletlenül valaki elveim felől kérdez, nem kívántatik más felelet, mint hogy a közönséget juhaim s szarvasmarháim hogylétéről tudósítsam; hogy a durva felszólításra szelíd bucolicummal feleljek, melyben a sárga repce a szelíd esti szellőtől lengedeztetve nyájasan ingatja arany fejét, s a zöld mezőn ezüstfehérre mosott birkácskák ugrálnak körül, míg én magam recubans sub tegmine fagi, mint Tytirus, távol Pest porától a politikával nem foglalkozom. Ez oly lap, melyben valódi arkádiai szellem uralkodik.

De ez e lapnak csak egyik érdemét teszi. Legyünk őszinték, - miután a *B. P. Híradó* erre annyiszor példát adott - már valahára mi is. Mi, levelezők, szabad emberek vagyunk, vagy legalább azok akarnánk lenni, s nem borzadunk egykönnyen semmitől inkább a vörös krétánál, már mikint ne érzenők magunkat vonzódva oly laphoz, mely négy hétig nem szerkesztetik senki által, hol a hosszú éven át legalább e rövid farsang marad, mely alatt a mogorva szerkesztő törléseivel megkímél. Olvassák önök a *B. P. Híradó* vezérének nyílt levelét, s tanuljanak szerkeszteni, vagy helyesebben mondva, mint vihetik a lapot anélkül, hogy szerkesztessék. - Hogy Szenvey József urat a *B. P. Híradó* szerkesztőjének tartani nem lehet,

világos abból, hogy ámbár mint gr. D. leveléből látjuk, Szenvey József úr, a *P. Hírlap* kérdésére felelni szükségesnek tartá, mégis felelni nem merészlett, mielőtt előbb vezérétől arra engedelmet kért, noha e feleletnek csak annyiból kellett volna állani, hogy világosan alkotmányellenes elveket magáéinak nem vall; s kit ez meg nem győz, azt Szenvey úrnak saját aláírásával ellátott jegyzete tudósítja, mikint ő a megyei levelezéseket annyira könnyen veszi, hogy a bihari levelezésben egy, e megyében konzervatív szellemben föllépett utazó szónokra halmozott dicséretek figyelmét elkerülték. Gr. D. levele mindenkit meggyőzhet, hogy Sz. úr a vezércikk kezelésével megbízva nincs; Sz. úr jegyzete ellenben, hogy a megyei levelezésekkel nem gondol, s vajon nem ébreszti-e ez minden levelezőben azon megnyugtató öntudatot, hogy birkanyírás idejében legalább a *B. P. Híradó*-ban szabadon írhat, s a vörös krétától nincs mit tartani.

És azután mily hangulat uralkodik e lap hasábjain, mily meleg, szinte atyai viszony a szerkesztő s vezér között. Az érdemdús férfiak nincsenek egy értelemben, az egyik felelni akar, hol azt a másik feleslegesnek tartja, az egyik egy bihari szónokra túlságos magasztalásokat enged halmozni, melyeket a másik ildomosságból igen szeretett volna a lapból kihagyatni, szóval, a vezér tudtára adja szerkesztőjének, hogy nem érti a dolgot, s bakokat lőtt, de mily módon? ugyanakkor bajtársnak nevezi, s a leghíresebb üdvözlések között barátja s szolgája marad; kinek nem jutnak itt akaratlanul Goethe versei eszébe

> Es ist gar hübsch von einem grossen Herren
> So menschlich mit dem - selbs zu sprechen.

És a szerkesztő megharagszik talán a rosszallásért, azt válaszolja talán, hogy míg neve a lap alatt áll, s a felelet terhe rajta fekszik, senkinek korholásait elfogadni nem fogja? Ments meg Isten; a *B. P. Híradó* szerkesztője tudja, hogy *pater filium, quem amat, castigat*, s mint jámbor keresztyénhez illik, nemcsak nem bosszankodik, sőt élve vezérének engedelmével, a levelet kinyomatja, hogy a *Híradó* minden olvasóinak tudtára jőjön, mikint vezére vele, a szerkesztővel megelégedve nincs, s pedig teljes joggal, mert ha oly kis megye levelezéseiben, minő Bihar, valami a *Híradó*-t kompromittálható foglaltatik, ez „*biz, az igazat szólva, elkerülte figyelmét*.” Hol a szerkesztő s vezér között ily viszony létezik, boldogság lehet levelezőnek lenni, s meg is vagyok győződve, jobb módot a *B. P. Híradó* a *Hírlap* dolgozó társainak elcsábítására nem is választhatott, mint hogy szerkesztőségi viszonyait a világ előtt kitárta; ki nem küldené be cikkelyét inkább oly lapnak, hol annak megjelenése nem a szerkesztőtől, hanem egy felsőbb hatóságtól, nem tettes, de mlságos úrtól függ, olyantól, kit a lap szerkesztésének elvállalására csak keble istene vezérelt, s ki néha a vörös krétát cikkelyeire nem használja, mert éppen birkáit jelöli vele; higyjék el önök, míg a *P. Hírlap* csak mindig vezér nélküli tekintetes szerkesztés marad, s birkákra s egyéb fundus instructusra szert nem tesz: a magyar ember akaratlanul a *Híradó* felé érzendi vonzódva magát.

Még sok más okot akartam felhozni, melyek engem a *P. Hírlap* elhagyására bírnak. Figyelmessé akartam tenni önt azon bámulatos taktikára, mely szerint a konzervatív vezér a *P. Hírlap* kérdésére e lap szerkesztőjét a *Híradó* cikkelyeinek még egyszeri átolvasására utasítja, jól tudván, hogy a *Hírlap* szerkesztőjének elaltatására biztosabb eszközt nem választhatna, mint azon bágyadt cikkek olvasását; ki akartam emelni a jeles tapintatot, mellyel, midőn tőle felelet kívántatik, repcéről s birkáról szól, azaz oly dolgokról, melyek Magyarországban ily politikai kérdéseknél mindenkit inkább érdekelnek; végre ki akartam nyilatkoztatni őszinte bámulatomat azon függetlenség felett, mellyel a méltóságos vezér kimondja, hogy ő bizony nem gondol vele, akármit és akárki ír az *Allgemeine*-ban a konzervatív pártról, ellenzékről vagy bármiről is, noha a tisztelt vezér úr evvel, ennek előtte, úgy látszik, eleget gondolt, s a

Híradó-ban több cikkelyt nyomatott le az *Allgemeine*-ből, mint bármily más lap; azonban önök, hihetőképp, ha majd, beváltva ígéretüket az *Allgemeine* 125. számában foglalt cikkelyre válaszolni fognak, talán úgyis visszatérnek e tárgyra. Én most szinte a nyírőkhez s repce-földemre megyek, mely érik, de fájdalom, a kevés eső miatt nem nő. Még egyszer Isten önökkel; én a *B. P. Híradó*-hoz szegődöm, természet szerint csak szüretkor, mikor, úgy remélem, a lap ismét szerkesztés nélkül marad. S most, kedves bajtársam! a legszívesebb üdvözletek között maradok kegyed szolgája, barátja, fájdalom! nem gróf *Agricola*.

AZ ALLGEMEINE ZEITUNG NEHÁNY VALÓDI KONZERVATÍVJE

I

A *B-P. Híradó*, valahányszor külföldi lapokban az ellenzék vagy annak egyes férfiai ellen valami sértő megjelent, többnyire gondosan lefordítá s közlé hasábjain; s most 392. számában egyszerre azon nyilatkozattal lép fel, mikint ő - az ti., ki a lapot vezérli, nem gondol vele: *„akármit és akárki ír az Allgemeine-ban a konzervatív pártról, ellenzékről vagy bármiről is."* Mi, habár a nemes grófnak ezáltal újra tanúsított következetességét bámuljuk is, nem oszthatjuk e nézetet. Oly hírlap, mely a birodalomban 6000 előfizetővel bír - a méltóságos úr, mint minap a kölni lap felhozásából láttuk, nagy fontosságot tulajdonít az előfizetőknek -, s mely hazánkban legalább 10 000 ember által olvastatik, főképp miután e lap egyes levelezőinek állását ismerjük, s annálfogva a vádak, melyek hasábjain ellenünk emeltetnek, általunk nem ignoráltathatnak.

Ez vala a nézet, mely minket arra bírt, hogy midőn az említett lap 125. számában *nehány valódi konzervatív* aláírása alatt oly cikk jelent meg, melyben (a *Nemzeti Újság* szavaival élve) *némely valóban alkotmányellenes nézet foglaltatik*, a konzervatív lapokat nyilatkozatra szólítsuk fel: mennyiben ismerik el az említett német lapban nevükben előadott nézeteket saját nézeteiknek. A *Nemzeti Újság* a közvélemény orgánumaihoz illő nyíltsággal erre azt válaszolja: hogy némely, e cikkben az ellenzék ellen foglalt panaszokat ugyan valódinak tart, minden alkotmányellenes elvet azonban visszautasít; míg a *B. P. Híradó* vezére tudtunkra adja, mikint nem bánja, bárminek vegyük is hallgatását, de felelni nem fog. A dolgoknak ezen állásban mi az *Allg. Zeitung*-ban ellenünk emelt panaszokat a dologhoz nem értő külföldi zajgásainak nem tekinthetjük többé, hanem tekintjük oly állításoknak, melyeket (legalább bizonyos kiterjedésben) a *B. P. Híradó* saját nézeteinek elfogad, s ekkint fogunk rá felelni: hisz a *B. P. Híradó* egy idő óta nem ír vezércikket anélkül, hogy e szavakat *„legyünk őszinték"* nem rakná elébe, kövessük e tanácsot mi is, mennyire legalább e tanácsot követni hatalmunkban áll.

Azon úri emberek jelleméről, kik, amíg Wesselényi Miklós a közéletben élénkebb részt vett, ellene a rágalmak minden nemeivel föllépni nem pirultak, s most fényes nevét azáltal akarják elhomályosítani, hogy őt dicséreteikkel halmozzák, nincs mit mondanunk. A szú nem a fa legmagasabb ágait, hanem gyökerét szokta körüljárni, s ha Wesselényi nagyérdemű veteránnak neveztetik, míg mindaz, amit tett - mert hisz politikus élete 1825-től mostanig az ellenzék soraiban folyt le -, gyaláztatik, s azon sereg, melyhez tartozott és melyre támaszkodik, a hon boldogsága ellen törekedő csoport gyanánt állíttatik fel: e taktika régiebb s közönségesebb, hogysem rajta akár Wesselényi, akár másvalaki csodálkozhatnék. De nézzük ezen urak állításait.

„Nem hajlamunk, de a körülmények által reánk kényszerített állás az, melyben mint ellenzék lépünk fel" - így szól Wesselényi az *Allg. Z.* 112. számában megjelent s több magyar lapokban is közlött nyilatkozatában - „iparkodásaink célja csak alkotmányos függetlenségünk és nemzetiségünk fenntartása volt és lesz mindenkor. Az volt mindig meggyőződésünk, mikint az összes birodalom állandó jóléte hazánk jólétével szoros kapcsolatban áll, mikint hazánk csak az összes birodalom hatalma által védetik s védethetik; ellenben hogy Magyarország a trón támasza s a birodalom fennállásának eszköze csak akkor lehet, ha a magyar nemzetiség s alkotmány a lehetőségig kifejlődtek. A királyi széket, a birodalmat s hazánkat ugyanazon veszélyek fenyegetik, melyektől csak egyesült erővel menekedhetünk, s valamint fennállnunk

csak együtt lehet, úgy süllyednünk együtt kell, miután az egyiknek veszte a másikét szükségképp maga után vonja."

Ezek b. Wesselényi Miklós szavai, s mi bátran merjük állítani, hogy a magyar ellenzék sorai között nincsen egy is, ki a bennük foglalt nyilatkozatot magáénak nem ismerné. S mi erre azon néhány konzervatív uraknak válasza? - Az, hogy ez egész nyilatkozat magában szép s örvendetes, azonban olyan, mellyel a magyar ellenzék 1825-től mostanig mindig ellenkezőt cselekedett; hogy, mondjuk ki röviden: az összes magyar ellenzéknek 1825-től mostanig egyetlen fő törekvése a monarchiától! elszakadás volt. - És ezen nehéz vádak mivel bizonyíttatnak. Boldog Isten! mire kellenének bizonyítások, hisz a híres budai anonim konzervatívoknak nincs mit konzerválni neveiken, ha vadaik hamisak, ha, magukat az írókat hozzászámítva, az egész országban egy ember sem találtatik, ki azokat tartaná, annyival merészebbnek fog látszani nyilatkozatuk.

A birodalomtóli elszakadás; s ki mer minket ezzel vádolni? Nem fogjuk felhordani az egyes eseteket, melyekben e nemzet az uralkodó ház iránti hűséget éppoly fényesen bebizonyítá, mint az örökös tartományok bármelyike, s midőn a magyar ellenzék egyenlő buzgósággal küzdött uralkodói mellett, nézetünk szerint, ily érdemek felhordása részünkről éppoly nevetséges, mint ha a birodalom részéről viszont azon érdemek hordatnak fel, miket a német tartományok hazánk megszabadításáért tettek. Kötelességünket tettük, éppen úgy, mint az ausztriai tartományok, egyikünknek sincs mit kérkedni tetteinkkel. De ha az egész világ előtt vádoltatunk, hogy hűségünkről megfeledkezve elszakadást akarunk, nincs-e jogunk kérdezni: hát mi által bizonyítottuk ezt? s vajon mit fognak válaszolni rá.

„Propriis legibus et non ad normam aliarum provinciarum" akarunk kormányoztatni!?, de mióta történt, hogy ez alaptörvény, melynek megőrzéséért annyi vér folyt, melynek változhatatlansága egy félszázad óta soha kétségbe nem vétetett, egyszerre néhány álkonzervatív által a birodalom egységével összeütközőnek tartatik? Törvényeink szerint *csak azon hadi adó szedethetik be, amely országgyűlésünk által szabadon megajánltatott*; s ugyan mióta jött divatba a birodalom gyengítésével vádolni azt, ki alkotmányos kötelessége szerint adót ajánlani nem akar, mielőtt annak szükségéről magának bizonyosságot szerzett. Vagy talán a Ludovicaea ártatlan intézete - annyira ártatlan, hogy annak eddig még jó eredményeit sem ismerjük -, ez fogja ama vádakat az 1825-i s mostani ellenzék ellen bebizonyítani? Úgy hisszük, hogy valamivel kevesebb tudatlanság a cikkírókat talán figyelmessé teheté, mikint e híres katonai iskola 1825-nél jóval előbbre, s így azon ellenzék időszakába esik, melyet talán még a néhány híres konzervatív sem fog a birodalomtóli elszakadással vádolni?

„Igen, de hát ha nem ez célja az ellenzéknek - így szólnak konzervatíveink -, miért említi hát annyiszor Magyarország független létét, miért támaszkodik azon kor törvényeire, mely alatt a haza még egészen független ország volt." - Mi ez ellenvetések elsejét illeti, rövid válaszunk az: hogy hazánk független létét azért említjük, mert e hon, hála Istennek s eldődeinknek, soha a meghódított országok közül nem tartozott, s földén, azon néhány konzervatíven kívül, még igen sok becsületes ember lakik, ki azt nyilván ki meri mondani; a másodikra azt feleljük: hogy ezen állítás oly kiterjedésben alkalmazva, mint azt itt látjuk, valódi koholmány, s hogy a magyar ellenzék, egyes ritka eseteket kivéve, mindig oly törvényekre hivatkozik, melyek a mostan uralkodó ház alatt vétettek fel törvénykönyvünkbe. Ki ezen kételkedik, *annak készek vagyunk ezen állításunkat bebizonyítani*. Az uralkodók diplomáiban I. Ferdinándtól dicsően uralkodó királyunkig, a békekötésekben, az 1608-i k. e. dekrétumban több van, hogysem e haza teljes függetlenségének bebizonyítására II. Ulászló vagy Lajos szerencsétlen korszakára kellene hivatkoznunk. Ezt minden publicista tudja hazánkban az említett konzervatíveken

kívül, kik tudatlanságuk bebizonyítására keveselve egy magyar lapban nyíló tért, az *Allgemeine* hasábjaihoz folyamodtak.

Sokat, igen sokat szólhatnánk még e tárgyról, de megkíméljük olvasóinkat oly dolgok felhordásától, melyeknél, igazságtalanul vádoltatva, talán keserűek lehetnénk. Egy van, mit egészen mellőzni nem lehet, s pedig azért nem, mivel ez a magyar ellenzék ellen már sokszor emeltetett vádképpen. Mondatik tudniillik: *hogy a Védegylet kizárólag az örökös tartományok megrontására céloztatik, s azon elszakadási tendenciának eredménye, mely némelyek szerint az egész ellenzéket jellemzi*; de azon úri emberek, kik e váddal oly merészen előállanak, egészen megfelejtkeztek-e a múltról? - Ki volt, ki 1843-ig szüntelen a birodalom s Magyarország közötti vámvonalak megszüntetését sürgeté? Nem az ellenzék? s ki volt az, ki e vámvonalak megszüntetését lehetetlennek állítá - nem a másik rész-e? s ha elkövetve mindent, mi tőlünk függött, hogy az érdekeinket annyira sértő vámszabályok szüntettessenek meg, végre a védegyesülethez folyamodtunk, ha, miután törvényhozás útján nem lehetett, a magányélet körében kerestünk iparunknak pártolást: nem nevetséges-e ekkor a monarchiától! elszakadással s a birodalom örökös tartományi érdekeinek feláldozásával vádoltatnunk? nem azt jelenti-e ama vád, mintha a magyar ipar kifejlése, ápolása ellenkeznék a birodalom érdekeivel? Valóban, meg kell vallani, hogy a vakmerőségnek egy idő óta sok mindenféle nemével ismerkedtünk meg; s azt hinnők, hogy már nagyobbat nem is mutathatunk föl, mint amelyet e kérdésnél tapasztalunk a rágalmazásban. Csalatkozunk; ugyanazon cikk, melyet taglalás alá vettünk, az ellenzék eddigi eljárásról szólva, még kiáltóbb valótlanságokat állít.

Ezekről azonban a jövő számban.

II

Nem áll párt vagy egyéniség oly magasan, hogy soha senki által ne vádoltassék, főleg oly korban, midőn a rágalom bizonyos embereknél rendes keresetmóddá vált, s az arcátlanság az illusztrációnak egy bizonyos neméhez vezet. Talán egy nyilvános helyen felállított szobor sincs a világon, melyre pajzán gyermekek neveket s ocsmány gondolatokat nem firkálnának, nincs a közélet mezején név, melyet bizonyos teremtések bemocskolni nem iparkodnának, mintha a szobor s a név dicsőségéhez tartoznék, hogy velük együtt ellenségeik aljasságával ismerkedjünk meg. Vádoltatni sorsa minden pártnak, mely közdolgokban részt vesz, csak *a védelemben fekszik a különbség*. Ki magát vétkesnek érzi, összezavarja a tárgyakat, magános tetteit közérdemeivel, a közpályán elkövetett hibákat magányos erényeivel védelmezi, felhoz itt fél bizonyítványt, ott fél cáfolatot, kifogásokat tesz tanúk vagy bírák ellen; szóval mindazon fortélyokhoz folyamodik, melyeket ügyészi fogásoknak nevezünk; ki ügyének igazságáról meg van győződve, biztosságát csak a világosságban keresi, egyetlen ügyészi fogása az, hogy ily fogásokkal nem él. Ez az út, melyet az ellenzék ellen emelt vádak irányában követni fogunk.

Az *Allgemeine Zeitung* 125. és 144. számában, azon rágalmon kívül, melyet utolsó számunkban említénk, számos más vádak foglaltatnak. Mindezek három fő szakaszra oszthatók.

1. A haladás, mely hazánkban észrevehető, nem az ellenzék érdeme, sőt az ellenzéknek tulajdonítható, ha a javítások mezején oly lassan haladunk.

2. Alkotmányos létünk legfőbb veszélyei: *a korteskedés és a szláv fajoknak a magyar nemzetiség ellen tanúsított ellenszenve* annyira az ellenzék működéseinek tulajdonítható, hogy az magának erre nézve privilegium exclusivumot követelhetne.

3. Az ellenzék vezetői között olyanok találtatnak, kiknek becsületességéhez senkinek bizodalma nem lehet, tudva levén, mikint szavaik saját tetteikkel sokszor a legkiáltóbb ellentétben állnak.

Ezek az ellenünk felhozott vádak. Előadtuk egyszerűen s szárazon, ítéljen a magyar ellenzék s azok között, kik a külföld előtt ily vádakkal előállni merészlenek, nem az ellenzék maga - nekünk barátságos bíróra szükségünk nincs; nem néhány elfogulatlan s a pártküzdelmen kívül álló egyéniség - mi még elfogulatlan bíróra sem szorultunk, de ítéljen minden becsületes ember, ítéljenek elleneink, ítéljen minden, kinek tetszik, s teljes meggyőződésünk, hogy széles az országban egy józan ember sem találkozik, ki ez anonim ítéletnek nevét aláírni s azt saját véleménye gyanánt hirdetni merészlené.

Mert ugyan ki itt e haza közepette azt meri állítani: hogy ha e hon az utolsó húsz év alatt az európai míveltség ösvényén előbbre haladt, az ellenzéknek ebben érdeme nincs? Nem mellékes érdemekről szólunk - de fő, túlnyomó érdemekről. Ki indítványozott minden haladási kérdéseket, ki merte a híres nemesi szabadítékokat először megtámadni, ki merte kimondani, hogy a szabad nemzetek soraiba nem tartozunk, míg elhíresztett jogainkban a nemességen kívül senki részt nem vesz? - Távol legyen tőlünk, hogy kérkedni akarjunk. Annak belátására, mikint mi magyarok mindenben hátra vagyunk, mikint a törvény előtti egyenlőtlenség s a nemesség adómentessége fenn nem tarthatók többé, csak egy kis szív s valóban nem nagy bölcsesség és tudomány vala szükséges, de ha mi vagyunk azok, kiknek a jelen s utókor e kérdések megindítását köszöni, ha mi vagyunk, kik hosszú fáradság s nem kis önmegtagadással e kérdéseket eddig vezettük: vajon meri-e valaki szemünkre hányni, hogy a haladás mezején nincs érdemünk?

Ismételjük, nem akarunk kérkedni azon érdemünkkel: hogy hazánkat *mi: az ellenzék* vezettük először a haladás ösvényére - hisz az, hogy tehettük, inkább apáinknak szolgál szégyenére, kik a középkori állapotokat nálunk annyi ideig fenntarták, mint magunknak dicsőségünkre. De mivel már az *őszinteség* korában élünk, legyünk őszinték valamennyire, s azon valóságos konzervatívek, kik az augsburgi *Allgemeiné*-ben leveleznek, s a *B.-P. Híradó* s *Nemzeti Újság*, s nem bánjuk, a *P. Ztung*, s ha úgy tetszik a *Spiegel* és *Honderű* is, szóval a konzervatív párt minden orgánumai, *adják elő nekünk kegyesen azon kérdéseket, melyeket ők iniciáltak*. Nem sokat kívánunk; *méltóztassanak nekünk csak egyetlen kérdést előmutatni, mely a konzervatív párt által kezdeményezve, bevégeztetett*. Úgy hisszük, jobb mód a haladás iránt tett érdemeik bebizonyítására nincs, s e részben még a *B.-P. Híradó* vezére sem fogja talán eltiltani szerkesztőjét a nyilatkozástól, ha tudniillik akár ő, akár más valaki e hazában elég szerencsés volna ily kérdést találhatni.

A konzervatív lapok hihetőleg nem fognak megfelelni felszólításunknak. A konzervatív pártnak a haladás iránt tett érdemeivel a német közönség előtt kérkedni kényelmesebb, mint nálunk, hol minden párt eddigi eljárása ismertetik; - általános szókötéseknek nehezebb ellentmondani, mintha egyes tények elsorolására kényteleníttetnének, s úgy hisszük, azon haladási kérdés, melynek indítványozását a konzervatíveknek köszönhetjük, titokban fog maradni ennek utána, mint mostanig. Mit konzervatívjeink az ellenzéknek szemére hánynak, éppen a felette sok indítványozás s az, hogy a haladási kérdések az ellenzék által eredménytelen térre állíttattak.

Nem fogja tagadni senki, hogy annyi kérdés között, mely az ellenzék által újabb időben indítványoztatott, egyes olyanok lehetnek, melyeknek megindítása talán idején nem volt, hogy mások talán hibásan állíttattak fel, szóval, hogy az ellenzék által szinte hibák követtettek el. Miután politikus párt a tért, melyet elfoglal, ritkán választhatja szabadon, nincs mit bámulni, ha küszködés között olyasra szoríttatik, melyet később hibásnak tapasztal, de mivel ezt semmi

józan ember kétségbe nem veheti, avval, hogy eddigi fáradságainak eredménye csekély volt, a pártot kell-e vádolni; s mivel a tények egészen ellenkezőt bizonyítanak, az egész világ előtt ismert dolgok elferdítéséhez kell-e folyamodni? - Nem fogunk azon egyes hamis állítások cáfolatába ereszkedni, melyeket azon néhány valódi konzervatív az ellenzék ellen az *Allgem. Ztung*-ban felhozott. Egyesekre például megfelelt ugyanazon lapban Pulszky Ferenc barátunk, mások - mint például az: ki oka a városi kérdés elmaradásának? - az érdekelteknek elevenebb emlékezetében vannak, hogysem azokat kénytelenek lennénk ismét felhozni; a háziadó megbukásának érdemét szinte tudja az ország, kinek tulajdonítsa; de, hogy azon tárgynál maradjunk, melynek konzervatívjeink oly rendkívüli fontosságot tulajdonítanak, a büntető törvénykönyvnél, - ugyan hát ki oka, hogy az egész büntető törvénykönyv a börtönrendezés kérdésétől függesztetett fel? ki oka, hogy miután az egész ország börtöneit egyszerre megváltoztatni nem lehetett, legalább egy jó büntető törvényt s célszerűbb eljárást nem nyertünk utolsó országgyűlésünk eredményeiül? - Az ellenzék! - így zajong kétségenkívül az összes konzervatív tábor; az országgyűlési iratok s naplók azonban ellenkezőt mutatnak. Bennük olvashatja, akinek tetszik, mikint az, hogy mindenekelőtt a börtönrendszer vétessék tanácskozás alá, a főrendek konzervatív többségének kívánata vala, mikint a konzervatív többség volt az, mely indítványba hozá: hogy próbául csak egy, a magányrendszer szerint épült fogház építtessék, s hivatkozunk mindazokra, kik az utósó országgyűlésen részt vettek, vajon nem az ezen indítványból támadt késedelem volt-e a büntető törvénykönyv elmaradásának egyik fő oka? Méltóztassanak ezt tagadni! tagadják azt, hogy minden, mi a nemzetiség s vallásos szabadság mezején történt, a konzervatív párt erőködései ellen küzdetett ki, hogy a pest-budai hídvámtól kezdve az országgyűlési szállásokig minden, mi újabb időben csak kissé európai színű történt, az ellenzék műve; de míg ezt tagadni nem tudják, az ellenzéknek a haladás körüli érdemei éppoly tagadhatatlanok lesznek, mint az, hogy a másik párt részéről e tekintetben szép föltételeknél egyebet nem hallottunk.

Menjünk tovább. Második vád, mely az ellenzék ellen emeltetik, az, hogy a szláv fajok magyar elleni ellenségeskedésének ő oka, hogy ő az, mely a korteskedést behozá. Mi e vádak elsejét illeti: e lapok annyiszor szóltak e tárgyról, hogy miután az *Allgemeine* konzervatívjei semmi újat, sőt a vádon kívül semmi régit sem hoznak elő, felesleges erre mást jegyezni meg, mint hogy a szláv reakció nem hazánk határaira szorítkozik, s így nem oly valami, mit a magyar ellenzék vigyázatlansága által előidézhetett. De vajon hát azon dolgok közepette, melyek e hazában naponkint történnek, csak az ellenzéket illeti-e a korteskedés vádja? A korteskedés, főképp midőn ez ocsmány szokás nálunk újabb időben megkezdetett, eleinte nagyrészint választásoknál használtatott; e téren az ellenzék s konzervatívek nem tehetnek egymásnak szemrehányásokat, visszaélt ez eszközzel mindkét rész, s mi bizonyosan nem fogunk senkinek védelmére felszólalni, ki ezt tevé; sőt felszólítjuk konzervatív elleneinket: *nevezzék meg azokat, kik ezen visszaélésnek hazánkban megkezdői, s kiket az Allgemeine szavai szerint az ez iránti privilégium illet?* Teljes meggyőződésünk, hogy azok nem a mi soraink között fognak találtatni. A korteskedésnek másik, még veszedelmesebb neme az, amely politikai kérdések keresztülvitelére használtatott, s ugyan kit illet itt a borostyán? Hibát, sőt valódi polgári bűnt követ el, ki tanácskozási termeinket míveletlen csoportok táborává változtatva, mert a tömeg józanságában nem bízik, hatalmát abban keresi, hogy őt lerészegíti, s nem tagadjuk, hogy e részben az ellenzék sorai között is soha nem helyeselhető dolgok történtek. Nem akarjuk eltakarni politikai barátaink botlásait, nyilván kimondtuk s ki fogjuk mondani rosszallásunkat minden rendbontás ellen, jöjön az bármily oldalról. A korteskedés mindig rossz, sőt vétkes eszköz marad. De miután az eszköz, a néhány budai konzervatív önvallomása szerint, most általuk használtatik, miután nagy önmegelégedéssel azt halljuk hirdetni, hogy *a konzervatív bunkó éppoly súlyosan sújt, mint az ellenzéki* (lásd az *Allg. Zeitung* idézett számát) a pártok moralitásának megítélésére nem lehet-e kérdenünk, e

hasonlóan veszélyes eszköz az illető pártok által mily szándékkal használtatik? s ha e kérdést állítjuk fel, ugyan mit látunk?

Az ellenzék arra korteskedik, hogy a nemességet a század szellemével meg nem egyező kiváltságok lemondására bírja; a másik rész arra, hogy középkori állapotaink fenntartassanak, amazok a jog- s teheregyenlőség, ezek a legkiáltóbb egyenetlenség, a nemesség által eddig élvezett féktelenség fenntartása mellett, s habár senki sem fogja is a mindig inkább divatba jött megvesztegetéseket helybehagyni; habár hihetőképp míveltebb utódaink hasonló rosszallást mondanak durva szokásainkra: a nagyobb gyalázat bizonyosan nem a mi pártunkat fogja érni.

Az utolsó vád, mely az ellenzék ellen az említett cikkben emeltetik, e párt vezetőinek erkölcsiségét illeti. A vád új s csaknem váratlan, miután az élénkség után ítélve, mellyel konzervatívjeink eddig az ellenzék társaságát keresni szokták, gyanítanunk nem lehetett, hogy erkölcsiségünk iránt soraiban kételyek léteznek. Minden hasztalan vitatkozás elkerülése végett e vádat illetőleg ezennel ünnepélyesen felszólítjuk az *Allgemeine Zeitung* konzervatívjeit: *miután cikkelyökben egyes, s amint szavaiból látszik, általánosan ismert esetekre céloznak: méltóztassanak azon ellenzéki vezetőket megnevezni, kiket értenek*. Kik azon ellenzéki tagok, kik előszobákban annyi ügyességet fejtettek ki? kik azok, kik szabadelvű nyilatkozataik mellett jobbágyaikat zsarolják? ki az, ki fáradt zarándokoktól jószágán minden ital vízért fizetést kívánt? ki az, ki alattvalóit botozni szokta? Tudni, ismerni akarjuk az ellenzék azon vezetőit, kikről ezt mondhatni. - Mi nyugodtan várjuk a nevek fölfedezését, kíváncsiak vagyunk: vajon a zarándokokat adóztató földesúr nem áll-e több rokonságban az *Allgemeine Zeitung* konzervatívjeivel?

Az ellenzék ellen emelt három vádra három kérdéssel felelünk.

Adják elé konzervatívjeink azon kérdést, melyet a haladás ösvényén ők indítványoztak.

Nevezzék meg azokat, kik a korteskedés mirigyét közénk újabb időben behozták.

Mondják el: kik az ellenzéknek azon tagjai, kiknek erkölcsisége ellen kifogásuk van.

Válaszukból vagy, mint mi hisszük, hallgatásukból legjobban be fogja látni mindenki e vádak s vádolók belbecsét, s az *Allgemeine Zeitung* számos levelezői között talán csak találkozik valaki, ki e lapot arról tudósítani fogja.

AGRICOLA LEVELEI XII.
A MAGYARORSZÁGI UTAKRÓL

Csak nincs jobb a falusi életnél. Mihelyt Pestet elhagyva ismét vetések között látám magamat, mindamellett, hogy kocsimat sűrű porfelleg környékezé, szabadabb lélekzetet vevék. A polgárok törvényeinkben prudens et circumspectusoknak neveztetnek; ha városba megyek, úgy látszik, mintha magamnak is azzá kellene lennem, s ehhez én nem értek; azonkívül a városban az emberek oly nyugtalanok, a tárgyak oly mozdulatlanok, holott én mindkettőnél az ellenkezőt szeretem, az embereknél a nyugalmat, minőt a magyar földmívelő nép között találunk, a tárgyakban a szüntelen változást s fejlődést, minőt csak a természet mutat. Igaz, Pest is nő, az új hidat kivéve - melynek művészei, úgy látszik a fontolva haladók sorába álltak, s azon iparkodnak, hogy a magyar nemesség minél később szokjék a fizetéshez - minden épül, de egy város fejlődése mindig lassú s nem hasonló a természetéhez, hol egy eső vagy pár meleg óra a már kopár mezőt ismét zöldre festi, s ezer meg ezer kalászokat érlel. Én nem irigylem önöknek szép magas házaikat, még a Városligetet is szívesen nélkülözöm, ámbár nem ismerek helyet, hol a költő kényelmesebben álmodozhatnék régi dicsőségünkről; a por egészen azon szebb időkre emlékeztet, midőn eldődeink a Rákoson összegyűlve ezerenkint jártatták a homokban paripáikat. - Egy volt, vagy jobban mondva: kettő, mi jó kedvemet, mellyel a váci töltésen hazafelé kocsiztam, megzavará - *utaink*; az, melyen jártam, s a vasút, melyet jobb oldalamról láték, a haladás minden barátját, melyek közé senki utasoknál inkább nem tartozik, méltán bosszanthatja. E két út éppen ellenkező hibákban szenved. A váci töltésnél - mely, amint mondják, egykor Pest megye büszkesége volt - a baj abban fekszik, hogy már igen is régen készült el, s mivel mi, magyarok az időnkinti javításoknak barátai nem vagyunk, s azt hisszük, hogy konzerválni annyit tesz, mint mindent az időre s kegyes istenségre bízni, majdnem oly állapotba jutott, mint alkotmányunk, azaz csaknem használhatatlan; a vasútnál sajnálható dolog ellenkezőleg az, hogy még nem készült, s így hasonlóképp élvezhetetlen. A zökkenések, melyek között kocsim előbbre haladt, nekem jelen politikai állapotunkat juttaták eszembe. Az út, melyen járunk, egykor jó s kényelmes lehetett, az, mely készülőfélben áll, még jobb s kényelmesebb lesz, éppen nekünk jutott a legrosszabb osztályrész.

- És ki ennek oka? - kérdé mérgesen egy táblabíró, kivel a kocsmában, hol lovaimat etetem, összejöttem, s kivel e gondolataimat közlém - Pest vármegye. Ha a jobbágyokat annak rende szerint töltéscsinálásra hajtatná, s csupán úgynevezett filantropizmusból utai kijavítását el nem hanyagolná, repülhetnénk.

Megjegyzem, mikint Pestnek annyi útvonala van, hogy valamennyinek jó karbantartását nem győzheti.

- És más vármegyék mit tesznek? - válaszolt ő - ismerek olyanokat, hol kétszerannyi utat csinálnak, mint amennyire szükség volna. Higgye el, domine spectabilis, mindennek csak az az átkozott filantrópia oka. Nincs más mód, mint hogy mi, többi megyék a jövő országgyűlésen valamennyien panaszt tegyünk Pest ellen, s törvény által kényszerítsük útcsinálásra.

- Tudnék én még egy más, sokkal jobb módot - szóltam közbe.

- És mi volna az?

- Nem jut a tettes úrnak eszébe? - kérdezém.

- Nem bizony nekem - szólt hosszabb gondolkozás után.

- Hát vegyünk részt az útcsinálásban mi, nemesek is.

A táblabíró e szavaknál bámulva, csaknem a borzalomnak egy nemével néze rám. - Szép találmány! nagy mesterség - így szólt -, jó utakat készíteni, ha drága pénzünkbe kerül, ennyi esze mindenkinek van, de pénz nélkül, mint a megyék utaikat eddig készíték, úgy, hogy azok itt-ott a publikumnak nemcsak egy fillérébe sem kerültek, sőt egyes becsületes ember meg is gazdagodott mellette: azt az újmódi politikusok nem tudják; úgy-e? útvám, stempli, accise, adó, úgy-e, erre akarjátok fogni a magyar nemes embert? Én, tudom, inkább kivándorlok, mint hogy magamat ezen dolgoknak alája vessem, s pedig bizony ha minden vármegye úgy csináltatná útját, mint Pest, utójára mindenik inkább vámot fizetne, hogysem kocsiját s lovait megrontsa.

Ezzel a spectabilis nagy haragosan kocsijára ült, s elhajtatott; én arról kezdek gondolkozni, vajon a magyar nemesember a civilizált világ mily részébe fog vándorolni, ha majdan azon dolgok, miktől annyira retteg, nálunk is behozatnak, s ez ingyenélősködés paradicsomából kikergetve az emberi nem közös sorsára jut, mely abban áll, hogy homloka izzadságával keresse minden élvezeteit? - A magyar nemesség a szentírásban olvasván, hogy ember-eldődeink paradicsomukból azért űzettek ki, mivel az *ismeret* fájából kóstoltak, hogy édenében megmaradhasson, az ismeret gyümölcseitől minden módon őrizkedik; félve elvonul az élet fájától is, mely őt hasonló bajba keverhetné; a fegyverek mikkel magát védelmezni, a *tétlenség* - és ennek rokona, a *legyőzhetlen tudatlanság*: de ez nem tarthat örökké, a pillanatnak jőni kell, hol más nemzetek nyomdokain fogunk haladni mi is, s minden, mi e pillanatot előidézheti, valódi jótétemény. S azért éljenek a rossz utak! Táblabírámnak igaza van, a legszebb elvek, a legellenmondhatlanabb igazságok hirdetése bizonyos emberekre nézve nem bír annyi izgatási erővel, mintha utazva néha elakadnak; s ha a haza a nagy lépést, mely a közlekedési eszközök terheinek közös viselésében fekszik, csak akkor teheti, ha nehányezer táblabíró sár közé szorul, nem kell-e örülnünk, valahányszor utaink csinálatlanok, s a kegyes Isten jó őszi esőt küld, hogy elmerüljünk tengelyig. Csinált út a civilizációnak jele, s így nem való oly országba, melyek törvényhozási jogokkal bíró részének némelyike a mivelődésben még csak annyira sem jutott, hogy átlássa, mikint mások munkáján élősködni gyalázat. Mindent, mit bírunk, vagy mint ajándékot bírjuk, vagy saját pénzünkön s munkánkon vásároltuk, én a szerzésnek más módját nem ismerek. Ki az elsőt teszi, koldus, s míg ez általánosan átláttatni nem fog, én részemről már hazaszeretetből sem kívánok jobb utakat.

Szóljunk őszintén; minden idegen, ki hazánkba jő, félbarbár országban gondolja magát. Szomszédaink nem állanak a mivelődés magas fokán, mégis aki a Lajtán átjön, alig halad tíz mértfölddel előbbre, s anyagi kifejlődés tekintetében azt képzelheti, hogy egy fél századdal hátrább jutott, úgy látszik, mintha hazánk a keleti utazónak mintegy előkészületéül állíttatott volna ide, hogy a míveltség megszokott kényelmeitől elszokni tanuljon. S ez szomorú, ez lealázó; nincs közöttünk senki, ki ha külföldivel hazánkban utazott, a vért néha nem érezte arcaiba nyomulni, midőn észrevéve a bámulást, mellyel útitársa bizonyos dolgokat vagy inkább bizonyos dolgok hiányát megjegyzé: de higgyétek el, ti, kik az extra Hungariam non est vitá-t oly szívesen ajkaitokon hordjátok, nem az utak s csatornák hiánya, nem materiális hátramaradásunk az, miért pirulnunk kell: valódi szégyenünk az institúciókban fekszik, melyek ez anyagi hátramaradásunkat okozták; fekszik abban, hogy mi, kik a társasági élet minden jogait élvezzük, kötelességeiben részt venni nem akarunk, s legyünk meggyőződve, ha utaink jóságban felülmúlnák is Angliáéit, az idegen, tudva, hogy azok hozzájárulásunk nélkül csak a nép költségén készültek, nem fog minket jobban tisztelni. Ha szélesek s járhatók: csak a bűn örvényei (viae iniquitatis), melyekről az írás szól, juthatnak eszébe.

Végigolvastam soraimat, s látom, hogy ahelyett, mit írni akartam, régi témámba, a nemesség adókiváltságába estem vissza. Ki tehet róla; Magyarországban minden út, sőt az is, ha út nincs, oda vezeti a gondolatokat; nem árt, ha e dolog minél többször említtetik. - Minden reformnak alfa- s omegája az, hogy fizessünk; viseljen a nemzet csak egyszer egyenlő terheket, az egyenlő jogok magoktól megjőnek; szabadságunk is csak azért szűk, mert kevesekre terjed. Az evangélium, mely szerint Krisztus urunk két kenyérrel s öt hallal ezernyi népet vendégelt meg, s úgy, hogy miután belőlök mindnyájan jóllaktak, sokkal több maradt, mint kezdetben volt, a szabadságról szól; nem fogy ez, de szaporodik, ha benne sokan vesznek részt. -

Arról, miről tulajdonképp szólni akartam, a napokban írok; addig is Isten önökkel!

EGY ARISZTOKRATA LEVELEI I.

Tisztelt szerkesztő úr! A múlt hónap közepe felé egy magát plebejusnak nevező egyén gróf D. E.-vel a *B. P. Híradó*-ban levelezést kezdett. Az érdemes plebejus úr, midőn azt gondolá, hogy föllépése *amott a másik oldalon, a liberálisok táborában* felette nagy csodálkozást vagy talán haragot fog gerjeszteni, úgy tartom, csalódott; hisz az egész világ rég tudja már, mikint az arisztokráciának legmakacsabb védelmezői a plebejusok soraiból léptek ki. Akkor is tévedett a jó humorú plebejus úr - kinek egyébiránt a porosz bárók vizenyős vérökről a legszebb ismeretei lehetnek -, midőn attól fél, hogy az ellenzék által juhbőrbe öltözött farkasnak fog tartatni, én legalább, ha levelét olvasva, már az állatországra kellene gondolnom, egy egészen más mesére emlékezném, hol szinte egy állat másnak bőrébe öltözik - juhról és farkasról azonban szó sincs. A plebejus úr tehát, személyére nézve, egészen nyugodt lehet, leveleivel legfeljebb az olvasóközönségnek ártott, mert azon gondolatot ébreszté bennem, nem írhatnék-e én, mint született arisztokrata, szintúgy a *P. Hírlap*-ban, mint e plebejus a *Híradó*-ban, s ha ön, tisztelt szerkesztő úr, olvasóit hatalmas pajzsával nem védi, ki tudja, a *B. P. Híradó* plebejus levelei a *Hírlap* közönségének ily közvetett módon talán még sok unalmas félórát okozhatnak.

Mint arisztokratától s pedig olyantól, ki Pain s Rousseau (a János Jakabot korunkban, midőn Rousseau, a lírikus, hazájában is majdnem elfelejtetett, főképp nálunk, hol neve ötven év előtt is csak kevesek által ismertetett, talán elhagyhatjuk) elveit szüntelen nem pengeti ajkain, ön tőlem demokratikus kitöréseket nem várhat, azonban mint a véleményszabadságnak barátja, talán nem veendi rossz néven, ha arisztokratának születvén, a dolgokat arisztokratikus szempontból nézem, hisz mint szerkesztőnek hatalmában áll hibásnak tartott nézeteimet jegyzeteiben helyreigazítani, s én nem veszem rossz néven, ha e jogával mindazon kiterjedésben élne is, melyben azt a *B. P. Híradó* vezére használja, ki némely dolgozótársainak cikkelyeit úgy látszik, csak azért akasztja ki lapja hasábjain, hogy azokat mesteri kézzel s az olvasóközönség nagy gyönyörűségére kiporozhassa.

Politikában, mint egyáltalában minden tudománynál, első a *fogalmak helyes értelmezése*. Mielőtt tehát a hazai viszonyokat, főképp a szőnyegen fekvő haladási kérdéseket arisztokratikus szempontból tekinteném; szükség mindenekelőtt röviden előadnom, *mit értek én hazánkban arisztokrácia alatt*, főképp miután ebbeli fogalmam attól, melyet gr. D. E. az első plebejus levélhez írt második jegyzetében előad, lényegesen különbözik.

„Arisztokrácia" a szó szoros értelme szerint jobbak kormányát jelenti; vagy mivel azok, kik a közállományban legerősebbek, arra is elég hatalommal bírnak, hogy jobbaknak neveztessenek, s az emberek nagyobb része Cicero e szavaival tart: „Sint quamvis boni, non sunt meliores quam nos; moverent me, si essent fortiores." Arisztokrácia jelenti azoknak kormányát, kik honfitársaik között legtöbb hatalommal bírnak, s ily értelemben, mióta a világon rendezett polgári társaságok vannak, kormányformájok mindig arisztokratikus volt. A közhatalom mások, mint a leghatalmasabbak kezében nem maradhat sokáig, s miután a legkorlátlanabb autokrata egyesek befolyása alatt áll, a legszabadabb nép egyesek vezetését követi, a valódi hatalom majdnem mindig kevesek kezében központosul. Ily értelemben véve az arisztokrácia nem valamely különös kormányforma, hanem minden képzelhető kormánynak föltétele. - S felesleges felőle bővebben szólani. - De e mozgékony világon az országok körülményei szintúgy változnak, mint egyes emberekéi, s e változások által a valóságos hatalom s vele a politikai befolyás is egy osztály kezéből a másikéba megy által. Hol egykor minden hatalom s így minden politikai befolyás csak kiterjedt földbirtok által szereztetett, ott később az ingó vagyon - a pénz szinte hatalommá válik, s kik azt bírják, előbb-utóbb osztozni akarnak a

kormányzási hatalomban is, később pedig, ha az intelligencia szinte a közélet erős tényezőjévé válik, az úgynevezett észarisztokrácia nem zárathatik ki többé minden politikai befolyásból. Ez a dolgok természetes kifejlődése, mely csak mesterséges módon akadályoztathatik, - s éppen e kifejlődésnek akadályoztatása az, mi minden arisztokratikus közállomány fő feladatát képezi.

Ki az arisztokráciát ekképp értelmezi; hogy az *oly kormányzási forma, melyben a közhatalom, a legnagyobb tekintetben álló s leggazdagabb polgárok kezeibe adatik, s a nép nem vezeti önmaga közdolgait*: felfogásom szerint nem mondott semmit, a nép soha és sehol nem vezette még közdolgait saját maga, s a kormány, ha legalább a dolgok praktikus menetét tekintjük, mindig a leggazdagabb s legnagyobb tekintetben állók kezeiben volt. Arisztokráciának nevét csak oly közállomány érdemli, hol törvényes rendelkezések által van gondoskodva, hogy e legvagyonosabb s legnagyobb tekintetben álló polgárok mindig csak egy bizonyos osztályhoz tartozhassanak. Ez az arisztokrácia lényege, ez az, mi közte s az úgynevezett demokrácia között állandó, soha ki nem egyenlíthető ellentétet képez, s minélfogva Magyarország szinte az arisztokratikus alkotmányok közé számíttatik, ámbár, mint azt e levelek folytában talán megmutathatni, nem annyira helyesen, mint azt némelyek gondolják.

Nem szándékom az arisztokrácia hasznairól vagy kárairól általánosan értekezni. Én, ki a tiszteletet s befolyást, mely nagy férfiak utódainak valamely országban tulajdoníttatik, nem tartom annyira természetelleninek, mint mások, s ki Arnould-val szinte kérdezni szeretném: La gratitude de la nation n'est elle pas aussi une institution conservatrice du mecanisme social? Ki, mondom, ezzel egyetértek, a *P. Hírlap* szerkesztőjével talán nem volnék egy véleményben,[4] s azért inkább mellőzöm e vitatkozást, főképp miután ilynemű teoretikus elmefuttatásnak semmi eredménye nem lehet, s ha valamennyien átlátnák is, mikint az örökösödési jog, a kormányi hatalomra alkalmazva, a közállományok kifejlődésére épp azon üdvös befolyást gyakorlotta, mint a földbirtoknál,[5] s ha a világ minden népei az arisztokrácia visszaállítását kívánnák is, ez oly korban, midőn az, mi legfőbb hatalmat s így legtöbb befolyást ad, nem a földbirtok, de a mindig tulajdonost változtató pénz, a lehetetlenségek közé tartozik. Il n'y a pas de revenants: mondá Talleyrand Napóleonról, s ez még inkább áll az institúciókról; a pénz hatalma az, mi ott, hol a születési arisztokrácia megdöntetett, annak visszaállítását nem engedi többé.

Nálunk ez még eddig nem történt: hol keressük tehát arisztokráciánkat? gr. D. E. szerint az arisztokrácia nem a mágnásokban s gazdagabb nemesekben keresendő, *az arisztokrácia nálunk az összes nemesség*.

Meglehet, a tisztelt gróf ezen eredeti nézet felállítására azáltal bíratott, hogy miután őmaga mágnásainkat s gazdagabb nemeseinket a nemzetiség s közügyek iránti közönösséggel vádolja, s mégis az arisztokrácia védelmezőjének nyilatkozik, következetlenséggel ne vádoltassék, meglehet, hogy ebbeli eljárása igen ildomos, igen szép taktikai készültségre mutató, miután az összes nemesség, le az utolsó kortesig, megtisztelve érezvén magát, mivel arisztokratának neveztetett, az arisztokrácia fenntartására felhívta s mintegy lekötelezve érzendi magát, de hogy ez állítás való, arról senki sem lehet komolyan meggyőződve, ki e tárgyról csak egy keveset gondolkozott is.

---

[4] E részben minden attól függ, mennyiben tartja az igen tisztelt levélíró a státus céljaival és érdekeivel megegyezhetőnek, hogy - saját szavai szerint - *törvényes intézkedések által legyen gondoskodva*, miszerint a legvagyonosb, a legnagyobb tekintetben álló polgárok mindig csak egy bizonyos osztályhoz tartozhassanak. - *Szerk.*

[5] Ez utóbbit valóban igen nehéz dolog volna elhitetni. - *A P. H. szerk.*

Bizonyos kiváltságok vagy előjogok birtoka senkit még arisztokratává nem tesz; másképp azon személyek, kik a pesti hídon fizetés nélkül eresztetnek át, vagy Ulászló alatt a cigányok, kik golyóöntésre használtatván, a király által kiváltságokkal ajándékoztattak meg, az arisztokráciához volnának számítandók. S így a politikai jogok élvezete, habár ez élvezetből mások, s pedig születésöknél fogva, kizáratnak, szinte nem elég ok arra, hogy valakit arisztokratának nevezzünk, az arisztokráciát ily értelemben véve, az egész plebs romana, mely azoknak kizárásával, kik csak jus italicummal éltek, minden közdolgokban kizáró részt vett, arisztokratikus testületté válnék. Arisztokrata nevet csak az érdemel: ki tekintete s birtokánál fogva a közdolgok vezetésére valódi befolyással bír, s kinek a törvény egyszersmind eszközöket ad kezébe, melyek által ez őseitől öröklött állását gyermekeire bocsáthatja által, s ezeknek száma minden országban csak csekély lehet. Egy félmillióból álló arisztokrácia képtelenség, s ezt, úgy tartom, gróf D-t kivéve, a világ minden politikus írói el fogják ismerni, s a korteseket kivéve, meg fogja vallani nemességünk is, melynek felvilágosodottabb része igen jól tudja, hogy a nemesi rend e hazában nem más, mint a tiers état (szerencsés véletlen által törvényeink által is annak neveztetik) s csak mint ez, nem mint arisztokrácia, foglalhat el méltó állást közéletünkben.

Hazánk, alkotmányos tekintetben - fájdalom, hogy erkölcsi tekintetben nem mondhatjuk ugyanazt - némikint Spártára emlékeztet. Politikus jogokkal csak egy osztály (a nemesség) bír, míg a többiek, ha nem is mint helóták, legalább mint perioiekák ebből kizáratnak, s ha közdolgokról szólunk, tekintetbe nem vétetnek; az összes uralkodó osztályt azért arisztokráciának éppoly kevéssé nevezhetjük, mint például Amerikában a szolgastátusokban az, ki polgári joggal bír, még nem arisztokrata.

A magyar arisztokrácia - még egyszer mondom - teljes meggyőződésem szerint, nem az összes nemesség, hanem annak csak azon vagyonosb és tekintélyesb része, mely közdolgainkra valódi befolyással bír.

Midőn tehát közdolgainkat arisztokratikus szempontból tekintem, én nem az összes nemesség, hanem ezen osztályok érdekét fogom szemem előtt tartani; - ha tudniillik ön leveleimnek hasábjain helyet enged, mit, felfogásom szerint, annyival könnyebben tehet, mert először a legszabadabb és legszámosabb szerkesztői megjegyzést is szívesen eltűröm, másodszor azon haladási kérdések, melyek mellett lapjában apostolkodik, mint következő leveleimben látni fogja, ezen arisztokrácia érdekeivel ellentétben nem állnak.

AGRICOLA LEVELEI XIII.
A HONORÁCIOR OSZTÁLYRÓL

Örömmel látom a hírlapokból, hogy a *B. P. Híradó* vezére, ki közelebbi számainak egyikében kinyilatkoztatá, mikint nemcsak hogy eladni nem, sőt megvenni szeretné az egész országot, akvizícióinak kétségen kívül hosszú sorát egy paraszttal kezdé meg, kit a békés és lassú haladás számára különösen a célra vásárolt meg, hogy leveleiből olvasói láthassák, hogy plebejusi szempontból - nem volna-e jobb, ha purizmus kedvéért inkább a magyar *parasztos* szónál maradnánk? - mily színben tűnnek fel az ellenzéki és általában párti manipulációk. Miután senki a *B. P. Híradó*-nál - mint ő maga mondja -, a törvényekhez inkább nem ragaszkodik, s ez hetenkint, a munkáját egy hétben már kettőztette is, alkalmasint egész telkű gazdákat kényszerít, a kérdésben forgó paraszt, ki eddig rendkívüli szükség eseteit kivéve, egy robotra csak egész telkű gazda lehet, s én a *B. P. Híradó*-nak ez akvizícióhoz szívemből szerencsét kívánok, teljesen meg levén győződve, hogy e plebejusnak még igen sok hasznát fogja vehetni.

Az első haszon már az, hogy miután zsurnalisztának néha oly mondanivalója is lehet, mit maga elmondani restell, valódi istenáldása valakit bírni, kit ily alkalommal, mint sakkjátéknál paraszt kollégáit, előretolhatunk. Fiat experimentum in corpore vili: régi szabály, s a *B. P. Híradó* ezentúl szabadon követheti ezt; még nagyobb haszon és pedig nemcsak a *Híradó*-ra, hanem az összes hazára nézve az, hogy valamint a spártaiak helótáikat minden évben egypárszor lerészegíték, hogy gyermekeik a részegség ocsmány bűnétől elundorodjanak; úgy, ha magasabb születésű ifjaink bizonyos elveket s érzeményeket e plebejus által egész meztelenségükben hallanak előadni, tőlök szinte elundorodnak talán; azonfelül a nemesemberi szívnek jólesik látni, mikint találkozik e hazában plebejus, ki mindent, mit az ellenzék eddig kivített, az úrbéri viszonyoknak jobb rendezését, a nem nemesek hivatal- és birtokképességének kivívását szerencsétlenségnek tartja, s a nemesség iránti jóindulatában annyira megy, hogy aznap, melyen a közös teherviselés elve kivívatik, talán főbe lövi magát, mi a nemességnek kétségen kívül nagy megnyugtatására szolgáland. A természet ily különös jelenségével ki nem vágyódnék megismerkedni; ki ne olvasná örömmel a *B. P. Híradó*-t, ha hasábjain ily dolgozó társakat találhat? Végre, ami legfőbb nyereség, a plebejus franciául is tud, egy kissé tudatlan ugyan abban, mi a külföldet illeti, másképp azon levélben, melyben a *jakobinus teóriák* ellen kikel, mint auktoritásra alig hivatkozott volna Franciaország egyik legnagyobb *jakobinusára*, Barrère-re, kit - talán hogy rá nem ismerjünk - Barrière-nek nevez, de belföldi dolgokban annyival helyesebb felfogású, s én azt hiszem, igazabbat ugyan nem egykönnyen mondott valaki, mint miket a plebejus második levelének vége felé előad, s én a *Hírlap* olvasóinak épülésére szóról szóra kiírni jónak látok: „Hiszen ez, tisztelt gróf úr, iszonyú állapot! De nem nagyobb szerencsétlenség-e még az, hogy vannak, kik már a közigazgatás mechanizmusába egy vagy más szférában beillesztették magukat, kik az ország kül- és belállapotját hivatalos vagy nem hivatalos helyzetöknél fogva könnyen megítélhetik, s mégis oly kevéssé igyekszenek, hogy a kormány illő helyét a közvéleményben visszafoglalja. Valóban nem kis baj lesz még az Augiász istállójának kitakarítása is! E munkának eljön ideje! (Bár jőne!!!) Mert azon abnormis állapotból, melyben eddig szenvedett a kormány, valaha ki kell vergődnie; mert tűrni azt, hogy a kormány helyét párt akarja elfoglalni, a legnagyobb szerencsétlenség, mely országot s kivált e hazát érhetné."

Ha a *B-P. Híradó* plebejusa sok oly nyilatkozatot tesz, a *P. Hírlap* talán még utánnyomatja cikkelyeit. Egy van azonban, miben nézeteit nem egészen osztom. A plebejus úr igen

érzékenyen leírja a magyar gatyás nemesember tisztújítási szenvedéseit. Ez plebejusban, ki maga e szenvedéseknek kitéve nincs, - mert hisz a *B-P. Híradó* vezérének teóriája szerint, a gatyás nemesemberek nem a plebejusokhoz, hanem az arisztokráciához tartoznak, - ez, mondom, plebejusban igen nemes indulatra mutat. Hogy a plebejus a gatyás nemeshez több rokonszenvet érez, mint a teins kaputos urakhoz, azt is természetesnek találom, s alig veszem neki rossz nevén a fájdalmat, melyet afelett fejez ki: *hogy az esetek oly ritkák, melyekben a teins kaputos uraknak háta érzené ezen becses tisztválasztási szabadságnak édességeit*. (Ámbár talán itt a tisztelt vezér úr részéről egy kis megjegyzés nem ártott volna.) A plebejusnak mindezen nyilatkozatai ellen nincs kifogásom; egyben csalódik, s ez az, hogy e hon legszenvedőbb teremtéseinek a gatyásokat hiszi. E nézet hibás.

Múlt héten egy távolabb lakó szomszédomat látogattam meg. Nem volt odahaza, s miután cselédeitől hallám, hogy a pusztára ment, s legalább két-három óráig vissza nem jöhet, unalmamban a faluban sétáltam körül. Magyar faluban, azon pillanatot kivéve, midőn a csordát ki- vagy hazahajtják, kevés van, mi a mulatságot kereső utas figyelmét, érdekét magára vonhatná, s így nem felette jó kedvben jártam sokáig fel s alá, midőn a faluháza közelébe érvén, egyszerre rendkívüli lárma vonta magára figyelmemet. Arra siettem, s már közel valék az utcára nyíló ajtóhoz, midőn ez megnyílik, s hatalmas szitkok és káromkodások között egy úri ember repül, vagy - hogy leírásomban felette költői ne legyek - löketik ki az utca közepire. Ez erőszakos expectoratio után a lárma szűnni kezd; az ajtó ismét bezáratik, s én és az idegen magunk maradunk az utcán, s ő félig haragos, félig szomorú tekintetet vetve a faluháza felé, én arcvonásait nézve, melyek nekem, nem tudám, honnan, ismereteseknek látszanak. A férfiú, mint ruházatából észre lehete venni, nem tartozott a földművelő osztályhoz, azonban a kopott barna atilla, melynek zsinórjai ez utósó kaland által is itt-ott leszakítva lefüggtek, a magas, de behorpasztott kalap és sok szolgálatot tett csizmák nem nagy vagyonosságra mutattak, s egész külseje oly benyomást tett, mintha az egyén, ki előttem állt, vagy egykor jobb napokat látott, vagy azon szerencsétlen osztályhoz tartozott volna, melynek egész életén át egyedüli törekvése az, hogy tisztességesen lépjen fel, s mely még e szerény célt sem érheti el.

Mint mondám, e férfi vonásai ismereteseknek látszottak, s részvétet érezve kellemetlen helyzete iránt, hozzá közeledtem, s megszólítám.

- Szabad-e kérdeznem - mondék, csakhogy a beszélgetést megkezdjem -, mily gyülekezet ez, mely a faluházában tartatik?

- S melyből ocsmányul kidobattam - szólt ő indulattal. - Hát uram, a legelő elkülönözéséről tanácskoztunk. Én, ki évek óta a faluban lakom, s mint subinquilinus kétségen kívül a község egyik tagja vagyok, szinte részt akarék venni. Ön látta, mikint bántak velem.

- S kérem, ugyan miért érte önt e kellemetlenség? - kérdezem.

- Honorácior vagyok - volt az idegen szomorú felelete. - Nem volt-e ön az utósó tisztújításnál? - folytatá, szemeit reám függesztve.

Mondám, hogy igen; s akkor jutott eszembe, hogy éppen ott láttam ez egyént, s ami legkülönösebb, egészen hasonló helyzetben, tudniillik ott s azon pillanatban, melyben a konzervatív párt tanyájából az utcára dobatott.

- Nem volt-e ön ott is szerencsétlenségem tanúja? - kérdezé tovább.

Megvallám, hogy csakugyan úgy látszik nekem, mintha ott is hasonló méltatlanság követtetett volna el rajta.

- S tudja-e ön, miért? - kérdé sóhajtva.

Mondám, hogy nem.

- Ott is azért dobtak ki, mert honorácior vagyok. Oh, a honoráciornál nincs szerencsétlenebb teremtés a világon. - Ha parasztok közé megy, kidobják, mert nem paraszt; tisztújításoknál, mivel nem nemesember. Béke idejében adózik, mint nemtelen; ha országgyűlés van, vagy nemesi felkelés hirdettetik, fizet mint nemesember. Valóságos amphibium, csak azon különbséggel, hogy míg ez vízben és szárazon elél, mi, szegény honoráciorok, sem egy, sem a másik elemben nem tűretünk. Bizony uram! minden gatyás nemesember, sőt minden paraszt szerencsésebb ez országban, mint az, ki, mint én, tizenkét iskolát végzett, s csak nem történik semmi fölsegítésünkre.

A szegény ember, nem is várva vigasztalásomat, elment. Én barátom kertébe vonulva vissza, az úgynevezett tisztesebb osztály szerencsétlen helyzetéről kezdek gondolkozni, s gondolkodásomnak eredménye az lőn, hogy az úgynevezett tisztesebb osztályon segíteni mindaddig nemigen lehet, míg az a néptől elválasztva, mint külön osztály tekintetik. Nem abban fekszik az úgynevezett tisztesebb osztály reménye, hogy egykor a nemesség kiváltságaiban, hanem abban, hogy a nép jogaiban részt vegyen.

Távolabb vezetne, ha azon egész okoskodás fonalát, melyen e meggyőződéshez jutottam, el kellene mondanom. Elég, ha ezúttal két nagy akadályra figyelmeztetem önöket, melyek a honoráciorok kérdése megoldásának eddig útjában állanak.

Az első az: hogy a honorácior névnek bajos oly értelmezését feltalálni, mely mellett a politikai jogok élvezete vagy olyanokra nem terjesztetnék, kik e jogok élvezetére földművelő osztályainknál kevésbbé képesek, vagy olyanok nem záratnának ki élvezetéből, kiket míveltségök s állásuk e jogok élvezésére képesekké tesz. E nézetemet igazolja a tapasztalás, mely szerint több megyében honoráciornak neveztetik mindaz, ki kaputban jár, s nem dolgozik, míg más megye a tudós társaságnak levelező tagjait, s a megyéknek nagyobb része a káplánokat e szavazási jogban nem részesítvén, úgy látszik, honorációroknak nem tartja.

Második nehézség azon függő állás, melyben úgynevezett tisztesebb osztályaink legtöbb egyéneit e hazában látjuk; úgyhogy kis számú nemességgel bíró megyékben alig bámulhatjuk az ellenszenvet, mely ellenök nyilatkozik, midőn arról van szó, hogy nekik a megyékben eldöntő szavazat adassék.

Hogy e hazában senkinek helyzete ezen osztályok helyzeténél nem szomorúabb, az nem szenved kétséget; de bizonyos az is, hogy ez osztály csak a néppel - melynek soraiból kilépett - együtt víhatja ki teljesen jogait, s azért minden becsületes plebejusnak, ha százszor honorácior volna, s a hírlapokba jól fizetett cikkelyeket írhatna is, minden törekvéseit nem saját osztálya - melynek mint külön osztálynak jövője nincs -, de az összes nép állásának emelésére kell fordítani. Egy születés által feljogosított osztály között olyan, ki azt, hogy soraiba fölvétetett, csak míveltségének s személyes érdemeinek köszöni, szomorú szerepet játszik, hisz a parvenü név - mely magyarul annyit jelent: hogy valaki magának köszöni magasabb állását - gyalázatnak tartatik a világ minden arisztokráciája által; - a nép között, hol a születés senkinek több fényt nem ad, ki maga emelkedett, az áll legmagasabban. Itt van helye a honorációroknak. Győződjenek meg erről, s jogaik kivívásának pillanatát elébb fogják elérni, mint azt a néptől elválva, az indítványozott s különben általuk is pártolt részletes engedmények útján valaha remélhetik. A fictio juris, mely szerint e honorácior magát nemesnek tartja, mint fikció szép lehet, de soha valódi hasznot e tiszteletre méltó osztálynak nyújtani nem fog.

EGY ARISZTOKRATA LEVELEI II.

„Az alkotmányhoz s magyar nemzetiséghezi ragaszkodás egyéb néposztályok felett leginkább az arisztokráciában van kifejlődve. Nem szabad tehát egy ily osztály alá vágni a fát. Minden változás, mely ennek nyomatékából bármit is elvesz, *rossz, mert radikális*; - oly változás, mely ezen nyomaték erejét fenntartja, *már jó, mert konzervatív*; még jobb, ha ezen nyomaték erejét neveli, mert oly valamit öregbít, minek sohasem lehet elég nagy mennyiségben létezni! legjobb pedig, ha a fenntartás mellett más és hasonló tulajdonú nyomatékokat is teremt, vagy ha már léteznek, működésre ébreszt, mert már ekkor progresszív konzervatív!" - Ez azon elmélet, melyet a *B. P. Híradó* vezére lapjának 406. számában felállít. Nem tartozom azon szerencsések közé, kik ez elméletet megérteni képesek. Gyönge felfogásom szerint, ha a nyomaték, melyet a nemesség alkotmányos életünkben gyakorol, oly valami, *minek sohasem lehet elég nagy mennyiségben létezni*, én felfogni nem bírom, mikint neveztethetik oly *változás, mely más és hasonló tulajdonú nyomatékokat teremt*, annál, mely e nyomatékot neveli, jobbnak; miután világos, hogy alkotmányunkban új nyomatékok nem teremtethetnek anélkül, hogy a most létező nyomatékok fontossága ne csonkíttatnék, s új osztályoknak nem adathatik befolyás nélkül, hogy a nemesség befolyása - *melynek* állítólag *sohasem lehet elég nagy mennyiségben létezni*, meg ne kisebbíttetnék. De ki tudja, a méltóságos vezér úr ez elmélete által, melyben az állítólag *legjobb a jó és jobbal* ellentétben áll, talán csak a francia közmondásnak: l'ennemi du bien c'est le mieux (a jónak ellensége a jobb), akarta adni egy új parafrázisát, s kár rajta megütköznünk, miután a *B. P. Híradó* ezen tana nekünk, avatatlanoknak egy cseppel sem kevésbé megfoghatatlanabb, mint az oly pompásan hangzó *progresszív konzervatív cím*, vagy az: mikint neveztethetik oly változás, mely csak *a létező nyomatékokat tartja fenn*, s melynek, minden a réginél maradván, eszerint semmi más célja nincs, mint az, hogy változás történjék, mikint neveztethetik, mondom, ily változás *jónak* egy konzervatív lap által. Mindez előttem, ki a politikát a rejtett tudományok közé nem számítom, s benne csak egyszerű eszemet szoktam követni, hihetőképp örök titokban fog maradni; nem is szándékom ezen állítások bővebb taglalásába bocsátkozni, csak egyre legyen szabad mindenkit figyelmessé tennem.

Bizonyos változás *rossz*; miért? *mert radikális*; más változás *jó*; s miért? *csak azért, mivel konzervatív*: így szól a *B. P. Híradó* vezére. Azonban én úgy hiszem, ezen ok - kiveszem mindig a vezér saját pártját - mások előtt talán mégis nem fog bírni annyi hatással, hogy valakit valamely változás elfogadása vagy elvetésére bírhatna. Miért jó az, ami konzervatív? Itt fekszik a kérdés, s ha a *B. P. Híradó* erre avval felel: hogy azért, *mivel az-alkotmányhoz s nemzetiséghez való ragaszkodás leginkább arisztokráciánkban van kifejtve, s jelen alkotmányunk ezen arisztokráciának nyomatékát legbiztosabban fenntartja*, még mindig két igen fontos kérdés marad hátra.

Először; mennyiben célszerű egy oly alkotmány fenntartása, mely mellett az alkotmány- s nemzetiséghez való ragaszkodás csak a nemzetnek egy s pedig aránylag legkisebb osztályánál fejlődhetik ki?

Másodszor; mennyiben helyes azon állítás: hogy az arisztokráciának nyomatéka legbiztosabban jelen alkotmányunk által tartathatik fenn?

Amint e kérdésekre egy vagy más módon feleltünk, akkint szól mellette vagy ellene valamely célba vett változásnak, ha mondatik, hogy az konzervatív; s minden csak e kérdések helyes megfejtésétől függ.

Az első kérdésre, legalább még az elmélet mezején maradunk, megfelelni nem nehéz. Minden polgári állomány fő célja: biztosság. Biztosság az egyesre nézve, hogy polgári jogainak s fáradságával szerzett vagyonának élvezetében zavartatni nem fog, s biztosság az egészre nézve, hogy azon állást, melyet mint ország, szomszédai között elfoglal, meg fogja tarthatni; ott, hol az alkotmány- s nemzetiséghez való ragaszkodás csak a nemzet kisebb részénél fejlődött ki, e biztosság nem létezik, s oly alkotmány, mely ezen állapotot előidézi, ellentétben áll a közállomány első kellékével. Elméletben ezen állítást nem fogja senki tagadni, de ha azt hazánkra alkalmazzuk, hány fogja azt következetesen alkalmazni akarni?

Vagy talán ha a nemzetiség s alkotmány iránt a nemzetnek nem nemes osztályainál kevés ragaszkodást találunk, nem egyenesen alkotmányunk szükséges következménye-e az? Mi a nemzetiséget illeti: én ezen állításnak helyességét kereken tagadom, teljesen meg levén győződve, hogy nemzetiségünk iránt e hon nem nemes, de magyar lakói között egy cseppel sem létezik kevesebb ragaszkodás, mint köztünk nemesek között, kiknek nem magyar része a magyar nyelv iránt, mely e nemzetiség fő támasza, szintoly közönyösséget, sőt több helyen ellenségeskedést is mutat, mint idegen ajkú jobbágyaink; de alkotmányunkra nézve, ha azt kell tapasztalnunk, hogy a hozzá való ragaszkodás a nemesi osztálynál tovább nem terjed, nem kell-e ennek okát kizárólag magában az alkotmányban keresni? Vajon az összes nép ragaszkodhatik-e ahhoz, minek fenntartása kizárólag a nemesség érdekében fekszik?

Értsük egymást. Midőn alkotmányunkról azt mondom, hogy fenntartása nem nemes osztályaink érdekében nem fekszik, korántsem azon nézetből indulok ki, mintha csak oly alkotmány számolhatna a nép egyenlő ragaszkodására, mely minden osztályoknak teljesen egyenlő politikai befolyást biztosít. Arisztokrata létemre Ciceróval tartok: eamque optimam rempublicam esse duco, quae sit im potestate optimorum (De legib. III. 17.),[6] s tökéletes egyenlőség valamint a birtokban, úgy a politikai befolyásra nézve is csak az ábrándok országába tartozik; de meggyőződésem az: hogy az ember, értelmes lény levén, semmi olyashoz nem ragaszkodhatik, miben e ragaszkodásra semmi okot nem talál, s én csakugyan nem ismerek olyat, mely hazánkban a nem nemest arra bírhatná, hogy alkotmányunkhoz ragaszkodjék.

Rómában a nép egyes osztályai között a lehetőségig legnagyobb egyenetlenség létezett, s mégis századokon át a nép minden osztályai hasonló lelkesedéssel ontották véröket közállományuk fenntartására. De mért? olvassák önök Tacitusban okát: Non frustra majores, cum dignitatem ordinum dividerent, *libertatem in communi posuisse*; hasonló egyenetlenséget s hasonló köteléket, mely a nép külön osztályait összefűzi, találunk napjainkban Angliában, hol a nép erősen ragaszkodik alkotmányához, mindenütt könnyen feltaláljuk az okot, minélfogva ezt teszi, s nem találunk-e nálunk száz okot az ellenkezőre? S vajon ha ez áll - mit talán a B. *P. Híradó* minden, a létező viszonyok ignorálásában mutatott ügyessége mellett sem fog tagadni -, ha egyrészről bizonyos: mikint a nemességet kivéve a nemzet több osztályai az alkotmányhoz nem ragaszkodnak, másrészről ki alkotmányunkat ismeri, ennek egyedüli okát kizárólag magában az alkotmányban keresheti, kérdem én, a *B. P. Híradó*-nak ezen okoskodása: mivel *az alkotmányhozi ragaszkodás csak a nemességben van kifejlődve, a nemességet jelen állapotában konzerválni kell*, nem áll-e világos ellentétben önmagával, miután oly állapot, melyben a nemzetnek csak egy kis része ragaszkodik alkotmányához, a nemzet kifejlődésére, sőt fennállására oly veszélyes, hogy ahhoz józanul senki sem ragaszkodhatik, s ha van valami, mi a legmegrögzöttebb konzervatívet a reform szükségéről meggyőzhetné,

[6] Csakhogy az idézet jól alkalmaztassék. Az arisztokráciára alkalmazva, engedelmével az igen tisztelt levélírónak, alig egyéb szójátéknál. Ott, hol egy Peel és Russell mérkőznek a hatalomért - ott találjuk azt alkalmaztatva. - *A P. H. szerk.*

erősebb ok erre nem lehet, mint ha a tapasztaláshoz jutunk, mikint a nemzet nagyobb része alkotmányához többé nem ragaszkodik.

A híres Helvetius a honszeretet úgy értelmezé, hogy az a szamárnak istállójához való ragaszkodás. 1789 előtt ezen értelmezés nem egészen helytelennek nevezhető Franciaországban sem, de ne higgye senki, hogy a patriotizmusnak azon neme, melyről az enciklopedista szól, országok fenntartására elégséges. Azon honszeretet, mely nemzeteket erősekké tesz, nemcsak a szülőföldhez, hanem azon viszonyokhoz való ragaszkodásban is fekszik, melyekben születtünk; s hol ez nem létezik, hol, mint nálunk, a *B-P. Híradó* állítása szerint is, egy osztályt kivéve, a nép alkotmányához nem ragaszkodik, ott a fennálló állapotnak konzervációja csak a haza gyöngeségének okaihoz való ragaszkodás.

Az általam felállított kérdések elsejére felelve, úgy látszik, nem sok okot találunk, minélfogva hazánkban valamit csak azért, mivel konzervatív, pártolnunk kellene; jövő levelemben a második kérdést tűzendem ki fejtegetéseim tárgyául: *azaz, mennyiben helyes azon állítás: hogy az arisztokráciának nyomatéka legbiztosabban jelen alkotmányunk által tarthatik fenn*?

EGY ARISZTOKRATA LEVELEI III.

Mielőtt felelni lehetne azon kérdésre: *vajon az arisztokrácia nyomatéka csakugyan jelen alkotmányunk által tartathatik-e fenn legbiztosabban*? szükség mindenekelőtt tisztába jőni aziránt, mit értünk arisztokrácia alatt? E szóval némely emberek a legcsodálatosabb fogalmakat kötik össze. Azon kérelemben, melyet a francia pairek a múlt század kezdetén a régensnek régi kiváltságaik fenntartására nézve benyújtottak, s melyet Schlosser a 18. század históriájában (I. 316. lap) felhoz, a francia hercegek mások között azon előjogot kívánják, hogy közönséges nemesemberrel párviadalra kiállani még az esetben se tartozzanak, ha ily nemes által megverettek volna is; hasonló kiváltság követeltetik a szolgálatukban álló inasoknak s más cselédeknek, kik magokat inkább akárhogy meg fogják veretni, hogysem, egyszerű nemesek inasaival veszekedésbe ereszkedjenek. - Egy más kiváltság, melyet ezen uraságok régi szokásnál fogva megújíttatni kívántak, az: hogy duc et pair mesterember vagy kereskedő által adósságai iránt perbe ne idéztethessék, a magas adós legfellebb néha intethetik, ezt is csak minden kellő alázatossággal és ritkán - rarement et c'est à Messieurs les ducs à rendre justice à ces gens là quand ils le trouveront à propos. Ez igen érdekes oklevélben sok más ehhez hasonló követelések foglaltatnak, minő például az, hogy duc et pair kocsijának minden más kocsi kitérni tartozzék, ha ebből a legnagyobb zavar következnék is, hogy minden ebédnél, hol jelen vannak, először az ő egészségökért igyanak stb. stb., s nem szenved kétséget, hogy azok, kik a régenshez e kérelemlevéllel járultak, s azon időben talán mások is az arisztokráciának lényegét ezen kiváltságok fenntartásában keresték. Nálunk az arisztokrácia lényege a nemesség adómentességében vagy legfellebb abban kerestetik, hogy a nemesnek, ki valamely kocsmában vagy fürdőhelyen garázdálkodott, büntetéstől félni ne kelljen, s ha az arisztokráciát ezen értelemben vesszük, akkor csakugyan meg kell vallani, hogy alkotmány, mely az ily arisztokrácia fenntartására a miénknél hatályosabb volna, alig képzelhető. Ha arisztokratikus állásunkat ily értelemben vesszük, s alkotmányunk érdemét abban találjuk, hogy ezen előjogainkat fenntartja, ne koptassuk a nemzetiség, arisztokratikus alkotmány, régi dicsőség s mit tudom én mily nagy szavakat, melyeket jelen állapotaink védelmére használni szoktunk; mondjuk ki egyszerűen: hogy mivel a közállomány minden jótéteményeit élvezhetni anélkül, hogy azok egy fillérbe kerülnének, vajmi kellemes, s az embernek jólesik, ha neki lelkesülve jó egri vagy visontai bor mellett valakit megvert, s mégsem kell büntetéstől félnie, mi e boldogító kiváltságokról lemondani nem akarunk; s legalább érthetően és sokaknak felfogása szerint talán józanon fogunk beszélni. Én részemről az arisztokráciának lényegét ezen anyagi haszonnal járó kiváltságokban oly kevéssé találom, mintha például a múlt századi francia duc et pair-ek nyomán azon jogot vívná ki nemességünk magának, hogy a nemes, habár naponkint háromszor megveretik is, senkivel sem tartozik párviadalra kiállni; az arisztokráciát ezáltal biztos alapra állítva nem gondolnám, s éppen mivel annak lényegét nem anyagi haszonban, hanem csak politikai befolyásban keresem, azon meggyőződésre jutottam, mikint *jelen alkotmányunk az arisztokrácia befolyásának fenntartására nemcsak nem alkalmatos eszköz, sőt alkotmányunk éppen ellenkező hatást gyakorol*.

Egyes institúciók hatásáról józanon csak tapasztalásból ítélhetünk. Nyolc, vagy az aranybulla óta, mely jelen alkotmányunkat megalapítá, hat századig élünk alkotmányunk alatt, s ugyan hol van azon nagyszerű, hatalmas arisztokrácia, melyet ezen alkotmány előidézett? Hat század elég idő arra, hogy az alkotmány megteremhesse minden gyümölcseit, s kérdem, ugyan hát hol van azon arisztokrácia, melynek fenntartására alkotmányunk olyannyira célszerűnek mutatkozott? vagy ha a jelen pillanatban fölkeresése nehézségekkel jár: hol *volt* azon arisztokrácia? mert én részemről valamint a jelen pillanatban igen kevés családot ismerek, mely az

arisztokrata nevet a szó fölvett értelmében érdemlené, úgy bár történeteinkkel eleget foglalkodtam, a múltban sem ismerek sok ilyeket. - Hogy alkotmányunk mellett a nép soha közéletünkre befolyást nem gyakorolt, hogy a polgári elem silányabb szerepet játszott, mint bárhol a világon, azt önöknek megengedem, ha valaki ebben érdemet talál; azt, hogy az alsóbb néposztályok kifejlődését akadályoztatá, a magyar alkotmánytól nem fogja senki eltagadni. De én nem azt, amit akadályozott, hanem azt szeretném látni, amit teremtett, s ugyan még egyszer kérdem: azon arisztokrácia, melyről annyit szóltak, melynek nevei a nemzet legdicsőbb történetére emlékeztetnek, mely e hazát századok óta kormányzá, mely Magyarországban ugyanazon szerepet játszotta, mint az angol vagy forradalom előtti francia arisztokrácia hazájában, ugyan kérem, ezen arisztokrácia hol van?

Gr. D. E. arisztokrácia alatt nem a mágnásokat s gazdagabb nemeseket érti, s a nemes gróf jól teszi; azt, mi egy valóságos arisztokráciának nevét érdemlené, ezen osztályok között sem fogja találni; de vajon hát azon 500 000 ember, ki a méltóságos úr nézete szerint arisztokráciánkat képezi, oly felette kedvező helyzetbe jutott-e alkotmányunk által, hogy azt doktor Panglosskint minden lehető alkotmányok legjobbikának hirdethetnék? Nézze meg a gróf úr ezen arisztokratáit egyszer közelebbről, s ha jól megnézte azon sokezer nemes családot, mely alkotmányunk mellett valóságos koldusbotra jutott, csak azon különbséggel, hogy e botot tisztválasztásoknál másképp is használhatja; ha e tömegeket helyzetökről kérdezé, s látta, mikint a nagyobb rész nevén kívül csak azon jognak maradt birtokában, hogy szavazatát s vele meggyőződését a többet ígérőnek eladhatja; akkor hirdesse, ha úgy tetszik, mikint *ez hazánk arisztokráciája, s alkotmányunk ez arisztokrácia nyomatékának fenntartására a legjobb eszköz*; én részemről ott, hol valamely alkotmány századokig létezett, s arisztokráciát - olyat legalább, mely e nevet érdemlené - nem találok, az alkotmányt az arisztokrácia fenntartására célszerű eszköznek tartani nem fogom, s azt fogom hinni, hogy annak lényeges megváltoztatása nem kevésbé fekhetik a valóságos arisztokratának, mint a népnek érdekében; minek legvilágosabb bizonysága az, hogy e hon arisztokratáinak egy része, s pedig éppen azok, kik e névre legérdemesebbek, az úgynevezett demokratikus párttal annyi kérdésre nézve kezet fognak, mi kétségen kívül nem történik, ha meggyőződve nem volnának, mikint a legtöbb haladási kérdések keresztülvitele az arisztokráciának is érdekében fekszik; - értem alatta mindig a valódi arisztokráciát, mert hogy azok, kik úgynevezett arisztokratikus állásukat csak anyagi érdekeik miatt védelmezik, a jelen állapot fenntartásához ragaszkodni fognak, nem szenved kétséget.

Egy jó történetecske jut éppen eszembe, mely, mint egy barátomtól hallám, a múlt országgyűlés végefelé azon megyében történt, hol ő maga lakik, s a gyűléseken részt vesz. Éppen az adó kérdése vala szőnyegen; ő maga, régibb családaink egyikének ivadéka, a közös teherviselés elve mellett nyilatkozott, egy mai táblabíró, kinek csak apja nemesedett meg, a vérrel szerzett nemesi szabadság védelmére szólalt fel. Gyűlés után az utóbbinak egyik ismerőse szemrehányásokat tőn, hogy ő, ki csak pár év óta emelkedett ki a nép soraiból, a népnek érdekei ellen szól, míg ím, gróf N. N. a kiváltság ellen nyilatkozik. Uram, válaszolt az új nemes, gróf N. N. könnyen szólhat, ha a nemesi kiváltság ma megszüntettetik, ő s családja már századokig élvezék, de én, kinek még zörög a porzó nemeslevelemen, ugyan nagy bolond volnék, ha a kiváltság megszüntetésébe beleegyezném, mielőtt pénzemet kikaptam. - Ily arisztokratának, mint ezen úri ember, csakugyan van oka miért ragaszkodik alkotmányunk jelen formái- s visszaéléseihez s a fennálló, képtelen kiváltságokhoz. Hogy minden valóságos arisztokratának érdeke éppen ellenkező, jövő leveleimben be fogom bizonyítani.

AGRICOLA LEVELEI XIV.
A MAGYAR IPAR MELLETT

Falusi embernek, ha Pestre jő, mindig van mit bámulnia, s én, ki Horác *nil admirarijának* nagy barátja nem vagyok, sőt az hiszem, hogy az embernek arra, hogy magát jól érezze, néha már természeténél fogva szüksége van egyes dolgokra, mik lelkének egész bámuló tehetségét igénybe veszik, minek legvilágosabb bizonyítványa a népszerűség, melyre minden csoda számolhat, szívesen berándulok néha fővárosunkba, s hacsak lehet, megnézek mindent, mi távollétem óta történt. Hála az égnek, egy idő óta nem tértem meg soha magányomba anélkül, hogy valamit ne láttam volna, min örülhetek. - Ha nálunk a vidéken néha hosszabb ideig minden mozdulatlanul áll, úgyhogy szinte azt gondolhatnók, mikint régi tespedésünkbe visszasüllyedénk, Pest épül, mozog, dolgozik, s az életerő, mely ott vígan pezseg, ki fog hatni végre hozzánk is; hisz Pest a hazánk szíve - mint mondá, ha nem csalódom, gr. Széchenyi -, s hol a szív már oly erősen dobog, a többi tagok is nemsokára ki fognak bontakozni hosszú merevültségökből. - Igen, a haza nő és fejlődik, s habár éppen nem rosszallom azok eljárását, kik efelett kételyeiket fejezik ki, mert meg vagyok győződve, hogy panaszaikat Jeremiáskint csak azért hirdetik oly hangosan, hogy a népet tettre serkentsék, azt hiszem, jó, ha néha az eredményeket is számba vesszük. A munkások szorgalmát nem fogja lankasztani, ha látják, mikint a mező, melynek mívelésén fáradoznak, már eddig is bőven megjutalmazta munkájokat, s ki azon csekély fáradságot, mely e hon szunnyadó erőinek kifejlesztésére az utósó húsz évben fordíttatott, az eredményekkel hasonlítja össze, meg fogja vallani, mikint soha termékenyebb mező munkásoknak nem jutott, mint ez áldott magyar haza; soha föld inkább nem érdemlé, hogy rajta egész erővel dolgozzunk, mint e szép határ, melyet eldődeink számunkra elfoglalának, s mely oly nehéz kalászokkal fizeti meg kapavágásunkat. Az anya örül, ha gyermekét nőni látja, - nagysága meghatározott, s tudja, mikint bármi szépen fejlődjék, hat lábnál magasabbra nem fog emelkedni; s mi, kik közös anyánkat, a hazát látjuk növekedni, miért ne örülnénk, miért ne biztassuk magunkat a gondolattal, hogy ha a kedvest most, fejlődése korszakában, híven ápoltuk, egykor egy nagy anyának leszünk gyermekei? Hisz e gondolat, úgy hiszem, mindenkit csak lelkesíthet; maga az önző át fogja látni, mikint ha a hon nagyra nőtt, több eledelt szívhat emlőiből.

S mi oka e lelkesedésnek, mi hozott e majdnem ditirambikus hangulatba? fogják talán kérdezni önök. Megmondom.

Mikor Pestre jövék, hallám, hogy a vasút végre Vácig elkészült, sőt hogy már szerencsétlenség is történt rajta, s egy gödöllői kocsis - ki azon, fájdalom, nemcsak kocsisaink között közönséges előítéletben élt: mikint magyar haladási eszközeink segítségével a versenyt a külföldiekkel kiállhatjuk, ezen előítéletének praktikus megkísértését életével fizette meg, azaz, midőn a vasúton a gőzmozdonyt megelőzni akarva áthajtott, ez által legázoltatott. De lelkesedésem oka nem ez. Megvallom, szívemből örvendek, hogy a vasúttársaság, mely csupa hazafiságból, hogy a lassúságot velünk praktice megutáltassa, ezen kis darab utat tetemes kárával ily soká nem készítette el, most nagy tőkéinek legalább némi kis kamatait szedheti; azonban ugyanakkor eszembe jutott, miként e praktikus oktatási rendszer a kocsisokra alkalmazva talán mégis kelletén túl veszélyes, s mikint nem ártana, legalább oly közlekedési utakon, minő a kerepesi, a vasút fölött hidakat építtetvén gondoskodni arról, hogy a gőzmozdony más szekerekkel érintkezésbe ne jöjjön, s így a veszélyek elkerültetnének addig is, míg más kocsisok a gödöllőihez hasonló tapasztalások által vigyázóbbakká válnak. Lelkesedésem oka a város másik oldalán, a Nemzeti Múzeumnál keresendő, itt is nem magában az

épületben, ámbár talán nincs a világon hasonló középület, melyben oly sok kő aránylag oly kis téren mesterileg felhasználtatott volna, melyben szélesebb folyosókat s keskenyebb termeket találnánk, s a Múzeumban, mint középületben, csakugyan sok van, mi falusi embert lelkesedésre ragadhat, de nekem valahányszor rá nézek, mindig régi spectabiliseink jutnak eszembe, elöl a klasszikus modorú homlokzat, mely, mint ezen uraknál a deák nyelv, csak a belső pusztaság lárvájakint használtatik, az egészben mondhatlan gravitás, egyéb semmi, s önök tudják, hogy nem vagyok nagy bámulója azon speciesnek, melyre ez épület egy jó allegóriakint mindig emlékeztetett, de menjen be valaki e falak közé most, járjon végig a termeken, hol iparkiállításunk áll, s ha szíve nem örül, ha haladásunkat nem érzi, én nem segíthetek rajta, s csak azt hihetem, hogy azok közé tartozik, kiknél a közdolgokban való pesszimizmus keresetmódhoz tartozik, - s tudjuk, vannak ilyenek e hazában.

Ne várjon tőlem senki részletes leírást. Én, ki az iparűző osztályhoz nem tartozom, az egyes cikkek kellő méltánylására nem bírok elég ismeretekkel, még a rendezéstől sem fogok szólni, ámbár a rendező urakat szívesen megdicsérném, már azon gondolatért is, hogy a kiállítás első számának a hálótermet, utósónak a gőz- s egyéb mozgonyokat választák, mintegy képben mutatva az utat, melyen haladni fogunk, pulya nyugalomból, melyben az egész haza egy roppant kényelmes hálóteremnek tekintetett, a gőzmozgony nem szűnő munkásságáig. Csak az összes benyomásról akarok szólni, s az, ha e termeken átmegyünk, lehet-e más, mint kellemes? A magyar dolgozni kezd, egy kell e hazának, hogy virágzóvá váljék: *szorgalom*, s a szorgalom ébredezni kezd.

Bizonyosan, de nem a Védegyletnek következménye ez - így válaszola e megjegyzésemre egy köpcös úri ember, ki velem együtt a zay-ugróci posztógyár kiállított kelméit nézegeté; - mindez támadt, mert támadnia kelle, mert a dolgok kifejlődése úgy hozta magával, s nem lehet semmi nevetségesebb, mintha ez egyes embereknek tulajdoníttatik érdemül. - Ha jelen iparkiállításunkat összehasonlítjuk az utósóval, mely itt Pesten tartatott, megvallom, egy kis szemtelenség szükséges arra, hogy az utósó évek indusztriális mozgalmainak hasznát eltagadjuk; de hagyján, engedjük meg, hogy minden, mit kiállításunkban látunk, szintúgy támadott volna, ha az ipar emelését senki nem tűzi is ki célul munkálkodásainak, sőt menjünk tovább, s engedjük meg, hogy iparunk talán még inkább kifejlődött volna, ha mellette soha nem agitálunk, vajon annak, hogy az ipart a hazafiság eszméjével összeköttetésbe hozták, nem volt-e egyéb, mindazoknál, miket a kiállításban láthatunk, sokkal nagyobb eredménye?

Teljes meggyőződésem szerint volt. S ezen eredmény, ezen minden anyagi hasznot felülmúló nyereség nem egyéb, mint *azon becsülés, melyben a nemzetnek egyik igen érdemes - az iparűzők - osztálya állni kezd, mióta a politikai izgatás e térre vetette magát*. - Gondoljunk csak vissza az utósó tíz évre, s milyen volt az iparűző osztálynak állása e hazában? ki nem emlékszik azon időre, midőn a szégyen egy nemének tartatott, ha valaki kenyerét saját keze munkájával keresi, midőn a nemes, bár koplalnia kelle is ősi telkén, nevét megbecstelenítve gondolta volna, ha fiait valamely mesterségre vagy kereskedésre nevelteti; s ezen előítélet nem változott-e az újabb időkben? - Távol legyen tőlem, hogy azt legyőzöttnek gondoljam. Van elég ember még most is e hazában, ki magát a hon sokkal tiszteletre méltóbb polgárának hiszi, ha minden három esztendőben egyszer, tisztújítások alkalmával valakit jól megvert, mintha az egész idő alatt, például mint szabó vagy kovács, szorgalmasan dolgozott volna; azonban az iparűző osztály maga is érteni kezdi becsét, s mivel ezen érzemény ébresztését eszközlötték, felfogásom szerint ez az, a mi az ipar körüli izgatás fő hasznát képezi.

Független középosztályra, erős polgári rendre van szükségünk; csak ez biztosíthatja alkotmányos kifejlődésünket, melyet mi, hivatalvadászó nemesek - legalább amint én hiszem - soha magunk eszközölni nem fogunk. De iparűzőink eddigi helyzetében lehetett-e valaha ily

független középosztály támadását remélleni? Mi történt eddig? egy polgári család kereskedés vagy valamely mesterség által meggazdagodott, mi volt első gondja? nem az-e, hogy jószágot vevén megnemesedjék, s gyermekeit tekintetes urakká vagy legalább ügyvédekké neveltesse, sőt, hacsak lehet, megváltoztassa nevét, hogy gyermekeik láttára senkinek eszébe ne juthasson, mikint gombkötő- vagy kalmártól veszik származásukat; s miért? nem volt-e polgárainknak ezen cselekvésmódja józan s okszerű, miután iparűzőink mindazon megalázást, mely alatt magok éltek e hazában, ismerve, gyermekeiket e szenvedéseknek kitenni nem akarták. - Az ipar mezején történt mozgalmak által e helyzet megváltozott; ha mindazon beszédeknek, melyek megyei s társasági gyűléseinkben tartattak, egyenes következménye az ipar fejlődése, nem volt volna is, legalább azon meggyőződés terjedett el, hogy a kézi munka senkit meg nem aláz, sőt vagyonosság által nemzeti függetlenséget teremt, s azon osztály, mely azt űzi, a honnak pártolását és minden okos ember becsülését igényelheti.

- Meglehet - válaszolt a köpcös úr, ki előtt mindezeket elmondám -, morális hatása önök fáradalmainak lehetett, de ha uraságod a bécsi kiállítást látta volna, az mégis egészen más dolog volt.

- Kétségen kívül - mondám én -, de ha a céltól, mely után fáradunk, még távol vagyunk, el kell-e egészen felejtenünk azon pontot, melyből kiindultunk, s melyen, hála az égnek, túl vagyunk; mert két rövid év alatt egészen kifejlett iparral nem bírunk, nem szabad-e megemlékeznünk azoknak érdemeire, kiknek ebbeli haladásunk első, legnehezebb lépéseit köszönhetjük, hisz ki nem látja, hogy az ipar mezején, mihelyt egyszer az első lépések megtétettek, a legnagyobb kifejlés valószínűbb, mint hogy még egyszer a régi tehetetlenségbe visszasüllyedjünk.

- Azaz - szólt közbe németül, mely nyelven a beszélgetés tartatott, egy idegen, kit bécsi kereskedőnek tarték -, ha az iparűző osztályok becsülése nem marad elméletben, s oly esetek, minő pár év előtt Nógrád megyében s nemrégen itt az ország legmíveltebb törvényhatóságában egy molnárral történt, elkerültetnek; mert higgyék el önök, nincs oly varázsvessző, melynek érintése egyszerre műipart teremt elő; de olyan, mely minden fáradságaikat egyszerre semmivé teheti, könnyen található, a szolgabírói pálca e tekintetben csodákat mívelhet.

- De nem szólalt-e fel az egész ország a nógrádi eset ellen - mondám ismét én bosszúsan -, s azt hiszi-e ön, hogy a pesti eset nem fog a legszigorúbb vizsgálat alá vétetni?

- Meglátjuk - szólt ő, s ajkai gúnymosolyra vonultak, midőn egyik társával továbbment.

Mégis rendkívüli dolog - gondolám magamban -, hogy ezen, mindenki iránt oly igazságos németek Magyarország haladását elismerni nem akarják. S e gondolattal, sajnálva a bécsi ember vakságát, tovább nézegetem a kiállított szép cikkeket, előre örvendve a csodáknak, melyeket, ha e kiállítás öt év után megnyittatik, majdan ismét látni fogunk.

ADALÉK A LAPJAINK KÖZELEBBI SZÁMÁBAN FOGLALT PEST MEGYEI TUDÓSÍTÁSHOZ

Volt idő, midőn e hazában sokan az iparvédegylet hatását veszélyesnek gondolva, ellene óvószert, ellenmérget kerestek, mely ez annyira ártalmasnak hirdetett egyesület erejét megrontsa, mely azt, mitől egy rész annyi jót, a másik annyi rosszat várt, eredménytelenné, nevetség tárgyává tegye. Azon bécsi német, kivel Agricola az iparműkiállításban összejött, ez annyira keresett óvószert igen helyesen jelölte ki. A szolgabírói pálca, mely mély belátású politikusaink egy része által annyi ideig az adminisztráció s igazságszolgáltatás leghatályosabb eszközének tartatott, úgyhogy ezen urak felfogása szerint alkotmányunknak e pálcánál erősebb támasza nem is volt, úgy látszik, még egy célra használható, hol a varázsvesszőnek hatalmát eddig nem tapasztaltuk, s ha törvényeink szerint a peres ellenállásra nem szükséges egyéb, mint hogy az ellenálló felemelve pálcáját birtoka határához álljon: ha az ipart, mely e hazában első foglalásait most kezdé el, határainktól vissza kívánjuk tartóztatni, egypár hajdú, felemelt botokkal a haza széleire állítva, úgy hisszük, tökéletesen meg fog felelni ezen szándéknak. Nemcsak anyagi jólét s vagyonbátorság, személyes biztosság is szükséges, hogy az ipar kifejlődése lehetségessé váljék, s hol ez nem létezik, hol az iparűző egyes tisztviselőknek, oly tisztviselőknek önkénye alatt áll, kiknek választására semmi befolyása nem volt, hol ezen tisztviselő által oly büntetésnek vettethetik alája, mely jóravaló emberre a legsúlyosabb, mert őt becsületétől fosztja meg, ott ipar kifejlődni nem fog, s alkossunk száz védegyletet és iparegyesületet, fizessük kettős áron a magyar készítményeit, változtassuk hazánkat az iparűzőre nézve valóságos paradicsommá, a hajdú, ki fölemelt botjával édenünknél áll, az ipart vissza fogja űzni paradicsomunk kapuitól, szintúgy, mintha egy angyal égő karddal állna ott.

De ki is kételkedik ezen? Midőn Nógrád megyében egy *gyármunkás* pálcabüntetéssel fenyíttetett, nem tölté-e el indignáció kiáltása az egész országot, nem szólaltak-e fel minden magyar lapok e tett ellen, megyéink egy része nem jelenté-e ki rosszallását, s Pest megye nem vett-e alkalmat magának statútum alkotására, mely szerint minden mesterember és gyármunkás a szolgabírói pálca alól kivétetik; s most, midőn a civilizáció ösvényén ismét két évig haladtunk, mi akkor az országban általános meggyőződésnek látszott, most nem volna többé az, e haladó században csak mi volnánk azok, kik visszafelé indulnak? - Az nem lehet, ugye? Szinte nemzetelleni bűn volna ilyes valamit föltenni. S mégis, habár ebbeli meggyőződésünk nem változott, ha teljes hitem szerint teóriában ugyanúgy szólnánk most, mint akkor, s Pest megye kétségen kívül ma ismét megújítaná akkori, a külföldön is annyi méltánylásra talált statútumát: Pest megyének utolsó határozata nem semmisíti-e meg ama statútum minden lehető üdvös eredményeit, nem állít-e rosszabb helyzetbe, mintha az soha nem alkottatott volna, midőn ismét több van egy példával, hogy maga a törvény, s az, mi vele hasonló erejűnek tartatik, megyei szabályaink is mi kevés biztosságot nyújtanak e hazában. - Hogy ezen nézet helyes, arról e lapnak olvasói, eddig talán magok Pest megye rendei is egyenkint meggyőződhettek, ha még egyszer meggondolták határozatuk következményeit.

E lapok olvasói emlékezni fognak azon esetre, mely néhány hét előtt Pest megyében történt. Egy molnár Pest megye egyik szolgabírája által 25 pálcával fenyíttetett. A hírnek bizonyosan nem nyittattak volna meg e lap hasábjai, ha annak valóságáról kezeskedést oly egyén nem vállalt volna magára, kinek hitelességében a szerkesztő bízhatott, s azért mindazoknak, mik e büntetés okairól és körülményeiről előadatnak, teljes hitelt tulajdoníthatnánk; azonban mindez nézetünk helyességének bebizonyítására nem szükséges. Hogy a molnár vasárnap, hogy

kereszt előtt botoztatott meg, hogy a bíró által önkocsiján vitetett büntetése helyére, valamivel erősebben vagy könnyebben köttettek-e össze a bíró által kezei, mindez kétségen kívül az érzésre, mellyel a hír fogadtatott, nem volt hatás nélkül, de most itt általunk mellőztetni fog: fő dolog az, hogy a molnár rövid úton megbotoztatott, s hogy ez Pest megyében történt, mely statútum által a botbüntetésnek alkalmazását hasonló esetben szolgabíráinak eltiltá, s ezt, úgy hisszük, nem fogja senki tagadni.

S mi volt Pest megyének határozata, midőn az eset panaszképpen elibe terjesztetvén, az említett szolgabíró ellen bírói kereset elrendelése kéretett? - *Az, hogy Pest megye szolgabírája tettét rosszallja, de hogy a bírói keresetnek helye nincsen*.

Elemezzük kissé e határozatot. K. szolgabírónak eddigi hivataloskodásáról ismeretem nem lévén, mellőzök mindent, mi egyenesen csak K. úr személyét illethetné, sőt továbbmegyek, megengedem még azt is, hogy a megveretett molnár büntetésre érdemessé tette magát, s minden oly törvényhatóságban, mely Pesthez hasonló statútumot nem alkotott, megpálcáztatása ellen nem panaszkodhatott volna, de vajon ezért statútumának fenntartása kevésbé állt-e Pest megye kötelességében, vajon a bíró kereset megtagadása kevésbé fog-e vétkéül tulajdoníttatni.

Pest megyének rendei szolgabírájok tette iránt kimondák *rosszallásukat*. Kérdem, mi jognál fogva? *Mint büntetést?* de hisz a közgyűlés csak perbe fogó s nem ítélőszéknek tisztét teljesíti, s büntetéseknek kimondására, bármi csekélyek legyenek azok, hatósággal nem bír; tehát a rosszallás nem mint büntetés, hanem csak mint Pest megye rendei által szolgabírájok fölött kimondott vélemény tekinthető. De ha azt tesszük, ugyan mily logikai összeköttetésben áll a rendek azon véleménye, hogy szolgabírájok rosszul cselekedett, azon határozatukkal, hogy a bírói keresetnek helye mégsincs, miként fér össze a meggyőződés, hogy a szolgabíró hivatala hatáskörén túllépett - mert hiszen, mi másért rosszalltatott volna cselekvése? - azon következtetéssel, mely belőle vonatott, hogy mindamellett senkinek ellene keresete nem lehet? Igen szeretnők, ha valaki ezt megmagyarázná, mert azt csak nem akarjuk elhinni, mit belőle rosszakaróink hihetőképp következtetni fognak: Pest megye választott tisztviselőit a bírói eljárás ellen védelmezni akarja még azon esetben is, ha hibáikat önmaga belátja, sőt ünnepélyes határozat által elismeri.

Igen, de Pest megye statútuma nem is szól ily emberekről, minő a megveretett molnár - azt hallók a napokban valakitől. Mi külföldi gyárosokat akaránk biztosítani, s az említett egyén még nem is mester, s így nem védelmezteték statútumunk által. Valóban rendkívüli dolog, hogy miután Pest megye egy statútumának alkotására azáltal indíttatott, mivel Nógrád megyében egy egyszerű *gyármunkás* botoztatott meg, e kedvezését saját kenyerükön élő egyénekre kiterjeszteni nem akarta, s a céhbeli kiváltságokat egyszerre annyira tiszteli, hogy kedvezéseit senkire kiterjeszteni nem akarja, kit a céh mestereinek sorába nem iktatott; s még csodálatosabb, hogy valamely megye azon kedvezést, melyet a külföldi gyármunkásnak nyújt, a honban született iparűzőtől megtagadja, habár polgári állásra nézve a gyármunkásnál sokkal magasabb helyzetet foglalna is el, s csak azért, mivel szerencsétlenségére magyarnak születtetett. De hagyján, engedjük meg mindezen valószínűtlenségeket, ismerjük el, hogy Pest megye statútuma nem sértetett; de ugyanezen esetben tehát miért rosszalltatott K. szolgabíró tette? Talán csak azért, mivel a statútumhoz ragaszkodott, s azt olyanra nem terjeszté ki, kikre azt a megye alkalmaztatni nem akarta? Ha történt, akkor a rendek K. szolgabíró úrnak elégtétellel tartoznak, hogy rosszallást mondának ki oly tetteért, mely e rosszallást nem érdemlette, s nem tehetnek kevesebbet, mint hogy e sértő határozatot visszavegyék, s tettét helybenhagyják; hisz úgyis, miután a rendek által a bírói eljárásnak helye nem találtatott, K. úr előtt elzáratott az egyetlen út, melyen magát törvényesen igazolhatná.

Mindez helyes lehet - így szólnak talán néhány olvasóim -, de az élet kineveti a logikát (úgy látszik, néha a megyei statútumokat is); s bármennyire helyesnek látszanék is, ha a megye szolgabírája ellen a perbe fogást elhatározza, nem teheté anélkül, hogy tisztviselőinek tekintélyét ne csonkítsa. - Némelyeknek rendes fogalmaik vannak a hivatalos tekintélyről, s nem fogunk velök vitatkozni; nekünk azonban, úgy látszik, hogy oly országban, melyet szabadnak nevezünk, az egyes polgárnak is némi tekintetben kellene állani, melyről senkinek s legkevésbé szabad pedig tisztviselőnek megfeledkezni. De vajon a hivatalos tekintély is csak úgy tartathatik-e fel, ha az egyes megyei tisztviselő szabadon botoztathat, és senki által eziránt feleletre nem vonathatik? Ha ez Pest megye, tetteiket rosszallva, egyszersmind kinyilatkoztatja, hogy miért nem változtatta meg azt, mihelyt e meggyőződésre jutott? Vagy talán az neveli a tisztviselők tekintélyét, ha a megye, tetteiket rosszallva, egyszersmind kinyilatkoztatja, hogy bármi rosszul cselekedtek, ellenök keresete senkinek sincs? Pest megyének derék alispánjai e részben másképp éreznek, s az összes haza, mely eddig ismeri azon állást, melyben az említett határozat alkotásakor voltak, bizonyosan velünk egyetért, midőn mély tiszteletet jelentünk ki irántok, kik most, mint mindég, személyes tekinteteken túlemelkedve mindent elkövettek, hogy megyéjöket megmenthessék a következetlenségtől, melyet e határozat által nemcsak ezen egy statútum, de évek óta vallott elvei ellen elkövetett. Et magnus interdum dormitat Homerus, s így Pest megye hibázhatott, de a sajtó s főképp annak azon orgánumai, melyek e törvényhatóság eljárása iránt mindég helybenhagyásukat jelenték ki, vétenének kötelességök ellen, ha a hibát elpalástolni, vagy gyáva hallgatás által a közönség megrovásától megőrzeni akarnák, főképp, miután abból, hogy még Pest megyében is ily dolog történhetett, a jövőre nézve is sokat tanulhatunk. Éspedig:

Először: Hogy ha nem nemes osztályainknak valamely részét a lealázó botbüntetéstől megőrzeni akarjuk, erre megyei statútum nem elég, s hogy iparűzőink biztosítására is törvényről kell gondoskodnunk.

Másodszor: Hogy megyei gyűléseink a perbe fogó szék kötelességeinek teljesítésére nem alkalmatos testületek, s hogy a büntető törvénykönyv életbeléptetése, mely utolsó országgyűlésünkön nem sikerült, a haza legfőbb szükségei közé tartozik. Jelen büntető eljárásunk mellett az egyes polgár személyes bátorságát úgyszólván csak szerencsés véletlen biztosítja.

EGY ARISZTOKRATA LEVELEI IV.
(VÁROSI ÜGY 1)

Valamint egyes emberek életében, úgy ha figyelmünket egész nemzetek kifejlődésére fordítjuk, a legtöbb szenvedéseknek okát a halogatásban fogjuk találni. Büszkeséggel emlegetjük akaratunk szabadságát, s valahányszor e legszebb emberi kiváltságunkat gyakorolhatnók, ahelyett hogy határoznánk, midőn arra még időnk van, szívesebben elvárjuk, míg a szabad akarás pillanatai elmúltak, s helyzetünk által egy vagy más irányra kényszeríttetünk. Még van idő - nem kell semmit elhamarkodni -, csak egyet a másik után: ezek a szójárások, miket a politikában legtöbbször hallunk, s miknek szükséges eredményéül azt tapasztaljuk, hogy az országférfiak nagyrésze, ahelyett, hogy előre*menne*, mint Kazinczy Ferenc mondá az egykori sárospataki diáknak, *menetik*, s mindent tud, csak azt nem, mennyire fog ragadtatni körülményei által. Girardin Emil egy új, már hazánkban is használt nevet, a progresszív konzervativizmus nevét találta fel a politika ezen nemének címezésére, s talán nincs kérdés, melynél az annyi pártolókra számolhatna, mint éppen a városi reform kérdésénél.

A városi kérdést egészen elmellőzni nem lehet, azt jelenleg átlátja mindenki; ritkák ma már az országférfiak, kik, mint hajdanában Józsua, a napot s holdvilágot útjokban feltarthatnák, s nem remélhetjük, hogy a városi kérdés mindaddig mozdulni nem fog, míg mindaz bevégeztetett, minek azt a fejekben kigondolt egymásután szerint meg kellene előzni. „A polgári rend ilyen állásában nem maradhat örökre, ez bizonyos; de nem jobb-e, ha a kérdés legalább elhalasztatik, mire száz módokkal bírunk. Ha a városok orsz. gyűlési szavazatának kérdését az adminisztratív rendezés kérdésével összekötjük, mennyi nehézség nem gördíttetik a kérdés feloldása elé már ezáltal, s hát ha még kinyilatkoztatjuk, mikint a szavazati jogra nézve semmi kvalifikációk felállításába beleegyezni nem fogunk; vagy mi még jobb, ha a városi kérdés helyett az összes népképviseletet tűzzük ki, mennyire nem halaszthatjuk a kérdés eldöntését, főképp miután azon városi követek, kik tisztán a históriai alaphoz ragaszkodva, a 47 szavazat követelése mellett megmaradnak, azokhoz, kik az elhalasztást kívánják, oly hathatós segélyt nyújtanak, s ha már a városok politikai befolyását örök időkre elmellőzni nem lehet, mi fekhetik az arisztokráciának inkább érdekében, mint e kérdés elhalasztása.” Így okoskodnak sokan, én részemről az ellenkezőről vagyok meggyőződve; éspedig két oknál fogva.

Először: mert minden olyan lépésnek elhalasztását, melynek szükségéről meg vagyunk győződve, már magában károsnak tartom, s valamint a gazdát, ki ahelyett, hogy megérett gyümölcseit a fáról leszedné, vár, míg azok önkint lehullanak, senki nem nevezi józanabbnak szomszédjánál, ki, mielőtt termése megérett, a szedéshez fog, úgy politikában sem tudom többre becsülni azokat, kik mindenben elkésnek, a mindent elhamarkodóknál.

Másodszor: mert a városoknak adott politikai befolyás az arisztokráciának állását nem veszélyezteti, s így ezen osztályra nézve semmi ok sincs, mely e kérdés elhalasztását kívánatossá tenné.

Nem metafizikai absztrakciók, nem a jogegyenlőség elmélete győzé meg az ország többségét a városok törv.-hozási befolyásának szükségéről, a legerősebb ok azon meggyőződés, hogy miután e hon további kifejlődése az ipar és kereskedés emelkedése nélkül nem képzelhető, törvényhozásunk feladásának nem felelhet meg, míg azon osztályok, melyek ezen érdekekkel foglalatoskodva, szükségeit legjobban ismerik, minden törvényhozási befolyásból kizáratnak. A városok politikai jogai e hon anyagi kifejlődésével válhatlan kapcsolatban állanak, s arisztokráciánknak, azaz e hon legnagyobb birtokosainak - mert hisz józanon senki mást e név alatt érteni nem lehet - az állna érdekében: hogy az, mi nélkül e hon anyagi kifejlődése nem

képzelhető, a lehetőségig sokára halasztassék? A részvét, melyet arisztokráciánk az ipar körüli mozgalmakban mutatott, eléggé bebizonyítá, mi helyesen fogta fel a hon anyagi kifejlődésének fontosságát, mely kétségen kívül azokra nézve legnagyobb, kik az ország legnagyobb részét bírják. De minden, mi az ipar emelésére eddig történt, csak pótlék, lökést adtunk iparunknak, de kifejlődését biztosítani csak a törvényhozásnak lehet, s pedig csak olyan törvényhozásnak, melyben az ipar annak minden viszonyait tapasztalásból ismerő egyének által képviseltetik, s hogy törvényhozásunk ilyenné váljék, azaz hogy az ipar, melynek felébresztésére az arisztokrácia oly szépen lelkesült, ébren tartassék, az az arisztokráciának nem feküdnék érdekében? Szeretném a logikát ismerni, mely szerint ezt valaki bebizonyíthatná.

Talán azt fogja felhozni valaki ellenvetésül, mikint a törvényhozás igen jól pártolhatja az ipar érdekeit úgy is, hogy az iparűző osztályoknak körébe semmi befolyás nem engedtetett is, s ha pártolás alatt nem értetik egyéb, mint hogy a törvényhozásban az ipar és kereskedés mellett a legszebb beszédek fognak tartatni, ez nem szenved kétséget; azonban ily pártolás mellett messzire menni bizonyosan nem fogunk. Arra, hogy az ipar és kereskedés virágzó állapotba jussanak, nem elég, ha a törvényhozás ez érdekek fontosságát átlássa, s rajtok segíteni akarjon: *ismeretek* szükségesek ide, s ezeket gyakorlati dolgokban csak tapasztalás adhat. Az angol parlament nem azért rendelkezik e tárgyakban legcélszerűbben, mert a törvényhozókat legjobb szándék lelkesíti, hanem mivel azok, kik e tárgyról rendelkeznek, egyszersmind legjobban is értenek hozzá, míg minden oly törvényhozásban, hol az ipar és kereskedés e tárgyakkal foglalkozó egyének által képviselve nincs, éppen e legfontosabb érdekek kezelésénél legfellebb csak fényes dilettantizmussal találkozunk, mely igen jó arra, hogy megtapsoltassék, de üdvös eredményeket nem szülhet soha. Ki ezen kétkedik, azt a történetek ezeréves tapasztalásaira emlékeztetem, melyekből látja, hogy ipar és kereskedés mindig csak a szabadság pajzsa alatt virágoztak, s pedig éppen nem azért, mintha az ipar és kereskedés politikai vitatkozások nélkül nem létezhetnének, vagy abszolút kormányok ez érdekek emelését nem óhajtanák, hanem kizárólag azért, mivel ezen érdekek biztosítására csak oly országban történhetnek célszerű rendelkezések, hol az ezen érdekekkel foglalkozó osztályok önmaguk gondoskodhatnak jólétökről, azaz hol a törvényhozási befolyásból nem zárattak ki.

Ha az ipar és kereskedés emelése a magyar arisztokrácia érdekében fekszik - miről én meg vagyok győződve -, a városoknak adandó törvényhozási befolyás bizonyosan a legcélszerűbb eszköz, mely által ez érdek előmozdíttathatik.

Igen, de nincsenek-e anyagi érdekeinken kívül még más magasabb érdekeink? - így szól talán valaki arisztokrata társaim között; tanácsos-e csak azért, hogy jövedelmeinket valamivel szaporítsuk, azon kizáró politikai befolyásról lemondanunk, melyet mi, arisztokraták eddig e hazában élveztünk.

Nem vagyok barátja az anglomániának, de mi alkotmányos országban az arisztokráciának állását illeti, mégis úgy hiszem, a briteknél jobb mesterekre nem találhatunk, s a világ ezen leghatalmasabb arisztokráciája nem a polgári elemmel együtt fejlődött-e ki, nem köszöni-e fennállását nagyrészint annak, hogy míg a francia nemesség minden egyéb osztályok kizárásában keresé hatalmát, s így minden osztályt s főképp a polgárit maga ellen lázított, addig az angol azon elemből, mely erősebb, mint hogy neki összeütközés esetében ellenállhatna, hatalmának fő támaszát csinálá, érdekeit, mennyire lehet, vele azonosítá, s így eszközölhette, hogy kiváltságai a közös szabadsággal ugyanazon garanciák alatt álljanak.

Minden arisztokrácia csak vagy a nép jogainak első bajnoka, vagy a trón első szolgája lehet. Csak e két szerep között választhat. Elkülönözve magát mind a néptől, mind a királyi hatalomtól, uralkodni az első fölött, s ellentétben állni a másikkal, e kettő össze nem fér egymással. Uralkodásának díja teljes szolgasága, mint azt a zendülés előtt a francia nemességnél

látjuk; szabad csak úgy lehet, ha érdekeit, mint az angol arisztokrácia tevé, a népével azonosítja. S ugyan a magyar nemesség kétkedhetik-e a választásban? a francia régensség alatti nemesség szerepe után vágyódik-e, midőn másfelől azon arisztokráciának példája áll előtte, melynek állását annyi fölötte átvonult zivatar nem bolygatá meg, mivel mint az ág, mely a magas tölgyet koszorúzza, csak az egésszel együtt emelkedett ily magasra.

Kizáró befolyást az arisztokrácia közdolgokban most sem gyakorlott, hatalmát meg kell osztania mindenesetre, támaszkodnia valamire, mi körén kívül fekszik. A kérdés csak az: mikor áll az arisztokrácia biztosabban, akkor-e, ha az alkotmány, mely jogait védi, a nemzet tizenkilenc huszadát minden politikai jogból kizárván, az egész népnek csak egy s pedig nem vagyonra, sem míveltségre nézve nem legkitűnőbb huszada által védelmeztetik, vagy ha az alkotmány az összes nemzetnek garanciája alatt áll? E kérdésre felelni nehéz nem lehet.

Minden, mi az alkotmányt biztosítja, biztosítja arisztokráciánk állását is, ha befolyást kívánunk, ezt csak azon elem segedelmével érhetjük el, melyben a jelenkorban valódi életerőt találunk, s ha gróf Széchenyi szavajárása szerint: alkotmányunk sáncai közé új védelmezőket veszünk be, senki nem fog többet nyerni, mint mi, kiknek e sáncok védelme leginkább érdekében fekszik.

EGY ARISZTOKRATA LEVELEI V.
(VÁROSI ÜGY 2)

Megmutattam egyik levelemben, mikint jelen alkotmányos viszonyaink egy erős arisztokráciának fenntartására nem célszerűek. E tétel bebizonyítása nem jár semmi nehézségekkel. Mert hogy oly országban, hol az arisztokrácia kifejlődésére lehetőleg legkedvezőbb viszonyok alatt, azaz: hol a földbirtok kevés család kezében van, s a nagyobb földbirtokosok politikai befolyása sem egy kifejlett polgári rend, sem a nép minden osztályaira elterjedett magasabb míveltség által nem támadtatik meg, s hol mégis e névre érdemes arisztokráciát nem találunk, az alkotmányos intézkedések az arisztokrácia kifejlődésére nem kedvezőek, az úgy hiszem, magában világos. Azon kérdés áll most előttünk, vajon azon változások, melyek alkotmányunk egyes részeire nézve újabb időben céloztattak s céloztatnak jelenleg, mennyiben férnek össze azoknak nézeteivel, kik egy erős arisztokráciának fennállását e haza vagy legalább *saját* érdekökben kívánják; mert hogy olvasóim fölötte magasztos képzetet politikai nézeteimről ne formáljanak magoknak, meg kell vallanom, mikint azok közé tartozom én is, kik azt, ha valamely osztály, sőt valamely egyén a politikában saját érdekeiről nem feledkezik meg, mindennapi dolognak tartják, sőt azt hiszik, hogy újabb időben, hol a dicsőségnek helyét - fájdalom, még a művészet s irodalom körében is - a haszon foglalta el, az önfeláldozás ritkább, hogysem reá valamely nagyobb dolog kivételével sokat számíthatnánk. Ha az arisztokrácia minden célba vett változásnál mindenekelőtt saját érdekeit veszi tekintetbe: csak azt teszi, mit tőle józanul várhatunk, s mit, mióta a világ áll, minden emberi osztály tett, bármi szép frázisokat használt is önmegtagadásról s más ily nemes indokokról, midőn valami tárgy mellett nyilatkozott. Ki a magyar arisztokráciától többet kívánna, az az emberi egyformaság elvét tagadná meg, oly erényeket keresne főnemeseinkben, miket egyes emberekben igen, de egész osztályoknál bizonyosan nem találhat.

De mik a magyar arisztokrácia érdekei? ellentétben állnak-e azok a nép érdekeivel?

Politikában minden ily általánosságban felállított kérdésnek megfejtése csak szószaporítás vagy legfellebb észbeli gyakorlat. Ha eredményt akarunk, szükség, hogy figyelmünket egyes esetekre fordítsuk. Megengedem, hogy adhatják elő magokat pillanatok, midőn a magyar arisztokrácia érdekei a nép érdekeivel ellentétben fognak állani, sőt ily ellentétnek bekövetkezése a valószínűségek közé tartozik; de a kérdés, melyet józanon föltehetünk, csak az: létezike ily ellentét a jelen pillanatban s azon kérdésekre nézve, melyek, mint a haladás főkérdései, jelenleg kitűzettek? s e kérdést csak úgy fejthetjük meg, ha a kitűzött egyes tárgyakon végigmegyünk, s azoknak mindenikét az arisztokrácia érdekeinek szempontjából fogjuk fel.

Fordítsuk figyelmünket mindenekelőtt a fennforgó kérdések legfontosbikára, a *városi kérdésre*. Legfontosabbnak mondám, mert ez az, melynek megoldása által az alkotmány mechanizmusába egy új működő elem fölvétele céloztatik; a városoknak adott politikai befolyás az első lépés, mely által hazánkban a születési kvalifikáció mellé egy más, a politikai jogokkal felruházandók személyes állásából vett kvalifikáció állíttatik fel: az első lépés, melyet a népképviselet ösvényén teszünk, szóval, a városi kérdés valóságos országgyűlési reform, s pedig sokkal nagyobb, sokkal több következésekhez vezető, mint az, mely néhány év előtt Angliát annyira mozgásba hozta.

Mielőtt azonban azon hatásról szólok, melyet e fontos kérdés megfejtése az arisztokráciára teend, még néhány szót a módra nézve, mely e kérdés megfejtése körül eddig követtetett. Sok van, mit e tekintetben utósó törvényhozásunk eljárása ellen felhozhatnék. Ahelyett, hogy a kérdés megoldása könnyíttetnék, akadályok gördíttettek elébe, s csaknem azt mondhatnám,

hogy nincs kérdés, oly csekély és könnyű az összes politika körében, mely, ha a törvényhozás körülötte így jár el, mint a városi kérdésnél tevé, nem válnék nehezen feloldhatóvá. Önök többször szóltak e tárgyról, s fognak szólni hihetőleg ezentúl is, s az országnak többsége végre talán át fogja látni, hogy kik a városok politikai jogkérdését a belső adminisztratív rendezés kérdésével hozzák továbbá is elválhatatlan kapcsolatba, nem cselekszenek józanabbul, mint az, ki félve, hogy egy mázsát nem emelhet fel, ez egy darabhoz még egy másik, sokkal nehezebbet köt hozzá, azon reményben, hogy így majd könnyebben bírja el. Nem szükség, hogy ez iránt hosszasabban szóljak, csak egyre akarom figyelmeztetni az olvasót, mi, amennyire legalább én tudom, az eddigi vitatások között még nem említtetett, s úgy látszik, a politikai jogok s belső rendezés kérdései elválasztásának szükségét igen erősen bizonyítja. - Hazánkban ti. a polgári cím nemcsak politikai, hanem városaink egyrészében egyszersmind bizonyos magány birtokjogok élvezetével jár. Ha nem csalatkozom, Debrecenben s más nagyobb határokkal bíró városokban a polgár bizonyos számú marhára nézve legeltetési, sőt azon joggal bír, hogy évenkint a városnak határában meghatározott csekély haszonbér mellett földeket mívelhet, amely városnak erdeje van, az polgárait a fára nézve bizonyos kedvezésekben részesíti, szóval alig van város, hol a polgárok, egy vagy más módon polgári címök után anyagi hasznokat nem élveznének, melyekre nézve a polgárok saját határuk közbirtokosainak tekintendők, melyekre nézve polgári címök birtokcím. Már ha a városi polgárok politikai jogai azoknak belső viszonyaik elrendezése kérdésétől nem különöztetnek el, mi történik? A törvényhozás bizonyos kvalifikációkat állít fel, s mi a politikai jogokat illeti, igen helyesen - mert én legalább ily kvalifikációk felállítása nélkül a városi kérdés megoldását nemcsak kívánatosnak nem, sőt még lehetségesnek sem tartom; - de ha a politikai jogok kérdése a városok belrendezésétől nem különöztetik el, nem fog-e történni, hogy azok, kik e kvalifikáció alá nem esnek, polgári címöktől megfosztatván, politikai jogaikkal egyszersmind azon magánjogok élvezetétől fosztatnak meg, melyeknek élvezetében, mielőtt a kvalifikáció a törvényhozás által felállíttatott, magokat biztosoknak gondolák.

Vegyük fel például valamely város helyzetét. Tegyük fel, hogy a törvényhozás arra, hogy valaki azon város polgárja lehessen, bizonyos kvalifikációkat állított fel; például 1000 ft-ot érő fekvő birtokot, a többiekre nézve 50 vagy 60 ft évenkinti házbért, írás és olvasás tudását stb. - E kvalifikáció felállítása által sokan, kik eddig születésöknél fogva polgári címmel éltek, a polgárok sorából kimaradnának, még többen, kik eddig csak a lakosok közé számíttattak, a polgárok sorába lépnek, s mi a politikai jogok élvezetét illeti, az állapotok ilyetén megváltoztatása a törvényhozás kétségbevehetetlen jogaihoz tartozik, de csak mi a politikai jogokat illeti, s ha például a kvalifikáció felállításának az volna következése, hogy ki a kvalifikáció alá esik, a politikai jogokon kívül azon város polgárságának egyéb anyagi hasznaiban is részesíttessék, ez az én meggyőződésem szerint a birtok- vagy legalább a használati jog sérelmének mondathatik, szintúgy mintha a törvényhozás nemesi közbirtokosokat arra akarna kényszeríteni, hogy az eddig kizárólag általok használt közlegelő használatába még egy vagy több közbirtokost fogadjanak be. És éppen e szoros összeköttetés, melyben a városok belrendezése annyi magányjog színét viselő viszonyokkal áll, teszi szükségessé, hogy hacsak a városok politikai jogainak megállapítását távol jövőre halasztani nem akarjuk, e kérdést a városok belrendezése kérdésétől különözzük el.

De nem fekszik-e e kérdés elhalasztása az arisztokrácia érdekében? Ha Franciaország példáját szemünk előtt tartjuk, nem kell-e áldani végzetünket mindenért, miáltal a városok politikai befolyásának meghatározása nehezíttetik? Nincs-e a jelen viszonyok között az arisztokrácia minden politikai befolyás kizáró birtokában, s mit várhatunk, ha e befolyást másokkal megosztjuk?

Nehogy szerfölött hosszas legyek, e kérdésekre a feleletet jövő levelemre halasztom.

NEHÁNY ŐSZINTE SZÓ

Egy rendkívüli tüneménynek vagyunk fővárosunkban az utolsó tizennégy nap óta tanúi. Bizonyos pártnak emberei örömragyogó arcokkal járnak körül. Ha utcán, kávéházban vagy más közhelyen két konzervatív találkozik, megelégedett mosollyal szorítják egymásnak kezét, s azonnal a nagy, az örvendetes hír hangzik ajkaikon, melyet barát barátnak a legszerencsésebb eseményként közöl, melyet e párt hazai s szövetséges lapjai diadalmi büszkeséggel hirdetnek, mely, úgy látszik, a legkedvesebb történet. *Szabó Pál megszökött.* Szabó Pál, kit az ellenzék becsületesnek gondolt, kit K. L. barátjának nevezett, kire egyik legfontosabb vállalatunk kezelése bízatott. - A nemzeti becsület csorbát szenvedett - így szólnak ők -, hitelünk elveszett, az anyagi veszteség felszámíthatatlan, miután a kereskedelmi társaság igazgatója talán oly kötelezéseket rótt a társaságra, miknek kielégítésére minden befizetett pénz elégséges nem leend, minden új, bármi üdvös vállalat megindítása, miután a közbizodalom megingattatott, hosszabb ideig lehetetlenné válik, - de mit árt mindez, hisz Szabó Pál K. L. s az ellenzék egy része által tisztelt barátjának neveztetett, a kereskedelmi társaságnak az ellenzék tagjai voltak megindítói.

Tizennégy napig nyugodtan elnéztük e kitöréseket, legyen szabad azon uraknak, ott a másik oldalon, néhány őszinte szóval, amúgy magyarán, megmondani véleményünket.

Szabó Pálnak megszökése kétségen kívül csapás vala reánk nézve, csapás, melynél nagyobb egykönnyen nem érhetett volna, s pedig igen természetesen, miután minden, mi által a nemzet becsületén a legkisebb csorba ejtetik, mi által a magyar névnek hitele szenved, mi haladásunknak árt, s a kölcsönös bizodalmat - mely nélkül előrehaladni nem lehet, rontja, szükségképp fájdalmasan érdekli azon pártot, mely saját becsületét a nemzetétől különválasztani nem szokta, mely a magyar név dicsőítését s e haza előhaladását tűzte ki munkálkodásai céljául, azonkívül, mint minden nemzeti vállalatnál, úgy a kereskedelmi társaságnál is az ellenzék férfiai inkább érdekelve lévén, az igazgatónak rosszlelkűsége anyagilag is senkinek náloknál inkább kárt nem tehetett. Mégis higgyék el önök, a hazafiúi fájdalomnak, melyet e pillanatban érezünk, mindez együttvéve, még nem oka. Egy nemzet becsülete egyes, bármi magas helyre állított s címmel felruházott ember tette által csorbát nem szenvedhet, ezt számos tapasztalás mutatja; hitelünk, ha, mint reméljük, a kereskedelmi társaság kötelezéseinek eleget tesz, legfellebb csak pillanatokra szenvedhet, és sokkal férfiasabbaknak hisszük honfitársainkat, hogysem, egyszer csalatva, azonnal minden bizodalmukat elvesztenék. Az anyagi kárt is el fogjuk viselni, anélkül, hogy a *B. P. Híradó* sajnálkozásához folyamodnánk, de midőn a megelégedést látjuk, melyet e történet sokakban gerjeszt, midőn a konzervatív lapokat átnézve, csak kárörömet, csak azon törekvést találjuk, mikint használtathatik a fennforgó eset egy ellenzéki egyén nevének s állásának megrontására, akkor megvalljuk, levertség fogja el lelkünket. - Hát annyira jutottunk, hogy midőn oly dolog történik, melynél, saját felfogásunk szerint is, a nemzet becsületére alig történhetett károsabb, mely által hitelünk, a kölcsönös bizodalom csökkenése által a legüdvösebb vállalatok létesítése nehezíttetik, egy párt, a haza közös érdekeiről megfeledkezve, csak politikai elleneinek veszteségét számolgatja fel, hogy a nyilvánosságnak egyik orgánuma diadalmasan felkiált: hogy minket itt, ezen az oldalon nagy szerencsétlenség ért! Voltak más nemzetek életében is szomorú pillanatok, midőn a hazát ért veszély vagy szerencsétlenség az uralkodó pártok egyike által örömmel nézetett. Nem oly hosszú idő múlt, hogy Franciaországban volt párt, mely ellenének minden győzelmét csaknem diadalmi örömmel fogadá.

És csakugyan oly nagy-e a győzelem, melyet önök, a kereskedelmi társaság kára által az ellenzék férfiai felett kivívtak? Csalódtunk Szabó Pálban. - Néhányan közülünk tisztelt barátuknak nevezték őt, a legnagyobb rész bizodalommal viseltetett iránta ittlétének végső napjáig. Ez reánk nézve kétségen kívül szomorú, de nem oly leverő csapás, minőnek önök talán képzelik. Szabó Pál esete nem az első, hol oly emberek, kik teljes bizodalmunkat bírták, azt aljas haszonvágyból megcsalták, s mi meg nem semmisültünk azért, s vajon mi más van e történetben, mi az ellenzéket - mint olyat - e haza többi lakóinál inkább érdekelhetné. „A történetnek egész felelőssége az ellenzéket illeti - szólnak önök. - Szabó az ellenzék embere volt, az ellenzéknek köszönhetjük a társaság veszteségeit."

Önök kedves szójárása szerint: konstatírozzuk kissé a helyzeteket. Talán zárt testület volt a kereskedelmi társaság, melynek részvényeiül csak az ellenzék tagjai vétettek fel? Ments meg isten. A *B. P. Híradó* 480. számában elbeszéli: *mikint sietett tehetségeihez képest járulni e társulat megalapításához:* hogy tisztán az ellenzék pártérdekeinek előmozdítása tűzetett ki e társulat feladatául, azt szinte nem lehet állítani, másképp a *B. P. Híradó* emberei, *legyőzve az indítványozó személyességi s politikai elvei iránti ellenszenvüket*, nemigen bánhatták volna, *ha késlekedéseik miatt az ügy maga szenvedett volna is*: de ha a kereskedelmi társaságba lépni minden konzervatívnak szabadságában állott, ha e társaság célja olyan vala, melynek elősegítését hazafiúi kötelességöknek tárták, s a társaság e célnak csak azért nem felelt meg: *mert dolgainak vezérletében főszerepet játszott a politikai rokonszenv, és így szakhoz nem értő ábrándozó emberek túlnyomó befolyást gyakoroltak*: ugyan a konzervatív párt, azon befolyást, melyet magának a kereskedelmi társaság dolgainak vezetésébe szerezni csak tőle függött - mert hisz mi örömmel láttuk volna, ha e közhasznú vállalatban minél több konzervatív társakat számolhatnánk -, mondom, a konzervatívek e befolyást miért nem használták arra, hogy e társaság vezetését alkalmasabb kezekre bízzák. Nekik, mint most halljuk, Szabó Pál ellen alapos gyanújok volt, s a kereskedelmi társaság az ő nézetök szerint is oly vállalat vala, melytől, ha célszerűen vezettetik, a hazára üdv háromolna, és ők nem tettek semmit, hogy az előre látott baj - melynek nagyságát most konstatírozzák - elháríttassék. Bizony, igen tisztelt konzervatív uraim, a dolognak ily állásában kár olyan hangos diadalmi lármára fakadni!

Nem akarunk eltakargatni hibákat, és azért szívesen megvalljuk, mikint azok, kik Szabó Pált *korlátlan hatalmú* igazgatónak választották, nem menthető hibát követtek el, de midőn pártunk embereinek e hibáját elismerjük, egyszersmind azon meggyőződést mondjuk ki, hogy azon konzervatívak, kik a kereskedelmi társaságban oly eszmét láttak, melynek célszerű életbeléptetése a hazára nézve üdvös eredményeket szülhet, kik Szabó jellemét ismerve, a veszélyt, mely kezelése által az egész társaságot fenyegeti, előre látták, s noha tőlök függött, mégis semmit nem tettek, hogy a kereskedelmi társaságban magoknak befolyást szerezve, e közhasznú vállalatot a fenyegető romlástól megmentsék, hogy azok, mondjuk, *valóságos bűnt követtek el*, s valóban nincs mit irigyelnünk dicsőségöken.

Még egy szót. Önök, mint látszik, minden törekvéseiket arra fordítják, hogy egy, az ellenzék soraihoz tartozó egyénnek népszerűsége megrontassék. Mennyire nemes s férfiakhoz illő e törekvés, azt a közönség meg fogja ítélni, de ha e szándékuk, mit a nemzet igazságszeretetébe bízva, nem hiszünk, sikerülne is, ne felejtsék el, mikint a különbség, mely köztünk s önök között van, nem személyek, de elvek által föltételeztetik, s legyenek meggyőződve, hogy bármi egyes, ki most sorainkban az elsők között áll, fosztassék meg népszerűségétől, azon párt, mely a nemzet becsületét, közhitelünket s a haladást olyannyira saját ügyévé tevé, hogy ha e tárgyak valamelyikén csorba ejtetik, az még a konzervatív lapok által is a párton történt csapásnak neveztetik, hogy azon párt hazánkban, melyet Isten honszerető keblekkel is megáldott, követők nélkül maradni sohasem fog.

PEST, JAN. 18-ÁN 1847.

A hazát gyász tölti el; egyik határától a másikig nincs hely, hol nádorunk halála fájdalmasan nem éreztetnék, s habár nem volt váratlan a csapás, melyet ez alig kezdett év ránk hozott, érezzük, hogy rá elkészülve nem valánk. - Mikor a hon közdolgainak félszázados vezetőjét kesergi, akkor ezernyi egyesek azon férfiútól fosztattak meg, ki magas hivatalának hatalmát az alantabb állónak javára is szívesen használá; s ha az időszaki sajtónak feladása közérzemények tolmácsolni, nem tölthetjük be azt jobban, mintha napjainkban azon férfiúnak emlékét idézzük fel, kinek neve e pillanatban minden ajkon hangzik.

Nem nagy érdemeinek kellő méltánylása célunk. Folyókint, mely partjai közt továbbsietve, a felette tükröző tárgyaknak csak bizonytalan képét vetheti vissza, az időszaki sajtó napok alatt elhangzó szavával ily férfiúnak méltó emléket nem emelhet; - de midőn ezt másokra bízzuk, érzelmünk késztet, hogy mi is kimondjuk a tiszteletet, mellyel iránta viselteténk, a fájdalmat, mely keblünket veszténél eltölté. Kezünk nem emelhet márvány szobrokat; de hisszük, hogy a szerény koszorú, mely holnapig talán elhervad, de melyet ma hív kezek tettek le hamvaira, nem fogja dísztelenítni sírját.

Nincs állandóbb emléke létünknek, mint az, melyet saját kezeinkkel emelénk. A hiány, melyet valaki, midőn a halál által családja köréből kiragadtatott, maga után hagy, a jó, mit embertársaival tett, s mi a jóltevőt túlélte, az igazság, melyet hosszú évek fáradozásaival a tudomány aknáiból felhozott, ez az, miben a családatya, az emberbarát, a tudós tovább él; ki munkásságát egy nemzet közügyeinek szentelé, annak nyomait csak a nemzet történeteiben kereshetjük.

A kifejlődés, melyen e haza az utósó ötvenkét év alatt keresztülment: ez azon kör, melyben nádorunk emlékét fel fogjuk találni.

Tekintsünk vissza azon napokra, midőn a dicső elhunyt. 1795-ben királyi helytartónak kineveztetve, e haza közdolgait átvevé, s hasonlítsuk össze akkori állapotunkat a jelennel. - Távol legyen tőlünk, hogy e jelent kielégítőnek nevezzük: honunk, akadályoztatva természetes kifejlődésében, azon helyet, mely kiterjedése s népessége szerint illeti, még nem foglalta el; de ha visszanézünk, ki fogja tagadni, hogy haladtunk, s hogy az arány, melyben ez történt, hasonlíthatatlanul nagyobb vala, mint összes történeteink bármely korszakában. - Az ipar és tudományoknak minden ága, anyagi és szellemi kifejlődésünk, európai míveltség és saját nemzetiségünk érzete hatalmas lépésekkel mentek előre; s ha még távol van a cél, melyre törekednünk kell, távol fekszik azon pont is, honnan apáink egy félszázad előtt kiindultak, s ha nem büszkeséggel - melyre számos hiányaink érzetében jogosítva nem vagyunk -, legalább önerőnkhöz való bizodalommal tekintünk a jövőre. Nézzük fővárosunkat. Amerre fordulunk, minden csak kezdve még, de kezdve úgy, hogy idővel nagyszerűvé építtessék. Ez képe hazánknak. A törzsök, melyet annyi vészek egykori díszétől megfosztanak, a benne szunnyadó erőket még nem fejtheté ki; a gyümölcsözés napjai még távol vannak, aligha egyes virágokat s most fejlődő lombot látunk, de ezernyi bimbóktól dagadó ágak fölött, azon meggyőződés támad bennünk, hogy e törzsök zordon téli napjaiban el nem száradott. Örökké nevezetes fog maradni nemzeti emlékeink között a korszak, melyben e meggyőződésre jutánk, s a nemzet első kötelességét sértené, ha nem tekintene hálával azon férfiakra, kik szebb jövőjének első csíráit szorgos kehekkel ápolák, ha valaha elfeledné, hogy kifejlődése korszakában közdolgaink élén azon férfiú állt, kinek most ravatala fölött kesergünk. Ő az, kinek közbenjárása által e nemzet vallásos viszálkodásai kiegyenlíttettek; ő, kinek vezérlete alatt nemzetiségünk elismerését kivívá, s kinek szemei előtt egykor talán elérendő nagyságunk alapjai lerakattak, s kit mi könnytelt szemekkel most sírjához kísérénk, azt áldva fogja említeni a jövő kor. E haza,

melynek hosszú élete munkás napjait szentelé, melynek fájdalmait s örömeit egy félszázadon át megosztá, melyért melegen érzett, melynek kifejlődésén dolgozott, hív vezetőjének hálával tartozik, s le fogja róni tartozását.

Mért nem engedé sorsunk, hogy azt némi részben mi, kik érdemeinek szemtanúi valánk, tehessük? Mi, kik őt az elnöki széken láttuk, kik hallottuk szavának hangjait, mellyel tanácskozásainkat vezeté, kik családi erényeinek tanúi valánk, s a magaviseletében polgáriasan egyszerű férfiúhoz föltekintve, oly szívesen hódolánk felsőbbségének, melyet nem csillogó fényűzésben, csak magasabb érzemények- s ismeretekben keresett. - A jövő kor szobrokat állíthat, a jövő kor magasztalva említheti nevét, mi szerettük őt, s nem puszta hódolás - szeretetünk vala az, mit neki kifejezni akartunk, mit hivataloskodásának ötvenéves ünnepén maga körül látott volna.

A végzet nem engedé, hogy e kívánat teljesüljön. A férfiú, kinek még hónapok előtt oly hosszú életet ígérénk, hogy hálánk kinyilatkoztatását veszély nélkül véltük elhalaszthatni, nyugodni ment, s ős Buda várában csak egy sír maradt, mely felett a nemzet áldást mondhat.

Fájdalom tölti lelkünket e gondolatnál, de keserveink közé vigasztaló érzemények vegyülnek. A sírbolt bezáratott, s a nemzet ősz nádorának tisztelt arcvonásait nem fogja látni többé; de a sírtól, melyet könnytelt szemekkel körülállánk, menjünk Buda várfalára, s ha átnézve, az emelkedő testvérváros házsora tűnik fel előttünk, ha eszünkbe jut, hogy e hazának messze határai között nincs hely, mely gyarapodásában József nádor munkásságának nyomait fel nem tartaná; át fogjuk látni, hogy őt egészen nem veszthettük el, hogy nemcsak neve, de életének egész eredménye megmaradt közöttünk.

Ő bevégzé hosszú napszámát. A nemzet, melyet tehetetlen tespedésben talált, vezérlete alatt új életre ébredett, a haza parlagon állt, midőn határain átlépett, s ő jelen volt, s tanáccsal és tettel segíté a munkásokat, kik a gyomot kiirták, a földet nehéz munkával előkészíték, s magokat hintettek el, mikből egykor dús aratást remélhetünk; ő híven teljesíté kötelességét, a miénk felvigyázni, hogy fáradsága elhanyagolás által eredménytelenné ne váljék. Hisszük ugyan, hogy nem fog késni a nemzet állandó emlékkel örökíteni a nevet, melynek csak nemrég örömünnepet kívánt szentelni; azonban legyünk meggyőződve, miképp annak, ki egész erejét e hon felvirágzásának szentelé, méltó emléket csak akkor emelhetünk, ha az általa megkezdett munkán ernyedetlenül tovább dolgozunk, s e hazát azzá tesszük, mivé azt emelni életének legforróbb óhajtása volt. - Ő vala az, ki a haladás ösvényén e nemzet első lépéseit vezérlé, tartsuk fel emlékét azáltal, hogy a kijelölt ösvényen, az atya méltó utódjának vezérlete alatt továbbhaladunk; csak így felelhetünk meg várakozásának.

A NYOMOR ÉS ÓVSZEREI

I

Az országot szomorú hírek töltik el. Felső vidékeinken éhség uralkodik, áldott rónaságunk szükségben él, s a tengerpart felől szomorú szózatok hangzanak hozzánk, mikint a nyomor legmagasabb fokára emelkedett ott is. E haza, mely Kánaán földnek neveztetett, most egyszerre tapasztalja, mikint elhíresztelt bősége azon álmok közé tartozik, melyekben a hosszú sötétség között, mely alatt pangánk, ringatók magunkat; s miután e tapasztalás nem rendkívüli csapások következtében, hanem oly évben szereztetett, melynek termése csaknem középszerűnek nevezhető, miután második éve, hogy e hazában éhezők jajgatásai hatnak füleinkhez, a gondolkozók át kezdik látni, mikint csak a sajtónak kissé nagyobb élénkségére volna szükség, hogy az állapot, melybe ez ország hegyes vidékein hazánk népe jutott, Irlandot tüntesse szemünk elébe.

E pillanatot a *B. P. Híradó* arra használja, hogy 518. számában megmutassa, mikint a magyar földmívelő osztálynak sorsa csaknem irigylésre méltó. Voltaire *Candide*-ja nem lévén tudtunkra magyarra fordítva, a *B. P. Híradó*, midőn Pangloss tanár úrnak szerepét magára vállalá, köztünk, jámbor magyarok között, úgy látszik, eredetiség dicsőségét akarja kivívni magának. Az eszme, földmívelő osztályaink helyzetét magasztalni oly pillanatban, midőn az országnak majd egész népessége nyomorban él - legalább éppoly sajátságos, mint midőn Pangloss a földrengéstől elpusztult Lisszabon felett e világot a lehetőleg legjobbnak hirdeté. Mi azonban nem irigyeljük e dicsőséget.

A nyomor létezik. Állapotaink magasztalása helyett vizsgáljuk inkább annak okait.

A *B. P. Híradó* liberálisainknak szemére hányja, hogy a jobbágyok állapotát kelletinél sötétebb színekben festik. Válaszolhatnók erre, mikint minden e részben talán elkövetett túlzás nem ér fel azzal, mellyel elleneink a jelen viszonyok magasztalására élnek, s hogy sokkal kevésbé nevetséges jobbágyaink sorsát az amerikai rabszolgákéval hasonlítani egybe, mint ha valaki a földesúr és jobbágy között létező viszonyokat patriarkálisoknak nevezi, holott ezen állítólagos pátriárkák nagy része, a városban vagy éppen a külföldön élve, jobbágyait nem is ismeri, s az ótestamentom pátriárkáira legföllebb annyiban emlékeztet, mennyiben némelyek talán egyenesen hozzájuk vezethetnék vissza származásukat. - De hagyjunk fel minden egyes szavak feletti vitatkozásokkal. A *B. P. Híradó*-nak igazsága van, ha tőlünk azt kívánja, hogy a dolgokat túlzás nélkül tekintsük. Teljesítsük e kívánatot, s vizsgáljuk jobbágyaink állapotát részrehajlatlan szemekkel; vannak dolgok, melyeknél minden kommentár úgyis felesleges.

Miután nemességünk adómentességgel bír, az ország közterhei kizárólag a nem kiváltságos néposztályok vállait terhelik.

Fényes a hazánkban - évenkint direkt adót 1842-ben 8,865.489 Ft 16 krra tevé. Miután régi szokás szerint, a háziadó kétségkívül az azóta lefolyt öt év alatt is nevekedett, inkább fogunk közelíteni a valósághoz, ha ezen adót most 1847-ben kerek számmal 9,000.000 vesszük fel.

A nem kiváltságosak kezében Fényes számítása szerint körülbelül 13,000.000 hold használható föld találtatik.[7]

13,000.000 hold fizet tehát egyenes adó fejében évenkint 9 000 000 forintot. Azaz más szavakkal, *a nem kiváltságos birtokosok minden hold föld után évenkint egyre másra 40 kr egyenes adóval járulnak a közállomány terheihez*.

Ez az első tétel, melyről, jobbágyaink állapotáról szólva, megfeledkeznünk sohasem szabad. Menjünk tovább.

Földmívelő osztályaink sorsa, mi úrbéri viszonyaikat illeti, felette különböző. Alkotmányunk, úgy látszik, irtózik az egyenlőség eszméjétől, s nemcsak a különböző osztályok, de ugyanazon egy osztályra nézve az ország különböző vidékeiben egészen különböző elveket állított fel. Maga a holdak nagysága változékony. E földmérték, mely sok helyen csak 1100 □ ölet tesz, Szerém s Verőce megyékben 2000 □ ölre vétetik, sőt még az egyes megyékben sincs egyformaság, miután például Verőce megye diakovári járásában a hold ismét nem 2000, hanem szántóföldekben csak 1620, rétekben 1296 □ ölre számíttatik. Ezen oknál fogva a jobbágyok állapotáról nem lehet úgy szólni, hogy az az ország különböző vidékeire egyiránt illenék. Miután azonban a jobbágyok úrbéri tartozásai szerint határoztatnak meg, mint azok egy egész, fél, negyed vagy nyolcad úrbéri telekkel bírnak, s így a jobbágyi birtok és az úrbéri tartozások között bizonyos arány létezik, annyi legalább *megközelítőleg* felszámítható, mennyit fizetnek jobbágyaink egy-egy hold föld után földesuraiknak.

Egy úrbéri teleknek illetősége különböző.

Szántóföldekben		16-40 holdig
"	rétekben	6-20 holdig
"	legelőkben	4-22 holdig

Azon úrbéri telkek száma, hol a földmennyiségnek maximuma eléretett, aránylag csekély. A minimumot sokkal többször fogjuk találni; s ha minden vidéknek úrbéri viszonyait áttekintve közép-számadást csinálnánk, alig vehetnénk fel többet 35-36 holdnál. De tegyük fel, hogy minden úrbéri telek egyre másra véve 40 holdból áll, s nézzük, *mit fizet a jobbágy e 40 hold föld használatáért évenkint urának*? - Miután a magy. jobbágy szolgának nem tekinthető, a közte és földesura között létező viszony csak haszonbéri szerződés elvei szerint ítéltethetik meg. Nézzük tehát, csakugyan oly csekély-e ezen haszonbér, mint sokan hirdetni szeretik.

Füstpénz fejében fizet a jobbágy . . . . . 1 Ft

A jobbágy törvény szerint kilenced- és tizeddel, azaz hol külön szerződések nem léteznek, vagy a szokás másképpen nem határozott, termésének ötödével tartozik. Ha egy egész úrbéri telket 40 holdra vevénk fel, ebből 24 holdat számíthatunk szántóföldekre, 16 hold a legelőre s rétekre hagyatván. E 24 holdnak egyharmada ugarban marad, a hátralevő kétharmad felében tavaszi, felében őszivel vetik be.

Vegyünk fel középtermés gyanánt ötszörös magot.[8]

---

[7] Az 1828-i országos összeírás, jobbágyi földekből talált mintegy 5 020 675 hold szántóföldet, 1 219 332 hold rétet, 209 507 hold szőlőt, 48 992 hold szilvást. Magán számításom szerint a magyarországi föld kiterjedése 54 725 609 magyar hold (1200 négyszögöles). Ebből használható 46 225 696; - 16 825 013 hold szántóföld (nemesi 9 832 051); rét 4 498 507 hold (nemesi 2 570 100); legelő 7 733 393 (mintegy fele nemesi); 1 413 680 szőlő (1 062 663 nemesi); 15 218 395 hold erdő: nagyrészint nemesi kezekben. - (*Fényes* statisztikája. III. köt. 23. l.)

Őszi termés 40 köböl.

Tavaszi 40 köböl.

Ennek ötöde 8 köböl tavaszi s éppannyi őszi.

Ezt pénzben számítván. Az őszinek árát nem vehetjük kevesebbre 3 Ft

pp. köblét. Teszen 24 Ft

A tavaszira számítsuk ennek felét 12 Ft

Ezenkívül az egész-telkes parasztgazda 52 marhás napot tartozik szolgálni földesurának, ehhez a hosszú fuvar helyébe adott 2 napot hozzászámítván: tartozása 54 nap.

Ritka a vidék s az időszak, melyben egy szekeres napszámnak árát csak 40 krra számíthatnók, de hogy senki által ne vádoltassunk, hogy a jobbágyok tartozásait túlzással adtuk elő, tegyük fel, hogy egy szekeres napszámnak középára csak 40 kr. A napszámokat pénzzé változtatva az egész teljes jobbágy ezeknek fejében fizet urának 36 Ft

Egész tartozása tehát 40 hold után tészen évenkint 73 Ft.

Mi, ha elvonatkozunk is attól, hogy az összes közadó jobbágyok által fizettetik, s hogy a házi és hadi pénztárba fizetett mennyiség egy egész-telkes gazdánál 15 Ft-nál pp. alig számíttathatik kevesebbre, ha tekintetbe sem vesszük, hogy földesuraságaink a korcsmáltatási s mészárszéki jog által jobbágyaiktól még igen tetemes indirekt adót szednek,[9] mely sok ország accisájával felér, kérdjük, vajon 73 Ft pp. évi haszonbér, 40 holdnak használatáért nem elég magas-e oly országban, hol akármennyi föld holdankint 1 Ft-jával adatik haszonbérbe még most is, s hol sok vidékeken a nemesi birtok 40 Ft-tal pp. holdjáért örök áron vásárolható? Tegye szívére kezét a *B. P. Híradó*, s ítéljen e kérdés felett.

De csak földmívelőink legszerencsésebb osztályáról, a telkes gazdákról szóltunk. A zsellérnek sorsa még sokkal terhesebb.

A házas zsellérnek urától belső telkére 150 □ öl adatik, a legelőből 8 zsellért illet egy egész telek járandósága, azaz: középszámítás szerint mindeniket egy-egy hold illeti.

Tartozása ezért:

füstpénz . . . . . 1 Ft

Munkában 18 gyalog nap, azaz: ha a napszámot csak 10 krra vesszük is fel, mi a valódinál sokkal csekélyebb 3 Ft

A házas zsellér 1 hold legelőért és 150 □ öl belső telekért fizet 4 Ft

S szóljunk-e a hazátlan zsellérekről? E haza lakóinak ezen része a földesuraságoktól semmit nem kap. Sem belső telek, sem legeltetési jog, sem egyáltalán semmi alap nem található, mely szerint az uradalomnak viszonszolgálattal tartoznék, ez egyet talán kivéve, hogy egy bizonyos faluban lakva a levegőt ott szívja, s a királyi haszonvételeket neveli; s e jogért a hazátlan zsellér évenkint 12 napot dolgozik urának, vagy ha ezt az előbbi kulcs szerint pénzzé

---

[8] A középtermést talán magasabban vettük fel, ez azonban okoskodásunk erejét nem rontja meg, miután azon esetben, ha a termés csekélyebb, a földesurak kilenced- és tizedjövedelmei ugyan csonkulnak, de sokkal kisebb arányban, mint az úrbéri földeknek becse.

[9] Azon igen tetemes összlet, mit a jobbágyok bordézma fejében földesuraiknak fizetnek, itt azon tekintetből hagyatott el, mivel a szőlőmívelés országunkban nem általános.

változtatjuk, 2 Ft-ot fizet; mit ha éppen szorosan szolgaságnak nem nevezhetünk is, legalább meg kell vallanunk, hogy igen nagyon arra emlékeztet.

Ez földművelő osztályaink helyzete hazánkban. Ha a *B. P. Híradó* számításainkat kétségbe venné, készek vagyunk azok helyességét bővebben is bebizonyítani. S ily tények ellenében önök kedvezőnek merik hirdetni földmívelő osztályaink helyzetét? Önök, kik földmívelőinkről szólva maguk bevallják: *„mikint lelkök elszomorodik e nyomorúság alatt elkorcsosodott, elbénult s elidomtalanodott emberfai szemléletén”*, kik falvainkat, vagyis azon helyeket, melyekben népességünk kilenctizede lakik, *sár és porból kinőtt nádfödél-csoportoknak nevezik*? Mikint férnek össze ezen állítások a következtetéssel, hogy a hazának csak jó útra van szüksége, hogy népessége egyszerre boldoggá váljék? Mintha bizony nem ismernénk utakat, melyeken a táblabíró és alispán kényelmesen elhalad, s mely a jobbágyokat, kik annak elkészítésére kényszeríttettek, tönkretevé. Csaknem keserű gúnykint hangzanak szavaik.

Mi a nyomornak okát, mely a közfigyelmet most második évben vonja magára, de mely régen létezett, mielőtt az valakinek figyelmét magára vonta volna, tisztán *azon viszonyokban találjuk, melyekben földmívelő osztályunk* - azaz majdnem az összes nemzet - *századok óta él*.

Nemcsak hogy proletáriusoktól menteknek nem hisszük magunkat, mi be merjük bizonyítani, hogy *jobbágyainknak legnagyobb része saját földeit a létező feltételek alatt mívelve el nem élhet, s hogy azon 750 000 jobbágy család között, kik úrbéri telkeinken laknak, a tetemesen nagyobb rész napszám és más mellékes keresetek által szerzi meg szükséges élelmét, s eszerint valóságos proletárius*.

Proletárius oly országban, hol ipar nincs, s hol ekképp a proletáriusnak sorsa a legszomorúbb.

Oly országban, hol az összes közteher az ő vállain fekszik.

Mindezen egyes tételek bebizonyítására, ha azok a *B. P. Híradó* által kétségbe vétetnének, készeknek nyilatkozunk.

Itt fekszik a köznyomornak oka. Csak akkor nem leend az évenkinti ínség e haza normális állapota, ha ezek változnak.

E nézetekből kiindulva sorozandjuk el a közelebbi számokban teendőinket.

II

„Ha az *ember reformjait nekik* (ti. a szenvedélyes reformereknek, kik közé, úgy reméljük, mi is számíttatunk) *valami szabadságos lére nem készíti, nagyon nehéz őket kielégíteni, annál kevésbé enthuziazmusra ragadni”*: így szól az elmés *B. P. Híradó* 518. számában.

A hangból, mellyel e szavak mondatnak, úgy látszik, hogy a cikk írója *e szakácsias* kifejezésben valami igen jóízűt vélt a közönség elébe tálalni; oly valamit, miben az atticus só újabb korunk bors és paprikájával vegyül, min a vele egyértelműek csak úgy híznak, mi pedig savanyú képeket fogunk csinálni. Hogy legalább ezen csalódás a *Híradó* férfiainak tiszta felfogását ne zavarja, s őket ne akadályozza a mély belátásban, mellyel hazai dolgainkban bírnak, valljuk meg őszintén, hogy mi a *Híradó*-nak ezen gúnyképpen felhozott szavaiban nemcsak semmi sértőt nem, sőt valódi bókot látunk, melyért nemcsak minden szenvedélyes, hanem egyáltalában minden igaz reformer nevében köszönetünket jelentjük ki. Éppen e különös ízlésünkben áll a különbség köztünk reformerek közt s önök között. Reformálni e hazában mai nap mindenki akar. Önök, ildomos férfiak létökre rég észrevették már, hogy jószágaik kevesebbet hoznak be, mint hasonló kiterjedésű urodalmak a szomszéd tartományokban, azt is észre-

vevék, hogy pénznek szűkében vagyunk, s a kamatláb alászállítása kárukra nem volna, sőt sokszor utazva - főképp miután az ingyen előfogatok eltöröltettek, eszökbe jutott az is, mennyi kényelem szereztetnék, ha hazánk vasutakkal bírna; s így önök is reformálni akarnak. Mikint a római pápa rég kimondotta az egyházi reformációnak szükségét, mielőtt a hatalmas wittembergi barát téziseit a templom kapuira függeszté, úgy önök is igen sok tárgyakra nézve nyilván reformátoroknak vallják magukat, sőt még azt sem tagadjuk, hogy reformterveik talán éppoly gyökeresek, mint amelyekkel mi foglalkozunk. Csak éppen abban fekszik a különbség, hogy mi, mint önök is mondják, *semmit sem akarunk elismerni valódi reformnak, mi által a szabadság nem terjesztetik, vagy talán még szűkebb korlátok közé szoríttatnék*; s mi magunkat önök iránt mindig lekötelezve fogjuk érezni, valahányszor a közönséget e lényeges különbségre figyelmessé teendik.

Önök talán *ideológoknak* fognak nevezni, e nyilatkozat után, s miután e hazában számosan vannak, kik midőn a *P. Hírlap* dolgozótársai doktrinereknek hívattak, őket csaknem becstelenítéssel gondolák illettetni; valószínű, hogy találkozni fognak olyanok is, kik azon szemrehányás után, hogy doktrínával bírunk, a legmegszégyenítőbbnek azt fogják tartani, hogy anyagi hasznon kívül még eszmékért is küzdünk. Tűrnünk kell mind e szemrehányást, mind a szégyent, mely következtében érni fog, s vigasztalásunkul csak azon meggyőződés marad, hogy szentírásunkban világosan benn állván: *hogy az ember nemcsak kenyérből él*, nézeteink nem oly újak s különcködők, mint azt némelyek szívesen elhitetnék.

Önök a reform tápláló falatjait ígérik (adja az ég, hogy ez ígéret valahára teljesüljön, ámbár azon készítési mód után ítélve, melyet a *B. P. Híradó*-ban mint szakácskönyvben előadnak, mi nem hisszük, hogy e falatokkal valaki jóllaknék); nekünk e falatokhoz még a szabadság leve szükséges, hogy azokat ízlelhetőknek tartsuk. Jó, hogy ízlésünknek ezen különbségét nyilván kimondták, tovább vitatkozni felette szükségtelen. Önök eljárásuk védelmére egy igen praktikus - a zsidó népnek példáját hozhatják fel; mely a szabad pusztáról Aegypt hústálaihoz vágyódott vissza; mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy ha a zsidó nép vándorlásából visszatér, Aegyptet fel fogta volna találni, csak alkalmasint nem a kívánt hústálakat. Ki okoskodik józanabban, ezt is nem vitatkozásaink, hanem a jövő fogja eldönteni. S most, miután nemcsak a helyzeteket, sőt még különböző ízléseinket is konstatíroztuk, folytassuk a tárgyat, melyről utolsó cikkelyünkben szólni kezdettünk.

Figyelmessé tettük olvasóinkat, mikint az országban uralkodó nyomor nem rendkívüli elemi csapások következéseül tekinthető.

Második éve, hogy a közínségnek tanúi vagyunk, ez éveknek termése középszerűnek nevezhető, s így a bajt, mely e nyomort okozá, nem az ég mostohaságában, hanem inkább az ország belső organizmusában kell keresnünk. Állományunkban beteg valami, azért szenvedünk.

Mi a bajt földmívelő osztályaink helyzetében, vagyis azon viszonyokban gondoljuk feltalálhatni, melyek alatt majdnem az egész nemzet él, s csak ezeknek megváltoztatása által hiszünk a bajon segíthetni.

Kettős szempontból tekintettük jobbágyaink helyzetét.

Felhoztuk először azon óriási anomáliát, mely abban fekszik, hogy az összes közteher csupán nem nemes honfitársaink vállain fekszik.

Elsoroltuk s felszámítottuk a jobbágyok úrbéri tartozásait, megmutatván, mint hisszük, mikint azok sokkal terhesebbek, mint jelen viszonyaink magasztalói azt velünk szívesén elhitetnék.

Az előadottak szükséges következéséül mondjuk ki azon meggyőződésünket, mikint ha a hazánkban - most csaknem általánosan, de bizonyos vidékekben minden évben létező nyomort

meg akarjuk szüntetni, ha hazánkat meg akarjuk őrizni azon állapottól, melyet Irlandban borzadva látunk, s melynek elébe sietünk: első teendő: *A közös teherviselés elvének alkalmazása által könnyíteni azon terheken, melyek nem kiváltságos osztályaink vállait oly szerfelett s majdnem elviselhetetlenül terhelik*.

A *B. P. Híradó* nem szereti, ha ily szavak, mint *szabad birtok, szabad föld, szabad földműves* sokszor említtetnek. Hogy megmutassuk, mi szívesen hódolunk még elleneink szeszélyeinek is, hol azt az ügy engedi, egészen ezen urak ízlése szerint fogjuk formulázni nézetünket.

Ha a nyomoron segíteni akarunk: az első kellék, *hogy szabad föld ne legyen az országban*, ne legyen föld, mely a közállomány terheitől szabad volna, s egyetlen ember se legyen, ki az ország jótéteményeit élvezve, a polgári léttel járó kötelességektől szabadnak mondhatná magát.

Hogy ez a létező ínségen tetemesen fog segíteni, könnyen belátható.

Mindenben hátra vagyunk; ez nem is tagadtatik többé. S hogy ezen általános hátramaradás az alsóbb osztályok nyomorúságára befolyás nélkül nem lehet, azt a *B. P. Híradó* maga is elismeri, midőn a földmívelő osztályok jobblétének fő eszközét jobb utakban keresi. Ámde, ha magunk is ezen meggyőződésre jutottunk, mi akadályoztatja, hogy előbbre menjünk?

Nem szükséges, hogy az okot keresve szabadsághiányról, emberi jogokról vagy más ilyenekről szóljunk, miket a *B. P. Híradó* nem szívesen hall. Az ok, mi miatt előbbre nem haladhatunk, szegénységünkben fekszik. Azaz értsük jól egymást, nem az egyesek szegénysége az, mi haladásunkat akadályoztatja: *az ország, mint ország, szerfölött szegény*. Nem ismerünk Európában hasonló kiterjedésű s népességű országot, melynek aránylag ily csekély közjövedelmei volnának, 4300 □ mértföldnyi ország, majdnem 12 000 000 lakossal, közszükségeinek pótlására házi- és hadi adó fejében 9 000 000 forint évenkinti jövedelemmel bír. Bámulhatjuk-e, ha szomszédai között valóságos kolduskönẗösben kénytelen megjelenni.

Ha utakat óhajtunk, ha egyszóval meg akarjuk szerezni mindazon anyagi előnyöket, melyeknek segedelmével más nemzetek a mívelődés pályáján oly sebesen haladtak - s a *B. P. Híradó*nak igazsága volt, midőn mondá, hogy alsóbb osztályaink jobblétét semmi inkább nem nevelheti -, szükség, hogy az országnak, mint országnak közjövedelmei neveltessenek, ez pedig a jelen viszonyok között, azaz míg a nemesség adómentessége fenntartatik, tökéletesen lehetetlen.

Adózóinkat már most is oly teher nyomja, melynek elviselésére azok képtelenek. Ha más nem is, eléggé mutatják ezt az adónak majdnem egytizedét tevő évenkinti restanciák. Ha szemünk előtt tartjuk, hogy az ország összes használható földének csak alig egynegyede találtatik adózók kezeiben, meggyőződhetünk, mikint a reájok rótt adó nemcsak az ország míveletlen állapotához képest, de még akkor is igen sok, ha a magyar paraszt tartozásait a szomszéd tartományok adójával hasonlítjuk össze.

Ha mármost minden tekintetben hátramaradásunk egyik fő oka az ország csekély jövedelmében fekszik - mit alkalmasint a *B. P. Híradó* maga sem tagadhat, miután ennyi csodát vár jobb utaktól, miket jelen országos jövedelmeinkkel nem készíthetünk; ha átlátjuk, mikint adózóink a rájok vetett közteher viselésére már most is elégtelenek, s mikint jelen nemesi adómentességünket fenntartva az ország adójövedelme nem neveltethetik - mi szinte világos -: kérdjük, lehet-e, ki által nem látná, hogy a jelen nyomor megszüntetésére az egyik első s legszükségesebb eszköz a nemesi adómentességünknek megszüntetése?

Ennél felfogásunk szerint semmi világosabb nem lehet: s mi azt még említeni is feleslegesnek tartanók, ha nem tapasztaltuk volna számtalanszor, mikint épp a legvilágosabb dolgok előtt be szokták hunyni szemeiket.

A kár, melyet adózóink a nemesség adómentessége által szenvednek, kétnemű. Először saját birtokuk minden igazságos arányon túl terheltetik. Másodszor az ország, csekély jövedelmei miatt, nem fejlődhetik ki. E kétrendű bajoknak bármelyike szomorúvá tehetné már magában is adózó osztályaink helyzetét; együttvéve pedig kikerülhetetlen nyomorhoz vezetnek.

Hogy ezt kikerüljük, ismételjük, legfőbb teendő *a közös teherviselés elvének elfogadása*.

S tehát ismét a közös teherviselésről szólánk. Újra fárasztjuk olvasóinkat e tárggyal, melyet már annyiszor s annyi oldalról kifejténk? Tehetünk-e róla, hogy valahányszor közbajainkról szólunk, gondolataink akaratlanul ezen pontra térnek vissza. A nemesség a közállománynak nem adja meg azt, mi a közállományt illeti; s Isten iránt sem teljesíti kötelességeit, ki az emberektől mindenekelőtt azt kívánja, hogy igazságosak legyenek. Tehetünk-e egyebet, mint hogy honfitársainkat erre ismét és ismét intjük. - Míg Karthágó állott, a római minden beszédét a kívánattal kezdé, hogy Karthágó eltöröltessék. Sokkal nagyobb a veszély, mely e hazát fenyegeti mindaddig, míg a közös teherviselés elve el nem fogadtatott, mint volt az, mellyel a hatalmas Rómát vetélytársa fenyegeté, s míg meggyőződésünk tetté nem válik, sohasem szűnünk meg ismételni.

III

Ha segíteni akarunk a nyomoron, mely e hazának némely vidékein egy tized óta évenkint pár hónapig csaknem normális állapottá vált, mint előbb cikkelyünkben kimondottuk, a legszükségesebb teendő: a *közös teherviselés* elvének életbe léptetése. Minden haladásnak első lépése ez, talán az, melyre legtöbb bajjal határozhatjuk magunkat, mert hisz vannak emberek, kiket mindenre könnyebben bírhatunk, mint hogy kötelességöket híven teljesítsék; de e lépés elkerülhetetlen, s míg az megtétetett, szabadelvű szókötéseink, melyekkel az emberi nem jogai mellett buzgunk, csak gyalázatunknak új indokai leendenek, mert bizonyítják, mikint e legszentebb jogok általunk nem öntudatlanul sértettek meg. *„Personarum contentio non est eloquentiae viribus, sed gestoruin operum viribus pendenda”*: e szavak, melyeket Armobius[10] több mint tizenöt század előtt írt, valók maradnak napjainkban is, s kérlelhetetlenül alkalmaztatni fognak, ha majdan a jövő működésünkről ítélni fog.

Közteherviselés tehát mindenekelőtt. Nincs kérdés, melynek tárgyalásához az igaz reformer más kívánattal foghatna. De bármi nagy legyen a befolyás, melyet a nemesi kiváltság adózóink elszegényedésére gyakorol, a létező nyomornak *egyedüli* okát nem lehet benne keresnünk, s így e kiváltság megszüntetése bajainkon egymaga még segíteni nem fog.

Láttuk, mennyire terhelők azon viszonyok, melyek alatt a jobbágyság, sőt nemeseink egy része is, mely úrbéri állományokon lakik, földeit műveli. Ha meggondoljuk, mikint a földmívelők száma az ország összes népességéhez aránylag sehol sem nagyobb, mint éppen hazánkban, át fogjuk látni, mi roppant befolyásúak ezen viszonyok az összes nemzet jólétére; mintegy magától fog bennünk támadni a gondolat: hogy ha helyzetünk csakugyan annyira nyomorú, mint mondatik, mód nem létezik, mely által e bajokon sikeresebben segíthetnénk, mintha úrbéri viszonyainkon gyökeres változások történnek. Vagy más szavakkal, miután a birtok

[10] Adversus Nationes. I. II., 11.

szentsége minden állomány sarkkövét képezi, melyet a legnagyobb veszély nélkül megingatni nem lehet, a jobbágyok úrbéri tartozásai a földesurak tulajdonának egy részét képezik, s így csak amennyiben megváltatnak, tétethetnek könnyebbekké. *A nyomor megszüntetésének második eszköze tehát az örökváltság.*

Ezen állítás helyessége egészen attól függ, mennyiben állnak azon tételek, miket előzményül előrebocsátánk; mennyiben igaz:

a) hogy e hazában valóságos - s pedig nemcsak rendkívüli körülmények által előidézett - nyomor létezik.

b) Mennyiben igaz, hogy a nyomornak okát jelen úrbéri viszonyainkban kereshetjük.

Ha e kettőt képesek vagyunk bebizonyítani, az örökváltságnak nemcsak hasznait, de elkerülhetetlen szükségét sem fogja senki tagadni.

Nézzük egyenkint.

Önzsírunkban fullasztatunk meg: ez volt státusférfiainknak egyik kedves szójárása huszonöt év előtt, s kik e frázist annyiszor hallották, s kik rá tapsoltak, éljeneztek, mikint higgyék el egyszerre, hogy mit oly mély felfogású állításnak véltek, egy parasztosan kimondott óriási csalódásnál nem egyéb? A már második esztendőben létező nyomor tagadhatatlan tény, állapotaink legvérmesebb magasztalója is kénytelen bevallani, mikint nagy költőnk szavait, hogy valók legyenek, jelenleg ekkint kellene eldalolnunk:

> „A magyarnak tejjel, mézzel folyó kedves hazáját,
> Ínség érte, nyomor minden, amerre csak a szem lát."

„De rossz termésünk volt, ez csak sporadikus baj, nem normális állapot, s Magyarország mindemellett a legboldogabb haza a föld kerekségén, hol gyárak nem létezvén, proletariátusról s állandó nyomorról mit sem tudunk." - Így vélekednek sokan, s e vélemény annyira megrögzött, hogy kik annak ellenmondanak, csaknem hígvelejű ábrándozóknak vagy rosszlelkű pesszimistáknak tartatnak. - Sajnáljuk, hogy részünkről ezen annyira megnyugtató nézeteknek mégis ellent kell mondanunk, de ki hazánk jelen állapotát ismeri, meg fogja vallani, mikint a közjólét, melyről sokan oly szívesen álmodoznak, a legnagyobb önámítás, melyet összes közéletünk önámításokban eléggé termékeny terén találhatunk. Csaknem megfoghatatlan, mikint válhatott oly valami meggyőződéssé, minek évek óta minden tapasztalásaink ellentmondanak, s minek helytelenségét belátni alig szükséges egyéb, mint e hazában csak kissé körültekintenünk.

Vannak e hazában politikusok, kik ismereteiket kizárólag hírlapokból merítik. Mi már állásunknál fogva sem fogjuk rosszallni a hatást, melyet a hírlapok gyakorolnak, sőt azt is készek vagyunk bevallani, mikint az augsburgi újság, minden elvtelen szerkesztése mellett, sok hasznos ismereteket terjesztve nemzeti kifejlődésünknek tetemes szolgálatokat tett; de annak, ki politikával foglalatoskodik, s hírlapokon kívül mégis másra is ki kellene terjeszteni figyelmét. Szép, ha tudjuk, mi mondatott az angol parlamentben vagy francia kamarákban egy bizonyos tárgy körül; de ezen kívül jó, ha arra is figyelünk, mit beszél szomszédságunkban honfitársaink azon része, mely a megyei gyűléseken fel nem szólalhat; dicséretes, ha az irlandi nyomorral, a kommunizmusnak terjedésével Franciaországban s Anglia szegénytörvényeivel is foglalkozunk; de ezen tudományos foglalatosságok között fordítsunk egy kis időt házi dolgainkra is; nézzük, mikint öltözködnek, miből élnek, mikint laknak alsóbb osztályaink, csak úgy válhatnak a külföldön nyert ismereteink hasznosokká, s fájdalom, a politikai tudományoknak éppen ezen legszükségesebb része hanyagoltatik el nálunk, s ennek tulajdonítható,

hogy az ország valódi állapotáról ennyire ferde nézeteket találunk. A proletariátus többnyire gyáriparral karöltve jár. Olvassuk újságainkban, mikint a Lyonban vagy Manchester s Leeds könyékén uralkodó nyomor annak tulajdonítható, mivel több gyárnokok a munkások egy részét elbocsáták. „Ím ez nálunk nem történhetik": kiáltjuk diadali örömmel, „egyes gyártulajdonos megbukása vagy kegyetlensége senkit ínségre nem juttat. Hála az égnek, földmívelő ország vagyunk!" - Irlandban a szegénység leginkább onnan ered, mert szívtelen földesurak haszonbéreseiket földeikről elűzik. „Nálunk ez sem történhetik" - zajgunk tapsolva -, „a földesúr nálunk jobbágyait puszta szeszélyből el nem űzheti telkeikről; s nem vagyunk-e hát boldogok, irigylésre méltók? Oh, ha az irlandi parasztnak oly dolga lehetne, mint a mieinknek, mi boldog volna a zöld sziget!" Így okoskodunk tovább, néha csaknem bámulatos elbízottsággal, mint minap például a *B. P. Híradó*, mely 518. számában ugyanazon egy hazában, előbb a magyar földmívelőnek jólét tekintetében az angol felett felsőbbségét először azáltal mutatja meg: *hogy Angliában 18 millió népességre, 1 1/2 milliónyi földmíveléssel foglalkozó ember közül csak 300 ezer részesül a földbirtokban, midőn nálunk 12 millió népességre legalább 750 ezer telket bíró paraszt esik*; s mindjárt utána a francia földmívelő szerencsétlen helyzetének bebizonyítására azt hozza fel, *mikint Franciaországban 35 milliónyi lakos között több mint 10 millió földbirtokos*, mintha a felhozott két állítás nem lenne világos ellentétben, s igen középszerű belátásnál többre nem volna szükség, hogy meggyőződjünk, mikint ha a földbirtoknak felette sok kezek közötti felosztását tekintjük e szempontból, a jobbágyi birtokra nézve legalább hazánkat Franciaországnál még sokkal szomorúbb állapotban találjuk.

Franciaországban, a *B. P. Híradó* állítása szerint 35 millió lakosra 10 millió földbirtokos esik; hogy itt nem családok, hanem egyének értetnek, világos.

Magyarországban 12 millió lakosra csak 750 000 telket bíró paraszt esik; de természet szerint nem annyi személy, hanem annyi család, azaz, ha minden családot öt főre teszünk (s mellékesen mondva, ha statisztikus számok hasonlítatnak össze, közönségesen hasonló tárgyak hasolítatnak össze, s nem mint a *B. P. Híradó* tevé, egyes személyek egész családokból), 3 750 000 egyes személy.

Franciaországnak kiterjedése Balbi szerint 9525 □ mértföld, mások szerint 10 050 □ mértföld. Magyarországé a határszélekkel együtt 4790 □ mértföld, melyből csak 13 000 000 hold, azaz: körülbelül 1000 □ mértföld teszi azon részt, mely azon 750 000 telket bíró parasztcsaládok között felosztatott. Már kérdjük most, ha a földbirtoknak felette kis részekre osztása szegénységet, sőt valódi nyomort idézhet elő - mit mi nem tagadunk -, nem létezik-e a baj sokkal nagyobb mértékben jobbágyföldeinkre nézve, mint Franciaországban? Hol, mint nálunk, 1000 □ mértföld 750 ezer család között van felosztva, e baj azon fokra hágott, melyet az Franciaországban akkor fogna elérni, ha területe, mely 10 000 □ mértföld, 7 millió birtokos között fogna felosztatni, azaz Franciaország egész népessége csak földbirtokosokból állana.

De szükségesek-e ezen statisztikai előadások, hogy a létező nyomorról meggyőződjünk? Nem azon nyomorról, mely tavaly létezett, vagy az idén mindnyájunkat aggodalommal tölté el, mi nem erről, hanem azon nyomorról szólunk, mely a hazában évek óta létezik, melyet annyira megszoktunk, hogy az a gondolkozón kívül mások figyelmét elkerüli. A *B. P. Híradó* igen érzékenyen szól a francia földmívelő blúzáról, nadrágáról, s facipőiről, de vajon hát a rongyos gyolcsing s gatya s a rossz bocskor, melyben honfitársaink nagyobb része jár, elkerülte-e figyelmét, vagy a gondolat, miszerint a külföldiek lassankint a hústól elszokni kényteleníttetnek, annyira hatott szívére, hogy benne azon számos honosaink iránt, kik a húshoz még soha hozzá nem szokhattak, érzés meg nem fér, hogy ezeket észre sem veszi. Az említett cikk írója tapasztalásból tudja, hogy a magyar paraszt sok helyen búzakenyérrel él; válaszunk erre az, hogy vagy igen keveset tapasztalt, vagy pedig sokkal számosabb eseteket mondhatna el, hol e

jó eledel helyett zab- vagy árpakenyeret vagy éppen semmi eledelt nem talált jobbágyaink házában; s hogyha az ország összes consumtióját más országokéval hasonlítja össze, azon meggyőződésre fog jutni, mikint Európa népei között nincs, mely számához aránylag kevesebbet emésztene. Csak az élet szükséges szereiről szólunk; az élet kényelmeit említeni fölösleges, mindenki átláthatván, mikint a magyar földmívelő e tekintetben valóságos kolduskint jelenik meg, s lakásában és ruházatában az elkerülhetetlenül szükségesnél többet ritkán bír, ezt is azonban sokszor nélkülözi.

Hogy a szegénység, melyet hazánkban találunk, nem olynemű, minőt a gyáripar előidézhet, hogy az más formákban jelenik meg, mint melyeket Irlandban találunk - ki fogja ezt tagadni; de hogy szegénység s pedig igen nagy mértékben valódi szegénység van nálunk is, azt szinte senki sem tagadhatja, ki e hazát figyelmére méltatá. Oly országban, hol a nemzetnek nagyobb része szalmaviskókban lakik, gatyában s nyers bundákban jár, a boldogabb vidékekben is száraz kenyér- s szalonnából élősködik, semmi gyártmányokat nem emészt, s már középszerű termés esetében koplal; nem szükség a külföldre tekinteni, hogy nyomort találjunk. Hol egyes vidékek lakói, mint nálunk a felföldi tótok, munkát keresve egész csoportokban húsz, harminc mérföldre vándorolnak, ott a pauperizmus már létezik, s minden jobbérzésű hazafinak első kötelessége, nem eltakarni a bajt, hanem óvszereket keresni, mik által annak terjedése elkerültessék.

Jövő számunk feladata leend megmutatni, mennyiben folytak be úrbéri viszonyaink ezen állapot előidézésére.

IV

„A magyar jobbágy nem azon, sok politikusok előtt legalább speciózus okból volt egykor a göröngynek csak appertinenciája, hogy lealázva legyen, hanem mivel az akkori ökonómiai fogalmak úgy kívánták.” Így szól a *B. P. Híradó* sokszor idézett számában. - Ha mi vezetnők azon lapot, s feladásul tűztük volna magunknak oly módon festeni jobbágyi viszonyainkat, hogy azok semmiként a rabszolgaságra ne emlékeztessenek, ezen szókötést elhagytuk volna, tudva levén, mikint az amerikai rabszolgaság is ökonomikus szempontból védelmeztetik, állítván a szolgaság védelmezői, hogy nélküle a földmívelésnek folytatása Amerika több részeiben lehetetlen. De miután a *B. P. Híradó* ezen igen szép szókötést cikkelyébe felvéve, nem lenne-e kegyes nekünk néhányat megnevezni azon *sok politikus* közül, kik a középkorban létező jobbágyi viszonyok okát abban keresték: *hogy a jobbágy lealázva legyen*; igen nagy köszönettel fogunk tartozni, ha azon ez eddig még nem ismert érdekes politikai színezettel a *B. P. Híradó* megismerkedtet.

Felfogásunk szerint jobbágyaink egykori viszonyai, mint a középkorban minden egyéb, nem bizonyos előre kijelölt eszmék vagy átgondolt szándok következtében, hanem mint a különböző helyzetek csaknem önkénytelen eredménye lépett életbe. Korunkban némely alkotmányok egyes eszmék nyomán szerkesztettek, a törvényhozó, bizonyos szándokokat jelölve ki, öntudattal működik; a középkor alatt a gyakorlat mindig megelőzte az elméletet, s nemzeti műveltségünk aljas foka mellett, nálunk magyaroknál még inkább, mint más országokban. - A jobbágyi viszonyokra nézve távol múltunkban nem fogunk találni semmi általános elvet, mely az egésznek magyarázatára kulcsul szolgálhatna. Egy van, mit ezen időkről némi bizonysággal mondhatunk, s ez az: hogy Mária Terézia úrbére előtt a jobbágyság, úgy szólva, jogtalan állapotban, de tisztán anyagi szempontból tekintve, ez ország sok vidékein jobb állapotban volt, mint van jelenleg.

A jobbágytelkek száma sokkal kisebb arányban növekedett, mint azon népesség, mely között az felosztatik, s így az egyes jobbágycsaládnak használatára most kevesebb föld marad, mint egy század előtt. Még súlyosabbá válik jobbágyaink helyzete újabb gazdasági rendszerünk által, mely szerint a földesuraságok mindig több oly földeket vesznek saját mívelésök alá, melyek előbb vagy kizárólag a jobbágyság által használtattak, vagy legalább egy bizonyos részért voltak nekik mívelésre kiadva. Ebbeli nézetünk helyességét nemigen fogja tagadhatni, ki a tetemes földmennyiségre, mely az úrbéri legelők elkülönzése alkalmával a földesurak által visszavétetett, megemlékezik. Állításunk még világosabb bizonyítványául szolgálnak azon régiebb úrbéri szerződések, melyek a jobbágyokra nézve nem köttettek volna annyival kedvezőbb föltételek alatt az újabbaknál, ha a földesurak a szerződés idejében jobbágyaiktól annyi jövedelmet húztak volna, mint jelenleg.

Jelenleg az úrbéri viszonyok szükségképp, s pedig növekedő népességünkkel arányban, mindig növekedő sebességgel vezetnek a pauperizmushoz; s csak ezt kell bizonyítanunk, hogy a nyomor elhárításának második fő eszközét mindenki úrbéri viszonyaink megváltoztatásában, vagy más szavakkal *az örökváltság eszméjének létesítésében* keresse.

Egész nemzetek elszegényedése nem egyes ok eredménye szokott lenni; a köznyomort többnyire sok körülmények idézik elé.

A legfőbbek ezek között.

a) A munkások konkurrenciája, azaz, ha valamely keresetágnál a munkások száma a szükséget felülhaladja. Ez az, mi gyáriparos országokban az ínséget oly gyakorivá teszi, ez idézte elő bizonyos tekintetben az irlandi nyomort is.

b) Földmívelő országokban a földbirtok szerfölötti felosztása.

c) Szinte földmívelő országokban azon akadályok, melyek a földnek célszerű mívelését lehetetlenné teszik.

d) Tőkéknek és hitelnek hiánya.

e) Tudatlanság.

A dolgokat elfogultság nélkül tekintve át kell látnunk, hogy hazánkban léteznek mindezen okok, melyek más országokat pauperizmushoz vezettek, s azoknak legnagyobb része úrbéri viszonyainkból fejlődik ki.

Majdnem az ország összes népessége földmívelésből él. Az arányt, melyben hazánkban a földmívelők más osztályokhoz állanak, szorosan meghatározni nem lehet. Nálunk, hol a szójárás: *hogy az ország erejét titokban kell tartani*, annyi ideig nagy bölcsességű politikai axiómának tartatott, kimerítő statisztikus adatok nem találhatók; miután azonban Fényes számítása szerint 45 lakóra legföllebb 1 kereskedő vagy kézműves számítható, gyárak e hazában alig léteznek, s a lakosoknak csak egytizede lakik városokban - itt is, mint Szeged, Debrecen, Szabadka, sőt maga Buda is bizonyítják, nagyrészint földmíveléssel foglalkozva -, bizonyosan állíthatjuk, hogy hazánk népességének legalább háromnegyede földmíveléssel foglalkozik; vagyis az ország összes népességéhez mérve, aránylag több ember, mint Németország azon tartományaiban, melyeknek földmívelői ínségben évenkint kivándorolnak, sőt több, mint Irlandban is, miután mind Württembergben s Badenben, mind Irlandban a földmívelők csak az összes népesség kétharmadára számíttatnak. Hogy eszerint a földművelés sokkal több kezeket foglal el, mint mennyi arra - főképp jelen ökonómiai rendszerünk mellett - megkívántatnék, talán nem fogja senki tagadni, valamint azt sem leszen nehéz belátni, hogy az erőknek ilyetén pazarlása csak elszegényedésre vezethet.

A népek gazdaságának legbiztosabb forrása a munka; hol az elfecséreltetik, nemzeti jólétre nem számolhatunk. Munka képezi a dolgozó osztálynak majdnem egyedüli kútforrását; ha ez egy tőkét nem használhatják jövedelmezőleg, hogyne szegényednének el.

Fel fog hozatni ezen állításunk ellen, mikint a földmívelő napszámosnak napibére magos az élelmiszerek árához képest, úgy, hogy mint azt a *B. P. Híradó* is kiemeli, a napszámos két napi munkával egy egész hétre megszerezheti élelmét. Ezen állításban két nagy csalódás rejlik.

Először, hogy oly viszonyok, melyeket e hazának egy részében találunk, az egész országra alkalmaztatnak, noha, mint mindenki tudja, ha rónaságunkat a Kárpátokhoz hasonlítjuk, a lakók helyzetére nézve éppannyi különbség létezik, mint a vidékekben.

Másodszor, ami legszerencsésebb vidékeinkben is csak azon rövid időszakra nézve áll, melyben gazdasági eljárásunk mellett a munkások nagy száma kívántatik, azt kiterjesztjük az egész évre, feledvén, mikint hazánkban a napszámos, ha ezen rá nézve kedvező időszak elmúlt, sokszor hónapokig kénytelen henyélni.

Vegyünk oly országot, melynek gyármunkásai annyira számosak, hogy a munkások nagy száma pauperizmushoz vezetett. Angliát például vagy Belgiumot; s ott is fogunk találni bizonyos időszakot, midőn a munkások napibére aránytalanul magasra emelkedik. Ha a kereskedésnek új utai nyíltak, s bizonyos gyárcikk szokatlanul keresetté válik, az ipar azon ágával foglalkozók helyzete megjavul, de ezen időszakonkint tapasztalt jólét azt bizonyítja-e, hogy a dolgozó osztályok helyzete ily országban irigyelhető? - s nem egészen hasonló-e ehhez azon eset, mikor hazánkban az aratás vagy kaszálás esetében vagy a Hegyalján szőlőmunka idejében a napszám egyszerre magasra emelkedik? De ne tekintsük földmívelő napszámosainkat csak ezen rajok legkedvezőbb körülmények között; s nézzük, mit kereshet munkájával, nem bizonyos napokon, de az egész éven át, s más eredményekhez jutunk.

Mi lehet egy napszámosnak évi keresete, legjobban megítélhetjük azon évi fizetésből, melyre úgynevezett béreseink számolhatnak. Népünk független szellemét tekintve, nem hihető, hogy munkásaink egész évi szolgálataikat s így bizonyos tekintetben személyes szabadságukat valakinek bérbe adnák, ha, mint szabad munkások, függetlenségöket megtartva, szintannyit vagy még többet kereshetnének. S ha béreseink évi fizetését vesszük fel mérlegül, csakugyan nem fogja senki igen kellemesnek mondhatni földmíveseink helyzetét.

S lehet-e másképp? 1805-ben egész, fél s negyed teljes jobbágy 643 215, házas és házatlan zsellér 783 364 számláltatott. Miután most még a *B. P. Híradó* által is 750 000 telekkel bíró jobbágy, s így majdnem egyheteddel több vétetik fel, a zsellérek száma pedig minden kérdésen kívül nagyobb arányban nevekedett, ez utóbbiakat most egymillióra számíthatnók, de vegyük csak 900 000-re; egy-egy családot csak öt személyre számítva is, 4 500 000 személyt találunk ez országban, kik a kereskedés, kézművesség, katonaság s fuvarozásokkal foglalkozóknak csekély számán kívül, tisztán mint földmívelő napszámos él. Lehet-e a munkások ily roppant konkurrenciája mellett a munkának értéke? Főképp, miután részszerint jelen gazdálkodási rendszerünk mellett, szinte úrbéri viszonyaink következtében, aránylag kevés kéz kívántatik, s ismét úrbér viszonyaink a földbirtokosoknak számos ingyen munkát biztosítván, nem engedik, hogy a napszámosok munkája keresetté váljék.

Magyarország összes használható földének Fényes szerint alig egyharmada áll szántóföldekből, majdnem egész felét erdők s legelők - azaz oly térek foglalják el, melyek csaknem semmi munkát nem kívánnak.

Az összes mívelés alatt álló nemesi föld Fényes szerint:

szántóföld	9 832 051
rét (hol a munka csak kaszálás s behordásra kívántatik)	2 570 108
szőlő	1 062 663
összesen	13 464 822

Ha a fenn előhozott adatok állanak, melyeket a *B. P. Hír.*, miután jobbágyi telkeink számát 250 000-re vevé, tagadni nem fog, e földmennyiségnek mívelésére a földesurak kapnak:

a 250 000 telek után, minden telket törvény szerint 54 szekeres napra számítva, szekeres napot 13 500 000

Vegyük a zselléreket, mint előbb tettük, 900 000, s számítsunk évenkinti tartozásukat 15 napra, minthogy e zselléreknek egy része mint házas zsellér 18 nappal, a másik mint házatlan 12-vel tartozik, találunk gyalog napszámot szinte . . . . . 13 500 000.

S csak amennyiben ezen ingyen napszámok a 13 464 822 hold nemesi birtok mívelésére nem elégségesek, annyiban számíthatnak napszámosaink keresetre. Hogy ezen kereset, magyar gazdálkodási rendszerünk mellett, 4 500 000 embernek élelmi forrásául elégséges nem lehet, azt, úgy hisszük, magyarázni felesleges; valamint ki viszonyainkat ismeri, azt sem fogja tagadhatni, mikint úrbéri viszonyaink hiányos gazdálkodási rendszerünkre lényeges befolyást gyakoroltak. - Az úrbéri viszonyok igen sok lényeges gazdasági javításnak áthághatatlan akadályokat gördítenek elébe, s ezekben keresendő legfőbb oka, hogy földesuraink a puszták népesítésétől eddig annyira irtóztak. Az úrbéri viszony, bármi terhes legyen a jobbágyra nézve, a földesurak által nem tartatik eléggé kedvezőnek, főképp nem eléggé biztosnak, hogy azt jelen szabad birtokaikban alkalmazni akarnák. Inkább pusztán látják roppant legelőiket, hogysem felettök, a közterhek s más tartozások alatt idő előtt legörnyedendő népséget telepítsenek meg, a nyomornak új gyarmatokat állítván.

Fogjuk össze röviden a mondottakat.

Az első s legközönségesebb ok, mi által egyes országokban köznyomor idéztetik elő, az: ha valamely keresetágnál a munkások száma a szükséget felülhaladja.

Láttuk, mikint a munkások ezen konkurrenciája nálunk kitűnő mértékben létezik.

Láttuk, mikint ezen állapot nagy részben úrbéri viszonyaink által idéztetett elő.

Fordítsuk most figyelmünket azon többi okokra, melyeket, az egész világ tapasztalása szerint, a felhozottan kívül, mint a közínségnek fő kútforrásait jelöltük ki.

De ezekről jövő számunkban.

V

Földmívelő országokban - mint már előbbi számunkban megjegyeztük -, *a pauperizmus előidézésére hathatósan működik a földbirtok szerfeletti felosztása*.

A földbirtoknak szerfeletti feldarabolása két különnemű káros következést szokott előidézni.

a) Lehetetlenné teszi a földek célszerű míveltetését.

b) Oly népességet idéz elő, mely földbirtokából el nem élhet, s mégis nem tudván, vagy nem akarván túladni földein, más hasznosabb keresésmódoktól visszatartóztatik.

E bajoknak mindkét nemét nagy arányban találjuk e hazában is.

Elsejéről szólni felesleges. Kisebb nemességünk, mely az örökös osztályok után sok helyen odajutott, hogy földjeiből többé el nem élhet, s mindamellett földbirtokosnak tekintve magát, más keresetmódhoz nyúlni nem akar, a föld eldarabolásának ezen következését eléggé bizonyítja. Nézzük a másikat.

Úrbéri törvényeink szerint egy telki illetőségnek minimuma szántóföldekben 16, rétekben 6, legelőben 4 hold. - Tudjuk, mikint e hazában sok helyen vannak oly parasztgazdák, kik csak egy nyolcadtelekkel bírnak, s kiknek illetősége eszerint szántóföldben csak két holdat, azaz (a holdat a legközönségesebb számítás szerint 1200 □ ölre véve fel) kik három nyomásra felosztva 2400 □ ölet, azaz egy-egy nyomásra 800 □ ölet használnak. De maradjunk e cikkelyek elsejében felállított középszámításnál, s vegyünk egy-egy úrbéri telket 40 holdra, melyből 24 szántóföldnek használtatik. - A megyék adókivetéseiknél a nyolcadtelekkel bíró gazdákat a zsellérek közé számolják; kövessük e példát, s fordítsuk figyelmünket csak azon jobbágyok helyzetére, kik legalább egy úrbéri telek negyedrészét használják.

Egy negyedtelkes parasztgazdának jutna ezen számítás szerint szántóföldekben 6 hold, azaz minden nyomásra 2 hold. Már kérdjük, ki ismeri földmívelésünk helyzetét s a távolságot, melyben sokszor az egyes nyomások s minden esetben az egyes gazdának külön nyomásokhoz tartozó földei egymástól fekszenek, nem fogja-e bevallani, hogy e felosztás mellett már a negyedtelkes jobbágy szántóföldeit nem mívelheti célszerűen?

Mivel éppen e tárgyról szólunk, fordítsuk figyelmünket azon harmadik okra is, mely földművelő országokban a pauperizmust sokszor előidézheti: azaz *nézzük azon nagy részben úrbéri viszonyainkból folyó akadályokat, mélyek a földnek célszerű mívelését lehetetlenné teszik*.

A földnek szerfeletti feldarabolásáról már szóltunk. Ki számainkon kétkednék (mi Magyarországban, kellemetlen dolgokat bizonyító számoknál nem ritkaság), az jövő tavaszkor, aprilban például, mikor a felnőtt vetés az elválasztó barázdákat még el nem takarta, menjen fel valami dombra, honnan egy vagy más falu úrbéri földei meglátszanak, s az eldaraboltságot képben láthatja maga előtt.

Tíz hold (ennyi jut középszámításunk szerint egy negyedtelkes gazdának, szántóföldet, rétet s legelőt összevéve), tíz hold nem nagy birtok. Azonban földünk termékenysége mellett egy munkás család elélhet ebből is, leróhatja a rá kivetett adót, s takarékosság mellett elkerülheti a szükséget, mi a munkás osztályoknak legfőbb s ritkán elért fényűzése. Ha e tíz hold háza körül fekszik, ha azt önbelátása szerint használhatja, rétjét takarmányveteményekkel pótolva, legelőnek csak éppen annyit hagyva, mennyit *saját* marhája megkíván; ha az egész család minden percet, mely egyéb foglalatosságaiból fennmarad, földének mívelésére s javítására használja, még egyszer mondjuk, az ily parasztcsalád, nem kényelmesen, de legalább aránylag oly jólétben élhetne, minőt most még az egész-telkes gazdánál sem találunk.

Úrbéri viszonyaink nem engedik, hogy ez így lehessen.

A negyedtelkes jobbágyot illető 10 hold kiadatik öt darabban. Szántóföldei három nyomásra osztva; a rét meghatározott mennyiségben, külön szántóföldeitől, így szinte a legelő, az utóbbi, főképp vízjárta határokban, néha két-három darabban. Parányi birtokának egyes töredékei a legnagyobb távolyságokban fekszenek egymástól. Elfárad, míg odaér, s napi munkáját megkezdheti. S vajon folytathat-e ily viszonyok között célszerű gazdaságot? Mit tegyen? Vajon célszerűen cselekszik-e, ha ily viszonyok között marhát tart?

Lapjaink olvasói talán rendkívülinek fogják találni, hogy figyelmöket ily kérdésekkel foglaljuk el. Nekünk úgy látszik, hogy az helyzetünkben fontosabb, mint akár Pritchard ügye, akár a spanyol házasságok kérdése. Vajon a negyedtelkes jobbágy tartson-e igás marhát, vagy nem?

Kétségen kívül azt fogjátok mondani, tartson marhát; hisz miképp használhatná egyébiránt rétjét s legelőjét, melyet földesura azért adott, mikint szolgálná le úri tartozását, melyre ha saját vétke miatt (mint ez esetben, ha marhákat tartani nem akarna) nyilván elégtelen, telkétől elmozdíttatik, s végre mire vetné ki a nemes vármegye adóját, melynek nagyobb része, a magyar nemzetgazdászati elv szerint: „Onus non inhaeret fundo" a marhát terheli. A negyedtelkes gazdának tehát marhát kell tartani; de tekintetbe vettétek-e, hogy helyzetében hacsak két ökröcskét tartana is, azokat az egész éven át saját gazdaságában nem használhatja.

Ha a négy hold földet, melyet őszi s tavaszi nyomásában évenkint megmunkál, háromszor szántja, szánt 12 holdat. Tegyük fel, hogy minden hold szántására 2 napra volna szüksége, habár mindenki tudja, ki a gazdasághoz csak legkisebbé ért, hogy egy ekés - főképp ha magának szánt - 1 holdat egy nap alatt könnyen megszánthat.

A negyedtelkes gazdának e szerint szüksége leend szántásra legfellebb 24 munkanap. Tegyük fel, hogy szénája behordására s földeinek trágyázására szinte 24 napra volna szüksége; mi ismét sokkal több, mint tapasztalás szerint felvehetnénk. Ökreit gazdaságában 48 napig fogja dolgoztatni, vajon célszerű-e, hogy e munka teljesítésére ökröket tartson, melyeknek megszerzése összes pénztőkéjét felemészti, mikért sokszor adósságba veri magát, mik miatt, ha megszerzé, a megye által azonnal nagyobb teher alá vettetik?

Jobbágyainknak ezen osztálya (s mily számos ezen osztály!) oly helyzetben van, mely alatt a legnagyobb szorgalom s takarékosság mellett is, gazdaságának célszerű folytatására nem képes. S ugyan van-e valami egyéb viszonyaiban, mi őt e szorgalomra serkentené?

A robot és úri munka egymaga nem a tunyaságnak iskolája-e már? És ha a jobbágynak helyzetét áttekintjük, nem látjuk-e, mikint mindazon eszközök, mik által szorgalma elfojtathatik, felhasználtattak, és semmi olyan, mi őt iparkodásra buzdíthatná? - A köz- és földesúri terhek mind az iparkodót terhelik.

A megyei - quia onus non inhaeret fundo - ingóságait s egyszóval minden iparát a legnagyobb adó alá veti. A földesúr annyival több kilenced- s tizedet szed parasztjaitól, minél szorgalmasabban mívelik földeiket. Csaknem mintha a szorgalom büntetésre tartatnék érdemesnek a hazában.

Földmívelésünk - legalább annak azon része, melyre figyelmünket jelenleg kiterjesztjük, azaz: *az úrbéri földek mívelése* - a lehetőségig legnyomorúbb állapotban pang. Egy kis számolás után meggyőződhetünk, mikint a negyedtelkes jobbágy földéből el nem élhet, s így valóságos proletárius, s ki tagadhatja, mikint mindezt úrbéri viszonyainknak köszönhetjük?

A pauperizmusnak még két okát hoztuk fel: *a tőkék és hitel hiányát s a tudatlanságot*.

Szükséges-e, hogy miután jobbágyaink nyomorult helyzetét - úgy hisszük, elég világosan - bebizonyítottuk, az elszegényedés e két tényezőinek hazánkbani létezését hosszasan bizonyítgassuk? Ti, kik panglossi lelkesüléssel a magyar földmívelőnek helyzetét oly virágozónak festitek, menjetek ki faluinkra, s mondjátok: a gazdaság célszerű folytatására szükséges tőkét akár marhában, akár szükség esetére eltett termesztményekben, hányadik parasztházban találtatok? Egy rossz, néha egy középszerű termés, egy marhadög, mely jármos ökreit elragadta, örökre tönkre teszi vagyonosabb parasztjainkat is, kik ha kölcsönre szorulnak, azt csak a legembertelenebb uzsora, 100, sokszor 200 s még több percent évi kamat mellett találhatnak. Menjetek *ez elkorcsosodott, elbénult s elidomtalanodott faj közé*, miknek földmívelőinket

nevezni jónak láttátok, s mondjátok, azon *tudatlanság*, mely közötte létezik, s melynek megszüntetésére ti legalább eddig semmit nem tettetek, nem volna-e már önmaga elég a nyomornak előidézésére?

Láttuk ezek szerint, hogy mindazon okok, melyek más nemzeteknél a pauperizmus fő tényezőinek tekintetnék, nálunk is, s pedig nagy részben, mint úrbéri viszonyaink következményei, léteznek.

Több egyén keresi élelmét a földmívelés által, mint melyet az ipar ezen ága *jelenleg* haszonnal elfoglalhat.

A földbirtok - főképp az úrbéri - feldaraboltatott.

A föld célszerű mívelésének számos akadályok gördíttettek elébe.

Tőkék és hitelek hiányoznak.

Alsóbb osztályaink között szomorú tudatlanságot találunk.

Pauperizmusnak sietünk elébe. Sok van, mi hazánkban Irlandra emlékeztet. Egész népességünk kizárólag a földmíveléssel foglalkozik, földbirtokunk nagy része oly egyének kezében van, kik jövedelmeiket a külföldön költik el, s ha a létező veszély óvszereiről nem gondoskodunk, Európa nemsokára egy második koldus népet láthat nemzetei között, melyet külföldön lakó arisztokraták, és ha nem vigyázunk, tőzsérek is bírnak.

Mi e bajok első óvszeréül a közös teherviselés elvének elfogadását jelöltük ki.

A másodikat csak úrbéri viszonyainknak, egy, mind a földesúr, mind jobbágya érdekeit tekintetbe vevő örökváltság általi megszüntetésében kereshetjük.

Mit a nyomornak, nem pillanatnyi enyhítésére, de annak a jövőben elkerülésére még ezeken kívül szükségesnek tartunk, arról máskor szólunk.

TEENDŐINK

I

Miután gróf Széchenyi István *Politikai Program*-ja megjelent, több részről csodálkozás jelentetett ki, hogy lapunk ezen érdekes röpiratról még nem nyilatkozott. Kivéve azokat, mik csak pártunk egyes személyeit illetik, a könyvnek valódi tartalma azon meggyőződés kifejezésében keresendő: *„hogy hazánkban minden kiből sarkaiból, ha az ellenzék most többségre vergődhetnék, mi mostani körülményeink között egyenesen hazagyilkolásnak tekinthető”* (158. lap). Egyedüli válaszunk erre csak az lehet, ha tisztán előadjuk mindazt, mit pártunk teendőinek ismer; csak ha ezt tettük, ítélheti meg mindenki, vajon sarkaiból kiből-e hazánkban minden, ha pártunk működéseiben nem akadályoztatik. E cikkelyek fogják magokban foglalni válaszunkat, mellyel az igen tisztelt grófnak tartozánk, s mire ő maga munkájában világos szavakkal felhív. A nemes gróf ti. maga *„kéri, hogy ne kíméltessék; mert korántsem fekszik szívén annyira az, hogy ellene senki ki ne keljen, mint a valónak kitüntetése, mi nélkül nincs ránk nézve üdv.”* Teljesíteni fogjuk e kérést nem azáltal, hogy ellene kikelünk, mert hisz gróf Széchenyi múltja, s hisszük, jövője is, a szabadság ügyével feloldhatatlanabb kapcsolatban van, hogysem tőle legőszintébb tiszteletünket csak egy percig is megvonnók - de azáltal, hogy a dolgok valódi állásának kitüntetésén dolgozunk.

A tisztelt gróf *nincs az ellenzék tábora ellen* (40. l.), mit alig remélhetnénk, miután a 10. lapon elmondá: hogy e tábor *„nemcsak hasznot nem hajt a honnak többé, de mind az alkotmányt, mind a nemzetiséget oly bajokba s oly kétes állapotba süllyeszthetné, mikből azután egy isten sem menthetné meg fajtánkat”*; a tisztelt gróf *nem becsmérli az ellenzéket* (40. l.), mi csakugyan több, mint mit azon párt érdemel, melynek eljárása, a t. gróf szerint *„uralkodási vággyal egybeszőtt gyermekies dac; lovagiasság körüli emésztetlen ideák, s végre hazai viszonyaink fel nem fogásának eredménye”* (77. lap); sőt a tiszt, gróf (147. lap) kimondja, világosan: miként felfogása szerint *„a nemzet egy részének tekintetet érdemlő ellenzéki osztályba szükség alakulnia. Mert oppositionalis ellenőrség nélkül a legfőbb cél is vajmi könnyen viseli az önkény színét”*, mit ismét nem várhatunk, miután a 37. lapon *„minden magyarnak, ki nemcsak frázisokkal és szemfényvesztésekkel, de tettleg jobban szereti a hazát, mint saját magát, szoros kötelességül tétetik mindent elkövetni, hogy a magyar ellenzék túlsúlyra ne emelkedjék.”* A nemes gróf ellen nekünk ellenzékieknek tehát nem lehet panaszunk, *„ő mindazon értelmet, elszántságot, aktivitást és hazafiságot, mely az ellenzékben létezik, korántsem kívánja kisebbítni, zsibbasztani vagy éppen megtömi; hisz nem hagyta el Istene, hogy magyar létére, mintegy öngyilkosként a magyar oly nagy részének erejét és lelkesedését iparkodnék kisebbíteni, fagyos vízzel leönteni. Ily rossz számítás vagy ilyféle bűnös szenvedély soha nem fért hozzá, nem, de ilyes csak egy pillanatig sem villant agyvelején keresztül.”* (40. lap). Alkotmányos úton minden haladás csak két párt ellentéte által eszközölhető, melyet az emberi test két lábához hasonlíthatunk, melyeknek feladatuk egy, s csak más helyzetük különböző. Valamint egy láb a testet, úgy egy párt alkotmányos közállományt nem tarthatna fel, a test mindkettőre támaszkodik, s csak úgy haladhat, ha mindenik a másikat megelőzni iparkodik. Különböző oldalakon haladnak előre, de a látszólag egymástól eltérő törekvés egy célhoz vezet. Gróf Széchenyi igen jól tudja ezt, maga felhozza, hogy *„minden, mi alkotmányos országban oppozicionális ellenőrség nélkül történik, csaknem mindig magán hordja az értetlenség szagát”* (147. lap); nem hogy az oppozíció minden súlyát veszítse el, hanem csak hogy *túlsúlyra ne emelkedjék*: ez kívánata; politikájának rövid összlete, melynek követésére minden magyart, ki nemcsak frázisokkal és szemfényvesztésekkel, de tettleg jobban szereti a

hazát, mint saját magát, ünnepélyesen felszólít. Kivitele tulajdonképp ebben áll: minden magyar álljon résen, vigyázzon jól a körülötte történőkre, ha az ellenzék sorai valahogy annyira gyérülnének, hogy az ellenőrködési tisztének nem felelhetne meg, mert oppozicionális ellenőrködés nélkül alkotmányos országban minden az önkény színét viseli magán, az illető jólelkű magyar fordítsa oda törekvését, hogy az ellenzék ne vesszen ki, s annak legalább magva tartassék fenn, ha ellenben azon veszély fenyegetné a hazát, hogy az ellenzék túlsúlyra emelkednék, akkor, mivel ily állapot a hazát okvetlenül sírjába döntené, a lelkes magyar „ne respublica detrimentum capiat", forduljon hamar az ellenfélhez, s pártolja a kormányt; s ámbár mi a szerepet, mely az ellenzéknek e politika elfogadása mellett jutna, igen kedvezőnek nem tarthatjuk, ámbár annak praktikus kivitelét nemigen tartjuk lehetségesnek, s nem is hisszük, hogy az európai súlyegyen elméletének ezen alkotmányos alkalmazása politikai szilárd jellemek kifejtésére célszerű eszköznek nevezhető, mint mondtuk, még sincs panaszunk gróf Széchenyi ellen. Miután azonban mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy a tisztelt gróf csakugyan *nem volt képes oly tisztán adni elő nézeteit, hogy azok félreértésre ne adjanak okot* (40. lap), miután nekünk úgy látszik, hogy a magasabb politikában nem járatos s mindent egyszerű magyar eszök szerint ítélő egyének a „Politikai Program" szavai által felhíva érezhetnék magokat, hogy azon pártot, mely *„folytonos és keserű agitációi által semmit nem hagy használatlanul, hogy e hazára gyásznapokat hozzon"* (58. lap), melynek része *„nyílt lázadás ormán áll"* (65. lap), és ha többségre vergődik, a hazát sírba dönti, lehetőségig üldözzék, sőt szükség esetében ledorongolják: elkerülhetetlen szükséggé vált, hogy ennyi vádak ellenében elmondjuk mentségünket, mely, mint hisszük, szándékaink egyszerű elősorolásában fekszik.

Politikai elleneink nyíltan kimondák szándékaikat: *leszavazni mindent, mi az ellenzéktől jő:* ez feltételök. Konzervatíveink krédóját ismeri mindenki, s főképp mi nem panaszkodhatunk nyíltságuk ellen, miután tudva a kérdéseket, miket kitűzendünk, s miknek leszavazása elleneink feladata leend, még jobban ismerjük náloknál az állást, melyet elfoglalandnak. Illő, hogy e példát kövessük, s miután elleneink nemcsak szándékaikat, hanem ritka nyíltsággal azon országos taktikát is előnkbe adták, mellyel magoknak az egyes megyékben többséget akarnak szerezni: mi is nyíltan s tartalék nélkül bevalljuk azt, mit a jelen körülmények között tenni akarunk.

Közéig a pillanat, melyben törvényhozásunk összehívatván, azokra nézve is, kik a politika naponkénti súrlódásaiban részt venni nem szoktak, legszentebb kötelességgé válik választásaik által lényeges befolyást gyakorolni hazánk közdolgaira. A pártok állásának következménye, hogy ily pillanatokban mindent elkövetnek, mi által soraikat megerősíthetik. Jól ismerjük az eszközöket, mik erre használtatnak. - Nagyszerű ígéretek, az ellenfél gyanúsítása, egyes valamely politikai felekezethez tartozó egyén hibáinak az egész pártra való kenése, minden használtatik ily pillanatokban, s ha a tapasztalás szerint ítélünk, általános választás előtt, maga a lelkiismeret s a becsület többet látszanak engedni, mint szigorúságukról föltehetnők. Mindezen eszközökhez mi nyúlni nem fogunk. Teljes meggyőződésünk szerint, mely legalább éppoly őszinte s természetes, mint az ellenkező, melyet gróf Széchenyi kimondott, a haza érdeke azt kívánja, hogy a jövő országgyűlésnél az ellenzék legyen többségben; de éppen mivel ez meggyőződésünk, nem kétkedünk ügyünkön, s csak elveink s szándékaink leplezetlen bevallásában keressük hatalmunkat, s ha ezzel élhetünk, nyugodtan elvárjuk a napot, melyen politikai elleneinkkel a választások terén megmérkőzendünk.

Nem ignoráljuk elleneink hatalmát s tevékenységét; de nem kétkedünk, hogy a nagy kézpróbánál[11] az üres kezek, melyek mellettünk emelkednek, nem fognak kevesebbségben lenni.

[11] Angliában a választás úgynevezett kézpróbával kezdetik meg: ha a választók egy része, felszólítva, valamely kijelölt mellett nem emel kezet, a dolog szavazatra kerül.

II

Mielőtt teendőinkről szólunk, legyen szabad némely dolgokat pártunk nevéről elmondani. A név, melynek választása többnyire nem magunktól függ, nem látszik oly fontosnak, hogy arról hosszasan szólni érdemes volna. Pártoknál, mint egyeseknél, csak históriai reminiszcenciák vagy annak, ki valamely nevet visel, állása szerzi meg a név becsét; miután azonban honfitársaink egyik legjelesbike az ellenzéki nevet, mellyel élünk, állásunk következetlenségének bebizonyítására használta fel, jó, ha e részben a fogalmakat kissé tisztába hozzuk.

„Az ellenzék vezetni akar, az ellenőri szerep mellett e mozgalomadásnak is ő akarja viselni szerepét, »mily idétlenség«, ha ugyanazon egy testület vezetni s ellenőrködni akar egyszersmind, vagy más szavakkal: ha ugyanazon egy testület törekedik viselni mind a kormány, mind az ellenzék szerepét egyúttal. Mi nem egyéb, mint a zsarnokság ideálja, egy, több vagy sok kezekben” - így szól gróf Széchenyi István, legújabb politikai munkájának - melyet Politikai Programnak nevezett - 13. lapján, s ha az egész munkát figyelemmel végigolvassuk, ez tulajdonképpen azon tengely, mely körül az egész forogni látszik. *„A mostani ellenzék csatatervezete nemrégiben gravaminális politikának neveztetett* (23. lap), *s nem helytelenül, mert ez azon egyedüli, mely az ellenzék szférájába való. Azon pillanatban, mikor ebből a cselekvés, vagy más szavakkal: a kormányzás mezejére kilép az, tüstént felforgattatik a státusrendszer”;* minek azután szoros következménye: *„hogy minden magyarnak, ki nemcsak frázisokkal és szemfényvesztésekkel, de tettleg szereti jobban a hazát, mint saját magát, szoros kötelessége, mindent, mi lélekismerettel és becsülettel nem ellenkező, elkövetni, hogy a magyar ellenzék túlsúlyra ne emelkedjék.”* (37. lap). Az ellenzék nem vezethet, lényege negáció, mit keres a pozitivitás terén. Ez gróf Széchenyi István Politikai Programjának - mennyire a munka címe tárgyával foglalkozik - rövid kivonatja.

S ha az ellenzéki nevezetet szó szerinti értelemben vesszük, a tisztelt grófnak tökéletesen igaza van, csakhogy e név soha senki által szó szerinti értelemben éppoly kevéssé nem vétetett, mint a konzervatív vagy bármily más pártelnevezés, s hogy ez által a Politikai Program okoskodásainak nagy része alig tekinthető szójátéknál egyébnek. Igen ügyesen választott, igen elmésen kivitt szójáték, megengedjük, de szójátékok politikai vitatkozásoknál éppoly keveset bizonyítanak, mint azon nagy hangú tulipános frázisok, melyek ellen a tisztelt gróf már többször méltó ellenszenvét fejezte ki.

Hogy az ellenzék egyszerre a pozitivitás és negáció terén nem állhat, hogy oly országban, hol valóban alkotmányos élet van, a dolgok vezetése az ellenzék feladatához nem tartozik: ki fogja ezt tagadni? De ki következtetheti ebből, hogy mivel pártunk szinte ellenzéknek *neveztetik*, egészen különböző alkotmányos viszonyok alatt pártunknak egészen hasonló állást kell elfoglalnia?

Alkotmányos országban szükséges, hogy ellenzék legyen, ezt halljuk sokszor. Ezen frázis nem annyira politikai bölcsesség, minőnek árultatik, mint inkább egy igen egyszerű ténynek kifejezése, mi más szavakkal ugyanaz, mintha mondatnék, hogy egy országnak minden lakói kormányzási tárgyakra nézve egy véleményben nem lehetnek, s e részben alkotmányos és nem alkotmányos országok csak annyiban különböznek egymástól, hogy az utóbbiakban az ellenzék nézeteivel szabadon nem léphet fel; de ebből az következik-e, hogy a világ bármely országában létezhetik párt, mely kizárólag csak a kormány fölötti ellenőrködést tűzte volna ki feladatául, s nem egyszersmind pozitív elvek körül egyesülne? - Ellenzék van, s fog létezni a világ minden alkotmányos országában, de az ellenzék név csak a párt pillanatnyi állását fejezi ki, a párt lényege, mi őt minden más pártoktól megkülönbözteti, mindig mélyebben fekszik;

az ellenzéki jellem nem létének alapját képezi, hanem csak a körülmények következménye, s ezekkel együtt előbb-utóbb mindig változik, s vajon nem áll-e ez Magyarországra nézve is?

Gróf Széchenyi István nézete szerint hazánk Európa minden egyéb alkotmányos országaitól oly különböző helyzetet foglal el, hogy ezen viszonyokat még összehasonlítani sem lehet. *„A mi ellenzékünk semmi esetre nem fog ülni a kormány székébe, a kormányt viszont* (természet szerint azon férfiak értetnek, kiket most a főbb kormányi hivatalokban látunk) *a legerősebb fantáziai tehetséggel sem képzelhetni a mi ellenzéki padainkon”* (23. l.). A tisztelt grófnak, ki egy helyen (a 42. lapon) igen szépen azt mondja, *„hogy belőlünk magyarokból, ti. jobb részünkből lehet ugyan csinálni »semmit«, de alkotmánytalant faragni csakugyan nem lehet”*, az idézett helyen pedig minden valódi alkotmányosság szükséges föltételét oly valaminek hirdeti, mit nálunk magyaroknál csak képzelni is a legerősebb fantázia sem képes, úgy látszik, a magyar nemzet alkotmányosságáról igen különös fogalmai lehetnek, s ha e tárgyat bővebben meggondolja, talán mégis át fogja látni maga is, hogy midőn a magyar ellenzék egyedüli feladatának a kormány iránti ellenőrködést állítá, kissé csalódott, annyiban legalább, amennyiben egész történetünk három század óta ennek ellenkezőjét bizonyítja. Ha e részben a magyar s más alkotmányos nemzetek ellenzéke között különbség van, az inkább abban keresendő, hogy a személyes kérdések az ellenzék irányát nálunk ritkábban határozták el, s hogy azon elvek kivitelében, mik körül pártunk csoportozott, sokkal kevesebb változékonyságot találunk, mint bárhol a világon, minek bebizonyítása végett csak a vallásos szabadság kérdésére hivatkozunk, mely pártunknak három századig fő egyesülési pontját képezé.

Nemzetiség, alkotmányos szabadság s törvényes függetlenségünk, fenntartása s kifejlesztése: ezek voltak századon át az ellenzéknek célai. Ha nevünk, mely csak negációra mutat, ezzel látszólag ellentétben áll: hála Istennek, nem ma lépünk fel a közélet mezején, honfitársaink meg fognak ismerni ezentúl is régi nevünkről.

III

Nemzetiség, alkotmányos szabadság s törvényes függetlenségünk fenntartása s kifejtése: ezen célok körül egyesült pártunk; az ellenzéki név s eljárás csak helyzetünk következménye. *De ha az ellenzék nem tiszta negációban keresi működéseinek egyedüli feladatát, miként történhetik, hogy ugyanazon egy párt mégis szüntelen ellenzésben áll, hogy a kormány annyi változásai után ellenzéki lenni meg nem szűnt?* Ez azon kérdés, mely elleneink szokott lojalitásával valószínűleg azért hozatik fel szüntelen újra, mert senki sem ignorálhatja, hogy rá kimerítőleg felelni nem lehet. Kísértsük meg azonban még egyszer.

Nem volna-e szabad mindenekelőtt a kérdést megfordítanunk, s minden alázatossággal annak előadására szólítani fel elleneinket: miként történik, hogy miután a kormány jelenleg, a konzervatívek szerint is, egészen új irányban működik, mégis ugyanazon párt sereglik zászlói körül, mely előbb is pártolását tűzte ki célul? Hogy a kormány iránya változott, a *B. P. Híradó*-ban számtalanszor s csak nemrég 589. számában is olvastuk; gróf Széchenyi Politikai Programjában ezen meggyőződésre építi minden okoskodásait; nem csodálatos-e, hogy a kormány pártolóinak személyzetében oly kevés változás történt? Új elvek alkotmányos országokban új pártokat szoktak előidézni, csak nálunk nem történik változás. Fejtessék meg a rejtély, mi kíváncsiak vagyunk rá.

De szóljunk magunkról.

Az oppozíciónak okszerűsége kettős meggyőződésen alapszik.

Az első: hogy a hazának jelen helyzete nem kielégítő.

A második: hogy a mód, mi szerint a közdolgok kormányoztatnak, nem célszerű, s némelyek azok közül, kik a kormányzással megbízattak, a nemzet egy részének bizodalmát nem bírják.

Reméljük, szavaink nem fognak félremagyaráztatni. Valamint alkotmányos országban senki sincs, ki a közélet pályáján minden polgárok bizodalmával bírhatna, s míg elveihez hív marad, az ellenkező véleményűek pártolására számolhatna, úgy e politikai bizodalmatlanságnak kijelentése nem foglalhat magában semmi sértést, s tulajdonképp más szavakkal annyit jelent, mintha mondanók, hogy egy bizonyos férfiútól következetességet várván, elveit a magunkéinak vallani nem akarjuk. E politikai bizalmatlanság megfér avval, hogy ugyanazok iránt a legnagyobb bizodalommal viseltessünk, hogy azokban - mennyire első politikai föllépésök óta változatlanul meggyőződéseiknél maradtak, tiszteljük a szilárdságot, mely ellen küzdenünk kell.

S most kérdjük, vajon oly nehéz-e az ellenünk felvetett kérdésre felelni? A múltra nézve nem szükség szólnunk. Gróf Széchenyi Politikai Programja 25. lapján világosan kimondja az okot, mely miatt hazánkban mindig erős ellenzék létezett, a *B. P. Híradó* 589. számában maga sem rosszallja annak előbbi működését. Csak e jelenre fordítsuk figyelmünket, kérdjük: vajon a haza jelen állapota kielégítő-e? vajon nekünk, kik eddig az ellenzékkel álltunk, lehet-e bizalmunk a kormányhoz?

S ugyan mily állapotban látjuk hazánkat? *„Beteg honunk sínylő, lázas, s ekképp az egészet tekintve, éppen ki nem elégítő állapotban van a monarchiával összeházasítva”* - így szól gróf Széchenyi a Program 42. lapján. - S ugyan kérdjük, mi megelégedhetünk-e ily helyzettel. *„Valóban vérzik a becsületes s a nemzet fejlődését őszintén szomjazó embernek szíve ily látmányon, s hol oly roppant a fejlődhetés, oly tömérdek a kincsforrás, s mégis annyi a fejletlen, annyi a maga magát emésztő kincs, ott lehetetlen ily kérdésre nem fakadnia: vajon ennek így kell-e lennie, s ez nem lehetne-e másképp?”* (Prog. 24. l.), s vajon csak az ellenzéknek nem lenne szabad e kérdésre fakadnia, vajon csak neki volna tiltva elkövetni, saját meggyőződése szerint, mindent, hogy ezen oly szomorú állapot valahára megváltozzék? Gróf Széchenyi az ellenzék soraiból intézte e kérdéseket először nemzetéhez, szavai az ellenzék sorai között találtak visszhangra, midőn saját kérdéseire, mint férfihoz illik, tettekkel felelt, az ellenzék táborában találta társait, s ha az egyszerű kapitány, kinek szavára húsz év előtt egy nemzet jobbjainak egész serege megindult, s kit mi is örökös kapitányunknak hivénk, most viszonyainkat megváltozottaknak hiszi, s bajaink orvoslását más eszközöktől várja, bámulhatja-e valaki, hogy midőn állapotunk nem változott, mi tétlenségbe visszavonulni nem akarunk, ha azon úton tovább is megmaradunk; mely út állandó követésének *„köszönhetni”*, mint gr. Széchenyi mondja, *„hogy megvagyunk, és mint magyarok vagyunk meg, és habár egy igen fejletlen alkotmányt, de azért ilyest mégis bírunk?”* (16. lap).

De hát mért nincs bizodalmatok a kormányhoz? Így szólnak elleneink. *„Volt idő, midőn a kormány legfőbb irányzata nemzet- és alkotmányellenies volt, s ekképp nem vala egyéb, mint kötelesség ellenzékileg kiállni a gátra”* - így szól gr. Széchenyi a 27. lapon, - de e napok elmúltak, *„a kormány felhagyott alkotmány- és nemzetiség-kivetkeztetési tervével, vagy legalább oly következetes szisztémával nem eszközli azt többé, mint tevé azelőtt”* (l. 41.); miért hát ennyi bizalmatlanság? miért nem fordítjuk hasznunkra *„a kormány hatalmát, előnyeit s mindenekelőtt jó szándokát nemzetiségünk s alkotmányunk kifejtésére”* (10. l.), miért maradunk meg ellenzésünkben *„most, anélkül, hogy csak legtávolabbról is tudnók, mit fog a kormány jövő országgyűlésén kitalálni”* (68. l.). A *B. P. Híradó* 589. számában ünnepélyesen kinyilatkoztatja, hogy *„századok óta nincs kor, mélyben a kormány, törvényszerűség, nemzetiség és alkotmányosságbeli megbarátkozás dolgában szebben állott volna, mint éppen*

most”, s mi miért nem csatlakozunk hát tartalék nélkül a kormányhoz, miért nem szavazunk általános bizodalmat most, nyugodtan elvárva a tálalás nagy óráját, mely után oly dicső lakoma ígértetik? Hisz jelen vitatkozásaink csak a szakácsok jó kedvét és saját étvágyunkat ronthatják meg, ebéd előtt ildomos magyar ember pihenni szokott.

Legyen szabad e kérdésekre felelni. Felfogásunk szerint, az egyetértést, mely minden sikernek első föltétele, mind a pártok, mind a nemzet s kormány között csak az segítheti elő, ha egymás közötti méltánylattal, de egyszersmind férfias nyíltsággal mondja ki mindenikünk nézeteit. Azon leszünk, hogy ezt tehessük.

Mindenekelőtt *„keblünkbe nyúltunk:”* - mint azt gr. Széchenyi a 156. lapon tanácsolá, s kinyilatkoztatjuk becsületünkre, hogy ott: *„irreconcilibilis gyűlöletet a kormány iránt”* nem találtunk. A végrehajtás szerkezete nem felel meg kívánalmainknak, azon egyszerű oknál fogva nem, mert azt az alkotmányosság eszméjének megfelelőnek nem hisszük; teljesen meg vagyunk győződve, hogy e szerkezet a dolgok nyugodt kifejlődése által változni fog; de tudjuk azt is, hogy e változás egy napnak míve nem lehet - s hogy más alkotmányos nemzetektől különböző helyzetben állván, pártolásunkat vagy ellenzésünket személyekhez kötnünk nem lehet. Vannak e hazának bajai, melyeknek orvoslása el nem halasztható, *s az ellenzék sértené kötelességét, ha azt, mit a hazára nézve jónak tart, ellenezni akarná, csak azért, mivel az a kormány által indítványoztatott*. Nem a kormánnyal megbízott egyes személyek elleni indulat, nem ellenzéki viszketeg s rosszallási vágy az, mi sorainkat összetartja; függetlenség s nemzetiségünk megőrzését, alkotmányos szabadságunk védelmét s kifejlesztését tűztük ki célunkul; minden, mi e célokhoz közelebb vezet, jöjjön az bárkitől, általunk pártoltatni fog; s ha gróf Széchenyi jóslatai helyesek, a jövő törvényhozás be fogja bizonyítani, hogy Foy nagy szava: „on ne s’appuit que sur ce qui resiste”, igaz nálunk is. A kormány legüdvösebb szándékai, mindaz, mit ha keresztülvitt, neki a nemzet örök hálját biztosítja, csak úgy vitethetik keresztül, ha vele az ellenzék kezet fog, s a tapasztalás meg fogja mutatni, hogy nem rajtunk múlik, ha ily dolgok - minő például az adó - elmaradnak.

Ez határozott szándékunk, melyet ünnepélyesen kimondánk, anélkül, hogy azon 600 ellenzéki tag közül, kikről a *B. P. Híradó* 589. számában szól, csak egy találkozott volna, ki annak ellentmondana; de tehetünk-e többet? Gróf Széchenyi István, kinek *„a kormány - az igaz egy kissé későn - roppant munkát rakva, vállaira, hatása körét tágítni szíveskedett; mit azonban még látni fogunk”* (48. lap), a kormányhoz oly közel áll, hogy annak szándékait tökéletesen ismerheti, - s hogy a felvett hasonlatnál maradjunk, a konyhában forgolódva, mindazon jóízű étket, mely reánk vár, előre ízlelé, a *B. P. Híradó* is beavatott talán a jövő titkaiba, s atticus savát azért nem pazarolja cikkeiben, mert rá a főzésnél szüksége van; de mit tegyünk mi, szegény ebédre hívott vendégek, kik még az étlapot sem láttuk, kik a kormánytól oly távol állunk, hogy, mint a *B. P. Híradó* 589. számában nagy szomorúságunkra olvastuk: *„arra, hogy a kormányzás részesei legyünk*, mint a *B. P. Híradó* vezére tudja - *hivatva nem vagyunk, sőt nem is lehetünk”*, mit tegyünk mást, mint aggódni, miben keressünk okot azon bizodalomra, mely tőlünk kívántatik? - Gróf Széchenyi a bizodalom okát abban keresi, mert a kormánynak eddig szándékai kitálalására ideje nem volt. Jele, hogy a nemes gróf oly viszonyokban élt, melyek között, ha az ebéd órája ütött, s még tálalva nincs, erősebb argumentum arra, hogy a jó ebéd jőni fog, alig lehet; de vannak viszonyok, hol ily okoskodás mellett éhen is maradhatunk, s a magyar ellenzék eddig ilyenek között tölté napjait.

Bizodalom csak meggyőződésnek lehet következménye, ez csak tapasztalásokon alapulhat, s anélkül, hogy valakit sérteni, vagy a kormány jó szándékait gyanúsítani akarnók, kérdjük: mik azon tapasztalások, mikből következtethetnők: hogy a kormány, mint azt némelyek állítják, egészen új irányban működik? Nemzetiség tekintetében állásunk kedvezőbb, mint annak

előtte, a kormány, úgy látszik, alkotmányos formáinkkal is jobban megbarátkozott, de ezen örvendetes változás, melyet el nem ismerni igazságtalanság volna, nem tegnap óta tűnik fel. Tisztelet, becsület, de igazság is: ha nemzetiségünk erősben áll, azt nem az 1847. évnek köszönjük, ha alkotmányunk oly eszközök által, mint 1823-ban vagy 1839 előtt nem támadtatik meg, a három évi időszak, mely az 1843-i országgyűlést megelőzte, nem vala e tekintetben a jelennél rosszabb; s mi, kik 1843-ban az ellenzék soraihoz tartoztunk - tartoztunk pedig azért, mivel a nemzetiségnek a nyelv diplomatikus használatra emelésén kívül még más támaszai kívántatnak, mert az alkotmányosság formáin kívül az alkotmányosságnak még lényege is van, melyet elismerve nem láttunk -, mi, ellenzék emberei kérdjük: ugyan miért foglaljunk el más állást most 1847-ben, mint melyet három évvel ezelőtt elfoglaltunk? - Hol van a sérelem, mely azóta orvosoltatott, hol van a biztosíték, melynél fogva a jövőre nézve törvényeink sérthetetlensége iránt megnyugtatva lehetnénk? Sőt nem történtek-e dolgok az utolsó országgyűlés óta, melyeket pártunk a haza minden törvényhatóságainak gyűlésein sérelmeknek hirdetett, s melyek eszerint mindent idézhettek elő, csak részünkről bizodalmat nem?

Ily viszonyok között mi bizodalmat nem érezhetünk, s valamint alkotmányos ellenőrködési tisztünkkel felhagyni nem fogunk, úgy a haladás vezetését sem hagyjuk magára a kormányra, sőt van egy ok, mely a jelen pillanatban különös éberségre hívja fel sorainkat. S ezen ok - vessünk véget a *B. P. Híradó* bizonytalanságainak, ki soha nem foghatja meg, honnan van, hogy a kormány iránt még mindig bizodalommal nem viseltetünk - ezen ok, mondjuk ki nyíltan, egyenesen azon párt fellépésben s nyilatkozataiban fekszik, melynek a *B. P. Híradó* orgánumaként szólal fel.

Ha a párt, melyről gróf Széchenyi a Program 159. lapján szól, egyszer létezni fog, *párt, mely soraiban mustrát tartva, bár meghagyná is a konzervatív címert, ha tetszik, de e fölébe sokkal kiáltóbb betűkkel még ezeket is tétetné:*

„Reform, progresszió nemzeti és alkotmányos vágásokban, engesztelődés minden hazafiak iránt s mindenekfölött erkölcsi és társadalmi tisztaság, s ha kivált az ekképp reorganizált új testület sokra figyelmeztető zászlójának becsületére is cselekednék mindig” (Széch. Prog.), ha volna ily párt, s ha ezt látnók a kormány körül, ámbár az ebédet tálalás előtt dicsérni, felfogásunk szerint, nem okszerű, sok közülünk talán elenyészni érzene keblében minden bizodalmatlanságot; mint a dolgok most állnak, fájdalom, nincs rá alkalmunk, s azon helyzetben kell maradnunk, melyet előbb elfoglaltunk. - Csak a kormánytól függ, hogy minket e helyzetből kimozdítson. Pirítson el minél előbb, feleljen meg a várakozásnak, mellyel, úgy látszik, sokan tekintenek feléje, s a jövő országgyűlésen nem fogja senki több örömmel hirdetni a kormány győzelmét, mint mi azt, hogy benne csalódánk.

IV

Mint az életben, úgy a politika mezején a nehézség nem a végcélok felkeresésében fekszik. Ki nagy utazásra készül, földabroszaiból s mágnestűjére tekintve, minden nehézség nélkül feltalálja végpontját. A közélet mezején a história e földabrosz, mely szerint minden valódi országférfiú lépteit intézi, s a közvélemény e mágnestű, mely nem szűnő ingadozásai között, bármit mondjanak némelyek, irányát egy-egy korban nem változtatja meg soha, a végcél iránt nem hagy fenn kétkedést. De végcélunkon kívül ismerni kell az utat is, mely hozzávezet, s mint messze útra készülőknek, úgy politikai pártnak, mely haladni akar, legnehezebb, de legszükségesebb feladata a végcélon kívül megismerkedni útjának részleteivel.

A célra nézve tisztában vagyunk magunkkal. De mily úton haladjunk e cél felé? Mielőtt e kérdésre felelnénk, legyen szabad néhány általános észrevételt előrebocsátani.

Sehol nem szólunk annyit következetességről, mint a politika mezején, mégis ritka, kinek ez iránt tiszta fogalmai volnának. Egyéneknél a politikai következetesség kiterjed részletes kérdésekre is. A közéletnek legfőbb kincse, a közmorál, egyes kitűnőbb férfiaktól megkívánhatja, hogy miután egy vagy más kérdés mellett bizonyos módon nyilatkoztak, inkább a közélet mezejéről egészen lépjenek vissza, mint hogy nézetöket megváltoztassák. Bármily kitűnők legyenek oly egyének tehetségei, a közjó ily lelépés által többnyire kevesebbet szenved, mint ha a nép vezetőinek ingatagságát látva, hozzájok való bizodalmától fosztatik meg. De mi egyesekről áll, az nem áll pártokra nézve. Pártok következetességét nem egyes lépései, hanem csak aszerint ítélhetni meg, mennyiben törekedtek egy cél felé. Az alapelveken kívül, melyek általános irányát elhatározzák, számtalan tény van, melyről megfeledkeznie nem szabad, következetességének legfőbb bizonysága sokszor abban fekszik, hogy valahányszor helyzete úgy kíváná, mindannyiszor megváltoztatá állását.

Szükséges következménye ennek: hogy valamint vannak esetek, midőn az egyest, ki pártjától elvált, következetlenséggel vádolni nem lehet, úgy majdnem mindig igazságtalanok, sőt nevetségesek azoknak panaszai, kik, mivel egykor valamely pártnak élén álltak, s anélkül, hogy meggyőződésök szerint változtak volna, tőle elhagyattak, a pártot ingadékonysággal vádolják. Az egyes, ki éltének határát nem ismeri, jól cselekszik, ha a legszorosabb következetesség után törekedve úgy intézi dolgait, hogy bármily órában hal meg, nem hagyva jelleméről a legkisebb kételyt maga után, tisztán, mint férfihoz illik, feküdjék sírjába; a pártnak igazolása a sikerben fekszik, továbbra számolhat, más eszközökhez nyúl, s miután az elv, mely szerint cselekvéseiket intézik, ily különböző, miként ne történnék sokszor, hogy a párt s legszilárdabb követői, bár mindkettő szoros következetességgel jár, nem válnának el sokszor egymástól.

Következik ebből ezenfelül, hogy valamely párt látszólag egészen megváltoztathatja irányát, anélkül, hogy következetlenséggel vádoltathatnék, sőt, hogy két egymással ellentétben álló pártok egészen felcserélhetik szerepeiket; s azon párt, mely a fennálló alkotmányt egykor védelmezé, később ellene fordul, s azokkal küszködik, kik azt elébb megtámadák, s most védelmében buzognak; anélkül, hogy azért akár az egyik, akár a másik pártnak nézetei a végcélok iránt megváltoztak volna.

Következik végre, hogy ugyanazon párt, ugyanazon egy időben, egészen különböző, sőt néha látszólag ellentétben álló elvek szerint intézheti cselekvéseit, egészen históriai alapon állva egy helyen, tisztán elméletin a másikon, konzervatív némely kérdések iránt, haladó másokban, s ismét következetessége felett csak az határoz, mennyiben segítik elő e különböző állások végcéljait.

Mindezeknek saját alkotmányos kifejlődésünkben találjuk példáit. 1825-ben az ellenzék, mint e haza konzervatív pártja lép fel. Feladata: egész épségében fenntartani alkotmányunkat. Az ellenzék a nemzetet még a nemességben találja, ennek kiváltságait védi, ezekben védi szabadságát. 1832-ben az ellenzéknek iránya megváltozott. Alkotmányunk védelme fő gondját képezi még, de e feladás mellett egy újat látunk, mely mellett napról napra növekedő buzgóságot tapasztalunk. Nemcsak a nemesség, a nép alsóbb osztályainak érdekei említtetnek. Elvek, melyek egykor Gustermann- s Piringertől kimondatva, oly hatalmas fergeteget idéztek elé, csaknem alapelvekként fogadtatnak el immár, beszédek, melyek egy országgyűléssel előbb elmondhatatlanoknak látszottak volna, tapssal fogadtatnak, és az ellenzék, mintegy akaratlanul a kor szelleme s viszonyaink által kényszerítve, egészen új téren áll. 1839-ben minden arra látszék mutatni, hogy pártunk egész ereje sérelmi küzdelmeiben fog felemésztetni, s mégis nem történt-e haladás terén még nevezetesebb előlépés; míg utósó országgyűlésünkön - ez, anyagi eredményekben látszólag oly csekély, de az eszmék kifejlődésére epochalis törvényhozás alatt - a sérelmi küzdelmek az ellenzék fő- s egyedüli szempontjából,

csaknem mellékes foglalatosságára váltak, s minden erő, minden törekvés a haladás kérdései körül központosult. - S mégis, ki nem látja, hogy az ellenzék ezen egész idő alatt következetesen járt el, sőt, hogy célját kellett volna megtagadnia, ha eljárásában nem teszi e változásokat.

1825-ben függetlenségünk, mely nemzetiségünk egyedüli alapját teszi, csak ily módon őriztethetett meg. A nemesi kiváltság s alkotmányunk annyira össze voltak forrva, hogy az utóbbi s vele minden független kifejlődésünk lehetősége csak úgy őriztethetett meg, ha nemesi kiváltságaink - bármily ellentétben korunkkal - a lehetőleg legnagyobb makacssággal védelmeztetnek. Most helyzetünk változott. A meggyőződés, mire 1832-ben pártunkból egyesek jutottak, általánossá vált. Tudjuk, hogy a nemzetiség, mely a nép nagyobb részére nézve csak megszokáson alapszik, gyönge alapokon áll; tudjuk, hogy oly alkotmányosság, mely csak néhányakra terjeszti áldásait, s nem az igazság elvein épült, fennállásának biztosítékait nélkülözi. Egészen ellenkező irányban haladunk ugyan, mint eldődeink, de nemzetiségünk s alkotmányos függetlenségünk fenntartása: célunk most is, mint húsz év előtt eldődeinké vala, s pártunkat következetlenséggel éppoly keveset vádolhatja bárki is, mint azon férfiakat nem vádolhatjuk aposztáziával, kik 1825-ben az ellenzékhez tartozva - amennyiben csakugyan alkotmányunk épségben tartása vala céluk - e pártot, midőn az egészen más térre lépett által, elhagyák.

Szint' ezt látjuk elleneinknél. Alkotmányos rendszerünk, a híres avitae constitutionis compages, most általok védelmeztetik, a nemesi kiváltságok ellen most táborunkból intéztetik legtöbb megtámadás, s mégis, ha őszinték vagyunk, ki ne vallaná meg, hogy következetesek maradtak ők is, ki tagadná, hogy végcélukra nézve ugyanazt akarják most, mit akkor akartak.

S mi következik mindebből, mit néhányan olvasóink közül doktriner elmélkedéseknek fognak tartani, de mit mi, nehogy félreértessünk, előrebocsátani szükségesnek tartánk.

Következik először: hogy mivel minden pártnak következetessége attól függ, mennyiben törekedik állhatatosan célja felé, e cél iránt tisztában kell lennünk, s azt nem említhetjük elég sokszor. Minél távolabb fekszik az, annál szükségesebb, hogy többször említtessék, s azért felfogásunk szerint hibáznánk, ha csak a jövő pillanat teendőire fordítanók figyelmünket.

Másodszor: hogy gr. Széchenyi igen csalódik, midőn Programja 13. lapján azon meggyőződését fejezi ki: hogy mivel *az órában a rugony és lánc, a gőzönyben a katlan és rendező egészen különbözőleg működik, az ellenzék az ellenőri s mozgalomadási szerepet nem viselheti*. Az ellenzék szerepét mindenkor csak helyzete határozhatja meg. Hogy annak irányában, ki a taktika szót politikánkba behozá, hadi hasonlattal éljünk, valamint hadsereg sem tisztán védelmi, sem tisztán megtámadási rendszert nem követhet, hanem ha végképp semmivé tétetni nem akar, a védelemből sokszor a megtámadásra kénytelen átmenni (minek példáit a nemes gróf már Xenophón hadi történeteiben olvashatja): úgy politikai párt nem létezhetik, mely akár tisztán ellenőrködési, akár kizárólag mozgalomadási szerepet választhatna magának, működése szükségessé teszi mindkettőt.

Harmadszor: hogy éppen azért, minél elhatározottabb valamely párt végcéljaira nézve, annyival kevésbé képes az egyes lépéseket - vulgo sakkhúzásokat - előre meghatározni. Cselekvésmódja nemcsak elveitől, de a körülményektől is függ, s hogy ismét hadi hasonlatossághoz folyamodjunk - mert hisz a harc közéig, s nagy taktikusunk az ellenekhez állva, magunknak kell foglalatoskodni e tudománnyal -, nincs rosszabb taktika, mint ha az ütközettervek nagy taktikusok által, de akkor készíttetnek, midőn a helyzet, melyet az ellenség elfoglaland, még nem ismertetik. Végre következik:

Negyedszer: hogy minden párt elveinek minden következményeibeni alkalmazását tűzi ki ugyan végcéljául, de csak annyiban érti feladását, mennyiben minden lépést, mely őt ahhoz közelebb vezetheti, megtenni el nem mulaszt. Ritka az eset, midőn céljainkhoz haladhatunk, elég, ha ellenkező erők küzdelme között legalább diagonálisban közelítünk hozzájok. S most a tárgyra.

V

A politika - ti. az egyedüli célszerű politika - nem egyéb, mint az egyszerű józan észnek egy egész nemzet viszonyaira való alkalmazása; s kik valamely közállomány dolgaiba befolynak, nem tehetnek célszerűbbet, mintha ugyanazon elvek szerint járnak el, melyeket minden józan egyes ember saját dolgaiban követni szokott. - Áll ez mindenütt, de leginkább alkotmányos országokban. - Ott, hol a közállomány mozdulatai egyesek akaratától függenek, a vezetők néha oly utakon járhatnak, melynek célszerűségét a beavatatlan szem belátni nem képes, a bonyolódott terv, a mesterséges taktika üdvös következésekhez vezethet, a sokaság, vakon engedelmeskedve, öntudatlanul eszközli saját javát. De hol a nép alkotmánnyal bír, ott minden taktikának első kelléke: az hogy a sereg vezetőinek parancsait vakon kövesse, hiányzik; ott minden terv csak annyiban kivihető, amennyiben annak célszerűsége a többség által elismertetik, s minden politika csak annyiban jó, amennyiben mindenki által megérthető.

S mi hát az ellenzék politikája?

A felelet könnyű. Nézzük, mit tesz azon egyes, kinek dolgait gyarapodni látjuk. Ugyanazon elvek szerint fogunk eljárni mi is.

S mit tesz ily egyes?

Ha gyarapodni akar, szükség, hogy figyelmét három dologra fordítsa.

Először arra ügyel, hogy helyzete rosszabbá ne váljék.

Másodszor azon iparkodik, hogy helyzetét, mennyire csak lehet, javítsa.

Harmadszor mindenekfelett biztosítani igyekszik állapotát.

E három rövid szabály magában foglalja az ellenzék egész politikájának sommázatát.

Vigyáznunk kell, hogy helyzetünk rosszabbá ne váljék, azaz: hogy amennyi szabadság őseinktől ránk maradt, s mit mi magunk eddig szereztünk, abból semmit ne veszítsünk, vagy más szavakkal: hogy az alkotmányosság mezején ne tegyünk visszalépéseket. *Ez első feladatunk.*

Mennyiben jelen helyzetünk kívánatainkat nem elégítheti ki, iparkodnunk kell, hogy azt javítsuk; azaz: nem hagyva fel a jelennel, míg annak helye más valami jobb által nem töltetett be, törekedni fogunk e jobbnak elérése után. *Ez második feladatunk.*

És miután minden jólétnek első feladata a biztosság, azon leszünk, hogy ez eddig nélkülözött kincset megszerezzük; azaz: hogy alkotmányos szabadságunkat oly alapokra állítsuk, melyek azt, ha szükség, viharok között is elbírni képesek. *Ez harmadik feladatunk.*

Politikánk, mennyiben ideiglenesen a jelen állapot fenntartása mellett küzd, *konzervatív*. *Progresszív*, amennyiben egy új, kedvezőbb helyzet előkészítésén fárad; *biztosság után törekedő* mindenekfelett, s kik ebben a szerepek összezavarását keresik, s az ellenzéket szívesen csak a teendők egyikére szorítanák, legalább kénytelenek lesznek megvallani, hogy saját gazdaságaikban ők sem járnak el más elvek szerint.

Fordítsuk ma figyelmünket feladatunk első részére. Legyünk konzervatívek, előre is megnyugtatva *B. P. Híradó*-i kollégánkat, hogy kedvelt szerepét csak annyiban fogjuk pótolni, mennyiben ő maga ennek egyes - s nézetünk szerint igen fontos - részeit előadni nem akará.

Nem nagy bámulói vagyunk alkotmányunknak - legalább azon formában nem, melyben az ránk jutott. Megfelelt-e ez alkotmány valaha feladatának, nem a mi körünkhöz tartozik vizsgálni. Ha történeteinkre tekintünk vissza, s az anarchia és abszolutizmus közötti oscillatiókat látjuk, melyek között e nemzet élete elfolyt, bármi jók legyenek az egyes törvények, melyek a mohácsi ütközetet megelőzték, mi, ez ütközetre emlékezve, alkotmányunk egykori tökélyeiről nem lehetünk meggyőződve; de ez, mint mondtuk, nem tartozik a dologhoz, a kérdés csak az: célszerűeknek tartjuk-e alkotmányos formáinkat a jelen pillanatban? s mi, mint mindig, úgy most is kimondjuk nyíltan, hogy azokat nem tartjuk célszerűeknek, s alig foghatjuk meg, miként lehetnek eziránt mások más véleményben, miután ez alkotmány, még barátai által is, tiszteletre méltó, régi házhoz hasonlíttatik, melyből ha egy kő kivétetett, az egész romokba dől, mi a házat, megengedjük, tiszteletre méltóbbá teszi, de bizonyosan nem lakhatóbbá.

Maradjunk a felvett hasonlatnál. Mi is régi, félig romban álló épülethez hasonlítjuk alkotmányunkat; nem gót erősség, mi azt görög templom romjához hasonlítjuk; s ebben fekszik a kép eredetisége. Az oszlopok, melyek az épületnek egykor ékességei s támaszai valának, még fennállanak, megyéknek nevezzük, s mint zöld babér a rom oszlopait, úgy fűzik körül ezeket reményünk ágai. De a tető hibázik, s nekünk úgy látszott mindig, hogy az idő viszontagságai lassanként le fogják dönteni ez erőseknek gondolt oszlopokat is, ha fedélről nem gondoskodunk. - Számtalanszor elmondtuk nézetünket, elmondjuk most, s el fogjuk mondani ezentúl is: alkotmányunk egyedüli biztosítékai a megyék, veszélyben forognak, ha ez oszlopok felébe nem gondoskodunk célszerű tetőről, mely fölöttük állva, őket egyszersmind az idő viszontagságai ellen megőrizze. De vajon ebből az következik-e, hogy azok, kik velünk egyetértenek, mert jelen alkotmányos állásunkat kielégítőnek nem tartják, annak védelmében hanyagok legyenek? Következik-e, hogy mivel a megyei rendszerben csak az alkotmányosság egyik faktorát látjuk, melynek birtoka által a valóban alkotmányos nemzetek sorába még nem emeltetünk, mivel magának e rendszernek hiányait magunk előtt el nem titkolhatjuk, azért e rendszerről lemondani, vagy azt bármi anyagi jobblétért felcserélni érdekünkben feküdhetnék?

Megnyugtathatjuk elleneinket, hogy bármik legyenek azon véleményárnyalatok, melyeket sorainkban találhatnak, az észbeli aberrációknak ezen nemét nem fogják képviselve találni.

Alkotmányos nemzetnek neveztetünk, s e név nem olcsó áron szereztetett e nemzet által. Eldődeink századokig küzdöttek függetlenségükért, alig múlt fél század, midőn alkotmányunk helyett cserébe anyagi jólét ajánltatott, s a nemzet ellent tuda állni a korlátlan hatalomnak, melyet látszólag csak az emberi jogok szent nevében akart egy nagy férfiú gyakorolni. Méltó, hogy mi e nemzetnek annyiba került, miért annyit áldozánk, annyi nélkülözést eltűrtünk, végre meghozza jutalmát, hogy alkotmányos létünk valahára meghozza áldásait, mi csak akkor történhetik, ha annak minden következései elfogadtatnak. De e jobblét, mely után vágyódunk, nem vakítja el annyira belátásunkat, hogy elfelejtenők, miként annak elérésére csak egy biztos utunk van: *az, ha annak kivívására jelen alkotmányunkat használjuk eszközül*. - Fához hasonló a szabadság, mely már teljes nagyságában átültetve, többnyire, elszárad, s csak ott díszük valóban, hol növése hosszú kifejlődés vala. Őrizzük meg azt, mely eldődeinktől ránk maradt, csak úgy várhatunk ízletes gyümölcsöket, ha a nemesített ágokat ez erős törzsökre oltottuk.

De nem szükség hosszasan mutogatni: miként az ellenzéknek első feladata: megőrizni szabadságunk maradványait; sem mi magunk, sem elleneink nem kétkednek ebbeli hivatásunk fölött. Csak amennyiben az ellenzéknek e kettős irányában, mely egy részről haladás, a másikról jelen alkotmányos szabadságunk fenntartása, ellentét kerestetett, csak amennyiben következet-

lenséggel vádoltattunk, legyen szabad egy kérdést intézni elleneinkhez: ki következetesebb: az-e, ki magát konzervatívnek nevezi, s mégis a haladás zászlóját akarja vinni a nemzet előtt, vagy azok, kik jelen állapotaink fenntarthatatlanságát belátva, a haladást tűzik ki feladásokul, de azon feltétel alatt, hogy míg arról, miszerint valóban haladhatunk, biztossá nem tétettek, legalább jelen helyzetükből magokat kimozdítani nem engedendik? A feleletet olvasóinkra bízhatjuk.

VI

Politikánk első feladata - mint utósó cikkünkben megmutattuk -, felvigyázni, hogy az alkotmányosság mezején ne tegyünk visszalépéseket. Kincs a szabadság, mely eldődeinktől ránk maradt, s melynek az idegen nem gyanítja becsét. Mint a köszörületlen drágakő, olyan e szabadság; formátlan, nem fénylik, sokaktól talán haszontalan kavicsnak tartatik, mely csak terhünkre van, s melyet eldobhatnánk, de mi ismerjük becsét, s féltékenyen őrizni fogjuk azt jelen szerény alakjában is, nehogy felettünk sajnálkozva elmosolyodjék a jövő kor, mint mi elmosolyodunk azon vad népek együgyűsége felett, kik, az útleírások tanúsága szerint, tiszta aranyat üveggyöngyökért s pálinkáért cserélnek fel. Nép, mely anyagi jólétért vagy rendesebb közigazgatási formákért rendezetlen szabadságát cseréli fel, egy hajszállal sem áll civilizáció tekintetében magasabban, mint ama vad népek.

Védeni jelen alkotmányos rendszerünket, míg azt más jobbal nem cserélhetjük fel: ez tehát első feladatunk. E tekintetben az ellenzék, mint konzervatív párt lép fel. - Elleneink e tekintetben azt fogják válaszolni: hogy ezen oldalról működésünk felesleges, mert hisz alkotmányunk megtámadása nem vétetett célba senki által. Annyival jobb, kevesebb bajunk lesz, de azon században, hol a kénégeny feltaláltatott, s Franciaországban a júliusi mozgalom történt, egy kis vigyázat mégsem árt, nehogy, tudtunk nélkül, valahogy egy zápfogunkat húzzák ki, vagy a respublikák legjobbikából a restauráció bővített kiadása váljék, s mi ennélfogva e tisztünktől sem dispensálhatjuk magunkat. Ha őrködésünk felesleges, azon őrséghez leszünk hasonlók, melyet a királyok udvaránál látunk. Mint a király, úgy állítólag alkotmányunk sem szorul védelemre; mint a király személyét közös szeretet, úgy állítólag az alkotmányt ugyane pajzs védi meg legbiztosabban; az őrsereg szükségtelen, hol, mint állítólag alkotmányunknál, megtámadás senki által nem céloztatik; ez esetben őrködésünk tisztelet jele leend. Oly régi ez az alkotmány, bizony megérdemli e látszólag felesleges tisztelkedést. De ez egymaga feladatunknak csak egy részét fejezi ki.

Abból, hogy valakinek köszörületlen drágakövét, azért, mivel fényesnek nem látszik, nem kell eldobnia, korántsem következik, hogy azt örökre köszörületlen állapotban tartsa meg; mivel azon vad népeket, melyek tiszta, habár formátlan aranyukat pálinkáért s üveggyöngyökért cserélik fel, együgyűeknek nevezzük, nem következik: hogy aranyuknak egy részén a civilizáció kényelmeit, s ha kívánják, piperéjét magoknak meg ne szerezzék. A drágakő csak köszörülés által nyeri meg fényét, az aranynak becse éppen abban fekszik, hogy általa ezer élvezet megszerzése lehetségessé válik, s éppen így van az a szabadsággal is, mely józan nemzet által csak azért tartatik a kincsek legnagyobbikának, mert ki vele bír, minden egyebet megszerezhet. Anyagi jólétet, rendes közigazgatást, egyszóval mindent, mi egy nemzet anyagi s szellemi jólétét biztosíthatja. - Mit érne szabadságunk, mit érne, hogy lábainkat békó nem szorítja, ha örökké csak egy helyben akarnánk maradni, ha feladatunk nem volna haladni. - Ha első feladatunk: *megőrizni alkotmányosságunkat* - mit talán nem fog senki tagadni -, a második, mely ennek szükséges következése, az: *hogy alkotmányosságunk kifejlesztésén munkálkodjunk*. Valamint azok, kik e rend ügye alatt a szabadság korlátolását tűzték ki feladatokul,

egy bizonyos pontnál, meddig a szabadságot korlátolni akarják, nem állhatnak meg, s akaratuk ellen elragadtatnak elveik által, míg végre a szabadságot semmivé tevék: úgy az alkotmányosság őrei sem állhatnak meg egy bizonyos status quónak védelme mellett, haladniok kell a szabadság ösvényén, meghazudtolnák elveiket, ha azoknak tágabb körökbeni, vagy célszerűbb alkalmazását nem óhajtanák.

Ez országnak helyzete talán senkit sem elégít ki. Midőn gróf Széchenyi férfias őszinteséggel először kimondá, hogy mindenben hátra vagyunk, sokan neheztelve ellentmondtak ezen állításának. De azóta a váltótörvények hozattak be, ezen urak átlátták, hogy abban, miben hátramaradniok legkedvesebb vala - a tőke- és kamatfizetésben, hátramaradniok többé nem szabad, s szavuk most a nagy karban szinte haladásról énekel. Az emberek átlátták, hogy a merev konzervativizmus mint egyeseknél, úgy népeknél igen jól illik azokhoz, kik másoknál magasabbra emelkedtek, s mint például az angol, a jólétet nagymértékben élvezik, de olyanoknál, kiknek éppen ellenkező helyzet jutott, csak nevetséges; mindenki meggyőződött, hogy aki bundájában jól érezve magát, csak azért, hogy e kedvelt ruhadarabtól megválnia ne kelljen, a világért sem utazna melegebb éghajlat felé, végre mégis le fogja dobni a meleg bárány-takarót, mert míg ő maga állott, addig a világ utazott vele, s ki e porvilágon maga menni nem akar, az, mint az egykori pataki diáknak mondá Kazinczynk, *menetik*. Valódi megcsonkult konzervatív - kiket gróf Széchenyi Programjában oly igen helyesen honunk antediluvianus exemplárjainak nevez -, olyan, ki valamiben legalább haladni nem akar, mai nap csakugyan a ritkaságok közé tartozik. - „De ha mindenki haladni akar, hisz akkor, legalább a haladásra nézve, a két párt megegyezik. Ha az úgynevezett konzervatívek lassabban, *de egy cél felé* törekednek, valóban kár annyi szenvedéllyel lépni fel egymás ellen. Vagy miben áll tehát a különbség a pártok között, a haladásnak mily neme az, melyet mi tűztünk ki feladatul?”

Meg fogunk felelni e kérdésekre.

Politikai elleneink haladni akarnak szinte. Megengedjük. A legkonzervatívebb úri ember, ki a világ kerekeit szívesen megakasztaná, mégsem szereti, ha saját kocsijának kerekei megakadnak, s ha októberi esős napon Alföldünkön utazik, időtöltésül és unalma vigasztalására talán szép beszédet készít fejében, mellyel a jövő angaricalisnál az útkészítés célszerűbb rendszeréről vagy talán a vasutak szükségéről értekezendik. Kinek fiágat illető jószágai s csupa leányai vannak, az ősiség eltörlését fel szokta venni programjába; kinek éppen pénzre volna szüksége, hypothecalis intézetek mellett buzog, sőt ismerünk egy urat, kit a konzervativizmus mintájának nevezhetnénk, a tespedésnek valódi Horatius Coclese, ki ha ereje lelkesedésének megfelelne, egy egész haladó sereget maga egyedül fel tudna tartani, férfiú, ki arany óraláncát adta volna ide, ha azáltal akadályozhatná, hogy Buda s Pest soha lánchíddal össze ne köttessék, s mégis ezen úri ember is, midőn tapasztalá, hogy jobbágyai évről évre úti tartozásaikban hátramaradnak, előbb az örökváltság barátjává lett, míg most, miután sok fáradság után meggyőződött, miként jobbágyai magok erejével soha meg nem válthatnák magokat; már a státus közbejöttével történendő örökváltságot is sürgeti. Mi tehát nem kétkedünk politikai elleneink ebbeli buzgóságán. Hisszük, hogy nyilvánított haladási szándékuk sok esetben komoly értelemben veendő, hisszük, hogy sok egyes kérdésre nézve velök könnyen egyetérthetünk, sőt megengedjük, itt-ott talán részökről oly indítványokat várhatunk, melyek az általunk tett javaslatokat célszerűségben felülmúlják, s így elfogadandók: de politikai elleneink haladási szándékai *csak részletekre* terjednek, s itt fekszik azon különbség, mely a haladás mezején is köztök s közöttünk létezik, s e különbség óriási.

„Magyarország mindenben hátra van” - így szólnak elleneink -, „fejtsük ki azt minden tekintetben. Közigazgatásunk rendetlen: hozzunk belé több rendet. - Törvénykezésünk hiányos; javítsuk e hiányokat. Iparunk fejletlen; fejtsük ki. Nincs kereskedés; segítsük elő ébredését.

Közlekedési eszközeink csaknem közlekedési akadályokká váltak, mert hol út nincs, s a szekér gyepen jár, könnyebben halad; teremtsünk újakat. Fejtsük ki anyagi érdekeinket, amennyire csak lehet, az anyagi kifejlés elé fogja segíteni a szellemit is. Mozdítsunk, változtassunk mindent, ha úgy tetszik, csak alkotmányunkat hagyjuk békével, a magyarnak nem lehet a mostaninál jobb alkotmánya. Szabadságának a megyerendszernél, mellyel bír, egyéb biztosítékai nem képzelhetők. Ki felelősségről szól, ki más alkotmányos nemzetek példáját akarná követni, nem fogta fel kellőképp helyzetünket."

Mi elleneink ezen állításainak első részét illeti: részünkről szívesen kezet fogunk velek, csakhogy nem láthatjuk át, miként történjék: hogy egy fának minden ágai nevekedjenek, csak a törzsök nem, melyen ez ágak függenek, vagy hogy egy nemzet, melynek viszonyai minden tekintetben változnak, mely minden tekintetben fejlődik, csak alkotmányára nézve maradjon a réginél. Felfogásunk szerint minden haladásnak első föltétele, hogy mindazon tárgyakra nézve, melyek egymással kapcsolatban vannak, a haladás aránylagosan eszközöltessék, s miután nincs tárgy, mely alkotmányos állásunkkal összeköttetésben nem volna, nem képzelhetünk haladást, bármily téren, ha alkotmányos állásunk stagnatióban tartatik.

Vegyünk elleneink állításait praktice. - Engedjük meg, hogy hazánk minden tekintetbeni kifejtése lehetséges akkor is, ha alkotmányunk egészen jelen helyzetében marad. Engedjük meg, hogy közigazgatásunkba több rendet hozhatunk be anélkül, hogy annak rendszere megváltozzék, hogy törvénykezésünknek hiányai megszűnnek, ha törvényszékeink a réginél maradnak, hogy iparunk s kereskedésünk kifejlődhetik anélkül, hogy az iparos- vagy kereskedőnek a törvényhozásra befolyás engedtessék, hogy jó közlekedési eszközök s a nemesség adómentessége megférnek egymás mellett; engedjük meg mindezt, mi kétségen kívül több, mint mit elleneink magok hisznek: s ha alkotmányunkban aránylagos változásokat nem hoztunk be, vajon az ily módon kifejlett nemzet be fogja-e érni jelen alkotmányunkkal? Ha számtalan érdek támadott, mely jelen alkotmányos formáink által szorongatva érzi magát; ha viszonyokat idéztünk elő, melyekre nézve jelen alkotmányos garanciáink biztosságot nem nyújtanak, ha ipar és kereskedés által odajutnánk, hogy a nemzet valóságos ereje az alkotmány sáncain kívül áll, mit várhatunk akkor?

A szabadságnak nincsenek veszélyesebb pillanatai, mint azok, melyekben a nemzet anyagi és társadalmi viszonyaira nézve haladni kezd. A történetek ennek annyi példáit tartották fel. Sokan az anyagi érdekeket a szabadsággal csaknem összeférhetetleneknek hiszik. De a valódi ok nem ebben keresendő. - Az anyagi érdekek lehető legmagasabb kifejlődése összefér a lehető legnagyobb szabadsággal, csak az szükséges, hogy a szabadság formái az anyagi érdekek szerint néha módosíttassanak, s mivel ez elmulasztatott, azért vesztek el a középkor majdnem minden alkotmányos institúciói.

Mi átlátjuk e veszélyt, s hogy ez elkerültessék, szükségesnek tartjuk valamint egyes viszonyainkra nézve, úgy alkotmányos szerkezetünkre nézve is a haladás terére lépni át. Mi módon kívánjuk ezt eszközölni, arról más alkalommal.

VII

Előadtuk utósó cikkelyünkben, miként minden haladási szándék, meggyőződésünk szerint, örökké meddő fog maradni, míg át nem látjuk, hogy egyes tárgyakra nézve haladnunk nem lehet, ha csak, mik vele szoros kapcsolatban vannak, módosításokról nem gondoskodunk. Közállományi viszonyaink elrendezése szoros kapcsolatban van mindennel; bármily egyes tárgyra nézve akarunk tehát haladni, közállományi viszonyaink: azaz egész törvényhozási és közigazgatási szerkezetünk nem maradhat jelen helyzetében. Ez azon meggyőződés, melyet

utósó cikkelyünkben kimondánk, s melyet a tapasztalás sehol sem igazolt inkább, mint hazánkban. A váltótörvények váratlan, noha előrelátható eredményén megtanulhatjuk: mily következésekhez vezet, ha valamely tárgy körül részletesen javítgatunk, anélkül, hogy a vele szoros kapcsolatban levő dolgokat módosítottuk volna; részletesen, csak egyoldalúlag engedtünk a kor kívánatainak, s a hitel helyett, mit előidézni akartunk, számos családok megromlása lőn az eredmény, rosszlelkű adósok helyett, kik tartozásaiknak eleget tenni nem akartak, szerencsétlen adósokat is idéztünk elő; hosszadalmas eljárásunk helyébe, a váltói - csaknem polgári statáriumhoz hasonló - procedúrát állapítottuk meg, s mivel minden egyéb mód, mely által a hitelező pénzéhez juthat, oly igen hiányos, s régi helyzetében hagyatott, s mert birtokviszonyainkban azon változások, melyek által a birtokos hosszabb időre s kisebb kamatra nyert hitelre számolhatna, nem történtek, ki pénzt keres, s ki pénzt akart kiadni, a dolgok természete szerint váltók használatára kényszeríttetik, s éppen a hitelnek azon neme nem idéztetett elő, mely földmívelő országban, mint a miénk, leginkább szükséges. Ugyanezt látjuk a mezei rendőrséget rendező törvényeknél, ugyanezt a birtokok tagosítása s az úrbéri váltság körül történtekben. Törvényhozásunk egyes, magokban üdvös, de elkülönözött rendelkezésekkel lépett fel, s e rendelkezéseknek óhajtott sikere többnyire elmaradt. Ennyit egyes kérdésekre nézve. - Ha pedig az ország összes állapotára fordítjuk figyelmünket, s látjuk, miként szenvednek a legüdvösb rendelkezések hajótörést a végrehajtáson; ha meggondoljuk, mennyi jóakarat van e hazában, s mégis mily kevés az eredmény; ha meggondoljuk, miként többé jelen viszonyainkat nem tartja senki kielégítőknek, s miként azoknak megváltoztatása még ott is, hol annak szükségét mindenki átlátja, lehetetlennek mutatkozik, csaknem mintha a vis inertiae is, most egyszerre, legnagyobb gyöngeségünk gyanánt akarna mutatkozni; ha mindezt meggondoljuk, ha körültekintve meggyőződünk, mennyire nem függnek össze egyes újabb törvényeink régi szerkezetünk egészével, mily ellentétben áll az, mit a nemesség a nemzet egyéb osztályainak engedett, azzal, mit magának fenntartani kíván, mily aránytalanok vágyaink az eszközökhez, melyeket azoknak kivitelére használhatunk; szóval, ha jelen helyzetünk egész darabossága, egész töredékessége tűnik fel szemeink előtt: ki nem látja akkor, hogy a baj nemcsak részletekben, hanem egész organizációnkban fekszik, s hogy töredékes javítások inkább a zavart, mint jólétünket növelhetik.

Tudjuk: a gyökeres reformok említése nem népszerű. A jólétnek első feltétele: hogy szokott viszonyainkban maradjunk, s nem szoktak kellemesek lenni a pillanatok, melyekben az egy nemzet általános helyzetére nézve lehetetlenné vált. Részünkről nem csodáljuk, ha gyökeres reformok eszközlése némelyek által a lehetőségig távolra halasztatik, ha mindig, valahányszor az szóba kerül, Anglia példája hozatik fel, hol minden reform részletesen s fokonként történik. De tudjuk azt is, hogy valamint Anglia, úgy minden alkotmányos nemzet, mely most részletenként reformál, a gyökeres reform stádiumán keresztülment, s úgy vagyunk meggyőződve, hogy reánk nézve a pillanat eljött, melyben azt legnagyobb kárunk nélkül továbbra nem halaszthatjuk. - Vannak pillanatok, midőn a beteg fát ágainak részletes megmetszése, tövének takargatása, az, ha földje kissé körülkapáltatik, meg nem menti többé, ha oly helyen áll, hol gyökerei nem terjedhetnek, csak átültetés tarthatja fenn életét: így vannak a népek életében is pillanatok, midőn a részletes reformálgatás a helyzetnek fel nem fogására mutat. Ki hazánk helyzete iránt magával tisztába jött, rosszul értett ildomosságból talán tagadni fogja ezt; de belsőképp bizonyosan elismeri, hogy hazánkban *csak a gyökeres reform* nem kivihetetlen. Sőt valóban haladni kívánó honfitársaink között nincs egy, ki, ha nyilván tagadja is, belsőleg nem oly reformot tűzött volna ki céljául. Miért nem mondjuk tehát ki nyíltan e meggyőződést?

De miben álljon azon változás, melyet egész közállományi rendszerünkre nézve szükségesnek tartunk, melyben mi minden valóságos haladás feltételét látjuk? Hogy e kérdésre megfeleljünk, nézzük: mik azon hibák, melyek jelen közállományi rendszerünk mellett legszembe-

tűnőbbek? s hogy ezeknek kijelölésében annál kevésbé csalódjunk, és senki által ne vádoltassunk; hogy csak azokat adjuk elő, mik saját nézeteink igazolására alkalmasok; kövessük e részben azokat, miket gróf Széchenyi - kit nézeteink pártolásával bizonyosan senki vádolni nem fog - e tárgyat illetőleg Programtöredékeiben előadott.

Ha végigmegyünk az egész munkán, melynek egyik fő célja jelen helyzetünk hiányainak kijelölése, s melyben elmondatik, *hogy a magyarnak pillanatai nemcsak drágák, de immár számítvák*: a nemes gróf legtöbb létező bajaink kútforrását leginkább három okban keresi.

Először, hogy a hazánk s az örökös tartományok között létező viszony soha kellőképpen nem definiáltatott (23. lap).

Másodszor, mi az első oknak is következménye, a kormány és nemzet közötti bizodalom hiánya (ennek kárairól az idézett munkának számtalan helyei szólnak).

Harmadik ok, mi ismét az előbbeniből foly, hogy az ellenzék, az ellenőri szerep mellett, egyszersmind a mozgalomadásnak akarja vinni szerepét, holott e szerep, a dolgok természete szerint, csak a kormányt illetheti (13. lap).

A tisztelt gróf, munkájának e rövid kivonata miatt bizonyosan nem fog nézeteinek elferdítésével vádolni; részünkről megvalljuk, hogy azokat nagy részben helyesnek ismerjük el.

Igen, mi alig ismerünk nagyobb szerencsétlenséget, mint hogy az levén végzetünk, hogy az örökös tartományokkal feloldhatatlan kapcsolatban maradjunk, a viszony, melyben hazánk s az örökös tartományok egymáshoz állanak, kellőképp definiálva nincs. Három százados együttlét s a balsorsnak sok együtt kiállott csapásai szentesítették ez összeköttetést; kis súrlódások sokszor kevésbé kellemessé, de gyöngébbekké soha nem tették e kötelékeket, s ha körültekintve jövőnkre gondolunk, az örökös tartományok s hazánknak minden lakosa egyiránt meggyőződik, miként biztossága leginkább e kötelék fenntartásától s megerősödésétől függ, s lehet-e ily viszonyok között károsabb, mint hogy az, minek fenntartása annyira érdekünkben fekszik, a lehetőségig tisztán nem állíttatott fel; nem állíttatott fel úgy, hogy annak hasznait mind hazánk, mind az örökös tartományok lakói beláthassák? És baj, kétségen kívül, felszámíthatatlan károkkal járó állapot az is, ha a nemzet és kormánya között bizodalom nem létezik. Hol a törvényhozó s végrehajtó hatalom között egyetértés nincs, hol a végrehajtó hatalom a törvényhozás felsőbbsége ellen küzd, ez amannak hatalma ellen őrizkedik - mi a bizalmatlanságnak szükséges következése -, a nem szűnő küzdelem csak kölcsönös elgyengüléshez vezethet. A kormány és nemzet egymást kiegészítő tényezőkből egymást felemésztő hatalmakká válnak, s mit várhatunk oly nemzettől, hol a kormány és a nemzet oly öszvegek, melyeket nem egymáshoz adni, de egymásból levonni kell, ha az egésznek értékét tudni akarjuk. - Megengedjük, káros az is, ha a mozgalomadásnak szerepe kizárólag az ellenzék kezeiben van, s a haladás zászlója nem a kormány által vitetik a nemzet előtt. Minden javításnak sikere a végrehajtástól függ, s kétségen kívül oly törvények fognak végrehajtatni legjobban, melyeknek indítványozója maga a kormány volt. De ha mindez kétségen kívül áll; ha kívánatos, hogy a haladás zászlója a kormány kezébe kerüljön, ha óhajtható, hogy kormány és nemzet között bizodalom legyen, s egyszersmind meggyőződünk, hogy mindez csak akkor lehetséges, *ha a hazánk és örökös tartományok között létező viszony kellőképp definiáltatott*. Az-e, hogy elpanaszolva bajainkat, a rossz idők s még rosszabb emberek fellett keseregjünk, hogy az emberek kábultsága felett, mellyel önérdekeiket felfogni nem képesek, siralmas panaszokra fakadjunk, mintha szomorú nótánk toborzó volna, melynél zászlóaljunk azonnal megszaporodik? - korántsem. Ha ily panaszok a hon felvirágzását elősegíthetik, a magyar rég a föld első nemzetevé emelkedhetett volna. - Ha bajainknak fő oka az, hogy legfontosabb viszonyaink kellőleg definiálva nem voltak, fogjunk hozzá a definícióhoz. - *Korholjuk egymást,*

amennyire tetszik, mint a *B-P. Híradó* mondja, *de mivel egy hazának fiai vagyunk, s azt mindnyájan szeretjük, ha ugyanazon súlyt akarjuk helyéből kimozdítani, mindketten vessünk vállat,* s egy definíciót, mely helyzetünket kifejezi, csak képesek leszünk előteremteni. Ne felejtse egyik rész, hogy a viszony, mely hazánk s a tartományok között létezik, felbonthatatlan, ne ignorálja a másik, hogy hazánk alkotmányos ország, melyet tökéletesen önálló s független közigazgatás illet, s minden nehézség el leend hárítva. Hazánk és az örökös tartományok között sok súrlódás létezett, sok van múltunkban, mit egymásnak meg kell bocsátanunk, de ki kölcsönös helyzetünket figyelemmel tekinti, be fogja látni, hogy viszonyunk a dolgok természetéhez képest csak baráti lehet. Jó ismerősökhez vagyunk hasonlók, kik egymást setétben lökdösték és taszigálták - sokszor elég érezhetőleg -, csak egy kis világosság kell, hogy a béke helyreálljon. Hozzuk tisztába tehát egymás iránti állásunkat, s át fogjuk látni, miként minden civódás csak közös ellenségünknek lehet hasznára. Miről bővebben jövő cikkünkben.

VIII

Közelebbi cikkünkben kifejtők, miképp közállományi viszonyaink elrendezése szoros kapcsolatban van mindennel: bármily egyes tárgyra nézve akarunk haladni, közállományi viszonyaink: azaz egész törvényhozási és közigazgatási szerkezetünk törvényes úton átalakítandó. Továbbá azon viszonyok közelebbi meghatározása végett is, melyek köztünk s az örökös tartományok közt fennállanak, teendőink egyikének mondottuk a felelősség valósítását. Azonban csalódik, ki azt hiszi, hogy akár hazánk, akár más, bármely országnak felvirágzása csupán politikus formák által eszközölhető. Képzeljünk magunknak országot, melynek abszolút uralkodója egyszerre az alkotmányos eszmék iránt föllelkesedik. - A dolog nem képzelhetetlen. Ki a tizennyolcadik század történetét ismeri, tudja, mily hatást gyakorolt a francia filozófia Portugáltól Oroszországig, miért nem számíthatnánk most hasonló alkotmányos lelkesedést legalább a lehetőségek közé. - Gondoljuk tehát, hogy szándék van egy népet az alkotmányos nemzetek sorába akarni emelni, s annak képviseleti rendszert, esküdtszékekre alapított bírói eljárást, kormányi felelősséget, szóval mindazon institúciókat megadni, melyek más nemzetek által a szabadság legerősebb biztosítékainak tekintetnek. S ha midőn a politikai jogokra nézve ily roppant változás eszközöltetett, s a reformok a többi létező viszonyokra nem terjesztettek ki, s például a birtokviszonyokra nézve a régi középkori állapotok fenntartattak, minden politikus jogokban csak egy kiváltságos osztály részesült, s közte és a többi néposztályok között a törvény előtt létező egyenetlenség fennmaradt: hiszi-e valaki, hogy a cél eléretett, s a nemzet szabad alkotmányossá emelkedett? Tévedés. - Az anyag, melyből szabad alkotmányok épülnek, nem egy kiváltságos osztály, hanem csak egy nemzet lehet. Mint a nemesített gyümölcság csak rokon törzsökbe oltathatik, úgy az újabb kor politikus institúciói terméketlenül száradnak el oly országban, hol a polgárok egymás közötti viszonyai, hol a társaságok egész szerkezete ezen institúciókkal ellentétben áll.

Nagy azon fontosság, mellyel politikai institúciók bírnak. A legjobb kormányi szerkezet valamely nemzetet ugyan naggyá és boldoggá még nem teheti; de bizonyos az, hogy rossz szerkezet a kifejlődésnek legyőzhetetlen akadályokat gördíthet elébe, s azért mindenkinek, ki közdolgokban foglalatoskodik, törekedni kell, hogy a közigazgatásnak létező hiányain segítsen; azonban - még egyszer mondjuk -, ha közigazgatásunkat a lehetőségig célszerűen rendezzük el, ha a kormányi felelősséget ma behozzuk, mindez írott malaszt fog maradni, hacsak egész polgári szerkezetünkbe azon változásokat nem hozzuk be, melyek minden, politikai szabadság nélkülözhetetlen föltételeinek tekinthetők.

„Míg nem lépett tökéletesen életbe ezen rövid, de mindent kimerítő téma »gleiche Rechte, gleiche Lasten« - így szól gróf Széchenyi utósó munkája 109. lapján, s bár e nemes szavak mindenki által könyv nélkül megtanultatnának -, mindaddig bármiképpen csodálkozzunk is bölcsességünkön, s bármily nagy szabásokban misztifikáljuk is magunkat s másokat: bizony mégis csak propylaeumain dolgoztunk egy felemelendő oly építménynek, mely egyedül elégítheti ki a lelkes és igazságszerető, azaz a bölcs s helyesen számító ember keblét: s melynek minél előbbi bevégzésén ekképp ernyedetlenül munkálni minden hű és felvilágosodott hazafinak legszorosabb kötelessége."

Ha munkálkodásunknak sikert kívánunk, soha ne felejtkezzünk el e szavakról, minden vágyaink s reményeink teljesülése attól függ, mennyiben fogjuk a tanácsot követni. Felelősség, egyszóval minden, mi az alkotmányosság lényegét képezi, puszta forma, ha nem azon jog- s teheregyenlőség alapján épül, melyek kivívását gróf Széchenyi oly helyesen minden felvilágosodott hazafi legszorosb kötelességének nevezi.

Ha ezen alapnézetből kiindulva hazai viszonyainkat tekintjük, három külön szempont tűnik fel előttünk.

A törvény előtti egyenlőség hiánya.

Birtokviszonyaink.

A politikai jogoknak kizárólag a nemesség általi élvezése.

Egyébként fel fogjuk venni e tárgyakat, mindenikre nézve kimondva azt, mit jelen körülményeink között teendőnek vélünk. - Minden, mi a jog- és teheregyenlőség helyreállításához vezethet, a dolog természete szerint az ellenzék teendői közé tartozik. Nem kizárólag, mert mi gróf Széchenyivel egyetértünk, s azt hisszük, hogy e dolgok előmozdítása minden felvilágosodott hazafi kötelességéhez tartozik, de mégis leginkább az ellenzék feladata ez irányban működni, minthogy az ellenzék volt az, melyet ezen tárgyakra nézve az indítványozás dicsősége illet.

IX

(Büntetőtörvény)

Nincs fogalom, mely a politikában több tévedésekre nyújtott volna alkalmat, mint az *egyenlőség*. Vannak, kik e szót abszolút értelemben véve fel, midőn az embert egyenlőségre teremtettnek hirdetik, mindazon különbségeknek, melyek szociális állapotunkban birtoki vagy bármely tekintetben léteznek, hadat izennek, mintha az örök igazság elvei nem ismertetnének el, hacsak a polgári társaság Prokrusztész ágyává nem válik, melyen a kisebb erőszakkal kinyújtatik, s a nagyobbnak tagjai leszeletnek, míg valamennyien elbénítva a tehetetlenül hasonló nagyságúakká nem váltak. - Rövid gondolkozás szükséges, hogy az egyenlőség ily magyarázatának antiszociális természetét belássuk.

Ha igaz, hogy szabadságra születtünk (s ezt ez egyenlőségnek ily értelembeni hirdetői nem szokták tagadni); ha a szabadság nem egyéb, mint azon jog, melyet a természettől testi és lelki tehetségeink kifejtésére nyertünk, ha e szabadság jólétünk első föltétele, s azért a polgári társaságnak nincs szebb feladata, mint hogy e szabadságot az egyes számára fenntartsa: akkor az ily értelemben vett egyenlőség nemcsak nem elégíti ki természetünket, sőt valóságos ellentétben áll vele, mert ellentétben áll a szabadsággal. - Különböző tehetségekkel születünk, különböző szorgalommal használjuk e tehetségeket, miként legyen tényleges egyenlőség ez állapotnak eredménye, hacsak minden kitűnőbb tehetség elnyomását, hacsak azt nem tűzzük

ki a közállomány feladatául, hogy mesterkélt rendszer által a szorgalmat érdemlett jutalmától fossza meg; mi valóságos képtelenség.

Nem az állapotok egyenlősége, hanem csak a törvény előtti egyenlőség az, mit minden józan politika magának feladásul kitűzhet, kizárólag ez az, melynek hiányát jelen bajaink egyik legnagyobbikának tartjuk.

E hon polgárai nem egyenlők a törvény előtt. - Nem szükség, hogy e tételt bebizonyítsuk. Akár a sértést, akár annak büntetését tekintsük, Themiszünk mindig kétféle mértékkel lép fel, a nemes s nemtelen között maga a vak igazság különbséget tesz, s annak többet enged, ezt súlyosabban sújtja.

Ezen állapot káros következményeit rég átlátta mindenki, s utósó törvényhozásunk, mely a legkiáltóbb bajok kiegyenlítésére annyit tett, kiterjeszté figyelmét erre is, s valamint a hon nem nemes lakóit birtok- és hivatalképesség által a polgári jogok legfontosabbjainak kettejével megajándékozá, úgy egy büntető törvénykönyv behozása által a törvény előtti egyenlőség helyreállítását, mely csak ezen úton lehetséges, tűzte ki magának feladatul. - Törvényhozásunk szándéka nem sikerült, s noha a nemtelennek birtok- s hivatalképesség megadattak, a törvény előtti egyenetlenség máig fennáll; szükség, hogy utósó törvényhozásunk szándékai újra felvétessenek, hogy újra kilépjünk a térre, melyen az célt nem ért ugyan, de ennek elérhetését tetemesen megkönnyíté, s mi bátran elmondjuk, hogy minden haladási kérdések között nem ismerünk fontosabbat, hogy nem ismerünk olyat, melynek feloldása polgári szabadságunk biztosítására szükségesebb volna, mint az, mely a múlt orsz.-gyűlésnek majdnem fő tárgyát képezé: *büntető rendszerünk*.

Vannak dolgok, melyeknél csak az kívánatos, hogy tanácskozás alá vétessenek: mihelyt ez történt, a létező hiányok fenntartása csaknem lehetetlennek látszik. Ilyennek tartottuk mi büntető rendszerünket. Csalódánk. - Mindamellett, hogy e rendszer hiányai kímélet nélkül fölfedeztettek, mindamellett, hogy több mint egy évnyi nyilvános vitatkozás egész büntető rendszerünket mint céliránytalant állítá az ország elébe, e céliránytalan rendszer, melyet a törvényhozó hatalomnak minden ágai egyiránt fenntarthatatlanoknak állítanak, fennáll egész épségében.

Vizsgáljuk meg e rendkívüli tünemény okait. Talán ha az akadályokat, melyeken e fontos ügy utósó alkalommal hajótörést szenvedett, kijelöltük, könnyebben fogjuk azokat jövőre elkerülni.

Nincs tárgy, mely körül több s szembetűnőbb visszaéléseket találnánk, mint büntető rendszerünkben. Rögtönítélő bírószékek egyrészről, a másikról hihetetlennek látszó lassúság, mely mellett egyes vádlottak évekig kihallgatatlanul sínlettek tömlöceikben, egyfelől csaknem büntetlenség, úgy, hogy egyesek néha tíz-tizenöt bűnkeresettel terhelve végzik életöket, anélkül, hogy e keresetek valamelyike befejeztetett volna, míg másrészről, a nemességet kivéve, az ártatlanságnak semmi biztosítékairól gondoskodva nincs, semmi szabályok a büntetések megszabásában, a legrosszabb vagy jobban mondva semmi rendszer azoknak végrehajtásában. Egyszóval mindazon hibák közül, miket a tudomány a büntető jog kezelésére nézve kijelölt, talán nincs egy, melyet e hazában fel nem lehetne találni, sőt csaknem azt mondhatjuk, hogy hazánknak tulajdonképpen büntetőjoga nincs is, s helyében csak egy mindig változó gyakorlatot találunk.

Ennyi baj kétségkívül magára vonta minden gondolkozó figyelmét; de részint mivel a gondolkozók száma, mint mindenütt, úgy nálunk is csekély, részint azok, kik gondolkoznak, többnyire azt hiszik, hogy ha valamely tényről gondolkoztak, már eleget tettek, büntető rendszerünk hiányai, minden figyelem mellett, mit gerjesztenek, régi nagyszerűségben fennmaradtak, s az 1791. és 1827-i választmányi munkálatok, mint sok jóakarat s nem rendkívüli tárgy-

ismeret tanúságai, minden eredmény nélkül foglaltak helyet országos irományaink között. - Az, hogy a büntető rendszer az 1840-i országgy. alatt ismét szóba jött, nem a rendszer általános s minden civilizációval s szabadsággal megférhetetlen hiányainak, hanem az összes rendszer egy, minden bizonnyal *fontos, de nem a legfontosabb* ágának, *ti. a tömlöcök* kérdésének vala köszönhető; s ki az illető törvényt, mely által a büntetőjog tárgyában 1842-ben működött választmány kiküldetett, figyelemmel végigolvassa, meggyőződhetik, miként az 1840-i törvényhozás a tömlöcökön kívül a büntető jog egyéb kérdéseit alig említi csak mellékesen is.

Az országos választmány e törvényt másképp értelmezé, s a tömlöcrendszeren kívül, melynek kidolgozására főképp kiküldetett, az országnak még egy büntető eljárás tervét nyújtá be az 1843-i országgyűlésen, de ámbár, felfogásunk szerint, igen helyesen járt el, midőn ezt tevé, s ámbár tette senki által nem rosszalltatott; mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy a választmány kiküldetésének módja, működésének eredménytelenségére nézve nem volt befolyás nélkül.

Azáltal, hogy az országos választmány tulajdonképpen a börtönök javítására küldetett ki, a börtönjavítás, mely minden fontossága mellett a büntető törvénykönyv s eljárásnál sokkal kisebb tekintetet érdemel, fő kérdésnek emeltetett; azon táblai határozat, hogy a börtönrendszer az eljárás s büntető törvénykönyv előtt vétessék fel - s mi az egész ügy megbukásának egyik fő okát e határozatban keressük -, ebben találja fő igazolását; ebből magyarázható, hogy a büntető törvénykönyv s eljárás sokak által a börtönjavítással válhatlan kapcsolatban képzeltettek, s némely helyeken csaknem azon vélemény terjedt el, mintha jelen büntető rendszerünk hiányainak fenn kellene maradni, míg valamennyi börtöneinket a pensylvani, vagy auburni rendszer szerint nem rendeztük el, s ki nem látja, hogy ezáltal az egész kérdésnek új s majdnem legyőzhetlen nehézségek gördíttettek elébe.

Maga a büntető törvénykönyv s eljárás behozatala nem jár nehézségek nélkül. Bármily természetelleni legyen valamely kiváltság, nem szívesen mondunk le róla, s ki hinné, hogy a nemesség, mely például a territoriális jurisdictio elvének elfogadása által csakugyan áldozatokat hoz, ezt minden nehézség nélkül fogja tenni. De büntető törvénykönyvünk hiánya oly szembetűnő, egy célszerűbb eljárás oly tagadhatatlan föltétele minden szabadságnak, hogy a nemesség - mint azt az utósó országgyűlés mutatta -, nem vonakodik a teljes egyenlőség elvének elfogadásától; minek új nehézségeket támasztani e kérdések megoldására nézve azáltal, hogy azokat a börtönreform annyi praktikus akadályokkal küzdő ügyével összekötjük. - Ily összekötés a börtönreform ügyét nem fogja elősegíteni, akadályai, melyek nagyrészint financiálisok, nem válnak kisebbekké általa, s kérdést sem szenved, hogy a büntető törvénykönyv s jobb eljárás behozása sokkal nehezebbé válik, ha hozzá föltételül egy rendszeresített börtönrendszer életbe léptetése köttetik.

Fogjuk össze röviden a mondottakat.

Felfogásunk szerint, a jogegyenlőség nélkül - mint azt gróf Széchenyi igen helyesen megjegyzi - a büszkeség, mellyel haladásunkra hivatkozunk, nem egyéb misztifikációnál. A jogegyenlőség első föltétele egy, az egyenlőség alapjára épített büntető törvény s eljárás. - Szükséges tehát, hogy közelgő törvényhozásunk erre fordítsa figyelmét.

A börtönrendszer igen fontos része büntetési rendszerünknek. De nem a legfontosabb. Nem az, melynek életbe léptetése legsürgetőbb. A törvénykönyv s főképp az eljárás biztosítja a polgárok személyes szabadságát s jogegyenlőségét; ez a mező, melyen csak gyökeres reform segíthet, s melyen az elhalaszthatatlan. A börtönrendszer nem föltétele, hanem csak kiegészítése az e mezőn teendőknek, s ily szempontból tekintendő törvényhozásunk által. -

Mik azon elvek, miknek a büntető rendszerre nézve követését ajánljuk, e lapok elégszer elmondták nézetünket.

X
(Birtokviszonyok)

A törvény előtti egyenlőségnek legfontosabb része az, mely szorosan személyes jogainkat illeti, s miután jelen büntető rendszerünk mellett éppen a polgárok személyes jogaira nézve ezen egyenlőségről szó sem lehet, kimondtuk meggyőződésünket, mely szerint e büntető rendszernek megváltoztatását első legsürgetősebb teendőink közé számítjuk. - E tekintetben a közvélemény utósó időkben tetemesen kifejlődött, s a nemesi kiváltságnak legbuzgóbb pártolói között is talán kevesen lehetnek, kik a nemesség fenntartására szükségesnek tartanák, hogy a törvény a nemes lótolvajt vagy gyilkost különös atyai pártolása alá vegye. Bármi fontosnak ismerjük tehát e tárgyat, nem fogunk róla bővebben szólani, s e kérdés részleteire nézve utasítjuk olvasóinkat mindazokra, mik lapjainkban a büntető törvénykönyv s eljárás körül elég terjedelmesen már elmondattak. - De a törvény előtti egyenlőségnél nem az elv kimondása, hanem annak általános alkalmazása az, mitől üdvös következményeket várhatunk; s ha a legcélszerűbb büntető törvénykönyv által, szorosan személyes jogokat illetőleg e hon minden lakosát egyenlő viszonyokba állítottuk is, még távol vagyunk a jog- és teheregyenlőségtől, melyet gróf Széchenyi igen helyesen minden haladás propylaeumainak nevez. - Mindenekelőtt rendkívüli, majdnem csodálatos birtokviszonyaink vonják magokra figyelmünket, s be fogja látni mindenki, hogy polgári egyenlőségről s általán véve haladásról szólni, míg e viszonyok fennállanak, valóságos önámítás.

Mielőtt azon változásokról szólunk, melyeket birtokviszonyainkra nézve elkerülhetetlenül szükségeseknek tartunk, adjunk számot magunknak mindenekelőtt jelen állapotunkról. Annyira megszoktuk ezen állapotot, hogy annak óriási abnormitásait nem is vesszük észre, s enélkül miként segítsünk bajainkon?

Az első, mi figyelmünket magára vonja, azon kétségbevonhatlan tény: *hogy a magyar földbirtok nem tulajdon*, s hogy eszerint rá nézve senki szabad rendelkezési joggal nem bír.

A második, hogy mi más országokban a földbirtok fő becsét képezi: a birtoknak biztossága, nálunk a földbirtok tulajdonságai közé nem tartozik; sőt hogy a birtoknak minden nemei között éppen a földbirtok az, melyre nézve legkevesebb biztosság létezik.

A harmadik, hogy ámbár törvény szerint senki földbirtokával szabadon nem rendelkezhetik, tettleg ezt mindenki teszi.

A negyedik, hogy a birtoknak egy része minden tehertől ment.

Mindezen állítások valóságát senki kétségbe vonni nem fogja.

Bizonyos *először*: hogy, a szent koronát kivéve, senki e hazában földbirtokára nézve tulajdonosnak nem nevezhető, miután törvényesen róla nem rendelkezhetik. Minden földbirtok, a nemes úgy, mint a jobbágyi, csak bizonyos feltételek alatt élveztetik. Haszonbéresek vagyunk valamennyien, s a különbség köztünk csak az, hogy a jobbágy az úrbéri törvényben kijelölt föltételeknek eleget tesz, a nemes a hadi szolgálattól, mely birtokának hasonló természetű föltétele vala, fel tudta menteni magát.

Bizonyos *másodszor*: hogy a földbirtokra nézve semmi biztosság nincs. A törvény, mely szerint a földesúr jobbágyát bizonyos esetben minden vétke nélkül kibecsülheti, még mindig fennáll; a nemesi birtok felett Damoklész kardjaként ott lebeg az aviticitás; vagyonának legbecsesebb része, földbirtoka, egy régi oklevél feltalálásától függ, s talán másnap tudtára adatik, hogy mit ő maga s eldődei kétségbevehetlen birtokuknak tartának, nem vala bitorlásnál egyéb.

De éppoly bizonyos *harmadszor*: hogy ámbár a törvény az egyes birtokosnak nemesi javára nézve szabad rendelkezési jogot nem adott, s az öröködési rendszert meghatározó, mindenki tulajdonáról mégis rendelkezhetik, s hogy az aviticitási törvények az örökösök jogait nem biztosítják. Mire nézve egyes bizonyításokat felhozni nem szükséges, alig lévén család, mely jószágai között olyanokat nem bírna, mik, ha az aviticitás szem előtt tartatik, másokat ne illetnének.

S szükséges-e a negyedikről szólanunk? ki nem ismeri a különbséget, mely valamint a nemes s nem nemes ember, úgy a nemes s nem nemes birtok között létezik? ki nem tudja, hogy az előbbinek jellemző tulajdona a tehermentesség; mintha a törvény ki akarná mondani, hogy e hazában minden azon mértékben tartatik nemesnek, amily mértékben nem részesül a hon közterheiben. Személy és birtok iránti törvényhozásunk között a legnagyobb hasonlat létezik.

Ily birtokviszonyok mellett a haladás nem remélhető.

Valódi tulajdon nélkül valódi szorgalom nem létezhet.

Hol a földbirtok bizonytalan, bizonytalanná válnak minden egyéb birtokviszonyok is.

Hol a földbirtokot s örökösödési rendszert szabályozó törvények meg nem tartanak, sőt maga a törvényhozás rendelkezéseinél ezen törvényeket tekintetbe nem veszi (mi nálunk már számos esetekben történt), a polgári törvény a polgárok szerződéseiben csak akadályul tekintetik, s a jogtudomány a törvény kijátszását tűzi ki magának feladatul.

Hol végre a birtoknak egy része minden tehertől ment, s a közállomány, szükséges költségeit illetőleg, csak a birtoknak másik részére támaszkodhatik, ott a törvényhozó azon föld birtokosát, mely az adónak alapját képezi, szüntelen gyámság alatt kénytelen tartani.

Ha e bajokon segíteni akarunk: kettő szükséges.

1. Hogy birtokviszonyainkat szabályozó törvényeink úgy változtassanak meg, hogy mindenki földbirtokára nézve, bizonyos föltételek alatt, valóságos tulajdonossá válhassék.

2. Hogy minden birtok hasonló terheknek vettessék alá.

Az *első* csak az ősiség megszüntetése s célszerű örökváltsági törvény által eszközölhető.

A *második* az adó kérdésének igazságos eldöntésétől függ.

Mikről külön számokban.

XI
(Ősiség I)

A földbirtokos nálunk nem rendelkezhetik szabadon birtokával, s midőn a világ minden részeiben a földbirtok tartatik minden birtoknemek között a legbiztosabbnak, nálunk éppen a földbirtok az, melyre nézve aránylag legcsekélyebb biztosság van. Ezek azok, miket, birtokrendszerünk hiányairól szólva, utósó cikkelyünkben kiemeltünk.

E bajoknak oka, a nemesi birtokot illetőleg - mint mindenki tudja - az ősiségben fekszik; ha tehát e bajokon segíteni akarunk - akarunk pedig, mert tönkre jutunk, ha rajtok nem segítünk -, az ősiség eltörlése az, mit egyik fő teendőink közé számítanunk kell. - Kell pedig azért, mivel

1. azon okok, melyek az ősiség mellett szólottak hajdanában, megszűntek.

2. Mert azon okok, melyek mellette jelenleg felhozatnak, ha azokat figyelemmel tekintjük, mind alaptalanoknak mutatkoznak.

3. Mert maga törvényhozásunk is az ősiségét - más igen fontos institúciók módjára - mellékesen már eltörülte, s mi belőle fennmaradt, elég ugyan, hogy e hazát kifejlődésében akadályoztassa, de nem elég, hogy azt vagy annak bármely polgárait valaki ellen ótalmazhassa.

Nézzük ez okokat egyenként.

Ha valamely institúció, mely jelen viszonyaink között céliránytalannak mutatkozik, századokon keresztül fenntartá magát, meg lehetünk győződve, hogy az keletkezéskor nem volt céliránytalan. Így van ez az ősiséggel is. Ha történeteinkbe visszatekintünk, azon meggyőződés támad bennünk, hogy az ősiség hajdan nemcsak nem céliránytalan, sőt azon viszonyok természetes kifolyása, melyek között hazánk századokon keresztül élt. - Valamint most, midőn az adó alapja kizárólag az úrbéri birtokban kerestetik, a közállomány e birtokot minden megkevesítés ellen őrzi, s igen okszerűen cselekszik, midőn ezt teszi: úgy akkor, midőn a haza védelme kizárólag a nemesség vállait terhelé, terhelé pedig az egyesek birtokával aránylag, a közállománynak el kelle mindent követni, hogy védelmezőit oly állapotban tartsa meg, melyben azok e kötelességeknek megfelelhessenek. - Az ősiség semmi egyéb, mint a hűbéri rendszernek összeolvasztása magyar nemzetiségi rendszerünkkel, melyet Ázsiából magunkkal hoztunk; s míg e haza védelme e rendszerre alapíttatott, az ősiség megszüntetése nem volt lehetséges, legalább nem vala célszerű semmi esetre. De vajon mondhatjuk-e ezt még most is? A nemesség különválasztotta érdekeit a haza érdekeitől. Birtokának fenntartása a haza biztosságával nemcsak nem függ semmi összeköttetésben, sőt ellenkezőleg azt mondhatjuk, hogy a hazának ereje s biztossága azon irányban növekszik, melyben a nemesség birtoka fogyni fog. Azon föld, mely a nemesség tehermentes kezeiben van, a közállományra nézve terméketlen; miért fordítsa figyelmét fenntartására? miért ne tegyen inkább mindent, hogy e fenntartás csaknem lehetetlenné váljék? - Az ősiség egykori okszerűsége a nemesség egykori tetteiben fekszik, s e terhekkel megszűnt.

De valamint azon okok, melyek egykor az ősiség fenntartása mellett szólottak, egészen megváltozott viszonyaink között elveszték fontosságukat: úgy azok is, melyek ezen institúció mellett jelenleg felhozathatnak s felhozatnak, közelebbről tekintve elvesztik minden fontosságukat.

A földbirtok - ezt hallottuk az ősiség védelmére többször felhozatni - a birtok más nemeitől azáltal is különbözik, hogy annak sokszori változása nem fekszik a közállomány érdekében. A beruházások, mik által a föld termékennyé válik, többnyire később jövedelmezők, úgyhogy mit az apa fáradságosan megkezdett, annak többnyire csak a gyermekek, néha az unokák élvezik gyümölcseit, s legbiztosabban számolhatunk ily beruházásokra, hol a családatya törvény által biztosíttatik, hogy nem idegenek, hanem utódai fogják élvezni fáradságának jutalmait. Ez pedig az ősiség által érethetik el.

Az ősiség védelmére még többször felhozott második ok: *nemzetiségünk*. A nemzetiség fenntartása leginkább nemességünk fenntartásától s megerősödésétől függ, így szólnak az ősiség barátai; miként nyúljunk egy oly institúcióhoz, mely a nemes birtokának védelmére most, mióta a birtokképesség e haza nem nemes lakóira is kiterjesztetett, még szükségesebbé vált.

Mi ezen okok elsejét illeti: azt rég megcáfolta az élet. A gondolat: hogy bizonyos családoknak léte bizonyos földbirtokkal köttessék össze, s azok így elszegényedéstől megőriztessenek, nem új. Már a mózesi törvényhozásban feltaláljuk azt; feltaláljuk Spártában s az óvilág és középkor több népeinél. Alig van törvényhozás, mely bizonyos fajok vagy családok fenntartását nem tűzte volna ki magának fő feladatul, s nem csodálhatjuk, ha erre sokszor azon eszköz választatott, mely arra legalkalmatosabbnak mutatkozott. Ez történt hazánkban is. - Az ősiség, ha eszméje valóban gyakorlatba vétetik, a földbirtokot egyes családokban megörökíti. A

birtokszerezhetésnek csak egy módja marad: a hadi szolgálatok, ez is csak azon mértékben, melyben, egyes családok kihalván vagy büntető ítélet által javaiktól megfosztván, a korona a rá visszaszállt jószágokból ily érdemek megjutalmazására lehetőséget nyert. - Az ősiségnek eszerint - ha eszméje, mint mondtuk, gyakorlatba vétetik - két szükséges következés lett volna. *Először: a nagy vagyonok ritkasága*; minthogy nagy vagyonok ott, hol a birtokszerzésnek lehetősége annyira megszoríttatott, nem könnyen támadhatnak. *Másodszor: a földbirtoknak végtelen feldarabolása*; minthogy a földbirtok minden gyermekek, vagy legalább minden fiúgyermekek között egyiránt osztatván fel, főképp kisebb birtokoknál a birtoknak a lehető legkisebb részekre való feloszlása a dolgok szükséges kifejlésében fekszik. Az egyes akarata e feloszlásnak gátokat nem állíthat elébe, minthogy az ősiség a birtokost végrendelet általi jogától földbirtokára nézve megfosztá, s így az apának hatalmában nem áll, többi gyermekeit más módon kielégítve, egész földjét egynek hagyni örökségül. - Miután az ősiségnek ezen következéseit hazánkban nem tapasztaljuk: világos, hogy annak eszméje soha tökéletesen gyakorlatba nem vétetett, s vajon tehát mit bizonyít az okoskodás, mely egészen ezen eszmére alapíttatott? - A földbirtoknak csaknem legfőbb becse annak biztosságában áll. Az apa oly jószág javítására fogja legszívesebben fordítani fáradozásait, melynek birtoka utódainak törvény által leginkább biztosíttatott, s ha az ősiség eszméjét tekintjük, a birtoknak ezen biztosítása célja törvényeinknek. Mi mindezt nem tagadjuk. De ha a gyakorlat éppen ellenkezőt bizonyít, ha biztosság helyett, mely az ősiség által céloztatott, éppen az ősiség következtében a birtokviszonyokra nézve a lehető legnagyobb bizonytalanságot látjuk, vajon tisztán elméleti okok megváltoztathatják-e nézeteinket, miknek alapját a dolgok valódi állása képezi? Tekintsünk körül e hazában, s nézzük, mivé lett e termékeny föld ősiségi törvényeink uralkodása alatt; ki nem vak, talán meg fogja vallani, hogy e törvények a földbirtok jövedelmezőbbé tételére csakugyan nem vezettek.

Még kevesebbet bizonyít a második ok; s felfogásunk szerint a bátorságnak nem kis mértéke szükséges, hogy az oly általánosan használtassék, mint vitatkozásainkban tapasztaljuk. A nemzetiség fenntartása a nemesség fenntartásától függ! Ugyan miként fogjuk ezt bebizonyítani? Amint valamely vidéken egy vagy más nyelv uralkodott, nemességünk elnémetesedett, eltótosodott, horvát, rác vagy oláhvá lett, elannyira, hogy családi nevén kívül a nemesi kúriák *egy* részében harminc év előtt egyetlen magyar szót sem lehete hallani. Hol a nemesség magyar maradt, az maradt ott a köznép is. Azon kísérleteknek, melyek nemzetiségünk elnyomására József alatt történtek, ki hódolt nagyobb készséggel mint a nemesség? kinek sorából választattak e kísérletek eszközei? ki zárta ki társalkodása köréből hazai nyelvünket? ki utánozá életmódban s szokásaiban a külföldet, elhagyva mindent, mihez eldődei ragaszkodtak, ha a sujtásos ruhát, mely hiúságának tetszett, kivesszük? s midőn mindezt a nemesség tevé, midőn sokan közülünk a nép ajkairól tanultuk meg őseink nyelvét, most azt merjük mondani, hogy a nemzetiség fenntartását a nemességnek köszönhetni, hogy csak a nemesség az, melytől e nemzetiség fenntartása függ.

Nem tagadjuk az érdemeket, melyeket a nemesség magának e téren újabb időkben szerzett. Övé az érdem, hogy a magyar nyelv törvényhozásivá s közigazgatásivá emeltetett, s mióta ez történt, nyelvünk azok között, kik politikai jogokkal élnek, hatalmasan terjedett; de habár elismerjük, hogy a nemesség ezáltal régi bűneinek egy részét jóvátevé, nemzetiségünk fenntartását neki tulajdonítani, s ha e tárgyról szólunk, a köznép sokkal nagyobb érdeméről megfeledkezni szintoly képtelenség volna, mint ha nemzetiségünk fennmaradásában az esetben is bíznánk, ha az csakugyan a nemesség fennállásától függne. A nemzetiség fennállása nem egy osztály kiváltságaitól, hanem a nép erélyességétől függ, s mivel a múlt ennek tanúságát adta, ezért nézünk nemzetiségünket illetőleg bátran a jövő elébe. - A nemzetiség fenntartása s azon magyar családok gyarapodása, melyek jelenleg nemesi kiváltsággal élnek,

mindkettő kívánatos, de föltétlenül nem függnek össze egymással. Ezt senki sem fogja tagadhatni, ha e kérdéseket nyugodtan tekinti.

De engedjük meg, hogy e tekintetben csalódánk, hogy nemzetiségünk fennállása csakugyan a nemesség birtokviszonyainak fenntartásától függ. Ugyan alkalmatos eszköz-e erre az ősiség? Hány nagy családot tartott ez fenn? A Garák ivadékai - mondják - napjainkban saját kezeikkel mívelik paraszttelkeiket. A legrégiebb családok ivadéka hét szilvafára szorult, s a nagy birtok majdnem kizárólag oly nemzetiségek kezeiben van, melyeknek nevéről, ha két-három századdal hátrább nézünk, történeteink mit sem tudnak. Az ősiség e családok fenntartására alkotott institúció volt, s mégis a Rajna partjain nem találunk annyi várromot, mint hazánkban tönkrejutott családok romladékait. Vajon azon institúciók, melyek mellett ez lehetséges volt, mi okon tartathatnak mindemellett a nemesség fenntartására szükségeseknek? - De ha egyes családokat nem tartott is fenn az ősiség, legalább attól őrizte meg az országot, hogy a földbirtok idegenek kezeibe ne jusson. Így szólnak elleneink. - Mondhatnók erre, hogy e bajnak elhárítására nem az ősiség, hanem jól rendezett honosítási törvények kívántatnak. De fogadjuk el ezen ellenvetést is, és kérdjük, vajon a gyakorlati élet nem cáfolja-e meg azt, minden okoskodásnál helyesebben? Nézzük azon nagyobb birtokokat, melyek újabb időkben más kezekbe mentek át; nem idegen vevőket találunk-e nagy részben? S mily hatása volt ősiségi törvényeinknek ezek kizárására? Bizony ha e törvények hatását tekintjük, meg kell vallanunk, hogy azok csaknem a kísértetek sorsára jutottak, melyektől régiebb időben egyes jámbor félhetett, de melyektől felvilágosodott századunkban senki sem fél többé.

S miért?

Mert a törvényhozás az ősiség fontos kérdését mellékesen már eldönté, s hol az újabb rendelkezéseinek útjában állott, elvileg fennhagyta ugyan, de anélkül, hogy magát általa legkevésbé is akadályoztatná.

A kisajátítást s úrbéri örökváltságot rendező törvényekben az ősiség tettleg eltörültetett. Hiteltörvényeink nem vették azt semmi tekintetbe. A birtoktagosítást rendező intézkedések az ősiségi jog praktikus gyakorlatának oly akadályokat gördítettek elébe, melyek által a jog maga illuzóriussá válik; s vajon oly institúció, mellyel maga a törvényhozás így bánik, melynek egykori alapokai nem léteznek többé, mely mellett jelenleg csak álokoskodások hozathatnak fel, arra való-e, hogy továbbra is fenntartassék?

Meg kell tehát szüntetni az ősiségét; ez haladásunknak egyik legszükségesebb kelléke, s azért oly valami, mi, a dolgok természete szerint, hazánk haladó pártjának szükséges teendői közé tartozik. A kérdés csak az lehet, miként történjék e megszüntetés. Egyszerre-e, oly törvény által, mely a birtokviszonyokra nézve a status quo fenntartását mondaná ki, vagy fokozatonként? - De ezekről külön számban.

XII

(Ősiség II)

Az ősiség káros következéseire nézve nincs többé véleménykülönbség közöttünk. Minden párt egyenlőn elismeri azt, sőt talán alig van ember e hazában, ki azon viszonyok megszüntetését, melyek az ősiségből erednek, biztos kifejlődésünk első kellékei közé nem számítaná. Törvényhozásunk szinte úgy érzé ezt, mint minden egyesek, s ámbár az ősiség eltöröltetését elvileg nem mondá ki, újabb időkben oly törvényeket hozott, melyek által az ősiségi jogok egyes esetekben tettleg megsemmisíttettek, midőn más esetekben azoknak gyakorlata csaknem lehetetlenné tétetett; s így történt, hogy ámbár az ősiségnek káros következményei nagy

részben fennmaradnak, azon biztosság, mely általa egyes nemes családok fennmaradására nyújtatott, nagy részben elenyészett. Ki ezen kételkedik, olvassa Gosztonyi Miklósnak az ősiségről legújabban írt jeles értekezését,[12] melyben a szerző főképp a magyar jogtudomány szempontjából indulva ki, jelen birtokviszonyainkról értekezik, s nem puszta elméleteknek hódolva, hanem mint praktikus jogtudós és bíró szólva a tárgyról, azon meggyőződését fejezi ki: *hogy az ősiség, jelen viszonyaink között s azok után, miket törvényhozásunk újabb időkben tett, fenntarthatatlan*. - Ha régi állapotunkhoz ragaszkodni akartunk; ha Werbőczi Hármaskönyve a dubietások centuriájával és a centuriák dubietásával boldogságunkra szükséges vala, s a magyar arisztokráciát fenntartani nem lehet, mihelyt régi királyaink egypár dekrétumai az örökkévalóság örvényébe dőlnek: akkor kellett volna ezt meggondolni, mikor az árkot átugrottuk (azaz, mikor régi birtokviszonyainkat mellékesen megváltoztató törvényeinket hoztuk), nem most, mikor már minden tekintetben késő; sőt okvetlen, akarunk, nem akarunk, tovább kell menni; mert már az árok partja is, melyhez aggodalommal telve fogózkodunk, szakadoz kezeink alatt. Szokni kell az új időhöz, fel kell fogni annak jó s rossz árnyéklatait. Körülbelül így szól a szerző idézett munkája 57. lapján, s mi ehhez csak azon óhajtásunkat fejezzük ki, vajha e szavak, egy elismert tekintélyű juristánk által kimondva, minél több visszhangra találjanak, azok között is, kik a jogtudományt rabulisztikus allegatiókban keresik, s az igazság kiszolgáltatásának, mely a közállomány legszebb feladata, mintegy célul tűzik ki, hogy általa a hon minden lakói nem szűnő perpatvarba kevertessenek.

De ha az ősiségi jogok eltöröltetésére nézve egy véleményben vagyunk is valamennyien, mi módon történjék ez igen fontos lépés, mely, mint az idézett értekezésben helyesen jegyeztetik meg, egész polgári törvénykezésünket megváltoztatja, s így egy új polgári törvénykönyv szerkesztését föltételezi? Ez azon pont, melyre nézve roppant véleménykülönbség létezik.

Egy rész az „uti possidetis" törvényes kimondása által a gordiusi csomó kettévágásában látja feloldhatásának egyedüli lehetőségét.

A másik az ősiségi jogok visszakeresésére bizonyos határidőt óhajt szabatni, melyen túl minden további kutatások megszűnnének.

Végre Gosztonyi Miklós úr idézett értekezésében egy új módot indítványoz, mely, mint ő maga mondja, *a két végpont között közepett áll, s az uti possidetisból a birtok rögtöni biztosítását elfogadva, a jogkielégítésre a határidőt célravezetőleg szabályozza*.

Az ősiség megszüntetésének két első módjairól sokat mondtak és írtak már: fordítsuk figyelmünket ez alkalommal kizárólag a harmadikra.

Gosztonyi Miklós úr indítványa röviden ezekből áll.

1. Mondassék ki: hogy minden birtok azon kezekben marad, melyekben a törvény találta.

2. A követelőknek, kivétel nélkül, két vagy három évi határidő adatik, mely alatt jogaikkal előállhatnak.

3. A perek elintézésére az ország minden részeiben rendkívüli bírák rendeltetnek. Költségkímélés végett e célra a kerületi táblák és elsőbíróságú váltótörvényszékek használhatók, melyekhez a bíróságuk alá eső megyékből két vagy három törvénytudó s egy vagy két királyi táblai bíró jőne. A föllebbvitel minden perekben a királyi táblán keresztül, vagy ha lehet közvetlen is, a hétszemélyes táblára menne.

[12] Ősiség. Gosztonyi Miklós. Pest 1847. Trattner-Károlyi tulajdona.

4. Rövid eljárási módot kell rendezni, minőnek mintáját a szóbeli perről, a kisajátításról, váltó- és csőd-eljárásról szóló törvényekben találjuk. Az elítélés érdemileg, minden kifogások mellőzésével történik.

5. Minden per kezdete hirdettessék ki a hírlapokban; hogy ugyanazon jogi beavatkozók jelentkezhessenek, avégett, hogy a törvényszék mindenekelőtt azt határozhassa meg, kié a követelők között a jog vagy követelés elsőbbsége.

6. E között s a birtokos között próbáltassék meg az egyesség. Ha nem sikerül, ítéltessék meg a per érdemileg.

7. Becsültessék meg a birtok, s becsültessenek meg minden rajta fekvő beruházások. Ha a birtokos jószágát meg akarná tartani, joga legyen rajta fekvő pénzét és beruházásait levonva, a felülmaradandó becsárral az igénylőt kielégíteni. Ha nem, fizettessék ki, ő, s mozduljon a birtokból.

8. A kereset, minőségéhez képest, vagy egyenesen törvényileg megalapítandó arányban, vagy pedig a bírók belátása szerint határoztassék el, a kiszámított összlet hányad részét, például háromnegyedével, felével, vagy kevesebbel is tartozik-e megelégedni a követelő, mint az bírói gyakorlatunkban az épületek becsülésénél máris történik.

9. Készíttessék egy, az egész országra egyforma s igazságos becsükulcs.

10. Az egyes becsülések a törvényszékek mellé rendelendő számvivői tisztségek által történnek, melyhez minden esetben az érdeklett felek egy-egy egyént csatolhatnak.

11. A fizetések könnyebbítésére, a kiegyenlítő rendszer és eljárás beálltával, egy elegendő kiterjedésű hitelbank állíttatik fel.

12. A mindennapi forgalom- és hitelezésekre nézve külön rendelkezések történnek; elvben azt tartván szem előtt, hogy a tulajdon ugyan már a birtokosé, de a jogkövetelők kielégítésére szolgálandó összletek a birtokos irányában mindenesetre idegen tulajdont képeznek.

13. A korona, jogaira nézve, egyes követelőkkel egy vonalba esvén; mennyiben az ősiség eltörültetése által jövedelmei kevesednének; ez a közterhek megállapításánál méltó és aránylagos számba vétessék.

Röviden, de minden részleteiben adtuk elő az indítványt, már csak azért is, hogy olvasóinkat e jeles munkára, melyben az ősiség megszüntetésének szükségéről tökéletesen meggyőződhetik, figyelmessé tegyük. Mi magát az indítványt illeti, kénytelenek vagyunk kinyilatkoztatni: hogy azt elfogadhatónak nem tartjuk; pedig azért nem, mert az a két rendszerből, melynek közvetítése után törekszik, minden rossz oldalakat egyesítvén; sem a jelen birtokosnak, sem az ősiség útján jogokat követelőnek igényeit ki nem elégítheti, a közállományra nézve pedig oly bajokat idézne elő, melyek azoknál, melyek akár az uti possidetis, akár a határidő elvének elfogadásából támadható nehézségeknél még sokkal nagyobbak.

Nyíltan fogjuk előadni nézeteinket, biztosan remélve, hogy ha tévednénk, nézeteink az indítványozó által meg fognak cáfoltatni, minél a kérdés tisztába hozatalára semmi sem lehet kívánatosabb.

A tett indítvány nem elégítheti ki a jelen birtokost. Ennek bizonyítására, ha a birtokos jelen helyzetét összehasonlítjuk azzal, melybe az indítvány elfogadása által jutna, minden hosszasb értekezés fölösleges.

Jelenleg a földbirtokos nem érezheti magát biztosnak tulajdonában, mely, ha jószágai jelenleg perrel nem terheltetnének is, egy új oklevél feltalálása által mindennap bizonytalanná válhatik.

A birtoknak ezen bizonytalansága szükséges befolyást gyakorol hitelviszonyainkra is, mi által a birtokos néha a legszükségesebb javítások tételében akadályoztatik. - Az indítvány elfogadása által a birtokos törvény által biztosított tulajdonossá válik, s így látszólag sokkal kedvezőbb helyzetbe állíttatik, de ha a dolgokat gyakorlatilag vesszük, s azon föltételeket tekintjük, melyek alatt a birtokos valódi tulajdonossá válik, meggyőződhetünk, miként helyzetének ezen javulása csak látszólagos.

Jelenleg a birtok bizonytalanságának a birtokosra nézve káros következéseit azon *biztosság* enyhíti, mellyel az ellene indítandó perek hosszúságára számolhat. Nem fog-e jószágai ellen per indíttatni, azt, igaz, nem tudja senki; de hogy az ellene indítandó pernek végét sem ő, sem valószínűleg még gyermekei elérni nem fogják, arra a legnagyobb bizonyossággal számolhat, s habár az ősiség létezése által hitele csonkul, egészen nem semmisíttethetik meg, miután oly jószágra, mely per alatt még nem áll, sőt mely ellen a per most kezdetett, harminc évi részletes törlesztés mellett, mindenki a legnagyobb biztossággal oda kölcsönözheti pénzét, meg lehetvén győződve, hogy a jószág azon harminc év alatt, meddig a törlesztés tart, bizonyosan nem fog más kezekbe általmenni. - De tegyük fel, hogy az indítvány elfogadtatik, ha minden követelőnek két-három évi határidő adatik arra, hogy követeléseivel előálljon, ugyan lesz-e jószág, mely iránt senki sem fog követelésekkel előállni? lesz-e birtokos, ki magát egyszerre perbe keveredve nem látja? s minő perbe? olyanba, melynek eljárása a váltó és csőd eljárásának mintája szerint alakíttatott, melyről eddig semmi egyebet nem tud, mint hogy annak egyik fő feladata a gyorsaság, s hogy az oly bírákra bízatott, kik ilynemű törvények kérdések elítélésében legalábbis járatlanok. - Igaz, ha e peren keresztülment, birtoka tulajdonává válik, de mily föltétel alatt? ha a jószágon fekvő pénzét és beruházásait levonva, a fölülmaradandó becsárral az igénylőt kielégíti. S ugyan mi más veszély fenyegeti a birtokost a jelen viszonyok között, csakhogy azon különbséggel, hogy amitől most mint távol, legfellebb egy fél század után bekövetkezhető lehetőségtől kell félnie, az akkor rögtön előre nem látható gyorsasággal következik be reá? - A jelen birtokos megtarthatja jószágát, ebbeli szándékának kinyilatkoztatása csak saját akaratától függ: így szól az indítvány; de kérdjük, tőle függ-e az e szándék eléréséhez kötött föltételek teljesítése? A szükséges fizetések könnyítésére hitelintézetek fognak felállíttatni. De ugyan miként? - Ha összes földbirtokunk egyszer e krízisen keresztülment, nem szenved kétséget, hogy hitelintézetek felállításánál könnyebb dolog e hazában nem lehet; de e krízis alatt, e krízis elősegítésére hitelintézetről szó nem lehet, mert ugyan ki képzelheti, hogy valaki pénzét oly hypothekára kölcsönözze, melynek tulajdona ugyan a kölcsönözőt illeti, de melyen teherként a jogkövetelők kielégítésére szolgálandó - s még meg sem is határozott nagyságú - összletek fekszenek, miként az a 12. pontban kimondatik. Felfogásunk szerint tehát az indítvány elfogadása által a hitelintézetek felállítása nemcsak nem könnyíttetnék, sőt míg a nagy perkrízis be nem végeztetett, valósággal lehetetlenné válnék, sőt miként ily nemű törvényes intézkedésnek más következése nem is lehetne, mint hogy minden jószágokon fekvő tőkék azonnal felmondatnának, s a földbirtokra adott hitel addig, míg a perek tartanak, egészen megszüntetnék.

Sokkal kedvezőbb az indítvány azokra nézve, kik ősi jogkövetelésekkel bírnak, s elfogadása által felfogásunk szerint ezekre sokkal nagyobb haszon háromolnék, mint melyre jelen viszonyaink alatt valaha számolhatnának; de vajon remélhetjük-e, hogy az ajánlott módok által csak ezek is kielégítve érzendik igényeiket?

Mi azt hisszük, hogy nem. - Igényei gyorsan elégíttetnek ki, - ez az indítvány egyik fő célja; de miután a 3. pontban minden pernek a hétszemélyes táblára való fellebbvitele fenntartatott, a gyorsaság is nagy részben illuzóriussá válik. A perek mennyisége, a hétszemélyes táblának jogkérdésekbeni ismert óvatossága a gyorsaságot lehetetlenné teszi. De tegyük fel, hogy e gyorsaság eléretnék - mi csaknem képzelhetetlen -, tegyük fel, hogy például öt vagy tíz

esztendő alatt minden perek bevégeztettek; azon jogkövetelő, ki követelésétől elmozdíttatott, nem fog-e keserű panaszokra fakadni azon eljárás ellen, mely őt gyökeres jogainak bebizonyítására sommás, csaknem szóbeli útra szorítá, mely azoknak megítélését a kúria helyett kerületi táblára vagy éppen váltótörvényszékekre bízá. S azon jogkövetelő, kinek követelése törvényesnek ismertetett el, nem fog-e panaszkodni még sokkal hangosabban bírái ellen, kik őt arra kényszeríték, hogy a 8. pont szerint a bíróság által kiszámított törvényes követelésének egy felével elégedjék meg; mi annál igazságtalanabb, minél bizonyosabb az: hogy e pontban felhozott gyakorlat ez esetre nem alkalmazható; világos levén, hogy az épületek kiállítási becsökből használat által vesztenek, a földbirtok becse ellenben, legalább hazánkban, mindig növekedik.

Nulla lex satis commoda omnibus est: idmodo quaeritur, si majori parti et in summum prodest - így szól Cato. Mellőzve tehát mindazt, mi ez indítványban egyesek érdekeit sértené, nézzük, mily haszon háromolhatnék belőle a közállományra.

Biztosítani akarjuk a birtokot: ez az ősiség eltörlésének egyik fő indoka. Ha az indítvány elfogadtatik, minden birtokos joga egyszerre kérdésbe vétetik.

Nevelni akarjuk a hitelt, s helyette hosszabb ideig - míg ti. a krízis időszaka tart - minden hitelt lehetetlenné teszünk, mely földbirtokon alapul.

Egy szebb jövő után törekszünk, s hogy ezt elérjük, feláldozzuk az egész jelent, mely a jövőnek egyedül biztos csíráit hordja magában.

Hogy a perlekedést megszüntessük, egyszerre per alá vesszük az ország összes fekvő birtokát. Minden birtokos létét exceptionális törvényszékek önkényétől függesztjük fel, magát a bírói hatalmat kitesszük mindazon gyanúsításoknak s ellenségeskedéseknek, melyek ily óriási hatáskörnek szükséges következései.

Végre nem érjük el még azon célunkat sem, mely után törekednénk; s mely az vala, hogy a törvényhozás senki által a tulajdon sértésével ne vádoltathassék; miután oly törvényes rendelkezések, minők például azok, hogy gyökeres jogkérdések csaknem sommás úton ítéltessenek el; vagy hogy a követelő igazságosnak ismert követelésének csak egy bizonyos részéhez jusson, a tulajdont elvileg szintúgy sértik, mintha az „uti possidetis” ma kimondatnék, sőt még súlyosabban, minthogy ez esetben a tulajdon sértésének még a közjó sem szolgálhat mentségéül.

E nézetekből kiindulva, bármi alaposoknak tartsuk azon nézeteket, melyek az általunk idézett értekezésben előadatnak, bármi nyereségnek ismerjük azt, hogy e fontos kérdésről egy annyi gyakorlati ismeretekkel bíró jogtudós nyilatkozott, magát az ezen értekezésben tett indítványt nem tartjuk elfogadhatónak.

Az ősiség eltöröltetésének módjára nézve saját nézeteink előadását fenntartjuk egyik következő cikkelyünkre.

XIII

(Ősiség III)

A birtokjog szentnek neveztetik, s nem helytelenül. A közállomány, midőn a birtokot minden lehető biztosításokkal környezi, csak fennállhatásának föltételeit őrzi meg. E birtokjogoknak tisztelete azonban soha nem terjedhet annyira, hogy általa a közállomány oly lépésektől visszatartassék, melyek fennállására vagy kifejlődésére szükségesek, s valamint az, ki oly indítványokkal lép elő, melyek az egyéni birtok negációján alapulnak, legjobb esetben is csak

ábrándozónak tartható; úgy az, ki a birtok sértetlenségéről oly fogalmakat állít fel, mintha minden tulajdon a szuverenitásnak egy nemét képezné, melyre nézve a közállománynak a birtoklás feltételeit s használata módját meghatározni nem szabad, oly téren mozog, mely korunk fogalmai szerint nem védhető. A kisajátítási törvények, melyek, mint minden mívelt országban, úgy nálunk is léteznek, mutatják, hogy a birtok sértetlensége e hazában is csak úgy értetik, mennyiben az a közállomány szükségeivel ellentétben nem áll. Hogy pedig e dolognak ilyetén felfogása nem új, azt úrbéri viszonyainkból látjuk, melyek szerint a jobbágyok kezében levő birtok elvileg a földesúr tulajdonának tartatott ugyan, úgy azonban, hogy a föltételek megváltoztatása, melyek alatt az úrbéreseinek használatra átengedé, ne tőle függjön; mi nem egyéb, mint tulajdonjogának a közjólét érdekében történt megszorítása.

Két szempont van ezek szerint, melyet a törvényhozónak szemei elől téveszteni nem szabad, valahányszor egyesek tulajdoni jogaival összekötött viszonyokról határoz.

Először: hogy a közállomány a tulajdonjogot bizonyos föltételekhez kötheti, s mikénti használatának határokat szabhat, anélkül, hogy ezáltal természetes jogkörén túllépne. Sőt, hogy a tulajdont azon esetekben, hol azt a közjó kívánja, korlátozni nemcsak a közállomány jogai, hanem annak kötelességei közé tartozik.

Másodszor: hogy a közállomány e kötelesség teljesítésében soha nem járhat el szerfeletti óvakodással. A tulajdonnak legkisebb sértése oly valami, mi által a közállomány egyik fő célja - a biztosság - némi csorbát szenved, s a törvényhozónak csak elkerülhetetlen szükség szolgálhat ily esetekben mentségül.

Ezen alapelvek azok, mikből, birtokviszonyaink mikénti módosításáról gondolkozva, kiindulánk, s kérjük olvasóinkat, hogy előadandó nézeteink felett ítélve, ezeket szemeik elől ne veszítsék. - Minden terv, mely birtokviszonyaink megváltozására tétetik, csak annyiban elfogadható, mennyiben:

1-ször. A cél, melyet általa elérni kívánunk, s mely nem egyéb, mint a nemesi birtoknak biztosítása, tökéletesen eléretik.

2-szor. Mennyiben e cél úgy éretik el, hogy általa a tulajdoni jog - ideértve *minden valóban törvényes* követeléseket is - a lehetőleg kevésbé sértessék.

Ezeket előrebocsátva, forduljunk tárgyunkhoz.

Törvényeink szelleme szerint, minden földbirtok egész tulajdoni joggal csak a koronát illeti. A korona az ezen jognál fogva reá visszaszállt jószágokat bizonyos feltételek alatt, melyek közé az öröködési rendszer tartozik, egyeseknek osztja ki adományképpen, úgy, hogy míg e feltételek teljesíttetnek, magának ily jószágokra nézve semmi jogokat fenn nem tart. Ez alapja egész birtokrendszerünknek, melyből szükséges következményekül folynak mindazon viszonyok, melyek által a birtok hazánkban bizonytalanná válik.

Ha minden földbirtoknak valóságos tulajdona a koronát vagy újabb szólásmód szerint a közállományt illeti, s annak birtoklása egyeseknek csak feltételesen engedtetik által, az egyesek földbirtokának jogszerűsége szükségképp azon föltételek teljesítésétől függ, melyek alatt birtokjogokba léptek. - Hogy hűtlenség esetében a jószág a koronára visszaszáll, nem büntető törvényeink szigorúságának, hanem egészen e jogi fogalmaknak tulajdonítható; melyekből egyszersmind az is következik, hogy a közállomány a birtoknak elidegenítését az adományosnak nem könnyen engedheté meg, részszerint mivel arra az egyes adományos birtokos tulajdonképpen joggal nem bír, részszerint mert a közállománynak - hacsak jogairól lemondani vagy azoknak gyakorlatát szerfelett nehezíteni nem akarja - érdekében áll jogai iránt tisztában maradni; mi csak úgy lehetséges, ha minden jószág azoknak kezében marad,

kikre az adomány kiterjed, s a koronának öröködése a jószágoknak új meg új kezekbe való átbocsátása által zavarba nem hozatik.

A birtokos, midőn jószágát eladja, nem tulajdon-, hanem csak birtokjogáról rendelkezik, erre nézve is csak korlátolt hatalommal; minthogy a közállománynak - mint mondtuk, azon célból, hogy saját jogai iránt tisztában maradjon - érdekében állván, hogy az egyes jószágok azon kezekben maradjanak, melyekre adományoztattak, mennyire lehet, könnyítenie kelle ez ösvényt, melyen az elidegenítőnek utódai a birtokok visszaszerzését keresik.

Ha e birtokviszonyokat - melyek minden birtok bizonytalanságához vezetnek - változtatni akarjuk, két szempont igényli ezek szerint figyelmünket.

Először: a közállománynak - vagy maradjunk a fölvett kifejezésnél - a koronának minden földbirtokban rejlő jogai, melyek az egész rendszernek alapját képezik.

Másodszor: azon jogok, melyeket valamely jószág elidegenítése után az örökösök annak visszaszerzésére fenntartottak, s melyeket a közállománynak mindaddig pártolnia kell, míg saját öröködési jogaihoz ragaszkodik.

Mi az elsőt, ti. a koronának öröködési jogait illeti, nincs semmi nehézség. Birtokviszonyaink, mint általán véve csaknem minden institúcióink, hadi rendszerünkből folytak ki. Ha most, miután e rendszer egészen megváltozott, miután a korona öröködési jogai, részint királyaink által, kik a 16. és 17. században számos, mindkét ágra szóló adományozásokat tettek, részint bírói ítéletek következtében zavarba hozattak, a közállomány jónak látja jövedelmének ezen kútforrását mással cserélni fel, senki ebben jogsértést keresni nem fog. Az úgynevezett fiscalitas már természete szerint a közjövedelmeknek oly bizonytalan forrása, bírói ítéletek, melyek praejudiciumokká váltak, annyit tettek annak megapasztására, hogy ily lépés a közállomány részéről csak üdvösnek tekinthető, s jogszerűsége csak azon egy föltételtől függ: hogy a közállománynak új jövedelme, mellyel a koronaöröködésnek jövedelmi pótoltatnak, mint teher, azon birtok által viseltessék, mely a korona öröködési jogától felszabadíttatik.

A fiscalitas megszüntetésére csak törvény szükséges. Nagyobb a nehézség, midőn birtokviszonyaink kor igényelte változásainál azon egyesek jogaival találkozunk, melyek jelen birtokrendszerünkön alapszanak. - Jog, főképpen oly jog, melyet még per útján keresnünk kell, felfogásunk szerint nem áll ugyan egy soron azon tulajdonnal, melynek már birtokában vagyunk; azonban nem szenved kétséget, hogy ez is a tulajdonnak egy nemét képezi, melyet, amennyiben a törvényhozás egyéb céljai engedik, tisztelnünk kell, s ez az ok, minélfogva mindazok, kik az ősiség eltörlésének szükségéről meggyőződtek, módokat kerestek, melyek által e nagy változás minden jogsértés nélkül történhetnék.

Mi valamint ezen törekvésnek méltányosságát átlátjuk, úgy készek vagyunk mindent elfogadni, mi által egyes, bármi gyönge alapokon nyugvó jogok biztosíttathatnak, azon egy kikötéssel mindazonáltal, hogy midőn egyesek jogai felett őrködünk, a közállomány magasabb feladatait ne tévesszük szemeink elől, s az ősiség megszüntetésére oly módokat ne ajánljunk, melyek által régi bajainktól nemcsak nem szabadulunk, sőt újaknak tétetünk ki; s mi őszintén megvalljuk, egyet sem ismerünk, mely által ez nem történnék.

Nézzük ezen indítványokat. Nem szükség, hogy részletekbe bocsátkozzunk, csak vezérelveiket fogjuk tekinteni. Különböznek azok egymástól.

1-ször *a per kezdhetésének időszakára nézve*. Itt egy rész az ősiség eltöröltetése után egy bizonyos *határidőt* (terminus praeclusit) akar kimondani, mely alatt az ősiségből eredő követeléseivel mindenki föllépni tartozzék, s melynek elteltével e cím alatt senkinek pert kezdeni szabad ne legyen. Mások nézete szerint ily határidőnek kimondása veszélyes, s mihelyt az

ősiség eltöröltetett, minden új per kezdése tiltatik; a már kezdett perekre nézve azonban e törvény útja fenntartandó.

2-szor *a bíróságra s eljárásra nézve*. Egy rész a bíróságra nézve minden változást szükségtelennek tart, csak az eljárásban kíván némely változásokat, melyek annak rövidítésére szükségesek. Mások a formák rövidítését még nem tartják elégségesnek, s egészen új bíróságok alakítását indítványozzák; a commissio neoaquisticának egy új nemét, mely által minden birtokviszonyok a lehetőségig rövid idő alatt tisztába hozathassanak.

3-szor *a követelők kármentesítésére nézve*. Egy rész azt kívánja, hogy az, kinek ősisége jogai a bíró által elismertettek, a jelen birtokos kielégítése után magának a jószágnak birtokához jusson. Más indítvány szerint a birtok minden esetre a jelen birtokosnál marad, úgy azonban, hogy az a követelőt vagy egészen, vagy a bíró által meghatározandó arány szerint pénzben kielégítse. Némelyek végre úgy vélekednek, hogy a következő elődeinek birtokához juthasson ugyan, de csak azon föltétel alatt, ha a jelen birtokosnak a jószág egész becsét lefizette.

Ha ezen indítványokat figyelemmel tekintjük, könnyű azoknak célirányatlanságáról meggyőződni.

Mi mindenekelőtt a perek kérdésére kimondandó *határidőt* illeti. Első tekintetre úgy látszik, mintha ezáltal minden ősi jogok teljesen biztosíttatnának. Hisz kinek ily joga van, s ki magát azon három év alatt, melyet a törvény evégre kitűzött, nem jelentette, csak magának tulajdoníthatja, ha követelése elvész. Mi részünkről erre nézve is másképp vélekedünk. Nekünk úgy látszik: mintha egy bizonyos határidő felállítása mellett azon családok, kiknek rendezett archívumaik vannak, sokkal kedvezőbb helyzetbe tétetnének azoknál, kik ily archívumokkal nem bírnak, s hogy így egy bizonyos határidőnek felállítása nem annyira igazságos, mint első tekintetre látszik. De engedjük meg, hogy ebben csalódánk, s hogy az indítvány, mi a követelőket illeti, valamennyire nézve egyiránt kedvező, vajon így is elfogadhatjuk-e azt, ha a következményekre gondolunk, melyekbe az hazánkat szükségképp bonyolítaná? Hallottuk, hogy háromezer bevégezetlen juris pernél több van kúriánk előtt. A szám nagyobb, mint melyet e legfőbb törvényszék, annyira elfoglalva más, kevésbé halasztható tárgyakkal könnyen bevégezhetne; de gondoljuk magunknak, hogy a juris perek kezdésére három évi határidő állapíttatik meg, s nem fog-e ezen szám háromszoroztatni, nem fog-e olyanná nőni, mely előtt elborzadunk, vagy talán nevetésre fakadunk, mert első tekintetre látjuk, hogy valamint e követeléseknek egy része alaptalan, úgy a legnagyobb rész egy század alatt ítélet alá kerülni nem fog? Hisz mi könnyebb ily perek kezdésénél, hol a keresetlevélben egyszerű állításoknál egyéb nem kívántatik; s ha a kétségbevonhatlan irományok, melyekre az akcióban hivatkozás történt, per folyta alatt egészen alaptalanoknak találtatnának, a hasztalan perlekedőt pere elvesztésén kívül egyéb büntetés nem várja? Minden valószínűség szerint aznap, melyen az indítványozott terminus praeclusi törvényhozásunk által kimondatott - a koronajavakat kivéve - az egész ország per alatt állana, s azok, kik ez indítványt teszik, meggondolák-e ennek következéseit? - Birtokunk bizonytalansága ellen panaszkodunk, a hitelnek hiánya ellen, mely belőle következik; de nem látjuk-e, hogy egy ily törvényes rendelkezés által a birtok még bizonytalanabbá válnék, a még létező hitel egy csapásra megsemmisíttetik, s hogy az nem egyéb, mint egy bizonytalan jövő fejében a jelen nemzedék tökéletes feláldozása, mi felfogásunk szerint a józan törvényhozás feladatai közé nem tartozik?

Úgy látszik, mintha a másik terv, mely, a már folyamatban lévő pereknek a törvény ösvényét fenntartván, minden új per kezdését tiltani akarja, inkább célhoz vezetne. Mi ezt szinte nem fogadhatjuk el.

a) Mert benne kiáltó igazságtalanságot látunk, nem találván semmi okot, mely miatt a törvényhozás az eddig perpatvarkodóknak több kedvezéssel tartoznék, mint azoknak, kik jogaikat egyszerű ellenmondásokkal fenntartva, pert kezdeni nem akartak, vagy arra koruk, vagy szegénység miatt képesek nem voltak.

b) Mert ily rendelkezés kizárólag azon hatalmasabb családok kedvezésére történhetnék, melyek rendes ügyvédeket tartva, minden jogaikat keresni szokták.

c) Mert ezen tervnek elfogadása bizonyos határidő felállításával gyakorlatilag hasonló eredményekhez vezetne. Tagadhatatlan, hogy mihelyt hasonló rendelkezésnek a törvényhozás általi elfogadása valószínűvé válik, mindazok, kik valamely, ha csak képzelt joggal bírnak is, azt azonnal per által keresni fogják, nehogy a perkezdést elhalasztva, azoknak sorába jussanak, kiktől a törvény a per útját elzárandja. Kimondani azt, hogy mihelyt a törvény az ősiségét eltörölte, új pert kezdeni nem szabad, de hogy a megkezdett perek eddigi helyzetökben fenntartatnak, nem egyéb, mintha a törvényhozás mindenkit perlekedésre szólítana fel.

A határidőnek ilynemű rossz következményeit nem tagadhatja senki; de „így szólnak az indítványok barátjai", az ily módon okozott zavar nem tarthat sokáig. - Egy egészen új, sokkal *rövidebb eljárás* rendeztetik el; különös, csak ezen esetekre rendelt törvényszékek alakíttatnak, s a törvényhozás végre meghatározhatja azon időt is, mely alatt minden pernek szükségképp végződni kell. - Mi ez utóbbit illeti: nem szükség olvasóinkat figyelmesekké tenni, miként minden olynemű törvényes rendelkezés, mely által a bírónak megparancsoltatik, hogy a pereknek bizonyos nemét meghatározott idő alatt fejezze be, gyakorlatilag eredménytelen. A csődületi per iránt hozott törvények eléggé bizonyítják ezt, s a tapasztalás mindig azt fogja mutatni, hogy a per kezdésétől az ítélet hozásáig elfolyható időnek meghatározása, legalább a polgári törvénykezés eseteiben, lehetetlen. De engedjük meg ismét, hogy ebben is csalódánk, vajon ha az, ki az ősiség címe alatt jogokat követel, a törvényhozástól ennyi gondoskodásban részesül, a jelen birtokos, nem igényelhet-e hasonló kíméletet, nem kívánhatja-e, hogy midőn birtokviszonyainkra nézve változások történnek, sorsa a mostaninál rosszabbá ne váljék? s ugyan hova vezetnek az indítványok? A törvény útja tetemesen megrövidíttetik. De megfeledkezhetünk-e a dolgok mostani állásáról. Ki a jelen pillanatban birtokot szerez, tudja, hogy azt teljes biztossággal sajátjának nem mondhatja. Hogy birtokában perrel megtámadtathatik, oly hosszú, hogy annak kimenetelét elérni nem fogja, s hogy valószínűleg utódainak is, mielőtt a pernek vége szakad, alkalmuk leend elleneikkel megegyezni. Pereink hosszúsága bizonyos tekintetekben botrányos, de tagadhatatlan az is, miként éppen pereink hosszúsága birtokviszonyaink bizonytalanságának némi mérsékletéül szolgál, s tagadhatatlan, hogy ha a törvényhozás ezen állapotot rögtön megváltoztatná, igen sok esetben a jelen birtokost oly előnyöktől fosztaná meg, melyekre az számolt, s melyek nélkül soha jószágszerzésre értékét nem fordította volna. Az eljárásnak megváltoztatása szintúgy jogokat sért, mint ha az ősiség egyszerre eltöröltetnék, csakhogy ez esetben a sértett fél nem a jogkövetelő, hanem a birtokos. Szint' azt mondhatjuk azon esetről is, ha a kérdéses perekben az ítélethozás a rendes törvényszékek helyett különös, e célra alakított bíróságokra bízatik. Senki sem fog annak igazságában megnyugodni, ki magát ily módon hozott bírói ítélet által sértve érzendi. Mint minden kivételi bíróság, mint hajdan a commissio neoaquistica, úgy a birtoknak ezen új statáriuma sohasem fog azon tekintéllyel bírni, mellyel ily tág körrel felruházott bírónak bírnia kellene, s az ellene emelt panaszok annál igazságosabbaknak látszandanak, minél bizonyosabb, hogy időnyerés végett több ily törvényszékek alakíttatván, ítéleteikben összhangzás nem létezhetik, és sok baj s fáradság után a közmegnyugvás helyett, mely az indítvány által céloztatott, csak a bírói tekintélynek csonkítása leend az eredmény, melyet vele elérünk.

A követelők kármentesítésére nézve. Ha az, ki valamely jószágra igényeket formál, rövid per útján azt érheti el, mint elébb ötven-hatvan évi perlekedésre vala szüksége, azaz ha a bevallási tőke s a beruházások lefizetése után birtokba juthat, ez, mint az előbbi pontban láttuk, felette terhes a jelen birtokosra nézve. A másik terv, mely szerint a követelő csak úgy juthat ősi birtokához, ha annak egész jelen becsét lefizeti, csaknem tréfás ötlet, miután ezen terv elfogadtatván, a követelő pere által csak azon jogot nyeri: hogy eldődei jószágát pénzért visszavásárolhassa, mit, ha annak egész becsét lefizetni képes, legtöbb esetben per nélkül is elérhetett volna. Marad a harmadik indítvány, ti. az, mely szerint az előforduló esetekbe az egyik vagy a másik fél kármentesíttetik, s az ennek fejében vagy a követelő, vagy a jelen birtokos által fizetendő összlet a bíró által határoztatik meg. - Az önkényt, melyhez ez vezetne, a függést, melybe általa e hon minden polgárai a bírák irányában jutnának, leírni felesleges. Részünkről el merjük mondani, hogy ezen esetben, a civilizált világgal ellentétben, nálunk a birtok a függetlenséget csaknem kizárná, s hogy ily viszonyok között alig bámulhatnék, ha valaki politikai jogok gyakorlatának feltételéül azt indítványozná, hogy az ily jogokkal felruházandó semmi fekvő birtokot ne bírjon s ne követeljen, miután minden többieknek léte egészen a bírák jóakaratától függ.

Mindezen indítványok részint nem vezetnek célhoz, részint új, a létezőknél még nagyobb bajokat idéznek elé. Minthogy tehát, mint mondtuk, minden birtokviszonyaink megváltoztatására tett indítvány csak annyiban elfogadható, mennyiben a cél, melyet magunknak kitűztünk, eléretik, mi mindezen indítványokhoz részünkről nem járhatunk, s kinyilatkoztatjuk, hogy zavaros helyzetünkből, meggyőződésünk szerint, szabadulni csak úgy lehet: *ha az összes földbirtokra - ideértve annak azon részét is, mely jelenleg per alatt áll - az uti possidetis elve állíttatik fel*.

„De ne sértsük senkinek tulajdonát" - így szólnak elleneink -: „a morális kár, mely ily lépésből eredne, nagyobb azon anyagi haszonnál, melyet birtokviszonyaink rendezéséből várhatnánk." - Fordítsuk a kérdés ezen oldalára figyelmünket, nézzük, mily tulajdon az, melytől indítványunk által egyesek megfosztatnak, vizsgáljuk meg, csakugyan oly valamit kívánunk-e törvényhozásunktól, mi által az a jogszerűség ösvényéről eltér?

De ezekről közelebbi számunkban.

XIV
(Ősiség IV)

Az ősiségnek vannak élvezetei, melyekről külföldinek vagy olyannak, ki minden dolgot Bentham utilitárius szempontjából tekint, fogalma sem lehet. A szegény nemes, kit a szomorú napok, melyeken a haza, vagy azon igenis víg órák, melyeken saját háza eldődeinek korában keresztülment, ősi birtokától megfosztanak, az ősiségben keresé egyedüli vigasztalását. Ha a szalmakunyhó felett, melyben most lakik, rossz idők vonultak el, fölnézett barnult gerendáira, hol rovások s botok között füstös irományai hevertek; s azon vigasztaló gondolat szállta meg lelkét, hogy ha most koplal is, ez irományokkal utódai a fél országot meg fogják szerezni. Levette a gerendáról, megnézte pecsétjét s a varázsiratot, melyen hite szerint családjának egykori nagysága följegyezve áll, s félig vigasztalva tette azt vissza előbbi helyére. A föld, melyet most mint taxás másnak szánt, az övé leend, miért panaszkodjék sorsa ellen. Hisz nem hanyagolta el jogait soha, a szükséges protestációt nem mulasztá el, csak egy kis pénzhez jusson, s mindjárt hozzáfog peréhez. - Így gondolkozott nem egy, de sok ezer nemes e hazában, s mi nem tagadjuk, hogy az „uti possidetis" elvének kimondása által több fényes reményeket semmisítettünk meg, mint bármily más rendelkezés által, melyet törvényhozásunk

tehetne. Ennyiben az ősiség eltörlése egyeseknek csakugyan helyrepótolhatatlan veszteséget okozand. De prózai században élünk, mely valamint minden institúcióban, úgy a birtoknál poézis helyett biztosságot keres, s a legfellengzőbb ábrándokat is könnyen feláldozza parányi anyagi haszonnak is, s kik az ősiségét védeni akarják, azoknak prózaibb térre kell állaniok. Nemhogy mennyi fényes remény, hanem mennyi anyagi haszon vész el egyesekre nézve, ha az ősiség eltöröltetik: ez a kérdés, mely határozatunkra befolyással lehet; csak erre fogjuk fordítani figyelmünket.

„Az ősiség törvényekre s törvényes szokásra támaszkodik; ki tehát a jelen viszonyok alatt eldődeinek birtokát visszaszerezheti, azt a törvényhozás ezen jogától igaztalanság nélkül nem foszthatja meg" - így szólnak az ősiség baráti. Az okoskodás, mint látjuk, azon meggyőződésből indul ki, hogy aki valamely jószághoz ősiség címe alatt jogokat formál, azt, ha jogai alaposak, csakugyan tettleg visszaszerezheti. Nézzük, mennyiben alapos ezen meggyőződés?

Mindenekelőtt engedjenek meg nekünk elleneink egy, egészen a gyakorlati életből vett kérdést.

Ha ősiség címe alatt keresett jószágok visszaszerzése a jelen viszonyok között annyira biztos, mint azt némelyek hinni látszanak, ugyan honnan van, hogy annyi ilynemű pereknél oly ritkák az esetek, melyben azok a jószág valóságos visszanyerésével végződnének, honnan van főképp, hogy oly esetnek nyomában nem akadhattunk, melyben valamely, az idő viszontagságai által elszegényedett család régi irományai által ismét gazdaggá vált volna? Ha az ősiségi jogok valódi beccsel bírnak; ha a törvény s törvényes szokás, melyre most oly lelkes hivatkozás történik, a bírói ítéletek által eddig tekintetbe vétetett, szükségképp számos ily eseteket kellene ismernünk; az egészen ellenkező tapasztalás azon ellenkező meggyőződésre vezet, hogy az ősiségi követelések eddig is azon dolgok sorába tartoztak, melyekről Werbőczi elmondja: *aliquando valent, aliquando non valent*, s melyekre tulajdonáról szólva, senki józanul nem számolhatott.

Távolról sem akarjuk sérteni bíráinkat, de minden tartózkodás nélkül el merjük mondani; hogy az ősiség elvei általok soha szorosan nem követtettek, s hogy ki e tárgyban hozott ítéleteiknek hosszú során keresztülmegy, még csak egy állandó gyakorlatot sem fog találni, melyből egy éppen fennforgó per esetében az ítéletet némi valószínűséggel előre mondhatná. - S vajon oly jog, melynek gyakorolhatása ennyire bizonytalan, mely tulajdonképp csak abban áll, hogy valakit perrel megtámadhatunk, anélkül, hogy a per lefolyásának idejét, sőt még csak az ítéletet is némi biztossággal előre láthatnók, képezi-e a tulajdonnak oly nemét, melynek a közállomány legfőbb érdekeit feláldozhatja?

Fordítsuk figyelmünket egyes esetekre. Nem szándékunk azon perek egész során keresztülmenni, melyek az ősiség kérdésével összekötvék - ha e cikkelyek vitatkozásra alkalmat adnak, visszatérünk talán ezekre is -; vegyük fel jelenleg csak a két legközönségesebb esetet, s nézzük, ha az ősiség eltöröltetik, az, ki valamely jószágot gyökeres jogánál fogva (ex jure radicali) vagy az örökbevallás felbontásának címe alatt (ad invalidationem fassionis) keres, mit veszt tulajdonképpen?

Ki jószágát gyökeres jognál (ex jure radicali) keresi, annak 1. elő kell mutatni eredeti adománylevelét vagy annak hasonló erejű másolatát; 2. be kell bizonyítani az adományosnak törvényes bevezetését; 3. meg kell mutatni, hogy előde azon jószágnak, melyet perrel keres, valóságos birtokában volt, s hogy birtokában volt azon adománylevél erejénél fogva, mely most előmutattatik; 4. fokonként vissza kell vezetni származását az első szerzőig; 5. ha a kereset részjószágra megy, akkor még a telkek mennyiségét, minőségét s fekvését is ki kell mutatnia. Már ha a jószág visszaszerzésére ezeken kívül semmi sem kívántatnék is, és az

alperes minden védelemtől elzáratnék, kérdjük, hány eset van az országban, hol a követelő mindezen próbák tételére képes lenne. Gondoljunk hazánk állapotára, hol hiteleshelyet alig találunk, melynek levéltárai fel nem dúlattak; hol a királyi könyvek, melyekben az egyes adományok feljegyeztettek, szakadatlan sorban alig mennek két századra vissza, hol rendes keresztelő jegyzékek egy század előtt, néhány helyet kivéve, nem vezettettek, s a másfél százados török rabság után odajutottunk, hogy még az egész országot érdeklő legfontosabb irományok nagyobb részét is hasztalan keressük, s vajon ki hiszi, hogy egyes ember, gyökeres jogait keresve, ily viszonyok között, a tőle megkívánt bizonyítványokra képes legyen, hacsak a kegyesség a bizonyítványok hiányát nem pótolja, s főképp mi a származási bizonyításokat illeti, a valószínűségeket vagy puszta állítást teljes bizonyíték gyanánt el nem fogadja? S pedig még csak azokról szólánk, miket a törvénykezési eljárás a fölperestől megkíván, s az alperes nem élhet-e számtalan ellenvetésekkel, nem hozhat-e fel régiebb okleveleket, dönthetlen örökvallást, melyre birtokát illetően támaszkodik, hosszas birtokot, s nem semmisítheti-e meg ezáltal mindazt, mit ellene hosszú fáradság után jogainak bebizonyítására tett, s pedig annyival könnyebben, minthogy bírói gyakorlatunk szerint gyökeres jogot kereső perekben a védelmező helyzete sokkal kedvezőbb, s a jelen birtokostól sokkal könnyebben szerezhető próbák kívántatnak, mint melyeknek felhozására a kereső köteleztetik.

Ki mindezeket meggondolja, s peres dolgokban némi tapasztalásokkal bír, meg fogja vallani, hogy az ősiség eltörlése azokat, kik ősi jószágot gyökeres jog címe alatt keresnek, csakugyan kevés valódi előnyöktől fosztaná meg. A tulajdon, melyet ezen úton vesztenek, állandó ugyan, de nemigen jövedelmes, mert az alig egyéb a pernél, melyet folytatnak. Ugyanezt mondhatjuk azokra nézve, kik valamely örökvallás felbontásában keresik üdvöket.

Nem szándékunk az örökvallások teóriájának vizsgálatába ereszkedni. Ha e kérdés, mint hisszük, bővebb vitatkozásra adand alkalmat, talán tenni fogjuk később, s akkor, úgy hisszük, meg fogjuk győzhetni olvasóinkat, hogy a tan, melyet törvényszékeink, Werbőczire hivatkozva, követnek, egészen más, mint az, melyet a nagy jogtudós Hármaskönyvében felállított. - Annyi bizonyos, hogy valamint régenten az oly örökvallást, melyre a bevalló elkerülhetetlen szükség által kényszeríttetett (fassiones necessarias), felbontani nem lehetett, úgy most a kir. kúria előtt, gyakorlat szerint, azon örökvallások is megállnak, melyek józan okok által igazoltatnak (fassiones rationabiles). De nézzünk végig azon okok során, melyeket a gyakorlat józan okoknak fogadott el, s mondjuk, ha ezen okok állanak, van-e ezer örökvallás között csak egy is, melynek felbontását a bírótól józanul kívánni lehetne. Ha az eladó az eladott jószág árával más ősi jószágot zálogból kiváltott, vagy a pénzt saját jószágaiba beruházta, ha azt hív szolgálatok jutalmául vallotta be, ha vétke nélkül elszegényedvén, másképp nem élhetett, ha nemesi fölkelés vagy perbeli költségeit másképp nem viselhette, mindezen esetekben az örökvallás, mint okszerű, megáll, s ugyan hány jószág-eladás kerül elő, mely ezen esetek valamelyikére nem vezettethetnék vissza. Igaz, ezen mindig segíthetni; s mivel oly szűkölködés, mely a valló saját vétkéből eredett, kuriális ítéletek szerint az örökvallás okszerűségének bebizonyítására elegendőnek nem tartatik, valahányszor valamely örökvallást felbontani kíván, azt azon ürügy alatt: hogy a bevalló csak saját vétke miatt kényszeríttetett jószágának eladására, kétségen kívül teheti; de bizonyos marad, hogy e részben minden a bíró kegyességétől függ, s így az ősiség eltöröltetése által azok, kik valamely jószágot örökvallások felbontása útján keresnek, nem tulajdont, hanem inkább azon jogot vesztik el, hogy ily kegyesség gyakorlata iránt kunyorálhassanak.

Mindez oly világos, hogy elleneink által talán nem is tagadtatik. De - így szólnak ők - „a közállománynak nincs nemesebb feladása, mint védeni minden jogot, ha ritkák is az esetek, melyekben valaki gyökeres per útján eldődeinek birtokát visszaszerezheti, a közállomány legalább ezen ritka esetekben szolgáltasson igazságot. Ha az örökbevallások által elidegenített

jószágok visszaszerzése egyszerre lehetetlenné tétetik, visszaható erejű törvényt alkotánk, mit törvényhozásnak tenni nem szabad. Tiszteljük, urak, a tulajdont, az egyik legfőbb támasza minden közállománynak!"

Kétségkívül senki sem fogja általában tagadni, hogy a valódi tulajdon minden közállomány fő támaszát képezi. Ha a tulajdon azonban oly értelemben vétetik, hogy általa minden birtoknak biztossága kizáratik, úgy hisszük, sokan lesznek, kik ezen kételkednek. De hagyjuk ezt. Önök az ősiség barátai, tehát az absztrakt jogot tartják szemeik előtt. Ki valamely jószág iránt gyökeres jogát bebizonyítá, az önök fogalma szerint annak tulajdonosa lenni nem szűnt meg, s a bíró, ki neki az ily jószágot visszaítéli, mindent csak jogszerű állapotába helyeztet vissza. - Sokat mondhatnánk e helyen, s fogunk talán mondani a kérdés további vitatása alatt, az elévülésről, mely meggyőződésünk szerint napjainkban egészen más értelemben vétetik, mint hajdanában,[13] de most csak egyet legyen szabad kérdenünk: vajon a gyökeres jogpernek az-e eredménye, hogy valamely jószág annak kezébe kerül, kinek joga a törvényszékek előtt minden kétségen felül bebizonyíttatott? Felelet: *nem*. A gyökeres jogperben a követelő, adománylevelét előmutatva, bebizonyítja, hogy a birtokcím, melynél fogva valamely jószágot követel, régiebb annál, melyet a jelen birtokos előmutathat; az, hogy ennél még régiebb címek nem léteznek, ebből teljességgel nem következik. Nem abszolút kétségbevehetetlen jog tehát az, minek a jelen birtokos igényei feláldoztatnak, hanem csak azon valószínűség, hogy az előmutatott adománylevélnél régiebb nem létezik. A per a jószágnak s a jószágot illető legrégibb adománylevélnek birtokosa között folyik, ki, ha a jószágnak birtokába jut, azt, egy még régiebb iromány mutattatván elő, hasonló módon elvesztheti, s ha ezt meggondoljuk, azon okok, melyek a gyökeres jogperek mellett felhozatnak, úgy hisszük, sokat fognak veszíteni fontosságukból.

És ha most az örökvallásokra fordítjuk figyelmünket: vajon, ha az ősiség eltöröltetvén, minden jószág, mely örökvallás címe alatt - a világos csalás és erőszak eseteit kivéve - annak kezében maradhat, kiében azt a törvény találta, azok, kiknek az örökvallások felbontására kezdeti vagy kezdhető perceik leszállíttatnak, panaszkodhatnak-e az ellen, hogy az ősiségét eltörlő törvénynek visszaható erő tulajdoníttatott?

Az örökvallásnak több nemei között vegyük tekintetbe itt csak annak legközönségesebbikét, azon örökvallásokat, melyek eladás alapján történtek. Az eladó világos szavakban kinyilatkoztatja szándékát, mely szerint jószágát bizonyos meghatározott áron valakinek eladta, magának e jószágra nézve semmi jogát fenn nem tartván. A szerződés nyilván közhitelességű pecsétek alatt történik, s közhitelességű jegyzőkönyvben jegyeztetik fel, s ha mármost a törvényhozás, ily módon tett szerződéseket örökre érvényeseknek nyilvánít, s ekként mind a vevőnek, mind az eladónak szándékát szentesíti, mondhatja-e valaki, hogy jogokat sért?- Igen, de „az eladó bizonyosan tekintetbe vette a létező viszonyokat, s ámbár örökvallásában világosan kimondá, hogy magának az eladott jószágra semmi jogot fenn nem tart, talán már a bevallásnál arra számolt, hogy az utódai által felbontható leend"; így szólnak ismét elleneink. De kérdjük, vajon célszerű, vajon illő-e, hogy a törvényhozás egyrészről az eladónak csalási szándékát elősegítse, a másikról a vevőt szinte csalásra kényszerítse, ismert dolog lévén, hogy vett birtokában nem is biztosíthatja magát másképp, mint ha a vétel fejében fizetett összlet az örökvallási oklevélben tetemesen nagyobbnak tétetik ki.

---

[13] E kérdésre nézve utasítjuk olvasóinkat Frank Ignác minden tekintetben oly jeles munkájára *(A közigazság törvénye Magyarhonban)*, hol a második kötet 404. lapján d) jegyzet alatt e kitűnő jogtudósnak eziránti nézeteit fogják találni.

A törvényhozás tehát midőn az ősiség eltörlése által minden végbement örökvallást megerősít, nem jogsértést követ el, hanem csak a szerződő felek bevallott szándékát erősíti meg, mi kétségbevehetlen kötelességei közé tartozik, s mi által csak azon ösvényen halad, melyet törvénykezésünk bizonyos tekintetben eddig is követett, mert csakugyan ha a magyar jognak az volna szelleme, hogy - mint sokan hiszik - az örökvallások sérelem esetében az utódok által felbonthatók legyenek, s így az örökvallás tulajdonképp oly zálognak tekinthető, melyben bizonyos évek kikötve nincsenek, mi nem látjuk által, miért kívántatnának az örökvallásoknál több formaságok, mint a zálognál, miért állana főképp azon elv, hogy magános pecsétek alatt kötött örökvallások - quia privatarum personarum sigilla nihil perpetuitatis sub se continere possunt - csak zálogoknak tekintendők.

Mindezen okoknál fogva: mi azt hisszük, hogy mindazon esetekben, hol valamely birtok örökvallások által a jelen birtokosnak kezébe jutott, az uti possidetis elvének kimondása által semmi jogsértés nem követtetik el. Másképp áll az oly esetekben, hol valamely jószág zálogképpen jutott jelen birtokosához. Valamint az örökvallásoknál a törvényhozás csak az egyes szerződőknek bevallott szándékát erősíti meg, s az ismert elvet „contractus contrahentibus legem ponit" alkalmazza, úgy minden méltányosság, sőt igazság ellen volna az, ha zálogok esetében a szerződők szándékán túlmenve, bármily régi szerződéseknél a zálogot örökös eladásnak tekintené. - A zálogokra nézve nézetünk tehát az: hogy mindazon esetekben, melyekben a tulajdonos jószágát a jelen viszonyok alatt zálogkiváltás címe alatt keresheti, azaz a zálogba adott jószág vagy annak kezében találtatik, ki azt zálogba vette, vagy annak több kezeken át, de mindig mint zálognak való átbocsátását bebizonyíthatja, az ily magánszerződés természete fenntartassék, s így a tulajdonosnak szabadságában álljon ily jószágát a szokott föltételek mellett kiváltani. E viszonyok tisztába hozása végett a törvényhozás egy bizonyos határidőt köthet ki, mely alatt a szerződésben meghatározott évek elteltével zálogát mindenki, elévesülés büntetése alatt, kiváltani tartozik. Oly esetekben, hol a tulajdonos a zálog régisége vagy más bonyodalmak miatt jószágát nem tiszta zálog útján, hanem gyökeres jogának kimutatásával keresi, ilynemű perek azoknak sorába tartoznak, melyekről föllebb szóltunk, s melyek az ősiség eltöröltetvén, többé nem indíthatók, valamint magában világos, hogy ha ősiség nem létezik, zálogos perben senki a praepignussal többé nem védelmezheti magát.

Fogjuk össze röviden a mondottakat.

Birtokbiztosság nélkül e hon anyagi kifejlődése nem remélhető.

Szükséges ennélfogva, hogy jelen birtokviszonyaink, melyek mellett a nemesi birtokra nézve biztosság nem létezik, módosíttassanak.

Azon indítványok, melyek erre eddig tétettek, nem vezetnek célhoz. Létező bajainkon csak gyökeres gyógyszer segíthet.

Ilyennek tartjuk mi az ősiségnek mind jövőre, mind a már megkezdett, de még be nem végzett pereket illetőleg, kimondandó eltörlését; s annyival inkább az ellenzék teendői közé sorozzuk ezt, minél inkább meggyőződénk, hogy ezáltal valódi, azaz kétségbevehetetlen törvényeken s magánszerződéseken alapuló jogok nem sértetnek, ha tudniillik a zálogokra nézve azon méltányossággal jár el a törvényhozó, melyet a fentebbiekben indokoltatunk.

XV
(Örökváltság)

Kimondtuk előbbi cikkelyeinkben azon meggyőződésünket: miként e nemzet haladása, melyet nemcsak mi, de - erősen hisszük - minden becsületes ember, bármily politikai párthoz tartozzék, egyiránt óhajt, nem remélhető mindaddig, míg a birtokviszonyok, melyek minden polgári társaság egyik főalapját képezik, jelen abnormis helyzetökben maradnak. Utósó cikkelyeinknek feladata volt: figyelmessé tenni az olvasót a károkra, melyek a *nemesi birtokot* korlátozó ősiségi törvényekből származnak, s megmutatni, miként azoknak orvoslása csak az „uti possidetis" gyökeres gyógyszerének alkalmazása által lehetséges. Fordítsuk ma figyelmünket úrbéri földbirtokunkra. - A tárgy annyiszor s egyesek által oly alaposan vitattatott már meg; hogy e részben rövidebbek lehetünk.

Úrbéri viszonyaink káros hatásáról nem kétkedik senki többé. Mind politikai, mind nemzetgazdászati tekintetben sokkal szembetűnőbbek rossz következései, hogysem azokat valaki tagadná. Még az is, ki az általános ellenszenvet, mely az úrbéri függés ellen nyilatkozik, előítéleteken alapulónak hinné, kénytelen belátni, hogy oly institúció fenntartása, melyet majdnem mindenki - habár tévedésből - károsnak tart, lehetetlen; s csak az úrbéri viszonyok megszüntetésének módja az, mi körül a vitatkozás jelenleg folyik.

Nem szándékunk azon módok elősorolásába bocsátkozni, melyek szerint az úrbéri tartozások örök megváltása részint a külföldön véghezment, részint nálunk indítványoztatott. Ezekre nézve utasítjuk olvasóinkat Pulszky Ferenc tisztelt barátunk jeles cikkelyeire, melyek e lapokban nemrég közöltettek. Felfogásunk szerint, ha van kérdés, melynek célszerű megoldására nézve az egyes határozott véleménnyel nem állhat elő, éppen az örökváltság kérdése az. Mi az ösvény kijelölését, melyen ez ügyre nézve haladnunk kell, kizárólag törvényhozásunktól várjuk. Csak az ország különböző vidékei viszonyainak teljes ismerete által válik az lehetségessé, s hol keressük ezt, ha nem törvényhozásunknál, mely az egyes törvényhatóságok követei által magának e részben a szükséges adatokat megszerezheti? Részünkről itt csak azon óhajtásunkat fejezzük ki, hogy a törvényhozás az örökváltság kérdését a pártkérdések sorából kiemelve, olyannak tekintse, melynek megoldása első kötelességei közé tartozik; s hogy az egyes törvényhatóságok részletes utasítások által a törvényhozásnak működését ne akadályoztassák. Az örökváltság kérdésének megoldása csak így remélhető.

Ha azonban úgy vagyunk is meggyőződve, hogy az örökváltság elvének mikénti alkalmazása iránt célszerűleg csak a törvényhozás határozhat, s ezért részünkről az ország különböző vidékei állapotának ismeretével nem bírván, a létező indítványokat egy újjal szaporítani nem akarjuk, azt hisszük, hogy az eddig történt indítványok között vannak olyanok, melyekről bízvást elmondhatjuk, hogy az örökváltság kérdése ily módon célszerűen *nem oldathatik meg*, s csak a kérdésnek ezen negatív részére nézve akarunk szólni a jelen alkalommal.

Vannak, kik azt hiszik: hogy legcélszerűbb, ha az örökváltság eszközlése az érdeklett felek szabad akaratára bízatik.

Mind ezek, mind mások is, kik legalább a földesurakra nézve kényszerítő törvényt óhajtanak, nem tartják szükségesnek, hogy az örökváltság a közállomány különös engedelmével történjék, s a megváltási összletnek egy része - mint az a badeni hercegségben történt - az ország által fizettessék.

Végre vannak - s a nemesség között talán számosan -, kik az örökváltság elősegítésére célszerűnek gondolják, ha az úrbéri tartozások fejében a jobbágytelkeknek egy része a földesúrnak adatik át, miáltal a dolgot tisztán elméletileg tekintve senkin jogsértés, sőt valóságos kár nem

követtetnék el, miután ha a jobbágy évenkénti tartozásainak tőkéjét földben lefizetné, évenkénti jövedelmei, melyekből él, azért kisebbekké nem válnának.

Tekintetbe véve országunk helyzetét s főképp földmívelő osztályaink nézeteit - miket e kérdésnél szemünk elől vesztenünk nem szabad, mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy az örökváltság az elősorolt módokon nem eszközölhető.

Hogy az örökváltság az országra nézve valóban üdvös eredményekhez vezessen, szükség *általánosnak* lennie. Nemzetgazdászati tekintetben minden egyes határ, hol az örökváltság megtörtént, nyereség. Minden hold s egyes földmívelő, kiről az úrbér bilincsei levétettek, növeli az ország produktív erejét, s ennyiben örvendetes. De ha a dolgokat magasabb politikai szempontból tekintjük, akkor annak, ha egyes községek magokat az úri hatóság alól kiváltják, kevesebb okunk van örülni, mint azt sokan közülünk eddig tették. Felfogásunk szerint, ha az eddig követett ösvényen tovább haladunk, s permissiv törvényeink mellett minden vagyonosabb község lassanként megváltotta magát, azoknak helyzete, kik ezt bármi oknál fogva nem tehették, tetemesen rosszabbá válik. Az úrbéri kötelékek, mivel kevesebbekre nehezednek, még elviselhetetlenebbeknek fognak látszani, s mi nem hisszük, hogy az országnak érdekében feküdjék oly állapot előidézése, mely bármi jogszerű s törvényes legyen, milliók által nem tartatik annak; s azért az örökváltságot csak úgy tartjuk valóban kívánatosnak, ha az az egész országra kiterjed. - Hogy erre permissiv törvények mellett nem számolhatunk, igen világos. Ki a csekély sikernek okát, melyet az örökváltság iránt hozott permissiv törvény eddig előidézett, kizárólag a földesurak rosszakaratának tulajdonítja, rendkívül csalatkozik. Számos eset van, melyben az örökváltság a jobbágyok előítéletein szenvedett hajótörést, s számos eset fog előfordulni mindig, míg a jobbágy s földesura jelen viszonyainkban maradnak. Politikai jogoktól megfosztott osztályok, olyanok irányában, kik ily jogokkal bírnak, csak a legnagyobb óvatosság által védelmezik magokat, s bennök a status quo mindig féltékeny őrökre talál, azon egyszerű oknál fogva, mert a változásoknál helyzetök megjavulását nem várják. Mit e részben eddig tapasztaltunk, azt fogják tapasztalni ezentúl; s a permissiv törvényeknek az örökváltság előidézésére mindig csak felette korlátolt leend befolyása.

Sokan osztják e nézeteket, s átlátják, hogy ha sikert akarunk, a jelen engedő törvényt parancsolóval kell fölcserélnünk. Csak az nem egyezik meg nézeteikkel, hogy az örökváltság az ország segedelmével történjék. Vétessenek föl a jelen úrbéri tartozások pénzértékben. Az ily módon megbecsült földesúri tartozás tőkésíttessék, s a jobbágy fizesse le ezen tőkét vagy egyszerre, vagy több részletekben, s ha ezt sem tehetné, fizesse a kilenced s úrbéri munka helyett a meghatározott megváltási összletnek kamatait. Ezáltal a földesúr s jobbágy közötti viszony adóssági viszonnyá változik, s az úrbéri kapcsolatok azonnal megszűnnek. Többször hallottuk e tervet, s van utasítás is, melybe az fölvétetett. De vajon bővebb megfontolás után ki nem látja át annak kivihetetlenségét? - Az örökváltság kérdése azok közé tartozik, melyekről mindenki saját vidéke szempontjából ítél, s kétségen kívül vannak megyék, hol ezen indítvány talán kivihetőnek fogna találtatni. Hol a munkának ára nagy, ott az úrbéri munkák megszűnvén, a jobbágynak bő keresetforrás nyílik, melyből nemcsak a megváltási összlet kamatait, hanem idővel és szorgalommal magát ezen összletet is megszerezheti; de nincsenek-e számos vidékek, melyekről ezt nem mondhatjuk, melyekben a munka nem kerestetik, s a jobbágy a ráeső évenkénti pénzbeli tartozást legjobb akarattal sem róhatná le? S ily vidékekben, a munkának pénzre való átváltoztatása hová vezetne? Mihelyt a törvény az úrbéri tartozásoknak pénzbeni lerovását parancsolja, a jelen úrbéri viszonyok árendális viszonyokká változnak. A törvény a földesúrnak jogait nem hagyhatja szankció nélkül. Szükség, hogy meghatároztassék: miként a földesúr az őt minden jobbágyától évenként illető tartozást ugyanazon eszközökkel hajthatja be, melyekkel más adósai ellen élhet; s ez csak oda vezethet, hogy a földesúr vagy a törvény által biztosított jogairól lemondani, vagy azokat

executiók által sikeresíteni kényteleníttetnék, miáltal nemcsak a földesúr maga jobbágyai előtt gyűlölség tárgyává válnék, de a jobbágyokra nézve is a jelennél sokkal rosszabb állapot idéztetnék elő. - Ki önmagát ámítani nem akarja, könnyen beláthatja, hogy az örökváltság hazánk igen sok vidékében a jobbágyok önereje által nem eszközölhető, ki tehát annak szükségéről meggyőződött, az józanul nem ellenezheti, hogy az, az egyetlen lehető módon, azaz úgy eszközöltessék, hogy az összes megváltási összletnek egy része az ország által vállaltassék el.

Vannak, kik a megváltást azáltal akarják könnyíteni, hogy annak egy része földben történjék. Okoskodásuk helyessége ellen nincs kifogásunk. Áll az, hogy a jobbágy nem földéből, hanem annak jövedelmeiből él, hogy tehát miután most termésének egykilencedét, hetedét vagy éppen ötödét fizeti urának, helyzete rosszabbá nem válik, midőn tőle ez évenkénti teher megváltásául magának a földnek kilenced-, heted- vagy ötödrésze vétetik el. Elismerjük, mindez jó s helyes lehet elméletben, csak azt hisszük, hogy kik ily intézkedést javasolnak, azok nem ismerik népünket, nem tapasztalták a féltékenységet, mellyel mezei gazdáink minden talpalatnyi földhez ragaszkodnak. Ki a nép között megfordult, e dologról bizonyosan másképp fog ítélni, s tudja, hogy egyes, igen ritka esetet kivéve, nincs semmi, mi által földmívelő osztályaink között több elégedetlenség, sőt talán tettleges ellenszegülés idéztethetnék elő, mint ha a jobbágytól, örökváltsága fejében, földének bármi csekély része vétetnék el.

Ezek szerint nem áll senkinek hatalmában előre meghatározni a módot, mi szerint az örökváltság hazánkban eszközöltetni fog. A viszonyok tökéletes ismerete nélkül e tisztán gyakorlati kérdésben kivihető javaslatot nem tehet senki, s mi ezt, még egyszer mondjuk, csak törvényhozásunktól várjuk. Annyi azonban bizonyos, hogy valamint jelen permissiv törvényeinktől nagy eredményeket nem várhatunk, úgy az örökváltság az ország nagyobb részében csak úgy sikerülhet, ha ahhoz a közállomány tettlegesen segédkezeket nyújt. A földbeni megváltást mi oly intézkedésnek tartjuk, mely érdekegység helyett csak maradandó keserűséget idézne elő, s mit ennélfogva tehetségünk szerint ellenezni kötelességünknek tartjuk.

Az örökváltság kérdése szoros kapcsolatban van az adó kérdésével. Erről azonban külön számban.

XVI
(Adó)

Sokszor mondatott már, hogy az örökváltság kérdése az adó kérdésével válhatlan kapcsolatban áll, s ki önmagát ámítani nem akarja, át fogja látni ez állítás helyességét. Az örökváltság nem egyéb, mint az adás-vevésnek egy neme. Az úrbéri birtoknak jelenleg két tulajdonosa van. Az úrbéri teleknek - vagy helyesebben szólva, jövedelmeinek - egy része a jobbágyé, a másik, mint kilenced, tized s az úrbéri földön tartott marha munkájának egy része, a földesurat illeti, s ez az, mit a jobbágy egy bizonyos összlet lefizetésével az örökváltság által földesurától megvesz. - Lehetnek esetek, midőn valamely jobbágy csak azért kívánja a váltságot, hogy magát az úri kötelékektől felszabadítsa, s szabad birtokossá váljék; s ily esetekben a jobbágy, inkább erkölcsi mint anyagi indokokat követve, kész a legnagyobb áldozatokra, ha azokat anyagi haszon nem követné is. Ily esetek azonban kétségkívül ritkák, s a jobbágyok legnagyobb száma, sőt majdnem összessége az örökváltsági szerződéseknél szintúgy fog eljárni, mint azt más vételeknél tenni szokta: azaz egyszerűen felszámítja, vajon a pénz, mely tőle örökváltság fejében kéretik, be fogja-e hozni kamatait; vagy más szavakkal: azáltal, hogy magát a tizedtől, kilencedtől s egyéb jobbágyi tartozásoktól fölmenti, fog-e évenkénti jövedelme annyira növekedni, hogy a várható haszonért józanul 500 vagy 1000 forintot fizethessen?

Jelen adórendszerünk mellett lehetetlen minden ilyetén számolás, mely az örökváltsági összlet meghatározásának egyedüli józan alapja lehetne. Minden adó kizárólag a nem nemes vállait terheli; az adó mennyiségének s kulcsának meghatározására nézve éppen ez adózók zárattak ki minden befolyásból, s ha a jobbágy az eddigi gyakorlatot tekintve úgy vélekedik, hogy ha magát úrbéri tartozásaitól felmenti, a megyék azonnal nagyobb adót fognak reá vetni, mint azt eddig is tevék, valahányszor fizetési képessége növekedett, s ha e nézetből kiindulva az örökváltságtól vonakodik, valóban nincs okunk csodálkozni. Igen ritka egyén lehet, ki nem azért, hogy jövedelmét, hanem hogy a megye adózási alapját növelje, kész volna 1000 forintot lefizetni.

Az örökváltság kérdése tehát az adó kérdésével mi meggyőződésünk szerint is szoros kapcsolatban van, sőt bátran merjük állítani, hogy a fontos ügyben, jelen permissiv törvényeink mellett is, nagyobb előmenetelt tettünk volna már, ha annak a kérelmi állás, melybe nem nemes honfitársaink a közadóra nézve helyezvék, útjában nem állna; de nem fogunk hosszasabban szólni e tárgyról, s pedig azért nem, mert felfogásunk szerint nemcsak az örökváltság, de minden fontosabb kérdés, a haladásnak egész ügye, sőt alkotmányos fennállásunk egész reménye az adó kérdésével szintoly szoros kapcsolatban áll; mert meg vagyunk győződve, hogy minden lelkesedés, mellyel nemzeti függetlenségünkért küzdünk, a haladás terén mutatott minden buzgóság s azon kitűrő munkásság, mellyel egyesek e nemzet anyagi s szellemi javának előmozdításán dolgoznak, örökké hasztalanok fognak maradni mind, hacsak e hon kiváltságos osztályai, melyekre a törvényhozás bízatott, át nem látják, hogy minden jog csak kötelességek árán szereztetik meg biztosan, s hogy csak azon alkotmány állhat fenn az idők viharai között, mely az igazság tántoríthatatlan alapjára építtetett.

Számtalanszor szólaltak fel e lapok a közteherviselés szent elve mellett. Megmutattuk, miként a nemesség tehermentessége, melyet sokan alkotmányunk alapjának hirdettek, nem annyira jog, mint óriási visszaélés, mely e hon süllyedettsége legszomorúabb korszakában csúszott be közéletünkbe, s nemzeti függetlenségünk századai alatt ismerve nem volt. Megmutattuk, mennyire természetelleni, mennyire káros e kiváltság még magára a nemességre is, melyet ez ország kifejlődése minden más osztályoknál inkább érdekel, mennyire megszégyenítő reánk nézve, kik adómentességünk által, ajándék gyanánt fogadjuk el vagyon- s személybeli biztosságunkat s vele mindent, mit, mint e haza polgárai élvezünk. Nem fogjuk ismételni a mondottakat. Sok esetben talán keserűséget idéztünk magunk ellen, de ha az országgyűlési utasításokon végigmegyünk, nem sajnálhatjuk nyíltságunkat, s utolsó szóul, melyet e legfontosabb kérdésekre nézve, mielőtt országgyűlési tanácskozásaink megnyílnak, olvasóinkhoz intézünk, csak azon őszinte kérésünket adjuk elő: hogy valamint eddig, úgy ezentúl e szent nemzeti ügyért buzogni meg ne szűnjenek. Meg vagyunk győződve, hogy egyetlen kissé felvilágosult fő sincs e hazában, ki a nemesség adómentességét, akár keresztény, akár alkotmányos, akár természetjogi szempontból, igazságosnak tartaná; úgy hisszük, nem túlzó kívánattal lépünk fel, midőn óhajtjuk, hogy e részben mindenki saját meggyőződését kövesse, s a haza irányában akként cselekedjék, mint egyesek irányában minden becsületes embernek cselekednie kellene: azaz teljesítse kötelességeit.

A közteherviselés elve e hazában nagy előlépéseket tett. Még nincs távol az idő, mikor az, ki a nemesség megadóztatásáról szólt, az alkotmányos szabadság ellenének tartatott, s napjainkban alig találhatunk törvényhatóságot, mely az adó egy vagy más neme felvállalásának szükségét el nem ismerné. Azonban ne ámítsuk magunkat; az elvek csak alkalmazások által bírnak valódi beccsel, s erre nézve tán még sok nehézséggel fogunk küzdeni.

Azon megyék, melyek a közteherviselés elvének egész kiterjedésében alkalmazását hagyták meg követeiknek, talán nem lesznek többségben. Az adók egyes nemeinek elvállalására nézve

számos különbségek léteznek. Sok megye az országos pénztárt, mások a házi-, ismét mások a hadi adót akarják elvállalni, vagy kettőt a három között, vagy csak egyet, különös, nehezen elérhető föltételek mellett. Különbségek adhatják elő magokat az összletre nézve is, mint azt az utósó országgyűlésen tapasztaltuk, s ha saját nézetéhez túlságosan ragaszkodik mindenik, megtörténhetnék az, mit a múlt országgyűlésen annyira fájlalánk: hogy ámbár az adóra, mint elvre nézve a törvényhozásban abszolút többséget találunk, ez elv mikénti kivitelére többséget alakítani nem tudunk, s legbuzgóbb óhajtásunk teljesülése ismét továbbra halasztatik. Vigyáznunk kell jól e veszélyre. Ha van valami, mire a nem-adózók reményeiket még alapíthatják, a dolgoknak ezen állása az, minélfogva részünkről nincs szentebb kötelesség, mint hogy ezt kikerüljük.

Minket s azokat, kik velünk egyetértenek, kétségen kívül csak a közös teherviselés elvének egész kiterjedésbeni alkalmazása elégítheti ki. Míg a nemesség mind a házi-, mind a hadi adóban, mind minden egyéb közterhekben birtokához aránylag részt venni nem fog, addig mi hazánk helyzetét természetesnek, s azért biztos alapokon állítottnak tartani nem fogjuk; de éppoly bizonyos az: hogy *mi az adó bármely nemének vagy mennyiségének a nemesség általi elvállalását tetemes előlépésnek fogjuk tartani, s azokat, kik, mivel az elvet egész tisztaságában kivinni képesek nem voltak, annak részletes alkalmazását ellenezték, nem számíthatjuk soha politikai barátainkhoz*.

Vigyük ki a közös teherviselés elvét egész kiterjedésében. Ha ez nem sikerül, alkalmazzuk az elvet az országos pénztárra és háziadóra. Ez e részbeni programunk. Adja az ég, hogy az a haladás és nemzeti becsületünk barátai között minél többek által elfogadtassék. Igaz, hazánk pillanatai drágák, s úgy látszik, nincs időnk késni oly elvek kivitelével, melyek minden közállományi élet alfáját képezik. Ha a közös teherviselés elve egész kiterjedésében ma hozatnék is be, józan ember nem mondhatná, hogy vele siettünk; de ha célunkat egyszerre nem érhetjük el, s felé csak egy lépés történik is, legalább ne mondhassa senki a magyar ellenzékről, hogy e lépés tételét ő akadályozta meg.

XVII

(Népképviselet I)

„Míg nem lépett tökéletes életbe ezen rövid, de mindent kimerítő téma: *egyenlő jogok s egyenlő terhek*, addig bármily nagy szabásokban misztifikáljuk is magunkat és másokat: bizony mégis csak propylaeumain dolgoztunk egy felemelendő oly építménynek, mely a lelkes és igazságszerető, vagy más szavakkal: a bölcs s helyesen számító ember keblét kielégítheti." Így szól gróf Széchenyi politikai programtöredékeiben, s ámbár e szavak általunk már egyszer idéztettek, újra felhozzuk azokat, részint mert az igazságot, míg az a gyakorlati életbe át nem ment, elégszer ismételni nem lehet, részint mivel a nemes gróf ezen szavait leírva, egyszersmind azon remény tölti el szívünket, hogy ő, ki elmondá, miképp Magyarország pillanatai nemcsak drágák, sőt számítvák, s ki, mint őt ismerjük, a halasztgatásoknak nem nagy barátja, jelen helyzetét is arra használandja, hogy a polgári lét ezen propylaeumai bevégeztessenek.

A teheregyenlőségről nem szükség hosszasabban szólanunk. Ámbár Európa alkotmányos országai között nincsen egy is, melyben ezen elv gyakorlatilag egész tisztaságában alkalmaztatnék, s éppen a legszegényebb osztályok nem görnyednének aránylag a legnehezebb terhek alatt, az elv maga s a teheregyenlőségnek értelmezése iránt nem nagy véleménykülönbségek léteznek. Másképp van az a jogegyenlőségre nézve.

E kérdés körül két egymással ellentétben álló véleménnyel találkozunk, melyek közül mindenik számos tévedés alapjául szolgál.

Egy rész jogegyenlőségről szólva, csak a magánjogokra szorítkozik. Ha ezekre nézve a polgárok között egyenlőség hozatott be, e résznek kívánatai beteljesíttettek. Szerinte a politikai jogok egyenlősége alárendelt fontosságú kérdés, mely az előbbivel szoros kapcsolatban nincsen. - Mindazon reformkísérletek, melyek a 18. század alatt Portugáliától Oroszországig az uralkodók által tétettek, ezen elméleten alapulnak; ez azon tér, melyen korunk felvilágosodottabb abszolutizmusát működni látjuk.

Mások - e tannal egyenes ellentétben - jogegyenlőség alatt minden képzelhető jogok tökéletes egyenlőségét értik. Ha a politikai jogok gyakorlata nem egyes osztályok kizárólagos tulajdona is, s minden polgár *hasonló feltételek között* hasonló befolyással bír, ezáltal e nézet pártolói még nem elégíttetnek ki. Szerintük a politikai és egyéb jogok között különbséget tenni nem lehet. E jogok gyakorlatát föltételekhez kötni nem egyéb, mint az emberi méltóságnak eltagadása. A jogegyenlőség csak az általános szavazatképesség által léphet életbe. - Ez azon elmélet, melynek gyakorlati alkalmazását a francia forradalom kísértette meg.

Nyugodtan tekintve a dolgokat, azon meggyőződésre jutunk: miként e két, egymással ellentétben álló nézet egyiránt hibás. - Jogegyenlőség csak ott létezhetik, hol a politikai jogok gyakorlata célszerűen rendeztetett el. E nélkül az elv írott malaszt fog maradni, s bármit mondjon a törvény, azon osztály, amely a politikai jogok gyakorlatából kizáratott, magánjogi tekintetben is el fog nyomatni. Ellenben szintúgy hibáznak, kik a jogegyenlőség elvénél fogva föltétlen választóképességet követelnek; s feledik, hogy politikai jogok csak hibásan nevezhetnek így, mert azok tulajdonképp a politikai kötelességek közé tartoznak, s így józanul nem bízathatnak olyanokra, kikről azoknak célszerű teljesítését föltenni nem lehet.

Ezeket előrebocsátva, térjünk már most ezen elvek gyakorlati alkalmazására.

Egyenlőséget akarunk jogban és teherben. Míg ezen elv alkotmányunkban gyakorlatba nem vétetett, e hazának állapota, mint Széchenyi helyesen mondja, nem elégítheti ki a bölcs és helyesen számító ember keblét. De vajon van-e tehát létező viszonyaink között arra remény, hogy ezen elv gyakorlatba vétessék, azaz e hon állása a bölcs és helyesen számító ember kívánatait kielégíthesse?

Felelet: *a jelen viszonyok között erre semmi reményünk nem lehet*.

És miért?

Felelet: mert a jog- s teheregyenlőség ellentétben áll, legalább látszó érdekeikkel mindazoknak, kik a törvényhozásra közvetlen vagy közvetett befolyást gyakorolnak, s mert ily helyzetben vagy az lenne szükséges, hogy az összes nemesség meggyőződjék, miként valódi érdekei szinte a jog- és teheregyenlőséget kívánják, vagy az, hogy a nemesség minden önösségből egyszerre vetkezzék ki; minek elsejét e hazában, másodikát sehol a világon nem remélhetjük.

És mi következik ebből?

Felelet: következik igen egyszerűen az, hogy ha mindaz, amit a jog- és teheregyenlőségről eddig mondánk, nem hasztalan szószaporítás vala; ha a karzatok éljenén kívül ennyi szónoklat után eredményt is kívánunk, erre csak úgy számíthatunk, ha a nemességnek eddig kizárólagos tulajdonnal élvezett politikai jogait a nép többi osztályaira is kiterjesztjük. Ha egyenlőséget akarunk jogban és teherben, szükség, hogy a nép képviseltetéséről gondoskodjunk. Vagy mivel a nép elvont fogalom, melynek használata számos tévedésekre szolgál alkalmul, fejezzük ki nézetünket még egyszerűbben. Ha jelen helyzetünk ki nem elégít, s alkotmányos állásunkat, mely csak egy osztály jogait és szabadságát biztosítja, az igazsággal megegyezhetőnek

nem tartjuk, szükség, hogy a nemesség törvényhozási befolyása a nemzet többi osztályaira is kiterjesztessék.

A mondottakból világos, hogy a népképviselet általunk nem célnak, hanem csak szükséges eszköznek tekintetik. Nem azért kívánjuk mi politikai jogaink kiterjesztését, hogy bizonyos elméleteknek eleget tegyünk, hanem kívánjuk azért, mivel a jog- s teheregyenlőség, mely minden alkotmányos lét fő alapját képezi, a politikai jogok jelen elosztása mellett lehetetlen. - Ezen kérdés iránti nézeteink, e szempontból, melyből azt tekintjük, önként következnek.

Ki ezen nézeteinkre nézve bővebb tudomást kíván, azt előbbi lapjainkra utasítjuk, hol azok több ízben tárgyaltattak;[14] itt röviden csak azon alapelveket fogjuk ismételni, melyeknek alkalmazása nélkül a politikai jogok kiterjesztése céljának nem felelhet meg.

1-ször. Ha a politikai jogok kiterjesztésének célja az: hogy általa a jog- és teheregyenlőség biztosíttassék, oly módon kell eljárnunk e kiterjesztésnél, hogy a polgároknak semmi osztálya ne legyen kizárva a politikai jogok gyakorlatából.

2-szor. Nem elég, hogy a polgárok egy bizonyos számának politikai jogokat adunk; szükséges, hogy e jogok olyanok legyenek, melyeknek gyakorlata a) mindenkire nézve lehető legyen; b) melyeknek gyakorlata által az egyes polgárnak befolyása ne váljék illuzóriussá.

3-szor. A politikai jogok, mint fellebb említettük, egyszersmind kötelességek, s így ezek oly egyénekre bízhatók, kik azoknak célszerű gyakorlata iránt némi kezességet nyújtanak.

4-szer. A politikai jogok föltételei olyanok legyenek, melyeknek betöltése nem annyira a véletlentől, mint például a születés - hanem inkább az egyes polgárnak személyes iparkodásától s képességétől függjön.

Ezen elvekből következik:

a) Hogy mi semmi oly rendszabályt nem találhatunk kielégítőnek, mely által minden politikai jog csak kizárólag egy vagy két osztályra szoríttatnék.

b) Hogy azon politikai jogok alatt, melyeknek sokakra kiterjesztését követeljük, csak oly jogokat értünk, melyeket sokan gyakorolhatnak, s így csak a választási, nem a tanácskozási jogokat, a tapasztalás is azt mutatván, hogy hol a tanácskozási jog felette sokakra terjesztetett ki, ott e jog sokaknak nevében kevesek által bitoroltatik. A választási jogra nézve azonban annak valóságos gyakorlatát kívánjuk, s annak színével - minő a kettős választás által nyújtatik - sohasem fogunk megelégedni.

c) Hogy valamint eddig, úgy ezentúl is sohasem egyezhetünk meg oly indítványban, mely által a politikai jogok vagy semmi, vagy illuzórius föltételekhez köttetnének.

d) Ezen föltételekre nézve, mi a cenzualitásnál egyebet nem ismerünk. Ez az, mely Európa minden alkotmányos országaiban gyakorlatba vétetett, azaz mely által a politikai jogok gyakorlata az egyesnek képességétől s iparkodásától függesztetik fel.

Miket tartunk ez elvek nyomán a jelen pillanatban teendőnek; s politikai jogaink kiterjesztését mi módon hisszük legcélszerűbben eszközölhetőnek, erről jövő számunkban.

[14] Lásd a városi ügyben írt több rendbeli cikkelyeinket, továbbá az eszmetöredékeket a korteskedés és ellenszerei körül s a tájékozást a választási jog mezején.

XVIII
(Népképviselet II)

A népképviselet - mint utósó cikkelyünkben kijelentők - nem cél, hanem eszköz. A cél törvényhozásunknak helyesebb szerkezete, mely nélkül az sem a polgári szabadságnak biztos őre, sem haladásunk alkalmatos eszköze s vezetője nem lehet.

Törvényhozásunk csak a nemességnek utasításával lekötött küldötteiből áll. E viszonyból kettő következik.

1-ször. Az, hogy törvényhozásunkban kellőképp csak a nemesség érdekei képviseltetnek. Igaz, hogy nemességünket a közelebbi időkben rideg szűkkeblűséggel nem vádolhatni; az utósó országgyűlések alatt a nem kiváltságos osztályok érdekében mutatkoztak oly igyekezetek, melyek miatt, ha teljesedésbe mennek, pirulás nélkül tekinthetnek vissza az utódok azon elődeikre, kik nemesi kiváltságaikat egy nemzet jogainak kivívására használják. Mindamellett is azonban igaz marad az, hogy mivel törvényhozásunknál csak egy osztály követei ülnek, a többieknek szükségei s kívánatai soha sincsenek eléggé ismerve, s így osztályuk érdekei nem is mozdíttatnak elő azon irányban, mint azt törvényhozásunk maga is óhajtaná.

2-szor. Következik törvényhozásunk ezen szerkezetéből, hogy mivel képviselőjét legszívesebben mindenki hasonlóinak sorából választja, valamint törvényhozásunk csak egy osztály képviselőiből áll, úgy ezen képviselők is mind egy osztályhoz tartoznak, olyképpen, hogy a legfontosabb kérdéseknél, melyekkel törvényhozásunk foglalkozik, igen sok esetben a követi kar között nincs senki, ki azokhoz tapasztalás által szerzett tárgyismerettel szólhatna. Nemes földbirtokosokból, megyei tisztviselőkből s ritkább esetben ügyvédekből áll törvényhozásunk. Remélhető-e, hogy ily elemekből alakított testület a nemzet kereskedelmi, ipari és tudományi érdekeit kellőleg kormányozni képes legyen. - Nincs törvényhozó test, mely feladatának inkább megfelelne, mint az angol; s ennek oka leginkább abban kereshető, mert a törvényhozásban sehol sem találtatnak több, egyes specialitásokkal foglalkozó egyének. Mit várhatunk tehát mi, kiknek törvényhozásában, a megyei igazgatást s mezei gazdaság legközönségesebb ágait kivéve, az egyes tárgyakat tapasztalásból ismerő férfiak alig találkoznak.

Törvényhozásunk jelen szerkezetének e kettős hiánya szembetűnő, s ennek tulajdonítható, hogy a városi kérdés mindazok által, kik e hon haladását valóban óhajtják, az utósó országgyűlés alatt oly lelkesen felkaroltatott. - A jogtisztelet legbiztosabb alapja minden alkotmányos szabadságnak, minélfogva senki sem tekintheti többé közömbösen azon állapotot, melyre k. városaink törvényhozási befolyása jutott. S mégis ha őszinték akarunk lenni, meg kell vallanunk, miként nem a jogszerűség volt az, mi e kérdésnél sokak buzgalmát lelkesíté, hanem azon körülmény, miszerint érezték az összeköttetést, melyben városaink joga e tekintetben egész törvényhozásunk célszerűbb organizációjával áll.

A városok képviseltetése által törvényhozásunk hiányai tökéletesen nem pótoltatnak. A városi követek jelenléte még nem elég arra, hogy törvényhozásunk a nemzet minden osztályait kellő arányban képviselje, de bizonyos az, hogy e részben ez úton tetemes előlépés történik. Városainknak csak egy része foglalkozik ipar- és kereskedéssel; a többiek mezei gazdasággal foglalkoznak, s így városi követeink nemcsak az ipart és kereskedést, hanem azon kisebb nem nemes birtokos osztályt is képviselnék, mely eddig törvényhozásunkra semmi befolyással nem bírt. Azonkívül valószínű, hogy a királyi városok követei, legalább egy részben, azok sorából választatnának, kik országgyűlésünket mindazon kereskedelmi s iparos ismeretekkel gazdagíthatnák, melyek annál jelenleg majdnem egészen hiányzanak, s így helyesen cselekedtek azok,

kik a városi kérdésnek oly fontosságot tulajdonítanak, mint azt a múlt országgyűlés alatt tapasztaltuk.

A viszonyok e tekintetben nem változtak, s mi e kérdést most is első fontosságúnak tekintjük, s újólag is kinyilatkoztatjuk: hogy törvényhozásunk várakozásainknak nem fogna megfelelni, ha a városok méltó követeléseit ismét háttérbe szorítaná. Azonban, ha a városi kérdés fontosságát egész mértékben méltányoljuk is, s alig óhajtunk valamit inkább, mint hogy a 16 szavazat, melyet az utósó országgyűlés a kir. városoknak szánt, politikai rendezés alapján törvény által megadassék: e kérdés eldöntése vágyainkat jelenleg nem elégíti ki. Úgy vagyunk meggyőződve, hogy nem nemes osztályaink méltó igényeinek a törvényhozási befolyás tekintetében még ezáltal nem tettünk eleget.

A városi kérdésnek - mint ez az utósó országgyűlés által felállíttatott - gyönge oldala abban fekszik, hogy az sem tisztán történeti, sem tisztán az okszerűség alapjára nem állíttatott. Az elsővel ellentétben áll az, hogy a városoknak a követelt 47 szavazat helyett csak 16-nak megadása indítványoztatott. A másodikkal nem fér össze, hogy midőn oly helyek, mint Miskolc, Kecskemét stb. minden törvényhozási befolyásból ezentúl is kizáratnak, oly városok is felruháztatnak e joggal, melyek sem ipar vagy kereskedés, sem lakosaik száma által ki nem tűnnek. Az egész városi kérdésnél a történeti jog s okszerűség kezdettől végig ellentétben állnak egymással; amaz törvényhozóinkat arra bírá, hogy csaknem valóságos rottenboroughoknak új politikai befolyást adjanak, emez arra inté, hogy e befolyás a lehetőségig keskeny korlátok közé szoríttassék, s az egyes kisebb városok számára csak bizonyos szavazattöredék indítványoztassék, miáltal a látszólagos kedvezés csaknem teherré válnék.

Törvényhozóink teljes mértékben érzék s méltányolák e nehézségeket. Jól tudták ők, mennyire helytelen, hogy midőn más országokban oly helyek, melyek az idő viszontagságai által fontosságukat elveszték, az egykor külön gyakorlott törvényhozási befolyástól fölmentettek, nálunk törvényhozási befolyást adunk oly városoknak, melyeknek egy egész szavazatot józanul még indítványozni sem lehet. Az ok, minélfogva a városi kérdés az alig védhető térre állíttatott, abban fekszik: hogy az elkülönözve tárgyaltatott, s vele együtt a városokon kívül lakó nem nemes osztályok politikai jogai nem vétettek tanácskozás alá.

Oly elv, melyről a törvényhozónak megfelejtkezni nem szabad: hogy rendelkezései által senkit se sértsen jól szerzett jogaiban. Utósó országgyűlésünk e, főleg magánjogi viszonyokra alkalmazható elvnek hódolt, midőn a városi ügyben úgy járt el, mint tevé. Bármily csekély legyen a jog, melyet városi polgáraink jelenleg gyakorolnak, a törvényhozás a kisebb városok polgárait e jogtól nem fosztá meg, s mi módon teheté ezt másképp, mint a kisebb városok politikai jogainak fenntartása által, miután jelen viszonyaink között a nem nemes a városok körén kívül semminemű politikai jogokat nem gyakorolhat. Ebben, egyedül ebben fekszik az ok, minélfogva a törvényhozás a fontos reformot - minő a városi kérdésben fekszik - oly módon hozá indítványba, mely szerint az még első pillanatban sem felelt meg kívánatainknak.

A városi kérdés célszerűen csak úgy oldathatik meg, ha vele egyszerre a városon kívül lakó, de politikai jogok gyakorlatára szintoly képesnek talált polgárok állása vétetik tanácskozás alá, s mi elérkezettnek gondoljuk a pillanatot, midőn ez nemcsak veszély nélkül történhetik, sőt a legnagyobb következetlenség nélkül továbbra nem is halasztható többé. Következetlenség nélkül, mondók; mert ugyan nem következetlenség-e, ha a nem nemes e hazában minden hivatal viselésére képesnek tartatik, s választói képességgel - mely szorosan véve csak a polgári hivataloskodás első fokozata, nem ruháztatott fel.

Napról napra növekedik azok száma, kik állásuk által politikai jogok követelésére jogosíttatnak fel. Az örökváltság iránt hozott engedő törvényünk nem maradt minden hatás nélkül, s

főképp nagyobb helyiségeinkben egy kisebb földbirtokos osztály támadt, melynek politikai jogai ellen a földesúri kötelékek fel nem hozathatnak többé. Az utóbbi országgyűlésen megadott birtokképesség szinte nem maradt eredménytelenül, s máris több helyen egyes nemesi birtok nem nemesek kezébe ment által, s csaknem bizonyos, hogy ezeknek száma tetemesen nevekedni fog. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy az úgynevezett honorációrok több megyékben régi gyakorlat nyomán politikai jogokkal ruháztattak fel, melyeknek törvényes biztosításáról a törvény nem gondoskodott; s kérdjük, hol a nemesnek politikai jogai semmi föltételekhez nincsenek kötve, s a választási jog gyakorlatára sem birtokbeli, sem más különös képesség nem kívántatik, a nem nemes - kit törvényeink a legmagasabb polgári hivatalra képesnek nyilvánítanak - maradhat-e tovább is kizárva a választói jogból?

Teljes meggyőződésünk szerint *nem*; s pedig annyival inkább nem, minthogy e jog általa, ha véletlenül királyi városban lakik, ezentúl gyakoroltatni fog, s mert egyrészről semmi józan ok sincsen, melynél fogva a vidéken lakó polgárokat oly jogokból kizárhatnók, melyeket a városban lakóknak megadtunk; másrészről pedig maga a városi kérdés csak azon föltétel alatt oldathatik meg célszerűen, ha a kisebb városok törvényhozása befolyása jogsértés nélkül megszüntethetnék.

Többször fogunk visszatérni e kérdésre, melynél fontosabbat nem ismerünk. Jelenleg olvasóinkat az e lapok 978. számában közlött Békés megyei utasításra emlékeztetjük, mely ebbeli nézeteinket kifejezi, s ekképp szól:

„Kinek a nem nemesek közül fekvő nemesi vagy kiváltott úrbéri birtoka van, vagy ki közülök egyébként is bír azon képességekkel, mik az illető megye kebelében vagy ahhoz legközelebb eső királyi városbeli választókra megállapítva lesznek, valamint azon képességek szerint a kir. városban gyakorolhat választói és tanácskozási jogot; úgy azt az illető megyei körben is gyakorolhassa.”

Felfogásunk szerint a népnek jogai a rend követeléseivel csak ezen elvek alkalmazása által egyesíthetők, a népképviselet csak ezen úton válhatik valósággá. Lehetnek indítványok, melyek látszólag szabadelvűbb alapokon épülnek, de nem lehet olyan, melyből a nem nemes osztályokra s az összes nemzetre gyakorlatilag több haszon háramlanék, s mi határozottan e mellett nyilatkozunk.

XIX

Előadtuk e cikkelyek során, miket mi e haza érdekében szükségesnek tartunk; fussunk át még egyszer a mondottakon.

A jelen állapot nem elégíthet ki senkit; nincs párt, alig van csak egyes is, ki ezt többé tagadná, s ha a legszükségesebb reformokban semmi ország sem késett el annyira, mint mi, legalább mentségünkre mondhatjuk, hogy talán sohasem létezett nemzet, melynél a reform egyszerre oly általánosan kívántatott volna.

S mi módon eszközöltessék e reform, mely oly általánosan követeltetik?

Midőn e kérdésre felelünk, kettő vonja magára figyelmünket:

1-ször az ország állása a kormány irányában.

2-szor a polgárok viszonyai egymás között.

E tárgy szoros kapcsolatban van egymással. - Oly nemzet, melynél az egyes polgárok egymás közötti viszonyai nem az igazság alapján rendeztettek el, az soha, sem saját kormánya, sem

más nemzetek irányában nem fog méltó állást elfoglalni, valamint másrészről az sem szenved kétséget, hogy a polgárok egymás közötti viszonyai csak ott rendeztethetnek el célszerűen, hol a kormány s a nemzet közötti viszonyok a lehetőségig tisztába hozattak. Ha valóban reformot akarunk, szükség, hogy az mind alkotmányunkra, mind a polgárok egymás közötti viszonyaira kiterjedjen.

Alkotmányos tekintetben gróf Széchenyi - s felfogásunk szerint helyesen - minden létező bajoknak okát abban keresé, hogy a hazánk s az örökös tartományok között létező viszony kellőleg definiálva nincs; e részbeni feladásunk: hogy e viszony definícióját felállítva, közéletünket ehhez alkalmazzuk, s e feladásnak első része legalább nehéz nem lehet.

Alkotmányos nemzetnek neveztetünk, élő s számtalan királyi esküvel erősített törvények e nemzetnek teljes függetlenségét és önállását biztosítják, s valamint a kapocs, mely, míg uralkodóházunk él, e hazát az örökös tartományokkal egybefűzi, feloldhatatlan, úgy e nemzet belső dolgaibani teljes függetlensége ugyanazon törvények ótalma alatt áll. Törekednünk kell, hogy alkotmányosságunk következései kivívassanak, hogy a törvények, melyeknek betűit oly féltékenyen védelmeztük, az életbe lépjenek, mi csak úgy történhetik, ha kormányunkra nézve a felelősség elve gyakorlatba vétetik. Jelen kormányunk kimondá meggyőződését, hogy többség nélkül célszerűen kormányozni nem lehet, kövessük ez intést, s rendezzük el dolgainkat úgy, hogy hazánk mindig csak a többség szellemében kormányoztathassék. Az alkotmányos nemzetek sorába csak akkor tartozandunk, ha valamint független törvényhozással bírunk, úgy kormányunk is minden külső befolyástól független parlamentáris kormány leend.

De valamint egyik elébbi cikkelyünkben mondottuk: az anyag, melyből szabad alkotmányok épülnek, nem egy kiváltságos osztály, hanem csak egy nemzet lehet, s az újabb kor politikus institúciói terméketlenül száradnak el oly országban, hol a polgárok egymás közötti viszonyai, hol a társaságnak egész szerkezete ezen institúciókkal ellentétben áll. - *Jog- és teheregyenlőség, ez minden alkotmányos életnek talpköve.* Míg ezt nem vívtuk ki, sóvároghatunk parlamentáris kormány után, írhatunk felőle, szólhatunk tanácstermeinkben saját s a hallgatóság nagy épülésére, de a parlamentáris kormány lényegét sohasem fogjuk bírni. A való szabadság oly kincs, mely a népeknek Istentől csak akkor adatik jutalmul, ha igazságosak tudtak lenni, s mi e jutalomra a jelen pillanatban nem számolhatunk. - Ha elvonatkozunk is attól, hogy a különbség, mely e nemzet egyes osztályai között jogokra s terhekre nézve létezik, felvilágosodott századunkkal kiáltó ellentétben áll, ha állapotunk, mely szerint minden jog egy osztályt, a többieket minden teher illeti, nem sértené is minden igazszerető ember érzetét, tisztán saját érdekeinket tekintve, a jog- és teheregyenlőség oly valami, mi mindenkinek ki e haza alkotmányos létének fenntartását szívén hordja, első feladása.

Ezen alapnézetből kiindulva, ha hazai viszonyainkat tekintjük, leginkább három tárgy vonja magára figyelmünket.

Az, hogy e hon polgárai nem egyenlők a törvény előtt.

Az egyenetlenség, mely birtokviszonyainkra nézve létezik.

A politikai jogoknak kizárólag a nemesség általi élvezése.

A törvény előtti egyenlőségnek első föltétele egy, az egyenlőség alapjára épített büntető törvénykönyv s eljárás. Ennek létrehozása tartozik tehát teendőink elsői közé.

Birtokviszonyainkra nézve első tekintetre szembetűnő, hogy azoknak első hiánya az, miszerint közöttök senki valóságos tulajdonosnak nem tekinthető; a második, hogy a birtoknak nagyobb része minden tehertől ment. Az elsőn csak az ősiség megszüntetése s célszerű örökváltsági

törvények, a másikon csak a közös teherviselés elvének kivívása segíthet; s ez az, mit birtokviszonyaink célszerű elrendezésére nézve a törvényhozás feladásának tartunk.

A politikai jogok kiterjesztésére nézve minapi cikkelyeinkben adtuk elé nézeteinket, s csak azon óhajtásunkat fejezzük ki, hogy azok minél általánosabb elfogadásra találjanak.

Ha mindazoknak során végigtekintünk, miknek eszközlését e hon kifejlődésére szükségesnek tartjuk, a temérdek munka előtt csaknem leveretve érezzük magunkat. Úgy látszik, mintha annyi önmegtagadás azokban, kiktől kiváltságaik feláldozása kívántatik, annyi józan méltányosság azokban, kik ezen áldozatokat követelik, mint reformunk kivitelére kívántatik, nem volna remélhető; de ha legközelebb múltunkra tekintünk, melyben minden külső kényszerítés nélkül annyi történt, ha az általános hangulatot figyelembe vesszük, mely e hazában most uralkodik, bizodalom tölti lelkeinket, hogy ez ivadék meg fog felelni hivatásának.

Igen, mi bízunk nemességünk kötelességérzetében, bízunk a nemzet józanságában, s törvényhozóink nem fogják kijátszani e bizodalmunkat. Kiváltságos osztály választása ülteté őket magas helyeikre, de törvényhozóink ismerik küldőik szellemét, s jól tudják, hogy nem kiváltságuk, hanem a nemzet szabadságának biztosítását várják tőlük, s ez értelemben s ekként fognak eljárni tisztökben. Tekintsünk bátran a jövőre. E nemzet érzi hiányait, és segíteni akar rajtok, s mi mellett egy nemzet akarata és az igazság szól, azt egyesek fondorkodásai nem fogják megrontani.

VÁROSI ÜGY

Törvényhozásunk egyik legfontosabb feladata a városi ügy. A királyi előadások a közvéleménynek sohasem valának inkább tolmácsai, mint midőn e kérdés halaszthatatlanságát kimondák. A módra nézve, mi szerint a polgári elemnek befolyás adassék, véleménykülönbségek forognak fenn; de hogy e befolyást tőlök tovább is megtagadni nem lehet, az iránt egy értelemben vagyunk, s ha bensőleg talán nem vagyunk is, legalább azok, kik e kérdésre nézve másképp vélekednek, nem mernek szólani. Hisz régi tapasztalás: hogy a minoritásokat csak az ügy szentségének érzete teszi bátrakká. - A dolgok ilyetén állásában semmire sem valánk kíváncsiabbak, mint a módra, mi szerint e fontos ügy tárgyalás alá kerülend. Hogy az az országgyűlés kezdetén történendik, hogy az indítvány városi követ által fog tétetni, s hogy közöttök fővárosunk követét illeti e szerep, minderről nem kétkedénk: de mi módon fog tétetni az indítvány, miként fog e kérdés felállíttatni? ez vala az, miről sokat gondolkoztunk. A kérdés felállítása annak megoldását csaknem föltételezi, s midőn városaink méltó igényeik kielégítését követelik, reájok nézve a legfontosabb a tér megválasztása, melyen igényeikért küzdeni fognak.

A városok törvényhozási befolyása halaszthatatlan. Ki Pesten megfordult, s mintegy varázs által emelkedő házait s utcáit látta, s látta a Duna partján a nagyszerű mozgalmat és a pezsgő életet, mely minden piacait betölti: nem fog kételkedni e tételen, s ha eszébe jut, minő jövő vár e városra, mely népségét 25 év alatt csaknem megkettőzteté, hihetőleg elismerendi, hogy Pestnek törvényhozási befolyását megtagadni, alkotmányos országban, nem lehet. Hasonló meggyőződésre jutunk, ha Budát, Debrecent, Aradot, Szegedet s több hasonló helyeket tekintünk. A jelen és jövő, mely sok tekintetben az ipar és kereskedés által föltételeztetik, egyaránt hangosan szól a polgári rend igényei mellett, s vajon ily pillanatban az-e feladata városainknak, hogy követeléseikkel históriai jogok terére álljanak?

Nem akarunk a városok históriai jogainak fejtegetéseibe bocsátkozni; e fejtegetések igen messze vezetnének, s a 47 szavazat között, mely némelyektől követeltetik, lehetnének olyanok, miknek történeti alapja talán kissé gyöngébbnek mutatkozik. Nem akarjuk emlékezetbe hozni: hogy azon időszak, mely alatt a városok törvényhozói befolyásukat nem gyakorolták, szinte a históriához tartozik, s históriai jogkövetelések ellen igen jól használtatik ellenokul; azt sem hozzuk fel: hogyha - mint a pesti követ megjegyzé - alkotmányos nemzeteknél nincs példa rá, hogy egy kiegészítő rész törvényhozási jogától akként, mint királyi városaink, megfosztatott volna, ezen példa nálunk is hihetőleg csak azért fordult elő, mert városaink törvényhozásunknál sohasem gyakoroltak oly befolyást, mint például az angol városok a parlamentben már századok előtt; de, mondom, mellőzzük mindezt - hisz kötelességünk mellőzni mindent, mi keserűségre vezethetne -, s csak azt kérdem a városi ügy barátaitól: akarják-e, hogy az 1608. 1. t. cikk, melyre Pest város követe oly bizodalmasan hivatkozott, teljesülésbe menjen? Hiszik-e, hogy azáltal, ha ez történnék, a polgári rend igazságos követelései csakugyan kielégíttetnének.

Az 1608: 1. törvénycikk véletlenül nem kezdődik 10. §-ával, mely a királyi városok jogairól szól; előtte ugyanazon törvény még a káptalanok s jelen nem levő mágnások követeiről szól, s pedig egészen úgy, mint a 10. § a királyi városokról: a 12. § pedig a királyi táblát, tanácsnokokat stb. említi. - Az 1832-i országgyűlés alatt a jelen törvényhozásnak egy nagyhírű szónoka, ki akkor még a jelen nem levők követei között fogott helyet, az 1608: 1. törvénycikkre támaszkodva hasonló követeléssel lépett fel az absensek részéről, s ugyan nem történhetik-e ez most is? A jelen nem levők követei, kiknek jogait az 1608-i törvény szinte biztosította,

nemcsak törvényhozási jogaiktól, de üléseiktől is megfosztattak, s ugyan ha a városi kérdés a sérelmi térre vitetik által, nem helyeztettetnek-e a városok s jelen nem levő mágnások követei egy sorba, mi a dolgok jelen állásában valódi képtelenség.

Nem a históriai jog kétségbe vehető magyarázgatása, hanem a dolog jelen állása az, mi városaink mellett szól: ki törvényhozási befolyásuk jogszerűségét régi törvényeink halaványuló betűiből kiolvasni nem tudja, annak mutassák háromemeletes házaikat, e lapidár stílus érthetőbben szól. Nem a városok egykori állapota, nem múlt hatalmuk s befolyásuk az, mi a törvényhozást jogaik elismerésére bírni fogja. Valamint Visegrád és egyéb városok egykor a kir. városok sorába tartoztak, s onnan kivétettek, úgy a históriai jog - az legalább, mely törvényhozási befolyásról rendelkezik - mindig gyöngének fog találtatni az élet jelen igényei ellenében. A városok jelen helyzete az, mi követeléseiket mellőzhetetlenekké teszi, s a királyi városok nem árthatnak ügyöknek inkább, mint ha magokat e térről leszoríttatják, s tudományos hivatkozások által akarják azt bebizonyítani, mit maga a józan ész első pillanatra belát; hogy e haza nem fejlődhetik ki, ha törvényhozásánál csak a puszták képviseltetnek.

A városok kérdése nem mellőzhető többé. Nem szükség, hogy a nemesség *gens generosa* nevezetének megtartását tűzze ki feladatául, elég, ha csak a *józanság* híre után vágyódik, hogy ezt belássa, kik azonban ebből azt következtetik, hogy az országgyűlésen részt vevő városi követek szavazatai azonnal számba vétessenek, oly követeléssel lép fel, mely elfogadva, minden alkotmányos szabadságot, s így magok a városok jövőjét aláásná, s a szabad nemzetek törvényhozásában éppoly hallatlan, mint az, hogy a királyi városok törvényhozási befolyásuktól tettleg s törvény nélkül megfosztattak. - Föltéve, hogy az alsó tábla többsége azt akarná, magának a többségnek nem áll hatalmában, hogy oly valakinek szavazatát számításba vegye, ki e jognak tettleg gyakorlatában nincs. Ily változás csak az összes törvényhozó test megegyezése után, a király szentesítésével történhetik, s bővebb megfontolás után, kik ily követelésekkel föllléptek, magok is át fogják látni, hogy városaink jogai nem egy tábla többségének szeszélyein, hanem csak törvényen alapulhatnak, s csak akkor ismertethetnek el, ha gyakorlásuk módja szabályoztatott, s közéletünk úgy rendeztetett el, hogy ne zárt testületek, hanem az összes polgárság szabadon választott képviselői jelenjenek meg országgyűlésünkön.

Hosszabbra nyúltak e sorok, mint akartuk, s mégis érezzük, hogy e tárgyra többször fogunk visszatérni. Hagyján! Nem fekszik törvényhozásunk előtt ennél fontosabb kérdés, s jó, ha az minden oldalról meghányatik, főképp kezdetben.

A városi kérdés megoldása csak úgy eszközölhető, ha a törvényhozási befolyás s a városok adminisztratív elrendezésének kérdése egymástól elválasztatnak. Ez azon tér, melyre a városi követeknek állniok kell. Míg szavazataik aránya s mindazon kérdések, melyek ezzel szoros kapcsolatban állanak, mint jelesül országgyűlési követeik mikénti választása, meg sem határoztatik: szavazatuk tettleg nem számíttathatik be; valamint másrészről igen igazságos a városok részéről követelni, hogy adminisztratív rendeztetésök ne történjék befolyásuk nélkül. S mi nem hisszük, hogy ha a városi követek részéről ez követeltetnék, a megyék képviselői között ellenszegülésre találna.

VÁROSI ÜGY I.

A kerületi választmány, melyre a sz. k. városok rendezésének kidolgozása bízatott, mint halljuk, serényen jár el hivattatásában, munkálata talán már a jövő év első napjaiban kerületi tanácskozás alá vétetik. - Midőn ezen felfogásunk szerint legfontosabb kérdés - mely a haladásnak biztosítását foglalja magában, s mely által a politikai jogok a kiváltságos osztályok körén túl terjeszkedvén, középkori alakukból kivetkőznek - országgyűlési tanácskozásaink napirendjére kerül: az időszaki sajtó nem felelne meg hivattatásának, ha újra meg újra nem térne vissza e kérdés tárgyalására; főképp miután nincs kérdés, melyre nézve, még az egyes pártok között is, annyira eltérő vélemények, annyi csaknem ellenkezésben álló nézetek léteznének.

Legyünk őszinték! A sz. kir. városoknak törvényhozási befolyása sokak előtt nem népszerű. Hogy mi ennek valódi oka, ha keserűek nem akarunk lenni, jobb elhallgatnunk; nyilván a városi kérdés ellenei más aggodalmakkal lépnek fel. Egy rész a francia forradalomra emlékeztetve, melynek fő tűzhelye Párizs vala, a jakobinizmus csíráit, a legvadabb demokráciának biztos támaszát látja királyi városainkban; mások éppen ellenkezőleg, az abszolutizmusnak talpkövét, nemzetellenies irányoknak eszközét, egyszóval oly valamit látnak bennök, mi alkotmányunkat s nemzetiségünket valószínűleg sírba dönti; s a két eltérő nézet azon határozatban egyesül, hogy királyi városainknak politikai befolyást adni veszélyes; s azért minden ürügy, mely alatt e kérdés megoldását három évre ismét elhalaszthatjuk, elfogadható. - Ha e kérdés most kerülne tanácskozás alá, hosszabban szólnánk ez aggodalmakról, jelenleg felesleges.

A sz. kir. városok követeléseinek helyessége elismertetett. A kegyes királyi előadások, melyekben a városi kérdés másodszor fordul most elő, annak megoldását elhalaszthatatlannak mondják; az utósó országgyűlés alatt mind a felső, mind az alsó tábla kimondták, hogy a polgári rend törvényhozási befolyását továbbra megtagadni nem lehet; midőn e tárgy a jelen törvényhozás elé került, nem volt a rendek közt senki, ki e részben ellenkező véleményt nyilatkoztatott volna.

A kir. városok törvényhozási jogainak elismerése oly valami, mit ha akarnánk se lehet többé elhalasztani, elmozdítani minden akadályt, mely ennek útjában állhatna, ez tehát első feladása törvényhozásunknak. - Sokszor mondtuk, hogy ezen akadályok közt nem ismerünk nagyobbat annál, mint: ha a városok törvényhozási jogainak s adminisztratív rendezésének kérdése egybeköttetett; nem fogunk azon okokra visszatérni, melyek minket e nézet felállítására bírtak; jelen alkalommal csak két ellenvetésre akarunk felelni, mely némelyek által véleményünk ellen tétetik. Az *első* az, hogy ha a városoknak politikai jogok adatnak, mielőtt azoknak belső adminisztratív rendezése megjavíttatott, e jogok az alkotmányos szabadság megdöntésére fognak használtatni. A *második* szerint a városi polgároknak éppen a városi adminisztráció rendezése fekszik leginkább érdekében, s ha most, midőn a polgári rend törvényhozási jogai tanácskozás alá kerülnek, egyúttal a benső adminisztráció nem rendeztetik, félni lehet, hogy e kérdés még sokára halasztatik el.

Mi az ellenvetések elsejét illeti, önként megvalljuk, miként mi a királyi városok törvényhozási szavazata mellett csak azért szólalunk fel, mert benne az alkotmányos szabadság erős támaszait s a haladás nélkülözhetlen eszközeit látjuk; s azért csak helyeselhetjük a törvényhozás eljárását, mely szerint az a jelen eljárás mellett választott s utasított városi követeknek szavazatait számításba nem veszi. A városi követek kijelölés mellett, s nem az összes polgárság, hanem zárt testületek által választva, nem a városok, hanem csak azon zárt testületek képviselőinek, melyek által országgyűlésre küldettek, tekinthetők; s így alig hivatkozhatnak

csak azon történeti jogra is, mely, mint mindenki tudja, egészen más választási rendszer feltétele alatt gyakoroltatott. De ha az országgyűlés, a királyi városok politikai jogairól rendelkezvén, ezen visszaélésnek véget vetett, s a városi követnek az összes polgárság által történendő választását elhatározá, az ily módon választott követ szavazata ellen azt fogjuk-e okul felhozni, hogy a követ nem szavazhat, mert azon városban, melynek polgárai által küldetett, hiányos benső adminisztráció létezik? - s ezt oly hazában fogjuk tenni, hol őszintén bírálva, a belső adminisztráció mindenhol hiányos, s a közigazgatás minden orgánumai, a felsőbbektől a legutósóig, egyiránt fontos javításokat igénylenek. - Mondani, hogy a királyi városok azért nem gyakorolhatnak politikai jogokat, mert adminisztrációjuk hiányos, annyi, mint ha mondatnék: hogy a megyék politikai jogok élvezetére nem képesek, míg benső adminisztrációjuk jobbá nem válik; - mi valóságos képtelenség. A különbség, mely a megyék s városok között politikai jogok tekintetében létezik, a választási rendszerben fekszik, mely szerint ott a választók összessége, itt csak egy zárt testület küld képviselőt; ha a királyi városoknak erre nézve helyzete változott, ha a városi követ az összes polgárság által választatik, nincs ok, mely végett a politikai jogok gyakorlata tőlök ezentúl megtagadtatnék. A politikai és adminisztratív rendezés kérdéseinek elkülönözéséből semmi, mi által az alkotmányos szabadság érdekei veszélyeztetnének, nem következik; másképp vagyunk meggyőződve, ha e kérdések kapcsolatban tárgyaltatnak. - Ha azt akarjuk, hogy a városi követek az alkotmányos szabadság őrei legyenek, felfogásunk szerint kettő szükséges: a) hogy a politikai képességre nézve felállított kvalifikáció ne legyen ugyan illuzórius, de ne legyen oly magas, hogy a választók száma általa felette csekélyre szoríttassék; b) direkt választás. Ha a királyi városok politikai rendezése különválva tárgyaltatnék, mi nem ismerünk egy okot sem, mely akár az egyik, akár a másik ellen csak némi plauzibilitással felhozathatnék. - Egy követnek választása egyszerű dolog, nem tagadhatja senki, miként az igen nagyszámú egyedek által nemcsak gyakoroltathatik, sőt majdnem minden alkotmányos országban gyakoroltatik is. - De kössük össze a politikai s adminisztratív rendezést, induljunk ki azon meggyőződésből, hogy a királyi városok csak akkor nyújtanak alkotmányos szabadságunknak elég biztosítékot, ha azok megyéink képmásai leendnek, s lépjünk fel oly rendezési javaslattal, mely a követnek választását vagy legalább utasítását ugyanazokra bízza, kikre az adminisztráció bízatik, s vajon nem fog-e joggal felhozatni indítványunk ellen, hogy az adminisztrációt felette sok kezekre bízni nem lehet, s hogy tanácskozási testületek ezerekre nem terjedhetnek, egyszóval mindazon okok, melyek, valahányszor a politikai jogok kiterjesztése szóba jő, bizonyos oldalról mindig felhozatnak, és ha csak maga a követválasztás forog kérdésben, éppoly nevetségesek, mint azon esetben, ha a követválasztás s adminisztráció kérdései összeköttetnek, csakugyan fontossággal bírnak.

A *másik ellenvetés* még kevesebbet bizonyít nézetünk ellen. Igen, mi elismerjük, hogy a városok benső adminisztrációjának elrendezése a polgári rendnek leginkább érdekében fekszik; de vajon nem következik-e éppen ebből, először, hogy ha a polgári elem törvényhozási befolyással bír, ez azt leginkább e kérdés megfejtésére fogja használni, s a belső rendezés új elhalasztásába beleegyezni nem fog; másodszor, hogy éppen, mert a kérdés a polgárokat leginkább érdekli, azok, kik általa leginkább érdekeltetnek, s azt kétségen kívül legjobban értik, annak eldöntésénél befolyást gyakoroljanak, nehogy miután a városok belrendezése a jelen országgyűlés alatt megállapíttatott, a királyi városok ennek következtében, nyert szavazataikkal a jövőn arra éljenek, hogy azt ismét megváltoztassák. - Mondatik, hogy erre szükség nem leend, mert hisz a városi követek most nincsenek kizárva törvényhozásunkból, s ha nem is határozó, legalább informáló szavazattal bírnak, s így a városi belrendezés kérdésénél a megyei követeket a városi szükségekről felvilágosíthatják. - De kérdjük, hogy ha városi követeinket jelen állásukban a polgári rend képviselőinek tekinteni nem akarjuk, ha bennök

csak zárt testületek küldötteit látjuk, miként lehet bizodalmunk az iránt, mit a városok belrendezésére nézve mint a polgári rend kívánatait s nézeteit előnkbe terjesztenek?

A városok politikai jogai s belső adminisztratív rendezésöknek kérdései nincsenek természetes kapcsolatban, sőt meggyőződésünk, hogy mind a politikai jogok, mind a belrendezés csak úgy fognak célszerűen szabályoztatni, ha e két kérdés különválasztatik, és sem a politikai szabadság érdekei egy célszerűbb adminisztrációnak, sem ez amannak fel nem áldoztatik. Mi e kérdések célszerű megfejtésének egyedüli lehetőségét azoknak elválasztásában látjuk, s azért újra s újra felszólalunk mellette, annyival inkább, minthogy a nihil de nobis sine nobis elvet, melyet annyiszor magunkénak vallánk, alig sérthetnők inkább, mint ha nem követnénk el mindent, hogy azok, kiket a város belrendezésének kérdése legközelebbről érdekel, eldöntéséhez hozzájárulhassanak.

VÁROSI ÜGY IX.
Utasítások

A számos nehézségek között, melyek egy nemzetet haladása korszakában környékeznek, nincs nagyobb azon általános tévedésnél, miszerint sokan azt hiszik: hogy midőn új célszerűbb institúciók után törekszenek, egyszersmind mindazt megtarthatják, mit jelen helyzetökben üdvösnek, célszerűnek gondolnak. Ki a magánéletben ekként okoskodnék, azt legszelídebb kifejezéssel ábrándozónak mondanók; a politika mezején, hol egy rész sokszor követeléseinél csak óhajtásait veszi számba, s másik rész való helyett ígéretekkel fizet, nem ritka ily dolog. A tapasztalás mutatja, miként népszerűséget talán semmi által sem lehet inkább szerezni, mint ha Svájcban az ország külső hatalmának kiterjesztését s a kantonális szuverenitás épségben tartását egyszerre javallja valaki; vagy máshol oly szerkezetet ígér, mely mellett a mostani megmarad, s mégis minden új lesz, mely mellett mindenki nyer és senki sem veszít, melyben egyszóval azon institúciók, melyek Krisztus születése óta a szabadság védelmére alkottattak, mind föl lesznek találhatók. A politikának ezen neme egyesekre nézve talán megteremtheti gyümölcseit; nemzetekre nézve azonban mindig káros. Ha haladni akarunk, szükség nemcsak az iránt, mit haladásunk által nyerni akarunk, tisztában lenni magunkkal, hanem az iránt is, mit és mennyit akarunk áldozni e nyereségért, s ez az, mire olvasóinkat figyelmesekké tenni minden egyes esetben mindig kötelességünknek fogjuk tartani. Ily eset fordul elő a városi kérdésnél is.

Előadtuk nézeteinket a kétfokú választás körül, és sokkal inkább bízunk e nemzet józanságában és alkotmányos szellemében, mint hogy meg nem volnánk győződve, miként a városok politikai jogai bizonyára nem a kétfokú választás elvére fognak alapíttatni. Egy van, mi e részben bennünk némi aggodalmakat gerjeszthet, s ez azon előítélet, mely sokaknál az utasítási rendszer célszerűsége iránt létezik.

Az utasítási rendszer és a kétfokú választás egymást föltételező fogalmak; s lehetetlen, hogy aki a városi követekre nézve utasítást kíván, a dolgok nyugodt megfontolása után utoljára át nem látná, hogy e kívánat csak a kétfokú választás elfogadása mellett létesíthető.

Jól tudjuk, lesznek, kik ezen állításunkban paradoxont látnak. Legyen szabad annak támogatására némelyeket elmondanunk.

Az utasításadási jog csak azt illetheti, ki a képviseleti joggal bír, s ennélfogva a követet választja. Ez olyan tétel, melynek helyességét kétségbe vonni nem lehet.

Engedelmet, csalódtunk. E tétel kétségbevehetetlen a világ más alkotmányos országaiban; a magyar éghajlat alatt azonban az eszmék néha különös formában teremnek, s minthogy mind a kormányjavaslat, mind azon munkálatok, melyek a városok rendezése iránt mások által készíttettek, éppen ellenkező nézetből indultak ki, s a választást és az utasítás adását különböző testületekre bízták, olvasóink nem vehetik rossz néven, ha egymagában egészen világos dolog bebizonyításával fárasztjuk türelmét, s elmondjuk, miért nem illethet az utasításadási jog mást, mint azokat, kiknek a törvény a választási jogot adta?

A válasz igen egyszerű.

Úgy vagyunk meggyőződve, hogy az alkotmányos élet mezején nincs kérdés, mely a választói jog mikénti rendezésénél fontosabb volna. E részben nézetünk talán nem talál ellentmondásra; legalább az élénkség, melyet, valahányszor a választók képesség terjesztése vagy megszorítása tanácskozás alá vétetik, tapasztalunk, arra látszik mutatni, hogy e kérdésnek fontossága nálunk

is méltányoltatik. - S miért annyira fontos a választói jogok kiterjesztése? Azért, mivel a választó, midőn szavaz, nemcsak emberek, hanem elvek között határoz; s midőn egy oly követet küld az országgyűlésre, kinek politikai hitvallását ismeri, egyszersmind lényegesen arra munkál, hogy a törvényhozásnál egy vagy más véleményszínezet többségre jusson. - A választó, midőn választ, egyszersmind a törvényhozásra gyakorol befolyást, s ez az, mi a választói jog politikai fontosságát képezi. - Már képzeljük, hogy a követ, utasításokkal lekötve, nem saját meggyőződését, hanem azok parancsait fogja követni, kik őt utasítással ellátják, s választóitól egy külön testületet képeznek, vajon mi politikai fontossága marad még a választásnak? A választó egész hatásköre ily viszonyok közt arra szoríttatik, hogy a hangot választja meg, mellyel nevében valaki az országgyűlésen felszólal; arra, amit beszél, befolyása nincs; s mi nemigen látjuk által, miként érdekelhetné valamely város választóit s az országot különösen, hogy az, ki például Pest város nevében szavaz, tenor, bariton vagy basszus hangon mondja el mások által készített utasítását? Hol utasítás van, s annak adása nem a választóra bízatott, a választási jog elveszti minden fontosságát. Ily rendezése a dolgoknak a választási jog tökéletes nullifikációját foglalja magában.

Dehogy foglalja: így szól mosolyogva talán néhány olvasónk;[15] - „dehogy nullifikáltatik az utasítások által a választási jog; ily valamit csak teoretikusok mondhatnak, mint a *P. Hírlap* emberei. Választassék csak egy vagy más színű követ; majd tudja az, miként csavarja el utasítását, míg azt meggyőződésével egy irányba hozá. Az utasítások mannához hasonlók, mely, szent könyveink bizonysága szerint, minden képzelhető étkek ízét vevé fel, mint a vele élő kívánta, s e csoda, melyet megszoktunk, fog történni kétségkívül a városi követeknél is." - Mindez jó és helyes lehet, mi nem kétkedünk e jóslat teljesedésén, de kérjük minden alázatossággal: ha csakugyan ez nézetünk, ha azt hisszük, hogy a választási jog az utasítások által fontosságát nem fogja elveszíteni, s pedig azért nem, mivel a követ magát utasítása által lekötve nem érzendi, ugyan miért buzgólkodunk annyira az utasítások mellett? A törvényhozás érdekében tesszük-e ezt, melynek tagjait arra szorítjuk, hogy sok esetben kötelességeiket ne teljesíthessék anélkül, hogy vagy meggyőződésüket, vagy szabadon magokra vállalt kötelességöket sértsék, vagy azok érdekében, kik az „utasításokat készítik, s kikre e fontosnak látszó kötelességet azon meggyőződéssel bízzuk, hogy az gyakorlatilag egy új, néha unalmas mulatságnál egyéb nem leend?

Nagyon csalatkozik, ki a befolyást, melyet az utasítási rendszer a városok politikai jogaira gyakorolni fog, aszerint ítéli meg, mit eddig a megyéknél e részben tapasztalánk.

A megyéknél a választási és utasítási jog ugyanazon kezekben van. Az utasítás többnyire kevesebbek által, de ugyanazok nevében készíttetik, kik a követet megválaszták, s így az utóbbira nézve az utasításnak megvan szankciója; ti. hogy ha küldőinek parancsait megszegé, azok által, kik őt választották, vissza is hívathatik. Mindez a városi követre nézve - azon esetben legalább, ha a városok az eddig készült tervek valamelyike szerint rendeztetnek - nem létezik. Az utasítást készítő hatóság egy, a választóktól különvált kisebb számú testület által képeztetik; remélhető-e, hogy a követ, ha személyes meggyőződése az utasítással ellentétben állana, ez, kit ezeren választottak, és sok esetben talán éppen azért választanak, mert meggyőződéseit ismerék, magát egy sokkal kisebb testület utasítása által lekötelezve érzendi? Mi úgy hisszük, hogy nem; sőt őszintén bevalljuk, miként a követ, meggyőződésünk szerint, sok esetben legszentebb kötelességét sértené, ha nem választói, hanem egy tőlök különvált kisebb

[15] A *B. P. Híradó* minden bizonnyal ezt teszi, pedig miután a jelen országgyűlés előtt, az utasítások terén a csatát vesztve látá, pártja figyelmét a választásokra hívá föl; mert ha ezek jól sülnek el, az utasításoktól nincs mit félnie.

testület utasításainak engedelmeskedve, azon bizodalmat csalná meg, melyet választói benne helyeztek. - Nem fogja senki tagadni, hogy nemcsak képzelhető, de valószínűleg sokszor elő is forduland az eset, midőn a választók többsége s azon testület többsége között, mely az utasítások készítésével megbízatott, valamely kérdés irányt véleménykülönbség forog fenn. Ha mármost a választók azért, hogy saját nézeteiknek a törvényhozásnál többséget szerezzenek, egy bizonyos férfiút választottak, kiről tudják, hogy velök e nézetben egyetért, s az utasítást készítő testület, mely nézeteinek szinte többséget kíván, az utasítást saját, a választók nézetével ellenkező értelemben készíté, ugyan kinek értelmében nyilatkozzék a követ ilyesekben? ki magát az utasítást készítő testület képviselőjének tekinti, követni fogja utasítását, s a választóknak ily esetben csak a visszahívási jog - melyet az utasítások baráti, úgy hisszük, megszüntetni nem akarnak - maradhat fenn; de ki helyzetéről másképp vélekedik, ki a választás aktusát nem egy nagyszerű komédiának tekinti, mely a nép mulatságára játszatott el, s ki magát azért választói s nem egy kis kör küldöttének érzi, nem fogja-e minden tisztelettel félretenni, azon megjegyzéssel, hogy ismeri választói akaratát, s hogy az más, mint mi neki utasításba adatott. - Az utasítást adó testület ily esetben csak a választókhoz folyamodhatik az engedetlen követ visszahívását kérni; de vajon akarunk-e ily összeütközésekre alkalmat adni. - Ha az utasítás adása nem a választók egyetemére bízatik, szükségképp ily összeütközések fordulnak elő, s így oly valami, mi, ha rendet akarunk, semmi esetre sem fogadtathatik el.

A választási és utasításadási jog nem bízathatik különböző testületekre; ha tehát az utasítási rendszerhez ragaszkodunk, szükség, hogy e lehetőségek egyikét fogadjuk el.

Vagy tág alapra állítva a választási jogot, nem kell engednünk, hogy azok, kiket a választási joggal felruháztunk, mint jelenleg a megyékben, úgy a városokban is tanácskozási képességgel bírjanak.

Vagy szerfelett magas cenzus által oly szűkre kell szorítani a választók számát, hogy az, mint tanácskozó testület, célszerűen működhessék.

Vagy harmadszor el kell fogadni a kétfokú választás elvét úgy, hogy a második fokú választók mint tanácskozó testület egyszersmind az utasításokat készítsék.

E három lehetőség közül az első zavarhoz, második a polgárok legnagyobb számának politikai jogtalanságához, harmadik a politikai jogok kijátszásához vezet. Mi egyiket sem tartjuk elfogadhatónak, s határozottan kimondjuk meggyőződésünket: *miszerint a városok politikai jogai csak úgy rendeztethetnek el célszerűen, ha az utasítások iránt létező előítéleteket háttérbe szorítjuk, s nyíltan kimondjuk, hogy a városi követ utasítás nélkül fog részt venni törvényhozásunkban*. Hogy a városok ezáltal nem jogot, hanem oly valamit vesztenek, mitől a megyék is előbb-utóbb szabadulni fognak, azt eléggé bizonyítja azon irány, melyet a közvélemény az utasításokra nézve venni kezd. Nyilván kimondjuk ennélfogva, hogy ki azért, hogy az utasítási rendszer városainkra kiterjesztessék, a kétfokú választást elfogadná, vagy a választási jogok bárminemű megszorításába beleegyeznének, a haza legszentebb érdekeit egy árnyéknak áldozná fel, s a polgárok legfőbb érdekeit egy semmiért árulná el.

VÁROSI ÜGY

E kérdés tárgyalásának azon módja, melyet mi célszerű megoldása első föltételéül tekinténk s tekintünk most is, nem fogadtatott el; mindazonáltal nem hagyunk fel e tárgy további vitatásával, több fontos okok vannak.

Mert miután a városok képviseleti és adminisztratív rendezésének kapcsolatban vagy különválva leendő tárgyalása az ellenzék által nyílt kérdésnek tekintetett, hogy az elválasztás ugyanazok által, kik azt most ellenezték, később megtörténhessék, még áttérésekre sem leend szükség.

Továbbá nálunk, hol az alsótábla határozatai nem annyira a követek személyes meggyőződésétől, mint utasításaiktól függenek, ha a törvényhozó testet - legalább saját csekély nézetünk szerint - tévedni látjuk, ez csak annak bizonysága, hogy az utasításokat adó közönség valamely kérdés iránt szinte tévedésben van, s e körülmény int, hogy e közönség felvilágosítására munkáljunk.

Végre Pest igen érdemes követe elmondá: *miként a törvényhozási befolyás rendezése, a municípiumok mostani állásának megtartása mellett, centralizációi eszme*, s ámbár a központosítás elméleti vitatásával lapunkban fölhagyánk, s újra megkezdeni főképp most nem tartjuk szükségesnek, miután az alsó tábla többsége a parlamentáris kormány eszméje mellett nyilatkozva, oly célt tűzött ki magának, mely *azon centralizációt, melyet mi kívánunk*, szükséges következményül vonja maga után: mindazáltal a jelen esetben örömmel bevalljuk, hogy a két kérdés elválasztásának eszméje, ha centralizációi eszme is, *legalább a mi eszménk*, melynek életbe léptetésére mindent, mi gyönge erőnktől kitelik, ezentúl is el fogunk követni, s melyre nézve a jelen esetben, mikor az az alsótábla többsége által nem fogadtatott el, legalább saját igazolásunkkal tartozunk a közönségnek.

Nem szándokunk az egyes beszédek cáfolásába ereszkedni, melyek a két kérdésnek Buda város tisztelt követe által oly alaposan indítványozott elválasztása ellen elmondattak. A fő okok, melyek körül e beszédek forognak, ezek.

Felhozatott, *„hogy az egyes polgárokat a városok közigazgatási kérdése az országgyűlési szavazat kérdésénél sokkal inkább érdekli”*. Nézetünk szerint a városok valóban célszerű beligazgatási szerkezetre csak akkor számolhatnak, ha törvényhozási befolyásuk által annak meghatározásában részt vehetnek, valamint a legjobb beligazgatási szerkezet a polgároknak semmi biztosítékot nem nyújt, ha annak megvédésére, minden törvényhozási befolyásból kizáratván, semmi eszközökkel nem bírnak. De ha helyesnek ismernők is, amint nem ismerjük azon nézetet, világos marad mindenesetre, hogy törvényhozásunknak kedvezések osztogatásánál magasabb feladatai lévén, ha a belrendezés kérdése az egyes polgárokat inkább érdekli is, e körülmény nem lehet ok arra, hogy evégett egy, az egész hazára nézve sokkal fontosabb kérdés háttérbe szoríttassék.

Mondatik továbbá: *hogy a kérdések elválasztása centralizációi eszme*. Tökéletesen áll, valamint az is, hogy az ellenkező nézet, ti. hogy a városok politikai és adminisztratív rendezése együtt tárgyaltassanak, per excellentiam municipális eszmének nevezhető. Csak az a kérdés: hogy *midőn törvényhozásunk átalakítása forog kérdésben, ugyan nem célszerűbb-e centralizációi, mint municipális eszméket követnünk*? Törvényhozásunk szerkezetében eddig az utóbbi nézetek alkalmaztattak, s miután az alsó táblánál ülő követi kar, egyes municípiumok utasításaival lekötve, tulajdonképpen csak ezeket képviseli, országgyűlésünket úgyszólván csak municipális szerkezetünk kiegészítésének tekinthetjük melyben a municípium, mely

otthon igazgat és bíráskodik, törvényhozási jogait gyakorolja. Ki ezen állapotot jónak és helyesnek tartja: jól teszi, ha a városok beligazgatási s képviseleti kérdését egymástól elkülönözni nem engedi. Csak így történhetik, hogy a városi követ szintúgy egyes municípiumnak képviselője legyen, mint jelenleg a megyei követ az; hogy ő is, mint törvényhatóságának utasítással lekötött küldötte, nem mint országos képviselő mondja ki szavazatát. Kik így vélekednek, azokra nézve a kérdés oly módoni felállítása logikai szükség. Mi másképp vélekedünk; mi törvényhozásunk jelen állásával nem vagyunk megelégedve, s nem tartjuk jónak a rendszert, mely mellett törvényhozóinknak - nem mint az angoloknak, ház, sőt mint az annyira sajnált franciáknak, kamara sem, hanem csupán tábla jutott, mely körül utasításokkal lekötve, minden három évben egyszer gyűlnek össze. Ha parlamentáris kormányt akarunk, ennek első kelléke az, hogy parlamentünk legyen; azaz oly törvényhozás, mely a nemzetet képviselje, s ilyet municipális eszméken alkotni senki sem fog. Valóban rendkívüli volna eljárásunk, ha míg egyrészről a kormánynak felelősségét követeljük, másfelől törvényhozásunk oly rendezése mellett küzdenénk, melyben nem a nemzet, de csak egyes municípiumok képviselői állanának. A két kérdés különválasztása tehát centralizációi eszme; megengedjük, sőt továbbmegyünk: az elkülönözés által e kérdés megváltoztatja természetét, s tisztán városi kérdésből a népképviselet létesítésének első lépésévé válik, első lépéssé arra, hogy törvényhozásunkban utasításokkal le nem kötött követek vehessenek részt, s így a magyar országgyűlés valaha parlamentté váljék, s így a parlamentáris kormánynak életbeléptetését lehetségessé tegye. Ezek, úgy hisszük, még inkább nézeteink mellett, mint ellenük szólnak, s az ellenkező azok által hozathatik legkevésbé föl, kik, midőn a kisebb városok individuális szavazata megszüntetését indítványozák, s ezeknek polgárait a megyék választóival kívánják a követválasztásra nézve egyesíteni, a municipális eszméktől, habár a kétnemű cenzus összezavarása mellett, hibás alkalmazással, szinte a népképviseleti, azaz a parlamentáris s így centralizáló eszmékhez tértek át.

Ha két, annyira fontos s annyira különböző kérdés együtt tárgyaltatik, mint az a jelen esetben történnék, ezáltal mindkettőnek megoldása nehezíttetik; ez, úgy hisszük, magában is elég világos. De nem csupán e kérdések megoldásának könnyítése bírt minket arra, hogy azoknak elválasztása mellett nyilatkozzunk, hanem még inkább az: mert mi e kérdéseket nemcsak megoldva, de célszerűen megoldva akarjuk látni, mihez, míg a kérdések együtt tárgyaltatnak, semmi valószínűséget nem látunk. Szolgáljanak e nézet igazolására azon rendelkezések, melyek a polgári kvalifikációra nézve mind a kormányi javaslatban, mind a kerületi választmány munkálata által indítványoztatnak, s kétségen kívül soha senkinek eszébe nem jutnak, ha a két kérdés nem egyesíttetik. Hasonló jogok gyakorlatát ennyire különböző föltételekhez kötni, hogy mire Ruszton, vagy más kisebb városokban csak 200 ftnyi érték kívántatik, arra Pesten tízszer, sőt tizenötször nagyobb hasonló érték követeltessék, csak akkor lehetett, ha az országos képviselet tekintetei az egyes kisvárosok beligazgatása tekinteteinek egészen alárendeltettek; s mi itt történt, az történt egyéb esetekben, melyeknek elsorolását más alkalomra halasztjuk, s fog történni mindig, míg a városok törvényhozási s beligazgatási rendezése együtt tárgyaltatik.

Azon okoskodásra, hogy *míg a városok belszerkezete rendezve nem lesz, a városi polgárok törvényhozási jogok gyakorlására nem bírnak elég függetlenséggel*: legyen szabad két rövid kérdéssel felelnünk.

Hiszi-e valaki komolyan: hogy bármi hibás legyen városaink jelen szerkezete, az egyes polgár a tanács és választó polgárság irányában nagyobb függésben él, mint úrbéri telkeken lakó nemeseink földesuraiktól, vagy hogy az analógia még nagyobb legyen - hiszi-e valaki, hogy a falujegyzők, kik most honoráciorok egyes megyékben szavazási képességgel ruháztattak fel,

nem függenek-e inkább jelen viszonyaink között illető szolgabíráiktól, mint az egyes polgár rosszul rendezett városaink tanácsától?

Tagadhatatlan, miként a dolgok jelen állásában nem nemes honfitársaink büntető eljárás ürügye alatt sok önkénynek tétetnek ki, s hogy például a nem nemes, ki politikai jogokkal felruházva, azokkal élve, valamely megye tisztikarát megsértené, több kellemetlenségnek tehetné ki magát, mint hasonló esetben a polgár jelen rossz városi rendezésünk mellett is. Akarjuk-e tehát a politikai jogok terjesztését válhatlan kapcsolatba hozni büntető törvénykönyvünkkel, a törvényszékek rendezésével stb. s kimondani, hogy nem nemes honfitársaink mindaddig a törvényhozási követek választásába be nem folyhatnak, míg célszerűbb törvénykezési eljárás által személyes függetlenségök biztosítva nincs?

Ha az elsőt nem hisszük, a másikat nem akarjuk, sőt úgy vagyunk meggyőződve: hogy a befolyás, melyet az egyes polgár választásokra gyakorol, őt egyesek önkényétől legjobban biztosítja, s hogy nem nemes polgártársaink függetlensége leginkább úgy vívathatik ki, ha nekik törvényhozási befolyást adva egyszersmind eszközt nyújtunk, mely által jelen helyzetökből kiemelkedhessenek: - vajon, kérdjük, mindez nem áll-e a városi polgárokra szintúgy, mint a megye nem nemes lakóira, s ezen ok, mely a kérdések elkülönözése ellen annyiszor ismételtetett, nem bizonyít-e vagy többet, mint bárkinek bizonyítani szándoka volt, vagy éppen semmit?

Végezetül még néhány szót.

Breznóbánya követe a nemesség egy részéről szólva kifejezésekkel élt, melyek ingerültséget idéztek elő. Ámbár ha a múlt országgyűlés alatt a megyei kihágások tárgyalására visszatekintünk, ott a megyei követek részéről még erősebb kifakadásokat találhatunk: őszintén sajnáljuk mindamellett, ha e fontos kérdésben, főképp a városok részéről, valami történik, mi elkeseredést idézhet elő. A polgárság, mely a tizenkilencedik században s alkotmányos országban törvényhozási befolyást követel, oly téren áll, hogy győzelme biztos, s nyugodtan nézhet a jövőnek elébe. De még inkább sajnáljuk azt, ha egy városi követ által mondott szavak miatt másrészről elmondatik, hogy igen *félhető, nehogy a napot, melyen a városi kérdés megkezdetett, a nefastus napok közé ne sorozza nemzetünk; hogy az iparűző osztálynál, már eleménél fogva, melyből áll, a pénz minden; hogy az iparűző osztály, már eleménél fogva kozmopolita, neki csak tartózkodási helye van, ha nehéz napok jőnek a nemzetre, boldogabb hazába költözik* stb. Ily kifakadások nem fogják elősegíteni azon egyetértést, melyre közöttünk a nemes és polgári osztálynak egyaránt szüksége van.

Nem szándokunk a beszéd részletes taglalásába ereszkedni, melyben mindezek elmondattak. Ki idegen eszmék sebes meghonosodásának örül, nagy megelégedéssel tapasztalhatja, hogy mit Louis Blanc forradalmi történetében néhány hónap előtt elmondott: Trois grand principes se partagent le monde et l'histoire: L'autorité, l'individualisme, la fraternité: az a magyar országgyűlésen e szavakban ismételtetik: *a nemzetek tusáinak elméletileg három fő szakaszát lehet megkülönböztetni: a tekintély, egyéniség és a testvériesség eszméjét*. Ki eredeti felfogáson gyönyörködik, elégítve találhatja magát, midőn látja, hogy azok, miket a magyar arisztokrácia Ulászló alatt tett, neki érdemül tulajdoníttatnak; hogy minden, mit a francia burzsoázia véghezvitt, csekélynek mondatik ahhoz képest, hogy a magyar arisztokrácia a háziadónak egy részét fel *akarta* vállalni; hogy *végre a magyar arisztokrácia alapja a testvériesség* (fraternité), *hogy institúcióink a testvériesség eszméjén nyugszanak*; itt-ott még csodálatost is találhatunk, ha halljuk, hogy az iparűző osztály azért kozmopolita, mert míg a föld nem utazik, *a gyárost gyára követni szokta*: - mi azonban őszintén megvalljuk, hogy a kérdésnek ily hangoni megvitatásától keserűséget igen, de jó eredmény soha nem várhatunk.

Ki nemesi osztályunkban arisztokráciát lát, szintúgy csalódik, mint ki polgárainkban glaszékesztyűs, fényes topányú uracsokat szemlél. A nemesi és polgári osztály együvé valók: amaz a középrendnek eddigelé egyedüli képviselője, mindkettő együttvéve azon alap, melyen egy erős középrend egykor fejlődni fog. Legyünk meggyőződve, hogy egyik sem nélkülözheti a másikat; s a haza jövője egyenlőn igényli mindkettőnek kifejlődését.

Acélkardhoz hasonlíttatott a nemesség, mely a nemzetet minden önkény ellen megvédi; az iparos osztály kardhoz, de mely aranyból készült. Elfogadjuk e hasonlatot, s csak azt tesszük hozzá, hogy csalódik, ki azt hiszi, hogy *ezen, arany kard szabadságot kivívni s megtartani nem való*, sőt azt állítjuk, hogy mai nap e magas célok elérésére ezen arany fegyver szintoly szükséges, mint acél-testvére. Különös, hogy ezen azok kételkedhetnek, kik a Védegylet alkotása által a honi ipar emelését tűzték célukul.

A HATÁRVIDÉKEKRŐL

Hogy az első független felelős magyar minisztériumra s a jövő törvényhozásra tömérdek teendő várakozik, ezt senki jobban nem tudja nálunk. Százados bajok, melyeket sors és bűneink reánk hoztak, fennhangon kiáltnak orvosoltatásért. A megbukott kormánypolitika az elnyomást a társadalmi érdekek majdnem minden osztályában annyira rendszeresíté, miként a szabadságnak mindezekben leendő alkalmazása aligha szintannyi küzdésbe nem kerül, mint kivívása került.

Ámde sehol nincs nagyobb szükség a magyar minisztérium erélyességére s jóakaratára, mint a *katonai véghelyek* rendezése körül. Itt nem kevesebb, mint 1 189 479 lakos felszabadításáról van szó.

Felszabadításáról, mondók, mert a magyar földet még ugyanannyi rabszolga tapodja, amennyi határőreinek száma.

A törvények, melyek szerint ezen 609 □-mértföldnyi tér igazgattatik, nem Pozsonyban, hanem Bécsben hozattak. Irtózatos maradványai azok a legsötétebb hűbéri rendszernek, mely a polgárt egy státusérdek alacsony eszközévé aljasítja.

Tekintsünk közelebbről egy határőr házába. Összezsúfolva találunk itt egy tömeg embert, számra nézve többet, mint a házhoz tartozó föld mívelésére megkívántatik, hogy annál több kéz maradjon fenn katonai szolgálatra. Ezek aztán élethosszant tartoznak katonáskodni ingyen, egész foglalkozásuk lélekölő fegyvergyakorlatokban áll. Mindezen emberek családi kommunizmusban élnek. A ruha, melyet magán visel - a pár garas, melyért megszolgált, az egyesnek nem tulajdona, hanem tulajdona a háznak, melyhez tartozik. Ha valaki közülök nagyobb ipar tekintetéből e természetellenes viszonyt meg akarja szakasztani, ha külön háztartásról álmodni bátorkodik: bot és korbács rá a felelet. E kényszerítő rendszer alatt a nép elrestül, elszegényedik s végképpeni erkölcstelenedésnek indul.

Az egész faluk oly emberek által igazgattatnak, kik közül mindenik rabszolgája a felette állónak, a káplártól kezdve fel az ezredesig.

Ezek parancsának vakon tartozik engedelmeskedni minden lakos.

A község minden lakosa hadi törvény alatt áll, melynek cikkelyei bottal s vesszőfutással kezdődnek, és kötélen vagy golyón végződnek. A fiú megbotoztatja ősz apját, mert elöljárója stb.

Lehet-e ezen állapotot tovább is hidegen nézni? el lehet-e tűrni, hogy a nemzet testében továbbra is maradjon a holttetem, mely a szabadság vérkerengése előtt zárva van?

Ha kimondók, hogy szabad a föld, szabad a kéz, mely azt míveli, szabad a szellem, minőnek Isten teremte, elnézhetjük-e, hogy oly emberek is legyenek köztünk, kiknek még emberi jogaik sincsenek.

És itt nem csupán az emberiség tekintete szól belőlünk, hanem szól önbátorlétünk s önfenntartásunk ösztöne. Mert rabszolganép azon nemzetet fogadja megváltójául, ki legelső hirdeti előtte a szabadság evangéliomát.

Itt rögtöni intézkedés kívántatik. Ez intézkedés pedig abban áll, hogy a katonai véghelyek a megyékkel egyenlő lábra állíttassanak, a katonai törvény eltöröltessék, helyette polgári törvényhatóságok állíttassanak, s a határőrnek ne legyen kevesebb joga, mint Magyarország bármely felszabadított lakójának.

Igaz, hogy ezáltal egy 80 000 főből álló állandó hadsereggel kevesebb lenne, de másfelől amennyi kéz elvonatnék a katonaságtól, ugyanannyi adatnék a földmívelés-, ipar- és kereskedésnek, s a vidék, mely most természeti vadságban elhagyatva áll, rövid időn paradicsommá varázsoltathatnék.

Ismerjük a mesterséggel előidézett nemzetiségi ellenszenveket, melyekkel a minisztériumnak e feladatában megküzdeni kell. Ezeknek fészke Nándorfejérvár és Zágráb. Belgrádba a szerémi, a bácskai s végvidéki rác papok valóságos búcsújárást tartanak.

E búcsújárások az illír literatúra dominójában tartattak mindig. Ebben csak annyi igaz, hogy Vucsics, kit erőnek erejével literatúra pártfogójának kereszteltek meg, még csak a betűt sem ismeri.

Tudjuk, hogy a kormány mit sem tőn, mivel nyelvünket s nemzetiségünket e vidékekkel megkedveltette volna, hanem ellene annyival többet. Az 1830. évi 8. törvénycikk, mely azt rendeli, hogy az ország határain belül közhivatalra lépőknek magyarul tudniok kell, a harmincad- és postahivataloknál sincs teljesítve. Sőt hallottunk rá példát, hogy az eszéki főpostamester szerémi s szlavóniai társaihoz ily levél mellett küldte meg a helyt. tanács parancsait: „Mit önöknek magyarul küldeni kénytelen vagyok, azt tegyék ad acta, mit pedig németül küldök, ahhoz tartsák magokat.” - Egy másik pedig, ki zimonyi prépost s azonkívül, Isten bocsássa meg bűnét, cenzor volt, a helytartótanácsnak 10 év alatt hozzá magyarul címzett intézvényeit még csak fel sem bontá, hanem bepecsételve hagyta holta után hátra.

Még kevésbé volt szó eddig arról, hogy az 1840: 9. t. cikk szerint magokban a katonai véghelyekben a magyar nyelv tudása gyarapíttatott volna. A szabad községekben, kik sem nem katonák, sem nem szabad polgárok, még csak iskolai tudományul sem taníttatik Magyarországnak sem története, sem földleírása, nemhogy a magyar nyelv.

De, habár nyelvünket nem érti is e szegény elnyomatott nép, lehetetlen, hogy meg ne értse a szabadság szavát. A magyar minisztériumnak ezen hatalmas eszköz van kezében. Azon kell iparkodnia, hogy más meg ne előzzön, ki a rabszolga bilincseit összetöri, az tette őt legjobb barátjává.

1850-1868

POLITIKAI TANULMÁNYOK, RÖPIRATOK

AUSZTRIA NEMZETISÉGEINEK EGYENJOGÚSÁGÁRÓL

> He disliked revolutions and for the same reason, for which he disliked revolutions, he disliked counterrevolutions.
>
> Macaulay

BEVEZETÉS

Korunk legsajátosabb jelenségeihez tartozik, hogy a nemzetiség eszméje, amely az elmúlt évszázadban úgyszólván elfeledettnek tűnt, most újra előtérbe lépett, és nagyobb hatást gyakorol Európa valamennyi államára, mint valaha.

S mégis, a dolgok higgadtabb vizsgálatakor mindenkinek meg kell győződnie arról, hogy a népek viszonyában a nemzetiség fogalma soha ily gyenge alapokon nem állt, mint éppen most. Mindazok az okok, amelyek a nemzeti egyéniségeket továbbra is érvényesíthetnék, részint hatni teljesen megszűntek, részint - mint látjuk - a világ természetes fejlődési folyamatában naponta gyengülnek.

Mind közül a legjelentősebb a *fajok különbözősége*, mely által a nemzeti elkülönülés fizikai alapja adatik meg, Európában - a parányi zsidó nép kivételével - minden jelentőségét elveszítette. A népvándorlás és még inkább a kereszténység, amely egy általános, egyetlen nemzethez sem kötött egyház létrehozásával egyúttal a keresztény népek közötti törvényes házasság alapjait is meg kellett hogy teremtse, Európában a fajok közötti különbséget csaknem teljesen eltörölte. A connubium joga, amely az ókor egyes államainak részben eszközül szolgált, hogy a legközelebbi szomszédtól is elkülönüljenek, és amelyet részben arra használtak fel, hogy más népeket saját létük körébe vonjanak, amelyért oly sokat harcoltak és amelyről oly sokat tárgyaltak, a politikából eltűnt, és egész Európát - különösen azt a részét, ahol a nemzetiség eszméjéért most a leghevesebben küzdenek - kevert fajok lakják.

Egy még hatalmasabb eszköz, mely az ókorban az egyes nemzetiségek különállását szolgálta, a *vallás* volt. Az ókori törvényhozókra nemcsak az hárult, hogy meghatározzák a közélet formáit és az egyes polgár jogait és kötelességeit a közösséggel, továbbá a közösség jogait és kötelességeit az egyénnel szemben. A polgár teljes létét kellett együttesen és egyszerre átfogniok. Az erkölcs és mindenekelőtt a vallás az államélet területéhez tartozott. A családatya kötelességei és jogai, valamint a vallási szokások teljesítése a polgári állapot következménye volt. Az e körön kívül állóra, a rabszolgára nem voltak érvényesek sem az erkölcs, sem a vallás tilalmai.

Ama erő nagy része, amellyel az ókor kis államai is évszázadokig meg tudták őrizni önállóságukat, és ama szívósság, amellyel nemzeti tudatukhoz leigázásuk után is ragaszkodtak, e körülményeknek tulajdonítható. A haza eszméje magába foglalta az istenek, a teljes lét fogalmát is, és amikor az ókor népeinél a polgári erény legmagasabb fokát ilyen általánosnak látjuk, ezen kevéssé csodálkozhatunk, ha meggondoljuk, hogy a haza iránti kötelességet nem sérthették meg anélkül, hogy egyúttal ne lettek volna hűtlenek az istenekhez, és ne taposták volna lábbal az erkölcs minden fogalmát, amit alkalmasint manapság is csak kevesen tennének meg, mivel az emberi természetnek sajátja, hogy mindenki legalább egy bizonyos körön belül, elégedett kíván lenni önmagával.

Nem e munka körébe tartozik az, hogy az állam kapcsolata az erkölccsel és a vallással az ókor népeire minő hatást gyakorolt. Bizonyos, hogy az egyes népeknek ezek adtak pillanatokra olyan erőt, amellyel az újabbak nem bírnak, de ebből az a veszély is származott, amelytől mi mentesek vagyunk, nevezetesen az, hogy sem az erkölcsről, sem a vallásról alkotott fogalmak nem változhattak anélkül, hogy egyúttal az államot ne bomlasztanák, és fordítva, amikor az állam megrendült, vele együtt az erkölcsnek és a vallásnak is - amelyekben egy újonnan alakuló állam támaszára találhatott volna -, hanyatlania kellett. Egy valami egyébként minden kétségen kívül áll, és ez az a nagy befolyás, amelyet a vallás és az állam e viszonya az elkülönült népek fennmaradására az ókorban gyakorolt.

A kereszténység általános elterjedése óta a vallás nem lehet eszköze a nemzeti elkülönülésnek; az újabb időkben a felekezeti különbségek sem, mivel azoknál, akik ragaszkodnak a valláshoz, annak tanainak jobb megértése, másoknál pedig a vallási közömbösség egyre inkább az általános türelemhez kell hogy vezessen; a hivő a vallásban az általános felebaráti szeretet kötelességét, a hitetlen pedig valami olyan értéktelent talál, amely sem az államnak, sem bármiféle intézménynek nem szolgálhat alapjául.

A fajok és a vallások különféleségén kívül bizonyára az *érintkezések* ritkasága volt leginkább az, ami korábban a nemzeti elkülönülést leginkább megtartotta és erősítette. Ez is megszűnt létezni. - Egykor minden nép elszigetelt volt; szünet nélküli hadviselések, valamint minden távolabbi utazást akadályozó nehézségek százai még a szomszédokat is távol tartották egymástól.

A tudomány csak keveseknek jutott osztályrészül; a kereskedelem a legszükségesebbre korlátozódott; az egyetlen hely, ahol a népek megismerték egymást, a csatamező volt, hogyan ne tartotta volna meg mindegyik ilyen körülmények között sajátosságát? - Ilyen viszonyok mellett még az egy törzsből származó népeknek is - amikor több államra osztották őket - mind idegenebbekké kellett válniok egymás számára. - Mindegyik nép a maga módján alakította tovább eszméit, mindegyiknél sajátos erkölcsök és szokások alakultak ki, mindegyik szánalommal tekintett a szomszéd előítéleteire, amelyek éppen azért tűntek neki igen megvetendőknek, mert a sajátjával voltak ellentétesek. Maga a nyelv is észrevétlenül változott, és ahol egykor egy nyelv uralkodott, ott tíz dialektus támadt, amelyek kölcsönösen egymás számára is mind érthetetlenebbekké váltak, és így új eszközül szolgáltak az államok elszakadásához, éppen ahhoz, amely létrehozta őket.

Ma mindez másképp van.

A kapcsolatok közvetlenebbé válásával a különféle népek egyre sokasodó érintkezési pontjai egyre inkább áthidalják a szakadékot, mely egykor elválasztotta őket. A nemzeti erkölcsök és szokások hovatovább naponta tűnnek el, minden nappal egy előítélet száll a sírba, és miként az utazó a viharsebesen távolba száguldó vasúton feledi, ami őt hazájától elválasztja, úgy lát a távoli országokban is mind kevesebbet, ami őt ama távolságra emlékezteti. Az emberek szokásai és erkölcsei egyre jobban hasonlítanak egymásra, a távoli ország mind otthonosabbnak tűnik.

A népek különállásának okai közül csak egy létezik még, mely a népek sokoldalú érintkezésének mostanáig ellenállt, és nem is látszik alkalmasnak arra, hogy általa megsemmisíttessék, és ez: *a nyelvek különfélesége*.

Ámde a nyelv önmagában még nem nemzet, csak a nemzet megtartására szolgáló eszközök egyike, s minthogy az egyik népet a másiktól elválasztja, lehetővé teszi számára, hogy ily módon bizonyos fokig önállóan fejlődjék; de a nemzet mégsem a nyelvben létezik, hanem éppen ebben az önálló fejlődésben, és ezt a fejlődést a nyelvek különfélesége manapság kevésbé biztosítja, mint valaha. A nyelvi viszonyoknak még soha nagyobb fontosságot nem tulajdonítottak. Hol minden egyes dialektus külön akar érvényesülni, és saját irodalmat, külön

nagy jövőt akar létrehozni, hol éppen ellentétes törekvéssel találkozunk, és minden, a tudományos filológia szerint egy nyelvi törzshöz tartozó idióma nagy általános szövetséget kell kössön, hogy az egy évezrede elszakadt népek százait egyesítse. Németek és szlávok fáradhatatlanul kutatják valamennyi nemzet szótárait, hogy testvérre találjanak bennük, és ha még sokáig követik ezt az irányt, amelyen haladnak, el fog jönni az az idő, amikor Luther bibliafordítását Perzsia lakói számára is használhatónak találják, és amikor a görög kormányt arra fogják felszólítani, hogy Athént a nagy szláv szövetség székhelyének nyilvánítsa, hiszen már úgyis bebizonyíttatott, hogy Homérosz az ő Iliászát tulajdonképpen szlávul írta. Higgadtabb megfontolás után egyébként mindenki úgy fogja találni, hogy a nyelvet mint a népek nemzeti különállásának az eszközét megtartani csak annyiban fontos, amennyiben ennek különbözősége egyúttal a fogalmak és a nézetek sajátos fejlődését feltételezi; amit napjainkban már éppen nem állíthatni. - Ahogy a szavak dolgában a legmagasabb fokú nyelvi purizmus megteremtésén fáradoznak, úgy törekszenek az eszmék és nézetek tekintetében az általánosságra. Egy nép sem akar a civilizáció tekintetében elmaradni a többi mögött, és még az általános vélemény szerint fejlettebb népeknél megtalálható tévelygések is elterjednek a többi nép között. Sand-regényeket találunk szláv és német nyelvjárásokban; Byron világfájdalma a népek köztulajdona lett; minden eszmét lefordítanak és átírnak. Lehet-e fontossága annak, hogy a hangok különbözőek, ha minden nyelv ugyanannak a nézetnek és eszmének az elterjesztésére szolgál; ha minden igazság egy éven belül és minden tévtan még rövidebb idő alatt körbe járja a világot, és a különféle nyelvek nemcsak hogy nem tekinthetők a különféle civilizációk hordozóiként, de még a szavak hangjainak kivételével egyre inkább elveszítik sajátosságaikat, és éppen mert idegen eszmék kifejezésére használják őket, megszűnnek akárcsak saját szintaxissal is bírni?

A nyelvi különbözőség fontos, a kedvezőtlen körülményekkel gyakran sokáig szembeszegülő eleme a nemzeti különállásnak; de ez sem legyőzhetetlen; és sok, részben nagy kultúrájú, részben a kultúra viszonylag magas fokán álló népet említhetünk, amelynek nemzetisége e tekintetben is megszűnt létezni. Hova jutott a nagy pelazgi nép nyelve, hol vannak mindazon népek idiómái, melyeket Róma Itáliában leigázott? Alig egy évszázad, és Poroszországban a szláv nyelvjárások többsége eltűnt az élő nyelvek sorából, és az északfrancia idióma szemünk láttára terjeszkedik tovább és tovább, ellenállhatatlanul szorítva vissza valamennyi többit, azokat, amelyekkel a mai Franciaország területén osztozkodott egykor.

És milyen gyakran megtörtént ez olyan esetekben is, amelyekről a tudomány nem tud számot adni? - Ahogy a régi romok között gyakran találunk magányos köveket, mik megmunkálásuk módjáról ítélve más építmény részéül kellett, hogy szolgáljanak, úgy a számunkra legmegszokottabb szavak között is van sokféle, amely egy rég kihalt nyelvhez tartozott. Az a hasonlóság, amit a tudósok a különböző nyelvek egyes szavai között találtak, néha valóban bizonyítja a népek rokonságát; de talán ugyanilyen gyakran csak egy olyan örökség maradványa, amelyet egy régi kihalt nyelvből több nép közösen vett át. Minden nyelv, amely akárcsak egy félig civilizált népet szolgál, természeténél fogva sok nyelvjárás agglomerátuma, melyeket a kis törzsek beszéltek, mielőtt a viszonyok következtében egy néppé egyesültek. A civilizáció csökkentette a népek számát, ugyanez történt, csak valamivel lassabban, a nyelvekkel is.

Miként az anyagi világ mindig ugyanazon törvények szerint fejlődik, olykor, amikor a vulkanikus erő hegyeket emel, erőszakosan, máskor fokozatosan és észrevétlenül, amint a tengerek húzódnak vissza, amint korállszigetek képződnek, és amint még a megváltozott kulturális viszonyok is egész vidékek klímáját teszik zordabbá vagy szelídebbé, akként halad az emberiség feltartóztathatatlanul fejlődve rendeltetése felé, anélkül, hogy a törvények, amelyek mozgatják, megváltoznának. Minden kort, a benne élő rendkívülinek tartott; nagyobbnak látszott számára, mint a többi, mert közelebb állt hozzá, vagy aljasnak mondották, mert az

emberi szem nem látta be határait, és ezért nem sejdítették, hogy az, amit lapálynak tartanak, Ázsia ama fennsíkjához volt hasonló, amely akár hegyeken is túlemelkedik. De az idő múlik, így a kor az események láncolatába szükséges összekötő tagként illeszkedik, s a történelem folyamata sehol sem szakad meg. Ez feltartóztathatatlan előrehaladás, ahol a rövid nyugalom pillanatai csak a gyorsabb haladáshoz szükséges új erő gyűjtésére rendeltettek; ahol egyetlen civilizáció sem omlik össze anélkül, hogy egy új, magasabb civilizáció építéséhez ne szolgálna alapul, miként patakok, folyók és folyamok ezrei elvesztik nevüket, de csak azután, hogy vizeik egy nagyobbá torkollottak, hogy majd annak nevén hatalmasabban és szélesebben zúgjanak tovább. Az emberiség fejlődését eddig irányító általános törvények nem fognak megváltozni, a tapasztalatokat, melyeket évezredek történelme igazol, korunk sem fogja eldobni, és így a legnagyobb bizonyossággal jósolhatjuk, hogy azon nemzetek közül némelyek, melyek a jelen pillanatban a legnagyobb életerőt mutatják, egykor - és talán nem is olyan távoli időben - másokkal egyesülnek és különállási törekvésükről le fognak mondani. De még ha a nemzeti érvényesülés törekvése, mely korunkban erősebb, mint annak előtte bármikor, nem lenne semmi más, mint egy kihunyó fény utolsó lobbanása, mint egy még oly gyenge tárgy, melyet a fuldokló, éppen, mert a talajt eltűnni érzi maga alól, menekvést keresve, görcsösen szorongat: még akkor sem tagadhatja senki, hogy a nemzetiség fogalma hat korunkra, és ezért akaratlanul feltolulnak bennünk a kérdések: *miként lehet az, hogy e fogalmat éppen most ragadják meg és fogják fel ilyen hevességgel, és hogy ugyanez milyen hatást gyakorol jelenlegi állapotaink fejlődésére*?

Ami e kérdések közül az elsőt illeti - arra nem nehéz a válasz. Ha összehasonlítjuk a jelen viszonyait a XVIII. századéival, akkor abban a fordulatban, mely a nemzetiség kérdését illetően a közvéleményben végbement, csak az események szükséges következményét fogjuk felismerni.

A XVIII. században együttesen hatott minden a nemzetiség fogalmának gyengítésére. Miként ama kor úgynevezett nagy filozófusai, akiknek valóban érdemük volt, hogy az igazságnak és a jognak teret nyitottak, anélkül azonban, hogy képesek lettek volna ugyanezek határait megszabni, minden nemzeti lelkesedést a középkori barbárság maradványának nyilvánítottak, akként fáradoztak a kormányok is e nézet elterjesztésén. Mivel a XVIII. század legtöbb állama több nemzetiségből állt, melyeknek, mielőtt az egészbe beolvadtak volna, bizonyos jogaik voltak, a monarchiának érdekében állt, hogy mindent, ami a hajdani állapotokra emlékeztethet, lehetőség szerint megsemmisítsen. Az udvaroknál, ahonnan a korszak műveltségének és álműveltségének egy része származott, bizonyos, XVI. Lajostól tanult általános formák és formaságok elsajátításán fáradoztak; és legfeljebb az állami udvaroncöltözék tartott meg szabásában és néhány díszítésében valamit abból, ami a nép viseletére emlékeztetett. Mindenki legnagyobb büszkesége az volt, legyen az kamarás, titkos tanácsos, egy vagy más rend lovagja, ha a néptől annyira különbözött, amennyire csak lehetett. Ahol nincs szabadság, ott haza sincs. Senki sem büszkélkedhet azzal, hogy egy nemzethez tartozik, ha ezáltal sem a jogból, sem más előnyből nem veheti ki a részét. A nemzetiség eszméi számára az az évszázad, amelyben az abszolutizmus teljességgel érvényesült, veszélyes kellett, hogy legyen. Ehhez hozzájárult még, hogy azok az osztályok, amelyeket soha nem fosztottak meg teljesen befolyásuktól, és mindenütt, mint a trónhoz legközelebb állók, honfitársaik példaképei voltak, *a papság és a nemesség*, olyan intézményeken nyugodtak, melyek a nemzeti sajátosságok körén kívül álltak. A klérus általános egyesítő pontjait a római pápaságban találta meg. A nemesség számára a lovagság eszméjében, még azután is, hogy az elveszítette jobbik értelmét, megőrződött némi közösségi érzület, és az egyenrangúság, a rendi becsület stb. fogalmai az egyes országok nemessége között olyan köteléket hoztak létre, mely szorosabb volt, mint az, ami a nemesembert saját népéhez kötötte.

Ahogy a XVIII. század általános viszonyainak tulajdonítható, hogy a nemzet fogalma egy időre minden befolyását elvesztette az események menetére, úgy e viszonyokkal szembeni reakció az, aminek korunk nemzeti mozgalmait nagyrészt köszönhetjük.

Tagadták az abszolút királyság jogi alapját. - Mindent elővettek, ami ezzel szemben bizonyíthat valamit; és hogy feledkezhettek meg a nemzeti előjogokról, amelyek az általánosan érvényesnek elismert történelmi jog alapján álltak? Azóta, amióta a nép hősiesen követelte jogait, éppen olyan büszkeség lett a néphez tartozni, mint korábban a nemesség körébe betörni. Ahogy egykor az udvar tónusát utánozták, és ahogy világszerte nem beszéltek másként, mint franciául, úgy lettek a nép szokásai most tiszteletre méltóak. Mindenki törekedett utánozni azokat, egyszerre mindenki ragaszkodott az atyák szokásaihoz. Nemrégen a 16 ősre, a saját címerre és a színekre voltak büszkék, amelybe a szolgáikat öltöztették, most a haza címerére és színeire, népének történelmére. Az az idő elmúlt, amikor csak az mondhatta magát az állam polgárának, aki a nemességhez tartozott, most a nemességét mindenki abban keresi, hogy egy bizonyos állam polgára legyen. Egyszóval az arisztokrata érzelmek - amelyek azért, úgy tűnik, nem egészen olyan természetellenesek, mint gondolják, mivel a történelem során mindenütt újra megtalálhatóak - a patriotizmus területére menekültek.

A második kérdés megválaszolása sokkal nehezebb. Csak az ítélhet bizonyossággal a nemzetiség elvének várható következményeiről általában, aki minden egyes nép körülményeit ismeri. Ez olyan feladat, melyhez nem érzek magamban bátorságot, és amely, ha meg is lesz oldva, éppen általánosságánál fogva nem szolgálhat mással, mint tudományos haszonnal.

Ha a „milyen befolyást gyakorol a nemzetiség elve a jövőre” kérdés megválaszolásából egyáltalán származhat valamilyen gyakorlati haszon, akkor ezt minden állam vonatkozásában külön kell megoldani, és az általánost csak annyiban kell tekintetbe venni, amennyiben a különös megértéséhez szükségeltetik.

Ez az, amit a jelen írásban az osztrák monarchiára vonatkoztatva meg kell kísérelnünk.

E feladat fontosságát bizonyára senki sem fogja tagadni; hogy eleget tettem-e annak, azt az olvasók fogják megítélni, csupán egyetlen bocsánatkérő megjegyzés engedtessék meg nekem azokkal szemben, akik az általuk hőn szeretett tárgy száraz analízise miatt talán sértve érzik magukat. Nem pártiratot akartam írni, és a hozzánk oly közel fekvő témák esetében ez csak akkor lehetséges, ha azoknak tisztán tárgyi szemléletére kényszerítjük magunkat.

I. FEJEZET

A nemzetiségi törekvések közös alapja és célja

Azon irányok közül, amelyeket az európai emberiség napjainkban követ, egyik sem érthető meg nehezebben, mint az, amelyik oly sok nép nemzetiségi törekvéseiben nyilvánul meg. Bármennyire is általános a nemzetiség érzelme, mégis csak érzelem, melynek fogalma éppoly kevéssé alapítható meg, mint más érzelmeké, melyek az egyént és gyakran egész népeket kerítenek hatalmukba, és azokat a legnagyobb erőfeszítésre bírják, a legnemesebb tettekre lelkesítik anélkül, hogy számot adhatnának maguknak, miért nem voltak képesek legbensőbb vágyaiknak ellenállni.

Már korábban megfigyeltem, hogy mindazon okok közül, melyeken a nemzetiség érzelme alapszik, napjainkban alig maradt fenn más, mint a nyelvek különfélesége. Úgy látszik tehát, hogy a nemzetiség fogalma, amely korábban az állam vagy egy vallás közösségének fogalmával volt összekapcsolva, most egy közös nyelv fogalmával azonos. De itt is csalódunk. A nemzetiségre való törekvés, amely egyrészről a jelenlegi, történelmileg kialakult államot

tekintetbe sem veszi, és csak a nyelvrokonságot akarja az állami viszonyok alapjának tekinteni, másrészről gyakran a történeti jogra is hivatkozik, és míg sokan például mindazon népek egyesítésére törekszenek, amelyek a szláv nyelvi törzshöz tartozó nyelvjárást beszélik, és míg Németországban a birodalom határait odáig szeretnék kiterjeszteni, ameddig a német nyelv terjed, addig sem a szlávok, sem a németek nem veszítették szem elől a történeti jogot, és hasonlóképpen kevéssé feledkezett meg Németország a Schleswigre vagy Csehországra vonatkozó hajdani birodalmi jogairól, és Lengyelország sem hajlandó lemondani az önállóság jogáról, mint ahogy Olaszország sem akarja átengedni Savoyát Franciaországnak.

Mióta történelem létezik, sokat és gyakran küzdöttek olyan eszmékért, melyeket kellően nem határoztak meg és amelyeket úgyszólván senki sem értett; de nagyobb mértékben ez bizonyosan soha nem történt meg, mint most, midőn egész Európa, látszólag ugyanazon októl felizgatva, megmozdult, és midőn a román népek a nemzetiség nevében a román nyelvcsalád bizonyos ágainak politikai különállását éppoly szenvedélyesen védenék, ha példának okáért Spanyolországot Franciaországgal szándékoznának egyesíteni, mint ahogy a szláv népek közül néhányan minden szláv nép egyesítésén, mások - mint a lengyel - azok különállásán munkálkodnak, és míg a német, hol az egykori birodalom emlékeire, hol a dolgok jelenlegi állására - és itt olykor a népesség számára, a német kisebbség magasabb műveltségére, máskor éppen bizonyos földrajzi viszonyokra hivatkozik, hogy megtalálja azt az elvet, amelynek alkalmazása által Németország naggyá és egységessé válhatna.

Mindenütt a nemzetiség nagy szavát halljuk, de mindenki másképp akarja azt érteni; minden nemzetiség követeli jogait, és senki előtt nem világos, hogy tulajdonképpen miben is álljanak hát ezek a jogok?

Ha a fogalmak ezen általános kuszaságában ki akarunk igazodni, és valami olyant keresünk, amely minden nemzeti törekvésben közös, akkor egyébiránt meg fogunk győződni arról, hogy minden nemzeti törekvésben az általunk észrevett oly számos ellentmondás mellett két dolog közös.

Minden nemzeti törekvésnek ugyanaz az alapja, valamennyinek ugyanazon célja van.

A nemzeti érzelmek alapja az a meggyőződés, hogy egy bizonyos néphez tartozni dicsőség, mivel az szellemi vagy erkölcsi tulajdonságokban másokat felülmúl, és hogy ez a magasabbrendű adottság már vagy a múltban bebizonyosodott, vagy arra hivatott e nép, hogy azokat a jövőben bebizonyítsa.

A cél: egy nép ezen magasabbrendű adottságait mindenekelőtt a népben szunnyadó erők kifejlesztésével teljes mértékben érvényre juttatni, hogy azzal azután az őt megillető uralmat más népek fölött biztosítsák.

Minden nemzeti törekvés alapja felsőbbségének érzete, célja az uralkodás.

Csaknem szükségtelennek látszik e tételek bizonyítására szót vesztegetni. Miként a kínaiak hazájukat még most is a közép birodalmának nevezik, úgy a hinduk midhiánának, a skandinávok mitgradnak nevezték az övéket, s minden időben minden nép szívesen tekintette magát a világ középpontjának, hogy e középpont körül forogjon a többi. Azt a kíméletlen önzést, amelyet az egészen műveletlen népeknél találunk, nem semmisíti meg a műveltség; az önzés érzülete a hazafiság leplébe burkolódzik, hogy ott szégyentelenül érvényesülhessen. Vizsgáljuk csak meg, mi a hazafiság érzelmének - amely más formában a nemzetiség érzelmével azonos - alapja, és ekkor senki sem fogja tagadni, hogy az a magasabbrendű adottság tudata, nagyobb jogok követelésének igénye, nem mintha bárki is kétségbe vonta volna ezt a legutóbbi időkig. Nemcsak a görögöknél, akik minden idegent barbárnak neveztek, hanem csaknem minden nép szóhasználatában igazolva látjuk e nézetet. Talán nincs is nyelv, melyben

valamely szólás ne fejezné ki azt a nagyrabecsülést, amelyet nép önmagáról tart, és azt a megvetést, mellyel szomszédai iránt viseltetik.

Manapság nem ilyen őszinték az emberek. Azok, akik a nép nevében szólnak, átlátták, hogy ott, ahol különféle érdekek keresztezik egymást, és ahol a nyers erő nem elegendő, ott bizonyos okosság szükségeltetik; és ezért felállították valamennyi nemzet egyenjogúságának elvét. Az új szó egyébiránt semmin sem változtatott. Minden nemzeti érzelem alapja és a cél, amire törekednek, ugyanaz maradt. Erről mindenki könnyen meggyőződhetik.

Mely népek nevében követelték eddig az egyenjogúságot? Kérdem: mely népek nevében, mert még azon népek között, ahol a nemzetiség érzelme élő, sem fogunk egyet is találni, amely ily mérsékelt igényekkel lépne fel, és kevesebbel, mint a körében gyakorolható felsőbbséggel, megelégednék. Követelték-e valaha az egyenjogúságot oly nép nevében, amely vagy a felsőbbséggel, vagy akár csak az egyenjogúsággal valóban rendelkezett? - Bárhova is tekintsünk, e magasztos filantrópiának ily örömteli megnyilvánulására sehol sem találunk példát. E kérdésben még a kozmopolita németek is azt teszik, mint amivel F. List az angolokat a szabadkereskedelem tekintetében vádolja, hogy ugyanis más elveket állítanak fel a külföld számára, és másokat házi használatra, és Poznánban, Galíciában és Csehországban igen jól gondoskodnak saját felsőbbségükről, még ha más népek hasonló törekvését barbárnak is bélyegzik. Ugyanezt látjuk azon szláv törzsek népeinél, amelyeknek sikerült uralomra jutniok; ugyanezt a többinél. Mindenütt harcolnak az egyenjogúságért, ahol még nem érték el; mindenütt uralomra törnek, ahol már nem lehet panaszkodni az elnyomás ellen. - A franciák Kanadában és a németek Elzászban ugyanazon követelésekkel lépnek fel; és úgy látszik, hogy a franciák Elzásszal szemben éppen olyan kevéssé hajlandók engedményekre, mint ahogy ugyanezt el lehet mondani a németekről a poznáni nagyhercegséggel kapcsolatosan, ahol velük szemben hasonló követeléseket támasztanak. Ilyen körülmények között lehet-e hinni abban, hogy az egyenjogúságra támasztott igény becsületes szándékú, nem sokkal inkább arról kell-e meggyőződve lennünk, hogy a nemzeti jogokról alkotott elmélet jószerivel nem változott, és hogy új néven most sem egyéb, mint a felsőbbségre való törekvés? - A tapasztalat erre a legvilágosabb bizonyítékokat ott adja, ahol az egyenjogúságra először törekedtek. Mindenütt azon fáradoznak, hogy az egyenjogúság eszméjével a nemzeti antagonizmus eszméjét is terjesszék egyúttal; és bármi szűk keretek közé szorítsák is az egyenjogúságot, - az iskolákban, a községben mindenütt arra használják eszközül, hogy a saját felsőbbséget a mások rovására terjesszék ki.

Távol áll tőlem, hogy a nemzeti törekvések ezen irányát gáncsolni akarnám. Jelenségek, melyek oly általánosak, mint ezek, szükségképpen az emberi természetben gyökereznek. Az ebből származó rossz következmények megelőzésére szolgáló eszközt éppen e jelenség általánosságában kell keresnünk. Amennyiben a nemzeti törekvések valószínű következményeit tisztán akarjuk látni, úgy szükséges, hogy mind valódi alapjának, mind céljának tudatában legyünk, és csak akkor engedtetik meg egy pillantást vetnünk annak jövőjébe, ha a mesterséges szólásokból szőtt leplet, amellyel a nemzetiség elvét bizonyos okoknál fogva elkendőzik, lerántjuk.

Az elmondottakból két dolog következik, melyek mind fejlődésünket illetően általában, mind a nemzetiség elvének jövőbeni vonatkozásában igen nagy fontosságúak.

Először: ha a nemzetiségi törekvések alapjáról és céljáról mondottak igazak, akkor ezek a törekvések valóságos ellentétben állnak az egyenlőség és a szabadság fogalmaival.

Másodszor: céljuk csak valamennyi létező állam felbomlásával érhető el.

Fordítsuk figyelmünket e tételek mindegyikére külön-külön.

II. FEJEZET

A nemzetiségi törekvések közvetlen ellentétben állnak a szabadság és egyenlőség alapelveivel

Senki sem kételkedik abban, hogy a kiváltságos osztályok fennállása az egyenlőség és a szabadság elveivel összeegyeztethetetlen. *És a kiváltságos osztályok fennállásának vajon mi az alapja?* Kétségkívül: az a meggyőződés, hogy *ezen osztályok kiváló tulajdonságokkal bírnak*, és ez jogaik alapja. És *céljuk*, mi egyéb, mint *az uralkodás*? még akkor is, ha e célt a közjó, az államért hozott nagy áldozatok emlegetésével és más okokkal, amelyekre a történelemben olykor lehet is bizonyítékot találni, palástolni igyekeznek. Az okok, amiért a kiváltságos osztályok létét egy egyenlőségen és szabadságon alapuló társadalomban meg nem engedhetőnek tartották, éppen ezek voltak, mivel meg voltak győződve arról, hogy a kiváltságos osztályok célja, még ha előjogai nem is voltak közvetlen kapcsolatban az állam kormányzatával, szükségszerűen az uralomra törekvés kell hogy legyen. *És mi módon jutnak ama előjogok élvezetéhez*, amelyekkel a kiváltságos osztályok bírnak? Ez, egyes esetek kivételével, *az öröklődés elve*. Ha mármost elfogadjuk, hogy minden nemzeti törekvés alapja a kiváltságos osztályok kiváltságos jogairól való meggyőződés és hogy a nemzeti törekvések célja az uralkodás, akkor hol a különbség a szabadság és egyenlőség elvének álláspontjáról tekintve, az egyes kiváltságos osztályok léte és bizonyos nemzetek különleges jogai között? Mindkettőnek ugyanaz az eszme az alapja, mindkettőnek ugyanaz a célja, mindkettő ugyanolyan módon lesz részese bizonyos jogoknak, és ez a mód az öröklődés elve. A nemzetiség elvének éppen úgy, mint az örökölt nemesség elvének engednie kell a szabadság és egyenlőség elve javára, vagy emezeknek kell amazok előtt meghajolniuk. Egyesíteni nem lehet őket.

Nem - fogják kiáltani -, a hasonlat nem jó. Ami az egyes osztályok számára alapelvként állíttatott fel, nem állítható egész népekről. Ha az állam nem akarja tűrni, hogy polgárai közül néhány száz vagy ezer különleges előjogokat élvezzen, abból még nem következik, hogy milliókat fosszon meg jogaitól.

Nekem nem az a véleményem, hogy egy önmagában igaz elv kevésbé lenne igaz akkor, amidőn azt tágabb viszonyokra alkalmazzák; és azt is tudom, hogy nagyon tévednek, amikor azt állítják, hogy Franciaországban a szabadság és egyenlőség elvének diadala csak néhány száz vagy ezer embert fosztott meg előjogaitól.

A nemesség egymaga a forradalom kitörésekor 40 000 családból állt Franciaországban, és milliónyi volt azoknak a száma, akik különösen az ipari jogok megszüntetésével és más kiváltságok eltörlésével, amelyeket az egyes tartományok adózás tekintetében élveztek, és így tovább, jogaikban akkor anyagi károkkal együtt járó veszteséget szenvedtek. De vajon megmaradtak-e annak az alapelvnek az alkalmazásánál, hogy a kiváltságoknak meg kell szűnni, amikor az számos ember érdekét fenyegette? Vagy talán nem volt-e igazságos ugyanezeket az alapelveket például Magyarországon alkalmazni, mivel a kiváltságos osztályhoz tartozók számát százezer felett lehetett számlálni? Vagy talán azt akarják-e most, miután a dolgok legnagyobb része már megtörtént, hogy az elvek szigorúságából engedjenek, és az egyenlőség elvét a jövőben csak akkor alkalmazzák, ha az sokak számára hasznosnak bizonyul? - Ne feledjük, hogy ebben az esetben a rabszolgaságot igazoljuk minden olyan államban, ahol a szabad lakosság többségben van, és hogy ekkor a szabadság és egyenlőség, amelyben a többség részesül, jogból anyagi erők következményévé válik, amelyet békés időkben a szám szerinti többség élvez, de amely az első harc alkalmával a bátor kisebbség kezébe kerülhet. Hiszen az emberiség felett mindig a kisebbség uralkodott, s leginkább akkor, amikor a többség nevében tette azt.

De mégsem egyedül a számbeli különbség az, amely miatt az egyenlőség és a szabadság elveit nem ugyanazon szigorral alkalmazzák egész népek jogait illetően, mint azt az egyénnel szemben tették - mondják továbbá. A kiváltságos osztályok fennállása az emberiség szolgaságát vonta maga után, minden nemes érzelmet megölt, barbárságot szült, és az emberi szellemet bilincsbe verte. A nemzetiség ezzel szemben a legszebb cselekedetek csírája, minden nemes törekvés alapja, amelynek segítségével az egyik nép arra törekedhet, hogy felülmúlja a másikat, és ezáltal az emberiség előrehaladását is meghatározza.

Nem szándékom dicsérő szózatot tartani a nemesség nagyszerűségéről. Hogy az ellenük felhozott panaszok egy része igaz, senki sem fogja tagadni, de hogy nem teljesen igazságos mind, azt a világ jelen állapota igazolja. Ha Európa állapotát azon pillanatban, amikor a kiváltságos osztályok hatalma kezdetét vette, összehasonlítjuk azzal, amikor a közügyek intézése a demokrácia kezébe került, nem lehet feltétlenül elmaraszta1ó ítéletet mondani a nemesi osztályról. De vajon mindazok a vádak, amelyeket bizonyos osztályok zsarnokságával szemben emeltek, nem mondhatók-e el ugyanolyan joggal azokkal szemben, akik azt az egyik nép nemzetiségének nevében a másikkal szemben gyakorolták?

A francia forradalom idején a történelmet a népek mártiriumának nevezték - a kifejezés talán helyes; de a történelem könyvének legtöbb lapját mégis olvasatlanul kellene hagynunk, ha bennük csak azt akarnánk lejegyezve látni, hogy mennyit szenvedtek a népek a kiváltságos osztályoktól. A zsidó nép egyiptomi kínszenvedéseitől kezdve egészen az indiánig, akit a szívtelen fehérek még azon a szűk területen sem hagynak nyugton, amely atyái földjéből még megmaradt neki, és akit kutyákkal kergetnek el, hogy saját ültetvényeinek még több teret nyerjenek, ahol a boldogtalan afrikaiakat ostorral hajthatják munkára, a legrégibb ókortól kezdve egészen a legújabb korig egyetlen pillanat sincs a történelemben, amikor ne találnánk magunkat szembe a legembertelenebb, az egyik népnek a másikkal szemben gyakorolt zsarnokságával. Olvassuk csak a peloponészoszi háború történetét, s látni fogjuk, hogyan bántak a rokon törzsek népei egymással; menjünk csak Írországba, és tapasztaljuk, hogy vajon a kereszténység, a magasabb fokú műveltség, sőt az alkotmányos szabadság elvei képesek-e az egyik népet megvédeni a másik elnyomásával szemben. És hogyha az okot, mely miatt a szabadság és az egyenlőség alapelveit ilyen szigorúsággal alkalmazták minden kiváltságos osztállyal szemben, abban keressük, hogy előjogaik az elnyomatás eszközéül szolgálhattak, nem szól-e ez az ok még inkább az ellen, hogy tekintetbe vegyük a nemzetiség jogait? holott mindazokat a jó következményeket, amelyeket a nemzetiség védelmére fel lehet hozni, ugyanolyan mértékben fel lehet hozni a nemesség fenntartása mellett is. A nemesség eltörlésével sok tiszteletreméltó dolog is megszűnt létezni, így néhány tulajdonság, néhány magasztos érzelem és a sok salak között némely arany, amely az institúcióval együtt veszett el. Megmenthette-e ezért eme körülmény az institúciót? A nemzetiségi és az örökölt nemességi elv következményei közötti azonosság éppen nem esetleges, hanem magában a dolgok természetében rejlik. Mindenki, aki ismeri a történelmet, tudja, hogy az örökölt nemesség eredete nagyrészt a nemzetiség elvén alapszik. Igen valószínű, hogy az ázsiai kasztrendszernek ugyanez az eredete, és hogy a magasabb kasztok tulajdonképpen nem mások, mind külön nemzetiségek, amelyeknek a többiek behódoltak; és hogy csaknem valamennyi európai országban a nemesség ilyen eredete a legnagyobb bizonyossággal kimutatható. A következmények sem lehetnek különbözők, mivel az ok ugyanaz, és mert az államokban uralkodó nemesség alapjának és eredetének azt a nemzetiséget találjuk, amely az államot hódítással szerezte meg magának.

De hiszen a szabadság és egyenlőség elvét nem szándékozzák teljes szigorúságában a nemzetiség elvével szemben alkalmazni. - A tapasztalat megtanított rá, hogy milyen veszélyes lehet a szabadságra nézve, ha ellenzői a nemzeti érzelmekre és előítéletekre támaszkodhatnak.

Az egyes népek kívánságait és nézeteit kímélni kell még akkor is, ha azok azon elvekkel, amelyeket felállítottak, ellentétben is látszanak lenni. Hasonlóképpen nem fogják a népek nemzetiségi jogosultságra való igényeiket tovább kiterjeszteni, mint ahogy az a szabadság és az egyenlőség elvével összeegyeztethető.

Egy percig sem kételkedem abban, hogy a szándék ez, de hol a hatalom, hogy ezt megtegyék? Függ-e az egyes embertől, hogy egy elvet, amelyet abszolút igaznak alkottak meg, és amelyet mint ilyent általánosan elismertek, csak bizonyos határok közé szorítva alkalmazhat? A tapasztalat éppen az ellenkezőjét bizonyítja.

Fordítsuk figyelmünket az újkor két legnagyobb eseményére, az egyházi reformációra a XVI. században és a francia forradalomra a XVIII. században.

Soha hatalmasabb egyéniség még nem vezetett mozgalmat, mint amilyen Luther Márton volt. Soha nem volt még férfiú, akinek ennyire tulajdona lett volna népe minden nagyszerű tulajdonsága, és aki éppen ezért hivatottabb lett volna arra, hogy népének vezére legyen, mivel neki minden olyan mesterkedés helyett, amellyel mások befolyásuk megtartására törekedtek, elegendő volt saját természetét követni, hogy a nemzet teljes bizalmát elnyerje. Soha senki más olyan helyzetben, mint az övé, nem ragaszkodott makacsabbul meggyőződéséhez, és nem követte céljait megingathatatlanabbul, egyaránt hajlíthatatlanul a fejedelmek hatalma és a nép dühe előtt, egyaránt kérlelhetetlenül, amikor tanaiért az angol királlyal vagy a felkelt német parasztsággal szemben lépett fel. És mégis - vajon volt-e hatalma ahhoz, hogy elveinek következményeivel kitartson amellett, amire a reformáció kezdetén elhatározta magát? Luther az egyházat csak néhány visszaéléstől akarta megtisztítani, és a kereszténység meghasonlását hozta létre; mindig békét hirdetett, és harcot váltott ki, olyan háborút, amelytől visszarettent volna, ha azt, mint fellépésének következményét valaha is előre láthatta volna. - És miért? Mert azok az elvek, amelyeket létrehozott, természetüknél fogva nemcsak bizonyos visszaélések megszüntetéséhez, hanem az egyház megoszlásához kellett vezessenek, és mivel - bármennyire is ellen szeretett volna állni annak - nemcsak mások, hanem saját maga is, kénytelenek voltak a választott úton addig haladni, amíg eredeti céljukat elérték, vagy amíg azt el fogják érni. Mert Luther műve életével nem végződött be, a szabad vizsgálódás elve messze túllépte a protestáns egyháznak vezetője által kitűzött határait. Az emberiségnek vagy meg kell változtatnia szellemi irányát, vagy követnie kell azokat a végső célokig; és mint az elvetett mag, mely kiszáradhat, vagy első csírájában eltaposhatják, ha mégis növénnyé lesz, akkor belső természete szerint egy bizonyos formájúvá, egy bizonyos nagyságúvá kell hogy fejlődjön, hogy csak egy bizonyos termést tudjon teremni: hasonlóképpen van az eszmékkel is. Aki kimondotta őket, hasonló a magvetőhöz, amikor a vetést a talajra bízza. A jövőt tartja a kezében, és nem képes többé megakadályozni, hogy az ne a természet adta erők szerint fejlődjék.

A francia forradalom más bizonyítékkal szolgál ugyanehhez az igazsághoz. E nagy esemény minden szemtanúja egyetért abban, hogy kezdetben senkinek, még távolról sem jutott eszébe forradalmat idézni elő. A fennálló visszásságokat akarták megszüntetni, a közjog és a közterhek egyenlőbb elosztását akarták, több biztonságot a jobban megszervezett törvénykezés, több szabadságot bizonyos politikai intézmények által. Néhány álmodozó kivételével, akik egy olyan köztársasági eszmény után vágyakoztak, mint amilyent Amerikában teremtettek meg Franciaország segítségével, mindenkinek leghőbb vágya egy olyan alkotmányos monarchikus alkotmány volt, mint az angol, - és mégis, Franciaország az újkor legvéresebb forradalmát élte át, és egy, a nép által szeretett királynak mégis a vérpadra kellett lépnie, s világrészünk egyik legműveltebb államának sorsát évekig néhány ezer párizsi söpredék és őket csak a gonoszságban felülmúló vezetők kormányozták. - És miért? - Aki a francia

forradalom történetét ismeri, tudni fogja, hogy a nép nagy többsége a szabadság nevében elkövetett kihágásokat nemcsak hogy soha nem helyeselte, hanem utálattal fordult el azoktól. Franciaország minden valóban kiváló férfiúja ellentmondott annak az irányzatnak, amelyet a forradalom sajátjának tekintettek. *Mirabeau* és *Barnave* minden tehetségüket, az alkotmányozó nemzetgyűlés tagjai minden tudásukat, *Lafayette* a szabadságért tett szolgálatait és végül még a girondisták is vitathatatlan köztársasági érzületeiket vetették latba azért, hogy úrrá legyenek egy olyan mozgalmon, amely Franciaországot a biztos pusztulásba látszott vinni, és mégis, ez az irány mindezeket az akadályokat legyőzte. Egy olyan eszelős szavai, mint *Marat*-é, egy olyan erkölcstelen utcai szónok tanácsai, mint *Danton*-é, minden olyan férfiú befolyását, akikre kevéssel előbb hazájuk büszkeséggel tekintett, több mint kiegyenlítették, és a nép meghajolt egy olyan középszerű ügyész előtt, aki békés időkben még arra sem volt érdemes, hogy akár csak szülővárosában, Arrasban kitűnjék. Mivel magyarázzuk ezt a jelenséget? Terrorral volt lehetséges? De hogy történhetett, hogy ez a terror létrejött, és hogy az újkor egyik legderekabb népének sorsát a rettegés szabta meg, hogyan volt lehetséges, hogy a többség a kisebbségnek, a felfegyverzett hatalom a fegyvertelen csőcseléknek félelemből alávetette magát, és hogy oly sok száznak és ezernek, akik a hóhér keze általi halálnak oly hidegvérrel mentek elébe, amilyent nem láthattunk a római imperátorok ideje óta, hiányzott a bátorsága ahhoz, hogy életüket megmentsék azáltal, hogy szembeszállnak a zsarnoksággal. - Ezt nem nehéz megmagyarázni. *Robespierre*-nek és a *comité de salut public*-nek csak egy volt sajátja, a következetesség, de ez aztán minden egyébbel felért, mert ezáltal minden olyan cselekedet, amely hatalma ellen irányult, törvényellenesnek bélyegeztetett. Ha egyszer azonban a népakaratot oly abszolút hatalomnak ismerték el és a konventet a népfelség jogainak képviselőjének, amelynek minden mást alá kell rendelni, akkor, ha elveiket nem akarták megtagadni, Robespierre erőszakának feltétlenül engedniük kellett. A terror csak azért volt lehetséges, mert azoknak, akik azt le akarták törni, hiányzott a jogi alapjuk ahhoz, hogy ezt tegyék, mivel a Robespierre által elismert elvekben ellenállásuk kárhoztatására leltek.

És így a francia forradalom messze túljutott az őt elkezdők szándékán és elvein, minden következményükkel együtt, ezért gyakran félbeszakadt, majd újra kezdődött, és soha sem fog addig befejeződni, míg feladatát nem teljesíti, vagy míg elveit fel nem adta. Hihető-e, hogy az erőszak, amely sem a vallástól, sem a szociális viszonyoktól vissza nem rettent, a nemzetiség elvének engedményt fog tenni? - Legszilárdabb meggyőződésem szerint ez nem fog megtörténni, és ahogy az általános szabadság és egyenlőség, valamint a nemzeti különállás jogának fogalmai, mint fogalmak, ellentmondanak egymásnak, mivel míg az egyik ugyanazon állam minden lakójának azonos jogokat és a többség abszolút uralmát követeli, addig a másik szerint minden törzsi és nyelvi különbség a különállás jogának forrása gyanánt tekintetik: úgy e fogalmaknak az életben is ellentéteseknek kell lenniök. Vagy elismerik a többség abszolút felségjogát, és akkor ez a többség - éppen a nemzetiségi törekvések időszakában - hatalmát a nemzetiségi kisebbség elnyomására fogja fordítani, mindaddig, amíg az állam fogalma a nép fogalmával nem lesz azonos. - Vagy pedig nem ismerik el a többség abszolút felségjogát, és külön minden egyes nemzetiség számára bizonyos elidegeníthetetlen jogokat állapítanak meg, amelyek a felség jogkörén kívül esnek, és abban a pillanatban, mikor ezt megtették, az egyenlőség és a szabadság eszméjét is - a szokásos értelemben - feladták. Ha az egyénnek olyan jogai vannak, amelyek őt csak származásánál fogva illetik meg, s ha a népfelség elve bizonyos jogosultságokkal szemben elveszíti hatalmát, úgy aligha található ok, hogy miért kell ilyen különállást csak bizonyos nemzetiségek számára biztosítani, miért nem lehetne a felségjogot más testületekkel és egyénekkel szemben is korlátozni? Ha a francia forradalom által felállított és az általunk elfogadott eszme szerint minden különállás veszélyes az államra nézve, és minden a szabadság és egyenlőség megsemmisítését csírájában hordozza, akkor e veszélynek annál nagyobbnak kell lennie, mennél számosabbak azon közösségek, amelyeknek

e különállás megengedtetik. A francia forradalom kezdetekor a nemzetiség eszméje és az egyenlőség elve közötti ellentét nem jelentkezett. Az ok részben abban rejlik, hogy akkor a XVIII. század kozmopolita elveivel szemben még semmiféle ellenhatás nem lépett fel, és hogy a nemzeti és nyelvi elkülönülés eszméje még mindenütt háttérben volt, részint Franciaország sajátságos helyzete miatt, ahol ugyan a népek között jelentős nyelvi különbségek voltak, de a franciák felsőbbségét mégis befejezett tényként ismerték el, amelyet még azok sem vontak kétségbe, akik Franciaország történeti megosztottságát szívesen fenntartották volna. Egyébként, hogy az uralkodó fogalmak valódi viszonyát a nemzetiség eszméjéhez már akkor is sejtették, azt a porosz *Anacharsis Klotz* báró esete bizonyítja, aki volt olyan eszeveszett, hogy mindazt kimondja, amit bizonyos előzmények szükségszerű következményének tartott, és akit Robespierre azért az eszelősségért, hogy *orateur du genre humaine* gyanánt lépett fel, bizonyára nem tartotta volna érdemesnek a vesztőhelyre, ha a diktátor kérlelhetetlen logikájával nem fogta volna fel, hogy *Klotz* elméletei milyen veszedelemmel fenyegetik Franciaország integritását, éppen azért, mert miután az előzményeket elfogadták, a porosz báró nézeteinek következményei sem voltak kétségbe vonhatók. Ezen elvek ellentéte gyakorlatilag később, a francia forradalom idején be is igazolódott. A nemzetiség eszméjét a szabadság és egyenlőség fogalmai ugyan soha nem szorították ki, de később éppen az ellenkezője következett be, és a nemzeti nagyság fogalma tette Napóleon uralkodását népszerűvé, kormányzása bármennyire is megsértette a szabadság és egyenlőség alapelveit. Még nem létezett arisztokrácia, mely szabadságából és anyagi javaiból annyit áldozott volna fel kiváltságos helyzetének megtartásáért, amennyit a francia nép hasonló célért évtizedeken keresztül megtett. Bármely országban és bármely korszakban vizsgáljuk az események menetét, mindenütt azt tapasztaljuk, hogy a nemzetiség eszméje oly mértékben lép háttérbe, amilyen mértékben a szabadság és egyenlőség eszméje megvalósíttatik; míg másrészről a nemzeti különállás sehol sem marad fenn tovább, mint az abszolutisztikus államokban, mégha az abszolút hatalom ennek elnyomására szolgál is.

Miután Rómában a köznép győzedelmeskedett a gracchusi zavargások felett, az örök város kitárta kapuit az idegeneknek, hogy a törzs tagjaira korlátozott polgárjogot előbb az itáliai államokra, utóbb pedig a barbárok megszámlálhatatlan sokaságára kiterjesszék.

Angliában egy szabad alkotmány a szászok és a normannok közötti ellentétet olyannyira kiegyenlítette, hogy még egy olyan kitűnő történettudós, mint Hume sem tudta már tekintetbe venni azt a hatást, amelyet ez az ellentét Anglia régebbi történetére gyakorolt.

Franciaországban a francia forradalom óta a francia idióma oly nagy mértékben terjedett el, amelynek véghezvitelére az abszolút királyság évszázadokon át nem volt képes.

Az észak-amerikai köztársaságban és Svájcban a nyelvek különbözősége minden fontosságát elveszítette, holott e két államhoz egészen közel, egyrészt Kanadában, Felső- és Alsó-Kanada között a nyelvi különbség - L. Durham véleménye szerint - a minapi forradalom egyetlen oka volt, másrészt a Német- és Olasz-Tirol közötti súrlódások okai is jól ismertek.

A nemzetiség érzelme még ugyanazon államokban is aszerint élénkebb, vagy lép a háttérbe, amennyire ez országok bizonyos részei vagy lakosságának bizonyos osztályai többé vagy kevésbé részesülnek a politikai egyenlőségben és szabadságban. Így míg a skót nép jellegzetes típusa és az angolok között fennálló évszázados ellentét csaknem eltűnt, addig Írországban él még mindannak az emléke, amelyet az ír népnek az idegen betolakodóktól el kellett szenvednie, és az ír nép szép angol nyelven megírt költeményekben és beszédekben rendíthetetlenül buzdít nemzetiségének megtartására. Így enyészett el a nemzeti különállás érzelme a magyar nemességnél, amely a korábbi viszonyok mellett politikai egyenlőséget és szabadságot élvezett, ámbár az a nemesség különféle nemzetiségek vegyüléke volt, és nyelvileg elkülönült

is maradt; a népben azonban, amelynek semmi szabadság és egyenlőség nem jutott, sokkal nagyobb mértékben élt tovább ez az érzés.

Mindezen példák, amelyeket csak azért nem szaporítok, mert egy általános jelenségnél tulajdonképpen nincs szükség példákra, csak a véletlennek tulajdoníthatók? és nem inkább azt bizonyítják-e világosan, hogy a szabadság és egyenlőség fogalmai között egyrészről és a nemzetiségi különállás fogalmai között másrészről nemcsak az elmélet, hanem a gyakorlati élet területén is soha meg nem szüntethető ellentét áll fenn, amelynek előbb vagy utóbb vagy a nemzetiség elve, vagy a politikai szabadság és egyenlőség elve fog áldozatul esni?

Érzése szerint ki-ki tarthatja vagy az egyiket, vagy a másikat kívánatosnak, meggyőződése szerint valószínűnek, a közöttük fennálló ellentétet azonban annak, aki nem akarja magát ámítani, el kell ismernie.

Fordítsuk most figyelmünket az előző fejezetben felállított második tételre.

III. FEJEZET

A nemzetiségi törekvések célja csak valamennyi létező állam megszüntetésével érhető el

A legnagyobb nehézségek egyike, amellyel az államtudományi kérdéseknek gyakorlati életbelépésekor meg kell küzdenünk, az egy és ugyanazon szavak jelentésének különbözősége.

Ezt tapasztaljuk a nemzetiségi jogosultság kifejezésekor is. A nemzetiségek különfélesége tény.

Miként a természet az egyént különféle erővel és tehetséggel ruházta fel, és ahogy ezek az adottságok az egyén körülményei szerint másként fejlődnek, úgy van ez a népekkel is. Ez a különbség az, amit e szóval, nemzetiség, jelölünk.

Minden egyénnek azonos jogai vannak, hogy tehetségét és erejét szabadon kifejlessze, amennyiben ez mások szabad kifejlődését nem akadályozza. Ugyanez a jog illet meg minden nemzetiséget, és ez az ő nemzeti jogosultságuk. Ez azon jog, amelyet önálló egyéniségtől, legyen az fizikai vagy erkölcsi tulajdonságokra hajló személy, megtagadni nem lehet, és addig, ameddig egy nép mint önálló egyéniség lép elénk, ezen jogosultságának köreit illetően nem lehetnek kétségeink.

Az események folyamata azonban úgy hozta magával, hogy Európában alig-alig találunk népet, amely magát, mint önálló egyéniséget megtartotta volna. A népek helyébe államok léptek, és csak bennük található meg újra az egyéniség valamennyi feltétele.

Az egyes népek különbözősége - amennyiben ez a hozzájuk tartozó egyénekben nyilvánul meg - azáltal, hogy több népet egy állammá egyesítettek, vagy azáltal, hogy egy nép több államra osztatott fel, nem szűnt meg; és éppily kevéssé szűnt meg azon jog, mellyel az egyén erejét és tehetségét - és ennélfogva azokat a tulajdonságokat, amelyeket a nép általános karakterének részeként birtokol - szabadon kifejleszthesse, és hogyha ezt értik a nemzeti jogosultság kifejezésén, és ha ennek nevében csak az egyén szabadságát akarják megvédeni az erőszakkal szemben, akkor senki sem fogja állítani, hogy ezen elv megvalósítása bármely állam fennállását veszélyeztetné. De ha nem akarunk csalódni, be kell vallanunk, hogy a nemzeti jogosultság neve alatt valami egészen mást értenek.

Az egyén, akinek bizonyos jogokat kívánnak biztosítani, nem az egyes állampolgár, hanem a külön nemzetiség. De mivel végül is minden jogot csak egy személy vehet igénybe - legyen az

fizikai vagy erkölcsi hajlandóságú -, és mivel a külön jogosultság csak külön személyiséget illethet, így a nemzeti jogosultság fogalmának gyakorlati megvalósítása azért szükséges, *hogy az, aminek a nemzetiség neve alatt bizonyos jogokat akarnak biztosítani, mindenekelőtt külön egyéniséggé alkottassék meg*, amely mindenütt, ahol az állam fogalma a nemzetiség fogalmával nem azonos, szükségszerűen az előbbi felbomlásához kell hogy vezessen.

Ez utóbbi tétel bizonyítására elegendő lenne talán, ha az olvasót a fennálló államok etnográfiai viszonyaira figyelmeztetném. Igen rövid idő alatt meggyőződhetünk arról, hogy egyetlen állam sem tarthatja meg határait, ha azokat nyelvterületek szerint kell megállapítani.

A németség egységének eszméje nemcsak Dánia, hanem Ausztria, Franciaország és Oroszország megosztására is fog kényszeríteni. A minden olaszok egységének az osztrák monarchiát kell felbomlasztani, és Anglia, sőt Franciaország területének egy részét is veszélyezteti; másrészt azonban Franciaország hasonló követeléssel léphetne fel Belgium egy részét és Savoyát illetően, és ennek fejében területének egy részét Spanyolországnak kell átengednie, - hogy a Török Birodalmat már ne is említsük, és Svájcot sem, amelyek abban a pillanatban, amikor ezeket az elveket valóban meg fogják valósítani, meg fognak szűnni létezni.

Hogy egy ilyen roppant és nagy terjedelmű politikai forradalom egyszersmind szükségszerűen a legnagyobb társadalmi bomláshoz kellene hogy vezessen, hogy az állami viszonyok összességét csak az egyén viszonyaival együtt lehet szétrombolni, magától értetődik, kivált, ha meggondoljuk, hogy a nemzetek ilyen sokféle keveredése, mint amilyent Európában találunk, és az államokba beékelődött számtalan külön rész nagyobb államok létrejöttét hosszú időre lehetetlenné teszi, továbbá, ha a történelmi jog elve a népek egyenjogúsági elvének következetes keresztülvitele által megsemmisíttetett, aligha található ok, hogy miért ne lehetne ezt megtenni az egyének viszonyaiban is. Teljesen igazuk van azoknak, akik a kommunistákat következetlenséggel vádolják, mivel a magántulajdont megtámadták, de a népeknek saját országukhoz való jogát nem vonták kétségbe. De ugyanez a gáncs illetheti azokat is, akik a nemzet jogait értékteleneknek nyilvánítják és a népek viszonyainak tekintetében a legförtelmesebb kommunizmust prédikálják anélkül, hogy az egyéni birtokjogot meg akarnák támadni.

A nemzetiségi törekvések oly nagy befolyással vannak századunk menetére, és annyira megszokták, hogy az okokat egyszerűen csak a szenvedélyektől indíttatva tagadják, hogy szükségesnek látom az elmondottakhoz még néhány dolgot hozzáfűzni.

A nemzetiségre való törekvést a barbárság maradványának, középkori hagyománynak tekintették. Ez a nézet alapvetően téves. Sem a római birodalomban, amelynek romjaiból épült részben a mai civilizációnk, sem azoknál a népeknél, akiket leigázott, nem találkozunk ama fogalmakkal, amelyek a jelen össznemzeti törekvéseinek alapjául szolgálnak. Ott a származás különbözősége háttérbe szorult a római polgárság fogalmához képest, ott egyetlen népet sem találunk, amelynél a származás és a nyelv azonosságát az egyesülés, vagy emezek különbözőségét a különállás okának tekintették volna. Azon nagy hadjáratok között, amelyek a római birodalmat egymás után megfosztották tartományaitól, egy sincs, melyet csak egy törzs harcosai vezettek volna. Gótok, avarok és szlávok egyazon célra egyesültek. De egyazon nyelvcsalád minden ága, frankok, alemannok, gótok még csak rövid időre sem szövetkeztek. Még az egyes törzsek is megoszlottak. Keleti és nyugati gótok, gallok és ripuariusok ellenségesen álltak szemben egymással. Sőt, ezen nagyobb töredékek is kisebb egységekre oszlanak, hogy gyakran egészen más származásúakkal és nyelvűekkel nagyobb alakulattá egyesüljenek, aszerint, ahogy erre valamely vezér bátorsága, a háború változó eseményei, vagy valamilyen közös érdek alkalmat adott. Mindig valamilyen kiemelkedő személyiség és sohasem a nemzetiség fogalma volt az ilyen egyesülés középpontja. A középkor első évszázadainak történelme egy soha nem szűnő háború története, melynek eredménye az ókori világ

állami alakulatainak felbomlása volt és az újkoriak kialakulása, és e harcok vezéreinek nevét és egyes cselekedeteiket ismerjük, de nem ismerjük katonáik nevét, akiket harcba vittek, csak annyi bizonyos, hogy ritkán volt ott egy nép minden harcosa, és soha nem voltak e seregben olyanok, akik csak egy néphez tartoztak.

Ugyanez áll az egész középkorra. A nemzetiség fogalma kisebb körökben - egyes városokban és tartományokban - bizonyos kiváltságok alapjául szolgált. Oly korban, amikor mindenki arra törekedett, hogy kiváltságokat szerezzen, és minden kiváltság a származás, az öröklődés fogalmán alapult, nem történhetett másképpen, mint hogy a nemzetiségek fogalmát is - amelyen ekkor a család kibővített fogalmát értették -, a kiváltságos helyzet alapjának tekintették. De az állam vonatkozásában a nemzetiség fogalmát - abban az értelemben, ahogy most használják -, sohasem alkalmazták. A nemzet fogalmát mindig az állam fogalmával és soha nem a nyelvi egység fogalmával azonosították. A középkor valamennyi nagyobb állama egészen a legújabb korig különféle nemzetiségű népekből állott. Miután a hódítás első zűrzavara megszűnt, azon körülmény, hogy egyvalaki egy bizonyos nemzetiséghez tartozott, egyedül önmagában már nem kölcsönzött senkinek magasabb polgári helyzetet; és midőn egyrészről mindenütt, a hódítás után már meglehetősen rövid idővel, sokakat, akik származásuk és nyelvük szerint a meghódított néphez tartoztak, jobbágyi sorba süllyedve látunk, addig másrészről, mások, e leigázott néphez tartozók, szabadságra vergődtek és hatalomra jutottak, anélkül, hogy bárkinek is eszébe jutott volna a királyság jogát, ily és hasonló kedvezmények juttatását, nemzetiségi korlátokhoz kötni.

Teljesen hasonló jelenséggel találkozunk az egyház területén. Itt sem maradt a nemzetiség fogalma szűkebb körben befolyás nélkül. Egy város keresztény közössége - már az istentisztelet követelményei miatt is - több, nemzetiségi különbségek szerinti plébánia között oszlott meg, amelyek gyakran - mint minden, ami a megosztott és egymáshoz közel álló dolgok természete - ellenséges indulattal voltak egymás iránt; ugyanezt tapasztalhatjuk az egyes szerzetesrendeknél (bár itt is, mint pl. a templomosoknál a nemzetiség fogalma a különálló állam fogalmával azonos, és nem a külön nyelv fogalmával). De az egyházban magában, mint nagy, átfogó intézményben, a nemzetiség e befolyása nem található. Már az egyetemes katolikus egyház fogalma is kizárja ennek lehetőségét; míg másrészt a szabad vizsgálódás elvén nyugvó protestantizmus nem ismerhet el egy olyan egyesülést, amelynek nem az azonos meggyőződés lenne az alapja, és ennélfogva minden egyház, mind a katolikus, mind a protestáns, ahol a felosztást szükségesnek látja, egyáltalán nem a nemzetiség elvét, hanem az állami felosztást, általában a területi viszonyokat tekinti alapul.

Sokkal könnyebben fellelhető valamely alkotmányos állam törvényhozói szervezete a *judicium parium*-ban és a középkori esküdtszékben, sőt könnyebb magát az angol alkotmányt is a régi germánoknál újra felfedezni - ahogy ez egy nagy gondolkodóval megesett -, mint olyasvalamit találni, ami a jelen nemzeti törekvéseivel összehasonlítható lenne. Sem a bomlásnak induló római birodalomban, sem az őt leigázó barbároknál, sem bármely keresztény egyházban, sem a középkor államaiban nem találjuk a nemzetiségről alkotott fogalmainkat; *ezek újak, újabbak valamennyi más fogalmainknál*.

Ebből következik, hogy

1. *Ezek a fogalmak általában nehezen valósíthatók meg.* Hosszú időbe telik, míg új fogalmak, amelyek a múlt és a jelen minden viszonyával ellentétben állnak, a nép köztulajdonává lesznek, és míg egy szilárd organizmus alapjaiként használhatóvá válnak. Itt is ezt látjuk. Bármennyire erőlködjenek is a nemzeti mozgalmak vezérei, bármennyire hangoztassák is igényeiket a nép nevében, ez a fogalom a népnek magának mégis, mindmáig idegen maradt. A népet fel lehet izgatni, mint mindig, amikor dicsőséget és hasznot ígérnek neki, de anélkül,

hogy az eszmét valójában felfogná, vagy vezéreinek vágyát egészen meg tudná érteni. A nemzeti rokonszenv és ellenszenv érzése, mind belsőleg, mind külsőleg egészen másvalami a népnél, mint szószólóinál. A belső - hála az égnek - a népeknél csaknem mindig gyengébb, erre példaként maga Magyarország szolgálhat. Külsőleg azok a határok, amelyeket a nép szeretete és gyűlölete között akarnak vonni, olykor túlságosan szűkek, máskor, csaknem mindig, túlságosan tágasak. Mondjanak bármit, a nép azokban, akikkel évszázadokon át együtt élt, pusztán nyelvi különbségek miatt éppen olyan kevéssé akar idegeneket látni, mint ahogy azokat, akik vele egy nyelvet beszélnek, és akikkel évszázadok óta ellenségeskedésben élt, nem fogja azonnal testvéreinek elismerni. Ezért ha a nemzetiség eszméjét mai értelemben akarják megvalósítani, akkor az mindenesetre csak nehéz és hosszadalmas erőfeszítések után történhet meg. De ha ez valaha megtörténik, akkor az elmondottakból következik, hogy:

2. *ezen eszme nem lesz megvalósítható mindazon állami intézmények felbomlasztása nélkül, amelyek úgy jöttek létre, hogy ezen eszmét nem vették tekintetbe és azzal gyakran ellentétben állnak.*

Minden államforma csak addig maradhat fenn, ameddig az állam viszonyainak és az ott uralkodó jogfogalmaknak megfelel. Hasonlóképpen minden változásnak, elsősorban például a területi terjeszkedésnek vagy csökkenésnek szükségszerűen az alkotmány megváltoztatásához kell vezetnie, és így az a befolyás, amely a jogfogalmak megváltoztatása az állam alkotmányára gyakorol, minden olyan esetben, amikor e jogfogalmak változása történelmileg kimutatható, nem vonható kétségbe. Ha mármost az államban egészen új alapelvek alkalmazására kell hogy sor kerüljön, ha a jogfogalmak alapjaként a történelmi jog helyébe és az egyéni szabadság fogalmának helyébe a külön nemzetiség jogának kell lépnie, akkor ez teljességgel lehetetlen anélkül, hogy egyúttal az államok közötti kölcsönös viszony és a polgárnak az államhoz való viszonya ne változnék meg. Aki kételkedik ebben, annak figyelmét felhívom a legújabb idők eseményeire. Bármily különböző lett légyen az irány, amelyet a nemzetiség elvét illetően követtek, ez mégis mindenütt a fennálló állam felbomlását célozta. Németországban és Olaszországban, ahol ez elv nevében különálló országok egy egésszé egyesülését követelték, és Ausztriában, ahol minden nemzetiség különállását óhajtották, a mozgalom eredménye - amennyiben célját elérte - ugyanaz volt: a létező állam felbomlása. A kor uralkodó eszméje és a létező államformák nem állhatnak sokáig szemben egymással. A kettő közül az egyiknek engednie kell. Ha az eszme győzedelmeskedik, akkor tudnia kell új, megfelelő formát alkotnia maga számára.

Figyelmünket mostanáig a nemzetiségi mozgalmakra, mint általános jelenségekre fordítottuk.

Láttuk, hogy e mozgalmak alapja az egyes nemzetiségek magasabb fokú tehetségéről való meggyőzés, hogy célja az uralkodás. Meggyőződtünk arról, hogy a jelen nemzetiségi törekvései a szabadság és egyenlőség alapelveivel ellentétben állnak, és hogy céljukat nem érhetik el anélkül, hogy az minden jelenleg létező állam felbomlásához ne vezetne. A továbbiakban különös alapossággal kívánjuk megvizsgálni a nemzetiség elvének hatását az osztrák monarchiában.

IV. FEJEZET

A nemzetiség elve az osztrák monarchiában

Sehol sem fogadták nagyobb lelkesedéssel a nemzetiség elvét, és azt sehol sem tette még nép annyira magáévá, mint az osztrák monarchiában. Maga a kormányzat is elismerte ennek helyességét, és a nemzetiség egyenjogúságának megvalósítását politikai fő feladatai egyikévé nyilvánította. A kérdés tehát mindenekelőtt az, hogy vajon amit a nemzetiség fogalmának

tulajdonított jelentésről és a nemzeti törekvések irányáról általában mondottam, Ausztria vonatkozásában is alkalmazható-e?

Nézetem szerint e kérdésre csak igennel lehet felelni.

Mindenütt, ahol a nemzetiség elvével találkozunk, annak értelmét illetően a fogalmak legnagyobb zűrzavara uralkodik, mindenütt ennek nevében támasztanak olyan igényeket, amelyek ellentmondanak egymásnak. Ahol hiányzik a történelmi alap, ott a jelenlegi viszonyokra és a lakosság számára hivatkoznak; ahol ez nem elegendő, ott a nemzetiségi felsőbbséget újra a történelem vagy akár egy ország neve által kell bizonyítani. Egészen hasonló a helyzet Ausztriában. Csehországban éppen úgy, mint Galíciában, Horvátországban éppen úgy, mint Erdélyben, mindenütt még az igényekben is ugyanazokat az ellentéteket találjuk, és bármennyit is beszéljenek mindenki egyenlőségéről, és bármennyit is emlegessék a számokat, mint a jogosultság egyetlen mértékét, mégsem felejtik el a történelmi jogot, és e jogra nemcsak az erdélyi szászok fognak igényt támasztani a lakosság román többségével szemben, mivel egy német tartomány jogos léte csak ily módon bizonyítható, hanem még a szerbek is, ha a Vajdaságra támasztott jogigényüket, ahol a népességnek csak egyötödét teszik ki, kétségbe vonják, noha e történelmi jog mellett csak egy egyszeri, teljesen soha meg nem valósított kiváltság hozható fel.

Ausztriában sem a külön személyiség jogát, hanem a külön egésznek vélt nemzetiség jogát veszik tekintetbe.

Ha a dolgok felszínén túl, azok magva felé közelítünk, akkor azt látjuk, hogy Ausztriában is az egyenjogúság látszatát keltve törekednek az uralkodásra. Uralkodás, ha nem is az egész monarchiában, de abban a körben bizonyosan, amelyet valamennyi nemzetiség lehetőség szerint önmaga számára szeretne kiterjeszteni.

Mivel tehát az osztrák monarchia nemzetiségi törekvései minden hasonló mozgalomtól legfeljebb annyiban különböznek, hogy a nemzetiség elvét nálunk maga a kormány állította előtérbe, nehéz be nem látni, hogy az osztrák monarchiában ez elvnek miért ne lehetnének ugyanazok a következményei, mint másutt.[16] A kérdés egyébként túlságosan nagy fontosságú számunkra ahhoz, hogy ne fordítsunk rá különösen nagy figyelmet. Ahogy korábban a nemzetiség elvével és annak következményeivel általában foglalkoztam, ugyanúgy kell ebből a szempontból itt is az osztrák monarchia jelenlegi viszonyait megvizsgálni: *vajon azok az igények, amelyeket a nemzetiség elvének nevében támasztanak, összeegyeztethetetlenek-e itt is a politikai szabadság és egyenlőség alapelveivel? vajon ezeket sem lehet itt úgy megvalósítani, hogy maguk után ne vonnák a létező államok felbomlását?*

Szigorúan véve a két kérdés ugyanaz. A fennálló Ausztria alkotmányos állam, és az a tény, hogy a nemzetiség elve a politikai szabadsággal és egyenlőséggel nem egyesíthető, magában foglalja annak a bizonyítékát, hogy ezen elv Ausztria fennállásával összeegyeztethetetlen. A jobb megértés végett mégis célszerűnek tűnik, hogy e kérdések mindegyikét különös gondossággal vizsgáljam meg.

[16] Az elvek soha sem veszélyesebbek, mint amikor abban a reményben, hogy fejlődésüket irányítani lehet, általánosságban elismerik őket. Alapelvekkel lehet vitatkozni, de szükségszerű következményeikkel nem.

V. FEJEZET

Az egyenjogúság elve nem egyeztethető össze Ausztriában az alkotmányos állam létével

Bármilyen véleménnyel is legyenek a március 4-i alkotmány hiányosságairól, egyet mindenkinek mégis el kell ismernie, azt, hogy ebben az alkotmányban egy alkotmányos monarchia minden fő elvét elismerték.

Még ha a március 4-i alkotmány nem is nyújtja a legnagyobb mértékben az egyáltalán lehetséges szabadságot és egyenlőséget, ha egyébként azok az igények, amelyeket az osztrák monarchia nemzetiségeinek nevében támasztanak, ezen alkotmány útján megvalósíthatók, hajlandó vagyok elismerni, hogy az az általános tétel, mely szerint „a nemzetiség elve a szabadság és egyenlőség elvével ellentétben áll", az osztrák monarchiára nem alkalmazható.

Kettős kérdés előtt állunk itt:

Melyek azok az igények, amelyeket a nemzetiségek nevében támasztanak az osztrák monarchiában?

és

hogyan elégíthetők ki ezek az igények, ha ragaszkodunk a március 4-1 alkotmányhoz?

Teljes egyenjogúság; ezzel a szóval szoktak kifejezni minden nemzetiségi igényt. *Miben álljon tehát ez az egyenjogúság?* A demokratikus vagy alkotmányos államokban, egyáltalán, ahol a többség uralkodik, az összes nemzetiség egyenjogúságának elve csak akkor alkalmazható, ha a nemzetiség elvétől teljesen elvonatkoztatnak, és azt, hogy a különböző nyelvek az államon belül egymáshoz képest milyen helyzetet foglaljanak el, a dolgok természetes fejlődésére bízzák. E viszonyokra Svájc és Amerika szolgálhatnak példaként. Miként a demokráciában minden vallás valóban egyenlő helyzete csak akkor lehetséges, ha az állam polgárainak felekezeti kapcsolatait magukra a polgárokra bízzák, mert különben a többség vallása mindig olyan kedvezményeket élvezne, amelyekből mások kizáratnak: hasonlóképpen a nemzetiség tekintetében is csak ily módon lehet ugyanilyen következményre jutni.

Mivel nem tartották szükségesnek bármiféle magyarázatot adni arról, hogy miként érti a kormány valamennyi nemzetiség egyenjogúságát, ezért nehéz erről határozott véleményt mondani. Egyébként mindabból, amit a kormány eddig tett, nem valószínű, hogy ezen elvet az említett módon érti, sőt egészen bizonyos, hogy lépéseinek mindegyike csak arra szolgált, hogy a monarchia népeiben teljesen más nézeteket alakítson ki. E nézet szerint az egyenjogúság lényege nemcsak a negatív jogokban rejlik, melyeknél fogva minden nemzetnek megadatik a lehetőség, hogy saját körén belül, bárki kényszerétől szabadon, megmaradjon és fejlődjön; *hanem e nézet szerint az egyenjogúság sokkal inkább a nyelvek számára az államéletben elfoglalt teljesen azonos helyzetben van, amelyet a pozitív törvények biztosítanak, és az állam olyan kötelezettségében, amely a közhivatalokat a különböző nemzetiségek számszerű viszonyai szerint azon személyekkel tölti be, akik e nemzetiséghez tartoznak.*

Nem egyenlő szabadságot, hanem egyenlő uralmat követelnek; az alapelv gyakorlati alkalmazását abban az értelemben akarják, amelyet akkor tulajdonítottak neki, amikor annak Magyarország területén a magyarok túlkapásaival szembeni szövetség alapjául kellett szolgálnia. Amint akkor elviselhetetlen zsarnokságnak tartották, hogy egy nyelvet a törvényhozás és a közigazgatás kizárólagos szervévé nyilvánítottak, és mindenki teljes egyenjogúságát követelték, úgy lépnek fel ugyanezzel a követeléssel Ausztriával szemben, és ha a kormány nem hajlandó e követeléseknek engedni, és ha az egyenjogúság elvét másképp értette, akkor

bizony el kell ismerni, nincs mit csodálkozni azon, hogy amikor ezeket az alapelveket lefektette, félreértették.

Mit fognak válaszolni azoknak az egyszerű kérdésére, akik az egyenjogúságot így értik, tehát a kormányt félreértették, tulajdonképpen hogyan is kell érteni ezt az elvet?

A polgári jogok egyenlősége-e az; amelyet minden nemzet egyéneinek akarnak nyújtani? De hát ez már régebben is létezett, nemcsak a 48-as év vívmányai után; korábban sem fosztottak meg senkit sem nemzetisége miatt bármiféle polgári jogától. A már akkor is létező egyenlőtlenségek a társadalmi állapotok következményei voltak; a nemesember, a polgár olyan kiváltságokat élveztek, amelyekből a monarchia többi lakosa kizáratott; de a kiváltságokat éppen nemesember vagy polgár mivoltuk miatt élvezték, és nem valamely nemzet tagja gyanánt. Még a zsidó is - ámbár, amikor nemzetiségi elnyomásról van szó, ez a törzs volt bizonyosan az, amely a monarchia törvényei ellen leginkább panaszkodhatott -, tehát még a zsidó is, ahogy vallását megváltoztatta és polgári jogot adományozó okiratot vagy nemesi levelet szerzett, teljesen a nemesség rangbélijeinek sorába lépett. Olyan körülmények között, amikor a monarchia több tartományában a kiváltságos osztályok bizonyos nemzetiségekhez tartoztak, e korábbi viszony következménye gyakorlatilag a nemzetiségek szupremáciája lehetett, bár azáltal, hogy 1848-ban a demokratikus elvet elismerték, ezt a visszásságot is kiküszöbölték. Miért viseltek volna a monarchia különböző népei azért egy oly véres háborút, amely nagyrészt már úgyis az övék volt?

Vagy azt kellene egyenjogúságon érteni, hogy a közösségekben, az iskolában és a magánéletben minden nemzetiségnek megadják a legteljesebb szabadságot? Hiszen e cél eléréséhez nem lett volna szükség ama küzdelemre. Hogyan gátolhatták volna meg egy demokratikus-alkotmányos állam polgárait e szabadságban, és hogyan tételezhettek fel egy ilyen célt egy olyan kormánynál, amely azon kört, amelyen belül az egyes nemzetiségek különállóan léteztek és éltek, megkísérli a centralizációval egyre szűkíteni? Miként a kormány nézete szerint az élet minden területének az állam középpontjában kell összpontosulnia, az egyenlőség elvének is itt kellene érvényesülnie. Lehetetlen, hogy ezt bárhol másutt keressék. Ha van egyáltalán valami értelme az egyenjogúság szónak - és nem kell csodálkozni azon, hogy a nép abban, amit oly nagy hűhóval hirdettek, ezt feltételezi -, az semmi más nem lehet, mint hogy minden nemzetiségnek, azaz minden nyelvnek az államon belül azonos helyzetet szándékoznának biztosítani, és ebben a tekintetben a kisebbség a többség túlkapásaival szemben az állam alaptörvényeinek védelme alá helyeztetnék.

Ausztriának nincs Reichstagja és a március 4-i alkotmány óta tartományi gyűlést sem tartottak, amelyet a monarchia egyes részeiben felmerülő kívánságok hivatalos orgánumának tekinthetnénk; de ha csaknem minden vidéki újság sajtóirányát és ha az egyes népek megbízottjai által a trón elé vitt petíciók tartalmát tekintjük, akkor nem lehetnek kétségeink afelől, hogy az egyenjogúságot kétségkívül ebben az értelemben veszik, és hogy az általános vélemény ezen iránya, amely már most ily világosan megmutatkozik, még határozottabbá kell hogy váljék, olyan mértékben, amilyen mértékben a monarchia mostani kivételes állapota lassanként megszűnik, és ahogy egy alkotmányos szabadsághoz, még ha egy mérsékelt szabadsághoz való eljutással is, valamiféle politikai elv melletti agitáció eszközét szaporítja. E kérdés megvitatása a Reichstagban, mint az ilyen viták általában, ahelyett, hogy az egyének véleményét érvekkel változtatnák meg, sokkal inkább arra fog szolgálni, hogy az összes párt előzetesen megalkotott véleményében megerősítve érezze magát.

Kérdés tehát: *fennállhat-e egy olyan alkotmányos állam, amelyben az egyenjogúság elvét ilyen értelemben alkalmazzák? fennállhat-e mindenekelőtt Ausztria a maga sajátos helyzetében*?

A nyelv különfélesége az államügyek intézésében bizonyos nehézségeket okoz. Ezek a nehézségek annál nagyobbak, mennél centralizáltabb az állam közigazgatása; de mégsem legyőzhetetlenek, ameddig mind a közigazgatás, mind az egyes polgárok ezeket a nehézségeket őszintén meg akarják szüntetni. Ameddig a nyelvet a kölcsönös megértés eszközének tekintik, addig nem lesz vita körülötte. Egyetlen állam sincs, ahol ne lehetne egy olyan nyelvet találni, amely mindenki számára ismertnek tételezhető fel, és amely ne lenne alkalmas a közügyek intézésére. A legrosszabb esetben két nyelvet találunk, amelyek közül legalábbis az egyikről fel kell tételeznünk, hogy a művelt emberek ismerik. Mivelhogy a nagyobb államok általános képviseleti rendszerében és a közügyek akár csak félig célszerű berendezkedésében ez teljességgel elegendő, akkor, ha azok, akik az állam kormányát irányítják, mindazokkal, akik a nép képviselői vagy annak a közügyek szűkebb körében hivatalnokai, meg tudják értetni magukat, kiküszöbölhetők azok a nehézségek, amelyek a nyelvek különbözőségéből támadnak, sőt oly mértékben fognak csökkenni, amilyen mértékben a nyelvek különbözősége az államon belül növekszik, mivel a nyelvileg különböző népek számos kisebb csoportja könnyebben hajlik egy közös közvetítő eszköz elfogadására, mint a nagyobb néptömegek - különösen, ha nyelvük a műveltség magasabb fokán áll.

Egészen másként áll a dolog, ha a nyelvet nemcsak a megértés eszközének tekintik, hanem a szupremácia megnyilvánulásának, amely az államon belül az egyik néptörzset a többi fölé helyezi, vagy ha azt a mindenki által igényelt egyenjogúság szimbólumának tekintik.

Róma törvényei szerint a prokonzulnak még Görögországban is - ahol pedig a nép nyelvét az e tisztséget viselő római bizonyára ismerte - minden tárgyaláson tolmácsot kellett alkalmaznia. Azt hiszik talán, hogy ha a római állam uralma alatt egyesített népeknek meglett volna a hatalmuk, hogy az egyenjogúság iránti igénnyel fellépjenek, nem tették-e volna meg ezt a nyelv vonatkozásában is, mivel Róma a nyelvet az uralom szimbólumának nyilvánította, és hogyha ez megtörtént volna, akkor az összes nyelv egyenjogúságáért folytatott harcnak nem a római birodalom felbomlásához kellett volna-e vezetnie, mivel ennek kormányzása teljességgel lehetetlenné vált volna? nem azért, mert a döntő nehézségek a viszonyok természetében voltak, hanem mert sokkal inkább abban szerették volna keresni.

Egészen hasonlóak a viszonyok az osztrák monarchiában. Nem ismerünk olyan esetet a történelemben, amikor a nemzeti igényeket nagyobb hevességgel követelték volna, mint jelenleg Ausztriában. Minden nép saját nyelvében látja jogai szimbólumát, és a teljes egyenlőséget kívánja.

Az államférfiak számára az egyenjogúság elve csak egyfajta eszköz volt talán. Magyarország történelmi jogai, amelyek egy szilárdan egységes osztrák monarchia létének útjában látszottak állni, csak akkor győzethettek le, ha velük szembe az egyenjogúság eszméjét állították, és ez eszköz meg is felelt a várakozásnak; bár a nép nagy többségének más a véleménye. A cél - Ausztria egysége - az államférfiaknál eszköz gyanánt jelenik meg. A nép célja a nemzetiségek egyenjogúsága. A népek síkra szálltak a monarchia politikai egységéért, de ezt csak azért tették - legalábbis a nagy többség szerint -, mert meg voltak győződve arról, hogy nemzetiségük csak ezen az úton érheti el egyenjogúságát. És mint eddig, most is fegyverekkel állították vissza a monarchia egységét, melyet olyan eszköznek tekintenek, melynek segítségével az egyenjogúság elve megvalósítható. De míg ezt a feladatot megoldják, addig az alkotmányos jogok és mindenekelőtt a szabad sajtó, valamint a törvényhozás lesz eszköze e küzdelem folytatásának. De kérdem én, egy alkotmányos állam eleget tesz-e feladatának, sőt fennmaradhat-e akkor, amikor minden szervezet, amely az állam egységét kell hogy biztosítsa, eszközül használtatik az állampolgárok egyes töredékei közötti folytonos konfliktusok szítására?

Képzeljük csak el a március 4-i alkotmány szerinti alkotmányos Ausztriát Reichstagjával és központi igazgatásával, amely a közélet minden ágára kiterjed, és legfelsőbb fokon a belügyminisztérium által intézett egész közigazgatását, valamint művelődés- és közoktatási minisztériumát, amelynek a monarchia összes nemzetiségeinek szellemi fejlődését kell irányítania; várható-e, sőt lehetséges-e ilyen körülmények mellett, hogy az utóbbi években a közvélemény által követett irány következtében nem mindenekelőtt a nemzetiségek egyenjogúságának kérdése fogja-e foglalkoztatni a kedélyeket?

Az elv helyességét általában elismerték. A minisztérium feladta történelmi jogának alapjait, mivel az az egyenjogúság elvével ellentétes volt, de hogyan lehetnek megelégedve az alapelvek elméleti elismerésével, és hogyan nem követelhetik annak gyakorlati alkalmazását? Egy olyan állam, ahol a közügyek intézése tíz nyelven történik; ahol a törvényhozáskor a miniszternél oly nyelven interpellálnak, amelyet az nem ért, és amely interpellációra csak tolmács segítségével tud válaszolni; ahol filológiai vizsgálatokat igényel, hogy az elnök a parlamentben valakit rendreutasítson; ahol azok, akik az ügyeket a legmagasabb fokon intézik, alárendeltjeikkel nem tudják megértetni magukat, és fordítások folytatólagos sorának segítségével igazgatnak, és végül, ahol az állami szolgálatra pályázó alkalmasságának megítéléséhez csak nyelvi tehetségének ismerete szükséges, és mint Kínában - az írásjelek bonyolultsága miatt - az élet nagy részét azzal töltik, hogy megtanuljanak írni, ahol, azoknak, akik közéleti tevékenységre képezik ki magukat, meg kell őszülniök, mielőtt mindazokat a nyelveket megtanulják, amelyekre szükségük van ahhoz, hogy a magasabb hivatalokban önállóan kiismerjék magukat; tehát egy ilyen állam sohasem lesz képes eleget tenni feladatának. Egy olyan alkotmányos állam, amelyben a nyelvi zűrzavar intézményes szintre emelkedett, még ha a külső befolyásoktól tengerek védenék is, akkor sem maradhatna fenn. Lehetetlen, hogy azok, akik a március 4-i alkotmányt adták, és akik azt a feladatot tűzték maguk elé, hogy a közügyekben a centralizáció elvét megvalósítsák, mert a monarchia egységének biztosítékát csak ebben vélték megtalálni, olyan viszonyokat akartak volna létrehozni, amelyek a közügyek egységes vezetésének útjába nagyobb akadályokat állítanának, mint amilyennek a régi tartományi felosztás mellett voltak, még ha az egyes részeknek a lehető legnagyobb önállóságot is akarták biztosítani. Maga a nép sem tűrne sokáig egy olyan állapotot, amelynek viszonyai mellett minden törvényhozás és szervezett irányítás lehetetlen lenne, és az egyénnek érdekeiben naponta sértve kellene éreznie magát.

Ha egységes Ausztriát kívánnak, akkor a két elv közül az egyiket fel kell adni. Vagy a nemzeti egyenjogúság fogalmát, szokásos értelmében; *vagy az alkotmányos állam fogalmát*. Úgy vélem, sikerült bebizonyítanom, hogy az alkotmányos szabadság és egyenlőség elve a nemzetiség elvével Ausztriában éppen olyan ellentétes, mint ahogy ez az eset általánosságban is.

A kettő közül első pillantásra vajon melyik bukna el ebben a küzdelemben?

VI. FEJEZET

Az egyenjogúság elve abszolutizmushoz vezet

Államférfiak számára nem jelenthet nehézséget a választás a minden előnnyel rendelkező alkotmányos szabadság között, amelyet a hatalmas, erős állam összes polgárának nyújt, és azon kiváltság között, hogy bizonyos alkalmakkor bizonyos nyelvet kell használni. Az alkotmányos szabadság végleges győzelme sem lehet kétséges, ha figyelemmel kísérjük az európai emberiség fejlődésének állandó irányát az elmúlt évszázadokban. Más a helyzet, ha jelen állapotaink várható közvetlen következményeit mérlegeljük - mivel talán mégiscsak ezek fogják eldönteni az osztrák monarchia egész jövőjét.

Az államférfiak a népet illetően általában két dologban tévednek nagyon. Az államügyek áttekintésében nagyobb járatosságot tulajdonítanak neki, mint amilyennel rendelkezik, és állhatatlanabbnak tartják annál, mint amilyen valójában lenni szokott.

A tájékozottság és az ítélkezés oly magas fokát találjuk a népnél, amikor szokásos tevékenységi körén belül mozog, hogy az gyakran csodálkozásra késztet minket, sőt minden, e körhöz tartozó területen, azoknál az osztályoknál, amelyeket a nép elnevezéssel szokás jelölni, a higgadt értelem nagyobb uralma lelhető fel, mint a művelt osztályok esetében.

Az egyszerű földmíves, ha egyéni érdekeiről van szó, sokkal nehezebben hagyja érzelmeitől elragadtatni magát, mint az őt műveltségben felülmúlók. Mindenben, ami ezen a körön kívül van - és egy olyan államban, ahol az alkotmányos élet új, mindent, ami az állam kormányzását illeti, ide kell számítani -, megfordul e viszony, és nem az értelem, hanem kizárólag az érzelem határozza meg ama irányt, amelyet a nép követ. - Lehet, hogy az államférfi az állam szerkezetében hatalmának eszközét látja, lehet, hogy az úgynevezett felsőbb osztályok jólétük feltételeit; a nép számára az állam és minden, ami vele kapcsolatos, a szabadság és a nemzetiségi jogosultság fogalma, második vallás, amely előtt meghajlik, és amely által emelkedettnek érzi magát, amelyért lelkesedik és amelyért minden áldozatra kész, nem azért, mert az állam berendezkedésének célszerűsége érthetővé vált számára, hanem mert sohasem kételkedett abban. A legnagyszerűbb és a leghitványabb, a legnagyobb dicsőség és a legszörnyűbb nyomorúság ugyanazon tőről fakadnak. Éppen, mert a nép az államot érintő dolgokban nem a szokásos észszerűség szabályait követi, éppen, mert nagy ügyért lelkesedik, nem képes azzal számolni, hogy a siker nem bizonyos, és így néhány országot a legnagyobb veszély pillanatában, amikor államférfiai kételkedtek a jövőben, a nép megmentett. És ugyanez oknál fogva vannak népek, amelyek okos engedményeket téve tovább létezhettek volna, de legkülönb polgáraik tanácsa ellenére nyilvánvaló vesztükbe rohantak. *Phocion* politikája lehet a legjobb, sőt lehet az egyetlen, mely kiérdemli a politika elnevezést, mégsem lesz soha az, amelyet egy egész nép követ.

Hasonlóképpen tévedés, ha a nép állhatatlanságával számolnak. A nép állhatatlansága felől fénykorukat túlélt államférfiaknak és a nép elkényeztetett kedvenceinek szokásuk panaszkodni, miután szeszélyből felmagasztosíttattak, és később ugyanilyen megfontolatlanul porba tapostattak. Hiú öncsalás. A nép szilárdabban ragaszkodik ahhoz, amit egyszer birtokába vett, mint ahogy azoknak, akik állhatatlanságát felróják, kedvére való lenne. Sőt még a nép különálló egyéneinél tapasztalható gyors változás is rendszerint ama megingathatatlan állhatatosság következménye, amellyel kívánságaikhoz és eszméikhez ragaszkodnak. Az egyén engedelmeskedik a körülményeknek, keresi a célhoz legbiztosabban vezető utat, kényszerűségből kiegyezik a lehetőségekkel, gyakran még elveinek megváltoztatása árán is. A nép a természeti erőkéhez hasonló szükségszerűséggel követi útját. Ha valamiről meggyőződött, akkor eme meggyőződését nem kívánja taglalni, és a vezérei nézeteiben bekövetkezett legkisebb változás is, sőt még az az intelem is, hogy a cél csak lépésről lépésre közelíthető meg, hitszegésnek tűnik előtte; és azok, akik egykor vezéreik voltak, elhagyattak általa, de nem azért, mert túlságosan állhatatlan, hanem mert túlságosan következetes volt.

A történelem erre is szolgálhat példával. A legnagyobb népmozgalmaknak olykor semmiféle szemmel látható következményük nem volt. Még ha úgy tűnt is gyakran, hogy annak, amire törekedtek, nagy részét már elérték, amaz újból veszendőbe ment, csak azért, mert a nép a célt illetően semmiféle változtatásra nem volt hajlandó. A nép eme szívóssága és makacssága az, amely a haladást gyakran gátolja, bár a történelem egyes pillanataiban bekövetkező teljes átalakulást is ez teszi lehetővé. Legszilárdabb meggyőződésem szerint ezek az általános tapasztalatok Ausztria népeinél is be fognak igazolódni.

Ausztria népei a nemzetiség eszméjéért igen sokat áldoztak, és ezért nem fogják egykönnyen feladni törekvéseiket. Vágyainkkal össze nem egyeztethető elvek mindig csak lassan terjednek el, és így nem valószínű, hogy a március 4-1 alkotmány nyújtotta alkotmányos szabadság és a nemzetiség elve közötti ellentétet egyhamar általánosan elismerjék. Ha ez mégis megtörténnék, akkor bizonyos, hogy nem fogják feladni a nemzetiség elvét, mielőtt mindent megkíséreltek megtenni a közte és az alkotmányos szabadság közötti ellentét kiegyenlítésére, miáltal sokaknak szükségszerűen arra a téves meggyőződésre kell jutniok, hogy csak Ausztria egysége az, amely miatt a nemzetiség elve az alkotmányos szabadság eszméjével ellentétbe került. Az utóbbi idők tapasztalatai a nemzetiség eszméjének széthúzó erejét túl világosan mutatták meg ahhoz, hogy éppen az osztrák monarchiában, ahol pillanatnyilag egy évezrede fennálló birodalom felbomlásának vagyunk tanúi, az államok kapcsolódásának szilárdságára túlságosan számítani lehetne akkor, ha ezek a nemzetiség elvével konfliktusba kerülnek.

Ha az egyes nemzetiségek az osztrák állammal szemben ugyanolyan helyzetbe kerülnének, aminőben Magyarországgal szemben voltak, sejthető, hogy itt is ugyanaz a törekvés ismétlődne meg, amelynek Magyarország integritása esett áldozatul. - Még annak a népnek a nézeteiben is, amely a civilizáció tekintetében a monarchia minden más népe fölött áll és a többiek nemzetiségi törekvéseit csupán hiedelmeknek tartja, - amely a monarchia egységét leginkább képviseli, amely centralizációt akar, és meg van győződve egy közös nyelv szükségességéről a törvényhozásban és az üzleti életben; még a német nép nézeteiben is bekövetkezhet a változás, ha esetleg rá kellene jönnie, hogy, miután a közös nyelvet a többség határozza meg, ez a többség Ausztriában nem a németség, minek révén a kapcsolatok közötti közös közvetítő eszköznek más nyelvet is választhatnak, mint a németet.

Amennyiben e lehetőségnek elejét akarják venni, gondoskodni kell arról, *hogy az osztrák monarchiának egy olyan alkotmányt adjanak, melyben a nemzetiségek egyenjogúságának elve és az állam egységének elve közötti minden összeütközés kiküszöböltetik*, és mindenki be fogja látni, hogy ez - ha egyáltalán lehetséges - csak akkor történhetik meg, ha a március 4-i alkotmány alapját képező, éppen a legfontosabb alkotmányos elveket adják fel.

Aki ismeri a közvéleményt az osztrák monarchiában, és figyelemmel kísérte az eseményeket 1848 márciusától napjainkig, annak arra a meggyőződésre kell jutnia,

hogy ez a mozgalom mindenekelőtt nemzeti mozgalom volt;

hogy - amennyiben a nemzetiség elve nem játszott szerepet - a nép nagy többsége nem annyira a politikai jogokért, mint inkább a törvény előtti teljes egyenlőségért, a kiváltságok megszüntetéséért és kivált azon anyagi előnyökért küzdött, amelyek korábban csak egyes osztályokat illettek,

s végül, hogy a monarchia egységének elvét csupán a korona képviselte. Egy egységes állam eszméje csak annyiban állt közel a néphez, amennyiben az Ausztriában a monarchikus elv természetes következményeként jelentkezett. E fogalom önmagában sehol sem vert gyökeret a nép meggyőződésében, és ha hosszú harc után a szeparatista tendenciáknak és az egység elveinek végül is vissza kellett vonulniuk, az tisztán csak a monarchikus elv hatalmának köszönhető. Nem az egység elve mentette meg Ausztriát, hanem a monarchia elve mentette meg az egységet Ausztriában.

Mindezen tételeket talán lehet tagadni, és talán fogják is tagadni őket. Köteteket lehetne írni, amelyekben bizonyítékokat sorakoztatnak fel arra nézve, hogy az osztrák monarchiában a mozgalmak nemzeti iránya mellékes dolog volt, és hogy az egész nép tulajdonképpen az alkotmányos szabadságért harcolt, mondhatják, hogy a monarchikus elv győzelme csak ama lelkesedésnek köszönhető, amellyel a szerbek, horvátok, románok és ruténok az egységes

Ausztria eszméjéért felkeltek. Azok a politikai írók, akik ezt állítják, bensejükben a legkevésbé sem lesznek meggyőződve ennek igazságáról.

És nem fogják kétségbe vonni a fenti nézeteket, ha a délszláv sajtót olvassák, ahol oly sokszor mondják, hogy azon nép, amely a monarchia háborúiban oly igen nagy részt vállalt, abban az esetben, ha az alkotmányos szabadság és nemzetisége közötti sajnálatos választásra kényszeríttetnék, inkább teljesen lemondana az alkotmányos szabadságról, mint hogy nemzetisége tekintetében korlátoztassék; ha megkísérelnek számot adni maguknak azokról az okokról, hogy miért tették lehetetlenné a nép minden politikai megmozdulását attól a pillanattól kezdve, ahogy a törvény előtti egyenlőséget megvalósították, és a földesurakat anyagi előnyeiktől megfosztották; ha felteszik maguknak a kérdést, hogy a Reichstag és a korona összeütközéseikor és a Reichstag feloszlásakor, valamint akkor, amikor egy olyan új alkotmányt hoztak, amely még az általános választójogot is megszüntette, és azon állapot mellett, amikor még ezen alkotmány sem lépett hosszú ideig életbe, miért nem mozgolódott a nép soha sehol a legcsekélyebb mértékben sem; s végül ha a hadsereg ügyét nézik, amely hadseregnek köszönhető mindenekelőtt a monarchia egysége, megkérdhetik, hogy vajon mi más volt-e az, amiért fegyvert fogtak, mint a monarchikus elv megőrzése, és megkérdhetik, harcoltak-e volna ezért éppen úgy, ha ezen elv éppenséggel a monarchia felosztását követelte volna!

Az elmondottakból következik:

1. hogy az osztrák monarchiának adandó alkotmány esetében nem a népnek általánosságban nyújtott politikai szabadság mértékétől, hanem sokkal inkább az egyes nemzetiségeknek adományozott önállóság mértékétől függ, mennyiben fogja ez az alkotmány a többség igényeit kielégíteni;

2. hogy a politikai szabadság korlátozása - *e pillanatban* - csak akkor járna veszéllyel, ha ezáltal egyúttal azok az anyagi előnyök, amelyeket a nép az 1848-as év során elért, veszendőbe mennének;

3. hogy azokat, akik a monarchia egységének eszméjéért küzdöttek, egy olyan alkotmány elégítené ki leginkább, amely a legjobban biztosítja a monarchikus elvet.

Az osztrák monarchiában lehetetlen lenne minden olyan alkotmány megvalósítása, amely a nép nemzetiségi viszonyait kisebbítené, és amelynek célja a földesúr és az alattvaló közötti korábbi viszony visszaállítása lenne; *egyebekben az az alkotmány fog a nagy többség kívánságainak a leginkább megfelelni, amely az egyes nemzetiségek külön jogainak a leginkább tért nyitott, vagy legalábbis képes volt arra, hogy az egyenlőség elvét minden nemzetiségre vonatkozóan a legteljesebben alkalmazza*.

Minthogy azonban éppen a monarchia alkotmányos államformája az, amely az egyenjogúság alapelvének alkalmazását nemcsak hogy teljesen lehetetlenné teszi, hanem ezen alapelvet nyilvánvalóan meg is sérti; ezért - abban az esetben, ha a nemzetiségi egyenjogúság elvét, a szokásos értelemben véve, meg akarják őrizni, és mivel a monarchia egységét nem szabad szétzúzni - szükséges feladni mindent, ami a március 4-i alkotmányban az egyenjogúság nevében emelt igényekkel ellenkezik; vagyis azt, ami az osztrák monarchia polgárai számára a politikai szabadságot kellene hogy biztosítsa; és ennek megtörténte igen valószínű, mivel az alkotmányos formák fontosságát az állam egészét érintő ügyekben a nép nagy többsége - ott, ahol mint példának okáért Ausztriában, hiányzik a tapasztalat - soha nem fogja sajátjaként becsülni.

Egyesek részéről várható a politikai intézményekhez való ragaszkodás, de ez nem ezen intézmények általános értékétől függ, hanem attól, hogy az egyén mennyiben vesz részt ezen intézmények gyakorlati tevékenységében. Míg az állam kormányzása a demokratikus országokban

egyedül a felsőbb és műveltebb osztályok kezében van, és ezért a politikai jogoknak azon részéhez ragaszkodnak a legjobban, amely az állam kormányzásában való részvételüket a leginkább biztosítja, addig a nép számára általában a politikai életnek az a területe a legfontosabb, amelyben részt vehet, és ki ne látná be, hogy éppen ezt - a municipiális élet területét - az osztrák monarchiában nem szükséges megsérteni, még akkor sem, ha a népet a népfelség tényleges jogainak gyakorlásából teljesen ki is zárnák, sőt, ki ne látná be, hogy a népjogok körének minden fontosabb ágában egy teljesen abszolút kormány csaknem még szélesebb teret nyithatna, mint egy, a francia mintára létrehozott alkotmányos kormány esetében várható.

Foglaljuk össze röviden az elmondottakat:

Minthogy a nemzetiségek egyenjogúságának elve, a még elérendő dolgok jelenlegi helyzete szerint ítélve, *nem jelenthet mást, mint hogy minden*, az osztrák monarchia területén uralkodó *nyelvet* a *közügyek területén egyenlően kell használni*, és hogy a különböző, a központosított hatalom által betöltendő helyeket a különböző nemzetiségek polgárai között, *számszerű viszonyaiknak megfelelően kell elosztani*; és minthogy *ez a követelés egy alkotmányos államban*, ahol Reichstag hozza a törvényeket, és ahol a legmagasabb állami hivatalok betöltése nem a korona önkényétől, hanem közvetlenül a törvényhozó többségtől függ, teljességgel megvalósíthatatlan;

minthogy Ausztria egységének fogalmát a nép nagy többsége csak annyiban tette magáévá, amennyiben az a monarchikus elv egyik következménye;

minthogy az 1848-as évnek minden olyan vívmányát, amely a nép nagy tömegeit a leginkább érinti, mivel azok a korábban fennálló függőségi viszonyt megszüntették és a népnek jelentős anyagi előnyöket biztosítottak, akkor sem szükséges háttérbe szorítani, ha Ausztriának meg kellene szűnnie alkotmányos államként létezni, és mivel az újabb kor szellemében készült alkotmány az egyes részeknek a központosított hatalomhoz való teljes alárendeltségét tételezi fel, a politikai befolyásnak éppen azt a területét, melyhez a nép a leginkább ragaszkodik, inkább korlátozná, mint kiterjesztené;

így mindebből következik - *feltéve, hogy az egyenjogúság elvéhez, mint az állam alapelvéhez ragaszkodni kívánnak* -, hogy Ausztria meg fog szűnni alkotmányos államként létezni, és csak akkor találhatja meg nyugalmát, *ha a közéletnek mindazon ágát, melyek meghatározzák az állam egységét*, az alkotmányos hatalom köréből kirekesztik és a *koronára ruházzák*, amely minden nemzetiség fölött áll, míg minden egyebet *a tartományi élet körébe utalnak*, ahol a különálló nemzetiségeknek teljesen azonos jogokat biztosítanak.

Távol állok azoktól, akik azokat, kik az egyenjogúság elvét megalkották, azzal vádolják, hogy a monarchiát tudatosan akarják ilyen helyzetbe juttatni, hiszen akkor Ausztria népeit is - akiktől az államférfiak az egyenjogúság szót eltanulták -, ugyanezen szándékkal kellene vádolni. Szeretném hinni, hogy mindent el fognak követni e következmény megakadályozása végett, hogy Ausztria Reichstagját össze fogják hívni, és semminemű fáradságtól nem fognak visszarettenni, hogy a március 4-i alkotmányt életbe léptessék. Meg vagyok győződve arról, hogy ha ez lehetetlennek mutatkozik, akkor arra fognak törekedni okos megfontolás alapján, hogy a monarchia egyes részeinek azon alkotmányos jogok elnyerését biztosítsák, amelyek az egységes monarchia fennállásával összeegyeztethetők. De ha egyáltalán lehetséges, hogy a minisztérium tiszta szándékai és komoly törekvései által Ausztria a valóban alkotmányos államok sorába lépjen, a minisztérium akkor sem mondhat le soha fő feladatáról - a monarchia egységének megtartásáról, és ha a március 4-i alkotmány szellemében összehívandó Reichstag inkább a monarchia belső széttagoltságát mutatná, mint annak egységét; ha a nemzetiségek

egyenjogúságának nevében olyan igényeket támasztanak, amelyek alkotmányos úton a kormány tevékenységének megbénítása nélkül nem teljesíthetők és a monarchia hanyatlásához vezetnének; ha másrészt azonban a nemzetiségek nevében támasztott igények megvalósíthatók lennének anélkül, hogy a monarchia egységét fenyegetnék, de ez mégis az alkotmányosság rovására történne: akkor a minisztérium ezt az utóbbi irányt fogja követni, nem azért, mert így akarja, hanem mert így kénytelen tenni, és mert egyetlen kormány sem kényszeríthet egyetlen népet sem a politikai szabadság magasabb fokának elfogadására, mint aminőt maga a nép akar.

És a nép? - Ne ámítsuk magunkat nézeteit illetően. Mióta elismerték a népfelség elvét, megváltoztak a nép jelleméről alkotott nézetek. Miként az abszolút monarchia korában szokás volt az uralkodót isteni tulajdonságokkal felruházni, úgy az újabb korban az imádat tárgyát, de nem az imádás módját változtatták meg, és nemcsak a hízelkedők, akik a népnek éppoly kevéssé hiányoztak, mint bármely más hatalomnak, hanem még a tiszteletreméltó férfiak is azon voltak, hogy azt, amely előtt meg kellett hajolniok, legalább is felemeljék, és ezért mindent, ami az emberi természetben nagyszerű és nemes, a népnek tulajdonítottak. Állítólag a népben mindenekelőtt eszményi lelkesedés lakozik az alkotmányos szabadság fogalmáért. Tisztelettel hajlok meg a nép előtt - mint általában az emberi természet előtt -, amelyben több a nemes anyag, mint az értéktelen elegy, mégis, nézetem szerint legalább olyan értelmetlen a társadalom alsóbb rétegeiben semmi mást, mint erényt keresni, mint amilyen értelmetlen volt egykor azt a felsőbb osztályoknak tulajdonítani. Minden osztály körülményeinek erényeit és hibáit egyaránt hordozza, és a történelem bizonyítja, hogy a felsőbb osztályoknak nem szokásuk érdekeiket és előítéleteiket a politikai szabadságért feláldozni, de ugyanezt nem lehet általánosságban elvárni a néptől sem. Az alkotmányosság romjaira mindenütt abszolutizmus épült, és a nemesség, bár számára akkor azok az alkotmányos formák mégis léteztek - mindenütt engedelmeskedett a változásnak, amennyiben azok anyagi érdekeiket és rendi jogaikat nem sértették. Ami a nemesség számára a rendiség, az a nép számára a nemzetiség, ezért teljesen azonos körülmények között a néptől sem lehet mást várni, mint amit az arisztokrácia története mutatott.

A politikai szabadság fogalma az osztrák monarchia népeit éppen oly kevéssé fogja visszatartani abban a törekvésben, hogy leghőbb vágyaikat megvalósítsák, mint ahogy másokat sem tartott vissza hasonló esetben. És ahogy a dán nép a felsőbb osztályok iránti gyűlölettől indíttatva az 1660-as forradalom idején még az abszolutizmust is visszaállította, és ahogy Franciaországban Napóleon abszolút hatalmú kormányzása, mivel hízelgett a nemzeti érzelmeknek, éppen a nép körében, még bukása után is a legnépszerűbb volt, ahogy a vallási viták érdekében a politikai szabadság vágya mindig háttérbe szorult, úgy Ausztriában is, abban az esetben, ha a nemzetiség fogalma megtartja azon erejét, amelyet eddig mutatott, az egyenjogúságra való törekvésnek első pillantásra okvetlenül az alkotmányos szabadság vesztét kell okoznia.

Egy olyan államban, mint a miénk, ahol hasonló alkotmányos forma részben már korábban is létezett, ahol talán az egész monarchiában, de Magyarországon és Horvátországban bizonyosan létezik olyan jelentős párt, amely azt kívánja, hogy egy ilyen jellegű alkotmányos viszony jöjjön létre, és ahol már a küzdelem kitörése óta ez a viszony minden zavargás megszüntetésének eszköze gyanánt hirdettetett ki, a nehézségek megoldásának ez a módja még valószínűbbnek tűnik számomra. Az a tétel, amely szerint az elvesztett alkotmányos jogokat újra megszerezni könnyebb, mint az egyszer megtépázott nemzetiséget helyreállítani, átlátszóbb annál, semhogy a nemzetiségi elv igaz hívei szívesen csatlakoznának hozzá, hiszen ez a monarchia szervezetének olyan alapelvein nyugszik, amelyek reményeiket a jövőre látszanak áthárítani.

Úgy tűnik, hogy a nemzetiség elve ennélfogva nem a monarchia egységének fennállásával általában, hanem a monarchiának, mint alkotmányos állam létének elvével nem egyeztethető össze, és ezért néhányak előtt egy okkal többnek tűnik arra, hogy az elvhez ragaszkodjanak.

Ha megvédik az egyén személyes szabadságát, ha a törvény előtti egyenlőség megadatik, ha az élénk tartományi- és municipiális élet mindenkinek biztosítja az önkormányzat áldását, kevés kívánnivalója marad az egyénnek; és talán az államnak is előnyösebb - Ausztria sajátos Török- és Oroszország közötti helyzetét tekintve -, ha legmagasabb ügyeit egy abszolút kormány irányítja. A helyzet annyira kérdéses és annyira veszélyes, hogy egy alkotmányos államrendszer e célnak talán nem felelne meg.

Távol áll tőlem, hogy az államélet bármely formáját is egy jól szervezett polgári társadalom léte egyetlen lehetséges feltételének tekintsem, a legkevésbé állítom ezt az Ausztriának felhatalmazás nélkül adott március 4-i alkotmányról.

De bizonyos körülmények között még egy olyan alkotmány is viszonylag a legjobb lehet, amelyben az abszolút monarchikus hatalom megkapja a maga helyét. A kérdés csak az, hogy vajon Ausztriában is így áll-e a helyzet?

E munka egyik előző részében rámutattam arra, hogy a nemzetiség elve, ha azt - a szokásos értelemben véve - a gyakorlatban alkalmaznák, az európai államok felbomlásához kell hogy vezessen. Vizsgáljuk meg most, hogy vajon az egyenjogúság keretei között ez az elv Ausztriára alkalmazva nem ugyanezeket a következményeket vonja-e maga után?

E kérdés három részre tagolódik:

vajon az egyenjogúság elve tökéletesen megvalósítható-e Ausztriában, még az alkotmányos szabadság feláldozása árán is;

vajon részleges megvalósítása megnyugtatná-e a kedélyeket, amint attól várták;

vajon ez elv továbbfejlődésének nem kell-e itt is az állam jelbomlásához vezetnie?

Fordítsuk figyelmünket a kérdések mindegyikére külön-külön.

VII. FEJEZET

A nemzetiségek egyenjogúságának elve az osztrák monarchiában teljesen sohasem vihető keresztül

Egy szilárd pontra van szükségem - mondotta Arkhimédész -, hogy kifordítsam a földet és az eget sarkaiból. E mondást sokat csodálták és gyakran ismételték, ámbár voltak olyan prózai lelkű matematikusok, mint *Fergusson*, akik kiszámították annak az emelőnek a hosszát, amely e kísérlethez szükségeltetnék. A nagy szirakúzai öntudata a politikában éppenséggel nem ritkaság, mindazonáltal sehol sem mutatkozik meg olyan nyíltan, mint Ausztriában. Akik itt a politikai öntudat felkeltésén munkálkodnak, már nem ifjak, kiket költői kedélyük a száraz politika területére ragadott, és a politikának nem azon sarlatánjai közül valók, kik, miután minden lehetőséget elrontottak, most az ámuló tömeg előtt a lehetetlent akarják megkísérelni; nem, akik ezt teszik, komoly államférfiak. Amikor a népet szokatlan természeti jelenségek rémítik meg, azt mondják, hogy a világ fenekestül felfordult; és senki sem csodálkozhat, ha az utóbbi év eseményei után Ausztriáról ugyanezt gondolták. Az államférfiak a dolgok valódi helyzetét illetően mégsem ámíthatják majd magukat. Habár tudják, hogy Ausztria még mindig áll a talpán, azt is tudják, hogy az utóbbihoz hasonló viharok csak úgy kerülhetők el, ha azt alapjaiban megváltoztatják, és békésebbekre építik fel újból. Az államnak, amely évszáza-

dokon át a történelmi jog magva körül képződött, a nemzetiségek egyenjogúságának alapján kell megújulnia. Ha hisszük, hogy ama óriási vállalkozás, amelyet az államvezetés művészetének területén kíséreltek meg, sikerülhet, akkor mindenekelőtt meg kell lennünk győződve arról, hogy az egyenjogúság elvében valóban található olyan szilárd és megingathatatlan pont, amelyre egy új államberendezkedést lehet alapozni; de hogyan lehet ezt véghezvinni?

Már a külön nemzetiség fogalmának tárgyalásakor is a legnagyobb ellentmondásokba ütközünk, és úgy tűnik, hogy csak igen kevesen tudják, hogy nemzetiségi igényeiket a történelemre vagy csak a nyelvi különbözőségre alapozzák-e, és ugyanezt a homályt találjuk a nemzetiségi egyenjogúság elvének vonatkozásában is.

Nem hiszem, hogy Ausztriában bárki is képes lenne az egyenjogúság olyan definícióját adni, amellyel azoknak akárcsak egy része is elégedett lenne, akik ezért az elvért síkra szálltak. - Mivel az egyenjogúság iránt támasztott igényeket illetően éppen azoknak van. a legnagyobb hangjuk, akik egészen mást akarnak, mint valódi egyenlőséget, így a legnagyobb bizonyossággal jövendölhető, hogy ezen elv, abban a pillanatban, ahogy egy helyes definíció segítségével megkísérelnék a bizonytalan vágy területéről a határozott fogalmak körébe vonni és olyan szilárd ponttá tenni, amelyre valamit építeni lehet, védelmezőinek legnagyobb részét elveszítené. De még ha szándékuk is elismerni annak a szükségességét, hogy Ausztriát új alapokra kell helyezni, és államférfiainkról feltételezik mindazon ügyességet és jártasságot, amellyel *Arkhimédész* dicsekedett, én akkor sem találom azt a pontot az egyenjogúság elvében, amelynek alapján a csoda véghezvihető lenne, éppen, mert ilyen biztos pont nem létezik.

De tegyük fel, hogy a nemzetiségről alkotott fogalmak területén uralkodó jelenlegi zűrzavar megoldható. Ausztria népeinek fel kell áldozni politikai szabadságuk legnagyobb részét, hogy az egyenjogúság elvét, az ő értelmezésük szerint, megvalósíthassák. Tegyük fel, hogy ezt még történelmi emlékeikkel is megteszik, és megegyeznek abban, hogy a nemzetiségi igények egyetlen mértékéül csak a nyelvet engedik érvényesülni.

Amennyiben az egyenjogúság elve ezen feltételek mellett életbe léphet, akkor ehhez két dolog szükséges:

1. *Ha* azért, hogy az egyenjogúság alapelvét megvalósítsák, az osztrák állam közügyeit átadják a koronának, és *az állampolgárok befolyását a tartományok belső közigazgatására korlátozzák, akkor ezeknek határait szigorúan a nemzetiségi különbözőség*, - világosabban szólva - *a nyelvi különbözőség szerint kell megvonni*.

2. *Gondoskodni kell arról, hogy a nemzetiségek közül egyik se panaszkodhassék arról, hogy a központi igazgatás által háttérbe szoríttatik és a közös államügyek intézésében nem vehet részt.*

Az első tétel önmagában világos. Minthogy a nemzetiségek különbözősége és a versengésükből támadt harc lehetetlenné teszi az egész osztrák monarchia számára a Reichstag létezését, így a monarchia egyes részeiben és tartományi gyűlésein felmerülő nehézségeket úgy kell elkerülni, hogy minden nemzetiségnek önálló alkotmányozó gyűlést adnak. Ha nem akarnak az egyes tartományokban kimondhatatlan zűrzavart kelteni, amelynek végül is az egészre kellene visszahatnia; ha el akarják kerülni, hogy a tartományi gyűlések nyilvános tárgyalásain használatos kötelező nyelvtől kezdve egészen az adminisztrációs állások betöltéséig minden, ami a tartomány körében történik, százféle konfliktusra adjon alkalmat, ha el akarják érni, hogy a kisebbségben levő nemzetiség ne panaszkodjon állandóan az elnyomásra, és hogy a többség ne nehezményezze a kisebbség követelődzéseit, azt, hogy minden egyes alkalommal igényeljék a központi hatalom beavatkozását; és ez egészen addig menjen, míg e hatalom a tartomány teljes hatáskörét magába olvassza, de ez egyúttal mind népszerűtleneb-

bé és minden nemzetiségnél egyformán gyűlöletessé váljon,[17] akkor a monarchiát szigorúan a nemzetiségek szerint kell felosztani. Azok, akik az egyenjogúság alapelvét a legmegfontoltabban képviselik, világosan látják a dolgok ezen helyzetét, és a nagyobb tartományoknak nemzetiségeik különbözősége szerinti felosztását mint ezen alapelv alkalmazhatóságának alapfeltételét, elfogadták.

Ami a második tételt illeti, úgy minden, ily nagy hevességgel képviselt alapelvből elfogadható az, hogy annak alkalmazása az általa nyújtott erkölcsi megnyugtatáson kívül, az egyén érdekei számára is fontos. Ha a nép lelkesedése gyakran csak a tiszta fogalomra érvényes is, és sok politikai mozgalom csak akkor magyarázható meg, ha elfogadjuk, hogy a politikai eszmék a tömegekre ugyanolyan hatással vannak, mint a vallási eszmék, ennek ellenére a nép vezéreinél kevésbé eszményi felfogást szabad csupán feltételezni. Még azok is, akik holmi költői eszmék nevében lépnek fel, általában gyakorlatiasabbak, mint ahogy azt gondolnák, és nem tagadható, hogy az a legmagasabb állami hivatalokban való részvétel iránti vágy, mely némelyek számára valószínűleg csak akkor teljesedne be, ha az egyenjogúság alapelvét majdan elismernék, megmaradt, és nincs hatás nélkül ama kitartásra, mellyel ezen alapelvet képviselik. Amennyiben ily módon kívánnak nyugalmat teremteni, akkor szükséges, hogy az állam közigazgatásában, amely minden nemzetiségnél közös, ezekkel a személyes igényekkel is számot vessenek, vagy akkor, amikor az uralkodó a magasabb hivatalok betöltésekor arra ügyel, hogy az egyes nemzetiségeket megillető viszonyt megtartsa, vagy ami még jobb, mivel éppen egy abszolút államban minden olyan eszközt alkalmazni kell, amivel az uralkodó személye iránti panaszokat ki lehet küszöbölni - amikor megszabják azokat a bizonyos normákat, amelyek szerint a különböző hivatalok az egyes nemzetiségek között felosztandók. Egy olyan viszonyt kellene létrehozni, mint amilyen Erdélyben a magyarok, székelyek és szászok jogokkal rendelkező nemzetiségei között állt fenn, csak azzal a különbséggel, hogy ebben az esetben az egyes nemzetiségek külön jogait nemcsak a különböző hivatalokra való jelöléskor, hanem azok tényleges betöltésekor is figyelembe kellene venni.

Kérdés tehát, hogy ezen két feltétel, amelyek megvalósításától függ az egyenjogúság alapelvének gyakorlati alkalmazása, keresztülvihető-e?

Mindenekelőtt foglalkozzunk az elsővel.

Milyen módon valósuljon meg az osztrák monarchiában a tartományok nemzetiségek szerinti felosztása?

Gyakran állították, hogy *csak Magyarországon kell megtörténnie az ország nemzetiségek szerinti jelosztásának*. Az ország a forradalom által állítólag eljátszotta történelmi jogait, és *tabula rasa*-nak kell tekinteni, amelyen az ész alapelvei vagy bárminő előítélet követelményei szerint zavartalanul lehet egy új építményt emelni. E felosztást büntetésnek tekintik a megtörténtekért, és egyúttal a monarchia biztonságát is kell szolgálnia minden elszakadási

[17] Általános tapasztalat, hogy minden olyan államszervezet, mely gyakran kéri egy nagyobb hatalom beavatkozását, végül be kell hogy olvadjon abba a hatalomba, melytől védelmet kért, és hogy e hatalom befolyásával együtt annak népszerűtlensége is megnövekszik. Egy kedvezőtlen döntés miatti méltatlankodás mindig tovább tart, mint a segítségnyújtásért érzett hála. S mivel azoknál a vitáknál, amelyek szűkebb körben zajlanak, az, aki ezeket magasabb szempontok szerint szemléli, ritkán adhat akár csak az egyik vitázó félnek is teljesen igazat, ezért a központi hatalom, amennyiben a tartományokban a nemzetiségek döntőbírájaként lép fel, gyakran mindkét fél nemtetszését fogja kiváltani.

kísérlet megismétlődésével szemben. Higgadtabb megfontolás mellett azonban mindenkinek be kell látnia, hogy ez a nézet téves, nemcsak azért, mert nincs veszélyesebb és esztelenebb politika, mint a bosszú politikája, és egy olyan alkotmányt, amelynek a monarchia tartós belső békéjét és külső erőviszonyait kell biztosítania, nem szabad a monarchia egyik fele számára létrehozott fegyintézetnek tekinteni, hanem azért is, mert egyetlen komoly államférfiú sem ragadtathatja magát olyan intézkedésekre, bármilyen szigorúan ítéljen is a Magyarországon történtekről, amelyek által a monarchia egységének eszméjét, amelyért oly sokat harcoltak, újból fel kellene adni. Egy olyan államban, ahol a különböző részekben két teljesen különböző elvet alkalmaznak, és az egyik tartományban a történeti jog elvének, a másikban a nemzetiség elvének kell uralkodnia, nem létezik valódi egység. Egy olyan intézkedés foganatosítása, amely ilyen állapotokat idézne elő, lehetetlen, mert teljesen észszerűtlen, és hogy ezt megtegyék, senki sem kívánhatja az osztrák monarchia államférfiaitól.

De ha mégis valami hasonlót szándékoznának tenni, akkor azt megvalósíthatatlansága miatt igen sürgősen fel kellene adni.

Ha megvizsgáljuk a különböző nemzetiségek helyzetét Magyarországon, akkor azt találjuk, hogy ezeknek mindegyike országa határain túlra terjeszkedett, sőt, legtöbbjüknél a kisebb rész az, amely Magyarországhoz tartozik. Ha tehát ezen kisebb részeknek a nemzetiségek egyenjogúságának alapelve következtében tartományi különállást adományoznak, akkor ezeknek a Magyarországtól elszakított részeknek vagy törzsi rokonaikkal kell egyesülniök, vagy hasonló kedvezményekben kell részesíteni őket is, mint a többi tartományt. Az utóbbi a tartományok közvetlen felosztásához vezetne. Az első esetben indirekt módon érnék el ugyanezt a célt, mivel Magyarország egyik része sem egyesíthető a nyelvi rokonság okán egy másik tartománnyal anélkül, hogy a nemzetiségek viszonya egy ilyen tartományban ne változzék meg, és az a nép, amely ugyanezen tartományban most a többséget, vagy legalábbis jelentős kisebbséget tesz ki, ha e viszony hirtelen megváltoznék, nemzeti különállásáért is folyamodnék, amit nem is igen lehetne megtagadni tőle ez idő szerint, amidőn az utóbbi események következtében nemcsak a büntetés joga, hanem a jutalmazás kötelessége is Ausztriáé, és amennyiben az egyes nemzetiségek egyáltalán rászolgáltak a monarchia jutalmára, az nem a monarchia magyarok lakta része.

Ennélfogva világos, *hogy ha egyszer az elkülönülés elve Magyarországra vonatkoztatva elfogadtatik, akkor azt az egész monarchiában is keresztül kell vinni*. - Hogyan történjék ez?

A legfőbb okok egyike, amely miatt az államélet területén oly gyakran megkísérelt változtatások oly ritkán sikerülnek, az, hogy a legtöbb nehézség mindig csak a végrehajtás során mutatkozik meg. Nem a nevezetes Szküllán és Kharübdiszen fut zátonyra a legtöbb hajó, és ehhez hasonlóan nem az az ellenállás jelent komoly akadályokat, amelyet nagy erőfeszítéssel kell legyőzni, hanem sokkal inkább azok a kis nehézségek, az a nem sejtett ellenszegülés, amelyet nem az emberek, hanem a politikai próbálkozások számára legnagyobb veszélyt jelentő fennálló viszonyok - ha mégoly korhadtaknak tűnnek is - gördítenek minden megújulás útjába. A nagy államférfiút a részletek ismerete emeli azok fölé, akik a világot olyan nagy eszmékkel vélik elkápráztatni, amelyeknek kivihetőségét soha át nem gondolták, és én Ausztria államférfiúinál feltételezem e részletek alapos ismeretét, de egyebekben meg vagyok győződve arról, hogy az egyenjogúság alapelvének alkalmazásakor ellenállásba fognak ütközni, méghozzá nem is ezen alapelv ellenségeinél, hanem híveinél, és ez váratlanul fogja érinteni őket. Itt csupán azokra a nehézségekre akarom felhívni a figyelmet, amelyek magukban a körülményekben rejlenek, és ezért mindenki előtt világosnak kell lenniök. És itt találkozunk mindenekelőtt a kérdéssel: *hogyan vonják meg az egyes nemzetiségek közötti határokat*?

Megengedem, hogy a nemzetiség fogalmának megszilárdítása céljából tisztán a nyelvhez kívánnak ragaszkodni, és minden történelmi igényt fel kívánnak adni. De itt is új nehézségekbe ütközünk. A nemzeti jogosultságra való törekvés a népeknél ugyanolyan következményekkel jár, mint az egyénnél a személyes önállóságra való törekvés. Az, aki erősnek és kiválónak érzi magát, elkülönül, míg a gyengébb, kevésbé kiváló szívesen csatlakozik másokhoz, és kész feloldódni egy nagyobb egészben. Míg a középkorban a magányos lovag büszke volt őseire és erős várára, s minden közösséget elutasított magától, addig ugyanebben a korban, ugyanezen oknál fogva, vagyis hogy a szabadságot és az önállóságot biztosítsák, a polgárságnál a társadalmiasodás egyre inkább terjedő folyamata ment végbe; most ehhez hasonlóan az osztrák monarchiában is a nemzetiség ugyanilyen elvének nevében támasztott, egymással ellentétes törekvésekkel találkozunk, amely nemcsak a teljes különállást kívánja, de az egyesülést is, és míg a lengyelek és szerbek törzse határozottan nemzeti egyéniségének elfogadtatására törekszik, addig a másik oldalon, nevezetesen más szláv népeknél, ugyanilyen világosan mutatkozik meg az egyesülésre való kifejezett törekvés. - A két irányzat közül, melyiket kell az osztrák monarchiában a tartományok újabb felosztásakor meghatározó alapelvként követni?

Ha az osztrák monarchia - az idegen nemzetiségek körülzárta magyar rész kivételével - egészen szláv népekből állna, mindenesetre akkor az utóbbi irány követése látszana tanácsosnak. De még ebben az esetben is sok nehézség adódna. Egy olyan nemzetiség fokozatos beolvadása, mint a magyar - miután a nemzetiség érzését olyannyira felélesztették - még egy XIX. századi despotikus kormányzat alatt is sokkal nagyobb nehézségekkel járna, mint akkor, amikor a középkorban a szláv nemzetiségek a német részt olvasztották magukba. Ausztria szláv törzseinek egybeolvadásával szemben, még ott is, ahol lelkes nyilatkozatokat tesznek emellett, a valláson kívül még számos más nehézség is állana, éppen úgy, mint amikor a román népeknél ugyanezt a célt akarták elérni. De bármilyen nagyok is legyenek ezek a nehézségek, ha az osztrák monarchia - a magyar rész kivételével - csak szláv ajkú népekből állna, akkor mégis ezen népek fokozatos asszimilációjára kellene törekedni, és ez talán elérhető is lenne, ha az osztrák monarchia teljes belső erejét e cél megvalósításának szentelné. De mivel a monarchia igen jelentős része nem szláv ajkú népekből áll, valamint a birtokos és műveltebb osztályok nagy része sem szláv, márpedig ezen osztályok nézeteitől függ az az irány, amelyet az állam követ, így hát nem valószínű, hogy Ausztria minden erejét szlávjainak asszimilációjára fogja fordítani, és ez nem is tanácsolható, mivel minden olyan lépés által, amelyet Ausztria tesz szlávjainak egyesítése érdekében, elismeri, hogy létének ez az alapfeltétele, és szükségszerűen el kell taszítania a nem szláv népeket, ami azonban sem a németekre, sem az olaszokra nézve nem jelenthet nagy veszélyt. A szlávok egységének eszméje az osztrák monarchiában szükségszerűen Németország és Itália egységének eszméjéhez vezet, és a monarchiának nem lehet érdeke, hogy ezen eszme elterjedését túlságosan elősegítse.

A nemzetiség fogalmát tehát a második értelemben kell venni, és a monarchia új felosztásának olyan alapelvek szerint kell megtörténnie, amelyeknek értelmében nemcsak a nagyobb törzsek mindegyikének, hanem a monarchia minden egyes tagjának is külön tartományi életet kell biztosítani.

Hogyan történjék ez?

Tiroltól kezdve Erdélyig alig van tartomány, amelynek határai egy, a nemzetiségek szerint történő felosztás esetében ne változnának meg jelentősen. A nemzetiségek szerinti felosztás

következménye az egyes tartományokban, mint például Tirolban, annak teljes felbomlása,[18] máshol, mint Erdélyben, annak váratlan növekedése lenne,[19] de nem szándékozom itt a különöst taglalni, csupán néhány általános kérdést szándékozom érinteni, és a rájuk adott választól függ, vajon lehetségesnek tartható-e Ausztria tartományainak nemzetiségek szerinti felosztása?

Az osztrák monarchiában az egyes nemzetiségek határai nincsenek élesen megvonva. Ahogy kevés az olyan tartomány, amelynek lakói csak egy nemzetiséghez tartoznak, ugyanúgy csaknem minden tartományban van olyan terület, amely tulajdonképpen egyik nyelvterülethez sem tartozik egészen. Közvetlenül a népvándorlás után, egy ideig azt az alapelvet követték, hogy egy ország lakóinak származási különbözőségük szerint kellett saját törvényeiknek alávettetni. Nemcsak a magánjog függött ettől az elvtől, hanem az egyén részvétele is a közügyek vezetésében, és a népek *mallum*-ára csak az illető nép tagjait hívták meg. A népek egyenjogúságának elve, minden következményével együtt, most is kétségkívül csak ezen a módon lenne megvalósítható. Ha az osztrák monarchia tartományait a nemzetiség elve szerint osztanák fel, úgy ez a felosztás csak akkor lehet tökéletes, ha azt nem a terület bázisán, hanem a lakosságra alapozva valósítják meg, és az egyes közösségek politikai jogaikat nem szomszédaikkal, hanem saját törzsbeli társaikkal együtt gyakorolnák. Bár az osztrák monarchiában röviddel ezelőtt még voltak ehhez hasonló viszonyok,[20] mégsem hiszem, hogy azok egy olyan korban mint a miénk, továbbra fenntarthatók lennének. Tehát a monarchiának mindazon részeire vonatkoztatva, ahol vegyes nemzetiségek laknak, szükségképpen egy olyan elvet kell felállítani, amely szerint eldönthető, hogy melyik nemzetiséghez tartozzanak törvényesen az ilyen vegyes lakosú területek. - Milyen elv szerint történjék ez? Kinek a döntésétől függjön ezen elv alkalmazása?

S bár nem érzem magam hivatottnak e két, képességeimet meghaladó kérdés megválaszolására, mindazonáltal szükségesnek tartok két általános megjegyzést:

Először azt, hogy a többség elvének felállítása túlságosan egyszerű ahhoz, hogy a fennálló nehézségeket akár csak részben is megoldja. Azokon a területeken, ahol csak két nemzetiség él vegyesen, amelyek közül az egyiknek mindig többségben kell lennie, vagy ott, ahol valamely nemzet számban felülmúlja a többit, elegendő lehet a többség elvének alkalmazása, és senki sem fogja például kétségbe vonni, hogy mind a szászok országának Erdélyben, mind a szerb vajdaság egy részének a román tartományhoz kell tartoznia. Másként áll azonban a dolog ott, ahol kettőnél több nemzetiség fordul elő vegyesen, és ezek közül egyik sincs abszolút többségben. Ha meg akarják oldani ezt a nehézséget, akkor a felállítandó elvnek az ilyen esetekre is, amelyek különösen Magyarországon gyakoriak, alkalmazhatónak kell lennie.

---

[18] Ha feladják a történelmi jog alapját, akkor nem marad ok, amiért Tirol tartomány kétötöd részét ne lehetne egyesíteni az olasz tartományokkal, és háromötöd részét a német tartományokkal.

[19] Amíg csaknem egész Erdély a nemzeti jogosultság alapelvei szerint román tartománynak tekintendő, addig Magyarország és Bukovina vele határos részeit is hozzá kell csatolni.

[20] Elegendő megemlítenem a szász nemzetiség elszigetelt területeit Erdélyben, valamint a jászok, kunok és hajdúk viszonyát Magyarországon. - Ez utóbbi országban nemcsak a közösségekre, hanem még a személyekre alkalmazva is megtalálható a származástól függő jogosultság alapelve. Az úgynevezett szabad királyi városokban a nemességet mindig a megyei törvényhozáshoz tartozónak tekintették; és szavazatát a megyei tisztújításon nem a város lakóinak gyűlésén, hanem a megyegyűlésen adta le. Ha egy helység lakói példának okáért félig szláv, félig német ajkúak, és a választójogot egy külön gyűlésen gyakorolnák, akkor ez aligha lenne más, mint ugyanezen elv alkalmazása más viszonyokra.

Hogy egy, nézetem szerint gyakorlati példát mutassak: noha a többség elve szerint határozottan mondható, hogy Bácska nem a szerb tartományhoz tartozik, ezen elv mégsem tisztázza, hogy melyik nemzetet illeti hát e földterület joga?

Másodszor azt, hogy - amennyiben mégis ezt az elvet választanák - a korona érdekében igen kívánatos lenne, hogy annak esetenkénti alkalmazásával ne a koronát bízzák meg. A trónnak nem szabad a nemzetiségek harcában pártként megjelennie, és bizony az is az emberi természet sajátja, hogy a bírót az, akit a vitában legyőztek - bármilyen igazságos volt is a döntés -, pártossággal fogja vádolni. Tegyük fel, hogy már döntöttek mindkét kérdésben. - Ott, ahol valamely nemzetiség a lakosság többségét mondhatja magáénak, ez a döntés aligha lehet más, mint hogy az országnak a többségben levő nemzetiséghez kell tartoznia. Most azonban a március 4-1 alkotmány a politikai jogok gyakorlását olyan cenzushoz kötötte, amely annyira mérsékelt, hogy azt a minisztérium csak nehezen akarja majd felcserélni az általános választójog elvével. Kérdés tehát: *a tartományok új felosztásakor melyik többséget kell figyelembe venni: a lakosság többségét általában vagy csak azt, amelyiknek a március 4-i alkotmány értelmében jogokat adtak*?

Mindenkinek, aki ismeri az osztrák monarchia viszonyait, be kell látnia, hogy e kérdés eldöntése mily nagy befolyással kell hogy legyen a monarchia újonnan történő felosztására, mivel az anyagi jólét és műveltség a különböző nemzetiségek között teljesen egyenlőtlenül van elosztva, és az ország némely részei, amelyek - ha a népesség számát tekintjük - kétségkívül a román vagy rutén nemzetiséghez tartoznának, de amelyeket abban az esetben, ha a politikai jogokkal rendelkezők számát a március 4-i alkotmány szerint vesszük tekintetbe, kétségtelenül a német vagy a magyar nemzetiséghez tartozóknak kell tekinteni.

A döntést itt is másokra hagyom, és csupán annyit jegyzek meg, hogy noha - mivel az alkotmányos államokban a népképviseletet nem a politikai jogokkal rendelkezők száma, hanem általában a lakosság viszonyai szerint osztották fel - igen természetesnek tűnnék, ha ebben az esetben is hasonló módon járnának el; nem várható az ezen elv szerinti döntés, amennyiben ennek a tartományok határozatától kell függnie, ott, ahol a politikai jogokkal rendelkezők többsége más nemzetiségű, mint a nép többsége, és megjegyzem, hogy még abban az esetben is, ha szándékukban lenne alkalmazni ezen elvet, annak itt egészen más következményekre kellene vezetnie.

Ha a tartományok nemzetiségek szerinti felosztását azért eszközölnék, hogy a nyelvnek - a tartományi élet körén belül - a legteljesebb jogokat biztosítsák, úgy igen különös lenne, ha ezen jogokat azok gyakorolnák, akiknek az illető nyelv vagy részben, vagy sok esetben teljesen idegen. - Ha azonban a tartományoknak a többség nyelve szerint történő felosztása mégis olyan eredményre vezetne, mint amilyent várnak tőle, akkor ez azt jelenti, hogy a többséget egyúttal részeltetni kell az összes politikai jogokban.

A többség egyénekből áll. Ezért tehát mielőtt az egyes tartományok kiterjedését meghatároznák, mindenképpen *szükséges megegyezni egy olyan elvben, amely szerint eldönthető, hogy mely nemzetiséghez sorolandó minden egyes személy*.

Hogy az egyes tartományok számára mennyire fontos egy ilyen alapelv megállapítása, az magától értetődik. A tartomány nagysága és ezzel együtt a monarchiában elfoglalt helyzetének fontossága függ attól, hogy az egyes személyek nemzetiségét milyen alapelvek szerint fogják meghatározni. És a nyelv - nézetem szerint, olyan körülmények között, amikor csaknem mindenki több nyelvet beszél, márpedig ez ott, ahol a lakosság vegyes, mindig előfordul - éppen olyan kevéssé tekinthető a nemzetiség csalhatatlan ismertetőjegyének, mint ahogy a döntést sem szabad magára az egyénre bízni. A monda szerint hét görög város tartott igényt arra a dicsőségre, hogy *Homérosz*-t polgárai közé számíthassa; az osztrák monarchia olyan

szervezeti felépítése mellett, amikor minden nemzetiséget külön tartománynak kell tekinteni, és amikor azon kérdés eldöntése, hogy a vegyes lakosságú országrészeket melyik tartományhoz sorolják, a lakosság többségétől függ, akkor minden emberrel, akit tizenkét gyermekkel áldott meg az ég, hasonló történhetik, mint ama görög városokkal.

A kérdés, milyen nemzetiség mellett határozza el magát valaki, túlságosan nagy fontosságú ahhoz, semhogy ne kellene megkísérleni hatni a döntésre, és mivel az állam kötelessége, hogy minden nemzetiségnek egyenlő oltalmat adjon, már jóelőre gondoskodni kell arról, hogy olyan meghatározó normákat állítsanak fel, amelyek szerint minden egyén nemzetisége eldönthető legyen, és hogy ezen normák olyanok legyenek, hogy meg lehessen védeni segítségükkel a tartomány jogait az egyén szeszélyétől és rosszakaratától.

Első tekintetre ez különösnek tűnhet. A nemzetiség fogalma aligha csökkenthető jobban, mint hogy ki melyik nyelvet akarja anyanyelvének elismerni. Az állammal, vagyis a monarchiával szemben mindenki ugyanolyan viszonyban marad, bármely nemzetiségűnek is ismerje el magát, és az állammal szemben való jogainak és kötelességeinek köre sem fog megváltozni, miért kell hát elvenni tőle ebben a kérdésben a döntés jogát? De bármely igaznak tűnik is ez a végkövetkeztetés, és az ezzel ellentétes állítás következményei bármily nevetségeseknek is, ahol az egyének nemzetiségi hovatartozását bizonyos elvek szerint ítélik meg, ott elkerülhetetlen az az eset, hogy az egyénekre, tekintet nélkül ellentétes kívánságaikra, törvényesen rá ne bizonyítsák, hogy szlávok, románok vagy németek, - és e rendkívüliség csak az elv szokatlanságában rejlik.

Ha azon körülmény, hogy valaki egy bizonyos nemzetiséghez tartozik, olyan jogokat ad, amelyek - mint például a hivatalok betöltése esetében[21] - nemcsak az egyén számára, hanem az államra nézve is igen nagy fontosságúak lehetnek, ha az állam az egyénre olyan kötelezettségeket ró, amelyek az egyén számára parancsolónak tűnnek, sőt valóban azok is lehetnek;[22] ha a nemzetiség általában olyan elv, amely az egész állam alapjául szolgál, akkor ezen elv alkalmazását nem lehet az egyén önkényére bízni.

Milyen elvek szerint határoztassék el a nemzetiség kérdése az egyes esetekben: pusztán az egyének nyelve és nevük hangzása, vagy származásuk is vétessék-e tekintetbe, és az utóbbi esetben milyen szabályokat kell követni, vajon az egyén törzsi származását-e, mint az ógermán fejedelmi törzseknél; vagy mint az amerikai rézbőrűeknél az anya, vagy pedig, mint másutt, az apa szerint kell-e ítélni, és az ítéletet milyen szabályok szerint és milyen formában mondják ki? - mindezek meghatározását azokra hagyom, akik a monarchia nemzetiségek szerint történő felosztását lehetőnek tartják; én itt pusztán azon kérdésekre kívántam felhívni a figyelmet, melyeknek döntőeknek kell lenniök, ha a monarchia nemzetiségek szerinti felosztását tartják követendőnek, márpedig ennek szükségességét senki sem tagadhatja.

---

[21] Miután az osztrák monarchia egyes nemzetiségeinél a hivatalképes egyének száma kevesebb, így ha a nemzetiségek egyenjogúságának elve szerint osztják ki az állami hivatalok bizonyos számát, egy német nemzetiségű számára igen tanácsosnak tűnhet hivatali előrehaladása szempontjából, ha egy más nemzetiség tagjának vallja magát.

[22] Mivel az egyes tartományok nagyságukat tekintve különbözőek, és mivel ezek közül néhánynak külön tulajdona és már most csaknem mindegyiknek saját tartományi adózása van, és mivel a belső igazgatás költségeinek is az itt található kulturális szint szerint igen különbözőeknek kell lenniök, az egyén számára anyagi szempontból igen nagy fontosságú lehet, hogy melyik tartományhoz tartozónak számítják, mivel ezáltal azok a terhek, amelyeket osztrák állampolgárként visel, bár nem változnak meg, de számára a tartomány költségvetése mégis egyes esetekben könnyebb, más esetekben nyomasztó teher lehet.

Míg nincs meghatározva, hogy a vegyes lakosságú területeket milyen elvek szerint határozzák meg, és hogy kit illet ilyen esetekben a döntés; míg nincsenek tisztában azzal, hogy a tartományi felosztáskor a lakosság többségét általában, vagy csak a politikai jogokkal rendelkezőket vegyék-e figyelembe; mielőtt végre tudnák, hogy milyen elvek szerint és ki által ítéltessék meg az egyén nemzetisége, addig a monarchia különböző nemzetiségei szerint történő tartományi felosztása nem vihető keresztül, és még akkor is függőben marad egy kérdés, mégpedig mind közül a legnehezebb.

A felosztás alapja nem a történelmi jog, hanem az a *status quo*, amelyben a különböző nemzetiségek (nyelvek) a monarchia különböző területein pillanatnyilag léteznek; így nem tagadható, hogy azon elv megsértése nélkül, amelyből kiindultunk, ez a felosztás soha definitív - bevégzett - ténynek nem tekinthető.

Ha az igazság alapelveivel, századunk felvilágosodásával s a szabadság és egyenlőség szent elveivel össze nem egyeztethető, hogy egy országban bármely népnek külön jogokat biztosítsanak, csak azért, mert ősei évszázadokkal ezelőtt ezen országot meghódították; akkor még kiáltóbb igazságtalanság, ha valamely népnek egy tartományban csak azért biztosítanak jogokat, mert a lakosság többsége száz évvel ezelőtt e nép nyelvét beszélte. *Egy nyelvek szerinti tartományi jelosztás feltételezi annak a lehetőségét, hogy azt, aszerint, hogy egy tartományban miként változtak meg a nyelvi viszonyok, újból felülvizsgálják*, és szükséges, hogy törvény által már előre meghatároztassék egy bizonyos időszak, amelyben a nemzetiségek szerinti népszámlálás az új tartományi felosztás céljából megismételtessék.

Mivel a tartományi felosztásban történő jelentős változások, még ha minden 20 vagy 30 évben következnének is be, az állam számára igen hátrányos, sőt veszélyes következményekkel kell hogy járjanak; mivel azonban másrészről bizonyos, hogy ha a nemzetiségek vagy a nyelv különbözősége egyszer a monarchia egész szervezeti alapjaként fogadtatnék el, az egyes nemzetiségek mindent meg fognak tenni, hogy lehetőség szerint terjeszkedjenek, és ezáltal szükségessé tesznek egy új tartományi felosztást, méghozzá olyant, amelytől azt remélik, hogy számukra előnyös: így az áttérési törekvésekkel szemben az államnak korlátokat kellene szabnia, vagy legalábbis a tartományok törekvését, amennyiben az a nyelvi viszonyok *status quo*-jának megtartására irányul, támogatnia kellene. Milyen eszközökkel lehetséges ez?

Aki teljes komolysággal gondol utána ennek a kérdésnek, éppen ezen az úton fogja leginkább belátni, hogy a monarchia felosztása - amely még akkor is elengedhetetlen, ha az egyenjogúság elvét a szokásos értelemben kell is megvalósítani - keresztülvihetetlen. - Részemről nem ismerek oly eszközt, amely összeegyeztethető a polgári szabadsággal, és amely által az osztrák monarchia nyelvi viszonyai mégis megóvhatók lennének attól a fluktuációtól, amely a különböző népek oly gyakori és oly szakadatlan érintkezésének következménye, és amely fluktuáció abban az esetben, ha a tartományi felosztásban el is fogadnák a nemzetiségek különbözőségét alapelvként, az állam számára sem nyújtana soha megfelelő szilárd alapot, márpedig az állam enélkül nem tehet eleget feladatának. Vagy talán kívánná-e állítani valaki, hogy az államnak az a feladata, hogy az általa egyszer kimondott alapelvhez ragaszkodjék, még akkor is, ha emiatt minden polgári szabadság megsemmisíttetnék?

Ezért tehát, hogy az egyenjogúság elvét akár csak félig-meddig meg lehessen valósítani, a politikai szabadság azon magasabb fokát, amely minden alkotmányos államban létezik, az osztrák monarchiában fel kell áldozni. Feltételeztem, hogy Ausztria állampolgárai majd beilleszkednek egy olyan politikai viszonyba, amikor minden, a legszorosabban vett államügyet az abszolút hatalom kezébe adnak át, és amikor a polgárnak a közügyekben való részvételi joga a tartományi élet körére korlátoztatik. Éppen ezért fogadtam el a tartományok nemzetiségek szerinti felosztásának szükségességét, mert azok csak így juthatnak túl nemzetiségi

konfliktusaikon viszonylag zavartalanul; de fel kell-e áldozni ugyanezen elvnek még az egyén személyes szabadságát is? - Kell-e az államnak tűrni, hogy a tartományok, amelyeket - a többség szerint - valamely nemzetiség tulajdonának nyilvánítottak, az erkölcsi, sőt az anyagi kényszer minden eszközét alkalmazzák azért, hogy a nyelv szerinti kisebbséget magukba olvasszák?

Ha elfogadják, hogy Ausztria tartományait különböző nemzetiségei szerint kell felosztani, ha nem képzelhető el egy ennél akárcsak félig is észszerűbb felosztás, amikor a legtöbb tartományban nem létezne olyan kisebbség, amely más nemzetiségekhez tartozik; ha ezen új tartományi felosztás célja az volt, hogy minden nemzetiségnek saját körén belül ugyanolyan jogokat biztosítsanak, vagyis olyan eszközöket, amelyektől fejlődését és megszilárdulását remélheti: akkor a legnagyobb bizonyossággal előre látható, hogy a legszigorúbb nyelvi kényszer rendszabályai egyetlen tartományban sem fognak hiányozni, és mivel minden nemzetiség, amelyet egy tartományban mint kisebbséget elnyomnak, egy másik tartományban mint többség megtorlást gyakorolhat, és ezért e kényszernek - a dolgok természetes fejlődése miatt - a legnagyobb mértékig kell fokozódnia, és végül arra a meggyőződésre kell vezetnie, hogy az egyenjogúság elvét ezen az úton csak annyiban valósíthatják meg, amennyiben az osztrák monarchiában nincs olyan nemzetiség, amely, ott, ahol kisebbségben van, ne érezné magát határtalanul elnyomottnak.

Az állam ezt nem fogja és nem is tudja megtenni - mint hangoztatják -, s ezért mindenütt mint a kisebbség védelmezője fog fellépni, és a többség elnyomásának korlátokat fog szabni. Megkérdem, még ha nem is firtatom, hogy vajon célravezető-e egy olyan politika, melynek során az állam mint egész, részeiben mindig a többséget fordítja maga ellen, és hogy vajon ebben az esetben számíthat-e az állam azoknak a hálájára, akiket megvédelmezett; - hiszen a németek és a szlávok, akiket az állam az egyik tartományban egy másik nép támadásaival szemben kísérelt megvédeni, egy másik tartományban a többséget teszik ki, és ott a közös kormány hasonló rendszabályai által hasonlóképpen sértve érezhetnék magukat, - így hát engedtessék meg nekem mégis egy kérdés: milyen előnyökhöz jutottak a nemzetiségek az új tartományi felosztás által, ha egy, gyakran ok nélkül is az elnyomásra panaszkodó kisebbség védelme a központi hatalom beavatkozását minden pillanatban szükségessé teszi?

Lehetnek azon a véleményen, hogy éppen a tartományok körébe való beavatkozás szükségessége fogja megszilárdítani a központi hatalmat, és ez a monarchia konszolidációjához vezet majd, lehet reménykedni, hogy a németség ezáltal fog erősödni és terjeszkedni. Nézetem szerint egyik sem valószínű. Az a tényleges befolyás, amit a központi hatalom ezúton nyer, a monarchia minden részében a vele szemben ébren tartott oppozíció által majdhogynem kiegyenlítődik, és szilárd meggyőződésem, hogy a németség terjeszkedésének nemigen állhat semmi oly legyőzhetetlenül útjába, mint ahogy azt hirdetik. - Az elmondottakból nézetem szerint világosan következik, hogy *a tartományok nemzetiségek szerinti felosztása, amit az elfogadott értelemben vett egyenjogúság első alapfeltételének kell tekinteni, az osztrák monarchiában kivihetetlen*.

A második követelmény, amelyet az egyenjogúság elvének nevében és annak szükséges következményeként a monarchiával szemben támasztanak, a magasabb államhivatalok betöltését érinti.

Lehetséges-e azon állások tekintetében, amelyeket az osztrák monarchiában a központi hatalomnak kell felosztania, egy olyan meghatározott rendszert megállapítani, mely szerint ezeket az állásokat a különböző nemzetiségek között kellene felosztani?

Kétségtelen, hogy az elfogadandó viszonyokról alkotott nézetek különbözőek lesznek, és hogy az egyenjogúság elvének kérdései közül egyet sem fognak több lelkesedéssel vitatni, mint azt a kérdést, hogy hány hivatalt kell juttatni minden nemzetnek? - mindezen túl határozott normákat kell megállapítani, hogy a központi hatalom - vagyis a trón - ne ostromoltassék a mellőzések miatti örökös panaszokkal, és hogy a hivatalok betöltésekor ne vádoltassék azzal, hogy egy nemzetiséget jogtalan előnyökhöz juttatott. - Akinek efelől kétségei vannak, és nincs abban a helyzetben, hogy a helyszínen gyűjtsön tapasztalatokat arra vonatkozóan, hogy az egyenjogúság fogalmának a tartományokban milyen értelmet tulajdonítanak, az vegyen kézbe egy akármilyen tartományi újságot vagy akár egy fővárosban megjelenő lapot, és épp elég panaszt fog találni, hogy itt miért a szlávságot, ott miért a németséget nem veszik eléggé tekintetbe; hogy miért csak magyar nyelvű embereknek adományoznak hivatalt, holott egy más nyelvterület fénylő csillagai még várnak alkalmaztatásukra! Ugyanakkor az egyik komoly és a nemzetiségi kérdés megítélésében meglehetősen józan lap a minisztérium nagy hiányosságaként emelte ki mégis, hogy *Klumer* báró mellett Horvátország képviseletében egyetlen magyar sem található.

A nemzetiségi eszme szép, és sokan pusztán annak tiszta szépsége miatt szeretnének csatlakozni hozzá. - Nem szándékozom kétségbe vonni a platóni érzelmek létezését a politikában sem, sőt, e tiszta lelkesedést többnyire előnyben részesítem, de mégsem tagadhatja senki, hogy sokan vannak, akik számára a fogalom szépsége az évi hatszáz vagy több ezer aranyforint jövedelemben van. Ezeknek is eleget kell tenni, éppen mert a legnagyobb hangon lelkesednek, és sokkal jobb, ha ezeknek az igényeknek törvény által szabnak határt, mintha annak a megítélését, hogy vajon igazságosan bántak-e velük, ezen embereknek saját szolgálatukba állított érzelmeire bízzák.

Ausztriának sajnos nincs annyi minisztériuma, mint ahány nemzetisége. Ezért csak a nagyobb nemzetiségek kaphatnak minisztériumot, a kisebbeknek hol ide, hol oda kell tartozniuk. Horvátország bánja horvát, vajdája szerb, Észak-Szlovákiában egy északi szlávot, Ruszinszkóban egy ruszint bíznak meg a tartomány vezetésével. Ha ez egyik közigazgatási terület minisztere német, akkor államtitkárának csehnek kell lenni, a cseh miniszter alá olasz államtitkárt rendelnek, és ahol a legkisebb hivatali tisztséggel egy magyart bíznak meg, ott biztos, hogy ruszin miniszter van, és így tovább lefelé, míg eldöntetik, hogy egy nemzetnek hány udvari tanácsosa, titkára és írnoka jut egy 100 000 lelket számláló lakosságra? Az olvasóra bízom, hogy ecsetelje magának egy ilyen, az egyenjogúság alapelvei szerinti adminisztráció részleteit; csupán annyit jegyzek meg, hogy nagyon nincs igazuk, ha azt hiszik, hogy az ilyenfajta igényektől, azért, mert azok számunkra értelmetlennek tűnnek, nem kell tartani, mivel: - *először* is, hasonló igényeket már támasztottak - mielőtt ezen sorok nyomtatásban megjelentek -, és ezen igények a jövőben bizonyára még gyakrabban meg fognak ismételtetni;

- *másodszor*: törvény határozza meg, hogy a tisztán politikai hivatalokat bizonyos számban a különböző vallási felekezetekhez tartozók között osztják ki, s bár ez sokkal kevésbé tekinthető a vallások egyenjogúságának következményeként, mint ha azokat az egyenjogúság nevében a különböző nemzetiségek veszik igénybe; és mégis azt látjuk, hogy mindenütt, ahol valamennyi ideig a vallás miatt harcoltak, és ahol végül is elfogadták az egyenjogúság elvét, az ezen a módon történő intézkedést mégis mindig a civódások fő eszközének tekintették;

- *harmadszor*: az osztrák monarchiában - legalábbis azon a részén, amely a magyar koronához tartozott - hasonló viszonyok maradtak fenn a legutóbbi időkig. Aligha szükséges hozzáfűznöm, hogy ehhez hasonló berendezkedést, amely alkotmányos államban kivihetetlen, egy abszolút monarchiában is igen bomlasztónak tartok, és bár ezúttal meggyőződésem, hogy az egyenjogúság elve valószínűleg mind a tartományok nemzetiségek szerinti felosztásának követelményéhez, mind pedig ahhoz a követelményhez fog vezetni, hogy a központi kormányzat hivatalait a nemzetiségek legszigorúbb tekintetbe vételével osszák ki, mégis, éppen ezért tartom az elvet magában az osztrák monarchiában kivihetetlennek.

Megengedem, hogy e kérdést illetően esetleg csalódtam. Tételezzük fel, hogy a monarchia nemzetiségek szerinti felosztása számára találtak olyan elvet, amelynek jogosságához nem fér kétség, és hogy megtalálták azt a törvényt, amely szerint a különböző nemzetiségek között fel lehet osztani a hivatalokat anélkül, hogy ez a monarchiára nézve különösen káros következményekkel bírna. Montesquieu az *Esprit des lois*-ban teljes komolysággal állította, hogy a bírói hivatalok megvásárolhatósága és örökölhetősége hasznos, mivel ezáltal mindenki hivatali tisztségének betöltésére neveltethetnék. E nézetet talán hasznosítani fogják annál az állami berendezkedésnél, amely szerint a közhivatalokat a különböző nemzetiségek között kell felosztani, és a németeknek a tengeri hajózást, a magyaroknak az ipart, a szerbeknek a bíráskodást, a románoknak a közoktatást és így tovább, juttatják például, ekkor azután e nemzetiségek mindegyike gyermekeit már zsenge ifjúságától fogva arra a hivatalra nevelheti, amelyet egyszer majd be fognak tölteni.

Fordítsuk tehát figyelmünket arra a kérdésre, hogy vajon mindezek a rendszabályok - amelyek bizonyára csak nagy nehézségek árán vihetők keresztül - a monarchiában lakók többségének megelégedésére fognak-e szolgálni, és hogy vajon e többség nem fogja-e sokkal inkább jogérzetében sértve érezni magát! -

VIII. FEJEZET

Az egyenjogúság elvének nem tökéletes megvalósítása nem lenne megnyugtató

Ezen irat során többször megjegyeztem, hogy az egyenjogúságra való törekvés mindig csak szupremáciára törekvés, és ha az egyenjogúság megadása valóban nem más, mint amit a szó jelent, és minden nemzetiségi szupremáciát meg kell hogy semmisítsen, akkor a dolog természetéből következően senkinek sem szolgálhat megelégedésére. De nézzük a kérdés gyakorlati oldalát: „Az Ausztriában lakó nemzetiségek közül melyik az, amely az egyenjogúság elvének[23] alkalmazása által kielégíttethetik?”

A *német nemzetiség*? amely abban a pillanatban, ahogy az egyenjogúság elvének alkalmazására sor kerül, a legtöbb országban, ahol korábban a legkedvezményezettebb volt - ide számítva a katonai határőrvidéket is -, meg kell hogy fosztassék ezen kedvezményektől anélkül, hogy a magyar korona országaiban ezért kárpótlást találna, mivel az egyenjogúság elve ugyan kimondja, hogy a magyar nyelv itt egy másik alá rendeltessék, de ez a nyelv nem lehet a kisebbség nyelve, és ezért a németség számára mindössze annyi nyereséggel járna, hogy a jövőben a magyar szupremáciát szerb, román vagy szlovák szupremáciával fogják felcserélni.

[23] Az egyenjogúság elvéről itt most mindig olyan értelemben van szó, ahogy azt jelenleg általánosságban használják.

A *szláv nemzetiség*? - Már korábban megjegyeztem, hogy a szlávság nemzetiségi törekvései, azon kívül, hogy el kívánnak különülni az idegen elemektől, még egy másik irányt is követnek: ez pedig a különböző szláv törzsek politikai egyesítése. De még ha a pánszlávizmus eszméit pusztán kísértetként szeretnénk is kezelni, kisebb körökben mégis igen elterjedt az egyesülés eszméje, egy olyan nagy tartomány utáni vágyakozás, amely minden délszlávot összefogna, míg azok számára, akik a monarchia északi részét lakják, ugyanezen egyesülésnek a csehek zászlaja alatt kellene megtörténnie. A szláv lakosság azon részeinél, ahol hasonló irányok az uralkodók, egy olyan intézkedés, amely minden egyes szláv törzs számára különállást biztosít - és ismétlem, az osztrák monarchiában csak egy ilyen intézkedés lehetséges -, lehetetlen, hogy megnyugtató legyen. A többit illetően csak annyit jegyzek meg, hogy a nép - és mindenekelőtt a szláv nép - korántsem olyan felvilágosult, mint a minisztérium, és hogy - ha már szó esik róla, válasszuk el a különöst az általánostól - a nemzetiségi egység közepette sohasem fog elfeledkezni a vallás különbözőségéről, amely ugyanazon nemzetiségek törzsei között már most idegenkedést, sőt, gyűlöletet szült.[24]

Vagy a románok? Az osztrák monarchiában lakó összes nemzetiség közül egy sincs, amely a nemzetiségek szerinti felosztás esetén oly sokat nyerne, mint éppen a román. Csaknem egész Erdélyen és Bukovinán kívül Magyarország jelentős részére is igényt tarthat. És nincs még egy nemzetiség a monarchiában, amely a korábbi viszonyok idején többet panaszkodhatott az elnyomás miatt. Erdélyben, ahol az országot nemzetiségek szerint osztották fel, a román nemzetiséget - annak ellenére, hogy a lakosság többsége e nemzetiséghez tartozott - soha nem ismerték el; mialatt vallási tekintetben e nemzetiséggel szemben a legnagyobb mértékű elnyomást engedték meg maguknak, részint mert azon fáradoztak, hogy a nép egy részét katolikus vallásra térítsék, részint mert azokat, akik kitartottak görögkeleti vallásuk mellett, minden vallási ügyet illetően szerb hittársaik fennhatóságának engedték át. Ennek következtében az osztrák monarchia nemzetiségei között egy sincs, amelynek oly sok oka lenne arra, hogy az állam nemzetiségek szerinti felosztásával meg legyen elégedve, mint a román; a kérdés csak az, vajon ezen alapelvet olyan mértékben, mint ahogy az a románok számára kedvező, kell-e alkalmazni, mert ha az erdélyi szászoknak tett ígéreteket tekintjük, sőt ha azt nézzük, amit a szerbeknél már be is váltottak, ez nem tételezhető fel; minek következtében a legnagyobb bizonyossággal jövendölhető, hogy bármekkorák is legyenek azok az előnyök, amelyekkel a román nemzetiség a korábbi viszonyokhoz képest az egyenjogúság elvéből következően bírni fog, a nép akkor sem lesz elégedett az alapelv ilyen, nem tökéletes alkalmazásával.

A lengyelekről, akik minthogy újabban a lengyelekre és ukránokra kell hogy osztassanak, és a magyarokról, akik ezen berendezkedés mellett csak veszíthetnek, felesleges is szólnunk; Olaszország nemzetiségi törekvései pedig oly egészen más irányt követnek, hogy azok az egyenjogúság azon elve által, amint azt Ausztriában keresztülvihetik, nem lennének kielégíthetők. Ezen elvnek a fenti ország számára legfeljebb az lehet a következménye, hogy a jelenleg ott tartózkodó német hivatalnokoktól megszabadul. Így hát megkérdem, hogy hol - mely népnél, melyik tartományban várható, hogy a tartományok nemzetiségek szerinti felosztását megelégedéssel fogják majd fogadni? -, és ismétlem: az egyenjogúság elvét az elfogadott

[24] Elegendő itt csak azt az ellenségeskedést említenem, amely a katolikus és görögkeleti vallású szerbek között van. A szerb tartomány különállásával a katolikus vallású szerbek, mint egy olyan ország lakói, ahol hitük többségben van, egy olyan ország lakóivá válnak, ahol ők lesznek a kisebbség; és ha ehhez még hozzávesszük azt, hogy a görögkeleti vallású szerbek polgártársaikat azokért a kedvezményekért, amelyeket korábban élveztek, nem fogják kárpótolni, akkor mégsem várható, hogy ez a változás az előbbiek számára kedvező lehet.

értelemben csakis ezen az úton lehet megvalósítani. Ebben a vonatkozásban már tapasztalatokról tudunk beszélni.

Az a mód, amint Horvátországban és a szerb vajdaságban az egyenjogúság nevében tett engedményeket fogadták, példa lehet arra, hogy ebben a tekintetben a jövőtől mit várhatunk. Reményekkel fellelkesíteni a népet igen veszedelmes; reményeket könnyen lehet kelteni, de nehéz kielégíteni őket, és nem sikerült senkinek sem még, amikor ígéretének be nem tartásával vádolták, magát a tömegek előtt azzal tisztáznia, hogy ezen ígéretet később képtelenségnek nyilvánította.

Ha az egyenjogúság alapelvének alkalmazása még azoknál sem kelt megelégedést, akiknek kedvez, akkor milyen következményekkel járhat ez az eljárás ott, ahol a jogok megsértetnek általa, és az érzelmeket, sőt az érdekeket is megbántja?

Teljességgel Magyarországból indulok ki. Nézetem szerint nem okos dolog felállítani olyan alapelvet, mely szerint azok a jogok, amelyek nem egy nemzedék jogai csupán, annak hibái és ballépései miatt örökre eljátszhatók. Hogy az elkobzás büntetését minden újabb alkotmányban eltörölték, annak az a meggyőződés az oka, hogy ezen büntetés igazságtalan, és nem hiszem, hogy a civilizált világ általános jogérzete egy olyan alapelvet jóváhagyhat, mely szerint egy nép összes jogai annak cselekedetei következtében megszűntnek tekintendők. De még ha el is kívánják fogadni azt, hogy Magyarország felosztása ellen legfeljebb a célszerűség szempontjából lehet ellenvetéseket tenni,[25] akkor sem vonható kétségbe senki által a fenti alapelv jogossága. Rámutattam, hogyha már egyszer alkalmazzák a nemzetiségek szerinti felosztás alapelvét, akkor azt nem korlátozhatják egyedül Magyarországra. Létezik-e valaki, aki ilyen körülmények között azt hiszi, hogy bármely tartomány felosztása, mely méghozzá vérével kezeskedett a monarchia egységéért, és amely tétovázás nélkül kitartott a dinasztia mellett, véghezvihető, sőt akárcsak valójában meg is kísérelhető anélkül, hogy ezen tartomány jogérzetét ne sértenék meg súlyosan? Ha megkísérelnék Tirol felosztását vagy Stájerország és Karinthia szláv területeit elszakítani a német területtől, akkor egy ilyen intézkedés még ha az anyagi biztonságot nem is kellene hogy megzavarja, az erkölcsi fogalmak olyan zűrzavarát kell hogy keltse, amely előbb vagy utóbb igen sajnálatos módon jutna napvilágra.

Szilárd meggyőződésem, hogy a kormány nem szándékozik ily módon cselekedni. Még azok is, akik a tartományok nemzetiségek szerinti felosztásának szószólói, ezen alapelv alkalmazását Tirolban és Stájerországban mint ésszerűtlent utasítanák el maguktól. A hatás egyébként ugyanaz marad, és a különbség mindössze abban áll, hogy az utóbbi esetben mások éreznék magukat erkölcsi érzelmükben megsértve, mint az első esetben. A tartományokban magukban - hogy a példánál maradjunk -, a Tirolban élő németek helyett az olaszok, a Stájerországban és Karinthiában élők helyett a szlávok fognak jogsérelemről panaszkodni, ott minden olasz, itt minden délszláv, ez utóbbi jóllehet látszólag jogosan, azáltal fogja sértve érezni magát, hogy a kormány abban a pillanatban, amint saját alapelveit ott kellene alkalmaznia, ahol a délszláv népeknek nagy előnye származhat belőle, ezen alapelvet feladta.

A népet nagylelkűnek, jónak, hűnek mondják, és mindezekre lehet is néhány példát hozni, de csak egy tulajdonság van, amely minden népnél és minden időben közös. Ez *a nép jogérzéke*.

---

[25] Lehet igen hűségesnek lenni a monarchikus elvhez és az uralkodó dinasztiához, ennek ellenére mégis az a véleményünk, hogy jobb lenne, ha azok jogi alapja három évszázad történelmi jogain, és nem az 1848-as év tettein nyugodnék. Bármennyire is kívánjuk az osztrák korona ragyogását, mégis úgy hisszük, hogy ez azáltal, hogy Magyarország ékkövét oda beolvasztották, többet vesztett, mint nyert.

Arról, hogy mi legyen a jog alapja, különféle fogalmak vannak; a legtöbb esetben ez a régi időkbe visszanyúló múlt által szentesített jelenlegi állapot - vagyis a történelmi jog -, más esetekben bizonyos alapelvek, amelyek minden jog megváltoztathatatlan zsinórmértékéül állíttatnak fel; de a nép, éspedig minden műveltté vált nép egy meghatározott normát követel, mely szerint az egyes viszonyok és cselekedetek jogosságáról ítélhet. Ha majd eltávolodnak a történelmi jog bázisától és ehelyett más alapelvet állítanak fel, akkor a nép ezen alapelv alkalmazását fogja igénybe venni minden következményével együtt. Az osztrák monarchiában a nép minden jogfogalma a történelmi jogon alapszik, és sok időre lesz szükség, míg ezen jogfogalmak nyomai eltüntethetnek[26] egy olyan államban, ahol még azok is, akiknek a történelmi jog ellenükre van, ugyanerre hivatkoznak,[27] de ez csak akkor történhetik meg, ha azon alapelv, melynek a történelmi jog helyébe kell lépnie, minden következményével együtt végrehajtatik. A nemzeti jogosultság elvének éppen olyan határozottnak és biztosnak kell lennie, mint amilyen a történelmi jog elve volt, mert csak így elégítheti ki a nép jogérzetét, és csak egy olyan állapot tekinthető tartósnak, amely ennek eleget tesz.

A Francia Köztársaság, amely, bár olyan alapelvekre épült, amelyeket egy fél évszázada senki sem mert kétségbe vonni, alapjaiban ingadozik, mivel egy megvetett és vérpadra hurcolt királyság történelmi igényei örök ellentétben állnak az azon elvek nevében naponta támasztott új igényekkel, mely elvekre az új állam alapítandó, holott ezek minden rendezett állam létével összeegyeztethetetlenek, és ez tanulságként szolgálhat azoknak, akik az államra nézve annak a fontosságát, hogy a nép jogfogalmai nem ingathatók meg, még nem látták be.

Úgy hiszem, ezen irat során sikerült bebizonyítanom, hogy a nemzeti egyenjogúság elve az osztrák monarchiában, a szokásos értelemben, nem valósítható meg; rámutattam arra, hogy az elégedettség megteremtésére irányuló minden kísérlet csak a monarchia lakosságának jogfogalmait zavarja meg; így már csak annak a megvitatása marad hátra számunkra, hogy: *milyen befolyást kell gyakorolnia ezen elvnek további fejlődése során az osztrák állam jövőjére*?

IX. FEJEZET

A nemzeti egyenjogúság elve további fejlődésében szükségképpen a monarchia felbomlásához vezet

Aki ismeri Ausztriát és a monarchia létrejöttének módját, valamint jelenlegi viszonyait, annak kétségei lehetnek afelől, hogy vajon létezik-e egyáltalán olyan elv, mely a monarchia számára a történelmi jogot pótolhatná? Ha azonban mégis legyőzi e kétségét, s megkísérel egy, a történelmi jogot helyettesítő elvet találni, akkor választhat az 1793-as alkotmányban felállított emberi jogoktól kezdve egészen az Isten által adományozott birodalom dogmáján keresztül az elmúlt hatvan esztendőben felállított alapelvek egész sora között; egy azonban bizonyos: a nemzetiség elve minden valószínűség szerint nem fog ezek közé tartozni. Senki sem

[26] Az osztrák monarchia tartományaiban - kivéve a magyar koronáét - majdnem ugyanilyen viszonyok voltak. Azáltal, hogy Morvaországhoz, Csehországhoz vagy Sziléziához területeket csatoltak, ezek helyzete, igen kevéssé változott, és mégis mindenki tudja, hogy milyen nehézségekkel járt, amikor ezen tartományok határain adminisztrációs okoknál fogva változtatásokat kívántak eszközölni. Egy tartomány sem akarta engedni, bármily kicsiny volt is, és bármennyire mások területe zárta körül, hogy elvegyenek belőle. Miként hihetik hát, hogy egy területi változtatás ily nehézségei abban az esetben kisebbek lennének, ha a lakosságot helyzetének megváltozása még nemzetiségében is érinti.

[27] A szerbek.

tételezheti fel, hogy egy olyan államban, amely oly sok nemzetiségből áll, és amelyben ezen nemzetiségek közül egy sincs többségben, és ahol e nemzetiségek egyike sem tartozik - egy kivételével - teljesen az államhoz, és hogy egy olyan korban, amikor az állam létét éppen a hozzá tartozó népek nemzetiségi törekvései fenyegetik, a nemzetiség elvét a jövő alapjaként fogják felállítani.

A nemzetiségi elv magyarországi tapasztalatai alapján feleslegesnek látszik egyetlen szót is ejteni ama veszélyről, melyet ezen elv jelenthet az monarchia számára; de mivel ezt nem látszanak figyelembe venni, engedtessék meg nekem, hogy erre röviden felhívjam a figyelmet.

Az államot szokás olykor nagy gépezetnek tekinteni. Az egyik ember kakukkos órát lát benne, melyet csak a ráaggatott terhek tartanak mozgásban, és melynek nincs más célja, mint hogy mutassa az idő múlását; mások számára egy óriási szövőszék, mely az emberek összekuszálódott tömegét szálanként bogozva fonallá sodorja, hogy aztán sima takaróvá szője. Miként az órában kerék kerékhez illik, s mindegyik tengelye körül forog, anélkül, hogy helyét elhagyhatná: úgy vélik, ilyen legyen az állam, és így működjék. Ha e működés nem felel meg a várakozásnak, akkor a hiba a gépezetben van. A teher talán túlságosan könnyű volt, talán néhány kerékkel többet kellene alkalmazni, vagy a csavarokat megerősíteni, és ki mindezt érti, az a nagy államférfiú. Meggyőződésem szerint ennél nagyobb tévedés nem létezik. Aki bármiféle viszonyban, amelyben emberek vannak jelen, azok érzelmeit figyelmen kívül hagyva akar ítélni, újra és újra csalódni fog. Ha végigmegyünk azon népek során, melyek a történelemben a legmaradandóbb emlékeket hagyták maguk után, akkor azt látjuk, hogy ezek nem azok, melyeknek alkotmánya a teljesség elvont eszményének a leginkább megfelel, hanem azok a népek, ahol az egyén magát leginkább kötve érezte az államhoz, és ahol a hazaszeretet legmagasabb fokát találjuk. A legtökéletesebb gépezet is csak a mozgatóerő által felelhet meg céljának, *és ez a mozgatóerő az államban a nép érzelme*. A legtökéletesebb közigazgatás sem óvhatja meg az államot ama veszélyektől, melyektől csak polgárai hazafisága mentheti meg. Ausztriának is szüksége van ezen érzelemre, és ki kételkedhet abban, hogy az egykori tartományi határok szétszaggatása az osztrák monarchiában ezen érzelmeket szét fogja zúzni.

Nyilváníthatják a monarchiát egységes állammá, adhatnak neki olyan alkotmányt, amely a központosítást illetően felülmúlja a franciát, az adminisztráció könnyítésére felosztathatják vonalzóval és derékszöggel az egész területet teljesen egyenlő részekre, mindezt aránylag rövid idő alatt, de az eszmét, amelyet 35 millió ember e szóval *„haza”* köt össze, még ha e szó a legtévesebb, a legértelmetlenebb lenne is, egyetlen államférfiú akarata vagy rábeszélése sem lesz képes egycsapásra megváltoztatni; és *e fogalom* - talán az osztrák tartomány kivételével - *sehol sem a monarchiával, hanem mindenütt az egyes tartományokkal kötődik össze*.

Ne ámítsuk magunkat - nincs talán még egy terület, ahol az ámítás pótolhatatlanabb károkat okozhatna. *Az osztrák patriotizmus*, az egész monarchiáért érzett hazaszeretet megtalálható az államférfiaknál, a hadseregben és a műveltebb osztályok egy részénél, és e hazaszeretet terjedni fog azon meggyőződés következtében, hogy az osztrák állam polgárának lenni egyet jelent az alkotmányos szabadsággal, és végül, ha az egységes Ausztriának majdan saját történelme lesz, ezen meggyőződés át fog hatni minden osztályt, és háttérbe szorítja majd azt az érzést, amellyel az egyén most saját tartományához ragaszkodik; *de jelen pillanatban az efféle hazafiság a népnél nem található meg*. A népek gyakran és férfiasan helytálltak a monarchia javáért. A Franciaország ellen viselt háborúk története bizonyíték lehet arra, hogy mekkora erő lakozik Ausztriában mint államban; de azon ezrek közül, akik szívük vérét adták a monarchiáért, bizonyosan csak igen kevesen voltak, akiket a monarchia eszméje lelkesített tettre. A cseh, a magyar és a horvát - mind saját királyáért és saját országa becsületéért állt ki,

és így tartatott fenn az állam, mert nem volt egyetlen része sem, melynek fiai ne áldozták volna fel magukat szívesen saját hazájukért.

Valóban azt hiszik, hogy a nép érzelmei is a közigazgatás tárgyát képezhetik, valóban úgy gondolják, hogy a hazaszeretettel is úgy lehet bánni, mint a központi főpénztárakkal, melyeket egyik helyről a másikra tesznek át, vagy talán az a véleményük, hogy szebb, dicsőbb dolog a nagy Ausztriát szeretni, mint a kis Tirolt vagy Horvátországot, és azt hiszik talán, hogy bárki könnyen meggyőzhető e kiterjesztett hazaszeretet előnyei felől, mivel az, amit szeret, mégis csak egy kis része a nagy egésznek, és bármennyire is fáradozzék, sohasem szolgálhatja valójában saját hazáját anélkül, hogy az egész javát ne támogatná? Nincs keresztény vallás, melynek dicsőségéért az áldozat csodája ne történt volna meg. Minden egyháznak megvoltak a maga mártírjai, akik bátran mentek érte a halálba, és senki sem halt meg valamely keresztény egyházért anélkül, hogy ezáltal a kereszténység ügyét általában elő ne mozdította volna. A kereszténység általános eszméje szép és dicső. Miért nem lelkesedett hát senki az általános eszméért oly mértékben, hogy tekintet nélkül a felekezeti különbségre, életét áldozta volna a kereszténység általános eszméjéért? - Jöhet oly idő, amikor mindez meg fog történni; a jövő talán meghozza, hogy minden keresztény belátja, mily közel állnak egymáshoz, és a kereszténység eszméje az egyén kebelében a saját vallás eszméjét háttérbe fogja szorítani. Aki ezt azonban most kísérelné megtenni, és aki a katolikus és a protestáns misszionáriust afelől akarná meggyőzni, hogy esztelenség saját, külön hitéért feláldoznia magát, az arra indítaná a misszionáriust, hogy egyáltalán semmiért se áldozza fel magát - a kereszténység eszméjéért pedig különösen nem. Ugyanez várható, ha az osztrák monarchiában azon országok feldarabolásával, amelyekhez most az emberek hazaszeretete fűződik, az annyira gyűlölt provincializmus visszaszorítására törekednek. Talán sikerül megsemmisíteni e nem kívánt hazaszeretetet, de azt, amit szívesen vennének helyette, nem fogják tudni létrehozni.

És egyáltalán lehetséges-e ez? Az ember igényli, hogy egy nagyobb egészhez csatlakozzék; önös előnyökre törekvése nem töltheti ki egész létét; és 35 millió embert közszellem nélkül elképzelni épp olyan lehetetlen, mintha ugyanezen számú embert minden önösségtől mentesnek gondolnának. Bármennyire is iparkodnak megsemmisíteni a tartományi patriotizmust azáltal, hogy a tartományok új felosztásával ezt tárgyától fosztják meg, akkor is valószínű, hogy a Tirol, Stájerország vagy Magyarország iránt érzett szeretet e tartományok létét túléli, és senki, ki hazáját eddig szerette, ezután sem fog másként gondolkodni. A történelem és a jelen megmutatja, hogy nem szükségeltetik diplomáciai elismerés és hivatalos cím ahhoz, hogy egy ország lakói lángolva szeressenek. Az emberi természet sajátja, hogy amikor a múltat nézi, mindig a jövőben reménykedik, és a hazaszeretet reményei csak a haza emlékeivel enyészhetnek el; mert amikor szeretünk, hiszünk a halhatatlanságban.

És ki ne látná a veszélyeket, amelyek ebben az esetben az osztrák monarchiát fenyegetik? Ahogy korábban az állam egyes népeinek hazaszeretetében támaszt talált, mert mindenki érezte, hogy szűkebb hazájának léte a monarchiától függ, úgy fordulhat ezen érzés az állam ellen. Mihelyt egyszer meggyőződnek arról, hogy az egységes Ausztria fennállása az egyes tartományok integritásával nem fér össze, minden egyes tartomány hazaszeretete - és ismétlem, a patriotizmus semmilyen más formája még nem található meg az osztrák monarchiában - ezen egységes Ausztria fennállása ellen fordulna, és akkor az állam, ha még ezen nemes érzelmek is ellene fordulnak, valóban fenyegetetté válik.

De tegyük fel, hogy ez nem történik meg. Nem szándékom visszautasítani semmiféle lehetőséget, és megengedem, hogy abban a pillanatban, amikor a monarchia nemzetiségek szerinti felosztása már megtörtént, az addig létezett hazafiúi érzelmek utolsó nyomai is eltűnnek majd. Az északi szláv közönyössé fog válni azon ország iránt, melyben atyái

kiharcolták a vallási szabadságot, amely ország szenvedéseit és örömeit, dicsőségét és tévelygéseit hűen megosztotta, egészen a legújabb időkig, és alig emlékszik majdan arra, hogy egykor magyarnak tartotta magát, s e névre büszke volt. „Csehország" neve nem hagyott hátra semmiféle nyomot lakóinak szívében; Tirol, Stájerország és Erdély emlékeit csak a levéltárakban találhatjuk meg. Miként a monarchia térképét újra felosztják, és a mostani tartományok határait eltörlik, ugyanúgy veszítik majd el egyes polgárai szívükben a hazaszeretet határait. Még az államférfiak is ritkán értik a módját, hogy azt, ami kívánságaik ellen történt, befejezett tényként ismerjék el; de tételezzük fel a politikai bölcsesség ezen fokát minden állampolgárról, és akkor megengedem - számosan be fognak illeszkedni a történtekbe, és miután belátják, hogy lehetetlen a korábbi viszonyokat visszaállítani, leráznak magukról minden olyan érzelmet, mely ilyen körülmények között nyilvánvalóan céltalanná vált.

De mi következik mindebből? -

Mivel a néptől elvették a hazaszeretet egykori eszméjét, mivel megsemmisítettek minden, eddig lelkesítő hazafiúi érzelmet, fel fog-e támadni e romokon az egységes Ausztria eszménye és az iránta érzett szeretet?

Nem hiszem.

Kétségtelen, hogy Ausztriai népei ekkor sem fognak a legsötétebb önzésbe süllyedni, s bizonyos, hogy újra lelkesedni fognak valamilyen eszméért, és mindazon szeretetet, mellyel korábban hazájukon csüggtek, ez eszmére fogják hárítani; *de ezen eszme nem a nagy, egységes Ausztria, hanem szükségképpen külön nemzetiségük eszméje lesz*.

Aki ismeri a közelmúltat, annak nem lehet kétsége az iránt, mennyit fáradoztak mind a forradalom, mind a fennálló viszonyok érdekében, hogy a nemzetiségi érzelmet megszilárdítsák; mennyi ígéretet tettek, és mennyire teljes szívvel adták át magukat mindenütt a reménynek, hogy ezen ígéretek beteljesíttessenek, a kérdés csak az, hogy vajon Ausztria fennállásának és fejlődésének eszméje kedvezőbb lesz-e, mint a tartományok mostanáig létező történelmi felosztása volt?

Mindenekelőtt azonban figyelmeztetnem kell az olvasót egy körülményre, mert úgy hiszem, nem eléggé méltányolják ennek fontosságát a nemzetiségi elvről folytatott viták során, bár minden államférfiúnak szembe kell találkoznia ezzel a kérdéssel.

Az osztrák monarchiában lakó nemzetiségek között egyet sem találunk - a magyar kivételével -, melynek határai ne terjednének túl a monarchia határain. Délen a szerbek és a románok közvetlen szomszédságban vannak az Oszmán Birodalomban lakó törzsi testvéreikkel; északon a lengyel és az ukrán egység messze túlterjed államunk határain. És ehhez hasonlóan a nemzeti érzelmek ébredése és az a törekvés, hogy ezen érzelmeket új jogviszonyok alapjává tegyék, nemcsak a mi államunk sajátos jelensége, hiszen bármily hevesen lángolt is fel nálunk a nemzetiségi harc, az nagyrészt mégis egy olyan mozgalom eredményének tekinthető, amelyet a monarchia határain kívül készítettek elő.

E tételek igazát nehezen vitathatja bárki.

Ha számot akarunk adni magunknak arról, hogy a nemzetiség elvének elismerése és ennek gyakorlati alkalmazása Ausztriában az állam tartományi felosztására ilyen körülmények mellett milyen következményekkel kell bírjon, akkor meg kell győződnie mindenkinek arról, hogy e következmények sem korlátozhatók az osztrák monarchia köreire. *Mivel a nemzetiségi kérdés nem kizárólagosan osztrák kérdés, ezért nem dönthető el kizárólag Ausztria vonatkozásában*, és ennek következményei az Ausztriával nem közvetlen szomszédságban lévő államokat is éppen úgy kell hogy érintsék, mint Ausztriát magát, mivel Ausztria számára ezen

jelenség csak akkor tekinthető véglegesnek, amikor hatása messze túlterjed majd a monarchia határain. Egy, a nemzetiségek szerint elhatárolt szerb vagy román tartomány nem képzelhető el anélkül, hogy ezáltal a Török Birodalom hasonló nyelvű törzseinek nemzetiségi mozgalma ne növekednék.

Ausztria nemzetiségek szerint elkülönült tartományai, aszerint, hogy több vagy kevesebb politikai szabadságot kaptak, a monarchia határain kívüli nemzetiségek nemzeti mozgalmainak tűzhelyévé vagy harcterévé fognak válni. Midőn Ausztria a nemzetiségek különbözőségét a monarchia tartományi felosztásának alapjául ismerte el, akkor vagy a jövőben bekövetkezendő terjeszkedését készítette elő addig a pontig, ahol a birodalom határai az Ausztriában élő nemzetiségek határaival érintkeznek, vagy megtette az első lépést felbomlása felé, mivel megjelölte a határokat, melyek szerint egyes részei fokozatosan leszakadhatnak tőle.

A kettő közül az egyiknek szükségszerűen be kell következnie.

A fennálló körülmények minden tisztelete mellett, amelyekben - kevés kivétellel - az e pillanatban egyetlen lehetséges megoldást látom, távol áll tőlem, hogy Európa területi felosztását olyasvalaminek tartsam, amin éppenséggel nem lenne szabad változtatni; hiszen a dolgok jelenlegi helyzetét figyelmesen szemlélve úgy tűnik, mintha az államférfiaknak minden bölcsességüket, melyet mostanáig az elavult megőrzésére fordítottak, hamarosan egy új építmény megalapozásának nehéz feladata szolgálatába kell állítaniok. Az európai diplomácia valóban az egyiptomi művészet bölcsességével kísérelte meg távol tartani a Török Birodalomtól a bomlás jeleit; de miként az elszáradt fa körül, mely lombját vesztve nem képes már többé távol tartani a nap éltető sugarait a földtől, hajtások sarjadnak, és a fatörzset körülvevő fiatal növényzet friss zöldje arra emlékeztet, hogy eljött az idő, amikor az óriás az első viharnál ledől majd, hasonlóképpen mutatja meg magát nekünk a Török Birodalomban az ozmánok törzsétől függetlenül sarjadó friss élet, s látnunk kell, hogy e hatalom napjai meg vannak számlálva, és előttünk ismeretlen okoknál fogva az osztrák államférfiak számára kívánatosnak látszik, hogy az elkerülhetetlen mihamarabb bekövetkezzék. - Nem taglalom e kérdést. - Csak egyvalami világos számomra: az ezen kívánság elérését elősegítő eszköznek nem szabad olyannak lennie, amely majdnem olyan veszélyes lehet a monarchia számára, mint az Oszmán Birodalom számára, és hogy minden, ami a Török Birodalomban lakó keresztény lakosság nemzetiségi törekvéseit újból felszítja és új életre serkenti, még ha ez az Oszmán Birodalom bomlasztása céljából a leghatékonyabb eszköznek is tekintendő, előbb vagy utóbb hasonló bomlasztó hatású lesz Ausztriában is.

Ha az osztrák monarchiában a történeti jog alapját elvetve, elfogadjuk, hogy az 1848-as év eseményei és az azokat követőek az állam egységén kívül mindent megsemmisítettek, ha elfogadjuk, hogy még a királyság jogi alapjai is megváltoztak a monarchia nagy részében, és a monarchia egyes részeinek viszonyai mind az egészhez, mind önmagukhoz képest a nemzetiségi elv szerint kell hogy meghatároztassanak, akkor a monarchiában lakó összes nép tevékenységében ezen elvnek kell irányadónak lenni. Ausztria népei nem törekedhetnek másra, és küzdelmeik feladata nem lehet más - legyenek bár németek és olaszok, vagy szlávok és románok -, mint hogy ezen elvet tökéletesen megvalósítsák. Miként Franciaországnak sem volt nyugalma attól a pillanattól kezdve, ahogy történelmi jogainak alapját elvetette, és az egyenlőség elvét tette meg az állam alapjául, és nem is lesz nyugalma addig, míg ezen elvet minden következményével együtt keresztül nem viszi, vagy újabb kísérletek után annak kivihetetlenségéről meg nem győződik; úgy Ausztria is, ha már egyszer a történelmi jog alapjait elvetette, hasonlóképpen csak akkor fog újra nyugalmat lelni, ha majd tökéletesen megvalósítja a nemzetiségi elvet. És ki ámíthatja magát azzal, *hogy a nemzetiség elve, addig, míg a monarchia jelenlegi formájában létezik, nem valósítható meg tökéletesen*?

A nemzetiség elve az osztrák monarchiában nagy jövő csírája lehet. A nemzeti egység eszméje államunk fennállására nézve, ha csak a németeket és az olaszokat tekintjük, veszedelmesnek látszik, de a monarchia déli és keleti részein a monarchia erejének fontos alkotórésze, és ezért az elv tökéletes megvalósítására való törekvésből egy olyan állam keletkezhetik, amely nagyobb és hatalmasabb a mostaninál; *ezt az államot hívhatják Ausztriának, de az már nem a mostani Ausztria lesz többé*, és a fennálló rendszer sok barátja akkor már túlságosan öregnek érezheti magát ahhoz, hogy ebben a reményben mindazokért a szenvedésekért, amelyekkel ezen új állam megvalósítása megvásároltatott, vigaszt találjon.

X. FEJEZET

A nemzetiségi elv befolyása a monarchia politikai szervezetére

Meggyőződtünk arról, hogy bármennyire is ellentmondásosak legyenek a nemzetiség fogalmáról alkotott nézetek, a nemzetiségi törekvések alapja mégis mindig a magasabb fokú civilizációról való meggyőződés, célja valamely külön nemzetiség uralma, és hogy ezért a nemzetiségi jogosultságra való törekvés a szabadság és az egyenlőség eszméjével, valamint csaknem minden európai állam létével ellentétben áll.

Különös figyelemmel fordultunk az osztrák monarchia viszonyai felé, és láttuk, hogy a nemzetiség elve - a szokásos értelemben - itt is nemcsak egy szabad alkotmány, hanem bármiféle szervezett állam létét is lehetetlenné teszi.

Mert a nemzetiség egyenjogúságának elve - a szokásos értelemben -, még ha le is mondanának az alkotmányos szabadságról, Ausztriában sohasem lesz tökéletesen megvalósítható.

Mert ennek részleges megvalósítása, ahelyett, hogy elégedettségre vezetne, csak az állampolgárok jogfogalmait zavarná össze, és jogérzetükben sértené meg őket, és végül, mert ezen elveknek továbbfejlődésében szükségszerűen a monarchia felbomlásához kell vezetnie.

Ebből következik, *hogy a nemzeti egyenjogúság elve szokásos értelmében, az osztrák monarchiában soha nem lesz megvalósítható*. De nagyon tévednének, ha azt tételeznék fel, hogy e századunkban és különösen az osztrák monarchiában a nemzetiség elvét megteremtő nagyszabású mozgalom következményei mindössze arról győztek volna meg, hogy valamiféle megvalósíthatatlan dologért fáradoztak.

Eszmék sohasem mozgatták a népeket anélkül, hogy egész fejlődésükre ne gyakoroltak volna jelentős hatást; és még ha teljesen téves is a nemzetiség elvében századunk uralkodó eszméjét látni - mivel egyetlen eszme világuralma éppúgy képtelenség, mint egyetlen emberé -, akkor is bizonyossággal jövendölhető, hogy korunk nemzetiségi mozgalmai az emberiség fejlődésében tartós nyomokat fognak hagyni. Elegendő a jelen események figyelemmel kísérni, mert már most előrelátható néhány ezek közül.

A korunk egynéhány nagyobb és civilizáltabb népénél megfigyelhető nemzeti tudat létrehozta az egységre való törekvést, és ha talán nem is arra rendeltetett, hogy a mostanáig követett úton érje el célját, mégsem maradhat tartós befolyás nélkül az államélet alakulására. - És ha meggondoljuk, hogy az államhatárok szinte sehol sem azonosak a nemzetiség határaival, és hogy a nemzeti tudat korunkban a több államalakulatra osztott népek között a testvériség oly nagyfokú érzelmét váltotta ki, mely korábban soha nem létezett, akkor sok esetben a nemzetiség elve a különféle államok közötti antagonizmus kiegyenlítésére látszik hivatottnak.

Miként a nemzetiségi elv a különböző államok egymás közötti viszonyára jelentős és - meggyőződésem szerint - jótékony hatással lesz, úgy az az egyes államok belső berendezke-

désének tekintetében is hasonló várható; és ha előítéletektől mentesen kísérelünk meg számot vetni azzal, hogy a nemzetiségért folytatott harcnak az állam alkotmányára Ausztriában milyen következményekkel kell lennie, akkor a nemzetiségi elv általános eredményei meglehetős pontossággal előre meghatározhatók ebben a tekintetben is.

Vizsgáljuk meg feladatunkat erről az oldalról.

Láttuk, hogy a nemzeti egyenjogúság fogalma, ahogyan azt Ausztriában megalkották, nem-csak egy bizonyos államformával, hanem bármiféle szervezett állam létével, általánosságban, összeegyeztethetetlen.

Minthogy azonban a mostani Ausztria helyén egy nagy állam fennállása európai szükség-szerűség, és minthogy egy nagy állam létezése Európának ezen a részén csak úgy lehetséges, ha az osztrák monarchiát alkotó összes néptöredék egyetlen nagy egésszé egyesül: ezért *a nemzeti egyenjogúság elvének úgy kell módosulnia, hogy a közte és a rendezett állam közötti, jelenleg meglévő ellentét megszűnjék*.

De ahogy egyrészről egy olyan állam létét, amely a monarchia összes népét egyesíti magában, szükségesnek tartom, és ezért meg vagyok győződve arról, hogy a nemzeti egyenjogúság fogalmát oly mértékben kell csökkenteni, hogy az összeegyeztethető legyen egy ilyesfajta állam fennállásával; hasonlóképpen hiszem másrészről, hogy a *fogalom maga* - legalább is e pillanatban - *ugyancsak szükséges, és hogy egyetlen állam sem létezhet, melyben a nemzetiségi érzést nem veszik figyelembe*.

Ha az állam közvetlen ellentétbe kerül népeinek nemzetiségi törekvéseivel, és nemzetiségi követeléseiknek még annyiban sem óhajt eleget tenni, amennyiben azt létének veszélyeztetése nélkül megteheti, akkor ennek, bár nem bizonyos, hogy ehelyütt, ahol mi vagyunk, minden-képpen a nagy állam megsemmisülése lesz a következménye - mert, ismétlem, egy nagy állam léte Európának ezen a részén szükségszerű, és a monarchia népeinek nagy része kénytelen lesz saját nemzetiségének érdekében újra állammá egyesülni, de az ilyen eljárásnak mégis előbb vagy utóbb a *jelenleg létező osztrák állam felbomlásához kell vezetnie*.

Nehéz elképzelni olyan államalakulatot, amely az európai civilizáció közvetítői feladatának jobban megfelelne, mint Ausztria. Éppen az a körülmény teszi Ausztriát e nagy feladat megoldására mindenekelőtt alkalmassá, hogy népeinek ama részei, amelyek a civilizáció legmagasabb fokán állnak - a németek és az olaszok -, a sors csodálatos rendeltetése folytán államszervezetileg olyan népekkel vannak összekötve, amelyek a kultúra alacsonyabb fokán állnak, de törzsi rokonságuknál fogva jelentős hatással vannak a monarchián kívül élő, a civilizáció számára meghódítandó népekre. Ha azonban ezt félreismerik, és nem akarják belátni, hogy a népek összességénél egyidőben keletkezett eszmék nem tudatos akaratuk eredményei, hanem mindig viszonyaik szükséges következményei, és hogy ezen eszmék kényszerrel és erőszakkal nem semmisíthetők meg; ha elfelejtik, hogy az egyes népek mint a monarchia tagjai feladatuknak csak akkor felelhetnek meg, ha külön nemzetiségüket, mely a monarchián kívül élő törzsi társaikkal őket összeköti, megtarthatják és fejleszthetik; - tehát ha mindezt feledik, akkor Ausztria egy új állam megalakításának világtörténeti feladatát nem tudja majd teljesíteni, miként hasonló esetekre a történelem számos példával szolgál.

Ezért mindenkinek, aki Ausztriát meg akarja tartani, kényszerítő feladata, hogy *egy erős, egységes állam szükséges feltételeit összeegyeztesse a nemzeti egyenjogúság elvével*. Csak akkor biztosított Ausztria jövője, ha ez sikerül.

Hogyan történjék ez?

A nemzetiség fogalma Ausztriában sehol sincs meghatározva. Hol a történelmi eseményekre épül, az állam területi felosztását követelve, hol a nyelvi különbségeken alapul, és senki sem tudja eldönteni, hogy a két felfogás közül melyik az általánosabb, és ezért melyiket kell inkább tekintetbe venni, legfeljebb annyit lehet mondani ebben a vonatkozásban, hogy a nemzetiség elvének e két iránya közül mindig az kerül jobban előtérbe, amelyik pillanatnyilag a legfenyegetettebbnek érzi magát.

Ebből következik, *hogy az osztrák állam megszervezésekor mindkét irányt figyelembe kell venni*, és az egyes tartományoknak a nyelvi különbözőség nevében támasztott történelmi jogigényeit csak annyira szabad megsérteni, amennyire ezt az állam egysége feltétlenül megkívánja. Az osztrák monarchiának tehát háromféle feladatot kell megoldania:

egységes, erős állam alapjait kell megvetnie;

a monarchia egyes részeinek a történelmi jogon alapuló, nemzeti igényeit kell összeegyeztetnie az egység követelményeivel;

az egyes nemzetiségek nyelvi különbségén alapuló igényeit össze kell egyeztetnie az egyes részek történelmi jogelvével és a monarchia egységének követelményeivel.

A monarchia egysége

Ausztriának mindenekelőtt egységre van szüksége. - *A föderáció laza köteléke nem elegendő* az olyan államban, mely egyrészt egy ugyancsak szükségszerűen terjeszkedő, másrészt egy hanyatlásának szélén álló és éppen ezért mindenekelőtt az erő politikájára szorítkozó hatalom közé van ékelve.

Amire szükségünk van, az nem több alkotmányos állam konföderációja, amelyek saját szuverenitásukat megtartják, és az egészhez csak egyes ügyekben és a perszonálunió által kötődnek, hanem *egységes alkotmány*, amely csak valóban szuverén hatalommal rendelkező államot illet meg. Ha nem akarják megsemmisíteni az egységes államot, ha a monarchiát nem akarják csak azért felosztani tartományokra, hogy majd később azon alkotórészeire hulljon szét, melyekből létrejött, akkor a szuverenitás nem osztható meg, az egész államra tartozó ügyek intézése nem osztható szét, és nem adható meg az egyes tartományoknak az a jog, hogy az összállam közigazgatási szerveit felelősségre vonhassák.

Az egyes tartományok történelmi jogai

Sokat érveltek már az osztrák monarchiában a föderatív államforma mellett és ellen, elérkezett az idő - úgy vélem -, hogy tisztázzuk a fogalmat, és különösképpen a föderáció és az egységes állam alkotmánya között fennálló különbséget; s ehhez nem szükséges más, mint hogy mindkét szót általánosan elfogadott tudományos értelemben használjuk.

Eszerint a föderáció nem más, mint több független állam közötti szerződés vagy szövetség, amely szerződési cikkelyeken nyugszik, és amelyben mindenki saját jogainak és kötelességeinek legfelelősebb bírája, míg *az alkotmány állandóan létező kormányzási forma, melynek során a már egyszer megadott hatalom vissza nem vonható, és minden változtatás csak az alkotmányban érintettek összessége által és az általuk meghatározott módon történhet*.

Ebből következik, hogy az állam egységének a monarchiában általunk elismert követelménye az egyes tartományoknak a történelmi jogon alapuló követelményeivel ellentétbe kerülhet azon önálló intézmények által, melyekkel ezen állami egység alapjait kívánják megvetni, de az

is világos, hogy ez az ellentét nem a dolgok természetében keresendő. A baj oka itt is a fogalom körüli zavarban van, mely alól az egyes tartományok történelmi jogait védelmezőket éppoly kevéssé menthetjük fel, mint ellenfeleiket. Ahogy ezek az emberek *összetévesztik az egység fogalmát a közigazgatási centralizáció fogalmával*, és ahogy el látszanak feledni, hogy az államszövetség szilárdsága nem a közigazgatás eszközeinek számától, hanem attól függ, hogy az állam egységének megőrzésére szolgáló utasításokat betartják-e, és hogy ebben a tekintetben teljesen önállóan dönthet-e az állam; ugyanúgy támasztottak igényeket az egyes tartományok történelmi jogának nevében, mely igények éppen a történelmi joggal - vagyis a népek történelmi fejlődésével álltak ellentétben, és a tartományokat éppen ezért csak akkor lehetett létrehozni, amikor mindent, ami három évszázada történt, mellőztek.

Miként a monarchia egységét nem az határozza meg, hogy minden egyes tartomány teljes közigazgatását legfelsőbb fokon az általános belügyekkel foglalkozó miniszter irányítja, és az sem, hogy az egyes koronaországok közoktatása külön hatóságokra ruházható át anélkül, hogy ezáltal az állam egysége veszélybe kerülne; sőt miként a vitás kérdésekben, amelyek a Magyarország és Horvátország, valamint Erdély és Tirol közötti vallási viszonyokat illetik, hasznosabbnak látszik, ha minden, a vallást érintő ügyet az egyes tartományi kormányzatoknak adnak át, és a központi hatalmat felmentik az alól a kötelezettség alól, hogy az ebben a vonatkozásban már kimondott alapelveit csak módosítások és kivételek során át alkalmazhassa, amely egyébiránt a központi kormányzatot a vallási kérdések csatamezejévé kell hogy tegye: ugyanúgy nem lehet semmivel többet tekintetbe venni a tartományok történelmi jogainak nevében, mint *amennyi valóban az övék volt*, ami azt jelenti, hogy a szabad tevékenység ama körének, melyet a március előtti napok abszolút kormányzata az egyes tartományoknak engedélyezett, nem lehet nagyobb teret engedni.

Még ha Magyarország, Erdély és Horvátország viszonyait tekintjük, e kör akkor sem terjedt sohasem oly messzire, hogy a monarchiának az abszolút kormány által képviselt egységét veszélyeztethette volna. Még ezeknek, a korábban alkotmányosnak nevezett államoknak is, melyek most kénytelenek jogaikból a részleges adókedvezmény jogát[28] a közös egésznek átengedni, bár ezért a Reichstagban való részvétellel és saját ügyeik felelős vezetésével kárpótoltatnak, a fenti változtatások következtében nemcsak alkotmányos szabadságukat, hanem tartományi önállóságukat illetően is nyerniök kell. A monarchia összes többi tartománya a monarchia újbóli megalkotásakor nem kerülhet más helyzetbe, mint a fent nevezett koronaországok, és az önállóság ilymódon való biztosításával, mely a monarchia egységét nem zavarja, többet nyernének, mint amennyi évszázadokon át sajátjuk volt. Ebből következik, hogy az egyes tartományok történelmi igényei egy egységes állam követelményeivel Ausztriában csak addig nem egyeztethetők össze, míg azok, akik a monarchia egységéért tevékenykednek, ennél az egységnél többet, és míg azok, akik történelmi jogaikért küzdenek, ennél a jognál többet akarnak elérni.

A nemzetiségek nyelvi követelései

Rámutattam arra, hogy a monarchia felosztása lakóinak nyelvi különbsége szerint milyen következményekkel járhat. Mivelhogy azok az igények, amelyeket a nyelvi különbözőség alapján a nemzetiségek nevében támasztottak, a tartományi élet területén nem elégíthetők ki, és minthogy ezen igények létezése éppoly kevéssé tagadható, mint veszélyességük az államra nézve, ha azzal közvetlen ellentétbe kerülnek: ezért a szabad önkormányzattal és az egyénnek

[28] Ismeretes, hogy magyar országgyűlés adókedvezményi joga csak a közvetlen adókra terjedt ki.

felkínált olyan lehetőséggel, hogy nyelvi társaival egyesülve nyelvi nemzetiségét megóvhassa, egyszóval, az *egyéni szabadság magasabb fokának* biztosításával egy ilyen jellegű harc minden oka elkerülhető.

Az elmondottakból kitűnik, hogy milyen államformát tartok az osztrák monarchiában az egyedüli lehetségesnek.

Ausztriának egységre van szüksége, és ennélfogva olyan hatalomra, mellyel ez az egység megtartható. A Reichstag és az egész állam ügyeit intéző, közös minisztérium nélkül, mely - kevés kivétellel - csak kinevezéstől függő hivatalnokokat alkalmazhat, és *semmi másnak, csak a Reichstagnak* felelős - tehát egy ilyen Reichstag és egy ilyen birodalmi minisztérium nélkül semmiféle egység nem képzelhető el.

Vannak ügyek, amelyek csak az összállamra tartoznak, mint például minden, ami az uralkodót és családját, a szárazföldi és a tengeri hatalmat, a kereskedelmet és a külügyet illeti; e kérdések mindegyikében világos az összállam hatásköre. Minden egyéb vonatkozásban, mint pl. a pénzügy, a közlekedés, stb. olyan alapelv állapítandó meg, hogy *minden, az egész államot érintő dologban csakis az összállam szervezete intézkedhet*.

Miként a monarchia egysége csak akkor maradhat fenn, ha ennek megőrzése céljából a szükséges intézményekről gondoskodnak, és ezek hatáskörét biztosítják, ugyanúgy haszontalan dolog minden tartományi alkotmány, ha hiányzanak eszközei ahhoz, hogy saját hatáskörén belül feladatának eleget tudjon tenni; és amint aligha képzelhető el az összállam léte akkor, ha ennek minisztériuma minden tartományi gyűlésnek külön-külön felelős lenne, ugyanúgy nem kevésbé különös - véleményem szerint - külön tartományi országgyűlésekről beszélni, ha a tartománynak belügyei intézésére - *és egyes-egyedül csak ezekre* - nem lehetnének saját és csak a tartományért felelős közigazgatási hatóságai. Amennyiben ezt nem akarják, akkor a következő lehetőségek egyike mellett kell dönteni. Vagy a közös minisztérium felelős minden tartományi országgyűlésnek külön - márpedig ezt csak azok fogadhatják el, akiknek az alkotmányos életről nincsenek világos fogalmaik -, vagy a közös minisztérium a Reichstagnak az egyes tartományokat érintő adminisztratív tevékenységéért felelős mindössze, miáltal a Reichstagot az egyes tartományok ügyeivel fogják elhalmozni, és saját feladatában akadályozzák; - vagy semmilyen felelősség nem terheli az egyes tartományokat érintő közigazgatási tevékenységért, ami azt jelenti, hogy az egész monarchia alkotmányos formái között a legnagyobb mértékű abszolutizmus fog uralkodni az egyes tartományokban, miáltal az állam alkotmánya polgárai számára minden gyakorlati értékét elveszíti.

Teljesen lényegtelen, hogy azokat, akiket az egyes tartományokban az ügyek legfelsőbb vezetésével bíznak meg, miniszternek nevezik-e, habár magától értetődő, sőt a legutóbbi időben a fogalomzavarok kellemetlen következményeiről nyert tapasztalatok alapján sokkal inkább célszerűbbnek látszik szerényebb elnevezést - adott esetben az államtitkárit - választani. A lényeges csak a *tartományok belső közigazgatásának az összállam közigazgatása által történő felosztása*, és ez magának a tartományi alkotmánynak szükségszerű következménye.

Végül a nemzetiség nevében támasztott igény kielégítésére, amennyiben az a nyelvi különbségen alapszik, gondoskodni kell a közösségek szabad életéről. Mert csak ennek biztosításával lehetséges az Ausztriában található különféle nyelvek sokféle keverékének igényeit kielégíteni, és csak akkor lehetséges őket az állam szempontjából ártalmatlanokká tenni, ha ezen igényeknek eleget tesznek. De minthogy a nyelvek keveredése az osztrák monarchiában oly mértékű, hogy a nevükben támasztott nemzetiségi egyenjogúság követelménye még akkor sem elégíthető ki, ha minden egyes közösségnek az önálló fejlődés olyan keretét biztosítanák, amely az állam egységével még összeegyeztethető; sőt minthogy a többség uralma oly

mértékben kényszerítő erejű, amekkora hatáskörre terjed, így ott, ahol a különböző nyelvű lakosság egyazon közösségben él együtt, a kisebbség jogait a többség támadásaival szemben úgy kell megvédelmezni, hogy számukra - éppen nyelvi tekintetben - az iskolákban, a testületekben minden lehetséges személyes szabadságot megadnak.

Miként a különböző vallásoknak, az egyazon államon belül élő különböző nemzetiségeknek is csak az egyén személyes szabadságával lehet azonos jogokat nyújtani. A reformáció véres harcainak oka éppen az, hogy ezen igazságot képtelenek voltak belátni, és azon voltak, hogy az államon belül ne az egyénnek, hanem a vallásoknak, mint egésznek, biztosítsanak jogokat. - Ahol az egyének egyenjogúságát biztosítja az alkotmány, ott a nemzetiségi egyenjogúság kérdése elvesztette gyakorlati jelentőségét. Ahol mindenki, bármely nemzethez tartozzék is, jogaiban egyenlő a többivel, ott egyetlen nemzetiség sem tekinthető az állam kivételezettjének.

E pillanatban azért oly nyugtalanok az emberek, mert bár minden *lehetségeset* megkaptak, mégsem elégítették ki őket soha, és előrelátható, hogy mégha az osztrák állam viszonyait a javasolt módon rendeznék is, akkor sem fognak megszűnni egycsapásra a nemzetiségi mozgalmak. Minthogy minden nemzetiségi törekvés alapja a magasabb fokú műveltségről való meggyőződés, és célja az uralkodás, így lesznek, sőt kell hogy legyenek a monarchiában olyan nemzetiségek, amelyek, ha a nemzeti egyenjogúságra támasztott minden igényüket azonnal tudomásul vennék is, éppen mert ezt *mindenkivel* megtették, sértve fogják érezni magukat. Sem a népeknél, sem az egyéneknél nem új dolog, hogy a másokkal való egymás mellé állításban lebecsülést látnak.

Már megoldott kérdéseket is gyakran felvetnek újra, és azokat, akik a politikai agitációt meggyőződésből vagy foglalkozásból űzik, a nemzeti egyenjogúság kérdése bizonyára még gyakran izgalomba fogja hozni. A Reichstagban és az egyes tartományok országgyűlésein használandó nyelv még harcokra, talán igen heves harcokra fog alkalmat adni. De szilárd meggyőződésem, hogy mindez az államra magára, az adott körülmények között nem lesz veszélyes,

mert éppen az fogja csökkenteni a harc hevességét, hogy a nemzetiségi mozgalmaknak az államon kívül még a tartományokban és a közösségekben is teret engedtek;

mert az állam egységének megtartása minden nép közös érdeke, éspedig annyira nyilvánvalóan, hogy a népek, amint egy állam közösségének érzik magukat - vagyis az első Reichstag alkalmával, éppen abban a pillanatban, amikor a nemzetiségi civódások újabb kitörésétől a leginkább lehetne tartani -, ezen érdeküket el kell hogy ismerjék, míg a különböző nemzetiségek érdekei csak annyiban közösek, amennyiben az állam egységének címén mindannyian egyformán elnyomottnak érzik magukat. Amint enged a nyomás, a nemzetiségi indulat tovább erősödik, de nem az állammal, hanem más nemzetiségekkel szemben;

mert végül is értelmetlen követelésekért harcolnak, és sohasem győzhetnek, kivéve, ha az ellenfél a harc hevében hasonlóképpen esztelen igényekkel fel nem lép.

Ha az állam a nemzetiségi követeléseknek, mind azoknak, amelyeket a történelmi jog nevében, mind azoknak, melyeket a nyelvi különbözőség nevében támasztanak, mindent megad, ami hatalmában áll, vagyis fennállásával összeegyeztethető, úgy az egyes nemzetiségek között továbbra is fennálló nyugtalanság az államra nézve éppoly kevéssé lehet veszélyes, mint ahogy ugyanez a helyzet a különböző vallások esetében ott, ahol voltak olyan bölcsek, hogy vallási vonatkozásban biztosították a személyes szabadságot, és ezáltal a különböző vallásoknak valódi egyenjogúságot adtak. Annál inkább meggyőződésem ez, *mennél inkább túlsúlyba kell hogy kerüljenek az osztrák állam monarchikus formájának azon intézményei, melyek a*

monarchia egységét megőrzik, még ha az egyes tartományok adminisztratív önállóságának és a közösségek autonómiájának mindössze csak a lehetséges engedményeket tennék is meg.

Mivel nem lehet ezen irat feladata, hogy akár csak részleges javaslatot is tegyen Ausztria alkotmányára, vagy bírálja a március 4-i alkotmány egyes pontjait, és annak módosításáról javaslatot tegyen, melynek azonban véleményem szerint meg kell történnie, és úgy gondolom, meg is fog történni, amint Ausztria népei tartományi gyűléseiken és Reichstagjukon ezen alkotmányról véleményt nyilváníthatnak, így elegendőek az elmondottak; melyekre vonatkozóan még csak ama szilárd meggyőződésemet kívánom kifejezni, hogy a nemzetiségi kérdést Ausztriában csak ezen a módon lehet megoldani, és előbb vagy utóbb meg is fogják oldani.

Mert elképzelhetetlen, hogy végül is ne jutnának arra a meggyőződésre, hogy a nemzeti törekvéseket *az állam egységére nézve* csak azzal lehet veszélytelenné tenni, ha szükségszerű következményeit az államszervezet formájában elismerik.

Ausztria, még ha keresztül is ment egy forradalmon, akkor sem adhatja fel egyszerre a történelmi jog elvét.

A népfelség elve nem fogja háttérbe szorítani az egyéni szabadság elvét.

Az alkotmányos szabadságot nálunk sem szabad azon az úton keresni, melyen más népek keresték.

Ezek a nemzetiségi elvnek az osztrák monarchia szervezetére gyakorolt szükségszerű következményei.

A nemzetiségi elv következményeinek más államokban, még ha azok ott később is jelentkeznek, ugyanezeknek kell lenniök. Miként a francia forradalom eszméi az államok egyre nagyobb mértékű centralizációjához vezettek, úgy jelentkezik majd mindenütt korunk nemzetiségi törekvéseivel egyidejűleg az államok felosztásának igénye. És bárhogy is ítéljünk majd ezen esemény következményeiről, jelentőségét nem tagadhatja senki.

BEFEJEZÉS

Nehéz, szorongatott korban élünk, és az általános bizonytalanság érzése kerítette hatalmába a népeket. Nem annyira valami új utáni törekvés, mint inkább ama meggyőződés hajt mindannyiunkat előbbre és előbbre, hogy a fennálló rend nem tarthat örökké, és ha lehet egyáltalán ítélni a jelenlegi mozgalom végső eredményeiről, mely mozgalomban némelyek egy szép jövő kezdetét, mások egy haldokló civilizáció nehéz haláltusáját látják, a jelen komoly jelentőségét senki sem tagadhatja; és senki sem fogja azt boldognak nevezni.

„Mindennek a demokrácia az oka" - kiáltják az államférfiak, „ameddig ragaszkodtok hozzá, nem lehet és nem is lesz jobb". - Éppen mert nem akarjátok elismerni a demokráciát, éppen mert nem engeditek kihasználnunk győzelmét teljesen, azért nem lehet belőle semmi. - „Túl sok szabadságot akarnak" - panaszkodik az egyik, „nem engedik, hogy a szabadságot, melyet elvben már megadtak, a valóságban élvezzük" - állítják ezek ellenfelei. - Melyikhez csatlakozzunk a két vélemény közül?

Ha figyelmesen szemügyre vesszük Franciaország jelenlegi helyzetét, ahol a jelen bajai a legvilágosabban mutatkoznak meg, és ahol a leghevesebben lángolt fel a pártok közötti harc, akkor arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a baj oka és ennélfogva ellenszere is máshol keresendő.

A francia forradalom - mely az újkor összes törekvéseinek kiindulási pontjául tekinthető - a szabadság és az egyenlőség nevében vette kezdetét. Olyan viszonyok közé került azonban ez az ország kevéssel azután, hogy felkelt a szabadságért, mely viszonyoknál fogva a szabadság eszméje csakhamar háttérbe kellett hogy szoruljon. Egész Európától fenyegetve mindenekelőtt azon kellett lennie, hogy megmentse nemzeti függetlenségét, és ha meg akarta őrizni magát, erősebbé, hatalmasabbá kellett válnia, mint valaha volt, és a nép teljes tevékenységét az önfenntartás óriási műveletére kellett koncentrálnia, a végrehajtó hatalmat oly eszközökkel kellett felruháznia, melyekkel maga az abszolút királyság sem rendelkezett soha, vagy melyeket legalábbis soha nem alkalmazott, - és a *szabadság eszméjének* helyébe, melynek nevében a forradalom kezdetét vette, a *népfelség elve* lépett, mely az egyenlőség elvének egyik következménye, amennyiben az egyes polgár azon jogára vonatkozik, hogy az részt vehet az állam kormányzásában, de mely az egyén szabadságának szempontjából nem egyéb, mint azon hatalom, mely az egyén szabadságának korlátokat szab.

Franciaország számos megrázkódtatáson ment keresztül, anélkül, hogy ezen tévedéseknek tudatára ébredt volna, anélkül, hogy a szabadság neve alatt egyébre törekedett volna, mint a népfelség elvére. Ahogy a Konvent a francia nép nevében XIV. Lajos helyét elfoglalta, és a nagy király abszolút uralkodói hatalmát, mely előtt minden egyéni akaratnak meg kellett hajolnia, még szigorúbban gyakorolta, úgy Napóleon, mikor a Konvent helyébe lépett, csak tovább fejlesztette ezen alapelvet. Ugyanezt tették a restaurációval létrehozott alkotmányos hatalmak, majd a júliusi dinasztia és végül a fiatal köztársaság.

A szabadságért folytatott harc Franciaországban fél évszázada már nem más, mint a kormányzási hatalomért folyó harc. *A szabadság nem más, mint jog a kormányzásra.* Egy alkotmány annál szabadelvűbb, mennél inkább megadja ezt a jogot, és mennél nagyobb mértékben biztosítják azt az egyénnek. De a legszabadabb alkotmány mégis az, ahol mindenki része lehet annak a többségnek, amely az egyének cselekedetei felett rendelkezik.

Vagy más szavakkal: *egy alkotmány annál szabadabb, mennél több egyén kormányoz és fog kormányozni*.

Ne gondolják, hogy e tételt azért állítom ennyire élére, hogy értelmének hamisságát még nyilvánvalóbbá tegyem. Láthatjuk, mivé alakította a kommunizmus - e logikájában oly őszinte szekta - a politikai szabadság eszméjét, és meg fogunk győződni arról, hogy e definíció felállítása számunkra egyáltalán nem szükséges.

A politikai szabadságról alkotott fogalmak értelmében, úgy ahogy azok a francia forradalom előtt mindenütt és Angliában napjainkban is megtalálhatók, a szabadság első feltétele, hogy az államban ne létezzék abszolút hatalom. A királyi hatalmat a parlament, a parlament hatalmát a király korlátozza. A parlamentben magában egymással szemben áll az alsó- és felsőház. És ha mindezen hatalmak az egyes polgár szabadsága ellen szövetkeznének, akkor a polgárnak az elnyomás ellen védelmet nyújt az esküdtszék bírói hatalommal rendelkező testülete, mely testület tagjainak legfőbb érdeke a polgári szabadság megóvása.

A Franciaországban és általában véve az újabb időkben csaknem mindenütt divatozó szabadságeszmény szerint szükséges, sőt kell hogy létezzék *abszolút hatalom* az államban. Hogy az állam legfontosabb feladatát, önfenntartását teljesíthesse, szüksége van (ahogy Rousseau mondja) általános erőszakszervezetre, hogy külön minden egyes tagjával a közjó szolgálatába állhasson. Abszolút hatalommal rendelkezik övéi összessége felett, és ezeknek nincs szükségük vele szemben semmiféle biztosítékra; mivel a felség mindenképpen magát a népet illeti, és ezért az olyasmit semmiképpen sem akarhat, ami a népnek kárára válhatnék. E fogalmak

szerint a polgári szabadság csak abban állhat, *hogy az államhatalmat a népfelség nevében és legalább közvetve a nép által gyakorolják*.

Angol fogalmak szerint az egyenlőség abban keresendő, hogy minden polgár az állam egyenlő védelmét élvezi, körein belül egyenlő szabadsággal mozoghat, az államhatalomnak nagyobb mértékben, mint polgártársa, alávetve ne legyen, s hogy a hozott törvény nyomán vele szemben azonképpen járjanak el, mint a többiekkel. Egyszóval: az egyenlő egyéni szabadság az, amit egyenlőségen értenek Angliában.

Mivel a személyes szabadság - az államról alkotott újabb nézetek szerint - a népfelségben bontakozott ki, így az egyenlőség - a szokásos értelemben - csak az egyes polgárnak a közt megillető abszolút hatalomban való egyenlő részeltetésében állhat. Nem annyira a már megalkotott törvények mindenkire egyenlő alkalmazása, hanem sokkal inkább *a törvényhozásban való egyenlő részeltetés határozza meg az egyenlőséget*.

Mik legyenek tehát e felfogás szükséges következményei?

Ha a szabadság a népfelség eszméjének foganatosításában áll, és ha az egyenlőséget mindenkinek az államhatalomban való egyenlő részvételében keressük, akkor

1. *az államhatalom körét egyre inkább ki kell terjeszteni*, nemcsak azért, mert minden hatalom természetének lényege, hogy egyre tovább terjeszkedik, hanem azért is, mert ebben az esetben a hatalom birtokosainak természetes hajlamát azoknak is támogatniuk kell szükségképpen, akik azt korlátok közé szoríthatnák, és más körülmények között meg is tennék - ti. maga a nép cselekedné ezt meg. Mennél kiterjedtebb az állam hatalma, annál nagyobb a nép szabadsága; mennél inkább bevonják a polgári élet viszonyait az államhatalom területére, annál jobban kitágul az a kör, melyben az egyén mint a népfelség részese hatalmát gyakorolhatja;

2. *Mennél inkább kiterjesztik az államhatalom körét, annál szűkebbre kell vonni az egyéni szabadság határait,* nemcsak azért, mert ha azon dolgok köre, amelyeket az állam a maga számára tart fenn, megnövekszik, az egyén is kevesebb tért talál önmegvalósítása számára, hanem azért is, mert egy olyan állam, amely valamennyi ügy tetemes részének intézését magának lefoglalta, és ezáltal polgárai tevékenységét megbénította, s mintegy átvette velük szemben a gondviselés szerepét, annak biztosítania kell magát tevékenységének minden pillanatnyi akadályozásával szemben, ami csak úgy lehetséges, ha az egyén szabadságát az állammal szemben igen nagy mértékben korlátozzák.

Ebből következik, hogy - miután a politikai szabadság eszméjének megvalósításáért az egyéntől személyes szabadságának feláldozását követelték - az egyéntől is meg kell kívánni, hogy legalábbis a politikai szabadság eszméjét valósítsa meg teljes egészében, és hogy valósággá váljék mindenki politikai egyenlősége és uralma. Lehet-e csodálkozni hát, ha ilyen körülmények között nem tudtak megmaradni a politikai egyenlőség követelményénél, hanem szükségképpen el kellett jutniok az összes viszony tényleges egyenlőségének vágyáig?

Az általános, szabad választójog az egyetlen eszköz, mely által a nép a nagy államokban gyakorolhatja politikai hatalmát. Azon kérdés, hogy a szabad államokban a politikai befolyás valódi egyenlősége ténylegesen elérhető-e, egész egyszerűen csak arra a kérdésre redukálódik, hogy *lehetséges-e ott, ahol a vagyon és a társadalmi helyzet tekintetében nagy különbségek vannak, a választójoggal gyakorlatilag mindenkinek egyenlő politikai befolyást biztosítani*?

A legjelesebb törvényhozók és államférfiak évszázadok óta foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy mi módon lehetne a legcélszerűbben gyakorolni a választójogot? - az ókori köztársaságokban nem volt az életnek fontosabb kérdése, és vajon - mindazon államokban, ahol a törvényhozók legfőbb feladata az egyenlőség alapelvének megvalósítása volt - találhatunk-e

olyan választójogi törvényt, mely szerint bizonyos osztályok a szavazati illetőségüket jóval felülmúló befolyást ne gyakoroltak volna, és fenyegetésekkel vagy ígéretekkel, gyakran még a választáskor is kifejtett nagyobb tevékenységgel az általános választójogot saját céljaik elérésére eszközül ne használták volna fel. Valóban azt hiszik, hogy a nép nem ismeri az általános választójog eme szükségképpeni gyengéit, hogy nincs tudatában az egyenlőtlenségnek, amellyel az egyenlő választójogot csak elméletben gyakorolhatja, vagy ha másképp volna is, nem lennének-e minden választás után százan és százan, akik a dolgok valódi helyzetéről felvilágosítanák a népet?

A népfelség nevében abszolút hatalommá tették az államhatalmat, és az egyén egyetlen biztosítékát e korlátlan hatalommal szemben egy olyan hatalom létrehozásában találták meg, melynek során mindenki a népfelség nevében uralkodhat az államhatalom felett: miért csodálkoznak hát, ha a nép a leghevesebb szenvedéllyel követeli, hogy a charta - vagy hogy az egyenlő választójog, mint egyetlen, melynél egyebet a charta számára nem biztosít - valósággá váljék? és miért csoda, ha kutatja az okokat, melyek jogainak valódi gyakorlásában gátolják, mely jogokat mint teljes jólétének egyetlen csodaszerét mutatták meg neki, és miért csodálkoznak, ha ez okok megszüntetését követeli? És nem a szociális helyzet egyenlőtlensége-e - mindenekelőtt a birtok egyenlőtlensége -, ami a választójog gyakorlásakor a gyakorlati egyenlőség útjában áll? - Még maga *Montesquieu* is, akit pedig senki sem vádolhat kommunista eszmékkel, azt az alapelvet állította fel, hogy a jó demokráciában mindenkinek egyenlőnek kell lennie, és kicsinynek kell lennie mindenki tulajdonának. (L. V. Ch. VI.) Már ő is világosan kimondta (L. IV. Ch. VI.), hogy az egyetemes jólét és a polgári erény bizonyos fokának eléréséhez a javak olyan közösségéig kell eljutni, mint azt *Platón* az ő köztársaságában gondolta.

És lehet-e csodálkozni, ha a népnek ugyanez a véleménye, és hogy jogai legfőbbjét, sőt hogy magát a jogot biztosítsa, melyet egyetlen elidegeníthetetlen tulajdonának kell tekintsen - mert minden egyéb vonatkozásban azok hatalmának van alávetve, akik az abszolút államhatalmat a népfelség nevében gyakorolják -, még a társadalmi viszonyok és a tulajdon egyenlőtlenségét is megtámadja. Íme éppen ebben látom a szocialista és a kommunista eszmék veszélyességét, ennek kell e tanok csaknem bámulatos terjedését tulajdonítani. Ezek logikus következményei azon elveknek, amelyeket az államélet általános axiómáinak fogadtak el.

Ha már egyszer a szabadság helyett a korlátlan népfelség elvét léptették, és ennek következtében a személyes szabadság eszméjét elvetették, ha már az abszolút állammal szemben az egyén egyetlen biztosítékát az egyenlőségben keresték, úgy ez utóbbinak meg kell valósulnia, mivel a szabadság már feladott eszménye nem állítható szembe a szükségszerű végkövetkezményekkel.

Ezért nem a demokrácia fogalmának rovására írandó Franciaország jelenlegi nyomorúságos helyzete, hanem sokkal inkább a fogalmak azon zavarának köszönhető, mely odáig juttatott minket, hogy a számszerű többség érdekében egy abszolút, sőt despotikus hatalmat vegyünk *mindenekelőtt* igénybe; nem a szabadságban, melynek az emberiség most is mint mindig, haladását köszönheti, és mindazt, mi a történelemben nemes és nagyszerű, hanem abban keresendő minden veszély oka, hogy a szabadság fogalmát a népfelség fogalmával cserélték össze, és ezáltal a szabadság igazi fogalmát teljesen elveszítették.

Franciaországban megsemmisítették a történelmi jog minden elvét, hogy lehetővé tegyék az egyenlőség eszméjének megvalósítását; - lehet-e hát csodálkozni, ha ezen eszmék megvalósítása iránti törekvésnek semmi sem tud ellenállni? Azért, hogy a népakarat abszolút hatalmát biztosítsák, a szabadságnak a királysággal szembeni minden védelmét lerombolták, melyekre pedig a többség despotizmusával szemben is ugyancsak szüksége lenne, és az államot

alkotóelemeire bomlasztották: - lehet-e csodálkozni, ha ezek után az államférfiak egyik legnagyobbika arról panaszkodik, „hogy Franciaországban az egyes polgár egyéni szabadsága szemben áll az egész nemzet számszerű többségével, és ennélfogva minden védelmet nélkülöz!" 35 000 000 ember életét és politikai tevékenységét egyetlen középpontra akarták koncentrálni; lehet-e hát csodálkozni, ha minden ebben a pontban tömörül, és ezért zavart kelt; lehet-e csodálkozni, ha egy olyan országban, ahol a parlamentáris többségnek despotikus hatalmat adtak, - Guizot szavaival élve - *most a despotizmus elve és a lázadás joga egymással szemben áll*, és Voltaire mintájára, aki az orosz államformát egy bérgyilkosság által mérsékelt abszolút monarchiának definiálta, meghatározható-e az állam egy, csak a lázadás által korlátolt teljes mértékű despotizmusként?

Ha nem tévedek, úgy közeledik az idő, amikor a körülmények helyes irányból való szemlélete, mely meggyőződésre már most eljutottak néhányan, általános érvényű lesz. - Franciaországban is fel fogják ismerni, hogy bármennyi is köszönhető az első forradalomnak, azok az alapelvek, melyeket a fennálló renddel szemben használtak, és amelyek pusztán csak a középkor szükséges reakciójaként lettek oly általánosak, a jövő épületének nem lehetnek alapjai. A centralizáció hazájában is meg fognak győződni végül arról, hogy bármily jótékonyan hatott ez az elv sok tekintetben, és méltánytalan lett volna lemondani róla ott, ahol azt az állam egysége megkövetelte, egy nagy népnek mégis többre van szüksége, hogy kielégíttessék, mint pusztán egyetlen szervre, és ezért majd éppen olyan szerv létrehozásán fognak fáradozni, mint a korábbi volt, hogy ezt az utóbb létrehozottat erőszakkal és gyorsan lerombolják. Ha azonban azt vizsgáljuk, hogy a franciaországi eszmék Európa eszméire milyen hatással vannak, ha azt nézzük, hogy azok az általános törekvések és alapelvek, amelyek következtében Franciaország hatvan éve képtelen rendjét és békéjét megtalálni, és ha észrevesszük, hogy ezek az eszmék nálunk is meghonosodtak, és ha azt látjuk, hogy Ausztriában, ama balga nézet következtében, mely szerint a történelem minden alkotásának szükségképpen ellentétben kellene állnia az értelemmel, miként mozgósítanak mindkét részről mindent, hogy a történelmi jog alapját lerombolják, jóllehet, azzal a szándékkal, hogy az állam egységét megszilárdítsák, ezzel annak mégis alappilléreit ássák alá; mivel az osztrák állam csak azért tekinthető európai szükségességnek, mert egyetlen más államot, melyet a helyén létrehozhatnának, sem lehet a történelmi jog alapelveire építeni; - ha megfigyeljük, hogy az egyébként minden más esetben egymással ellenségesen szembenálló pártok hogyan egyesülnek abban az egyetlen törekvésben, hogy a lehető legnagyobb mértékű centralizáció vezettessék be, és hogy végül hogyan jutnak azonos nézetre abban a vonatkozásban, hogy a nemzetiségi elv az egyetlen, ami gátat szabhat mindezen törekvéseknek; akkor arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a nemzetiség elve nagy és jótékony hatással van Ausztriára, és bármily súlyos szenvedéseket hozott is ránk ezen elv félreértése, az ausztriai nemzetiségek hirtelen ébredésében a népek sorsa felett őrködő gondviselés jótéteményét kell majd elismernünk, mely gondviselés nem engedheti, hogy a kereszténységen nyugvó szabadság ugyanazon az úton semmisíttessék meg, mint Róma szabadsága.

Aki az állam egységét a minisztériumi tisztviselők hierarchiájában, a szabadságot az egyéni önállóság feladásában és a parlamentáris többség korlátlan hatalmában véli megtalálni, és - abból a sajnos nem ritkán előforduló meggyőződésből indul ki, hogy a feladat, amit a szabadság barátai önmaguk számára felállítottak, csak akkor tekinthető megoldottnak, ha sikerül teljes mértékben lemásolnunk Franciaország alkotmányát - az arra fordítja minden erejét, hogy a nemzeti jogosság fogalma és az az érzelem, mely ennek alapja, Ausztriában lehetőleg gyorsan kiirtassék; mert ameddig ezek léteznek, addig eszményei nem lesznek megvalósíthatók. Nekem más a véleményem.

Ha a szabadság az emberiség legfőbb java, úgy azt az uralkodó többség despotikus hatalmával szemben éppen úgy meg kell védeni, mint az egyén despotizmusával szemben, és ez mindkét esetben csak akkor lehetséges, ha olyan intézményekről gondoskodnak, melyek segítségével az egyén, ha szabadságát egy despotikus hatalom támadásaival szemben meg kell védenie, *nem egyedül áll szemben* e hatalommal.

Szilárd meggyőződésem, hogy a központi hatalom csak azon ügyek átadásával erősíthető meg, amelyeket - a dolgok természete szerint - senki másra nem lehetne jobban átruházni; hogy rossz szolgálatot tesznek a monarchiának, ha ezért olyan árat kérnek, amely minden jóérzésű ember számára a legdrágább - ama hazafiúi érzés feláldozását, melyben felnövekedett; - hogy végül is csak egyetlen eszközzel óvható meg az állam hatalmas méretű megrázkódtatásoktól, mégpedig azzal, ha úgy szervezik meg, hogy az *egész hatalom egyetlen*, a középpontra irányított *rajtaütéssel ne kerülhessen egyszerre a bátor kisebbség kezébe*, mint ahogy azt Franciaországban is láttuk.

Aki osztja e meggyőződést, akinek a szabadság többet jelent puszta szónál, és a monarchia egysége jobban szívügye, mint ahogy az az érzelmei tanácsolta módon megalapozható lenne, az fordítsa teljesen tevékenységét arra, hogy *a nemzetiségi törekvéseknek*, melyeket senki sem semmisíthet meg egycsapásra, *olyan irány adassék, hogy ez az irány Ausztria egységének igényével ne álljon ellentétben*; és ehhez nem szükséges más, mint hogy Ausztria nemzetiségeit megkíséreljék felvilágosítani valódi érdekeik felől, melyek egy őket védelmező nagy állam fennállásával éppen úgy összefüggnek, mint ahogy Ausztria fejlődése és jövendő nagysága azáltal biztosított, hogy minden itt lakó nemzetiség létének feltételeként tekintse őt.

Az államférfiaknak efelől nem lehetnek kétségeik. Tudniok kell, hogy egy olyan államot, mint Ausztria, nem lehet - mint a gyermekek teszik a kártyával - egyes részeinek egymással való szembeállítására alapítani, hogy ellentétük által tartsák össze őket, és így az, mint a gyermekek kártyavára az első széllökésnél - összeomlik; bárcsak ugyanezen meggyőződésre jutnának mihamarább a monarchia népei, nehogy a szabadság fáradságos keresése után az ellenkezője történjék meg velük, mint amit Kolumbusz Kristóf története mesél nekünk, hogy ugyanis miközben a nagy mogul birodalmának keresésére indult, tudtán kívül Amerika partjainál kötött ki.

A FRANCIA FORRADALOM OKAI

L'Ancien Régime et la Révolution, par Alexis de Tocqueville.
Paris, M. Lévy Frères, 1856.

„Nincs - úgy mond Tocqueville legújabb munkája kezdetén -, nincs, ami filozófjainkat és államférfiainkat inkább szerénységre inthetné, mint a francia forradalom; mert nem volt soha nagyobb esemény, amelynek fonalai távolabbra visszahatnak, amely inkább elő lett volna készítve, s amelyet mégis kevésbé láttak előre." Nézetem szerint van még valami, ami, ha legkisebb hajlamuk volna bölcseinknek és államférfiainknak a szerénységre, szintén kifejthetné bennök e szép tulajdont - s ez *a francia forradalom eredményeiben fekszik*.

Nem volt talán még soha politikai mozgalom, melyre a bölcseletnek és államtudományoknak nagyobb befolyása lett volna. A forradalom ugyanazon elvekért küzdött, melyeket a tudomány felállított, megsemmisítette mindazt, amiben a század bölcsei előbb az emberi nem szenvedéseinek forrásait keresték, létesítette, amit a politikusok a közboldogságra szükségesnek tartottak; s mit alkotott? - Kényuralmat egy vagy más formában, a szabadság vagy az egyenlőség nevében, de kényuralmat mindig és mindenütt. S Franciaországban, mely a keresztény civilizáció élén gondolá magát, a cézárizmus és jogtalan demokrácia, melyek által az óvilág civilizációja elveszett, már többször váltották fel egymást a nagy forradalom óta; mintha nemünknek átka lenne, hogy minden haladás végre e célhoz vezessen; mintha emelkedhetésünk köre azon hegycsúcsokhoz lenne hasonló, melyeknek legmagasabb pontján keblünket szorulni érezzük, s vágyó tekintettel nézünk vissza a messze fekvő térre, honnan feljutottunk, s ahová, amennyire lehet, visszasietünk.

Alig van tárgy, mely a gondolkodó figyelmét inkább megérdemli, s ez okból mindazok, kik a legújabb időkben politikával tudományosan foglalkoznak, egy vagy más úton ezen tény megfejtését tűzték ki feladatul. *Guizot* a demokráciáról írt munkájában s azon röpiratban, melynek címe: *Miért sikerült az angol forradalom?* tulajdonképpen csak azt keresi, miért nem sikerült a francia. Duvergier de Hauranne a parlamenti kormány történetében és *Chambrun* a parlamenti rendszerről, *Montalembert* Anglia politikai jövőjéről írt munkáikban ugyanezen alapeszméből indulnak ki, sőt még Thiers *Le consulat de l'empire* című munkája későbbi kötetein is meglátszik a hatás, mellyel az utolsó évek eseményei voltak reá. Mindazon tisztelet mellett, melyet Thiers a francia forradalom történetében minden bevégzett tény és győzelmes politika irányában tanúsított, dacára azon rokonszenvnek, melyet I. Napóleon rendszere iránt érezett hajdan, az idézett munka utóbbi részein észrevesszük, hogy az író lelkében kételyek támadtak azon rendszer iránt, melyet nálánál senki sem értett, senki sem adott elő jobban, s amelynek dicsőítése volt célja a konzulátus és császárság története megírásában.

Sohasem volt talán nagyobb egyetértés azok között, kik az állammal tudományosan foglalkoznak. S ha csaknem egyedül álltam, midőn az *uralkodó eszmék befolyásáról* írt munkámban azon meggyőződést fejeztem ki, hogy a létező bajok s azon forradalmi hajlam, mely korunkat jellemzi, és amely a kényuralom útját készíti elő, éppen azon elvek valósításából erednek, amelyeket a francia forradalom felállított: most, főleg Franciaországban, a jeles írók egész névsorát hozhatom fel, akik azóta hasonló nézeteket hirdetnek, vagy akiknek állításai legalább ezen nézetekre vezetnek.

Azon visszahatás mellett, mely 1849 óta a gyakorlati politika terén bekövetkezett, bár különböző célokkal s eltérő nézetekből kiindulva, egy más visszahatást veszünk észre az államtudományok körében is; s főleg a francia forradalom történetét illetőleg azt találjuk, hogy egészen változott a szempont, melyből e nagy eseményt egykor tekintették.

Miután szemlénk feladatul tűzte, hogy a tudományok körében történt mozgalmakat a magyar közönséggel megismertesse: ez új irány is annál inkább igénybe veszi figyelmünket, minél inkább előre látható, hogy az életre sem fog hatás nélkül maradni, s minél nagyobb azon befolyás, melyet a francia forradalom félszeg felfogása gyakorolt egész Európa újabb történetére.

A francia népnek elég drágán vásárolt kiváltsága, hogy másfél század óta vezérszerepet visz a politikában. Valamint XIV. Lajos a XVIII. század uralkodóinak, s az utána visszahatásképpen támadt fiziokraták és enciklopédisták más országok tudósainak mintául szolgáltak: úgy a francia forradalmat s az azt követő állapotokat iskolául tekintik egy félszázad óta, mely más népeknek fölvilágosítást nyújt állapotaik hiányai felől, s amelyben oktatást keresnek az állam miként rendezésére nézve.

Ideje tiszta fogalmat szereznünk végre a nagy eseményről, melyről annyi szépet olvasánk, s a ditirambusok után, melyekkel a „terreur" férfiainak nagy tetteit dicsőítették, higgadtan szólnunk a nagy esemény okairól, jelleméről és következményeiről is.

Ezt kezdjük meg, midőn Tocqueville legújabb politikai munkáját olvasóinkkal megismertetjük. Hogy nem kritikát írunk s nem részletes kivonatot - szemlénk természetéből folyik. Kimerítő ismereteket mindenki csak magából a munkából szerezhet, melynél jobbat olvasóinknak nem ajánlhatunk. Feladatunk nem egyéb, mint felmutatni azon eredményeket, melyeket a tudomány ez újabb dolgozatnak köszön, s amelyek annál fontosabbak, minél nagyobb érdekűek azon kérdések, amelyekkel foglalkozik.

Tocqueville - mint előszavában mondja - munkája előttünk fekvő első részében azon kérdést veti föl: *hogy az a nagy forradalom, mely a XVIII. században mindenütt készülőben volt, miért ütött ki előbb Franciaországban, mint másutt; miként fejlődött mintegy magából azon társadalomból, melyet megsemmisített; minek tulajdonítható, hogy a régi monarchiát oly rögtön s oly tökéletesen megsemmisítheté*?

Miután ezen kérdések megfejtése csak a forradalmat megelőzött állapotok ismerete által lehetséges: Tocqueville munkája ezen állapotok vizsgálatával foglalkozik, kimutatván főleg azon befolyást, melyet a régi francia monarchia által behozott kormányzási rendszer Franciaország társadalmi állapotára, s ezek a forradalomra gyakoroltak.

Kövessük előadását.

Mikor még Franciaországnak politikai gyűlései voltak - mond Tocqueville[29] -, egy szónokot hallottam egyszer, ki az adminisztratív központosításról szólván, azt a forradalom szép szerzeményének nevezte, amelyet irigyel tőlünk Európa. Megengedem, hogy a központosítás szép szerzemény, nem ellenzem, hogy azt Európa tőlünk irigyli; de azt állítom, *hogy az nem a forradalom szerzeménye*, sőt, hogy a központosítás a régi rendszerből ered; s mi több, a régi rendszer alatt fennállott politikai szervezet egyedüli része, mely a forradalmat túlélte.

---

[29] Tocqueville. *L'ancien régime et la Revolution*. Liv. II. Chap. II. 49. I. Hogy e cikkelyt felette számos jegyzetekkel ne terheljük, a lapok idézését, melyekről egyes helyek vétettek, ezentúl mellőzve, csak azt jegyezzük meg, hogy ahol csak tehetjük, saját szavaival adjuk a nagynevű szerző állításait. Azon eszméket, melyeket Tocqueville formulázott, senki sem adhatná elő szebben és tisztábban.

A középkor történetét tanulmányozva semmi sem lep meg inkább, mint azon egyformaság, melyet különböző s csaknem érintkezés nélkül élt népek intézményeiben találunk. Napjainkban az institúciók között felötlő hasonlatot a sajtó működése, politikai rendszerünk, mely Európa népei közt szolidaritást idézett elő, s a közlekedés könnyűsége magyarázza meg: de ha a középkorban éppen olyan nagy, sőt némi tekintetben még nagyobb hasonlatot találunk, e körülményt csak az egyháznak tulajdoníthatjuk; s talán semmi sem bizonyítja befolyása nagyságát annyira, mint azon egység, melyet a korban a legkülönbözőbb népek erkölcsi és jogi fogalmaiban, sőt még közéletük formáiban is találunk.[30]

Általános nézet, hogy a középkori intézmények, melyeknek éppen legterhesebb részei több helyen századunkig fenntartották magokat, sehol sem maradtak fenn annyira egész szigorúságukban, mint Franciaországban. E nézet csalódáson alapszik. Tocqueville megmutatja, hogy a régiebb intézmények, ha, a formákat illetőleg, látszólag fennállottak is - jóval a forradalom előtt elvesztették minden gyakorlati fontosságukat, s tettleg más kezekbe ment át azon hatalom, melyet a középkorban egyes, a kormánytól független közigazgatási testületek és hivatalnokok, az ország közügyeire gyakoroltak. A középkori intézmények árnyéka alatt csaknem észrevétlenül egy új adminisztratív testület alakult, mely a trón mellett állva, a *királyi tanács* neve alatt, lassanként minden valóságos hatalmat körébe vont.

E tanácsnak eredete régi, de hatásköre nagy részben új és csaknem határtalan volt. A XVIII. században az ország összes hatalma e tanácsban központosult. *Az ország főtörvényszéke* volt, amennyiben minden rendes törvényszék ítéletét megsemmisíthette; *törvényhozója*, amennyiben az vitatta meg s indítványozta a törvényeket, az határozta meg és vetette ki az adót; *főkormányzója*, amennyiben az igazgatás általános szabályainak meghatározása, mint legfelsőbb adminisztratív tanácstól, tőle függött. A fontosabb ügyeket mind e tanács döntötte el, minden ahhoz vezetett vissza, tőle jött minden lendület. S ámbár e testületnek határozatai csak a király helybenhagyása által nyertek erőt, s ámbár e tanács nem nagy urakból, hanem középszerű, polgári származású emberekből állott, akiket minden pillanatban megfoszthattak hivataluktól: tőle függött sajátlag Franciaország egész kormányzása. A belügyek vezetése pedig egyes tisztviselőre, a *controleur général*-ra volt bízva, kinek kezében központosultak mind a közigazgatás fontosabb ágai.

Ha csak az *ancien régime* hivatalnokainak lajstromát nézzük, úgy találjuk, hogy akkor minden tartománynak külön minisztere volt; de ha a jegyzőkönyvekből az igazgatás gyakorlati menetét tanulmányoztuk, arról győződünk meg, hogy - néhány kevés fontosságú eset kivételével - mindent a „controleur général" intézett, aki lassanként a pénzkiadással járó dolgokat, azaz úgyszólván az egész közigazgatást saját körébe vonva majd mint a pénz- vagy belügy, majd mint a közmunkák és kereskedési ügyek minisztere lépett föl.

Míg eszerint az ország összes közigazgatása Párizsban egy hivatalnok kezében központosult, az egyes tartományokat e hivatalnok helyettesei kormányzák. A kormányzók, kik a királyi hatalmat képviselték az egyes tartományokban, megtarták ugyan hivatalaik címét és külsőségeit: de a valóságos hatalom az intendánsok kezébe ment át, akik nem születésnek, se nem választásnak köszönték hivatalukat; s a kormány által minden pillanatban elmozdíthatók levén, csak a királyi tanács képviselőiül léptek föl. Valamint e tanács az egész ország kormányzását és közigazgatását hatáskörébe vonta: úgy az egyes tartomány kormánya és igaz-

[30] Hogy ezen egyezést az egyháznak köszönhetjük, már abból világos, mert csak azon országokra terjed, amelyek a római egyház alatt állottak, míg Európának a keleti egyházhoz tartozó népei egészen különböző irányban haladtak.

gatása teljesen az intendánstól függött, aki szűkebb körébe a bírói és közigazgatási hatalmat szintúgy egyesíté kezében, mint a királyi tanács az egész országra nézve.

Az intendáns alatt s általa kinevezve *subdélégué* címmel alsóbb tisztviselők állottak, kik annak kötelességeit az egyes kantonban teljesítek; s ámbár soha a nemesi rendnek tagjai nem voltak, s az intendáns minden pillanatban elmozdíthatá őket; az egész kormányt képviselték igazgatásuk területén.

Látjuk ezekből, hogy az *ancien régime* kormánygépezete csak az egyes tisztviselők elnevezésében különbözött attól, amelyet Franciaországban később találunk. Ugyanezen meggyőződésre jutunk, ha az akkori kormány hatáskörére fordítjuk figyelmünket.

Az adó nagysága és kivetési módja a kormánytól függött. A *taille* nagyságát a királyi tanács határozta meg évenként titkos ülésben; ez vetette ki a *kapitációt* a *controleur général*-lal és intendánsokkal egyetértőleg, s az adónak ezen és más nemeire nézve ő szerződött a bérlőkkel, ő határozta meg a beszedés módját, ő eszközölte a behajtást, vagy közvetlenül tisztviselői által, vagy legalább ezek felügyelete alatt.

A katonaállításra nézve a tanács döntötte el: hány újonc állítására köteleztessék mindenik tartomány. Az egyes provinciákra eső mennyiséget az egyes községekre az intendáns vetette ki, s a *subdélégué* vezette a sorsolást. Ki a katonáskodástól föl akart mentetni, csak ennek útján nyerhette azt meg.

A közlekedési eszközök a vicinális utak kivételével, kizárólag a kormány által tartattak fel. A tervet az intendánsok állapíták meg, s a végrehajtásra, mely többnyire ingyen, közmunkák által történt, a *subdélégué* vigyázott fel.

A közcsend és közbátorság fenntartásáról szintén a kormány gondoskodott. Az intendáns szemelte ki a katonákat, és nevezte ki tiszteiket még oly városokban is, hol e célra, a *maréchaussée*-n és rendes katonaságon kívül, külön városi katonaság (garde urbaine) volt.

A kormány gondoskodott a szegényekről, magára vállalva az egyes földesurak ebbeli kötelességeit. Évenkint az adó egy bizonyos része volt rendelve e célra. Szóval a kormány figyelme és rendeletei mindenre kiterjedtek, s számos intézmény maradt reánk, amelyekben bizonyos árucikkek miként készítése határoztatik meg, vagy rendelés adatik, hogy a szőlőket irtsák ki egyes vidékeken, melyek a kormány nézete szerint nem alkalmasak bortermesztésre.

Minden szerfölött nagy hatalomnak fő veszélye nem az ellentállásban, hanem abban fekszik, hogy a vele szemben álló akadályokkal küzdve, azokat nem csak legyőzi, hanem megsemmisíti, s így tovább terjed, mint biztosan tennie lehetne. Augustus császártól fogva a világ csaknem minden nagyobb uralkodója jól tudta, hogy semmi sem biztosíthatja inkább a hatalmat, mint ha erős határok veszik körül, melyek által, aki e hatalmat gyakorolja, egyszer-másszor megszorítva érzi magát, de amelyek egyszersmind erős védfalul szolgálnak neki. Azonban alig ismerünk oly embert, aki a hatalom bizonyos fokára jutva, korlátolhatta volna önmagát. Ezt látjuk Franciaországban is. S ámbár a városok a királyi hatalomnak hajdan nemcsak gátat nem vetettek, sőt eszközül szolgáltak céljai kivitelében: a városok municipális kiváltságai sem tarthatták fenn magokat a kormány központosító iránya ellenében, s a XVIII. században elvesztették minden fontosságukat.

E nagy változás, Tocqueville szerint, nem előre kijelölt politika következménye. A kormány pillanatnyi financiális nehézségeknek öntudatlanul áldozta föl a nemzet municipális életét; mit onnan látunk, hogy 1692-től fogva, midőn a municipális hivatalok választását először szüntették meg, s e hivatalokat pénzért adták el, a kormány a városoknak bizonyos pénzösszeg lefize-

téséért többször visszaadta e választási jogot.[31] De bár azon kormányt, mely pillanatnyi pénzügyi nehézségek kikerülése végett ily fontos változásokat tesz közigazgatási rendszerében, nem lehet menteni: Franciaországban mélyebben fekszenek, nézetünk szerint, a helyhatósági szerkezet süllyedésének okai; s e süllyedés akkor is bekövetkezik vala, ha a kormány sohasem is bántja a városok választási jogát.

Miután XI. Lajos a municipális szabadságot - demokrata jellemétől tartva, s így jól tudva, mit tesz - megszorította; miután a városok közgyűlésére, mely a XV. században sok helyütt még az egész népből állt, csak az úgynevezett *notable*-k s a céhek és társulatok küldöttjei hívattak meg; miután e notable-k száma a küldöttek számához képest mindig nagyobbá vált, s a mesteremberek küldöttei egészen kizáratván, végre csak a polgárok küldötteit találjuk, miután e változások következésében a nép legnagyobb része közönyössé lett a municipális szerkezet iránt: a városok municipális élete nem volt többé fenntartható csupán azáltal, hogy a választási szabadságot meghagyták e zárt testületeknek, melyek magokat a város közgyűléseinek nevezték, - főleg oly kormánnyal szemközt, mely, miután az egész közigazgatást kezébe vette, a városi szerkezetben ha nem is akadályt, legalább alkalmatlanságot talált, és amely hasonló viszonyok között hatalma terjesztésére sokszor éppen azáltal volt kényszerítve, mert a nagy számot védenie kellett azon zárt testületek ellenében, melyek a város nevében csak saját érdekeiket pártolák.

Bármiben keressük azonban e változás okait: kétségtelen tény, hogy a városok municipális szerkezete a XVIII. században elvesztette minden fontosságát. A városok nem szabályozhaták többé a vámokat, nem vethetének ki adót, nem adhattak és nem zálogosíthatának el immár semmit, nem perelhettek, nem kezelheték s nem adhaták bérbe jövedelmeiket, nem rendelkezhettek azoknak feleslegeiről a kormány közbejövetele nélkül. Szóval nem volt tárgy, melyre nézve a városok a kormányhoz ne folyamodtak volna, s amelyben ne attól függött volna az elhatározás. S amit a városokban láttunk, még nagyobb kiterjedésben föltaláljuk a falusi községekben.

Mióta a földesurak, részint mivel jószágaik kezelését gazdasági tiszteikre bízták, részint mivel fekvő birtokukat darabonként eladva, csak feudális jogaik jövedelmező részét tartották meg, a falusi községek kormányzásában minden befolyásukat elvesztették, s mióta a vagyonosabb lakosok a falukból a városokba vonultak: a falusi községek, mint hasonló viszonyok közt nem is lehetett másképp, egészen a kormánytól jöttek függésbe. Azon számos hivatalnokból, kik a középkor folytán a községek ügyeit kezelték, a XVIII. században többnyire csak kettőt találunk: az *adószedőt* és *szindikust*; de miután amaz az adót az intendáns egyenes rendeletei szerint szedte be, ez pedig a *subdélégué* parancsa alatt állván, minden eljárásában csak őt képviselte; mindkettő tulajdonképp csak kormányi tisztviselőnek tekinthető; s ha a választási jog, legalább formára nézve, a községek nagyobb részében fenn is maradt, s ha a nép e jogához, mindamellett, hogy az intendánsok kijelölése s a választások sokszor történt megsemmisítése által csaknem illuzóriussá vált, még mindig ragaszkodott is: e forma nem változtathatta meg a dolgok lényegét, s igen természetes, ha a községi hivatalok ez időben többnyire már nem tiszteletnek, hanem tehernek tekinttettek, melyet mindenki kikerülni iparkodott.

Az „ancien régime" alatt már nem volt város, falu vagy szállás, nem volt kórház, zárda vagy iskola, mely saját ügyeiben saját akarata szerint járhatott el, saját javairól saját belátása szerint rendelkezhetett volna. Már akkor a közigazgatás gyámsága alatt állt minden francia, ha ez nem volt is még oly nyíltan kimondva, mint napjainkban.

---

[31] Nyolcvan év alatt hatszor történt ez.

E korszakot a jelennel összehasonlítva, a kettő között a bírói hivatal szerkezetében fekszik a különbség. Ha azon tökéletes függetlenséget tekintjük, melyben a törvényszékek egyes tagjai a kormány irányában állottak, mint akik pénzen vásárolták hivatalaikat; ha tekintetbe vesszük, minő szerepet játszottak a francia parlamentek minden politikai mozgalom alkalmával, s minő befolyást engedett maga a kormány a törvényszékeknek egyes közigazgatási tárgyakban: úgy látszik, mintha a bírói hivatal állása a közigazgatási szerkezet hiányait legalább némileg ellensúlyozhatta volna. De csalódunk. Ahol a szabadságnak semmi más biztosítéka nincs, az egyes polgárok és testületek jogai egyedül a törvényszékek szerkezete által nem oltalmaztathatnak meg a közigazgatás önkénye ellen. S ha az „ancien régime" állapotjait közelebbről vizsgáljuk, meggyőződünk, hogy a *rendes* törvényszékek nem voltak ugyan sehol Európában függetlenebbek a kormánytól, mint Franciaországban, de a *rendkívüli* törvényszékek sem voltak sehol annyira divatban, mint ott.

A múlt században kiadott királyi rendeletek és tanácsi határozatok között igen keveset találunk, melyben ki nem mondatnék, hogy minden azokból támadható pör kizárólag az intendáns vagy királyi tanács előtt indíttassék meg. Azon pörökre nézve, melyek régiebb törvényeken vagy szokásokon alapulnak, a királyi tanács az úgynevezett evokációk által biztosította befolyását. Nem a törvények, hanem a végrehajtó hatalom által elvül állíttatott föl, hogy minden olyan pör, amelyben közérdek forog kérdésben, vagy amely igazgatási rendeletek magyarázgatásából támad, nem a rendes törvényszékekhez tartozik, sőt hogy a király - gyakorlatilag a királyi tanács - minden magánügyet is maga elé vonhat, valahányszor szükségét látja.

Gyakorlatban már akkor is fennállott azon elv, mely Franciaország újabb alkotmányaiban, minden változások dacára fenntartotta magát, hogy tudniillik a közigazgatás tisztviselőit a kormány helybenhagyása nélkül a rendes törvényszékek pörbe nem foghatják. A régiebb és újabb kor között csak abban fekszik a különbség, hogy amit a kormány most a törvények értelmében tehet, azt akkor a törvények megszegésével cselekedte.

Hasonló viszonyok hasonló eredményekre vezettek; s valamint az ó s új rendszer tisztviselői között még írásmódjukra nézve is alig találunk különbséget: merőben a mostanihoz volt hasonló azon állás is, melyet a kormányzottak a kormány irányában elfoglaltak.

A *controleur général* nemcsak fontos ügyekben, hanem egyes személyekre nézve is az intendánsoktól kívánt tudósítást. Ezek azokat *subdéléguéik*-től követelték, s amit ezek nekik jelentettek, úgy adták elő, mintha saját tapasztalásukból tudnák. A miniszterek teendői számtalanok. Semmi sem történik nálok nélkül (mint D'Argenson már 1733-ban írja), semmi másként, mint általok, s ha ismereteik nem terjednek annyira, mint hatalmuk, a legfontosabb dolgokat az alárendelt tisztviselőkre kellett bízniok, akik ezáltal valóságos urakká váltak. Így egyrészt a közigazgatási gépezet a szükséges ellenőrködés miatt mindig bonyolódottabbá vált, az irományok halmaza nőttön-nőtt, a legegyszerűbb ügyek eldöntése is évekre terjedett; míg másfelől szaporodott a kormányi rendeletek száma, s örökös változások történtek a közigazgatásban. Az „ancien régime" vége felé annyira egymást érték az új rendszabályok, hogy akikre a végrehajtás volt bízva, a sok rendelet miatt azt sem tudták többé, miként engedelmeskedjenek.

S míg a kormány, mintegy ellenállhatlan erőtől ragadtatva, haladt ez irányban tovább-tovább: a nép minden osztálya mindinkább elvesztette önkormányzási képességét. Akik a fennállott viszonyoknak ellenei voltak, azok is a központi hatalomtól várták azoknak megváltoztatását. Mirabeau atya, ki a fennálló viszonyok gyűlöletétől elragadtatva azt mondta egykor, hogy valódi „kommisszárius bandák"-ká lennének a törvényszékek, ha azoknak kinevezése a kormányra bízatnék, mindamellett is csak a kormánytól várta lehetetlen tervei kivitelét; s Tocqueville több forradalom előtti igazgatási kerület levéltárát átkutatván, oly beadványokra

talált, melyekben egyesek azzal vádolják a kormányt, hogy hivatásának még mindig nem felel meg eléggé. Miért nem neveztetnek ki biztosok - így szól egy ezek közül -, akik az egyes tartományok földmívelőinek gazdaságuk célszerűbb vezetésében oktatást adjanak; s megmondják nekik, mit csináljanak marháikkal, miként hizlalják azokat, miként neveljék, hogy és mily vásáron adják el stb. Miután a kormány a gondviselés szerepét vállalta magára, igen természetes, ha minden egyes hozzá folyamodik saját szükségeiben, ha minden bajért a kormányt vádolják, s végre, mint a forradalom előtt látjuk, még a rossz termésért is őt teszik felelőssé.

S most foglaljuk össze röviden a mondottakat.

A birodalom központján álló testület, mely az egész közigazgatásra felügyel; egy miniszter, ki e tanácsot vezeti; minden tartományban egyes tisztviselők, akik a tanács rendeleteit végrehajtják; semmi másodrendű igazgatási vagy bármily testület, mely engedelem nélkül mozoghatna; rendkívüli törvényszékek, melyek minden közigazgatást érdeklő ügyben ítélnek, s a kormány alsóbb tisztviselőit védik. Mi egyéb ez azon központosításnál, melyet ismerünk. Formái még határozatlanabbak, eljárása kevésbé szabályozott, fennállása kétségesebb, de lényegében ugyanaz. Igaz, hogy csak utóbb, a forradalom által lőn szentesítve azon nagy elv, hogy a többségnek és annak, aki azt képviseli, minden szabad; bizonyos tovább, hogy a pulya XV., vagy a vallásos és emberséges XVI. Lajos kezében bármily nagy hatalom sem idézhetett elő oly szörnyű eredményeket, mint midőn a kérlelhetetlen konvent vagy óriási utódja kezére került: de kétségen kívül áll, hogy a kormány az *ancien régime* alatt már csaknem mindazon tárgyakat hatáskörébe vonta, amelyek most ahhoz tartoznak.

Magában is világos, hogy az országban létező kormányrendszer nem maradhatott befolyás nélkül a forradalom kitörésére és lefolyására; de hogy e befolyást kellőleg megítélhessük, ismernünk kell azon viszonyokat, amelyek között e kormányrendszer alkalmaztatott.

Ha tekintetbe vesszük azok számát, kik a XVIII. század történeteivel foglalkoztak, s a reánk maradt emlékiratok tömegét, melyekből bizonyos emberek és osztályok mindennapi életét apróságokig ismerjük; ha figyelembe vesszük mindazt, amit a forradalom alatt és után a parlamenti tárgyalások folytán a régi rendszer mellett és ellen mondottak: úgy látszik, alig találhatunk többé, amit nem ismernénk; mindamellett Tocqueville jelen munkája talán több és meglepőbb újat foglal magában, mint az, amelyet évek előtt írt az amerikai szövetség demokráciájáról.

Hogy mindenekelőtt a legfontosabbat emeljem ki, lássuk először is Franciaország birtokviszonyait a forradalom előtt.

Általános meggyőződés, hogy a földbirtoknak végtelen felosztása a forradalom következtében történt. Akik ezen felaprózást, mely a birtokosok számát milliókra szaporította, a legnagyobb áldásnak tekintik, és akik az oly földbirtokot, mely a birtokos eltartására elégtelen, s őt telkéhez kötve, más élelemkeresettől visszatartóztatja, inkább tehernek, mint jótéteménynek tartják, s a föld feldarabolásában látják Franciaország egyik fő baját - egyiránt megegyeznek abban, hogy ez állapot a forradalom által behozott törvényeknek tulajdonítható. Tocqueville könyvéből látjuk, hogy e nézet merőben hibás.

Mindazon dolgok között, melyeket Young Arthur Franciaországban első utazása alatt látott, semmi sem lepte meg őt annyira, mint az, hogy a földbirtok felét parasztok kezében s a legapróbb részekre feldarabolva találta. A híres angol gazdának ily állapotról, mint maga mondja, még fogalma sem volt. - „Az örökségek felosztása - így szól egy intendáns a kormányhoz a forradalom előtt néhány évvel beadott jelentésében - aggasztó módon halad előre, s miután

minden örökös mindenből s mindenütt megkívánja részét, mindig apróbb meg apróbb darabokra osztják a földeket."

Egyes gazdasági egyesületek már húsz évvel a forradalom előtt kiemelték e bajt; s Turgot osztozott aggodalmaikban. „Az örökségek felosztása - úgymond -, oly fokra hágott, hogy a telek, mely éppen elég volt egy család fenntartására, most 5-6 gyermek között daraboltatik fel. Természetes, hogy ezek családostól már nem élhetnek meg birtokukból." Néhány évvel utóbb Necker az országban élő kisebb földbirtokosok *roppant* számáról beszél; s Tocqueville a földadó kivetésére 1790-ben készült összeírások nyomán a földbirtokosok számát azon helyeken, melyeknek összeírásait átvizsgálhatta, a jelen földbirtokosoknak felére, egyes helyeken kétharmadára teszi; ami csakugyan nagy felosztásra mutat, ha tekintetbe vesszük, hogy az ország népessége azon idő óta egynegyeddel nevekedett.[32]

A francia parasztok igen nagy része eszerint már a forradalom előtt földbirtokosokból állott, s habár az ezen osztály kezében levő földbirtok súlyos terhekkel járt: a francia paraszt sem e tekintetben, se jogi állásra nézve nem volt rosszabb állapotban, mint aminőben ez osztályt, Anglia kivételével, Európa bármely országában találjuk azon időkben.

Németország nagy részében a XVIII. század végéig még nem volt eltörölve a szolgaság.[33] 1788-ban a német paraszt engedelem nélkül nem hagyhatta el lakhelyét. Urának hatósága alatt állott. Nem változtathatta állását, nem tanulhatott mesterséget, nem házasodhatott engedelem nélkül. Ideje nagy része másnak szolgálatában folyt el. A robot egész szigorúságban fennállott, és sok helyen három napra terjedt hetenként. Ő építette, ő tartotta fenn ura épületeit, ő mívelte földjét, ő szállította be termékeit. Birtokjoga, melyet magának szerezhetett, mindig korlátolt vala; nem adhatta, nem zálogosíthatta el, sőt még használatában is urának akarata határozott, s halála után sem szállt egészen és nagy terhek nélkül gyermekeire.

Franciaországban mindez nem volt többé. A paraszt kedve szerint költözködött, adta, vette, mívelte vagy elzálogosította birtokát. A szolgaság végső maradványai csak az ország egyes keleti tartományaiban voltak találhatók, a többiekben már idejét sem tudták, mikor szűnt meg, s a tudományos kutatásokból kisült, hogy Normandiában már a XIII. században nem létezett többé.

Hogy a nem nemes terhes feltételek mellett bírta földjét, nem szenved kétséget; s habár azon jobbágyi tartozások, melyeket a feudális jogok neve alatt 4-ik augusztusban eltörültek, kevés kivétellel átalánosak nem voltak is, s nagyrészt csak egyes vidékeken vagy éppen egyes uradalmakban gyakorolták még azon úri jogokat, amelyeknek hosszú sorozatát a *constituante* borzadással hallotta: a francia paraszt állapota nem volt irigylendő. De bizonyos az is, hogy e tartozások egy része Angliában maiglan fennmaradt, anélkül, hogy ezáltal a földmívelés emelkedése hátrányt szenvedne; s e tartozások a XVIII. század vége felé Európa minden országában léteztek, sőt a földművelő helyzete éppen e tekintetben kedvezőbb volt Francia-

---

[32] Miután a forradalom alatt elkobozott nemesi és egyházi birtokok - mint arról Tocqueville az eladási jegyzőkönyvek áttekintése után meggyőződött - nagy részben olyanok által vétettek meg, akik már földet bírtak, a földbirtokosok *száma* ez erőszakos rendszabály által kevésbbé szaporodott, mint gondolnók.

[33] Schleswig-Holsteinban csak 1804-ben, Nassauban 1808-ban, a Bergi nagyhercegségben Napóleon által 1808-ban, a vesztfáliai királyságban és Lippe-Detmold hercegségben 1809-, Schaumburg-Lippe és a Svéd-Pomerániában 1810-, Hessen-Darmstadtban 1811-ben, Oldenburgban 1814-ben, Württembergben 1817-ben, Mecklenburgban 1820-ban, Szász-Lausitzban 1832-ben történt e szolgaság eltörlése.

országban, mint másutt, miután több ilynemű terhes tartozások - például az úgynevezett uraságí robot (corvée seigneurial), a magánosok által bírt út- és hídvámok stb. - Franciaország legnagyobb részében már el voltak törülve; s ami még fontosabb, a jobbágyok függetlenebbekké lettek uraságaiktól, mint ez idő szerint Európa bármely más országában voltak.

Azon tisztviselők, akikre a falusi ügyek kezelése bízva volt, részint a község, részint az intendáns által nevezve ki, mindig az utóbbinak rendelkezése alatt jártak el hivatalaikban, s ha a községi autonómia - mint föllebb láttuk - ezáltal nem is nyert, nem szenved kétséget, hogy legalább földesurától egészen függetlenné vált a község. A földesúrnak a XVIII. században a községi ügyekre nem volt többé semmi befolyása. Nemcsak a kezelés, de még a felügyelés is másokat illetett, s mi több, a királyi hatalmat az egyes községben nem a földesúr képviselte többé. Az országos törvények alkalmazása, a katonaállítás, az adó kivetése, a királyi parancsolatok kihirdetése és ínség esetében a közsegély kiosztása mind másokra volt bízva. A földesúr - mire az intendánsok szüntelen emlékeztették *subdélégueiket* - csak az első lakos, ki a többiektől vagyona és kiváltságai által különbözik, de nem hatalmánál fogva.

Ha a francia paraszt akkori helyzetét jelen elveink szerint ítéljük meg, lealázónak s nyomottnak találjuk azt; de az sem szenved kétséget, hogy az elnyomás legnagyobb részben nem a földesúri hatalomnak tulajdonítható; hogy a francia paraszt apró feudális zsarnokok martalékául a XVIII. században többé nem szolgálhatott; hogy polgári szabadsággal bírt, s hazája földe nagy részét tulajdonának nevezhette. Oly körülmények, melyeket figyelembe vévén, meg kell vallanunk, hogy a dolgok valódi állásától nagyon különböző azon kép, amelyet az érintett osztály állapotáról a forradalom alatt tartott beszédekből alkot az olvasó képzelődése. Ugyanez áll a nemzet többi osztályaira nézve.

Sièyes híres röpirata, *Qu' est ce que le tiers état* nemcsak azokra, kik a forradalom történeteivel foglalkoznak, de fájdalom azokra is, kik a forradalom elveit mint államférfiak alkalmazták, sokkal nagyobb befolyást gyakorolt, mint aminőt érdemelt. Akik e röpiratot olvassák, azon meggyőződésre jutnak, hogy:

1-ször, mindazon néposztályok, melyek 1789-ben a nemesség és egyházi rend ellen fölléptek, helyzetükben egyenlőek, érzésökben rokonok voltak; egyszóval, hogy a nemzet nem kiváltságos része mint egy homogén egész állt szemben azzal, mely kiváltságokkal bírt, vagy legalább mindig olyannak érezte magát;

2-szor, hogy a nemzet nem kiváltságos része a kormányra, közigazgatásra és törvénykezésre, szóval az ország fontosabb ügyeire semmi befolyást nem gyakorolt, s az állam kormányával összekötött minden jövedelmes állásból ki volt zárva.

Egyiránt hamis mind a két nézet.

Mi az elsőt illeti, kétségtelen, hogy a forradalom előtt a nem kiváltságos osztályok vagyonosabb része, a földbirtokosok, művészek, gyárosok, mesteremberek, egyszóval a polgári és középrend e szolidaritást, melyre Sièyes hivatkozik, nemcsak nem érezték, sőt mindent elkövettek, hogy magukat a néptől a lehetőségig elkülönözzék. Az egyesek azáltal, hogy mihelyt vagyonuk engedte, saját számukra nemességet vagy legalább hivatalt vásároltak,[34] az egész rend azáltal, hogy mint rend magát kiváltságosnak tekinté. Nemcsak a faluk és városok, de

[34] Bizonyítja ezt az utolsó században kiosztott nemeslevelek roppant száma s a hivataloknak - melyek pénzért adatván, a kormánynak tetemes jövedelmi forrásul szolgáltak -, rendkívüli szaporítása. Tocqueville egy középszerű nagyságú tartományi város jegyzőkönyveit 1750-ből átnézvén, százkilenc bírói hivatalnokot és százhuszonhat végrehajtó tisztviselőt talált.

még az utóbbiak különböző sorsú lakosai közt se volt egység, s mint az emberszerető Turgot panaszolja munkáiban, a polgárok oly módon tudták rendezni a fogyasztási adót, hogy csak a város szegényebb lakóit terhelte.

Szintúgy tévedésen alapszik a második nézet is. Egyes főbb hivatalok, mint például a tartományok kormányzósága, és amelyek az udvar fényének emelésére tartoztak, kizárólag a főbb nemesség kezében voltak még; a nagyobb családok megtarták elődeik címeit, de e címek értelme megváltozott. A középkori államszerkezet mellett, mint fentebb láttuk, egy új kormányzási gépezet állíttatott fel, mely lassanként minden valóságos hatalmat magához vont, s ez részint nemesek, részint olyanok kezében vala, akik csak most szerezvén nemességet, kiléptek a polgári rendből, anélkül, hogy a régibb nemesség által hasonlóknak ismertetnének el. Ami pedig azon nagy nyereséget illeti, melyeket az *ancien régime* alatt - mint minden rosszul kormányzott államban - egyesek az ország rovására szereztek, első helyen szintén nem a nemesség áll, s a kegypénzek, amelyeket ennek egyes tagjai az udvartól vontak, föl sem tűnnek a fermier généralok s körzetük jövedelmeihez képest.

Ha vád illeti a nemességet - ami alól senki nem mentheti föl, ha a forradalom történetét ismeri -, inkább azért sújtja őt vád, mivel az ország kormányától egészen visszavonult, s a fennállott hatalom tisztviselőit megvetve s puszta címekhez és egykori állása jövedelmeihez ragaszkodva minden befolyásáról oly könnyen lemondott. Azon panaszok, melyeket leghangosabban hirdettek a nemesség ellen, nagyrészint alaptalanok.

A nemesség mint egész - mert valamint a tiers état-t nem ítélhetni meg Dantonról vagy Robespierre-ről, úgy a nemességet sem azok szerint, amiket egyes túlzók mondtak vagy tettek, - nem volt a felvilágosodásnak ellensége; sőt kelletén túl részt vett korának szellemi mozgalmaiban, s nem gondolva a következményekkel, maga hirdette azon elveket, amelyek vesztére vezettek. A nemesség nem ellenezte a szabadságot, s a forradalom előtt senki sem követelte az ország alkotmányos jogainak visszaállítását nálánál hangosabban. Mindazon biztosítékok között, melyekkel Franciaország harminc éves alkotmányos élete folytán bírt, egy sincsen, amelynek kivívását a nemesség már 1789-ben utasításul nem adta volna követeinek. S ez utasításokat olvasva - mond Tocqueville -, örökre sajnálnunk kell, hogy a nemesség a forradalom által megsemmisíttetett. A nemzet ezáltal egyik lényeges tényezőjétől fosztá meg magát, s oly sebet ejtett szabadságán, melyből soha sem fog egészen kiépülni.

Ugyanezt mondhatni az egyházról is.

Ha a francia egyházat 1789-ben tekintjük, talán türelmetlenséget vethetünk szemére, talán azt mondhatjuk, hogy a túlságig ragaszkodott egyes régi kiváltságaihoz; de azzal senki sem vádolhatja a francia egyházat, hogy a polgári és állami szabadság iránt ellenszenvet, sőt csak közönyösséget mutatott volna. A tiers état-nak a haladási kérdésekben nem volt biztosabb frigyese, s mindazon változások közül, melyeket a nép az egyenlőség nevében józanul követelhetett, alig van olyan, melyet az egyház követjeinek adott utasításaiban nem találnánk.

Szorosan véve a politikában a klérus határozottan a nemzet törvényhozási jogai, a törvényhozás rendes időszakokban tartása s olyatén hatásköre mellett nyilatkozott, milyennel a legszabadabb nemzet törvényhozása bír. Az ország belkormányát illetőleg az egyház, az egyéni szabadság biztosítása végett, az angol *habeas corpus*-hoz hasonló intézményeket követelt; felszólalt az államtömlöcök és kivételes törvényszékek ellen; a rendes törvényszékeknél nyilvánosság mellett a bírák teljes függetlenségét kívánta; amellett nyilatkozott, hogy születésre való tekintet nélkül minden hivatal csak az érdemnek adassék; hogy a katonai kötelezettség alól senki se legyen kivéve; hogy az úri szolgálatokat illő kárpótlás mellett szüntessék meg; hogy a céhek és a kereskedést gátló belvámok törültessenek el; hogy minden

faluban ingyen oskolák és más jótékonysági intézetek állíttassanak, egyszóval az egyház - mely Franciaország politikai történetében mindig oly kitűnő helyet foglalt el, s amelynek tagjai, ahol egyes tartományok számos ügyeiket még magok kezelték (mint például Languedoc-ban) élénk részt vettek a közéletben -, az egyház, mondjuk, most sem maradt hátrább, s szintannyi hazafiságot tanúsított, mint a nemzet bármely más osztálya.

Azon hazafiúi lelkesedést, melyet a francia klérus a forradalom kezdetén tanúsított, nagy kiterjedésű fekvő birtokának tulajdonítja Tocqueville; s miután e részben nézete - amelyben én is osztozom - a papi javak iránt általánosan elfogadott véleménnyel ellentétben áll, legyen szabad ide vágó szavait egész terjedelmökben idéznem.

„Nézetem szerint - mond Tocqueville -, mely a közönségesen elfogadott és erős alapokra támaszkodó véleménnyel ellenkezik, azt merem állítani, hogy a szabadság igen erős tényezőjétől fosztja meg magát minden nép, mely a katolikus klérust földbirtokától megfosztja, és jövedelmeit fizetésekké változtatja.

Az oly ember, kinek személye nagy részben idegen hatalom alatt áll, akinek családja nem lehet, csak egy erős kötelék által csatoltathatik hazájához, és ez a *földbirtok*. Vágjuk el e köteléket, s tulajdonképpen nem polgára többé egy hazának sem. Azon hazában, amelyben véletlenül született, idegenként áll a polgári társaság közepett, melynek érdekei közül őt közvetlenül egy sem érinti. Lelkiismerete a pápától, ellátása a fejedelemtől függ. Egyetlen hazája az egyház. Minden politikai eseménynél csak ennek érdekeit látja. Ha ez szabad és virágzó, nincs köze a többiekhez. Legtermészetesebb helyzete a politikában a közönyösség. Ily eszmék és érzések oly testületnél, melyre a gyermeknevelés s a nép erkölcsi vezetése bízatott, a közéletben csak veszélyes következéseket idézhetnek elé."

A francia klérusról a forradalom kitörése előtt senki sem mondhatta ezt; s egyes kivételekkel, Tocqueville nézete szerint, talán sohasem volt kitűnőbb, fölvilágosodottabb, nemzetiesb egyházi testület, amely a polgári erényeket oly tántoríthatatlan vallásossággal egyesítette volna.

Általán véve azon húsz vagy huszonöt év, mely a forradalmat megelőzte, Franciaországban rendkívüli haladás és jólét korszaka volt, s az akkori közállapotok tanulmányozása minden elfogulatlant meggyőzhet, mennyire ferdén ítélnek, akik XVI. Lajosban csak azon passzív tulajdonokat keresik, amelyeket jóságnak nevezünk, s amelyeket csak gyöngeségnek tartunk. E szerencsétlen fejedelem, aki népe iránt oly melegen tudott érezni, uralkodása alatt nemcsak elődeinél, de sok oly uralkodónál többet tőn népe javára, akinek hálás emléke a történetekben századokig fenntartá magát.

Igaz, hogy iszonyodnunk kellene, ha a forradalom előtti állapotokról azok szerint ítélnénk, amiket a hivatalos jelentésekben, sőt királyi rendeletekben olvasunk azok felől.

Miután a nép száznegyven év óta nem elegyedett közdolgokba, sokan, mint látszik, azt hivék, hogy az sohasem történhetik többé, s akik a tömeg felébredésétől leginkább tarthattak, fennszóval értekeztek egymás között azon visszaélésekről, melyeknek a nép mindig áldozatja volt. Egyik a népre nézve legterhesebb institúciók szörnyű hiányait emelte ki; a másik szenvedéseinek leírására használta föl egész retorikáját; s amidőn helyzetét javítani akarták, mindannyian dühvel töltötték el a nép szívét.

Csaknem megfoghatatlan az a vigyázatlanság, melyet e részben mind a kormánynál, mind a kiváltságos osztályoknál találunk.

Midőn a király tizenhárom évvel a forradalom kitörése előtt az ingyen közmunkát el akarta törölni, ezeket olvassuk a rendelet bevezetésében: „Egyes tartományokat kivéve, csaknem az egész ország összes útjai jobbágyaink legszegényebb részének ingyen munkájával készültek.

Az egész teher eszerint azokra hárult, akiknek kezök munkáján kívül más vagyonuk nincsen, s akiknek az utak jó karban tartása kevésbbé fekszik érdekökben. A birtokosok, a kiváltságosok, akiknek vagyonuk a közlekedés könnyítése által jövedelmezőbbé válik, nyernek csupán az utak által; s midőn a szegényeket arra kényszerítjük, hogy minden kárpótlás nélkül az utak jó karban tartására fordítsák idejöket és munkájukat, azon egyedüli eszköztől fosztjuk meg őket, mellyel a nyomor és ínség ellen küzdenek, csak azért, hogy a gazdagok hasznára dolgoztassuk."

Azon rendeletben, mely a céheket és más iparűző testületeket eltörültette,[35] az mondatik a király nevében, hogy azon jog, mellyel mindenki munkája szabad használatára bír, a birtoknak legszentebb neme, s hogy mindazon törvény, melyet ez ellen hoztak, sérti a természeti jogot, s már magában érvénytelennek tekintendő.

Midőn 1780-ban a király a néppel tudatja, hogy a *taille* meghatározása, mely, amint említik, addig a királyi tanács titkos ülésében történt, ezentúl nyilvánosan fog eszközöltetni, s hogy annak emelése regisztráltatni fog; azt mondja többek közt rendeletében: „Az adózók, kik a taille beszedése által úgyis eléggé gyötörtettek, mostanig még az adó váratlan fölemelésének is kitéve látták magokat, úgyhogy legszegényebb alattvalóink terhei sokkal nagyobb arányban emelkedtek, mint más osztályokéi."

Főleg szűkebb esztendőkben, midőn az országot ínség fenyegeti, azt tapasztaljuk, mintha mindenki inkább azt tűzte volna feladatául, hogy a népet dühössé tegye, mint hogy nyomorán segítsen. Hogy a birtokosokat adakozóbbakká tegye, egy intendáns ily alkalommal „a gazdagok igazságtalanságáról s szívtelenségéről" szól, kik mégis mindenöket csak a szegény munkájának köszönhetik, s akik, mikor birtokuk jövedelmezővé tételére fordítják a szegény végső erejét, éhen hagyják őt veszni. Máskor hasonló alkalommal egy királyi rendeletben olvassuk: hogy őfelsége védeni fogja a népet azon fondorkodás ellen, mellyel a gazdagok a munkabért leszállítva, őt ínségnek teszik ki. Nem tűri a király, hogy alattvalóinak egy része a másik fukarságának legyen martalékja.

Valahányszor a közigazgatás külön ágai között a monarchia vége felé vita támadt, többnyire a nép nyomorúsága iránt tőn egyik a másiknak szemrehányásokat. Így 1772-ben a toulouse-i parlament a kormánynak azt hányja szemére, hogy ferde rendeletei által a népet éhhalálnak teszi ki; mire a kormány azzal felel, hogy a parlament nagyravágyása és a gazdagok haszonlesése okoz minden bajt.

Hogy ezen felszólalások a forradalom későbbi menetére nem maradtak befolyás nélkül; s hogy amit a kormány és a kiváltságos osztályok mondottak neki az elnyomásról, amelyet fölötte gyakoroltak, az utolsó betűig mind elhitte a nép: mindez nem szenved kétséget; sőt erre nézve egyes esetekben bizonyítványokat is hozhatunk fel. Így például, midőn 1788-ban több tartományi gyűlés az egyes községeket felszólítá, hogy minden panaszukat részletesen adják be, a válaszokban többnyire már ugyanazon elkeseredést találjuk, mely később oly borzasztó módon nyilvánult. De ha a létező hiányok érzete e korszak folytán a nemzet minden osztályában elevenebbé vált, ha az elégületlenség nagyobb és általánosabb volt is; mindenütt kisebbek voltak a visszaélések, melyek azt okozták. A népek, mint az egyesek, mindig akkor érzik leginkább bajaikat, mikor enyhülni kezdenek.

„Midőn a fiskálisi törvények tanulmányozásához fogtam - mond Mollien memoárjaiban -, megijedtem attól, amit azokban találtam. Szerencsére nem szorítkoztam a törvények olvasására, s kevés idő múlva azon meggyőződésre jutottam, hogy e törvények szövege és alkalmazása

[35] Mindezen testületeket, valamint a közmunkát megint visszaállították néhány hónap múlva.

közt ugyanazon különbség létezik, mint a régi és mostani pénzügyi tisztviselők között. Akik e törvényeket alkalmazzák most, mindig a bűntény és büntetés lejjebb szállítása mellett nyilatkoznak."

S ami a pénzügyi állapotokra nézve áll, ugyanaz áll minden egyébről.

A *controleur* és *intendánsok* 1780-ban még mindazon jogokkal élnek, amelyeket hivatali eldődeik 1740-ben gyakoroltak. Hatáskörük nem változott, hatalmuk nem kevésbé korlátlan: de csak a hivatalos levelezéseket kell átnéznünk, hogy meggyőződjünk azon roppant átalakulásról, mely azóta történt. Amint negyven évvel ezelőtt minden felsőbb hivatalnok csak arra gondolt, hogy tartományát rendben tartsa, s abból lehetőségig sok adót szedjen be: úgy most csaknem kivétel nélkül mindenik a közjólét emelését tűzi feladatul, s csak a kormánynak egészen megváltozott iránya magyarázza meg a haladást, amelyet a nemzeti jólétre nézve már a forradalom előtt tapasztaltunk, mikor még egész szigorúságukban fennálltak a régi törvények.

A XVII. század vége felé szembetűnő hanyatlást találunk Franciaország belállapotaiban, s mielőtt az örökösödési háború megkezdetett, és XIV. Lajos végképp elvesztette azon befolyást, melyet Európa ügyeire gyakorolt, - már akkor senki sem kételkedett e szomorú tényen. Az intendánsok e század vége felé a burgundi hercegnek beadott emlékiratokban mind erre céloznak, s a nemzet hanyatlásáról, éspedig nem is mint valami új tüneményről, szólanak. A népesség ezen generalitásban több év óta tetemesen megfogyott: jelenti az egyik; e városban, mely valaha gazdag és virágzó volt, minden ipar megszűnt: jegyzi meg a másik. Ez arról panaszkodik, hogy a tartományában egykor létezett gyárak elhagyattak; amaz: hogy tartományában a mezei gazdaság húsz évvel ezelőtt sokkal virágzóbb állapotban volt, mint jelenleg; a harmadik, hogy az orléans-i intendatúrában a lakosok száma s a termelés az utolsó harminc év alatt egyötöddel fogyott.

Körülbelől harminc vagy negyven évvel a forradalom előtt minden megváltozik. Mindenütt új életet látunk, mely részben a közvélemény által gyakorolt hatalomnak, de meggyőződésem szerint még inkább XVI. Lajos emberszerető törekvéseinek tulajdonítható. Az általános befolyáson kívül, melyet abszolút országokban az uralkodó akarata a közélet minden ágaira gyakorol, s amely Franciaországban a nép monarchikus érzéseinél fogva még nagyobb volt, mint máshol, bizonyítja ezt azon tagadhatatlan tény is, hogy e haladás éppen 1774-től, XVI. Lajos uralkodása kezdetétől válik leginkább szembetűnővé.

Ezen évtől kezdve az ipar kifejlődése következtében a fogyasztási adó szüntelen növekszik; a haszonbér, melyet az annak beszedésével megbízott társaságok a kormánynak fizetnek, 1780-tól 1786-ig tizennégy millióval nagyobbá vált; s Necker 1781-i compte rendue-jében két millióra számítja a fogyasztási adó évenkénti emelkedését. S miután a király éppen a nép legszegényebb osztályaira terjeszté ki főleg figyelmét, olyannyira, hogy szándékai kivitelét e részben nem is bízta minisztereire: nagy részben neki köszönhetni mindazt, ami csak a nép helyzetének javítására a kormány által történt.

Oly országban, amelynek korlátlan hatalmú fejedelme a jótékonysági intézetekkel maga foglalkozik, s mikor a királyi vad által a földmívelőknek okozott károk forognak kérdésben, maga készíti minisztereinek a rendelet indokolását, csakhogy minél tökéletesebb legyen a kármentesítés - mint Turgot beszéli XVI. Lajosról -, és ahol minden tisztviselő tudja, hogy azáltal hízeleghet leginkább urának, ha a nép szegényebb osztályának kedvez kötelessége teljesítésében: az ily országban a legcélirántalanabb, sőt embertelenebb törvények sem akadályozhatják a nép gyarapodását és haladását. S ha bámulunk egyes tüneményeken, minőt például Young Arthur említ, hogy 1788-ban Bordeaux üzlete nagyobb volt Liverpoolénál, és

hogy az utolsó időben Franciaországban inkább emelkedett a tengeri kereskedés, mint Angliában; s ha csaknem megfoghatatlannak látszik, hogy - amint Tocqueville állítja - a forradalmat megelőzött huszonöt év alatt a rossz törvényhozás dacára az általános jólét Franciaországban oly fokra emelkedett, aminőt ez ország történetében csak azon harminchét év alatt találunk, melyben az alkotmányos kormányzást élvezte: mindez csak azon roppant hatást bizonyítja, melyet egy valóban jó fejedelem egész népek helyzetére gyakorolhat.

Tagadhatatlan, hogy Franciaországnak még most is nagy reformokra volt szüksége, habár a nép helyzete mindenütt jobbra változott. A fejedelem legjobb szándékai s mindazon hatalom dacára, melyet a közvélemény már akkor gyakorolt, kikerülhetetlenek a visszaélések; ahol oly törvények vannak, mint akkor voltak Franciaországban. Nemcsak egyes földesurak jószágain, de egész tartományokban oly helyzetben volt még az adózó nép, amely kiáltó ellentétben állt az összes irodalom, sőt maga a kormány által hirdetett elvekkel.

Franciaország akkori állapotjában a legnagyobb egyenetlenség uralkodott. Ha Ile de France generalitásának akkori adminisztratív levéltárait átnézzük, azt látjuk, hogy ott a régi visszaélések csaknem egészen megszűntek. A jobbágyok vagyonbeli szabadsága sokkal biztosabb, mint másutt. A személyes szolgálat megszűnt, az adó mérsékeltebb, beszedése rendesebb és egyenlőbb. Másutt, például a Loire mentében, főleg Poitou- és Bretagne-ban csaknem egészen fenntartották magokat a régi állapotok, s ez egyenetlenség kétségkívül sok elégületlenségre adott alkalmat. A nemesség adómentessége terhesebbé vált a nem kiváltságos osztályokra, mióta a polgári rend számos és éppen legvagyonosabb családai nemességet vagy hivatalt vásárolva e kiváltságban részesültek, s az országos adó megnövekedett; s ez adó - valamint a nemesség által a feudális jogok címe alatt jobbágyaiktól szedett jövedelmek - elviselhetetlenebbnek látszott, mióta a nemesség nem teljesítette többé azon kötelességeket, amelyekért kiváltságait élvezte, s jogaival felruháztatott. Mindenki tudta, hogy a taille, mely most kizárólag a népet terhelé, azon hadi szolgálatok pótlására hozatott be, amelyek hajdan a nemesség vállain feküdtek, tudta, hogy azon viszonyból, mely egykor a jobbágy s földesúr közt létezett, csak az előbbinek kötelességei maradtak meg.

Ezen állapotok, Franciaország akkori míveltsége mellett, nem voltak többé fenntarthatók; s ha valaki a jelen helyzettel elégült volt volna is: a Régence és XV. Lajos kormánya elevenebb emléket hagyott maga után, hogysem mindenkinek eszébe ne jutottak volna azon következmények, amelyeket XVI. Lajos halála gyakorolna az ország nevekedő jólétére, ha ez esemény a törvények célszerű megváltoztatását megelőzné.

De ha Franciaországnak a közigazgatás legtöbb ágában reformra volt is szüksége: az ország belviszonyait tekintve, úgy látszik, mintha egy nemzet sem volt volna soha kedvezőbb helyzetben, hogy politikai átalakulása nehéz munkáján rázkódtatás nélkül menjen keresztül. A kiváltságos osztályok - vagy legalább kitűnőbb és felvilágosodottabb részök - átlátták a reform szükségét; az irodalom és középrend fennhangon követelte azt; s a nép, megszokva századok óta, hogy sorsa fölött mások határozzanak, nem zavarta meg nyugtalanságával ez üdvös irányt. Ellenszegülés, egyes nagy urakon kívül, csak a nemesség azon részénél volt található, mely jószágain lakva, korával nem haladt, vagy földbirtokát lassanként eladva, földesúri jogaihoz azért ragaszkodott, mert ezeken kívül más jövedelmekkel nem bírt. Legföllebb még a főbb papság egy részét számíthatjuk ide. De ha meggondoljuk, hogy éppen azon okok, melyek a nemesség egy részét a reform elleneivé tették, azt befolyásától megfoszták; továbbá, hogy akik az úr és jobbágya közt létező viszonyok változatlan fönntartását akarták, politikai tekintetben azok is gyökeres változásokat kívántak; s végre, hogy az egyháznak számra és befolyásra nézve legnagyobb része - a lelkészek s az egész alsóbb klérus - a középrenddel egyetértett: át kell látnunk, hogy az érintett ellenszegülés nem gördíthetett akadályokat a reform elé.

Franciaországban - mint fentebb, a közigazgatásról szólva, láttuk - a király és kormánya kezében központosult minden valóságos hatalom; s valamint a reformnak, legalább amennyiben a nép anyagi jólétével összefüggött, XVI. Lajosnál nem volt buzgóbb pártolója: hasonló irányt találunk az akkori kormánynál is. A fiziokraták tanai sehol sem gyakoroltak nagyobb befolyást, mint a közigazgatás soraiban; s a kormányi jelentésekben, és rendeletekben ugyanezen elveket és szójárásokat találjuk, melyeket az irodalom népszerűekké tett, sőt a látszólag legszárazabb közigazgatási okiratokban sem hiányzik még azon dagály és érzékenység sem, amely Diderot, Rousseau és más akkor divatos írók munkáit jellemzi. Ki kétkedhetett volna ily viszonyok közt a reform sikerén; ki gondolhatá, hogy amit valamennyien akarnak, csak hosszú küzdések után lesz kivihető?

Egy fél századnál több múlt azóta. Akik a nagy forradalom küzdelmeiben részt vettek, nincsenek többé, s e nagy esemény története új, hasonló tapasztalásaink által érthetőbbé vált; de a forradalom kitörését s vérengző folyamatát most is alig foghatjuk meg, főleg ha - miként a forradalomról írt könyvekben többnyire történik - egyes emberek és osztályok hibáiban és bűneiben keressük a nagy esemény magyarázatát.

Hogy azok közől, akik e nagy eseményben részt vettek, senkit sem mondhatunk egészen hibátlannak; hogy a király gyöngesége és ingadozásai, a kiváltságos rendek makacssága, a középosztályok túlzó követelései s a nép hiszékenysége és hálátlansága, mellyel új vezetőit követvén a vett jótéteményről megfeledkezett, megannyi tényező, mely a dolgok erőszakos fejlődését előmozdítá: mindezt ki vonja kétségbe? Ahol egész nemzet eltéved, az egyesek sem maradnak helyes ösvényen; s a közszerencsétlenség közepett sok egyes bűnt és alávalóságot találunk, amelyet azért mentegetni és szépíteni nem szabad. De mindez együttvéve sem magyarázhatja meg a forradalmat. Az okok mélyebben fekszenek, s olyanok, melyeket egyesek akarata és hatalma nem háríthatott el. Föltalálhatja az okokat, aki figyelemmel kísérte, amiket e részben eddig elmondtunk.

Az első okot kétségen kívül a különböző osztályok egymás iránti viszonyaiban kell keresnünk.

Nem tartozom azok közé, kik a középkor institúcióit az emberi ész remekének tartják. Azon nagyszerű haladást tekintve, melyet az európai emberiség az úgynevezett középkor alatt tőn, nem oszthatom ugyan azoknak nézetét, akik történetünk ez időszakában csak sötétséget és általános nyomort látnak; de még kevésbbé hiszek azon leírásoknak, melyeket, mióta visszahatás támadt a forradalmi eszmék ellen, a regényirodalomtól kölcsönöztek politikai íróink. Amit csak távolról nézhetünk, szükségképp egyoldalúlag látjuk; s ha saját múltjára visszatekintve, az egyes ember is többnyire szebbnek vagy szomorúbbnak találja azt, mint aminőnek egykor érezte: mennyivel inkább tapasztaljuk azt, mikor egész népek vagy korszakok rég múlt állapotjai forognak kérdésben.

Az újabb kornak, úgy hiszem, nem irigyelhető kiváltsága, hogy jogait és alkotmányait elvek szerint konstruálja. A régiek másképp cselekedtek. Ők elveiket a létező jogból és alkotmányokból vonták le, ezek pedig a létező viszonyokból fejlődtek, változva, tökéletesülve, avulva és megszűnve, mint maguk a viszonyok. S valamint azon alkotmány, melynek mesterséges gépezetét iskoláinkban tanuljuk, Rómában sohasem létezett egész tökéletességében: úgy a feudális államszerkezet, melyet tudósaink oly következetesen kidolgoztak, szintén nem volt található soha és sehol az egész középkor folytán. Tökéletes rendszert, amelyben minden csak egy elvből foly, éppoly kevéssé kereshetünk a középkorban, mint történeteink bármely időszakában. De ha azon ideális láncolat, melynek egyik karikája a másiktól függ, míg az egészet a királyi hatalom tartja föl, egész tökélyében sohasem is létezett: bizonyos mindazonáltal, hogy a középkori institúciók egészében véve egy hatalmas rendszert képeztek, nem alkalmatost arra, hogy eszköze legyen a haladásnak, mely a középkor folytán csak az egyes működ-

désére volt hagyva, de célszerűt, hogy az államot a maga minőségében fönntartsa, s olyat, amely alatt igen sokan nagymértékben élvezték a szabadságot.

A hűbéri jogok azon osztálya, melyek a középkorban a királyi hatalomnak korlátul szolgált, a XVIII. században csaknem mindenütt le volt ugyan már rombolva: de a kötelék, mely a nemest a jobbágyához csatolta, még egészen a régi maradt; s ha a különböző osztályok kölcsönös helyzetét az egyikre terhesnek mondhatjuk is, legalább nem volt benne következetlenség. Mindenik résznek fennmaradtak jogaival kötelességei is.

Franciaország helyzete különböző. A feudális viszonyok politikai részét illetőleg ezen ország és mások között a XVIII. században kevés különbséget találunk; s azon tartományokban, melyekben a régi alkotmányos formák fennálltak, a három rend a kormány több ágára még mindig fontos befolyást gyakorolt, de a királyi hatalom azon küzdelemben, melyet a nemesség ellen folytatott, nem szorítkozott egyedül ennek politikai jogaira. Miután a korona jogai kiterjesztésében mindig a nép többi osztályaiban kereste frigyeseit, s századok óta azon törekedett, hogy a nemességet minden hatalmától megfossza, szét kell szakítania azon kötelékeket is, melyek a földesurat hajdani jobbágyaihoz kötötték. Részint mivel a francia király mindenekelőtt a nemesség fejének tekinté magát, s nem akarta nélkülözni azon fényt, mellyel a gazdag főrend környező udvarát; részint mivel Richelieu-től kezdve mindazok, akik az országot a király nevében kormányzák, maguk is e rendhez tartoztak: ami csak a feudális jogokban a nemességre nézve hasznos és jövedelmező volt, mind meghagyatott, de mind megsemmisítették, ami annak befolyást szerezhetett volna. Így történt, hogy Franciaországban a nemesség szűkebb korlátok közé szorítva élvezett ott, mint másutt. Miután a nemesség jogainak megfelelő kötelességei egészen megszűntek, s azon viszonyokból, melyek a földesurat egykori jobbágyához kötötték, csak az tartotta fenn magát, ami az utóbbira terhes volt: megszűnt minden, amit a jogok igazolására lehetett felhozni; s innen magyarázhatjuk ki azon gyűlölséget, mely Franciaországban a forradalom előtt s annak lefolyása alatt a nemesség ellen létezett; ámbár, mint a fennebbiekből láttuk, a nemes és nem nemes osztályok között itt kevesebb volt a különbség, mint ez időben más államokban.

Miután az ország földbirtokának több mint fele a nem kiváltságos osztályok kezébe ment át; miután az ipar által meggazdagodott polgár vagyonra és míveltségre nézve a főnemességgel egy sorba és sokszor magasabbra emelkedett, s az országnak valóságos kormánya is olyanok kezébe jutott, kiket, miután megnemesedtek is, sohasem ismert magához hasonlóknak a régi nemesség; miután, egyszóval (mint Tocqueville második könyve VIII. fejezetében részletesen kifejti), nemcsak az egyes tartományok, hanem minden tartományban a különböző osztályok egyedei, legalább mindazok, kik a szorosabb értelemben vett népnél magasabbra emelkedtek, naponként hasonlóbbakká váltak egymáshoz; s a felsőbbség, melyet a kiváltságos osztályok magoknak követeltek, se míveltségi, se vagyonbeli állásuk, se a hazának tett különös szolgálatok által nem volt többé igazolható; mindezek után csak természetesnek találhatjuk, hogy mindazon erőt, mely azoknak, kik e felsőbbség által magokat sértve érezék, - rendelkezésökre állt, arra használták, hogy lerontassanak azon gyönge korlátok, melyek az osztályokat egymástól elkülönözék. Minő sikerrel, könnyen beláthatni, ha tekintetbe vesszük egyrészről azon osztályok tehetetlenségét, amelyeknek a létező állapotok fenntartása érdekökben feküdt, másrészről azon hatalmat, mellyel a fejedelem nevében fellépő igazgatás monarchikus országban mindig bír, odaszámítván azon befolyást is, melyre Franciaországban az irodalom emelkedett.

Ha a különböző osztályok közt fennállott ellentétben keressük a forradalom első és legfőbb okát, a második okot éppen az irodalomnak e túlnyomó befolyásában s azon irányban fogjuk találni, melyben az irodalom e befolyását használta a XVIII. század folytán.

Nagy csalódás azt hinni, hogy az irodalom befolyása csupán a sajtó szabadságától függ. A tapasztalás éppen az ellenkezőt bizonyítja. Bármi nagy az irodalom befolyása oly országokban is, melyek politikai szabadsággal bírnak (s amelyekben találunk csupán valódi sajtószabadságot): e befolyás, főleg a nép vallásos és politikai nézeteit illetőleg sohasem oly nagy, mint ahol a politikai jogok a míveltségi állásnak meg nem felelvén, az irodalom minden új eszmék s eltitkolt vágyak egyedüli közlönyévé válik, s a nép által minden sérelmei tolmácsának s a kitűnőbb egyéniségek által azon egyedüli eszköznek tekintetik, amellyel eszméket terjesztve befolyást szerezhetnek magoknak. Világosan látjuk azt Franciaországban is. Az irodalom egy nemzet gondolkozásmódjára, vágyaira és reményeire sem gyakorolt soha nagyobb befolyást, mint ez országban; s ezen befolyást sohase használta nagyobb következetességgel az összes fennálló viszonyok felforgatására.

A csapások, melyek ez úton a létező állapotok ellen irányoztattak, többnyire közvetve intéztettek. Aránylag csekély volt azon írók száma, kik a politikával rendszeresen foglalkoztak, s még kevesebb azoké, akik a létező viszonyok helyett pozitív javaslatokkal léptek volna fel; annál több történt mellékesen. Ha áttekintjük ama kor irodalmát, a legnehézkesebb értekezéstől a legigénytelenebb dalig, alig találunk művet, mely az akkori állapotokat élc, célzás vagy valamely észrevétel által meg nem támadta volna. Az egész irodalmat s vele együtt a nemzet mívelt osztályait - melyeknek véleményét az irodalom egyrészről képviseli, a másikról alkotja - a forradalom előtt azon meggyőződés hatotta át, hogy az elavult és sokféleségök által csak zavart okozó törvények és szokások helyébe, amelyek szerint az ország eddig kormányoztatott, az észből s természetjogból merített egyszerű és mindenki által érthető törvényeket kell behozni.

Ha meggondoljuk, hogy azon időben, melyről szólunk, Franciaországban nemcsak a nemesség, hanem csaknem mindazok, akik az irodalommal foglalkoztak, a kiváltságosak sorába tartoztak - mert hisz a hivatalok roppant száma s a nemeslevelek bőkezű osztogatása mellett száz út nyílt minden, némileg kitűnőbb embernek kiemelkedni a nép soraiból; ha tekintetbe vesszük, hogy azon társaság, mely az írók legmerészebb megtámadásait a fennálló ellen megtapsolta, az oly lelkesedéssel üdvözölt elvek elfogadása által csak veszthetett: csaknem bámulatosnak tetszik az a közös egyetértés, melyet a létező viszonyok felforgatására nézve a forradalom előtt a francia irodalomban találunk. Még feltűnőbb azon tény, hogy míg egyrészről a fennálló megtámadására csaknem az egész műveltebb osztály szövetkezett: úgyszólván senkit sem találunk, aki a létező viszonyok védelmére felszólalna, s azokat fenntarthatóknak vagy csak törvényeseknek ismerné. De mindez könnyen magyarázható, ha Franciaország akkori helyzetét tekintjük.

Régi tapasztalás, melyet az ó- és újkor története egyaránt tanúsít, hogy azon mozgalmak, melyek a nép érdekében történnek, mindig olyanok által kezdetnek meg, sőt nagy részben olyanok által vitetnek keresztül, akik, ha személyes érdekeiket tekintjük, e mozgalmak által csak veszthetnének. A jogegyenlőség első bajnokai mindig az arisztokrácia soraiból kerültek ki, azok közül, kiknél a társaságban elfoglalt előkelő helyzet a személyes kitüntetés utáni vágyat kifejti; s hogy e jelenséget Franciaországban nemcsak egyeseknél, hanem kevés kivétellel az egész arisztokráciánál föltaláljuk: az érintett okon kívül részint abból magyarázható, mivel senki sem kételkedett a létező viszonyok szilárdságán, s így akik szabadelvű nézeteket hirdetve a divathoz alkalmazák magokat, ebben semmi veszélyt nem látnak a fennálló viszonyokra nézve; részint az az oka, mivel a létező viszonyok tulajdonképpen egy osztály igényeit sem elégítették ki, legkevésbé azokéit, akik, ha a jelent a múlttal összehasonlíták, arra a meggyőződésre jutottak, hogy jelen állásuk nem felel meg annak, amely a törvény szerint illeti őket, s amelyet elődeik elfoglaltak.

Ha Franciaország helyzetét tekintjük a XVIII. században: abszolút monarchiát találunk, akadályozva eljárásában egyes osztályok kiváltságai s egyes institúciók által, amelyek a múltból itt-ott még fenntartották magukat, de minden rendes korlátok nélkül. Miután azonban az a változás, amely a királyi hatalmat az ország kormánya korlátlan urává tette, nem egyszerre, hanem fokonként történt; sőt miután még a királyi hatalomnak körére nézve is tetemes különbségek voltak az ország különböző részei között, s egyes tartományok eleven emlékeit tartották fenn azon jogoknak, melyeket a három rend egykor az egész országban gyakorolt: igen természetes, ha mindenkinek szemébe tűnt azon ellentét, mely az ország alaptörvényei s a fennálló viszonyok közt létezett.

A gyökeres újítás legbuzgóbb ellenei is elismerik, hogy hiányos és 1789-ben többé nem volt alkalmazható azon alkotmány, mellyel egykor bírt Franciaország. Így az *Actes des apotrês* (egyike azon lapoknak, melyek a constituante eljárását konzervatív szempontból legkövetkezetesebben ostromolták) maga bevallja, hogy a régi alkotmány nem egyéb káosznál. „Ez annyira magasztalt alkotmányban a rendek közől, melyek együttvéve a törvényhozó testet képezik, külön mindenik vétóval bír a többiek irányában; ez után jön a végrehajtó hatalom vétója; ha idáig jöttünk, a törvénynek még a 13 parlament, 12 chambres des comptes, 12 chambres des aides vétóján kell keresztülmennie; mire még a harminc tartományi igazgatás vétója következik. Úgyhogy a lehetőség csaknem megszámíthatlan minden törvény visszavetésére. S ezt nevezték mégis mérsékelt monarchiának! Kétségkívül igen mérsékelt, miután csak befogatási parancsok *(lettres de cachet)* és *lits de justice*-k segedelmével állhatott fenn, mint 1758. és 1788-ban láttuk." Miből azt a következtetést vonják az *Actes des apotrês*-ban, hogy a régi alkotmány alatt se a király, se miniszterei, se a nép nem szabad, s hogy valóságos képtelenség ily alkotmányt fenntartani vagy életbeléptetni. Hasonlóképp nyilatkozik Montlosier *(De la monarchie française)*.[36]

Bármi feltűnők voltak is azonban minden gondolkozó előtt a régi alkotmány hiányai; miután a létező állapotok szinte nem voltak kielégítők, sőt a tapasztalás azt mutatta, hogy azon tartományok, melyekben a régi alkotmánynak legalább egyes részei fenntartották magukat, aránylag jobb állapotnak örvendenek: természetes, ha az alkotmány visszaállítása legalább jelszavul szolgált mindazoknak, akik a létező viszonyok megváltoztatását kívánták; s ha a rég elavult és fenntarthatatlan alkotmány követelése erős fegyverül használtatott oly abszolutizmus ellenében, mely ellen maga a király tiltakozott.[37]

Valahányszor általános egyetértést találunk a politikában, meg lehetünk győződve, hogy a különböző pártok és osztályok csak azért egyesülnek egy közös irányban, mert mindenikök különböző eredményeket vár. Ezt látjuk Franciaországban is. Míg a nép a feudális terhek megszüntetése után sóvárog, s az úgynevezett harmadik rend a jogok és terhek egyenlőségét követeli: addig a nemesség - legalább nagyobb részben - azon alkotmányos állását kívánja vissza, melyben elődei álltak, s buzgón csatlakozik a mozgalomhoz, amelynek első következ-

[36] Igen hibáznak, úgymond ő, akik azt állítják, hogy Franciaországnak 1789-ben nem volt alkotmánya; sőt, egy helyett nyolc-tíz alkotmánya volt, melyek közől mindenki kénye szerint választhatott. Despotizmust akarunk? Ezt mindenütt találhatott. Mérsékelt monarchiát? hisz a király az alkotmány szerint az ország alaptörvényeihez nem nyúlhat. A szenátus túlnyomóságától félünk? hisz a király az egyedüli törvényhozó: si veut le roi, ce veut la loi, vagy ha a király és nép között közvetítőt kívánunk, csak választanunk kell a parlamentek, az országos rendek vagy a pairek udvara közt.

[37] Dicsőségünknek tartjuk - szól XVI. Lajos egyik rendeletében -, hogy egy szabad nemzetnek parancsolunk.

ményeként az ország rendi szerkezetének helyreállítását várja; s minden osztálynál egyaránt pártolásra talál azon irodalom, mely mindezen irányoknak közlönyül szolgál.

Az irodalom roppant befolyása, valamint a forradalom előkészítéseire, úgy annak lefolyására szembetűnő. Ha a 89 előtti időszakot tekintjük, ennek köszönhető azon általános meggyőződés, hogy a létező állapot fönntarthatatlan; a forradalom alatt ennek tulajdoníthatjuk nagy részben kicsapongásait, ennek végre eredményeit, - vagy inkább eredménytelenségét, amennyiben a forradalom célja a szabadság megállapítása volt.

A francia forradalmat más hasonló népmozgalmaktól leginkább két dolog különbözteti meg: az a befolyás, melyet tisztán elméleti kérdések gyakoroltak az eseményekre, és azon szenvedély, sőt vakbuzgóság, amellyel a vallás tanait és mindazt, amit a kereszténységgel összefügg, megtámadták. Mindkettő az irodalom rendkívüli befolyásának tulajdonítható.

Minden korban voltak egyesek, kik a jelennel elégedetlenül az emberi nem jobblétét csak a létező viszonyok tökéletes felforgatásában s oly állapotok létesítésében keresték, amelyeknek minden részlete egy elvből fejlődve logikai következetességgel függenek öszve. Éppen mivel a tökéletesülési vágy velünk született, mindig voltak olyanok, kik az ember földi feladatát nem abban vélték föltalálni, hogy tökély után *törekedjék*, hanem abban, hogy azt *elérje*; s elvonatkozva az élettől, logikai rendbe hozták ábrándjaikat. Valamint a költészet egy vagy más neme, úgy az utópiák sem hiányoztak soha; s mint amaz, úgy ezek sem voltak befolyás nélkül a gyakorlati életre. De hogy egy nagy nemzet, mely több mint ezer évi történettel bír, mely századok óta szomszéd népeire, sőt az egész világra nagy befolyást gyakorolt, s a míveltségnek magas fokán áll, múltjáról egyszerre megfeledkezik, s megvetve, aminek dicsőségét és jelen állását köszöni, egyszerre utópiákért lelkesüljön; hogy jeles férfiak, akik egész életöket a történet tanulmányozásának szentelék, abban keressék koruk feladatát, hogy újra kezdje a történetet; hogy egy nagy testület, mely több kitűnő egyént foglalt magában, mint talán a világ bármely törvényhozásában volt valaha, oly pillanatban, midőn a hazát a legnagyobb veszélyek környezik, minden egyebet mellékesnek tartson, s tisztán elméleti vitatkozásokkal foglalkozzék, abban keresve hivatását, hogy az emberi jogokat a lehetőségig tisztán formulázza, alkotmánya elé függessze, s tekintet nélkül a létező viszonyokra, ezen alapelvekből vonja le törvényeit: mindez oly tünemény, amelyhez hasonlót nem találunk a világtörténetben, s amelynek magyarázatát csak abban kereshetjük, hogy a francia nép kizárólag az irodalomnak köszönte politikai nevelését.

A francia forradalom ugyanazon szellemben vezettetett, melyben az államról a XVIII. században megjelent elvont könyvek írattak. Az általános elméletekhez, tökéletes rendszerekhez s minden törvények szimmetriájához ugyanazon hajlamot találjuk mindkettőben; ugyanazon bizodalmat a teóriához; ugyanazon rögeszmét, mely az írót és törvényhozókat arra bírta, hogy az alkotmány javítása helyett a nemzet üdvét csak az összes létező viszonyok felforgatásában, csak filozófiai elvek nyomán, a logika szigorú szabályai szerint készült alkotmány létesítésében keressék. Ha meggondoljuk, hogy az írónak főérdemei: azon bátorság, amellyel elveit a fennálló viszonyok ellenében fölállítja, a következetesség, mellyel azokat keresztülviszi, sokszor éppen legnagyobb hibái az államférfiúnak, megítélhetjük azt a hatást, melyet az irodalomnak egyoldalú és korlátlan befolyása a dolgok kifejlődésére Franciaországban gyakorolt; főleg miután az irodalom a fennálló államszerkezet ellen működvén, egyszersmind a nép vallásos fogalmait is megingatta, s így a nemzetet azon pillanatban fosztotta még legerősebb támaszától, midőn arra leginkább volt szüksége.

Első tekintetre csaknem megfoghatatlannak tetszik az a határtalan elkeseredés, melyet a forradalom alatt a keresztény vallás ellen találunk. Az egyenlőség, a népek közössége, a testvériség - mely a szegényt és gazdagot összeköti, kötelességül téve mindenkinek, hogy

embertársai javáról gondoskodjék -, a humanitás és emberszeretet elvei, melyekért a forradalom annyira lelkesült: mind e vallás által hirdettettek először. S ha a fennálló viszonyok nem feleltek is még meg az elveknek; bizonyos, hogy a keresztény vallásnak, sőt az egyháznak volt köszönhető minden lépés, mely századok óta történt ezen irányban. Az oldotta meg a rabszolgák láncait, az korlátozta a világi hatalom zsarnokságát, mely ellen az elnyomott nem talált más oltalmat; annak köszönheti azon számos intézeteket, melyek a középkor alatt a szegényebb osztályok fölsegélésére alakultak. A tapasztalás azt mutatja, hogy éppen a leggazdagabb nemzetek: az angol, az amerikai és svájci a legkeresztényebbek egyszersmind, s ha vallásunk tanait tekinti, minden gondolkozó meg fog győződni, hogy az a hatalom, melyet a vallás elvei az életre gyakorolnak, nemcsak nem áll ellentétben a polgári szabadsággal; sőt hogy az minden valódi szabadság nélkülözhetetlen föltétele, mert az anyagi hatalom, mellyel a világi hatóságokat felruházzuk, csak azon arányban válik nélkülözhetővé, amelyben az állam és egyesek jogai a vallás magasabb szentesítése alatt állnak.

A vallástalanság, vagy helyesebben mondva: az a düh, mellyel a vallást a forradalom alatt megtámadták, mint Tocqueville helyesen jegyzi meg, mindenekelőtt azon összeköttetésnek tulajdonítható, melyben az egyház a forradalom előtt az állammal állott.

Míg az ember oly vágyakat érez, melyeknek kielégítését e földön hasztalan keresi; míg a tudomány minden kételyére nem felelhet; míg a boldogtalannak vigasztalásra lesz szüksége, azaz valamíg műveltség lesz: mindaddig a vallás nem veszti el hatalmát az emberek felett, s akik a vallás tanait hirdetik, nem lehetnek befolyás nélkül az államra. Ami a legfontosabb elveket illetőleg minden egyes meggyőződésére hat, szükségképp hat azon viszonyokra is, amelyek közötte s más egyesek, vagy közötte és az állam között léteznek. Csalatkozik, aki úgy érti az állam és egyház egymástóli elkülönözését, hogy az állam más, sőt ellenkező elveket követhet, mint amelyeket polgárainak vallása szentesít. Minden ellentét, sőt minden észrevehető eltérés vagy a vallást, vagy az államot rontja meg. Ahol az élet legfontosabb viszonyai a vallás elveire való tekintet nélkül rendeztettek el, ott az emberek idővel közönyösek lesznek a vallás egyéb tanai iránt is; vagy nem tartja fenn magát az állam, mely polgárainak meggyőződésével ellentétben áll. De éppen mivel a vallás elhatározó befolyást gyakorol az államra, s mivel ezen befolyás nélkülözhetetlen, szükséges az is, hogy kerültessék minden, ami azt veszélyeztethetné. A vallás befolyása olyan, mint az észak csillaga, amely szerint a hajós útját irányozza. Csak azáltal uralkodik, mivel elérhetetlen magasságban áll. Ha a vallás vagy az egyház (mert a tömeg a kettő között különbséget nem szokott tenni) magas állásából alászáll; ha a mindennapi élet súrlódásai közé vegyül, s nemcsak mások által tekintetik az államgépezet egyik kerekének, hanem önmagát annak tekinti: ez esetben oly hatalomból, mely az államot szellemileg kormányozza, az államban felsőbbségért küzdő hatalmak egyikévé válik, s e küzdtéren a világi hatalom végre mindig erősebb.

Ez történt Franciaországban is. A forradalom előtt sehol sem látszott szilárdabbnak a kat. egyház állása. A vallástalanság csak a társaság felsőbb rétegeiben terjedett el, s a nép még oly erősen ragaszkodott egyházához s annak szertartásaihoz, hogy például a nép összeírásánál azt tartották a legkönnyebb és legbiztosabb módnak, ha az egyes községekben azoknak száma vétetik fel, kik húsvéti ájtatosságokat elvégezék. Azok száma, akik az úrvacsoráját felvették, akkor még a népesség összes számának felelt meg. Ötven évvel utóbb a kat. kultuszt vad dühvel támadák meg, vérpadra hurcolák az egyház szolgáit, s oly üldözés vevé kezdetét, aminőt Dioklecián óta nem szenvedett egyházunk, s nem a kereszténységgel ellenkező más vallás nevében, hanem ami egyetlen példa a történetekben, tisztán ellenszenvből, *vakbuzgalomból a vallástalanság iránt*. E rögtöni változásnak első, s ha a nép alsó rétegeit tekintjük, fő oka az egyház világi állásában kereshető. Az egyház oly tökéletesen beillesztette magát a létező viszonyokba, oly erősen összefűzte létét az államéval, hogy a nép a kettőt nem tudta

egymástól elválasztani, s midőn a világi hatalom láncait széttörte, szenvedélyében elfelejté, hogy azok, akiket mint pair-eket a trón körül lát, egyszersmind püspökei, s akik tőle a dézmát szedik, vallásos vezetőknek és vigasztalóknak rendeltettek.

De nézetem szerint ez nem egyedüli, s nem is a legfontosabb ok. Egy másik, mélyebben fekvő ok, melyet Tocqueville nem említ, azon ellentétben keresendő, mely a kereszténység alapeszméi s a forradalom politikai elvei közt létezik.

Legyen szabad e nézetemet, melyet másutt hosszasan kifejtek,[38] röviden elmondanom.

Az óvilág míveltségének maradványai a reneszánsz korától mostanig sehol se gyakoroltak nagyobb befolyást, mint államtudományaink körében.

A római császárság emléke az egész középkor alatt elevenen fenntartotta magát, s nagyrészint ennek tulajdoníthatjuk azon következetes törekvést az abszolutizmus felé, melyet e korszak fejedelmeinél találunk. A XV. században e törekvés már nagy eredményekre vezetett, s ha a királyi hatalom távol vala is még azon állástól, melyet a XVIII. században elfoglalt: úgy találjuk, hogy csaknem mindenütt legyőzte már a legnagyobb akadályokat, amelyek törekvéseinek útjában állhattak. Mi természetesebb, mint hogy azon elveket, melyeket a római impérium az állam iránt felállított, nemcsak az uralkodók, hanem azon osztályok is lelkesedéssel fogadták, amelyek a királyi hatalomban a közrend és saját jólétök egyedüli pártfogóját látták. A római jog, melyben azon elvet találjuk, hogy a fejedelem akarata törvény erejével bír, miután a nép minden hatalmát s uradalmát átadta neki[39] - szükségképp népszerű volt a királyok udvaránál; s azon általános pártolást, melyre a régi irodalom a reneszánsz korában minden míveltebb uralkodónál talált, eléggé indokolva látjuk azon elvek által, melyeket az irodalom a fejedelmi hatalomról felállított.

Azon állás, melyet az állam már a reformáció korszakában elfoglalt az egyház irányában, legjobban bizonyítja azt a felfogást, amelyet ezen, a tudós világ által előszeretettel hirdetett elvek a népek életére gyakoroltak.

Ne higgye senki, hogy csupán a fejedelmek vették igénybe azt a zsarnoki hatalmat, amelyet VIII. Henrik az egyházra gyakorolt, s amelynél fogva akkor Anglián kívül is a fejedelem akarata s tisztán a világi hatalom nevében egyes országokban majd a reformáció, majd a katolikus hitvallás behozatott és ismét eltiltatott. Mi az állam jogkörét illeti, a XVI. század folytán nem monarchikus formájú államokban is ugyanezen elveket találjuk.

Alig menekült meg Zürich a konstanci püspök törvényhatósága alól, s a reformált egyház azonnal az államnak rendeltetett alá. A püspöki hatóság egy részét a nagy tanács gyakorolta. Ha a felsőség meggyőződött arról, hogy a keresztény igazsággal valami ellenkezik: azonnal eltörlé; ha valamely új intézkedést az evangéliummal megegyezőnek talált, azonnal életbe lépteté. Egyházi és világi dolgokban egyaránt azon elv szolgált zsinórmértékül: hogy a kisebbség engedni kénytelen a többségnek. Aki a reformációnak hódolni nem akart, akadályozva lőn vallása gyakorlásában. Ugyanezen elveket találjuk a katolikus Svájcban is, Bern, Schwyz, Solothurn, Luzern, Uri, Unterwalden, Zug és Glarus küldöttei, akikhez később a vallisiek is csatlakoztak, 1524-ben azon elv szerint: hogy nekik mint a világi felsőségnek vált kötelességökké némely pontokban segédkezet nyújtani, hogy a tiszta hit mellett maradhassanak, a

[38] A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra.

[39] Quod principi placuit legis habet vigorem, utpote cum lege regia, quae de imperio ejus lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat. Pand. Fr. 1. pr. D. 1. 4.

legfontosabb s tisztán egyházi ügyekben rendelkeznek.[40] Az 1566-i helvét hitvallás azon elve: „Magistratus omnis generis ab ipso Deo est institutus, ad generis humani pacem et tranquillitatem, ac ita *ut primum in mundo locum teneat*", és a katolikus helységek papságának azon nyilatkozata, hogy a zsinat határozatai és az *In coena domini* bullának követésére csak kegyelmes *uraik és elöljáróik törvényhatósága és parancsának* fenntartása mellett kötelezik magukat, mindezek - mondjuk - csak ugyanazon elvek következetes alkalmazásai.

Hogy ez elvek minden egyéni szabadság megsemmisítésére vezetnek: magában világos. Mert ha a világi hatalom az egyesek lelkiismeretébe is beleavatkozhatik; ha az egyháznak (vagyis annak, amit isteni eredetűnek ismernek el) illő állását az államhatalom mutatja ki: ugyan hová meneküljön a polgár e hatalom túlcsapongásai ellen? De világos az is, hogy az egyház függetlensége, mely vallásunk lényegéhez tartozik, nem fér össze az államhatalomnak ilyen kiterjedésével. Oly egyház, mely vallási elveihez ragaszkodva, minden világi érdeket alárendel a szellemieknek, egyházi dolgokban soha sem ismerheti el az állam felsőbbségét. Az állam mindenhatósága s a keresztény szabadság nem férnek meg egymás mellett.

A XVII. és XVIII. században kevésbé tűnt fel az ellentét. A protestáns egyházak, hogy magokat saját körükben új szakadások és a katolicizmus foglalásai ellen ótalmazzák; s a katolikusok, hogy a reformációnak a világi hatalom karával élve annál jobban ellenállhassanak, könnyen elnézték e hatalom beavatkozásait. De akik mélyebben láttak, akár az egyház, akár az állam szempontjából tekinték a dolgokat, érezék ezen ellentétet; s bár kisebb arányokban, e korszak folytán sem szűnt meg a két hatalom között azon küzdelem, amelynek az emberiség szabadságát köszönheté. A VII. Gergelyek és III. Incék ideje lejárt; de ha a római szék vitatkozásait XIV. Lajossal figyelemmel követjük: úgy látjuk, hogy az egyház mégsem mondott le háttérbe szorított követeléseiről; amint más részről Franciaországban XIV. Lajos, Portugáliában Pombal, Ausztriában II. József eljárása arra mutat, hogy a világi hatalom, mely magának minden egyebet alávetett, az egyház függetlenségének végső maradványait sem akará többé tűrni.

Utóbb még világosabban tűnt föl az ellentét. Az a visszahatás, mely Franciaországban a XVIII. század folytán támadt az abszolút királyi hatalom ellen, nem változtatta meg azon elveket, melyeket a monarchia az állam hatalmának határairól felállított. Valamint XIV. Lajos a római császárságban, úgy a forradalom a római és görög respublikákban kereste kormánya mintáját; a különbség csak abban áll a kettő között, hogy előbb a király, majd a nép nevében követelték az állam mindenhatóságát, ami szükségképp odavezetett, hogy azon kímélet helyett, mellyel az állam jogai az egyház irányában előbb alkalmaztattak, később a nép abszolút szuverenitásának elve az egyház irányában is szigorú következetességgel alkalmaztatott, s így az állam és egyház elvei között létező ellentét szembetűnőbbé vált.

Már Rousseau tisztán belátta és sajátságos nyíltságával a *Contrat social* utolsó fejezetében ki is mondotta ez ellentétet. Ha igaz, hogy jól rendezett állam csak ott létezhetik, *„ahol minden egyes tökéletesen alárendeli összes erejét a közakarat legfőbb kormányának* (I. k. 6. fej.), *s ha eszerint az államnak abszolút hatalomra van szüksége, s az egyes szabadsága az államra nézve kevésbé fontos dolgokban fennállhat ugyan, de minden tárgy fontosságát csak az állam határozhatja meg"* (II. k. 4. fej.); ha az államnak az egyénnel minden viszonyában érintkeznie, ha az egyént minden fontosabb cselekményeiben vezetnie s arra kell nevelnie, hogy az ő akaratának föltétlenül hódoljon; szóval, ha azt kívánja az állam célszerű elrendezése, hogy a polgárok egyénisége megsemmisíttessék: akkor az államot vallási dolgokban is a legtöké-

[40] Bluntschli: *Bundesstaatsrecht* VI. k. és Bullinger: *A reformáció története*.

letesebb szuverenitás illeti. E szempontból mindegy: hogy az egyesre vagy a többségre van-e ruházva e szuverenitás gyakorlása. Azon elv, mely az egyént teljesen aláveti az államnak, ugyanazon következtetésekre vezette Hobbes-t és Rousseau-t: hogy a világi és egyházi hatalom megosztása célszerűen rendezett államszerkezettel nem férhet össze. Ha azt akarjuk, hogy az egyház akár egyesek, akár a többség rabszolgája legyen: annak kell lennie vallási tekintetben is; - s nézetem szerint saját elveinek következéseit s a keresztény vallás lényegét helyesen fogta fel Rousseau, mikor azt állítá, hogy államideálja lehetetlen, míg a kereszténység fennáll; s mikor e meggyőződésből kiindulva e vallást saját nézpontjából minden vallások között a legrosszabbnak nyilvánítá (si évidemment mauvaise que c'est perdre le temps de s'amuser à le démontrer. L. IV. eh. 8.).

Miután Rousseau és követői egészen az ókor államai szerint alkoták ideáljaikat: azt kellene tenniök azon viszonyra nézve is, melyben a vallás az államhatalom irányában áll. Miután tehát a nemzeti kultuszok kora megszűnt, s a kereszténység, mint az összes emberiség vallása, egyes országok törvényhozásától nem függhet: a vallás és állam tökéletes egysége csak úgy létesíthető, ha az állam maga alkotja vallását, s annak elfogadására kényszeríti polgárait.[41]

Mindez természetes és logikai következménye azon elveknek, melyeket nemcsak Rousseau, hanem jelesebb kortársai is felállítottak az államról; s azon eljárás, melyet a forradalom az egyház irányában követett, nem egyéb, mint ezen tanok következetes alkalmazása. A francia forradalom politikai elvei s az egyház iránti eljárása oly világos összefüggésben állanak egymással, hogy az utóbbinak fő okát csak az előbbiben kereshetjük. Azon állás, melyet az egyház a forradalom előtt az államban elfoglalt, feudális jogai, melyek az egyház tagjai és a nép között súrlódásokat idéztek elő, mind előmozdíták a mozgalom kitörését, de a mozgalom maga nem vala kikerülhető, s hacsak az irodalmat tekintjük, nem szenved kétséget, hogy annak kereszténységellenes szelleme nem az egyház állásának, hanem a vallás elveinek s azon ellentétnek tulajdonítható, melyben azok az állam abszolút szuverenitásával állanak.

Az irodalomnak ezen, mind a fennálló államszerkezetre, mind a vallásra egyaránt veszélyes irányán kívül vannak még más tényezők is, melyeket a forradalom okait keresve mellőznünk nem lehet.

Egyike a főbbeknek Párizs nagysága és határtalan befolyása.

Rég átlátták ennek veszélyeit, és már XIV. Lajos kormánya legfényesebb korszakában hat ízben megkísérté, hogy a város terjedését rendeletek által megakadályozza. Hasztalan. „Nincs többé Franciaországban egyéb, mint Párizs, s azon távolabb tartományok, amelyeket Párizs még nem emészthetett fel" - így ír Montesquieu 1740-ben barátjai egyikéhez. Ugyanez ellen panaszkodik 1750-ben Mirabeau márki, a híres szónoknak ismert apja. Ezt említi Young Arthur is, ki a fővárost kevés nappal a Bastille ostroma előtt hagyta el, s nem győzte bámulni az ellentétet a között, amit a városban s amit a vidéken tapasztalt. „Párizsban a legélénkebb tevékenység és lárma - így szól ő -, soha ehhez hasonló mozgalmat még Londonban sem láttam. Minden pillanatban új röpiratok jelennek meg, egy hét alatt kilencvenkettő hagyta el a

[41] Il y a une profession de foi purement civile, dont il appartient au souverain de fixer les articles, non pas précisément comme dogmes de religion, mais comme sentiments de sociabilité. - Sans pouvoir obliger personne à les croire, il peut bannir de l'état quiconque ne les croit pas. Que si quelqu'un après avoir reconnu publiquement ces mêmes dogmes, se conduit comme ne les croyant pas, *qu'il soit puni de mort*, il a commis le plus grand des crimes, il a menti devant les lois. Chacun peut avoir au surplus telles opinions, qu'il lui plait, sans qu'il appartienne au souverain d'en connotre. Les sujets ne doivent compte au souverain de leurs opinions qu'autant que ces opinions importent à la communauté. (L. IV. ch. 8.)

sajtót.” Ugyanekkor a tartományokban a legnagyobb csend és tétlenség uralkodik; s a híres utazó, ha valamely városban a lakosoktól kérdé, mit fognak tenni? mindenütt azt nyeré válaszul, hogy várniok kell, mit tesz Párizs. „Ezen emberek - teszi hozzá -, még vélekedni sem mernek, míg azt nem tudják, mit gondolnak Párizsban”.

Ismerjük azt a befolyást, melyet a párizsi nép a forradalomra gyakorolt; de csalódnánk, ha azon kártékony hatást, melyet a főváros túlságos terjedelme Franciaország kifejlődésére gyakorolt, csak a városi pór által az ország törvényhozásán elkövetett brutális erőszaknak tulajdonítanók.

Politikailag izgatott korszakokban alig képzelhető nagyobb veszély, mintha a törvényhozás, amelynek fő kelléke a függetlenség, oly helyzetbe állíttatik, hol durva erővel szemközt e függetlenséget csak rendkívüli erények által tarthatja fel. A Catók és Boissy d’Anglasok mindig ritkák voltak a világon, s Észak-Amerika institúciói között nincs talán egy, mely a rend és szabadság fenntartására fontosabb annál, hogy Washingtonba tették a szövetség kormányát és törvényhozását.[42]

Még fontosabb azonban a hatás, melyet Párizs kiterjedése Franciaországra azáltal gyakorolt, hogy a nemzet legműveltebb és legvagyonosabb osztályai s főleg a földbirtokos nemesség nagyobb része e városban telepedtek le.

Ha meggondoljuk, hogy - amint feljebb említők - a hűbéri viszonyok maradványai sehol sem voltak terhesebbek, mint azon tartományokban, amelyeknek népe a forradalom alatt a trón védelmére fegyvert fogott: legalább kétely támadhat bennünk, vajon az egész forradalom nem vett volna-e más, talán Franciaország érdekében kedvezőbb fordulatot, ha az összes nemesség, mely a fővárosban vagyonát és tekintélyét vesztegeté, a bretagne-i s vendée-i földesurak példáját követve jószágán él, s azon természetes köteléket, mely a nagyobb birtokost a kisebbel, sőt az egész földmívelő osztállyal összefűzi, önmaga nem tépi szét. Mert minden, főleg a földbirtokra alapított arisztokráciának befolyása nem a törvényhozás, hanem csak az arisztokrácia hibája által veszhet el. Ha természetes állásáról maga megfeledkezik, csak akkor felejtik azt el mások is; ha a földmívelő osztályokat az arisztokrácia hagyja el, csak akkor hagyják őt el azok is, csak akkor aljasul a trón támaszából annak fényes, de törékeny ékességévé, mint Franciaországban a forradalom alatt láttuk.

Tagadhatlan az is, hogy a kormány eljárása az utolsó században szintén elősegíté a forradalmi eszmék fejlődését. Ha a hidak és utak igazgatósága csak az egyenes vonalt tartva szemei előtt, töltéseit a szántóföldek és rétek közepén vezette át, s a magántulajdont sokszor kártalanítás nélkül sérté; ha a kormány az egyes községekben létező kegyes alapítványokat, a hagyományozók végrendeletei mellőzésével, más célokra fordítá; ha, főleg szűk esztendőkben, az árakra nézve maximumokat határozott: mindezen példákat nem felejtették el, s a birtokjog ilyetén sértései csak annál veszélyesebbekké váltak, miután a közjó nevében történtek.

---

[42] Nagyobb városok - bármit mondjanak Párizsról - sohasem képviselik az országot. Valamint azon míveltség és vagyon, amelyet azokban találunk, az ország általános míveltsége és vagyonossága mérlegéül nem szolgálhat: úgy azon kétségbeejtő nyomor és romlottság nem terjed falain túl, amit néha a fővárosi nép legalsó rétegeiben tapasztalunk. Nagyobb városokban az osztályok különbsége mindig nagyobb, az ellentétek mindig élesebbek, s főleg ha, mint Párizs a XVIII. században s napjainkban csaknem minden főváros, az ipar főhelyévé váltak, érdekeik is lényegesen különbözők az ország érdekeitől; mi, ha a városi népesség helyzeténél fogva a törvényhozásra kényszerítő befolyást gyakorolhat, az egészre nézve talán a legfontosabb érdekek feláldozását vonja maga után.

Főleg XVI. Lajos kormánya hibázott e részben. Az utolsó huszonöt év alatt úgyszólván semmit sem hagytak meg régi helyén. A céhek eltörlése s részben visszaállítása, az úri hatóság megszüntetése, a törvényhozási rendszer körül tett változások, főleg a gyökeres reform, mely az ország közigazgatására nézve 1787-ben történt, a nemzet minden osztályát zavarba hozák; s elmondhatjuk, hogy ha az ország főkormánya látszólag megtartá is még elébbi alakját, az egyes polgárok egymás közötti és az államhoz való viszonyaiban a forradalom előtt már a legnagyobb anarchia uralkodott.

Hogy e változások, melyek a legnemesebb indokból történtek, magokban véve üdvösöknek mondhatók, nem szenved kétséget. Senki se tagadhatja, hogy az 1787. évben behozott igazgatási rendszer az egyes hatóságok körét és eljárását sokkal világosabban és célszerűbben jelölte ki; de a tapasztalás hamar megmutatta a veszélyeket, melyek ily rögtöni változásokból következnek, főleg ha oly tárgyak körül történnek, melyek minden osztály mindennapi életébe vágnak. Az új - bár sokkal tökéletesebb - közigazgatási rendszer csak nagyobb zavart vont maga után. A régi állapot hiányait a gyakorlat részben pótolta, a megszokás tűrhetőkké tette: az új rendszer, mely tekintet nélkül az egyes tartományok különböző helyzetére és szokásaira, mindenütt egyszerre hozatott be, egyaránt idegen volt mindenki előtt. A tisztviselő éppoly bizonytalan vala hatáskörére nézve, mint az egyes polgár aziránt, kihez forduljon; az adminisztratív rendszer látszólag legüdvösebb átalakításának következménye csak az volt, hogy az ország közigazgatása úgyszólván megakadt, s a kormány azon hatalomtól, melyet az összes közigazgatásra gyakorolt, éppen akkor fosztatott meg, midőn arra legtöbb szüksége volt. Oly körülmény, mely szintoly elhatározó volt azon állásra, melyet a királyi hatalom a népmozgalom irányában elfoglalt, amint a kormány pénzügyi nehézségei sietteték a mozgalom kitörését.

Mindezeknél még fontosabb azon befolyás, melyet a francia forradalomra - mint minden nagy eseményre - a nép jelleme gyakorolt. „Ha e nemzetet magát nézem - e szavakkal jellemzi Tocqueville a franciákat -, rendkívüliebbnek találom azt története minden eseményeinél. Volt-e valaha nép a világon, melynél annyi ellentétre akadnánk, mely minden tettében annyira túlzó, annyira inkább érzéseit, mint elveket követő, s mely ez okból mindig több jót tesz és több rosszat, mint tőle várunk; néha alantabb áll más népeknél, többször sokkal magasabban. Volt-e nemzet, annyira változhatatlan fő hajlamaiban, hogy kétezer év előtt készült leírásokból megismerhető, s mégis annyira változó mindennapi gondolkozásában és ízléseiben, hogy végre magát sem foghatja meg, s amit maga tett, sokszor szintoly meglépéssel látja, mint mások. A legotthonosabb és szokásaihoz ragaszkodóbb, ha magára hagyják; s kész mindenre, kész a világ végéig menni, ha akaratja ellen egyszer háza köréből és szokásaiból kiragadtatott. Volt-e nép oly kormányozhatatlan hajlamú, s amely mégis könnyebben megszokja fejedelmei önkényes, sőt erőszakos kormányát, mint azt, hogy a főbb polgárok rendes és szabad igazgatása alatt álljon; ma minden engedelmességnek nyílt ellene, holnap oly szenvedélyes szolga, minőt a szolgaságra leginkább termett népek közt is hasztalan keresünk; egy hajszálon vezethető, míg senki ellent nem áll, kormányozhatatlan, mihelyt valahol az ellentállás példáját látja; eszerint mindig ámítván urait, akik tőle vagy kelleténél inkább vagy kevésbé tartanak, sohasem oly szabad, hogy lenyűgözésén kétségbe kellene esni, és sohasem annyira lenyűgözött, hogy láncait szét ne törhetné; mindenre alkalmatos, de csak a harcban kitűnő; a véletlennek, az erőnek, a sikernek, a fénynek és zajnak inkább bámulója, mint a való dicsőségnek; képesebb hősiességre, mint erényre, lángészre, mint józanságra, képesebb roppant föladatokra, mint nagy dolgok kivitelére; a legkitűnőbb s legveszélyesebb Európa népei között; arra hivatva, hogy más népek előtt felváltva bámulat, gyűlölet, sajnálkozás és borzalom tárgya legyen, de hogy azok iránta soha közönyesek ne lehessenek.”

Más nemzetnél százados institúcióinak megváltoztatása ily rögtön talán nem történhetett volna; hasonló tettekre, minőket a forradalom alatt borzadással látunk, más nemzet talán nem ragadtatná el magát, és a comité de salut publique eljárása, valamint az a rögtöni - csaknem csudálatos - visszahatás, mely a 9. thermidor után bekövetkezett, valószínűleg egyaránt lehetetlen volna komolyabb népeknél.

Összefogván a mondottakat, azon meggyőződésre jutunk, hogy azon viszonyok és állapotok, melyek a forradalmat előidézték s annak szerencsétlen irányát elhatározák, főleg a kormány századok óta követett ferde eljárásának eredményei.

Ha a francia arisztokráciát a néptől egészen elszigetelve látjuk; ha azon osztály, mely Angliában a nemzet élén áll, s amely Franciaország régiebb történetében hasonló helyzetet foglalt el, udvari nemességgé és pénzarisztokráciává változott, (mert hisz a nagyobb birtokos, aki javainak kezelését egészen másokra bízva jövedelmeit a városban költi el, miben különbözik a pénztőzsértől?); ha a földmívelő benne érdekeinek természetes képviselője helyett itt csak elnyomókat látott, akiket személyesen nem is ismer, akiktől semmit sem vár, akikhez őt élvezett jótétemények nem kötik, s akiknek nevében tőle majd munkája, majd jövedelme egy része követeltetik: vajon ezen viszonyok nem a kormány törekvéseinek eredményei voltak-e?

Soha egy kormány sem dolgozott valamely cél elérésére századokon által nagyobb következetességgel, mint a francia munkált azon, hogy a nemességet minden befolyástól megfossza. Sugertől XIV. Lajosig minden nagyobb király és államférfiú arra törekedett. A lehetőségig távoltartani a nemességet és földnépet egymástól: ez az, amiben a kormány az utolsó két század folytán kereste egyik fő feladatát. Amiről IV. Henrik panaszkodott, hogy a nemesség elhagyja jószágait - utódai célul tűzték ki. Azon kérdések között, melyeket a kormány az egyes tartományok intendánsaihoz intézett, mások között azt találjuk: vajon a tartomány nemessége jószágain él-e? mire az intendánsok egyike - akinek levele Tocqueville kezébe jött - válaszában panaszkodik, hogy tartománya nemessége, ahelyett, hogy kötelességeit a király személye körül teljesítené, inkább parasztjai között marad. Történetesen éppen Anjou, a későbbi Vendée intendánsa emeli e panaszt azon nemesség ellen, mely utóbb a trón védelmére fegyvert fogott, s ezt kétségen kívül csak azért teheté, mert ahelyett, hogy a versailles-i előtermekbe tolakodott volna, parasztjai között maradt.

Azon jogok, melyeket a főbb nemesség a középkor alatt élvezett, az állam egységével s a királyi hatalom természetes állásával nem fértek össze. Hogy Franciaország nagy állammá váljék, le kelle győznie azon akadályokat, amelyek ennek útjában álltak, s ezek között a nemesség hatalma és függetlensége volt a legnagyobb. Mi természetesebb, mint az, hogy a királyi hatalom, híven emlékeihez, az előbbi irányt akkor is követte, miután a nemesség, amely ellen századokig küzdött, rég elvesztette mindazt, ami által a királyi hatalomra egykor veszélyessé vált. Amit a kormányok külpolitikájokban régóta tudnak, hogy egykori ellenségeik később legbiztosabb frigyeseik lehetnek - többnyire elfelejtik, ha a belügyekről van szó; s Franciaország nem az egyedüli állam, mely legerősebb támaszaitól fosztotta meg magát azáltal, hogy jelen helyzetét felejtve, egykori, de már rég nem létező veszélyek és ellenségek ellen küzdött.

S ha azon káros befolyást tekintjük, amelyet az irodalom gyakorolt a forradalomra, erre nézve sem menthetjük Franciaország előbbi kormányait. Részint elnézés, részint nyílt pártolás által ők magok gyámolítottak azon irányt, mely később a királyi hatalomra nézve oly veszélyesnek mutatkozott.

Miután oly államban, mely abszolút hatalmat követel, e hatalom tisztviselői és az egyház között összeütközések nem maradhatnak el: a kormány az irodalomban, mely pillanatnyi elleneit megtámadja, sokszor frigyeseket lát, vagy legalább nem bánja, ha az elégedetlenség oly tárgyak ellen fordul, melyek reá nézve látszólag idegenek. Ezt látjuk Franciaországban is. Míg az irodalom a napi kérdések megvitatásától eltiltva, mindazon keserűséggel, amelyet a létező viszonyok ezerek keblében meggyűjtöttek, az ellen fordult, amit megtámadnia szabad volt, s azon aljasságot, mellyel az intendáns és annak legutolsó tisztviselője előtt hajlongott, azáltal gondolá jóvátehetni minden firkász, hogy mindazt, ami mások előtt legszentebb, hallatlan merészséggel bemocskolja: addig a kormány nyugodtan nézte e zajt, meggyőződve, hogyha a vallás és erkölcsiség minden alapja megingattatik is, ez reá nézve sokkal kevésbé veszélyes, mint az lenne, ha az irodalom a legkisebb államszolga vagy tisztviselő ellen fellépni bátorkodnék.

Még szembetűnőbb a kormány hatása az irodalomra, ha az irodalom azon részét tekintjük, mely az állammal foglalkozott. Itten nyílt pártolásra talált azon irány, mely minden létező viszony megváltoztatását tűzte célul.

Tocqueville helyesen jegyzi meg, hogy a fiziokraták és ökonomisták, ha nem is a forradalom kitörésére, legalább annak menetére az úgynevezett filozófoknál nagyobb befolyást gyakoroltak. Minden létező jognak s a múltnak megvetése sohasem hirdettetett oly leplezetlenül, mint ezen iskolák munkáiban. „A nemzet századok óta hibás elvek szerint kormányoztatik, úgy látszik, mintha létező állapotjait csak a véletlennek köszönné” - mondá Letronne. S e meggyőződésből kiindulva, nincs, ami az indítványozási merészségnek korlátokat szabhatna. Nincs olyan törvény, amelynek rögtöni eltörlését nem követelnék, nincs szerződés, nincs magánjog, amelynek tisztelete az írókat visszatartóztatná. Természetesnek, sőt szükségesnek látszik minden létező viszony felforgatása, mihelyt rendszerök szimmetriájához nem illik, s ellentétben áll a közjóval, amellyel szemközt minden szerződés vagy jog elveszti erejét.

Csupán az elveket tekintve, nem találunk különbséget azok között, amelyeket a francia forradalom követett, és azok közt, amelyeket e tudományos iskolák felállítottak. Az alapeszme mindkettőjüknél ugyanaz. Már az ökonomisták hirdették azon elvet, hogy az államnak joga nemcsak alattvalóinak kormányzására szorítkozik, hanem szabadságában, sőt kötelességében áll a nemzetet előre kijelölt terv szerint bizonyos meggyőződésre s érzésekre nevelni; s Bodeau nyíltan kimondja, „hogy az állam az emberekből azt csinálhatja, amit akar.”

Minden társadalmi hierarchiának, minden osztályi és más különbségnek eltörlése; oly nép, mely jogilag tökéletesen egyenlő s hasonló állású egyénekből áll, s amely az állam egyedül törvényes fejedelmének tekintetik, de akarata kivitelére minden törvényes eszköztől meg van fosztva, s megbízottját, aki nevében kormányoz, legfeljebb forradalom által kényszerítheti akarata teljesítésére: - íme azon ideál, melyet az ökonomisták és fiziokraták magoknak a legtökéletesebb kormányról alkottak, s amely őket arra bírta, hogy tisztelettel hajoljanak meg Kína előtt, ahol ezen ideál még legjobban létesíttetett.

De nemcsak ezen általános elvekre, hanem egyes szabályokra nézve is csak azt vitte ki sokban a forradalom, amit az érintett iskola hívei rég hirdettek. Így például Franciaország új területi felosztását egy ökonomista munkájában negyven évvel elébb indítványozva találjuk, mielőtt az assemblée constituante e rendszabályt a világ bámulatára keresztülvivé; sőt még a kommunizmus és szocializmus, a francia forradalom eszméinek e végeredményei sem igényelhetik

az újdonság érdemét. Morelly *Code de nature*-je már magában foglalja azon bámulatos elveket, amelyeknek buzgó hirdetése napjainkban meglepett bennünket.[43]

Mindezen elvek hirdetése a kormány által nemcsak elnézetett, de pártolásban részesült, s ez természetes. Aki tökéletes egyenlőséget akar, s azt kívánja, hogy az állam, tekintet nélkül minden egyéni jogokra, csak a közjót tartsa szemei előtt, annak első feladata az, hogy az állam hatalmát a lehetőségig erőssé tegye. „Szükséges, hogy az állam mindenható legyen" - mond *Mercier de la Rivière*. - „Legyünk azon, hogy az állam feladatát jól megértse, azután hagyjuk szabadon" - szól egy másik író. *Quesnay*-től *Bodeau* apátig nincs e részben különbség az egész iskola nézetei között; s mivel valamennyien átlátták, hogy az egész népet oly messzeható és általános újítások elfogadására bírni, aminőket ők indítványoztak, csaknem lehetetlen, a fiziokraták és ökonomisták a királyi hatalom szilárdításában keresték terveik egyik legbiztosabb eszközét.

Letronne csak egész pártjának nézetét fejezi ki, mikor azt mondja, „hogy Franciaország helyzete sokkal kedvezőbb Angliáénál, miután a legnagyobb reformok, amelyek az egész ország állapotját megváltoztatják, rögtön vitethetnek keresztül, míg az angoloknál az ily reformokat a pártok akadályozzák". Oly tanok, melyek a korlátlan királyi hatalmat a polgári társaság legtökéletesebb formájául állítják fel, s oly állapot létesítését tűzik célul, amelynél minden egyéb különbség megszűnvén, csak azon felsőbbség hagyatik meg, amellyel a hivatalnok az állam által felruháztatott. Hogyne találtak volna pártolást e tanok az oly kormánynál, amely egy század óta ugyanezen célok felé törekedett? De szintoly természetes az is, hogy e pártolás hatalmasan elősegíté e tanok elterjedését; s így miután azok a forradalom kifejlődésére észrevehető hatást gyakoroltak, senki sem mentheti fel a kormányt azon vád alól, hogy rövidlátásban önmaga ásta alá hatalmának alapjait, s önmaga dolgozott azon elvek terjesztésén, melyek a dolgok természete szerint csak vesztére vezethettek.

Szint ez áll a többiekre nézve.

Ha Párizs túlnyomó befolyása a forradalomra káros hatást gyakorolt: Párizs nagy részben a kormánynak köszönte ezen állását. Részint kormányrendszere, részint azáltal, hogy a birtokos nemességet a főváros körébe vonó, a kormány maga fosztotta meg a tartományokat minden fontosságuktól. Az a megvetés, amelyet a forradalom minden történeti jog iránt mutatott, az a könnyűség, a mellyel százados intézményeket felforgatott, mind az „ancien régime"-nek tulajdonítható. A forradalom e részben csak az előtte létezett kormányok példáját követte, és sohase mehetett volna annyira, ha a jog iránti tisztelet az előbbi kormányok eljárása által a nép szívében nem semmisíttetik meg. A pénzügyi nehézségek is, amelyek a forradalom kitörésére alkalmul szolgáltak, részben a kormány könnyelmű s hibás kezelésének tulajdoníthatók, s ha a francia, mint minden nép, jellemének magyarázatát csak múltjában kereshetjük, ki nem látja át, hogy akik e népet századokig kormányozák, elhatározó befolyást gyakoroltak jelleme kifejlődésére?

---

[43] „A társaságban semmi sem lesz valakinek külön tulajdona" - így szól ezen törvénykönyv első cikkelye. „A tulajdonjog undorító, s aki azt ismét vissza akarná hozni, mint veszett bolond s az emberi nemnek ellensége, el fog záratni egész életére. Minden polgárnak ellátásáról és élelméről az állam gondoskodik, minden egyes csak a köznek dolgozik" - ez a második cikk rendelete. „Minden termékek s készítmények közraktárakba tétetnek le, s innen az egyes polgárok között szükségeik szerint osztatnak fel. A városok egy terv szerint fognak építtetni, az egyesek lakása között nem lesz különbség. Ötéves korukban a gyermekek elvétetnek családjuktól, s az állam költségén közösen s egészen egyenlő módon neveltetnek".

De bármily felelősség nyomja is azoknak vállait, akik Franciaországot XIV. Lajostól kezdve kormányozák, elfogultság nélkül tekintve a dolgokat, be kell vallanunk, hogy mindazon hibák, amelyeket a kormány elkövetett, s amelyekből - mint Tocqueville mondja - a forradalom szükségképp kifejlődött, nem egyeseknek, hanem inkább azon *rendszernek* tulajdonítható, melyet *Richelieu*-től fogva Franciaország minden kormánya követett.

Azon kérdés megfejtésére, amelyet Tocqueville munkájában kitűzött: hogy *az a forradalom, mely a XVIII. században mindenütt készülőben volt, miért ütött ki Franciaországban előbb, mint másutt*? előbb azon kérdést kell kitűznünk: *mi az, amiben Franciaország állapota a XVIII. század alatt más országok állapotától leginkább különbözött*? S ha e kérdést vizsgáljuk, meggyőződünk, hogy Franciaország semmiben sem különbözött inkább más országoktól, mint *kormányrendszerében*, s hogy ezért, valamint az a túlnyomó befolyás, amelyet e hatalom Európa ügyeire egy ideig gyakorolt, e rendszernek volt következménye; úgy későbbi nyomorúsága s ezt követő forradalma is szintennek tulajdonítható. Ha a centralizáció, melyet annyian a forradalom legfontosabb eredményének tekintenek, e nagy eseménynek nem eredménye, hanem inkább fő oka: könnyen kimagyarázhatjuk azon, egyébként megfoghatatlan tüneményt is: hogy ámbár mindazon viszonyok és állapotok, amelyek közönségesen a forradalom okainak tekintetnek, rég nem léteznek többé; s ámbár Franciaország az utolsó fél század alatt nemcsak uralkodóinak: személyeit, hanem az uralkodásnak formáit is annyiszor megváltoztatá: minden új kísérlet ugyanazon eredményre, a respublika, a korlátlan császárság s az alkotmányos monarchia mind új forradalomra vezetett.

Valamint az „ancien régime" a históriai jog alapjáról eltérve, s leküzdve azon akadályokat, amelyek az államhatalom független mozdulatainak útjában állottak, nem állhatott meg az egyszer választott ösvényen, s apránként kénytelenségből lerontá mindazt, ami ezen jogalapon állt (habár egyesek bizonyosan átlátták, hogy így a trón egyszersmind legbiztosabb támaszaitól fosztatik meg): úgy azon kormányok, amelyek Franciaországban a forradalom óta egymást követték, éppoly kevéssé kerülhették el helyzetök természetes következményeit.

Miután az állam mindenhatósága oly valami, aminek képtelenségét csak azért nem látjuk át első tekintetre, mert a szójárást megszoktuk, de ami korlátolt emberi természetünknél fogva elérhetetlen: igen természetes, ha mindazon kísérletek, melyek Franciaországban egy fél század óta történtek, eredményhez nem vezettek, s nem fognak vezetni ezentúl sem mindaddig, míg az államszerkezetnek legcélszerűbb formáit keresve oly célok tűzetnek ki, amelyek elérhetetlenek.

Franciaország hosszú politikai vajúdásai között jó időket élt. Az a harminchárom év, mely alatt az állam alkotmányos monarchia elvei szerint kormányoztatott, mint általános jólétnek és haladásnak korszaka hozatik fel e rendszer barátjai által; mások nem győzik dicsérni a közmegelégedést és bőséget, melyet az ország jelen fejedelme alatt élvez. Általán véve bizonyos, hogy a centralizáció monarchikus országban kevesebb rossz következéseket szül, mint ahol az állam korlátlan hatalma a nép által gyakoroltatik. De felejthetjük-e, hogy Franciaország alkotmányos létének rövid korszaka a júliusi forradalom által zavartatott meg, s hogy azon jólét, melyet Franciaország némelyek állítása szerint jelenleg élvez, a császár kitűnő egyéniségétől függ, s hogy az oly állapot, amelyben egy egész nagy népnek jóléte ily föltételen alapszik, kielégítő és egészséges állapotnak nem mondható.

Voltak Trajanok és Titusok, s a római világ talán soha nem élt boldogabb napokat, mint az Antoninusok bölcs kormánya alatt; de valamint e jólét senkit sem győzhet meg azon kormányzási formák üdvösségéről, amelyeknek dacára egyes erényes fejedelmek népeiket boldogíták: úgy Franciaország *állítólagos* gyarapodása sem bizonyítja azon államelvek jótékony hatását,

amelyek a dolgok természete szerint csak a cézárizmushoz, azaz oly kormányformához vezethetnek, mely mindig forradalommal kezdve, mindig új forradalmakat vont maga után.

Miként a míveltség fokához képest a szabadságnak mindig csak egy bizonyos foka lehetséges: úgy van az állam hatalmával, vagyis a szabadság megszorításával is. Az állam tökéletes abszolutizmusa éppúgy az utópiák sorába tartozik, mint a korlátlan szabadság, s akik ezt elfelejtve, mint Franciaországban látjuk, az államot minden korlátaitól meg akarják szabadítani; csak támaszaitól fosztják azt meg. Így volt az, s így is lesz mindig; s valamint Franciaország fél százados története, úgy a jövő is igazolja Tacitus szavait: „Quam arduum, quam subjectum fortunae cuncta regendi onus"; igazolni fogja mindaddig, valamíg a *cuncta regendi onus* az állam természetes feladatának tekintetik. Hogy túlemelkedve honfitársai előítéletén, mindezt belátá és bátran kimondá, sőt adatokra támaszkodva bebizonyítá, abban fekszik Tocqueville fő érdeme s munkájának több mint irodalmi fontossága.

- & -